

Pro mnohé z těch, kteří věřili v „lepší a svobodné časy“, znamenala etapa po nástupu normalizačního režimu po roce 1969 řadu postihů, šikanu nebo jiné perzekuční zásahy nejen v osobním životě, ale i v rámci jejich profesí. Jedním z těch, jejichž profesní osud i životní příběh poznamenala právě tato méně radostná etapa společných česko-slovenských dějin a který si i přes tuto nepřízeň osudu dokázal najít svou cestu a nezpronevřit se svému přesvědčení ani po profesním a „kádrovém“ postihu na počátku sedmdesátých let, je i jubilující slovenský historik, publicista a výrazná postava česko-slovenské kulturní vzájemnosti PhDr. Vojtech Čelko. Blízcí kolegové a přátelé jubilanta se proto rozhodli uspořádat a vydat u příležitosti jeho významného životního výročí – sedmdesátí let – tuto jubilejní publikaci.

Pocta Vojtovi Čelkovi

Ve službách česko-slovenského porozumění / porozumenia

Pocta Vojtovi Čelkovi

Kniha je rozdělena do dvou částí. Do první části bylo zařazeno třináct osobních reflexí a vzpomínek kolegů a přátel Vojtecha Čelka. Ve druhé části obsahuje kniha třináct odborných autorských příspěvků předních českých a slovenských historiků starší i mladší generace. Kniha obsahuje řadu původních studií z moderních dějin obou blízkých národů a z historie společného státu, které přinášejí řadu nových poznatků. Je sestavena tak, aby reflektovala alespoň z části a v rámci možností témata badatelsky blízká výzkumnému i zájmovému zaměření jubilanta. Kromě přínosu obohacujících vědeckých studií je cílem publikace především poutavě představit osobnost PhDr. Vojtecha Čelka, jeho celoživotní práci a významné působení na poli rozvoje česko-slovenských vztahů. Na tomto úseku prokázal Vojtech Čelko osobitý, tvůrčí a příkladný přístup, kterým přispívá nadále výrazně k dalšímu poznání, vzájemnému pochopení a porozumění mezi Čechy a Slováky.

Ve službách
česko-slovenského
porozumění / porozumenia

Praha 2016

**Ve službách
česko-slovenského
porozumění/porozumenia**

Pocta Vojtovi Čelkovi

Praha
2016

Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia

Pocta Vojtovi Čelkovi

© Autoři:

Pavel Andrš, Jozef Bača, Anton Baláž, Tomáš Černák, Zdeněk Doskočil, Jana Haluková, Roman Holec, Ivan Kamenec, Norbert Kmeť, Dušan Kováč, Robert Kvaček, Michal Macháček, Juraj Marušiak, Pavol Mešťan, Miroslav Michela, Martin Mocko, Richard Pavlovič, Michal Pehr, Vilém Prečan, Jan Randák, Jan Rychlík, Vladimír Skalský, Ladislav Smejkal, Marek Syrný, Zdena Šmídová, Peter Švorc

Editoři:

Ivan Guba, Michal Macháček, Marek Syrný

Recenzenti:

Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.
Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Jazyková úprava:

Lenka Křížová
Zuzana Ondřejková

Grafická úprava:

Ivan Kocák

Tisk:

Tlačiareň P+M grafické štúdio – Pavol Kurhajec, Turany

© Vydává:

Československé dokumentační středisko, o.p.s., Praha,
ve spolupráci s Fakultou politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Mateja Bela
a s Múzeom Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici

Praha 2016

ISBN: 978-80-906181-0-7

OBSAH

Slovo na úvod	5
VOJTECH ČELKO – ČLOVĚK A OSOBNOST	
<i>Vilém Prečan:</i> Můj přítel Vojtěch Čelko	11
<i>Roman Holec:</i> Vojtech Čelko – člověk renesančních rozměrů	15
<i>Robert Kvaček:</i> Student, přítel, osobnost (Jak ho znám)	25
<i>Jozef Bača:</i> Můj pražský otec Pán Doktor	27
<i>Anton Baláž:</i> Vyslanec slovenskej kultúry v Prahe	31
<i>Tomáš Černák:</i> Niekoľko slov o vzácnom človeku	33
<i>Zdeněk Doskočil:</i> Vojtech Čelko – historik, kolega, přítel	38
<i>Jana Haluková:</i> Tridsať rokov spolupráce	42
<i>Pavol Mešťan:</i> Drahý Vojto!	48
<i>Miroslav Michela:</i> O Vojtovi zďaleka aj zblízka	49
<i>Vladimír Skalský:</i> Tu stojí, nemôže inak...	51
<i>Ladislav Smejkal:</i> Vojtech Čelko v rumburském muzeu	54
<i>Zdena Šmídová:</i> Že jsem Tě, Vojto, neposlechla!	57
<i>Michal Macháček – Miroslav Michela:</i> „Bol som vychovávaný do koča aj do voza“. Rozhovor s Vojtechem Čelkem	60
<i>Michal Macháček:</i> „Už předem vyzradil konání tohoto pohovoru.“ Státní bezpečnost versus Vojtech Čelko	80

STUDIE

<i>Peter Švorc</i> : Ondrej Markušovský – druhý potolerančný evanjelický farár v Štrbe. Biografický portrét (1811–1837)	97
<i>Dušan Kováč</i> : Slováci, Česi a stredná Európa v revolúcii a po revolúcii 1848–1849. Protirečivé formovanie stredoeurópskej identity u českých a slovenských politických elít	118
<i>Miroslav Michela</i> : K politizácii cyrilo-metodského kultu v Československu 1918–1938	128
<i>Jan Randák</i> : Počátky československého trampingu: fenomén jako vůle a představa?	141
<i>Jan Rychlík</i> : Slovenský štát a Nezavisna država Hrvatska	154
<i>Ivan Kamenec</i> : Niekoľko poznámok k reflexii vojny v dobovom vnímaní slovenskej verejnosti	161
<i>Pavel Andrš</i> : Průběh a výsledky osídlování Nejdecka po 2. světové válce	168
<i>Michal Pehr</i> : Pokus o obnovu národních socialistů na Slovensku po druhé světové válce. Svědectví Františka Uhlíře	177
<i>Marek Syrný</i> : Počiatky slovenského pofebruárového exilu v roku 1948	189
<i>Martin Mocko</i> : Prvá konferencia o Slovenskom národnom povstaní (8.–9. december 1953)	212
<i>Norbert Kmet'</i> : Reflexia normalizácie na Slovensku	234
<i>Richard Pavlovič</i> : Ženy v živote Jozefa Lenárta	254
<i>Juraj Marušiak</i> : Ruský faktor v strednej Európe	260
Bibliografie PhDr. Vojtecha Čelka	272
Seznam použitých pramenů a literatury	293
Jmenný rejstřík	336

SLOVO NA ÚVOD...

Moderní české a slovenské, respektive československé dějiny 20. století obsahují řadu výrazných mezníků či dějinných úseků, které vymezovaly i nadějně či nepřilíš radostné etapy a děje, které se často a dlouhodobě vetkly dramaticky do osudů tisíců konkrétních lidí. Šedesátá léta 20. století, pražské jaro 1968 a dvě desetiletí normalizačního režimu v Československu lze jistě za taková mezní období považovat. Pro mnohé z těch, kteří tehdy věřili v „lepší a svobodné časy“, znamenala etapa po nástupu normalizačního režimu po roce 1969 řadu postihů, šikanu nebo jiné perzekuční zásahy nejen v osobním životě, ale i v rámci jejich profesí. Jedním z těch, jejichž profesní osud i životní příběh poznamenala právě tato méně radostná etapa společných česko-slovenských dějin a který si i přes tuto nepřízeň osudu dokázal najít svou cestu a nezpronevřit se svému přesvědčení ani po profesním a „kádrovém“ postihu na počátku sedmdesátých let, je i jubilující slovenský historik, publicista a výrazná postava česko-slovenské kulturní vzájemnosti PhDr. Vojtech Čelko. Blízcí kolegové a přátelé jubilanta, z nichž někteří jsou ještě nedávni čeští a slovenští studenti, kterým Vojtech Čelko ochotně radil a pomáhal v rámci jejich univerzitních studií či při navazování dalších kontaktů v Praze či na Slovensku, se proto rozhodli uspořádat a vydat u příležitosti jeho významného životního výročí – sedmdesáti let – jubilejní publikaci s názvem *Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia*.

Kniha je rozdělena do dvou částí. Do první části bylo zařazeno třináct osobních reflexí a vzpomínek kolegů a přátel Vojtecha Čelka. Vzhledem k výraznému česko-slovenskému přesahu a rozměru osobnosti jubilanta i rozsahu jeho četných pracovních i neformálních kontaktů a osobních přátelských vztahů tu nalézáme osobní reflexe českých i slovenských historiků (Viléma Prečana, Roberta Kvačka, Ladislava Smejkal a Romana Holce a Pavla Mešťana), zástupců mladší generace historiků – snad lze s nadsázkou do jisté míry říci – Čelkových žáků (Miroslava Michely, Zdeňka Doskočila, Tomáše Černáka), a samozřejmě i generačních souputníků, kolegů a přátel zejména z doby působení Vojtecha Čelka ve vedení Domu slovenské kultury v Praze (Jozefa Bači, Antona Baláza, Jany Halukové, Vladimíra Skalského, Zdeny Šmídové).

Ve druhé části obsahuje kniha třináct odborných autorských příspěvků předních českých a slovenských historiků starší i mladší generace. Ty lze obsahově rozřadit do několika tematických okruhů. Vztahují se jednak k moderním a soudobým slovenským národním dějinám (texty Petera Švorce, Jana Rychlíka, Ivana Kamence, Marka Syrného, Martina Mocka, Norberta Kmetě, Richarda

Pavloviče), jednak jsou zaměřeny na širší reflexi českých a slovenských dějin ve středoevropském kontextu (texty Dušana Kováče a Juraje Marušiaka). Někteří autoři se pak zaměřili na vybrané otázky z historie společného československého státu (Miroslav Michela, Jan Randák, Pavel Andrš, Michal Pehr). Publikace je doplněna životopisným rozhovorem, který připravili Miroslav Michela a Michal Macháček, a také příspěvkem M. Macháčka. Kniha obsahuje řadu původních studií z moderních dějin obou blízkých národů a z historie společného státu, které přinášejí řadu nových poznatků. Je sestavena tak, aby reflektovala alespoň z části a v rámci možností témata badatelsky blízká výzkumnému i zájmovému zaměření jubilanta.

Čtenáři mají možnost seznámit se s Vojtechem Čelkem jako s předním znalcem osobností moderního Slovenska – zejména představitelů kulturní a národní vzájemnosti Čechů a Slováků. Připomenuto je, že se Vojtech Čelko na přelomu osmdesátých a devadesátých let výrazně zasadil o přitažlivou náplň činnosti Domu slovenské kultury v Praze, kde tehdy vystupovala řada osobností slovenské kulturní scény, která se do něj ráda vracela. Čelko byl též dlouholetým tajemníkem české části společné Česko-slovenské komise historiků. Vojtech Čelko spoluorganizoval řadu tematických česko-slovenských setkání, iniciativ, besed a přednášek. Přispěl svým úsilím a entuziasmem ke zřízení pomníků či pamětních desek významných osobností z oblasti česko-slovenské vzájemnosti nebo se o ně přímo zasloužil. Je autorem mnoha drobnějších studií, biografických črt, recenzí a anotací zajímavých publikací a zpráv o akcích, které úzké kulturní a národní vazby Čechů a Slováků připomínaly. Připomenuta je téměř každoroční účast jubilanta na již tradičních konferencích mladých českých a slovenských historiků v Hradci Králové. Pro dobu, kdy jubilant působil v Ústavu pro soudobé dějiny, není jistě možné opomenout rovněž jeho výrazné osobní angažmá v Asociaci učitelů dějepisu při přípravě a vyhodnocování pěti ročníků mezinárodní studentské dějepisné soutěže Eustory a spolupráci s ní.

Kromě přínosu obohacujících vědeckých studií je cílem publikace především poutavě představit osobnost váženého kolegy pana PhDr. Vojtecha Čelka, jeho celoživotní práci a významné působení na poli rozvoje česko-slovenských vztahů.

Jiří Kocian

PhDr. Vojtech Čelko oslavuje významné životné jubileum – sedemdesiate narodeniny. Pri tejto príležitosti sa jeho traja mladší priatelia rozhodli, že mu zostavia zborník, ktorý – ako je spomenuté v úvode prof. Jiřího Kociana – je rozdelený do dvoch hlavných častí. Nebolo by to možné, nebyť ochoty všetkých autorov, recenzentov a ďalších spolupracovníkov, ktorí sa rozhodli odsunúť nabok svoje vedecké či každodenné povinnosti, aby sa mohli venovať písaniu svojich spomienkových alebo odborných textov, vďaka ktorým pomohli uctiť si nielen narodeniny, ale najmä osobnosť Dr. Vojtecha Čelka.

I napriek tomu, že každý z Vás by namielal s odôvodnením, že ste to radi urobili, alebo že to bolo pre Vás to najmenej, čo ste mohli pre Vojta spraviť, i napriek tomu každému jednému z Vás patrí veľké ĎAKUJEME. Taktiež by sme radi vyjadrili úctivé poďakovanie za finančnú spoluúčasť vydavateľom tejto publikácie a tiež Slovenskému domu v Prahe, Slovenskému inštitútu v Prahe, Spoločnosti M. R. Štefánika a menovite pani Janke Halukovej a pánom Jozefovi Bačovi a Vladimírovi Skalskému.

Už od postupného oslovovania historikov, priateľov či známych, z ktorých každý určitým spôsobom vstúpil do Vojtovho života, cez deľbu jednotlivých zostavovateľských prác, až po samotné písanie textov, sme cítili, že postupne vzniká knižka, na ktorej bolo nie povinnosťou, ale radosťou sa podieľať. Každý príspevok poodhalil niečo známe i neznáme z Vojtovho života. I keď sa na prvý pohľad môže zdať, že mnohé texty sa spomienkami, historkami, resp. príbehmi navzájom podobajú, je to práve kvôli tomu, že každý kto do knižky prispel, vidí Vojta ak nie rovnakými očami, tak minimálne veľmi podobne. I to veľa svedčí o ňom ako o vzácnom človeku, o jeho charaktere, vlastnostiach a neúnavnej snahe pestovať trojgeneračné priateľstvá.

Vedeckými textami autori prezentovali osobnosti, udalosti a súvislosti spoločných československých dejín. Pre nás ako zostavovateľov bolo veľmi dôležité ponúknuť čitateľovi a predovšetkým Vojtovi širokú plejádu podnetných a zaujímavých tém z histórie, ktorú sám oslávenec považuje: „za najkrajšiu z múz, ktoré človek môže milovať“.

Milý Vojto, skôr ako sa pustíš do listovania zborníkom pri počúvaní jemných tónov obľúbenej vážnej hudby, dovoľ nám prosím zaželať ti všetko najlepšie k tvojim narodeninám. Aby si bol stále tým istým noblesným človekom, ktorého si všetci tak veľmi vážime!

Milý čitateľ, dovoľ aby sme ti predstavili PhDr. Vojtecha Čelka...

zostavovatelia

VOJTECH ČELKO
ČLOVĚK A OSOBNOST

MŮJ PŘÍTEL VOJTĚCH ČELKO

VILÉM PREČAN

Moje známost s Vojtěchem Čelkem, která postupně dozněla k přátelství prověřenému a osvědčenému i v těžkých dobách, začala před padesáti lety. Na začátku května 1966 mě oslovil slovenský student druhého ročníku pražské filozofické fakulty, prý na doporučení doktora Gustáva Husáka, tehdy vědeckého pracovníka Slovenské akademie věd, zda bych přišel referovat na debatu studentů o Slovenském národním povstání. To bylo tehdy velmi aktuální a politicky brizantní téma. Historici nejnovějších dějin si na něm cvičili svaly v zápase o nezávislost na příkazech a zákazech vládnoucí strany. O povstání jsem něco věděl, v lednu onoho roku mi vyšla rozsáhlá edice dokumentů, a byl jsem jedním z těch, co se ozvali proti perfidnímu útoku Václava Krále, který „opožděnou recenzí“ na Husákovu *Svedectvo o SNP* chtěl na objednávku Antonína Novotného představit novou verzi nedávno předtím oficiálně zavržené teze o slovenském buržoazním nacionalismu.

Tou besedou z 11. května 1966 naše styky s Vojtěchem začaly a časem nabývaly na intenzitě. Byl nejen příjemný společník, od něhož se bylo vždy možné něco zajímavého dovědět, ať už ze Slovenska a o Slovensku, nebo ze studentského života, ale také naše profesní zájmy se v leccems stýkaly. Když začal pracovat na diplomové práci o slovenské Demokratické straně, mohl jsem mu poskytnout mnoho materiálu, pro který jsem sám neměl využití. V roce 1969 Čelko promoval a v konkurzu získal místo aspiranta-stipendisty (v dnešní terminologii doktoranda) v oddělení nejnovějších dějin Historického ústavu ČSAV. A bylo zcela samozřejmé, že jsem se jako vědecký pracovník téhož oddělení stal jeho školitelem.

Tehdy už Vojtěch patřil k přátelům naší rodiny. Občas si zahrál i na mladého džentrika; to když na jakémsi bále přitáhl k telefonu cikánského houslistu a o půl jedné v noci ho nechal zahrát mé rozespálé manželce dostaveníčko. Ty blízké vztahy nezůstaly zcela bez následků: jedna klepavá kolegyně rozšiřovala v ústavu povídačku o milostném trojúhelníku Prečan – Prečanová – Čelko. (Smějeme se tomu všichni tři dodnes.)

Ale pak přišly opravdu zlé časy. Historický ústav musel být potrestán za *Černou knihu* o Srpnu 1968: byl přejmenován a „reorganizován“. A když vzalo za své oddělení nejnovějších dějin, nezbylo v něm místo ani pro aspiranta Vojtěcha Čel-

ka, zvlášť když mu byl školitelem proskribovaný Prečan. Protože však měl za studii jako druhý obor hindštinu, našel útulek v orientálním ústavu; ale ne nadlouho.

Byl to čas převlékání kabátů a odvolávání slavnostních přísah ze Srpna a několika posrpnových měsíců, kdy vzalo za své nejedno přátelství, zdánlivě zpečetěné nadsmrti. Vznikala však nová, daleko pevnější, a mnohá se osvědčila jako nezlomná. Vojtěch Čelko nezběhl a svému přátelství s Prečanovými zůstal věrný, třebaže si to měl ještě všelijak odskákat. Dokonce u nich bydlel půl roku jako podnájemník před nástupem vojenské služby.

Za těch pět šest let normalizace, než jsme odešli (v červenci 1976) do emigrace, prokázal mi Vojtěch nejednou velkou přátelskou a pro něho samotného riskantní službu. Vystupoval jako autor seriálu o SNP, který v pražském rozhlasu umístil redaktor, jiný přítel, a celý rozzářený mi přinesl honorář za zdařilou transakci. Archivu muzea v Banské Bystrici prodal kopie cenného materiálu, který jsem v roce 1968 dovezl z vojenského archivu v západním Německu. A Prečanovi měli peníze na opravu komína v rodinném domku, kde bydleli. Jako kurýr navštěvoval Milana Šimečku v Bratislavě se zásilkami, které nebylo možné svěřit poště. U přátel v severních Čechách vyzvedl peníze určené pro rodinu uvězněného historika Jana Tesaře.

V letech 1972–1973 strávil Vojtěch dvanáct měsíců vojenské služby v Kutné Hoře, kde ho důstojníci zpravodajské služby stále dokola vyslyšali kvůli *Černé knize* a stykům s Prečanem. Po vojně se uchytil načas jako úředník v půjčovně aut Pragocar. Odtud se mu poštěstilo dostat se jako vedoucímu a jedinému zaměstnanci do rumburské pobočky okresního muzea v Děčíně; přihlásil se na inzerát v Rudém právu – a vyšlo to. Pracoval a žil v nejsevernějších Čechách až do roku 1985. Tehdy se zakládal *Dům slovenské kultury* v Praze; nomenklaturně podléhal jeho personál Bratislavě, a tak se podařil Čelkovým přátelům ze Slovenska, kde nikdy nebyla normalizace tak tuhá jako v Praze, husarský kousek: stal se vedoucím oddělení kulturně vzdělávací činnosti v nové slovenské kulturní instituci v hlavním městě společného státu.

I když jsem byl až do ledna 1990 v exilu, styk s Vojtěchem jsem neztratil. Ještě před odjezdem jsem ho pro každý případ seznámil se třemi neohroženými ženami, které byly páteří mé pražské kontaktní a „poštovní“ party. V roce 1978 jsme za Vojtěchem do Rumburku poslali naši německou kamarádku, která pak jako „přítelkyně“ z Hannoveru pravidelně Vojtěcha navštěvovala. V důmyslné skrýši mu v autě vozila „četbu“. Jednou ji dokonce směl v Hannoveru navštívit, a tak bylo dost času na dlouhé rozhovory.

Proto jsme si po návratu do Prahy nebyli ani trochu cizí, pouze začala nová kapitola vzájemného proplétání našich životů. Řediteli Domu slovenské kultury, jímž se Čelko stal koncem roku 1990, jsem rád vyhověl, když mě pozval do některého ze svých programů. Lákal jsem ho do nově založeného Ústavu pro soudobé dějiny a byl jsem rád, když nabídku přijal hned poté, co skončil svou existenci Dům slovenské kultury.

Byl při tom, když jsme v dubnu 1994 v Donovalech v kuloárech konference k padesátému výročí SNP jednali s Karlem Pichlíkem a Dušanem Kováčem o potřebě založit česko-slovenskou komisi historiků. Stal se pak tajemníkem její české části a stál mi jako neúnavný pomocník po boku dvacet let, kdy jsem byl českým předsedou komise. Tak či onak se podílel na přípravě více než čtyřiceti jejích zasedání.

V roce 1994 už Vojtěch Čelko fungoval jako můj asistent v ředitelně ve Vlašské ulici a se znalostmi historika a talentem pro společenskou stránku vědeckých kontaktů dbal o to, abych neopomenul nic z toho, co se „slyší a patří“. Byl neodbytný, a vděčím mu i za to, že mnohé mé texty z té doby nezůstaly jen v podobě konceptu; dokázal mě donutit, že jsem je na poslední chvíli zredigoval do tisku.

Bez něho by například nikdy nevyšel text mého improvizovaného a spatra předneseného příspěvku na vzpomenué donovalské konferenci. (Byla by to škoda, neboť – jak jsem zjistil po jeho novém přečtení – zrcadlilo se v něm něco z étosu a myšlení začínající nové éry historické práce v Československu.)

Vojtěch může i za to, že jsem se stal v březnu 1995 docentem. Brzy po nástupu do ústavu na mě naléhal tak dlouho a tak vytrvale, až jsem podlehl, vyplnil příslušné formuláře a žádosti, připravil habilitační spis a sepsal habilitační přednášku.

Omlouvám se, jestliže jsem byl na předcházejících stránkách příliš osobní. Nebyl bych práv popisu významu Čelkovy osobnosti a výjimečnosti jeho působení, kdybych alespoň nenačrtl stručný přehled toho, co všechno už nejméně třicet let podniká pro česko-slovenské poznávání a porozumění, zejména pak při zprostředkování české veřejnosti toho, co ze Slovenska může české kulturní prostředí obohatit. A zároveň připomíná svým slovenským pappenheimským to, co neprávem uniká jejich pozornosti jen proto, že se to momentálně odehrává mimo Slovensko, avšak neodmyslitelně to patří do kontextu slovenské kultury a nedávné slovenské nebo společné československé minulosti.

To dělal v Domě slovenské kultury, k tomu založil v roce 1992 spolu s právě tehdy doslouživším ministerským předsedou Mariánem Čalfou *Nadaci Milana Rastislava Štefánika*, později přejmenovanou na *Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika*, která se postarala, aby Štefánikova socha na Petříně navždycky připomínala, že tento velký Slovák a Evropan stál u zrodu státu, v němž se naplno rozvinula moderní česká státnost. Vojtěch Čelko, pravidelný host hodžovských konferencí v Martině, se postaral, že se Hospodářská akademie v Trenčíně vrátila ke svému původnímu názvu Hospodářská akademie Milana Hodži a že gymnázium v Martině přijalo do svého názvu jméno Jozefa Lettricha.

Čelko pravidelně přispívá do *Slovenských dotyků*, do periodik *Korene*, *Tvorba* (slovenská revue), *BRADLO* (periodikum vydává Slovenská Štefánikova společnost) a do orgánu Klubu kultury Českého syndikátu novinářů *KULTURA*; je také výkonným předsedou klubu. Jednou za měsíc hovoří ve slovenském vysílání Českého rozhlasu. Píše o knihách, výstavách, osobnostech, připomíná významná výročí. Výbor z těchto textů vydal už na dva sborníky (*Zďaleka*

a zblízka, 2012; *Zo všetkých strán*, 2015). Nezapomenuteľná je čelkovská éra v niekdejšíom pražskom Klube slovenskej kultúry v dvanástileťí do roku 2003, kedy bola tajemnicou klubu Jana Haluková.

Existuje ešte jedna sféra Čelkovy drobnej práce, ale o ní vedí len zasväcení. *Knihovna Ústavu pro soudobé dějiny* je bohatá na slovacika jako málokterá v Česku (najdou se v ní tituly, ktoré chýbajú i v lektej odbornej knihovne v Bratislave) práve zásluhou Vojtěcha Čelka. A nikdo nespočítá, koľko slovenským študentom a doktorantom zprostredkoval styky s českými kolegami, poradil, kde nájsť v Prahe potrebné informácie, na koho sa obrátiť o radu a odbornú konzultáciu.

Vojtěch Čelko žije a pôsobí už pres päťdesiat rokov v Čechách, ale hovorí a píše len slovensky. Je to jeho poznávací znamenie, jeho vizitka, svojou slovenštinou obohacuje české prostredie a približuje mu všetko, čo je na kultúrnej slovenskosti sympatické.

Lze si len přát, aby Vojtěch zůstal pilný jako dosud a nezačal myslet na odpočinek; o mnoho bychom přišli.

VOJTECH ČELKO – ČLOVEK RENESANČNÝCH ROZMEROV

ROMAN HOLEC

„Nemám nijakú zvláštnu životnú filozofiu. Snažím sa byť súdny. Dokážem oceniť vzdelanie a rozhlád, vytrvalosť v úsilí ísť za svojim cieľom. Imponuje mi altruizmus. Veľmi si cením lojalitu, odvahu, rešpekt k tradíciám a trvalým hodnotám. Úcta k našim predchodcom je súčasťou úcty k sebe samým.“¹

(V. Čelko)

Elegantný starší muž so šedivými vlasmi a v saku popíjajúci dvojku bieleho v kaviarni kdekoľvek v strednej Európe, či už čakajúci na diskusného partnera alebo v zanietennom rozhovore s ním. Takýto obraz sa mi hneď na prvý raz vybaví pri mene Vojtěcha Čelka. Takto ho poznám za posledných vyše 20 rokov. Vďaka nemu viem, že kaviareň je celkom produktívne pracovisko, kde sa človek veľa dozvie, veľa vybaví, a navyše sa zoznámi s mnohými zaujímavými ľuďmi.

V pamäti sa vybavujú Vojtovi pamätne bratislavské študijné pobyty. Sediac v Kryme mal presný rozpis stretnutí na celé poobedie a na stoličke oproti nemu sa striedali mladí, starí, priatelia, známi i neznámi. Vojto ťahajúc so skúsenosťami diplomata nitky rozhovoru vie presne, kedy a ako skončiť, aby si na ešte teplú stoličku sadol ďalší známy, priateľ alebo kolega. Večer prichádza Vojto nabitý informáciami, vybavenými vecami či ďalej posunutými záležitosťami. Navyše, unavený, lebo to je úplne legitímny typ činnosti, ktorý nezvláda každý.

Pochopiteľne, k takému spôsobu práce treba veľké skúsenosti, takt i čosi, čo by sa archaicky dalo nazvať zručnosť spoločenského obcovania. To sú veci, ktoré Vojtovi nikdy nechýbali. Jeho zmysel pre zmenu a pestrosť života, ľudské vzťahy a osudy, obyčajné človečenstvo – to všetko z neho robí médium, pred ktorým sa otvárajú duše i najtajnejšie myšlienky. Ako pred dobrým človekom. Vojto ním vždy bol.

Rozmýšľam, čo z neho ho robí takého. Asi skutočnosť, že nikdy v živote nemal veľké ambície, presnejšie, možno v mladších rokoch života áno, ale odkedy ho poznám ja, tak nie. Ambície v zmysle čosi veľké dosiahnuť, vyškriabať sa na piedestál vedy, funkcií, spoločenského uznania. To sú, napokon, méty veľmi nestále a pomínutelné. O tie Vojtovi nikdy nešlo. K tomu nemá povahu, jemne

¹ ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011, s. 19.

povedané, adekvátne „pragmatizmus“, k tomu žije príliš rýchlym a rozmanitým životom, k tomu nemá dostatok trpezlivosti i vedeckého „sitzfleischu“.

On nikdy nebol človekom tribún, z ktorých by mobilizoval a mentoroval. Nikdy nebol človekom knižnic a archívov, ktorý by mravčou prácou dával dokopy monografie, sedel nad ich troma korektúrami a žil očakávaním, ako ich prijme vedecká komunita. Nikdy nebol človekom s riaditeľskými maniermi, hoci sa, zhodou náhod, vo svojom živote riaditeľom aj stal. Nikdy takéto ambície nemal alebo aspoň vtedy nie, keď ľudsky dozrel.

Aby sme ho však vedecky úplne nedegradovali, Vojto má za sebou celý rad serióznych vedeckých textov vychádzajúcich zväčša (ale nielen) z poznania protagonistov, memoárov a ďalších vyslovene subjektívnych prameňov. To je a vždy bola jeho silná stránka. Predovšetkým memoáre sú jeho mimoriadne obľúbeným čítaním. Dovoľujem si tvrdiť, že je ich najlepším znalcom, vie z nich vyťažiť maximum, koriguje nedokonalú či zámerne selektívnu ľudskú pamäť a rád hodnotí výpovednú hodnotu jednotlivých spomienok. Človek by povedal, že takto teoreticky i prakticky skvele pripravený má tie najlepšie predpoklady na napísanie vlastných, určite nie nezaujímavých pamätí. Ako uvidíme, logické východiská nemajú vždy logiku.

Vojto je predovšetkým znalec ľudí. Možno nie tých žijúcich, k tomu nemá vždy dost' podkladov, ale tých z histórie, najmä z 20. storočia, pozná lepšie ako ktokoľvek druhý. Pozná ich rodinné zázemie, sociálne väzby, intímny život, rodinu, názory – čo už mu môže dať archív k tomu, aby vyslovil svoj súd a závery nejako inak? Tieto veci sa jednoducho naštudovať nedajú, Vojto ich pozná cez prizmu ľudskej skúsenosti, pamäti spoločenských, rodinných i osobných „kroník“, možno aj kultúrnych kontextov v tom najširšom zmysle slova. Kritik povie oprávnene, že treba ovládať aj sociálne, politické a ekonomické kontexty, ale ani medzi najväčšími profesionálmi nie sú nikdy všetky roviny rovnocenné.

Vojtove vedecké texty sa v poslednom čase prezentujú najmä na martin-ských Hodžových dňoch. Patrí už k neodmysliteľným účastníkom, ba priam k inventáru týchto tradične biograficky ladených podujatí, čo je – opäť opakujem – Vojtova veľká téma a obľúbená doména. Okrem typických „čelkovsky“ poňatých príspevkov spája martinské podujatia aj svojim spoločenským šarmom a nevtieravým humorom. Právom dostal ako jeden z veľkých propagátorov osobnosti Milana Hodžu roku 2010 cenu pomenovanú jeho menom. K Hodžovi sa Vojtech Čelko hlási nielen vedeckými textami, ktoré číta len úzka komunita odborníkov, ale popularizuje ho a vracia sa k nemu vo svojich početných článkoch, prejavoch, rozhovoroch v médiách i aktivitami mimo Martina – v Sučanoch, Prahe, Bratislave.

Hodžove dni sú totiž len raz do roka, každodennosť času medzi nimi býva zaplnená predovšetkým nespočítateľným množstvom rôznych malých, menších i najmenších črt, úvah, spomienkových, jubilejných, aktuálnych, informačných a iných textov. A to je doména nášho jubilanta.

Keby sme ich dali dokopy, teda jeho početné drobné žánre roztratené po časopisoch a rôznych brožúrach, vznikli by celé monotematicky ucelené monografie. Zdravíc k jubileám, nekrológov, správ, recenzií, rozhovorov, drobných poznámok a črt. Takéto texty nikto v podobnom rozsahu nepíše. Vojto je doslova majstrom drobného žánru, vie byť aktuálny, podnetný, motivujúci a jeho drobné poznámky z vlastnej autopsie a skúseností zostávajú klenotmi, ktorými vyšperkuje zdanlivo banálnu tému do podoby, že keď čitateľ vidí pod článkom meno „Čelko“, má istotu, že sa nudiť nebude a vždy sa niečo dozvie. To niečo je často ľudský príbeh či skúsenosť zhmotnená do trefnej poznámky či vtipnej glosy alebo úplne nová a zaujímavá informácia. A je jedno, či ide o recenziu, správu o výstave či inom podujatí, pripomenutie si výročia alebo komentár k čomukoľvek.

Najdôležitejší zmysel Vojtových článkov však vidím v tom, že si v nich pripomenul veľké politické a kultúrne osobnosti, doslova desiatky ľudí, donedávna sa pohybujúcich a pôsobiacich okolo nás. Ďalším desiatkam – ešte žijúcich – spravil radosť, lebo už si na ne nikto nespomenie. Ako výstižne konštatoval: „*Profil dnešných denníkov a časopisov je iný. Málokedy sa objavia články, v ktorých sa ocení činnosť ľudí, ktorí patrili do nášho sveta. Lenže nemalo by sa zabúdať, lebo mala by byť kontinuita medzi minulosťou a prítomnosťou ... Nie je to sentimentalita, ale som presvedčený, že je to vec našej kultúry.*“²

Vojto, navyše, okrem neosobného (v jeho prípade však vždy osobného) slova, príde aj osobne, s kyticou a bonboniérkou, ako človek zo starých čias, keď namiesto formalizovaného mailu či SMS-ky fungoval obyčajný ľudský kontakt – podaná ruka, vypočuté starosti, zaujímavé noviny a nakoniec príslub, veď sa ešte uvidíme... A Vojto prichádzal stále a stále, napriek tomu, že už ho ten druhý vnímal len ako človeka z druhej strany a všetky informácie mu mohli byť pomaly už ukradnuté. Vojto prichádzal, lebo vedel, že to je najdôležitejšie v živote, aby človek nikdy nezostal sám. Na to neexistoval žiadny liek, len Vojto Čelko bol vždy tou najlepšou terapiou.

Keď si teraz uvedomí, koľkých takto odprevadil na druhý svet a koľkí mu ešte zostávajú z jeho celoživotných priateľov a známych, vtedy aj on pocíti, ako letí čas a ako sa postupne menia ľudia okolo neho. Sú stále mladší a mladší. Vojto ich učí práve tomuto človečenstvu, určite si aj oni raz uvedomia, čo tento človek urobil pre druhých. Možno vtedy, keď raz aj oni zostanú sami a Vojta už nebude.

Aj týmto ale bude žiť, kým budú žiť všetci mladí, pre ktorých sa neraz obeť, ktorých neraz ubytuje, zaplatí im obed a zavedie ich po prvý raz do divadla, na výstavu, operu či na koncert. Lebo ani to sa už dnes veľmi nenosí.

Zámerné som sa dostal k divadlu, výstavám, opere a koncertu až teraz. Tam je totiž Vojto sám, sám s hudbou a umeleckým zážitkom, tam je ako ryba vo vode. To je jeho chrám, archív, knižnica. Tu ide do hĺbky svojej duše, tu čerpá silu, energiu, pokoj duše i rozkoš srdca. Vojtov osobný svet. Málokto videl toľ-

2 ČELKO, Vojtech: *Zďaleka a zblízka*. Praha 2014, s. 6–7.

ko opier a počul toľko hudobných diel ako Vojto za sedemdesiat rokov svojho života. Málokto videl a počul jedno dielo toľkokrát ako on. Často už vie čo bude nasledovať a napriek tomu ho umelecký „orgazmus“ znovu a znovu vtlačí do kresla, opantá dušu a myseľ a vyvolá toľko endorfínov šťastia ako málokto iná aktivita. Jeho encyklopedické vedomosti z kategórie hudba a opera musia vzbudiť uznanie aj u profesionálov.

Povestný a okrídlený je Vojtov zážitok zo skúšky u Karla Durmana zo svetových dejín po roku 1945 na Filozofickej fakulte UK v Prahe. Na záver v pohode prebiehajúcej skúšky padla otázka na meno ľavého krídla (Vojto vo svojej športovej neznalosti hovorí o ľavom útočníkovi) Realu Madrid, mužstva, ktoré bolo v tomto období ikonou svetového klubového futbalu. Vojto, samozrejme, nevedel, dosť bolo, že vedel, o čom je reč, ale vtipne poznamenal, že ak mu skúšajúci pedagóg povie druhé obsadenie operety Grófka Marica, ktorá vtedy bežala v Karlínskom divadle, spomenie si snáď aj on na povestného útočníka. Vtip a šarm, s akým sa Vojto aj pri takej kritickej situácii vedel vynájsť, mu v živote priniesli veľa uznania a pozitívnych ohlasoch. Jednotka v indexe bola z tohto hľadiska zanedbateľným faktom.³

Hoci Vojto miluje spoločnosť a je vyslovene spoločenským typom, sadnúť si doma v salóne k obľúbenému Mozartovi, to patrí k jeho najkrajším okamihom. Rovnako kniha, ale kniha je aj prácou, neraz ju musí prečítať, lebo ak má niečo o nej napísať, tak neexistuje, že by knihu neprečítal po posledný riadok. Z načítaného, napočítaného, z prežitého i z videného potom prameňa Vojtovo encyklopedické vedomosti a najrozmanitejšie zážitky, ktoré priehrštím rozdáva a po vtipnom finále a smiechu od srdca sa každý musí zamyslieť, koho všetkého tento človek spoznal, stretol a získal si. Napíš pamäti, Vojto, hučíme doňho všetci naokolo, a on raz nemá čas, raz je dôležitejší človek, inokedy ho zaskočí nový počítač. Píše, píše, ale takýmto tempom to nikdy nestihne a mnohé zas zostane v prachu zabudnutia. A to by bola veľká škoda.

Problém je, že Vojtovi sa ešte nechce programovo spomínať. Ešte predsa všetko nepovedal, ešte je toľko termínov a dôležitých stretnutí, ešte sa ani všetko víno nevypilo a dobroty neochutnali, ešte príde toľko zaujímavých premiér, vernisáží a ciest... Ako chcieť od takéhoto renesančne všestranného človeka, aby sadol a písal o minulosti, keď ešte neodžil súčasnosť a nestíha budúcnosť?

Vzťah k literatúre a hudbe treba doplniť ešte výtvarným umením. Aj tu je Vojtech Čelko predovšetkým vysoko profesionálnym konzumentom, aj tu sa vypracoval na znalca, ktorý je otvorený všetkému, čo je krásne. Jeho reportáže z galérií, jedno či v Olomouci, Liberci alebo v Ríme či Frankurte nad Mohanom, nesú pečať estéta, experta a entuziastu. Mnohé dopovedajú ďalšími informáciami, ktoré sú užitočné a nové aj pre tých, ktorí výstavu už predtým videli.

Ak som vo svojich úvahách uprednostnil kaviareň, tak len preto, že Vojto je človekom spoločenským a kaviareň je priestor, kde úplne prirodzene a najlep-

3 ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011, s. 140.

šie môže kultivovať svoje sociálne väzby. Tento cieľ však plnia i najrôznejšie stretnutia, recepcie, domáce obedy, ktoré idú takým tempom za sebou, že málokto iný by vydržal pestrosť takéhoto života. Ak hovorím o Vojtovi ako o renesančnom človeku, tak toto je jeho životný priestor, jeho vzduch a jeho parketa. Spoločenská noblesa akoby prežila v toku generácií, keďže Vojto pochádza z hornouhorskej rodiny nobilitovanej už v polovici 16. storočia.

Oficiálny životopis prezrádza, že Vojtech Čelko sa narodil 26. júla 1946 v Bratislave v rodine podnikateľa. V roku 1947 sa rodina presťahovala do Trenčína. Po znárodnení otcovho podniku rodičia až do dôchodku pôsobili v trenčianskej nemocnici, otec ako röntgenový laborant, matka ako zdravotná sestra. Mladý Vojto maturoval na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Trenčíne. V rokoch 1964–1969 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy v Prahe odbor dejepis – hindčina. V rodine sa vzdelanie mimoriadne cenilo, veď Vojto s bratmi (obaja docenti medicíny) boli už štvrtou generáciou, ktorá dospela k najvyššiemu stupňu vzdelania.

Praha Vojta, ako mnohých Slovákov pred ním i po ňom, očarila na celý život. Vrhol sa strmhlav do jej kultúrneho i ideového kvasu a „zlaté šesťdesiate“ si vychutnával plnými dúškami. Po promóciách pokračoval v postgraduálnom štúdiu, v rokoch 1969–1970 v Historickom ústave ČSAV a v rokoch 1970–1972 v Orientálnom ústave ČSAV, kde sa zaoberal dejinami Indie. Džaváharlál Néhrú zostal jeho celoživotným hrdinom a vzorom. V ťažkých normalizačných časoch boli podobné vzory i rodinou zakorenené postoje mimoriadne dôležité. V ich duchu Vojto ako bývalý funkcionár študentského hnutia zotrval na presvedčení, že „sovietska intervencia bola nešťastím pre celý vývoj socializmu.“⁴ V tomto duchu aj konal. Pri previerkach v roku 1971 bol preto Vojtech Čelko vylúčený z normalizujúcej sa KSČ, čím preňho nastali zložité životné skúšky. Musel odísť z akademického života a perspektíva vedeckej dráhy sa mu začala vzdáť.

Po návrate zo základnej vojenskej služby v Kutnej Hore roku 1972 bol najprv nezamestnaný a z toho dôvodu práve toto obdobie bolo preňho najťažšie. Na 64 miestach nikto nenašiel odvahu prijať človeka s takýmto kádrovým posudkom. Až potom, vďaka pomoci nezištných priateľov, začal v podniku Pragocar požičiavať autá a neskôr pracovať ako samostatný prevádzkový účtovník. K tomuto obdobiu sa datuje krásna historka, ako si istý Ind prišiel opraviť auto a tu ho rádový zamestnanec oslovil po hindsky. Vojto vytváral pre štát, v ktorom žil, vždy len ten najlepší obraz. Uvedený Ind doteraz určite rozpráva ako pracovník servisov v ďalekej stredoeurópskej krajine rozprávajú jeho rodným jazykom.

V rokoch 1973 – 1985 bol Vojto „odsunutý“ do najsevernejšieho kúta Čiech a stal sa vedúcim mestského múzea v Rumburku, pobočky Okresného múzea v Děčíne. Aj v tomto „vyhnanstve“ si vedel nájsť zmysel života a rozširovať obzory poznania, či už v muzeálnej práci, pri spoznávaní mnohých zaujímavých ľudí, ktorých priateľstvo potom bude Vojta sprevádzať celé roky a nakoniec

4 Tamtiež, s. 14.

v pravidelných výletoch do vtedajšej NDR, na koncerty, výstavy či do drážďanskej opery. Medzi rokmi 1980 a 1984 študoval muzeológiu na UJEP v Brne.

V tomto čase (1984) zomrela Františka Hrubíšková, povestná „biela pani“ z čias odboja proti nemeckému fašizmu a Vojtova prateta, ktorá zohrala veľkú úlohu pri formovaní občianskych postojov bratov Čelkovicov. O jej úlohe pri spojeneckom bombardovaní bratislavskej rafinérie Apollo napísal fundovanú prácu novinár Slavo Kalný.⁵ Vojto Čelko mal rozhodujúcu zásluhu na zhotovení i odhalení pamätnej tabule na mieste, kde bývala. Niet pobytu v Bratislave, aby tam Vojto nezašiel a nepoložil k tabuli kvety. Aj to vypovedá o jeho vzťahu k rodine, k minulosti a k veciam, ktoré si treba neustále pripomínať. Tieto postoje nie sú samozrejmosťou, napokon aj slovenský dnešok vypovedá najlepšie o našom zabúdaní. Keby sme si tak pripomínali isté veci z našej histórie, ako na ne s nebývalou ľahkosťou bytia zabúdame, neboli by sme dnes, žiaľ, tam, kde sme.

Aj ďalší Vojtovi príbuzní boli aktívni v odboji a ich činy sa živo a s hrdosťou tradovali v rodinnej historickej pamäti. V takomto prostredí, nábožensky a národnostne síce tolerantnom, ale občiansky jednoznačne vyhranenom, vyrástli traja bratia s jasne vyprofilovanými postojmi. Z nich však, pochopiteľne, predovšetkým Vojto ako historik chodil s kožou na trh...

Z Vojtových spomienok a činov viem, že vzťah k minulosti a historickej pamäti sa nevyčerpáva len početnými článkami, ale aj viacerými praktickými činmi. Či už inštaláciou sochy Milana Rastislava Štefánika na Petříně, podielom pri prevoze pozostatkov Milana Hodžu či Jozefa Lettricha do rodnej zeme, pri inštalácii rôznych pamätných tabúl, sprostredkovaní alebo poskytnutí archívnych materiálov do Literárneho archívu SNK, ako aj starostlivosťou o trenčiansky hrob matky Ľudovíta Štúra. Málokto si uvedomí, čo všetko sa za uvedenými výsledkami skrýva, koľko úsilia a vybavovania stojí každá zdanlivo jednoduchá maličkosť a vec. Najmä ak ju s prejavmi a fanfarami uzavrú najvyšší politickí predstavitelia. Vtedy si na začiatok, iniciatívu a povestnú tehličku nikto ani nespomenie. Ale Vojto Čelko nepotrebuje uznanie, napokon nerobí nič kvôli tomu.

Podstatne väčší rozlet a možnosti k podobným aktivitám získal Vojto Čelko v rokoch 1985 – 1993, keď pracoval v Dome slovenskej kultúry v Prahe. V roku 1990 sa stal jeho riaditeľom. To bolo hviezdne obdobie jubilanta, keď preukázal organizačné schopnosti, úžasný kultúrny rozhľad a nadobudol rozsiahle kontakty. Z Domu slovenskej kultúry spravil stánok, ktorý propagoval Slovensko v tom najlepšom svetle a kam sa chodilo na vysoko kvalitné podujatia s neopakovateľnou atmosférou. V rokoch 1994 – 2008 bol Vojtech Čelko zamestnaný ako vedecký pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Aj tu zanechal obrovskú brázdú pri riešení mnohých každodenných drobných i veľkých, organizačných a koncepčných otázok, pri propagácii ústavu, ale i pri tom, že Slovensko sa stalo prirodzenou súčasťou výskumu jeho pracovníkov. Rozsiahla zbierka slovacík v knižnici ústavu zostane taktiež jeho zásluhou pre nasledujúce generácie vedeckých pracovníkov.

⁵ KALNÝ, Slávo: *Bombardovanie Apolky*. Bratislava 2007.

Pri vzniku Česko-slovenskej komisie historikov roku 1994 sa stal tajomníkom jej českej sekcie. Tu som Vojta spoznal a doteraz veľmi úzko spolupracujeme, lebo pre nás oboch je komisia srdcovou záležitosťou. Napokon, zišli sa tu ľudia, ktorí Vojta celoživotne poznačili v tom najlepšom zmysle slova. Vilém Prečan, Robert Kvaček, Josef Harna, Karel Pichlík, Marienka Dobříková, Ivan Kamenec a Dušan Kováč, aby som menoval aspoň niektorých. Je historickým paradoxom, že nebyť rozpadu spoločného štátu, možno by som ho spoznal podstatne neskôr. Určite však nie v takejto bilaterálnej historickej komisii, ktorá zohrala obrovskú úlohu pri zachovaní mostov medzi oboma historiografiami a pri stavaní mostov nových, vyhovujúcich vedeckým potrebám oboch vo všeobecnosti tak blízkych historických vied. V komisii, kde sa stretávame ako ľudia s rovnakou krvnou skupinou a rovnakými záujmami. V komisii, ktorá obohacuje nielen historický kontext, verejnú mienku, ale i každého z nás, ktorý máme tú česť tvoriť jej históriu.

Vojto ako dlhoročný tajomník dokázal napriek istej vrodenej nepraktickosti vysokú mieru organizačného nasadenia a takmer dve desaťročia sme ruka v ruke ťahali zabezpečovanie života a aktivít komisie. Obaja sme z toho mali úžasné pocity a najmä po vydarenej akcii či zasadnutí sa nás zmocňovala neopísateľná spokojnosť a presvedčenie, že to malo zmysel a že to stálo za to. Už nikdy viac nebudem mať podobného spoľahlivého a žičlivého partnera, ako sa už nikdy viac nevrátia zlaté tajomnícke časy, keď ste mali všetko pod kontrolou a (takmer) za nič zodpovednosť.

Ešte jeden moment stojí za úvahu. V článkoch venovaných životným jubileám predsedov českej časti Česko-slovenskej komisie historikov – profesorom Vilémovi Prečanovi a Janovi Rychlíkovi – Vojtech Čelko spomína, že obaja získali na Slovensku svoje slovenské manželky, ktoré im celoživotne vytvorili tie najlepšie podmienky pre prácu i pre odolnosť voči všetkým vonkajším negatívnym vplyvom a znamenali súčasne oporu a celoživotné šťastné partnerstvo. Vojto by si mal podľa tohto vzorca vyberať medzi českými ženami, ale k jeho naturelu patrí, že radšej nechá všetky snívať večný sen o jednom elegantnom a galantnom džentlmenovi, ktorý vie dáme priam starosvetsky bozkať ruku, s prehľadom zvláda spoločenskú etiketu a je navyše výborným spoločníkom, rozprávačom a zabávačom. Jeho vtíp však vychádza z hlbokého poznania a z reálnych situácií, nie z plytkého humoru, situačnej komiky a neotesanej pointy. Vrátim sa k ženám. Kto si prečíta čo len zopár Vojtových ženských medailónov, pochopí, že jeho vzťah k nim a neha, s akými ich pripomína, boli a sú všeobjímajúce, srdečné, obdivné a úctivé súčasne. Odráža sa v nich nepriamo a v neposlednej miere vzťah k matke, ktorý bol hlboký a vrúcny.

Takýto životopis jedného celoživotne aktívneho sedemdesiatnika vypovedá len v náznakoch o stredo európskych dejinách druhej polovice 20. storočia, ktoré obyčajne zomleli svojich čínorodých a verejných protagonistov. Vojto sa, predovšetkým ľudsky, nikdy zomlieť nenechal. Zachoval si svoju tvár a hoci

nie je žiadnym hrdinským typom, i svoju dôstojnosť a hrdosť. Ani sa nechce veriť, že na takéhoto človeka bola v takom rozsahu nasadená Štátna bezpečnosť so sieťou svojich špicľov a udavačov. Nezlomili ho ani hrozby, ani ústrky, ani ponižovanie. To treba zdôrazniť, lebo túto kapitolu svojho života Vojto otvára len zriedka a skôr cez prizmu rôznych smutnoveselých zážitkov a niekedy až neuveriteľných udalostí.

Dnes na prahu Vojtovej sedemdesiatky je už, našťastie, všetko minulosťou. Nemožno však na ňu zabudnúť, lebo zabudnuté dejiny sa vedia kedykoľvek vrátiť.

Čo sa však vracia neustále, a nie je to vôbec dôvod na žiadne obavy, je moja utkvelá predstava, že ak má niekto právo pred svojim domom každé ráno vztyčovať slovenskú zástavu, tak je to práve Vojtech Čelko. Lebo ak raz niekto bude písať o slovenskom miestopise v Prahe od konca 20. storočia, domu v Košíroch tam bude právom patriť čestné miesto. Koľko Slovákov tam našlo na pár nocí i dlhodobo strechu nad hlavou a miesto pri stole! Kto to už dnes spočíta... Koľko Slovákov bolo uvedených do pražských kruhov a ústavov vďaka Vojtovi? A nakoniec, koľko Slovákov si vôbec po prvý raz v živote našlo cestu do opery alebo divadla práve Vojtovou zásluhou? Koľkým ľuďom sa mu podarilo vtláčiť medzi každodenné potreby aj kultúru v jej najrôznejších prejavoch? To sú všetko nemerateľné hodnoty celogeneračného dosahu, ktoré Vojto vstúpil jednotlivcom a cez nich ďalším a ďalším. Okruh jeho „detí“ či zverencov je obrovský a nepochybujem, že o pár desaťročí z nich už budú univerzitní profesori a doktori vied. A možno si už ani neuvedomia, kto stál pri zrode mnohých vtedy už samozrejmostí.

Vojtovo živnostenské oprávnenie na „česko-slovenské vzťahy“ je neuveriteľným, ale viac ako výstižným pomenovaním toho, na čom roky dennodenne pracuje, nie toho, na čom by zarábala alebo z čoho by žil. Dokonca ani fakt, že na nich v skutočnosti prerába, nie je dôležitý pre Vojta, ktorý to robí z najvnútornejšej potreby, ale možno pre daňový úrad, ktorý nerozmýšľa nad podstatou konaného, ale len v rovine zisku, ktorý z toho prúdi. A na česko-slovenských vzťahoch sa zarábať veľmi nedá a ak by sa aj dalo, k tomu je Vojto príliš nepraktický a príliš veľký idealista, aby v takejto rovine vôbec rozmýšľal.

Renesančná osobnosť Vojtecha Čelka má však aj ďalší rozmer, a tým je zberateľstvo. Je to vášeň, ktorá človeka zušľachtuje a vzdeláva, čím nechcem povedať, že charakter a znalosti nášho jubilanta pochádzajú zo zhromažďovania rôznych artefaktov, ale nepochybne majú tieto aktivity aj svoj vysoko pozitívny vplyv. Práve preto, že nejde o obyčajné zhromažďovanie, ale o hlboko premyslenú a systematickú činnosť, ktorá vyžaduje čas, hlboké znalosti a v neposlednom rade i peniaze. Najlepšie to vidieť na krásnych kolekciami československých známok, ako aj na rôznych tematických zbierkach (napríklad z oblasti obľúbenej hudby), s ktorými Vojto žal úspechy na viacerých filatelistických výstavách. Známkový začal zbierať ako štrnásťročný a po vyše päťdesiatich rokoch, čo prepadol tejto vášni, s uspokojením napísal: „*Koľko priateľstiev, pekných chvíľ*

a znalostí som získal nad albumom, odborným časopisom alebo listovaním vo filatelistických katalógoch.“⁶

Zbierka umeleckých zobrazení svätého Sebastiana je ďalším unikátnym súborom, ktorý vypovedá nielen o spôsobe zachytenia a inštrumentalizácii tohto svätca, ale predovšetkým o vývoji výtvarného umenia od románskeho umenia a gotiky až po súčasnosť. Sám som do nej prispel viacerými exponátmi na svojich cestách svetom a moja radosť z každého prírastku bola obrovská, ako keby sa mi to podarilo získať pre seba. Ale to vie pochopiť len zberateľ.

Zbierka výtvarných podôb Trenčína ako mesta Vojtovho detstva a mladosti či rôzne hudobné kolekcie, sovy (podľa motívu v čelkovskom zemianskom erbe), ale tie zbierajú pre Vojta skôr iní, a viaceré ďalšie artefakty len dotvárajú mnohostrannú a v pravom zmysle slova renesančnú osobnosť Vojtecha Čelka. Ním často citovaná Goetheho myšlienka, že zberatelia sú šťastní ľudia, sa v plnej miere vzťahuje aj na Vojtovu osobu.

Ďalším významným rysom Vojtovej povahy je spolokovitosť či spolkový život. Vojto ako spoločenský tvor potrebuje bytostne ľudí okolo seba a najlepšie ľudí rovnakých záujmov a rovnakej krvnej skupiny. Takých ako v česko-slovenskej komisii historikov. Popri nej sa v súčasnosti Vojto realizuje najviac ako predseda Spoločnosti gen. Milana Rastislava Štefánika v ČR. Na rozdiel od mnohých iných pre Vojta spolkový život nie je cieľom, ale prostriedkom. Prostriedkom k dosiahnutiu istých konkrétnych zámerov a k spoločenskému krytiu vlastnej osoby. V tomto zmysle treba chápať jeho okrídlený bonmot o tom, že o nových členov zámerne nemá záujem.

Pravda, osobnosť Milana Rastislava Štefánika nespomínam v súvislosti s Vojtom vôbec náhodou. Odhliadnuc od spoločnosti, ktorú roky vedie, má k Štefánikovi mimoriadne úzky vzťah. Imponuje mu jeho ťah za každou vecou, ktorú považuje za správnu, jeho česko-slovenský rozmer i slovenské vlastenectvo, jeho cestovateľská vášeň, jeho zberateľstvo a snád' i uznanie k tomu, že Štefánik zvládol úskalia prírodných vied i techniky. Tieto komnaty Vojto nikdy neotvoril a zostal v týchto sférach úsmevne nepraktickým človekom.

Spomenul som Vojtovo cestovateľské hobby. Hoci mu okolnosti dožičili slobodne cestovať až po roku 1989 a hoci vzhľadom na zdravotné problémy už najnovšie rezignoval na mimoeurópske cesty, stihol toho strašne veľa. Jeho turistika mala vždy predovšetkým kultúrny charakter, sústredila sa na pamiatky, múzeá a galérie, ale nepohrdol ani africkým safari v Namíbii, čarovnou novozélandskou, islandskou a mexickou prírodou, ba ani pozorovaním vtákov na Shetlandských ostrovoch, Islande a inde. Aj toto z neho robí všestranného, vyslovene renesančného človeka.

Dostávam sa k záveru textu, ktorým som chcel vzdať úctu jednému slušnému a múdreému ČLOVEKU. Keďže som ho spoznal už v normálnych a demokratických časoch, chýba tomuto rozprávaniu – chvalabohu – ucelený príbeh.

6 ČELKO, Vojtech: *Zďaleka a zblízka*. Praha 2014, s. 283.

Chvalabohu preto, že príbeh v strednej Európe 20. storočia nemôže byť pre normálneho človeka ničím príjemným. Zato pre historika zostáva dielňou poznania, turbulencií a charakterov. O Vojtovom zástoji v týchto časoch viem už len zo sprostredkovaných spomienok a poznatkov. Ako som už spomenul, vypovedali by o nich zväzky hlásení Štátnej bezpečnosti, výsluchy, kontakty so „štátu nebezpečnými“ osobami, odsun do periférneho Rumburku a ďalšie okolnosti jednej etapy Vojtovho života. Aj tú zvládol so vztyčenou hlavou a svojským humorom. Z Vojtových spomienok je zrejmé, že vďaka svojim povestným optimistickým postojom dokázal vyťažiť pozitíva i v období, kde ich veľa nebolo.

Tento text vypovedá už o období po uvedených zlých časoch. Zostáva preto zákonite len súborom útržkovitých fragmentov, zväčša však získaných osobnými skúsenosťami a spozorovaných vlastnými očami. Pochopiteľne, Vojto má aj celý rad iných podôb, ale ja som vybral tie z môjho hľadiska najdôležitejšie.

Aby som bol ešte osobnejším, a takýto text mi to do istej miery dovoľuje, Vojto aj mne v živote veľa dal a veľa mi pomohol. Mnohé veci ani netuší, čo pre mňa znamenali a ako ma poznačili. Keďže však toto úvodné slovo nie je o mne, ale o Vojtovi ako oslávencovi, zostanem pri konštatovaní, že Vojto sa stal mojim najlepším priateľom a asi posledným človekom, ktorý formoval aj moju osobnosť. Najmä v čase, keď Vojta ešte nekvárili rôzne zdravotné a osobné problémy, v čase, keď bol ešte oveľa akčnejším, ukázal mi cestu a vstúpil mi mnohé svoje životné múdrosti. Preto tieto riadky píšem s pokorou a pocitom hlbokkej vďačnosti.

Keď začali vychádzať Vojtove knižky sústredujúce len malú časť jeho publicistiky, povedal som si, že napíšem na ne recenziu. Poznal som ich, neraz som ich registroval a čítal v rôznych časopisoch, ktorými ma Vojto doteraz zásobuje, výsledný text knižky som mal v rukách aj v „rukopisnej“ podobe, takže som mohol písať hneď a bez akéhokoľvek ďalšieho čítania. Nedostal som sa k tomu, lebo mi chýba práve ten Vojtov povestný rozmer a jeho priority. Takže nech sú tieto riadky oneskorenou „recenziou“ nielen na obe knižky, ale aj mojim vyznaním k Vojtovmu doterajšiemu životu, najmä k tej jeho časti, ktorú som osobne mal šťastie a česť poznať.

STUDENT, PŘÍTEL, OSOBNOST (JAK HO ZNÁM)

ROBERT KVAČEK

Případá mi jako renesanční postava. Nadsázka? V tomto případě je na místě. Vojtěchu Čelkovi je vlastní víceoborovost, třebaže je především historik. Dokumentuje, že dějepisec nemůže a nesmí ustrnout na úzkém pojetí své disciplíny, která zkoumá širokou škálu činností, dějů, událostí, tvořivého lidského bytí, jeho tvůrce a účastníky, jeho pohyby a proměny.

Už jako student mohl Čelko volit mezi více zaměřenými a specializacemi. Potěšilo mě, když zvolil novodobý vývoj na Slovensku a v něm především Demokratickou stranu. Šlo o téma, které žádalo i jistou odbornou smělost, aby se v něm nepodlehlo ideologickému tlaku. Postupně jsem zjišťoval, že Čelko byl na ně zvláště připraven, a to zvědavými kontakty se slovenskými realii, znalostí důležitých osob, vztahů mezi nimi, celkového společenského prostředí. Ještě je nemohl vnímat naplno, byl na to zatím příliš mladý, ale už se orientoval.

Zrání provázela aktuálně aktivita, Čelko se soustavně zajímal o současnost, která začínala být v šedesátých letech názorově pestřejší. Přitahovala ho kultura, byl mi tím ještě sympatičtější, zjišťoval jsem, že v něm roste historik podle mých představ a pojetí. Bylo zajímavé a i pro učitele přínosné s ním diskutovat: dialogy mezi učitelem a studentem jsou ostatně jedním ze základů vysokoškolského studia, inspirují, vybízejí, ovlivňují oba partnery, každého jinak, ale tříbí uvažování, stylistiku, postoje, nutí k prohlubování studia, nesnášejí povrchnost, konkretizují hledání. Čelkovy talenty rozhojnila ještě schopnost organizační, byla s ním spojena družnost a ochota aktivně se starat o širší uskupení, nacházet si v něm přátelské vazby.

Politické poměry normalizační ho vtěsnaly do různých pracovních prostředí. Také ho vystavily nebezpečnému zájmu StB – jeden jeho důvod jsme dokonce měli společný. Zdálo by se, že v Rumburku, tehdy vzdáleném i pro Čechy, Čelko zapadne, prostoupí ho omrzlost a jakási beznaděj – vůbec ne. I tady, v oblasti zprvu pro něho neznámé, projevil Čelko čínorodost, uplatnil ji nejen při výstavbě místního muzea, ale i šířeji, nacházel si způsoby a témata oslovující a získávající zájemce. V následujícím vedení slovenského kulturního domu v Praze už byl vrcholně na svém místě. Aspoň tak jsme to cítili a poznávali, když jsme se o jeho činnostech dozvídali, nebo k nim byli přizváni (nezapomenutelný štefánikovský

večer v době, kdy se jméno Milana Rastislava teprve skromně vracelo do paměti a do veřejných zmínek).

Ředitelské funkce pro Čelka mnoho neznamenaly, netoužil po vnějších hodnotách a neusiloval o ně ani jako historik. Přitom historii prospěl neobyčejně, speciálními vklady. Rozvinuly se po rozdělení československého státu, kdy se Čelko rozhodl zůstat v Česku, ale nepřestal být zároveň Slovákem. Přijal úkoly tajemníka české části Česko-slovenské (Slovensko-české) komise historiků a stal se její duší. Měl soustavnou zásluhu na tom, že se její činnost zkonkrétnila, ustálila a vyvinula v tvůrčí instituci. Jen uspořádání dvou jejích každoročních tematických setkání v univerzitních městech v České republice a na Slovensku byl výkon, který vyžadoval hodně úsilí a organizační dovednosti. Předpokladem zdarů byla také důkladná orientace v historiografii a tu si Čelko soustavně udržuje. Stará se zajímavě o rozšíření její zvláštní pramenné základny – míním tím jeho péči o vydávání memoárů. Je podporována i jeho osobními styky, škála slovenských i českých osobností, s nimiž „se zná“, je mimořádná a vyplývá z ní i jeho znalost slovenské společnosti a jejích význačných příslušníků.

Dlouhou dobu se Čelko věnuje popularizaci vzdělávací čtenáře v historii a kultuře. Referuje o knihách, o uměleckých činech, představuje tvůrce. Nachází si přitom osobitý přístup k publicistickým žánrům, dobře ví, že texty tohoto druhu jsou s to ovlivňovat často více než odborná literatura. Dává jim proto úroveň, která může vytvářet žádoucí ohlas.

Jedinečnou práci konal Čelko pro Ústav soudobých dějin, když vznikal a „zabydloval se“ v českém (československém) dějepisectví. Rozvinul tím důkazy o organizačním umu a všestranné péči. Stal se tak blízkým spolupracovníkem zakladatele Ústavu prof. Viléma Prečana, bez něhož by Ústav nevznikl.

Rozhled uplatňuje Čelko i jako moderátor diskusí na seminářích (např. i na česko-slovenském semináři v Liberci, který se dožil už třetího desetiletí). Stará se o odbornou prezentaci mladších historiků a podporuje zájem středoškoláků o dějiny. Dalo by se říci, že vše, co dělá, ho baví, jenže ho to stojí hodně sil i materiálních prostředků. Jen málokdy mu za to poděkujeme tak, jak se patří a jak si jeho činnosti zasluhují. Aspoň při jeho sedmdesátce tak činíme hlasitě a naplno. Dodávám kubínovsko-jičínsky: „Vojto, bud' blažen!“

MŮJ PRAŽSKÝ OTEC PÁN DOKTOR

JOZEF BAČA

Boh mi dal matku a otca, ktorí ma vychovali so všetkou láskou a opaterou tak, ako sa má a ako sa patrí, z celých svojich síl a v rámci všetkých možností. Som im za to nadosmrti vďačný. Zrejme to urobili voči mne lepšie ako ja voči svojim vlastným deťom, ktoré snáď budú pri mojom hodnotení zhovievavejšie, ako si zaslúžim.

Beh života mi pridal k mojim skutočným rodičom niečo navyše. Jednoznačnou, aj keď kľukatou čiarou ma posúval zo základnej školy v Nižnej nad Oravou cez matematickú triedu Gymnázia Veľká okružná v Žiline na katedru Ekonomiky a riadenia elektrotechniky a energetiky Fakulty elektrotechnickej Českého vysokého učenia technického v Prahe. Tu mi okrem odborného vzdelávania tento beh života do cesty zaradil aj stretnutie s Dr. Vojtechom Čelkom. Nie je mojím cieľom opisovať jeho odborné vzdelanie a skúsenosť, odborné kvality, prácu a výsledky, ktoré sú obrovské a ktoré z neho, rešpektujúc kritérium zvládnutého spoločensko-kultúrneho prínosu, nie kritérium množstva ovládnutého bohatstva, robia zrejme najdôležitejšieho z pražských Slovákov záveru 20. a úvodu 21. storočia. Mojím cieľom je zamyslieť sa nad svojou minulosťou a súčasnosťou a usúdiť, čo by z nej bolo bez vplyvu Vojtecha Čelka a čo je z nej s ním.

Po úvodnom stretnutí ešte v starých priestoroch pražského Klubu slovenskej kultúry nasledovali stretnutia po presune Klubu do novozrekonštruovaného domu na Purkyňovej ulici č. 4, pred ktorým sa vtedy ešte rozprestieralo moderné a pekné námestíčko, ktoré, žiaľ, pražské úrady nechali neďávno barbary zastavať moderným nákupným strediskom. Dom na Purkyňovej č. 4 sa na ďalšie roky stal veľmi výrazným a významným majákom slovenskej kultúry a slovensko-českých vzťahov vo vtedajšej z Prahy centrálné riadenej federatívnej socialistickej republike. Ak niekto zo slovenských dejateľov nenavštívil v tej dobe tento dom, evidentne nebol v slovenských a slovensko-českých súradniciach tej doby dostatočne podstatný.

Oficiálne sa tento dom nazýval Dom slovenskej kultúry, no potajme sme mu občas hovorovali aj „slovenské veľvyslanectvo.“ Vyslovenie takého pomenovania nahlas bolo v tej dobe nemysliteľné, ako bolo nemysliteľné čo i len spomenúť čokoľvek, čo by pripomínalo slovenskú štátnu samostatnosť. A medzi

mnohými pražskými Slovákmi to nebolo ani veľmi populárne, veď mnohí z nich boli „kariérni federálni Slováci“, ktorí mali funkciu s dobrým platom len kvôli existencii spoločného štátu. Po niekoľkých rokoch, keď som pracoval na úrade federálnej vlády v budove na nábreží Vltavy pod záhradami Kramárovej vily, som si uvedomil, že s pravdepodobnosťou blížiacou sa istote som jediný slovenský federálny úradník, ktorý je jednoznačne za samostatné Slovensko. Teda za samostatnú Slovenskú republiku, aby som presnejšie pomenoval to, čo z celého slovenského územia, po tom všetkom, čo sme museli prežiť, momentálne zostalo pod slovenskou správou. Dom slovenskej kultúry však plnil úlohu slovenského kultúrneho veľvyslanectva v takom rozsahu, v akom to nie je bežné ani u skutočných kultúrnych sekcií skutočných veľvyslanectiev. Dom slovenskej kultúry stál na pilieroch dvoch osobností: pokým pani Jana Haluková bola dušou a srdcom Domu slovenskej kultúry, potom doktor Vojtech Čelko – „Pán Doktor“, ako som ho oslovoval a oslovujem, bol jeho myslou a ideou.

V tomto slovenskom veľvyslanectve mi Vojtech Čelko ako prvý popísal samozrejmu historickú súvzťažnosť pomenovania Slováka a Sloven, resp. Slovien. Vtedy som si zreteľne uvedomil jednu z dôležitých „hračiek“ nášho jazyka, ktorú dnes, keď sa nemusíme zabaľovať do pomenovania „československý“, vidíme na každom kroku: náš jazyk samotný sa nazýva slovenský jazyk, národ, ktorý ho používa sa nazýva slovenský národ, naša krajina sa označuje Slovensko, konkrétne vymedzený štátny útvar zase Slovenská republika. Hrá Slovenská filharmónia, ale aj slovenská hokejová či futbalová reprezentácia, na hradnom kopci v Bratislave stojí budova Národnej rady Slovenskej republiky, predtým nazývanej Slovenská národná rada. Naše devy sa nazývajú Slovenky a „pekných synov“ majú „slovenské mamičky.“ Ostáva len jedna otázka: Akým čudom sa držíme označenia Slováka pre mužskú bytosť nášho národa? Áno, viem, poznám, čítal som, počul som všelijaké historické argumenty o vývoji jazyka. Starostlivo im načúvam, ale sebareflexívne analyzujem aj svoje vlastné argumenty stojace za tým, aby sme v našom jazyku, a nielen v našom, presadili označenie slovenského muža slovom Sloven. V predpisoch pokojne môžeme ponechať ako gramaticky správnu aj formu Slováka, časom ju prestaneme používať. Zdá sa to hlúpe, nemožné? Keby sme v časoch existencie Domu slovenskej kultúry v Prahe vyšli počas majstrovstiev sveta v hokeji do ulíc so slovenskými zástavami s dvojkrížom na trojvrší, dostali by sme sa veľmi rýchlo akurát tak do väzenia, nie na hokejový štadión. Jazyk je pre človeka, nie človek pre jazyk a preto niet dôvodu obávať sa návratu k pôvodnému pomenovaniu.

Dom slovenskej kultúry ale skrýval aj omnoho prozaickejšie témy. Činnosť Klubu slovenskej kultúry bola založená na komunikácii s členskou základňou, ktorej hlavným nástrojom boli mesačné programové prehľady rozosielené poštou v papierovej forme všetkým členom. Internet a e-mail som si v tej dobe vedel predstaviť, veď na katedre sme už mali prvé „PC-čka“, ktoré sa podarilo nakúpiť obídenným embarga voči „socialistickému Československu“ cez nejakú

tretiu „rozvojovú“ krajinu, ale ich masové rozšírenie bolo v nedohľadne asi tak, ako vízia rozšírenia mobilných telefónov. A tak sme spolu a pod vedením pani Jany Halukovej, ktorá sa starala o agendu členstva, „sáčkovali“ – t. j. skladali a obáľovali papierové mesačné prehľady, ktorých autorom oslovujúceho obsahu býval hlavne Vojtech Čelko. Keďže členov bolo veľa, aj roboty bolo veľa a tak sa pravidelne diali posedenia ako kedysi na priadkach, pri ktorých bola veľmi milá, družná neformálna atmosféra. Je príznačné, že ich účastníci na ne spomínali a spomínajú i po desaťročiach.

Impozantnou časťou môjho pôsobenia v Dome slovenskej kultúry v Prahe bolo obrovské množstvo stretnutí s významnými predstaviteľmi slovenského a českého kultúrneho a spoločenského života. Samotné vtedajšie mesačné programové letáky Klubu slovenskej kultúry sa čítajú ako „kto je kto slovenskej a českej kultúry.“ Ako študent vysokej školy – „náš študent Jožko“, ako ma pomenovávali v DSK, som sa mohol zapojiť do hocičoho – od výpomoci v šatni pri väčších podujatiach, cez prenášanie stoličiek a rekvizít, cez účasť na najrozličnejších kultúrno-spoločenských podujatiach, až po tiché počúvanie nesmierne zaujímavých neoficiálnych rozhovorov s účinkujúcimi a inými osobnosťami, ktoré s nimi Vojtech Čelko viedol.

Je jedna základná vec, prečo je môj „pražský otec“ Vojtech Čelko mojim „pražským otcom.“ Ako dvadsaťročný študent vysokej školy, netušiaci, ako svet skutočne funguje, som sa ho mohol kedykoľvek na čokoľvek opýtať. Bol schopný plniť úlohu chodiacej encyklopédie a funkciu profesora, ktorý mi umožnil vyštudovať ďalšiu univerzitu, univerzitu humanitnú a humanistickú. Ak náhodou niečo nevedel presne zodpovedať okamžite, tak to našiel buď v príručnej knižnici, ktorá bola v poličkách tesne naľavo od jeho kancelárskeho kresla a pri hlavnej stene podkrovnej kancelárie, alebo si to našiel v bohatej knižnici doma a na druhý deň mi to dovysvetlil. Na čo mal svoje názory, to mi sprostredkoval, pričom súčasne mi vstúpil obrovský rešpekt voči názorom iných, rešpekt pre inakosť, rešpekt pred danými okolnosťami sveta, ktoré dokážu človeka dotlačiť aj ku veciam, ktoré by za iných okolností nikdy neurobil (tu si dovoľm konštatovať moje subjektívne presvedčenie, že keby nebolo Vojtecha Čelka, na ktorého som sa s takou, v tej dobe nanajvýš citlivou vecou mohol obrátiť a keby nebolo jeho intervencie u „Veľkého Joža“, je dosť dobre možné, že by mi agent ŠtB kontaktujúci ma cez fakultné prostredie môj vysokoškolský študentský život značne skomplikoval, ak nie nakoniec i celkom znemožnil), rešpekt voči vlastným národno-kultúrnym koreňom, ktoré človeku poskytujú oporný bod vo vesmíre, rešpekt voči svojim dejinám, na ktoré ak človek, jeho rodina, rod a národ zabudnú, vrátia sa im ako zlé svedomie, ako nočná mora. A budú ich napriek vlastnej vôli a na svoju vlastnú škodu musieť v tých zlých častiach prežiť opäť.

Vojtech Čelko mi v čase, keď ešte Štefánik nepatrila medzi „povolené“ historické osobnosti, sprostredkoval štefánikovské „ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem“ i štefánikovský tragický predčasný koniec s poukázaním na následnosti

slovenských a medzinárodných dejín. Tam, kde chtiac či nechtiac skončíme my, sa nájdu naši dediči, nasledovníci, ktorí prevezmú náš odkaz a ponosú ho dejinami ďalej. I na túto inšpiráciu, podarovanú Pánom Doktorom som myslel, keď sa mi podarilo prebiť do Oxfordu a na štúdium na univerzite v Cambridge. Na túto inšpiráciu som myslel, keď som zvädzel vnútropolitické zápasy proti presile politickej hnilobou prejdeného vnútra Kresťanskodemokratického hnutia. Na túto inšpiráciu myslím ako vysokoškolský pedagóg. Na túto inšpiráciu myslím, súc zakladateľom Ruskej medzinárodnej školy v Bratislave.

V historicky krátkej dobe niekoľkých rokov, ktoré však pre vysokoškolského študenta znamenajú nedejateľné časy, sa mi prostredníctvom jednej nenápadnej kancelárie nápadného Domu slovenskej kultúry, v ktorej pracovali pani Jana Haluková a pán Vojtech Čelko, vytvorila v Prahe „rodina“, ktorá mi umožnila, aby som sa cítil vtedy a odvtedy už navždy v Prahe ako doma. Vnímajúc všetko pražské ako „Pražčn“ – Pražák a vnímajú všetko slovenské ako Sloven – Slovák.

Tak odlišný od neho, ako len možno byť, tak úplne si ho vážiac a akceptujúc, ako sa len vážiť a akceptovať dá, tak zásadne nesúc ďalej poznanie a myšlienky, ktoré mi odovzdal – vážené dámy a vážení páni – Vojtech Čelko, môj pražský otec, bez ktoré by som nebol tým, čím som.

VYSLANEC SLOVENSKEJ KULTÚRY V PRAHE

ANTON BALÁŽ

S Vojtom Čelkom som sa zoznámil až po jeho odchode z postu riaditeľa Domu slovenskej kultúry v Prahe, v čase, keď bol vedeckým pracovníkom Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR.

Pripravoval som sa na písanie dokumentárnej knihy o vyst'ahovaleckej akcii slovenských židov do Izraela v rokoch 1948–1949 a potreboval som k tomu aj rôzne pramenné materiály, väčšina ktorých bola už zhromaždená v knihe *Československo a Izraelv letech 1945–1956*, ktorú pripravil Karel Kaplan a vydal ÚSD. Na Slovensku nemali knihu ani v Historickom ústave SAV a jeho vtedajší riaditeľ Dušan Kováč mi poradil, aby som sa obrátil na Vojtecha Čelka. Tak som využil najbližšiu cestu do Prahy – pracoval som vtedy v Literárnom informačnom centre a pripravoval som rôzne literárne podujatia v Slovenskom inštitúte a na medzinárodných knižných veľtrhoch – a podľa inštrukcií Vlada Skalského sa mi podarilo na Malej strane nájsť sídlo Ústavu pro soudobé dějiny a v malej pracovni zavalenej knihami a časopismi aj Vojtecha Čelka. Hneď ma pochytila záviť z výhľadu, ktorý sa z jeho pracovne otváral na Prahu a rovnako z tých stoviek a stoviek nových historických diel a množstva časopisov z ponovembrového obdobia, z ktorých väčšina sa nedostala na Slovensko a do čítania ktorých by som sa bol hneď tam pustil. Medzi ne patrila aj spomenutá edícia dokumentov o intenzívnych československo-izraelských vzťahoch po roku 1948 až do ich úplného prerušenia, ktorých kľúčoví predstavitelia skončili ako „agenti sionizmu“ v dlhoročnom komunistickom väzení – a do pádu komunizmu boli tieto dokumenty úplne neprístupné. Ich vydanie pôsobilo preto tak objavne a bez ich poznania by nebola vznikla moja kniha *Transporty nádeje*.

Ale ďalej už budem písať len o priateľovi – jubilantovi Vojtechovi Čelkovi.

Zariadil vtedy, aby mi v ústave celú knihu skopírovali a odvtedy som často siahol po týchto dokumentoch, poslúžili napríklad aj Ľubošovi Juríkovi, keď písal svoj román o Vladimírovi Clementisovi. S Čelkom som sa potom stretával na podujatiach, ktoré sme organizovali v Slovenskom inštitúte, ale najmä v redakcii Slovenských dotykov, do ktorých Čelko dodnes pravidelne píše nielen o slovenských literárnych novinkách, ale oživuje aj pamäť českého literárneho publika, ba možno ešte viac stále sa zužujúcej komunite Slovákov žijúcich v Prahe pripomínaním jubileí významných slovenských osobností spojených s českým

kultúrnym prostredím. Mnoho rokov som mu pravidelne posielal zoznam výročí autorov z oblasti literatúry, nosil som mu nové knihy, ktoré vydávalo Literárne informačné centrum, počas pražských knižných veľtrhov sme sa mu z knižnej produkcie slovenských vydavateľstiev snažili odložiť knihy, o ktorých chcel písať. Jeho vytrvalý záujem predstavovať slovenskú literatúru v Česku aspoň vo forme recenzií, väčších článkov aj rozsiahlejších štúdií ide u Vojta Čelka nielen na úkor jeho voľného času, ale je často spojený aj s finančnými obeťami – najmä pri jeho cestách na Slovensko sú to pravidelné obchádzky po kníhkupectvách, z ktorých odchádza do Prahy síce s ťažkým kufrom kníh, ale s prázdny m vreckom.

Spomenúť by som ešte chcel jeho uvádzanie konkrétnych slovenských autorov na podujatiach Slovensko-českého klubu, najnovšie v reprezentatívnych priestoroch Slovenského domu, kde som sa s ním stretol aj ja ako autor knihy rozhovorov s Rudolfom Dobiášom *Výniesť na svetla dňa príbehy dlhej noci*. A celkom nedávno Vojta Čelko znova pozitívne vstúpil do môjho autorského sveta. Pri práci na novom románe som sa po čase vrátil ku knihe spomienok spisovateľky Hely Volanskej *Ako na cudzej svadbe*. Už v roku 2009 vyšla vo vydavateľstve Marenčin PT, ale pri jej novom, podrobnom čítaní (zaujíma ma tá časť jej pohnutého osudu, ktorá je spojená s päťdesiatymi rokmi) som si všimol vydavateľovu poznámku, že „vydanie tejto knihy inicioval dlhoročný priateľ Hely Volanskej Vojtech Čelko, ktorému ďakujem za zapožičanie pôvodného samizdatového vydania textu.“ Jeho zásluhou sa nám na Slovensku tak pripomenulo dielo autorky, ktorá patrí do dejín slovenskej literatúry.

Pamätáme si ešte, že veľvyslancom Slovenskej republiky v Prahe bol sedem rokov Ladislav Ballek a že srdcovou oblasťou jeho diplomatickej misie bola kultúra, ktorú Ballek už dlhé roky predtým predstavoval našim „českým bratom“ ako tajomník spisovateľskej organizácie a potom ako jeden z uznávaných predstaviteľov slovenskej literatúry, ktorý cítil potrebu (Ballek aj povinnosť) udržiavať živé a aktívne vzťahy s českou kultúrou aj po vzniku dvoch samostatných národných štátov. Verím, že rovnako nezabudneme ani na nezištnú a dlhoročnú kultúrnu misiu Vojtecha Čelka v českom prostredí a oprávnené ho môžeme označiť za vyslanca slovenskej kultúry – pre neho i pre mnohých slovenských literátov v stále bratskej Českej republike.

NIEKOĽKO SLOV O VZÁCNOM ČLOVEKU

TOMÁŠ ČERNÁK

Hovorí sa, že človek musí mať v živote šťastie aj na dobrých či priam osudových ľuďoch, ktorí v určitej životnej etape nejakým spôsobom ovplyvnia jeho ďalšie smerovanie, alebo podajú pomocnú ruku v ťažkých chvíľach. Takých ľudí stretol už nepochybne každý z nás a v mnohých prípadoch sa z náhodného i nečakaného zoznámia vyvinulo celoživotné priateľstvo. Mne osobne sa podobná udalosť stala na začiatku doktorandského štúdia, kedy som sa ako interný doktorand Historického ústavu SAV vybral na dnes už legendárnu mládežnícku konferenciu do Hradca Králové, ktorú všetci záujemcovia o najnovšiu históriu poznajú pod názvom *České, slovenské a československé dejiny dvadsiateho storočia*. Pri tejto príležitosti sa pravidelne stretávali mladí historici z najrôznejších kútov oboch republík i okolitých krajín, nadväzovali cenné kontakty a vznikali nové priateľstvá. Okrem tejto osobnej roviny mala královohradecká konferencia pre jednotlivých účastníkov samozrejme aj odborný význam. Pre mnohých z nás išlo o prvú možnosť verejne prezentovať výsledky svojho výskumu, konfrontovať ich s poznatkami iných kolegov či publikovať štúdie a príspevky.

Krátko predtým, ako som odcestoval do východných Čiech, mi kolega a kamarát Zdeněk Doskočil povedal, že ma počas konferencie vyhľadá Dr. Vojtech Čelko a odovzdá mi niekoľko obálok pre našich spoločných známych z Bratislavy. V tom čase som totiž pravidelne navštevoval veľkú osobnosť slovenskej (a nielen slovenskej) historiografie Dr. Jozefa Jablonického, ktorého s Dr. Čelkom spájalo dlhoročné osobné priateľstvo. To som však v tej dobe ešte nevedel a priznám sa, že som Dr. Čelka vôbec nepoznal. Z času na čas síce padlo jeho meno počas rozhovorov s Dr. Jablonickým, ale to bolo asi tak všetko. Ďalšie obálky mali byť určené pre kolegov z Historického ústavu a pre mňa nepredstavovalo problém ich doručiť z Hradca Králové do Bratislavy.

Po príchode do metropoly východných Čiech zamestnávala moju myseľ najmä príprava na prezentáciu príspevku, s ktorým som na konferenciu prišiel. Mal som vystúpiť na tému Gustáv Husák a tzv. slovenský buržoázny nacionalizmus a počas pätnástich minút priblížiť najmä českým poslucháčom túto mimoriadne zložitú problematiku. Pre čerstvého doktoranda to nebola úplne jednoduchá úloha. Po slávnostnom začiatku konferencie, na ktorom so zaujímavým príhovorom

vystúpil profesor Vilém Prečan, som začal hľadať toho pána, ktorý mi mal odovzdať obálky. Nevedel som totiž ani to, ako vyzerá. Nepamätám si presne, kto ma k Dr. Čelkovi nasmeroval, ale naše cesty sa veľmi rýchlo preťali a osudové stretnutie bolo na svete. Vzájomne sme sa predstavili a následne prehodili zopár viet.

Keď som potom prišiel na rad so svojim príspevkom o Gustávovi Husákovi, sedel Dr. Čelko v prvom rade a veľmi pozorne počúval. Stihol som si všimnúť, že postava posledného socialistického prezidenta na Pražskom hrade ho mimoriadne zaujíma. Akonáhle som skončil, schádzajúc z pódia ma ihneď zavolať na chodbu, kde sme sa pomerne dlho rozprávali a nielen o Husákovi a dobe, v ktorej pôsobil. Išlo o veľmi otvorený a srdečný rozhovor, pričom nebolo cítiť, že sa poznáme ani nie jeden deň. Ak si dobre spomínam, ani som nezachytil oponentúru na svoj príspevok od komentátora bloku, pretože počas rozhovoru s Dr. Čelkom akoby prestal pre mňa existovať čas.

V živote to tak niekedy býva, že s niektorými ľuďmi si človek porozumie takpovediac na prvý pohľad a má, navyše, dojem, že sa spolu poznajú už celé roky. Práve v tomto bode chcem upozorniť na jednu veľmi silnú stránku osobnosti Dr. Čelka, ktorou je záujem o mladú generáciu, snaha ju spoznávať či v prípade potreby pomôcť, poradiť alebo nasmerovať správnu cestou. Hlavný dôvod všetkých ciest Dr. Čelka do Hradca Králové či na iné podobné podujatia bol práve ten a stretnutia s ním ovplyvnili mnoho mojich generačných druhov (či o niečo starších) zo Slovenska a Českej republiky. Stačí spomenúť Zdeňka Doskočila, Norberta Kmeťa, Mareka Syrného, Martina Lacka, Richarda Pavloviča, Miroslava Michela, Michala Macháčka a mnohých ďalších.

Po návrate do Bratislavy som navštívil Dr. Jablonického, odovzdal mu poštu a následne sme zaviedli rozhovor na osobu Dr. Čelka. Až pri tejto príležitosti, v malom lamačskom byte na Studenohorskej ulici, som sa viac dozvedel o jeho postave, práci, životných osudoch i vzájomnom priateľstve týchto dvoch veľkých osobností. Pritom si boli najmä povahovo tak veľmi odlišní. Dr. Jablonický pri svojich posledných návštevách Prahy býval práve v dome svojho vzácného mladšieho priateľa, s ktorým prvýkrát prišiel do kontaktu koncom 60. rokov. Dr. Čelko vtedy písal diplomovú prácu o Demokratickej strane a úplne logicky sa, okrem iných, obrátil s prosbou o konzultáciu aj na Jozefa Jablonického. Napísal mu list a ako bolo jeho zvykom, do obálky vložil ofrankovanú obálku aj s adresou kvôli odpovedi. Dr. Jablonický mladému študentovi odpísal, jeho ofrankovanú obálku mu vrátil a napomenul ho, aby to viac nerobil. Túto epizódu mi s odstupom niekoľkých desaťročí niekoľkokrát spomenuli obaja aktéri.

S Dr. Čelkom som si od královohradeckej konferencie intenzívne písal, z času na čas i telefonoval a počas mojich návštev Prahy vždy stretával. Naša mailová komunikácia sa za ten čas rozrástla na niekoľko stoviek správ, telefonické rozhovory a najmä osobné stretnutia sa asi tiež nedajú spočítať. A nebol som v tomto smere zďaleka jediný. Jeho snaha pomáhať mladým kolegom bola

pre mňa vždy fascinujúca a trúfam si povedať, že bez pomoci Dr. Čelka by sa viacerí z nás oveľa ťažšie prebýjali nástrahami vedeckého života. Nehovoriac, že bol ochotný pomôcť i poradiť aj v rýdzo osobných veciach, a to na úkor svojho vlastného času a povinností.

Počas našich ďalších stretnutí som postupne spoznával životné osudy Dr. Čelka, jeho názory na rôzne problémy minulosti a súčasnosti a taktiež najrozličnejšie aktivity i záľuby. Dovolil mi nahliadnúť do jeho detstva v Trenčíne i Bratislave, spoznať prostredníctvom spomienok jeho rodičov, starých rodičov či „tetičku“ Hrubíškovú, ktorú historiografia pozná pod menom *Biela pani slovenského odboja*. Neraz sme hovorili o študentských rokoch v Prahe i celkovej atmosfére druhej polovice 60. rokov, o uvoľnení v kultúre, školstve a v celej česko-slovenskej spoločnosti vôbec. Dr. Čelko sa už v tomto období stretol s celou plejádou osobností, ktoré v ňom natrvalo zanechali spomienky a sám vstúpil na akademickú pôdu do verejného života. Dozvedel som sa, čo v jeho prípade nasledovalo po augustovej okupácii vojskami Varšavskej zmluvy, aké neľahké roky plné vyšetrovania i výsluchov orgánmi Štátnej bezpečnosti musel prekonať a prečo nakoniec zakotvil v pohraničnom mestečku Rumburk.

Klub slovenskej kultúry a neskôr Dom slovenskej kultúry bol vždy samostatnou témou a nerád by som sa venoval tejto otázke bližšie. Sú na to povolanejší a navyše pôsobenie Dr. Čelka v „Slovenskom dome“ je hodné celej monografie. Nebudem však ďaleko od pravdy, ak poviem, že bol telom i dušou Domu slovenskej kultúry a slovenského života v Čechách i na Morave vôbec. Až po niekoľkých mesiacoch od nášho prvého zoznámenia a viacerých rozhovoroch mi začínalo byť jasné, s akou osobnosťou mám tú česť sa stretávať. Postupne som prenikal i do okruhu známych a priateľov Dr. Čelka, ktorých bolo a je obrovské množstvo z celého spektra spoločenského života. Vážna hudba, divadlo, umenie, filatelia, cestovanie, dejiny alebo spolkový život sú len zlomkom záujmu Dr. Čelka. Žasol som a s otvorenými ústami pozeral, čo všetko dokáže v priebehu jedného dňa stihnúť, pričom neraz to bol program na hranici zvládnutia.

Vďaka tomu však nadobudol celoživotné priateľstvá i neoceniteľné kontakty a stal sa rešpektovanou osobnosťou v celom slovensko-českom kultúrnom priestore. Neraz som mu v dobrej viere hovoril, aby trochu spomalil každodenné tempo, myslel viac na seba a vlastné zdravie, lebo intenzita jeho aktivít sa mi zdala priveľká aj pre mladšieho človeka. Nebol by to ale Dr. Čelko, ak by moje rady poslúchol či nebudaj sa natrvalo uzatvoril vo svojom košírskom dome a žil životom klasického dôchodcu.

Nie som jediný, komu Dr. Čelko v niečom pomohol, niečo vybavil, niekam nasmeroval, s niekým zoznámil, niečo sprostredkoval, v niečom poradil. Nevieam, či mu to všetko niekedy budeme môcť vrátiť späť. Ako ho však poznám, ani by to nechcel. Najväčšou radosťou preňho boli vždy vzájomné stretnutia i prvé profesijné úspechy nás mladších. Z nich sa vedel tešiť najviac a samozrejme i z toho, že sme po každej stránke v poriadku a darí sa nám i v osobnom živote.

Vždy som sa snažil Dr. Čelka zoznamovať s ďalšími mladými kolegami, presne tak, ako aj on mňa zoznamoval so svojimi priateľmi. Pamätám si, ako by to bolo dnes, keď ma Dr. Čelko poprosil, či nezájdem na bratislavskú železničnú stanicu a neodovzdám jednému policajtovi akúsi hrubú ťažkú obálku. Tak som sa na stanici u dotyčného pána v uniforme ohlásil a ako som sľúbil, odovzdal mu poštu od Dr. Čelka. Išlo o korešpondenciu Viléma Prečana s Václavom Havlom. Priznám sa, pripadalo mi trochu zvláštne, že nejaký policajt číta podobný druh intelektuálnej literatúry. Keď som sa následne dozvedel, že okrem toho vlastní i najrozsiahljšiu knižnicu literatúry viažucej sa k dejinám Sovietskeho zväzu a Ruska, moje prekvapenie bolo obrovské. S touto „*zaujímavou postavou slovenskej historiografie*“, ako nášho spoločného kamaráta Milana Konečného nazval Richard Pavlovič, som sa zoznámil práve vďaka Dr. Čelkovi. S prvotného zoznámenia s Milanom Konečným sa vyvinulo priateľstvo, ktoré trvá dodnes.

Netrvalo dlho a ozval sa mi istý Martin Mocko s tým, že pracuje na problematike pôsobenia ilegálnej Komunistickej strany Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny, s osobitým zreteľom na Gustáva Husáka, a či by sme sa nemohli stretnúť. Bez váhania som súhlasil a spoznal tak jediného historika medzi informatikmi s nesmiernym zápalom pre výskum. Bolo mi hneď jasné, že tohto chlapca musím zoznámiť s Dr. Čelkom i ďalšími kolegami. Tak sa i stalo a pre nás oboch malo toto stretnutie zásadný význam. Spoločne s Martinom sme potom navštívili Dr. Čelka v Prahe a ďalšie medzigeneračné priateľstvo bolo na svete.

Prešiel asi rok a dozvedel som sa, že nejaký šikovný študent histórie na bratislavskej Filozofickej fakulte napísal asi 300 stranovú kvalitnú diplomovú prácu o Jozefovi Lettrichovi. V našich končinách vec nevídaná, najmä ak úroveň vysokoškolského študentstva z roka na rok rapidne klesala. Zistil som, že ide o Ivana Gubu, ktorý by rád v oblasti histórie pokračoval ďalej, najlepšie na doktorandskom štúdiu. Informoval som následne Dr. Čelka, že sa v Bratislave našiel jeden výnimočný vysokoškolák so záujmom o Lettrichovu osobnosť i dejiny Demokratickej strany. Netrvalo dlho, obaja sa stretli a znovu sa vytvorilo ďalšie medzigeneračné priateľstvo. Výsledkom toho sú dnes viaceré práce o Jozefovi Lettrichovi a Demokratickej strane, a predovšetkým blízky vzťah oboch priateľov, ktorí sa vo svojom výskume venujú rovnakej téme.

Všetci spomenutí – Milan Konečný, Martin Mocko, Ivan Guba a ja – sa z času na čas stretávame v malej kaviarni na bratislavskej železničnej stanici, kde buď sami, alebo aj v prítomnosti Dr. Čelka preberáme najrôznejšie otázky z historiografie i osobného života. Keďže práve Dr. Čelko nás určitým spôsobom spojil, nazvali sme naše posedenia stretnutiami *Klubu priateľov Dr. Čelka*. Myslím, že tento názov skutočne vystihuje vzťah nás všetkých k nášmu staršiemu priateľovi a verím, že do tohto Klubu v skutočnosti nepatríme iba my štyria, ale desiatky či stovky ďalších ľudí, ktorých nejakým spôsobom ovplyvnil Dr. Čelko.

Mne či Ivanovi Gubovi, ale samozrejme aj mnohým iným, pomohol Dr. Čelko výraznou mierou pri našom pražskom štipendijnom pobyte, pričom Ivanovi

poskytol i ubytovanie vo svojom „Slovenskom dome“, ako mnohí nazývajú jeho dom v Košíroch. Pravidelne sme sa stretávali, zaujímal sa o výsledky nášho výskumu, vždy ochotný nejakým spôsobom pomôcť alebo poradiť. Zasvätil nás do pražského intelektuálneho prostredia, spoznali sme vďaka nemu zaujímavé osobnosti a navštívili viaceré podujatia. Staral sa o nás doslova ako o vlastných synov. Rovnako to možno konštatovať aj o našom srbskom kamarátovi pôsobiacom v Prahe Milanovi Soviljovi, ktorý sa prejavil nielen ako vynikajúci historik, ale najmä ako človek. Nemusím ani zdôrazňovať, že jeho zoznámenie s Dr. Čelkom patrilo taktiež medzi tie osudové, ktoré posunuli mladého šikovného vedeckeho pracovníka o nejaký ten kus cesty ďalej.

Na tomto mieste chcem pripomenúť ďalšiu vzácnu vlastnosť Dr. Čelka a tou je záujem a starostlivosť o tých skôr narodených priateľov, ktorí v závere svojej životnej etapy zostali sami. Nevynechal jedinou príležitosť k návšteve alebo aspoň telefonátu, vždy pripravený pomôcť so zabezpečením lekárskej starostlivosti, vybavením toho či onoho a vôbec uľahčiť život svojim dávnym priateľom. Aby ho mali i v jeseni života dôstojný a cítili, že sa na nich nezabúda. Často som bol svedkom toho, ako Dr. Čelko napriek nahustenému programu cestoval cez celú Prahu, aby potešil týchto ľudí aspoň krátkou návštevou. Bolo mi ťou ho v niektorých prípadoch sprevádzať, vďaka čomu sa mi dostalo tej pocty spoznať ďalšie vzácne osobnosti, ktoré bohužiaľ zostali neprávom zabudnuté.

Absolvoval som s Dr. Čelkom desiatky dlhých rozhovorov na najrôznejšie témy. Nikdy sme nemali na všetko rovnaké názory, náš pohľad bol na mnohé otázky odlišný, ale vždy sme si zachovali úctu a ohľaduplnosť voči tomu druhému. Bola to akási „jednota v rôznosti“, na konci ktorej bol vždy spoločný cieľ. Dr. Čelko je svojou toleranciou a otvorenosťou nakoniec známy široko-dialeko. Bolo mi preto veľkou čťou napísať týchto pár riadkov o jednej z najvzácnejších osobností, aké som kedy stretol. Dr. Vojtech Čelko – intelektuál, humanista, a predovšetkým človek noblesy a elegancie s otvoreným srdcom pre nás všetkých.

VOJTECH ČELKO – HISTORIK, KOLEGA, PŘÍTEL

ZDENĚK DOSKOČIL

Při nadcházejících sedmdesátinách Vojtecha Čelka jsem si k svému nemalému úžasu uvědomil, že se spolu známe již dobrých patnáct let. Nechtělo se mi v první moment uvěřit, že od našeho prvního setkání už uplynulo tolik vody. Poznali jsme se v srpnu 2001 na libereckém semináři o česko-slovenských vztazích, který od počátku devadesátých let každoročně pořádá katedra historie tamější Technické univerzity. Jako student Filozofické fakulty Univerzity Karlovy jsem v Liberci prezentoval počáteční skromné výsledky svého výzkumu o počátcích normalizace v Československu. Byl jsem tenkrát ještě „historické ucho“, které poprvé hovořilo na vědeckém fóru, a tak se mé vystoupení neobešlo bez jistého rozechvění a nervozity. Po skončení mého referátu za mnou přišel Vojtech Čelko, představil se a vyslovil na mou adresu pár povzbudivých a vřelých slov. Patrně mi tak chtěl dodat více sebedůvěry.

V následujících dvou letech jsem ho občas potkával v knihovně Ústavu pro soudobé dějiny, kam jsem chodil pravidelně studovat. Zdravili jsme se, ale nejsem si jist, zda si na mě pamatoval. Poté se naše cesty opět sešly na libereckém semináři v srpnu 2004, kam jsem se přijel jako host ze zájmu podívat. Vzal jsem tehdy s sebou jeden výtisk své diplomové práce o okolnostech nástupu Gustáva Husáka do čela KSČ na jaře 1969, kterým jsem se chtěl několika známým pochlubit. Přítomný prof. Robert Kvaček, který mou práci vedl, si všiml, že mám její exemplář u sebe, a obrátil se na Vojtecha Čelka s pobídkou, ať se na ni podívá, neboť by ho dané téma jako odborníka i pamětníka mohlo zajímat. Vojtech Čelko si diplomkou zalistoval a poprosil mě, abych mu její rukopis poslal k přečtení, což jsem samozřejmě učinil. Po několika týdnech se na mě obrátil s prosbou, zda bych za ním nemohl přijít do Ústavu pro soudobé dějiny, jelikož by se mnou rád mluvil. Když jsme se sešli, moji práci pochválil, zahrnul mě sérií otázek a nakonec nadhodil, že by bylo užitečné dílo publikovat. Uvedl mě tím poněkud do rozpaků, protože jsem se zveřejňováním vlastních textů zatím neměl žádné zkušenosti a do té doby jsem o knižním vydání ani neuvažoval. Než monografie *Duben 1969 – Anatomie jednoho mocenského zvratu* spatřila světlo světa, uplynuly ještě více než dva roky. K jistému zpoždění přispěla nejen okolnost, že jsem text ještě několikrát přepracovával a doplňoval. Především totiž bylo nut-

né nalézt nakladatele a opatřit peníze, které by vydání knihy umožnily. Vojtech Čelko mi s obojím výrazně pomohl. Nejprve poslal mou práci k přečtení řediteli nakladatelství Doplněk Janu Šabatovi, který o její vydání posléze projevil zájem, a následně zprostředkoval naše osobní setkání. Zároveň obětavě napsal několik doporučujících dopisů pro instituce, u nichž jsem se ucházel o finanční podporu. Dodnes se mu za to cítím být neobyčejně zavázán.

Období, kdy jsem připravoval svou monografii do tisku, nás, navzdory věkovému rozdílu, značně sblížilo. Naše setkání nabírala na intenzitě i otevřenosti. V roce 2008 se z nás stali kolegové, kteří několik let společně působili v téže instituci. A nejen kolegové, ale postupně i blízcí přátelé, neomezující své diskuse jen na půdu mateřského pracoviště. Spojovaly nás nejen profesní zájmy, nýbrž i mnohé souvislosti osobnějšího rázu. Vojtechu Čelkovi nesporně vděčím za svůj intenzivní badatelský zájem o politické a kulturní dějiny Slovenska ve dvacátém století, ke kterému mě, tak trochu nenápadně, přivedl. V rámci mých výzkumů týkajících se osobností Gustáva Husáka, Ladislava Novomeského, Milana Hübla či slovenského reformně komunistického hnutí šedesátých let mě soustavně upozorňoval na zajímavé memoárové i odborné texty, věnoval mi řadu knih a čísel časopisů, které jsou v Praze jen obtížně dostupné, pomáhal získat řadu kontaktů na pamětníky dobového dění. Ale především mně, i na základě vlastní autopsie, trpělivě objasňoval mnohé nuance slovenské politické i socio-kulturní reality posledního století, které jsou Čechy mé generace, jež střední a vysokoškolské vzdělání absolvovala již po rozpadu společného státu, kdy Slovensko takřka přes noc zmizelo z učebních osnov, jen nesnadno postřehnuté, zároveň však pro orientaci v dané problematice naprosto nepostradatelné. Společně s tím mi Vojtech Čelko postupně, a mnohdy jaksi mezi řečí, odhaloval i řadu momentů ze svého mnohovrstevnatého života. Často vzpomínal na rodiče a v pravdě středoevropské kořeny své rodiny. Podrobně vykresloval odbojovou činnost své maminky i vlastní zážitky ze studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v šedesátých letech, rámované aktivitami v tehdejší vysokéškolské hnutí i studentské organizaci KSČ. Mnohokrát se vracel k létům svého nuceného „vyhnanství“ v Rumburku za éry normalizačního bezčasí, soustavnému pronásledování ze strany Státní bezpečnosti i působení v pražském Domě slovenské kultury na přelomu osmdesátých a devadesátých let, které považoval za hvězdné období svého života. Ličení vlastních zážitků doprovázel trefnými postřehy o mnoha osobnostech politické, kulturní i vědecké sféry, s nimiž se za svou profesní kariéru potkal.

Vojtecha Čelka jsem poznal nejen jako znalého historika, ale i jako muže disponujícího širokou paletou zájmů a koníčků. Udivoval mne, a přiznám se, že i trochu zahanboval, svým neobyčejným rozhledem po současném kulturním dění. Záhy jsem pochopil, že mám co do činění s opravdovým znalcem krásné literatury, divadla, klasické hudby a výtvarného umění. Už asi nespočítám, kolikrát jsme spolu nad kávou či vínem rozmlouvali o tom, jaká divadelní či filmová

představení zhlédl, jaké koncerty a výstavy navštívil, jaká odborná, ale i beletristická díla ho v poslední době zaujala. Nosil mi katalogy výstav, divadelní programy, přenechával výtisky časopisů atd. A zpravidla dodával: „*Jdi se podívat, stojí za to.*“ Nebo: „*Neviděl jsi, tak si o tom aspoň přečti.*“ Společnou řeč jsme našli také v oblasti cestování, neboť zájem o poznávání exotických krajín máme oba společný. Teprve po roce 1989 si Vojtech Čelko, který na fakultě jako vedlejší obor studoval hindštinu, mohl splnit své dávné sny a navštívit Indii, Bhútán, Srí Lanku, Barmu, Mongolsko, Namibii, Mexiko, Nový Zéland aj. Rád jsem poslouchal jeho výklady o tamějších památkách, kultuře, přírodě, kuchyni. A na oplátku zase přidával postřehy ze svých cest. Vojtech Čelko byl pro mne vždy příjemným a podnětným společníkem, člověkem s erudicí, vynikající pamětí, smyslem pro detail i drobnokresbu, schopným uchvátit posluchače a čtenáře širokým záběrem faktů i souvislostí okořeněných nadhledem a životní moudrostí. Moc bych si přál, a myslím, že nejenom já, aby si konečně našel trochu času a pustil se do psaní svých pamětí. Když však vidím široké spektrum jeho aktivit, velké nasazení a entusiasmus, se kterými všechny své kroky podniká, jsem, pokud jde o to koncipování memoárů, maličko skeptický.

Vojtecha Čelka vnímám v tom nejlepší smyslu slova také jako historika masarykovské drobné práce, někdy až mravenčí, ale vždy velice systematické a mimořádně tvůrčí. Po listopadovém převratu, kdy už mohl bez zábran publikovat, se Čelko nestal autorem zásadních vědeckých monografií; ostatně sám tvrdil, že dvacetiletý normalizační distanc, kdy nemohl plnohodnotně odborně pracovat, se již nedá adekvátně překonat. Místo toho napsal spoustu drobnějších textů k výročí historických událostí nebo k jubileím osobností politického a kulturního života, osobních vzpomínek, zpráv, recenzí, anotací, laudatií, nekrologů. Uveřejňoval je zpravidla na stránkách *Soudobých dějin, Česko-slovenské historické ročenky, Tvorb, Slovenských dotyků, Zrkadlenia – Zrcadlení, Tvaru, Kultury* aj. Jejich výběr posléze zpřístupnil v publikacích *Zo všetkých strán* a *Zďaleka i zblízka*. Sérii studií i dalšími aktivitami se pravidelně vracel k nedoceneným postavám slovenského demokratického exilu (Milan Hodža, Jozef Lettrich, Martin Kvetko) i dalším osobnostem slovenské politiky (Ivan Dérer, Ferdinand Juriga, Pavol Blaho aj.), které usiloval vrátit do širšího povědomí. Po dvacet let rovněž vykonával funkci tajemníka české části Česko-slovenské komise historiků. Stejně tak delší dobu obětavě koordinoval soutěž středoškolských historických prací Eustory a editoval několik tematických publikací, které v jejím rámci vznikly. Velice různorodé aktivity Vojtecha Čelka občas působily poněkud skrytě až nenápadně, to jim však nikterak neubíralo na významu. Například soudím, že právě jeho zásluhou měl Ústav pro soudobé dějiny, pokud jde o odbornou literaturu i aktuální tisk, jednu z nejlépe slovaciky vybavených knihoven v Praze. Řadu publikací či periodik pro ni Vojtech Čelko obětavě kupoval ze svého. Myslím, že zřejmě jen nemnoho kolegů dostatečně ocenilo jeho soustavné úsilí udržet v odborné i osobní rovině na poli dějin dvacátého století

bezprostřední kontakt se slovenským prostředím. A nejsem si také jist, zda mu bylo za mnohaletou práci na tomto úseku náležitě poděkováno.

Vojtech Čelko vždy propojoval práci historika s mnohostrannou veřejnou angažovaností a aktivní účastí v řadě spolků a občanských sdružení. Stojí v čele Společnosti Milana Rastislava Štefánika, je členem výboru Klubu kultury Syndikátu českých novinářů, podílí se na činnosti Slovensko-českého klubu, Svazu bojovníků za svobodu, Společnosti přátel Mongolska, Společnosti bratří Čapků, Svazu českých filatelistů aj.

Vojtecha Čelka jsem postupem doby začal v rámci historické obce považovat za jednoho z jejích největších gentlemanů. Z mimořádně kultivované, intelektuálně založené trenčínské rodiny, která i díky svým hornouherským gentryckým předkům vždy dbala na kontinuitu hodnot a oceňovala význam kvalitního vzdělání, vzešel člověk bytostně noblesy, distingovaný, nezištný, obětavý, velice empatický a pozorný ke svému okolí, neobyčejně loajální k lidem, které považoval za své kamarády, nebo jimž se z minulých let cítil zavázán za pomoc, kterou mu poskytli. Často mě až dojímal upřímným a trvalým zájmem o své někdejší přátele z mládí či bývalé spolupracovníky, které třeba sužovaly nemoci či osamění. Pravidelně je navštěvoval, a když už nemohl zasáhnout jinak, přispěl aspoň vlídným slovem, telefonátem, dopisem. Fascinoval mě tím, jak nikdy nezapomínal na narozeniny a jmeniny kolegů a přátel. Přiznám se, že v čase uspěchané a často neosobní elektronické komunikace i mě vícekrát zahřál u srdce srdečnou gratulací, kterou jsem objevil ve své poštovní schránce.

Velice si cením také Čelkovy silné sounáležitosti s mladou badatelskou generací, jeho nefalšovaného zájmu o její vědecké výboje i rozmanité problémy, kterým čelí. Vojtech Čelko se mnohokrát snažil přispívat ke vzájemnému setkávání začínajících historiků, apeloval na jejich stavovskou kolegiální, napomáhal jim zprostředkovat setkání s lidmi, kteří jim jako starší kolegové či pamětníci mohli být v odborné práci užiteční. Zatím každoročně se zúčastňoval hradeckých doktorandských konferencí o československých dějinách, a jistě nejen proto, že na nich reprezentoval Česko-slovenskou komisi historiků, která nad akcí dlouhodobě převzala záštitu. Ostatně schopnost podnětně oslovovat, spojovat a motivovat široký okruh inteligence představuje, dle mého soudu, jeden z dalších podstatných rysů aktivit Vojtecha Čelka, který nikdy nezasíral své přesvědčení, že lidé by se neměli intenzivně stýkat jen se svými vrstevníky, ale měli by si budovat profesní a přátelské vazby napříč generacemi, neboť jen tak je možné udržet si mladost duše.

Nemusím patrně zdůrazňovat, že si Vojtecha Čelka neobyčejně vážím jako vzdělaného historika, obětavého kolegy a hluboce lidského člověka. A velmi si cením jeho přátelství. Dal mi do života opravdu mnoho a já se v řadě ohledů považuji za jeho dlužníka. Pevně doufám, že ho jeho elán a neustálá touha angažovat se ve prospěch řady věcí, které považuje za přínosné a smysluplné, ještě dlouho neopustí.

Milý Vojto, vzácný kamaráde, ještě jednou sedmdesát let!!!

TRIDSAŤ ROKOV SPOLUPRÁCE

JANA HALUKOVÁ

Dr. Vojtech Čelko vstúpil do môjho života už pred mnohými rokmi. Vlni sme si pripomínali jubilejných 30 rokov od našej profesionálnej spolupráce.

Poznali sme sa však už pár rokov predtým. V tom čase som už bola členkou Klubu slovenskej kultúry (ďalej KSK) a moje dcéry sa pravidelne zúčastňovali na recitačných súťažiach v slovenskom jazyku, ktoré Klub organizoval. Tu som poznala aj Dr. Vojtecha Čelka, ako nového akčného tajomníka KSK a myslím, že som pred ním vyslovila myšlienku, že vďaka jeho osobe získa KSK nové rozmery svojej činnosti. To som ešte netušila, že raz budem pracovať pod jeho vedením v novom Dome slovenskej kultúry a že ho dokonca vystriedam v roku 1991 aj vo funkcii tajomníka Klubu.

Keď ma Dr. Čelko oslovil s ponukou zamestnania v Dome slovenskej kultúry (DSK), tak som veľmi neváhala, pretože som už poznala Klub, Dom i ľudí okolo, a hlavne práca v tomto zariadení ma nesmierne priťahovala. Vďaka tomu – podarilo sa, a tak som v máji 1985 nastúpila do DSK a zasadla do spoločnej kancelárie s práve s Dr. Čelkom.

Prvá vec, ktorá ma v tej miestnosti zarazila a možno skoro odradila, bolo množstvo papierov, materiálov a kníh na doktorovom stole. Trochu nerozvážne som mu oznámila, že to zmeníme a urobíme na stole poriadok. Opak bol pravdou – zhruba za mesiac som mala obdobný „organizovaný neporiadok“ aj na svojom stole – ale vždy sme našli, čo sme potrebovali.

Pán doktor bol v tom čase vedúcim oddelenia kultúrno-výchovnej činnosti a s kolegami sme ho považovali za skvelého, tolerantného šéfa, ktorý viedol naše porady formou vzájomného brainstormingu – v čase, keď sme ani nevedeli, že taký pojem existuje. Postupne som zisťovala a uvedomovala si rozsah vedomostí a šírku záujmov Dr. Čelka a časom som ho s obľubou predstavovala ako novodobého Mateja Bela. Naozaj to bola pre nás nevyčerpatel'ná studnica vedomostí z histórie, politiky, kultúry, a to nielen z česko-slovenského kontextu. V Dome sme si ho vážili nielen pre jeho vedomosti, ale aj ľudské vlastnosti, ktoré sa časom ukázali ako nesmierne dôležité pre fungovanie nového Domu slovenskej kultúry v intelektuálnom pražskom prostredí, ale aj v prelomových rokoch „zamatovej revolúcie.“

Boli sme zohraný tím aj pod vedením múdreho riaditeľa DSK Dr. Miloslava Kopeckého, ktorý mal bohaté skúsenosti a kontakty v pražskom kultúrnom

prostredí. No a keď sa k tomu pridala Čelkov intelekt, vedomosti a úžasná komunikatívnosť, nebolo sa čo čudovať, že Dom sa čoskoro stal miestom stretnutí tých najznámejších a najvzácnejších osobností (pozor, nie žiadnych „celebrít“!) z českej i slovenskej strany.

Prežili sme tu, podľa mňa, asi najkrajšie roky svojho života a mnohé detaily i situácie nám zostanú navždy v pamäti. Ja som mávala taký stredoškolský komplex, ako som tomu hovorila, ale práca v DSK, stretnutia s ľuďmi a hosťami v ňom, ma z neho bohato vyliečili.

Mali sme napríklad s Dr. Čelkom taký zvyk – pripraviť raňajky pre našich hostí zo Slovenska, ktorí boli ubytovaní v garsónke oproti našej kancelárii. A to boli skutočne nezabudnuteľné chvíle, keď sme mali možnosť tak neformálne pohovoriť napr. s pánmi Lasicom, Satinským, Markovičom, Müllerom, Kvietikom, pani Soňou Valentovou, opernými spevákmi Jankom Gallom, Petrom Dvorským aj mnohými ďalšími – historikmi, politikmi, hercami, výtvarníkmi. Mali sme veľa takých hviezdnych programov, ktoré pripravovali kolegyne, napr. Kreslo pre host'a v produkcii Zuzky Neubauerovej, keď pán Horníček hostil významné slovenské osobnosti od hercov až po lekárov. Alebo „Knihy pod vankúš“, ktoré pripravovala dramaturgička Evka Josífková. A samozrejme, množstvo ďalších. Keď sa nám podarilo Dr. Čelka, nedajbože, nahnevať, tak pri jeho pravidelnom rannom plávaní v pražskom Podolí zaplával za vinníčku počet bazénov rovnajúci sa výške previnenia a do práce už prišiel s ukludnenou hlavou...

V závere každého roka sme si s pánom doktorom určili „najsilnejší zážitok“, a tak si spomínam na prvý operný koncert, ktorý som videla v športovej hale – bol to koncert Petra Dvorského v Bratislave. My sme na podnet Dr. Čelka zorganizovali naň z Prahy zájazd a pretože z koncertu vznikla aj nahrávka, ocitli sme sa dokonca aj na prebale platne, kde bol záber do hľadiska.

Jeden rok bola pre Dr. Čelka zážitkom roka účasť na kurze windsurfingu na východoslovenskej Domaši. Takéto športovo-vlastivedné akcie organizovala mládežnícka sekcia Klubu slovenskej kultúry. Účasť pána doktora bola pre nás miernym šokom – aj keď rád plával, predsa len windsurfing, to bolo priveľa. Ale dostal nás argumentom, že musí byť „in“ aj v takýchto veciach.

Tak to pokračovalo každý rok, či to boli naše chýrne zájazdy na Slovensko, či kultúrne zážitky. Spomínam si, že pri jednom takom zájazde som si zabudla zabaliť nočnú košeľu. Na všetko vždy pripravený a vybavený Dr. Čelko mi pohotovo požičal svoju s tým, že on má ešte k dispozícii pyžamo. Prišli aj prelomové situácie. Raz cestovali spoločne Dr. Čelko s kolegyňou Ing. Neubauerovou vo vlaku do Bratislavy s pánom Dubčekom, pravda, hlboko pred revolúciou. Pýtali sa ho, či verí ešte v nejakú zmenu a on potvrdil, že áno. Ubehol nejaký čas a k zmene došlo v novembri 1989. V novembri 1990 navštívil Prahu prezident USA George H. W. Bush spoločne s manželkou, prvou dámou Barbarou Bushovou. Návšteva prezidentského páru v Československu bola krátka. Pre krátkosť času cesta nepokračovala na Slovensko, ale pani Barbara Bushová aspoň sym-

bolicky navštívila Slovensko spoločne s pani Olgou Havlovou v pohostinných priestoroch Domu slovenskej kultúry v Purkyňovej ulici. Obe dámy tu strávili príjemné chvíľky, ktoré zakončili obedom. Všetci zúčastnení zamestnanci DSK otvárali oči nad profesionalitou amerických ochrankárov a neprofesionalitou vtedajšej Kancelárie prezidenta. Všetko ale dobre dopadlo. Pani Barbara Bushová dostala na pamiatku návštevy v DSK od dievčat z nášho folklórneho súboru Limbora bábyky v slovenských krojoch. Veľmi milým a krásnym prekvapením bolo, keď ani nie po mesiaci od jej návštevy prišiel ďakovný list z Bieleho domu s osobným poďakovaním pani Bushovej.

Aktivity pána doktora Čelka boli nápadité, vzdelávacie a poznávacie. Na jeho podnet sme zorganizovali – hneď, ako sa dalo prejsť do západného Berlína z východného metrom – zamestnanecký zájazd s exkurziou do Múzea hudby spojený s prehliadkou Berlína. Pre mňa to bola úplne prvá cesta na západ a v tej dobe šokujúce poznanie, že život môže byť aj iný – farebný, bohatý – očarujúci, pravda, hlavne výberom v obchodoch. Vďaka doktorovým znalostiam a jeho skvelej nemčine sme sa podozvedali toľko nových vecí, že sme mali z toho kultúrny šok. Mimochodom, nikdy som nepochopila, prečo sa pán doktor s jeho rozhl'adom, skúsenosťami a znalosťami jazyka i Nemecka nestal kultúrnym atašé v Berlíne. Ale asi na to nemal dosť tvrdé lakte a potrebné ambície.

V Berlíne sme netušili, že ďalšie hlboké zážitky nás ešte len čakajú pri ďalších exkurziách, napríklad do Paríža. Vďaka iniciatíve Ing. Havaša, čestného predsedu Klubu slovenskej kultúry, Dr. Čelka a Ing. Vecána, sa nadviazala spolupráca s Medzinárodnou spoločnosťou M. R. Štefánika v Paríži. Menovaní páni zapojili svoje kontakty, a tak sme hneď po revolúcii usporiadali 5 exkurzií za režijnú cenu do Paríža a okolia. Striedali sme sa s doktorom vo vedení zájazdov a tých rozličných zážitkov bolo toľko, že by boli na samostatnú knižočku. Niektoré príbehy zo zájazdov sa už stali legendami a rozprávajú sa pri rozličných spoločenských stretnutiach. Účasti na exkurzii neodolali ani dvaja páni Jablonickí – historik Jozef Jablonický so synom Tomášom. Nedá mi nepripomenúť jednu drobnú príhodu z Paríža, keď sme boli, myslím, na obede na Montmartri. Ja som si potrebovala odskočiť na toaletu, ale „chyba lávky“, tá bola na fotobunku a pri mojej výške svetlo zhaslo, už sa nerozsvietilo a ja som dostala takmer panický strach, že naša skupina odíde bezo mňa. Tak som volala o pomoc, našiel sa záchranca v osobe pána doktora, ktorý privolať čašníka, spoločne ma navigovali, čo mám robiť pre svoje vyslobodenie. Keď sa to podarilo, Dr. Čelko ako výraz našej vďaka pripol na klopu čašnickej uniformy predmetnému mladíkovi odznak generála Štefánika. Pochopiteľne, dodnes netušíme, či, chudák, tušil aspoň vzdialene, aký významný odznak to dostal.

Napokon, osobnosti Štefánika sme pri našich cestách venovali mimoriadnu pozornosť a absolvovali sme množstvo rokovaní. Ich výsledkom bolo odhalenie Štefánikovej sochy v Meudone, kde pôsobil ako astronóm. Slávnosť sa konala za účasti vtedajšieho predsedu vlády SR Mikuláša Dzurindu a za účasti 40 členov

KSK. Odhalenie sochy na pražskom Petříne prebehlo s osobnou prítomnosťou prezidenta Václava Havla. Iniciovali sme aj odhalenie Štefánikovej sošky na budove školy v Sarvaši – vtedajšieho gymnázia, ktoré Štefánik navštevoval (teraz Slovenskej základnej školy). Túto inštaláciu sa podarilo pripraviť s pomocou vtedajšieho predsedu vlády Mariána Čalfu, ktorý bol pri odhalení aj osobne prítomný.

Ak sa vrátíme nazad do porevolučného Domu slovenskej kultúry – nedá mi nespomenúť aj chvíle „pomlčkových diskusií“ a priprav na rozdelenie štátu. Dom bol vtedy miestom „haluškových“ neoficiálnych rokovaní členov federálneho parlamentu i členov vlády. S veľkým napätím sa vtedy v Dome očakávala beseda s Vladimírom Mečiarom a jeho stretnutie s českými novinármi. On ich, napodiv, tak okúzli a očaroval, že odchádzal stredom za búrlivého potlesku. V tom čase ho všade sprevádzala vedúca jeho sekretariátu Anna Nagyová. Kolega Jaro Macek, ktorý mal produkčne besedu na starosti, trochu pozabudol na kvetiny pre ňu, avšak situáciu briske vyriešil, lebo zhodou okolností som mala v ten deň narodeniny. Jaro vybral kvetiny z mojej vázy a galantne ich pani Nagyovej odovzdal. Pán doktor vtedy trefne poznamenal: „*Pani Haluková, tieto narodeniny si budete asi dlho pamätať.*“ Ani netušil, akú mal pravdu.

Všetci v Dome sme ťažko niesli diskusie a prípravy na rozdelenie Československa, ktoré potom vyvrcholili vytvorením dvoch štátov – Českej a Slovenskej republiky. My sme sa zrazu z jedného dňa na druhý stali menšinou v krajine, ktorá bola roky našim domovom a bydliskom a v ktorej sme boli štátotvorným národom.

Pán doktor Čelko aj vtedy vedel zaujať ten správny postoj a vždy zdôrazňoval, aké bude dôležité zachovať spoločný česko-slovenský kultúrny kontext. Pred nami stála úloha zrušenia Domu slovenskej kultúry. Dr. Čelko vtedy prehlásil, že nebude rušiť takú skvelú inštitúciu, ktorú roky budoval. Ministerstvo potom vymenovalo dočasného riaditeľa, ktorého úlohou bolo dotiahnuť legislatívne zrušenie Domu slovenskej kultúry ako príspevkovej organizácie českého ministerstva kultúry. My sme napokon zorganizovali rozlúčkový večer, na ktorom sme si dali ozaj záležať, aby bol nezabudnuteľný. V ten večer sa tu stretlo množstvo osobností, ktoré do Domu chodili, vystupovali alebo prichádzali na programy. Nezabudnuteľný bol hlavne Karel Kryl, ktorý ešte nadržanom spieval slovenské ľudové piesne s našimi mládežníkmi z Limbory...

Po rozdelení ešte po určitú dobu náš Dom fungoval ako neoficiálna ambasáda a my sme vtedy podávali na všetky strany množstvo informácií. Vďaka iniciatíve pána doktora sme pripravili besedy s príslušnými úradníkmi o občianstve, nových podmienkach poistenia, podarilo sa dohodnúť medzinárodné zmluvy o vzájomnej výmene študentov, o kultúrnej spolupráci a urobilo sa množstvo práce, na ktorú si už možno málokto spomenie. Pomáhali sme aj vyberať sídlo nového slovenského veľvyslanectva v Prahe a poskytovali sme dostupné informácie jej zamestnancom.

Keď bol Dom definitívne zrušený, budova poslúžila pre novú inštitúciu, pre oficiálny Slovenský inštitút financovaný a riadený vládou novej Slovenskej republiky.

Naše cesty s pánom doktorom Čelkom sa vtedy trochu rozišli, čo sa týka zamestnania. Pán doktor odišiel do Ústavu pro soudobé dějiny a ja som zostala – ako jediný zamestnanec – tajomníčkou Klubu slovenskej kultúry v budove bývalého DSK – neskoršie v Lucerne a napokon v Panskej ulici. Ale s pánom doktorom sme spolupracovali naďalej v Rade KSK. Stal sa tajomníkom českej časti spoločnej Česko-slovenskej komisie historikov a predsedom Spoločnosti M. R. Štefánika – túto funkciu vlastne vykonáva dodnes. Samozrejme, podieľal sa na iniciovaní a organizovaní mnohých besied, konferencií, na spolupráci s novovzniknutými slovenskými spolkami v Prahe. Radil takmer všetkým slovenským veľvyslancom v Prahe. Udržoval a udržiava kontakt so Slovenským inštitútom, ale aj s ostatnými obdobnými zariadeniami Maďarska, Poľska, Nemecka i ďalších krajín.

Vždy som ho v tomto obdivovala, ako vedel nájsť tú správnu spojnicu v historickej udalosti, v novej knihe či dobrom kontakte. Za celé tie roky je v Prahe tým najlepším slovenským ambasádorom, vďaka ktorému Česi, a najmä Pražáci, vnímajú Slovensko z tej lepšej stránky. Nikdy mu nerobilo problém pozvať do Prahy tých najrenomovanejších historikov, literátov i ľudí, ktorí mali čo povedať k česko-slovenskej otázke, a to aj vtedy, keď už nemal inštitucionálne zázemie bývalého Domu slovenskej kultúry. Koľkokrát spávali u neho doma, koľkokrát financoval takéto pozvania zo svojho vrecka – to by sme asi ťažko spočítali. Ale na toto veru nikdy korunu dať neľutoval.

Pána doktora Čelka som si vážila a vážim pre mnohé jeho vlastnosti a činy. S múdrosťou seba vlastnou vychováva svojich nástupcov, či to už bolo v Klube slovenskej kultúry, v komisii historikov alebo v Spoločnosti M. R. Štefánika

Som rada, že sa v poslednej dobe venuje aj svojej literárnej činnosti a veľmi, veľmi sa teším, až raz vydá svoje pamäti. Tomu sa vždy smejeme, že to bude medzinárodný, minimálne česko-slovenský, bestseller. Jeho historiky zo života sú už povestné, a tak občas váha, či by sa pamäti nemali vydať, keď on tu už nebude, aby nemal zbytočné problémy.

Ale jednu vlastnosť obdivujem u pána doktora najviac. A to je jeho pozornosť, ktorú neustále a pravidelne venuje svojim známym a priateľom, ktorí sú už starší, chorí či nevládni. Na to si vždy pri svojej vytáženosti dokáže nájsť čas, navštíviť ich, zavolať im, porozprávať sa s nimi, pomôcť, s čím treba. A tak vďaka nemu boli niektorí z nich aj ocenení vysokými štátnymi vyznamenaniami z českej i slovenskej strany – ako napr. operná speváčka pani Magdaléna Hajóssyová alebo pani Božena Fuková, ktorá zo slovenských poslancov ako jediná hlasovala na jeseň 1968 vo vtedajšom parlamente proti zmluve o „dočasnom“ pobyte sovietskych vojsk. A našli by sa ďalšie príklady. To je taká črta osobnosti pána doktora, o ktorej sa možno nevie, ale to nevadí, pretože ten, ktorý

to vidieť má, ten to vidí. Pán doktor Čelko sa zhostil všetkého, čo v živote robil, s láskou, zodpovednosťou a s obrovskou slušnosťou. Mne – osobne je iba ľúto, že zatiaľ žiadne také štátne vyznamenanie nedostal pán doktor Čelko...

Ďakujem tvorcom tejto publikácie, že som mala možnosť prispieť do nej svojimi spomienkami a aspoň čiastočne oceniť pána doktora. Občas sa ma ľudia opýtajú, ako je to možné, že si po tých rokoch ešte vykáme – ale jednoducho je to tak – je to vyjadrenie vzájomnej úcty, porozumenia aj ocenenia.

Takže za všetko to dobré, čo som, milý pán doktor, s Vami aj vďaka Vám zažila – ďakujem veľmi pekne.

DRAHÝ VOJTO!

PAVOL MEŠŤAN

Keby mi bol niekto povedal v čase našej mladosti, že raz budeme mať 70 rokov, boli by sme sa mu vysmiali. Veď my sme nebrali do úvahy ani vek našich rodičov, verili sme v ich nesmrteľnosť. Ani dnes sa mi nezdá, že už nie sú medzi nami. Je to dané aj tým, že stále v ústach cítim chuť tých fantastických koláčov od Tvojej drahej mamičky...

Je mi veľmi ťažké písať pre Teba. Najradšej som, keď spolu sedíme, hovoríme a vraciame sa do rôznych období nášho života. Pre mňa si bol a si človekom, ktorého prítomnosť je taká samozrejímavá, že si ju veľmi často ani neuvedomujem, ako si občas neuvedomujeme vzduch alebo tlkot vlastného srdca. Je len málo tých, ktorí ako Ty, si bez pocitu zatrpknutosti, bez reptania a okázalostí vzali na seba podiel svojej účasti na živote.

Vždy som sa skláňal pred Tvojou odvahou a mravnou silou po celý život skromne pracovať v prítomí podpalubia slávy. Pre mňa si tým, na spoľahlivosti koho stojí môj pocit istoty. Statočne a svedomite si plnil všetky povinnosti na všetkých postoch, ktoré si zastával, lebo si ich konal s láskou. Si múdry, spravodlivý a pokorný a len Ty vieš, o čom hovorím, keď hovorím o Tvojej náročnosti a uznanlivosti k iným. Nikdy si nerozdeľoval ľudí podľa toho, ku ktorej cirkvi sa hlásia a aké spoločenské postavenie zaujímajú. Ku všetkým si mal vždy rovnaký, ľudský prístup.

S Tvojím menom i s Tvojou prácou je spojená láska k životu, láska k svojim blízkym, láska k ľuďom. A kým budeš žiť, budeš mnohým svietiť ako slnko priateľstva a lásky.

Som veľmi hrdý na to, že som mohol byť viac ako päťdesiat rokov Tvojím priateľom. A nielen to. Pre mňa je dôležité aj to, že mám a budem mať pocit, že aj ja som sa za tie roky stal Tvojím priateľom. Nič cennejšieho si neviem predstaviť.

A tak mi dovoľ zaželať, tak ako je to u nás Židov zvykom:

Vojto, drahý priateľ, buď živý a zdravý do 120 rokov!

O VOJTOVI ZĎALEKA AJ ZBLÍZKA

MIROSLAV MICHELA

Je možné že názov, ktorý som si zvolil, bude časti čitateľov tejto knihy známy. Autori ho ale poznajú určite. Nechal som sa inšpirovať názvom Vojtovej knihy, ktorú som mal možnosť predstaviť v Dome slovenskej kultúry a svojim čriepkom do tejto publikácie by som chcel prispieť práve cez reflexiu jeho diela. Vojtove príbehy pobavia, ale aj poučia, pričom ho zdobí úžasný talent rozprávača a pozorného spoločníka, ktorý je vždy milý, upravený, zdvorilý a pripravený diskutovať...

S Vojtom Čelkom nás spája niekoľko rokov blízke priateľstvo, ale aj množstvo spoločne premýšľaných tém týkajúcich sa dejín, kultúry, a predovšetkým súčasnej aj minulej slovenskej spoločnosti. Je zaujímavé, ako hladko prechádzame od diskusií o minulom režime cez Slovenské národné povstanie k opere či k novým výstavám a príbehom spätým so životom rôznych veľikánov. Vojto má veľa záujmov a stále ich rozvíja. Tak, ako rozvíja priateľstvá s ľuďmi všetkých vekových kategórií. Vždy si nájde dostatok času na kamarátov, kamarátky, ale aj na potenciálnych nových známych, akými sú napríklad do Prahy zo Slovenska pravidelne prichádzajúci študenti histórie. Nejednen odchádza domov nabaleny knihami od *doktora Čelka*. Je pozoruhodné, koľko času a energie venuje Vojto svojim blízkym, ale aj mladým nádejným historikom. Mnohých pritom pozná ešte z čias súťaže EUSTORY, ktorú dlho spoluorganizoval. Ani nemusím pripomenúť, že viacerí z nich sa stali už etablovanými autormi a Vojta stretávajú v spoločnosti svojich manželiek a detí. Verím, že pre mnohých z nás bude v tomto ohľade ťažko dostihnuteľným vzorom.

Spomínanú komunikatívnosť a spôsob vedenia rozhovoru dôverne odrážajú aj jeho dve knihy, vydané v rokoch 2011 a 2014. Prvá, nazvaná *Zo všetkých strán*, uvádza čitateľa do kontextu rozhovorom nazvaným *Rozdané zostáva*. Vojto v ňom približuje svoje postoje, hovorí o vzťahu k rodine a k hodnotám, ktoré ho sprevádzajú celý život. Aj tu sa ukazuje jedna charakteristika jeho príbehov, ktorú by som nazval zaľudňovaním dejín alebo genealogickým rozprávaním. Toto odrážajú aj krátke biografické útvary, ktorých je v oboch knihách neúrekom. Dokonca, aj keď sme s Michalom Macháčkom prišli Vojta vyspovedať pre potreby tejto knihy, musel som ho niekoľkokrát upozorniť, že chceme, aby rozprával predovšetkým o sebe a o svojich názoroch. Jeho snahu vyrozprávať príbe-

hy v celej ich šírke, dovysvetliť spletenie rodinných či priateľských vzťahov alebo prepájanie rôznych mikropribehov s „veľkými dejinami“ jasne identifikujete aj v jeho diele. Prečo by aj nie, keďže ide o súborné diela a z nich vynechať to, čo Vojto starostlivo už desaťročia pestuje, by bolo vážnou chybou. Tieto krátke, ale informáciami nabité texty bez poznámkového aparátu odrážajú silnú osobnú, ako aj genealogickú ukotvenosť jeho príbehov o živote, dejinách a kultúre. Sú to akési žité dejiny, v ktorých sa Vojto ocitá raz ako pozorovateľ, neraz ako aktér, ale nikdy nie ako obeť. Rozdané zostáva.

Okrem silnej osobnej roviny kladie Vojto veľký dôraz aj na kontextuálne záležitosti – či už z pozície pamätníka, keď pravidelne uvádza aj vlastné zážitky viažuce sa k téme článku, alebo z pozície sprievodcu, ktorý ponúka čitateľovi historický kontext a fundovaný pohľad do rodinných a priateľských väzieb niektorého z hlavných hrdinov príbehu. Jeho rozprávačský talent, ktorý sa mi neustále pripomína pri čítaní jeho prác, sa prejavuje bez rozdielu, či ide o historické analýzy života a činnosti niektorých slovenských dejateľov alebo o článok, ktorý vznikol pri príležitosti okrúhleho jubilea prípadne aj poslednej rozlúčky.

Pre obe jeho knihy je charakteristická ešte jedna vec. Vo viacerých textoch sa implicitne alebo explicitne objavuje téma spomínania a pripomínania. Zaujala ma napríklad reflexia spomienok Ctibora Bezděka o Pavlovi Blahovi, uverejnená v jeho druhej knihe nazvanej *Zďaleka a zblízka*, kde Vojto jemu vlastným štýlom reprodukuje ich obsah a rozvíja ho do košateho kultúrno-aktivistického rámca vytvárania česko-slovenských vzťahov. Všeobecne, písanie o historických aj rodinných tradíciách predstavuje častý predmet Vojtových úvah.

V krátkej pripomienke 95. výročia vzniku Československa zas tak trochu nostalgicky konštatuje, že dnes chýba budovateľský elán prvej republiky. Nie preto, že by chcel vyvyšovať jeden štátny útvar nad iný, len pre neho typicky upozorňuje na dôležitosť kontinuitu a historických tradícií. A do tohto jeho repertoára patrí aj výrok, že človek potrebuje k plnohodnotnému životu trojgeneračné priateľstvá, kde sa skúsenosť snúbi s mladíckym elánom a vzájomná úcta a rešpekt vytvárajú určitú synergiu staršej tradície, ale aj toho nového – moderného, čo sa však raz tiež stane starým.

V iných prípadoch zas pripomína významné osobnosti slovenského kultúrneho a politického života s jasným cieľom, aby ich pripomenul a zastavil tak zabúdanie či nezájum, s ktorým sa mnohí úspešní Slováci stretávajú dodnes. Mimochodom, túto ambíciu v knihe, ale aj v reálnom živote naplňajú Vojtove aktivity vo verejnom priestore, či už formou vytvárania pamätných tabúl a miest alebo činnosti vo viacerých spolkoch.

Vojtovo dielo mi ukazuje, aká dôležitá je drobná mravenčia práca na kultúrnom poli, aké dôležité je pomáhať a myslieť na druhých aj vtedy, keď už nie sú na pomyselnom výslní, ktoré mnohých tak magneticky priťahuje.

No a na záver už len toľko: po týchto slovách už asi nikomu nevysvetlím, ako nerád vlastne píšem oslavné texty. V tomto prípade to však šlo samo, z hĺbky srdca.

TU STOJÍ, NEMÔŽE INAK...

VLADIMÍR SKALSKÝ

Túto vetu z Lutherovej obhajoby som si pre zdravicu k sedemdesiatinám PhDr. Vojtecha Čelka nepožičal preto, že by bol taký luterán, ale preto, že ju sám v najdôležitejších chvíľach použil v rovnakom zmysle ako Luther: vždy odmietol konať proti svojmu svedomiu. A vždy odmietol byť nelojálny, odmietol zanechať ľudí, inštitúcie, veci sveta, na ktorých mu záležalo – a jemu záleží na mnohých veciach – len tak, bez ochrany, bez svojho osobného zástoja.

Nebudem písať o Vojtechovi Čelkovi ako o historikovi (na to sú povolanejší), o Ústave pro soudobé dějiny AV ČR, Česko-slovenskej komisii historikov ani o súťaži pre študentov stredných škôl Eustory. A už vôbec nie o tom, že Vojto stihol i funkcie ako vedúci hudobnej sekcie Českého zväzu filatelistov či podpredseda Spoločnosti priateľov Mongolska. Dotknem sa skôr jeho angažmánu v službách slovenskej veci v Česku, pre ktorú odviezol obrovskú prácu – tú nápadnú, takpovediac v svetlách reflektorov, tú celkom nenápadnú, v oblasti osobných vzťahov, drobných článočkov, malých akcií. Nikdy sa mu nič z toho nezdalo primálne. A nikdy ho nič neohúrilo ako priveľké. Robil to, čo bolo treba. Vždy. Neprestáva ma fascinovať, že dokáže pamätať na to všetko, na čo my ostatní v návale práce zabúdame – ustrážiť každé narodeniny či výročie, doručiť každú knihu, časopis či článok na to správne miesto, udržiavať listový kontakt so stovkami ľudí a inštitúciami, navštíviť chorých v nemocnici, prihovoriť sa tam a za to, čo treba, napokon i prehovoriť na pohrebe.

Vojtech Čelko bol už v rokoch 1969–1970 predsedom slovenského akademického klubu, v rokoch 1985–1990 tajomníkom *Klubu slovenskej kultúry*, neskôr, v rokoch 1990–1993 riaditeľom *Domu slovenskej kultúry*.

Je to človek noblesy. Pochádza zo starej trenčianskej džentrickej rodiny a pre mňa je jedným z posledných džentričov dnešnej doby. V erbe majú sovu a Vojtech Čelko ich má aj plný byt. To znamenie múdrosti je tam na svojom mieste. Iste ho významne formovalo práve aj to, že vyrastal vo veľmi kultivovanom prostredí. Otec bol právnik, ale nikdy túto svoju profesiu vlastne nevyužil. V Trenčíne mal nakladateľstvo a papiernictvo. „*Nie je to moja zásluha, ale patrím už do štvrtej vysokoškolsky vzdelanej generácie v našej rodine,*“ povedal mi kedysi v rámci rozhovoru. Jeho starý otec študoval v Kluži s Jankom

Jesenským a ten ho dokonca v *Demokratoch* opísal ako Homločka, pretože „homlok“ je po maďarsky „čelo“. Jeho mama bola zasa najmladšou špiónkou Európy, ktorá v boji proti nacizmu pomohla navádzať spojenecké lietadlá na bratislavskú Apolku. Treba však povedať, že rodina predznamenovala osudy Vojtecha Čelka aj iným spôsobom. Po znárodnení nasledoval pre jeho otca pád – pracoval najprv ako robotník vo vlastnom podniku a potom sa stal röntgenovým laborantom.

Nikoho, kto Vojtecha Čelka pozná, neprekvapí, že už na gymnáziu bol predsedom triedy od prvého ročníka až po maturitu. I potom vynikajúcim študentom orientalistiky, agilným študentským aktivistom, ašpirantom u Viléma Prečana. Ašpirantúru však už v atmosfére normalizácie dokončiť nemohol. Nebolo to jednoduché obdobie. Vojtech Čelko, jeden z najsystematickejších ľudí, akých poznám, schraňuje dodnes v archíve vyše sedemdesiat zamietnutých žiadostí o zamestnanie. Napokon mu pomohol neskorší celoživotný priateľ Ing. Jozef Havaš, ktorý bol predsedom Miestneho odboru Matice slovenskej v Prahe, a zároveň vedúcim sekretariátu podpredsedu vlády. A tak akademik telom i dušou, pre ktorého je spojka len gramatický tvar, požičiaval autá. Dodnes však o tom rozpráva veselé historky, nejaká zatrpknutosť mu nebola nikdy vlastná. Napokon sa cez rôzne miesta prepracoval až do Mestského múzea v Rumburku.

Po rokoch sa predsa len vrátil do Prahy. Do už zmieneného Domu slovenskej kultúry, po roku 1993 odišiel do Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, kam ho ako riaditeľ povolal Vilém Prečan, jeho niekdajší školiteľ z čias postgraduálnych štúdií.

Jeho riaditeľovanie v Dome slovenskej kultúry sa zapísalo do dejín slovenského života v Prahe i do dejín česko-slovenských vzťahov a našej kultúry naozaj zlatým písmom. Keby nebolo ničoho iného, čo Vojtech Čelko urobil (a že toho bolo neúrekom), bolo by jeho meno navždy v tej najväčšej hviezde na našom pomyselnom chodníku slávy. Dodnes je jeho pôsobenie v Dome slovenskej kultúry inšpiráciou, na ktorú sa snažíme pokorne nadviazať i v Slovenskom dome v Prahe. Napokon, práčne sa nám podarilo Vojta presvedčiť, aby sa stal jedným z patrónov tejto inštitúcie. A dovoľm si povedať, že prvým medzi rovnými.

Vojtech Čelko bol však aj po roku 1993 i mnohými inými spôsobmi naďalej dôležitou súčasťou slovenského života v Prahe i širších česko-slovenských vzťahov. Je predsedom *Spoločnosti M. R. Štefánika*, bol aj editorom zborníka k 125. výročiu narodenia tejto osobnosti. Je i členom komisie, ktorá rozhoduje o podpore kultúrnych aktivít národnostných menšín na Ministerstve kultúry ČR. Píše články pre *Slovenské dotyky*, *Zrcadlenie – Zrcadlení* a množstvo iných periodík, organizuje besedy a stretnutia, spolupracuje s rozhlasom.

Mal som to šťastie byť aj redaktorom jeho dvoch kníh – *Zo všetkých strán* a *Zďaleka a zblízka*. Obe vydal Slovenský literárny klub v ČR.

K jeho šesťdesiatke som napísal: „*Hovoríeva, že rád vyvinie sto percent úsilia pre percento výsledku. Nevie, koľko stoviek percent úsilia v skutočnosti vyvinul, lebo výsledkov je veľa...*“

Dnes už viem koľko. Vždy toľko, koľko sa len dalo a bolo treba. Len to horúčkavité úsilie nepôsobilo tak hekticky pod slušivým sakom jeho noblesnosti.

Želám oslávencovi ešte veľa rokov a dozrievanie plodov z každého semienka, ktoré zasial. A nám? To isté. My z toho máme ešte viac osohu než Vojtech Čelko. Veľká vďaka!

VOJTECH ČELKO V RUMBURSKÉM MUZEU

LADISLAV SMEJKAL

Rumburk byl pro mne, v České Lípě, městem za horama. Pro Pražáka to bylo místo na konci českého světa. Pro vnitrozemce byl celý Šluknovský výběžek ostrovem v německém moři. Kdo věděl o zdejších baroku, kdo znal jedinečnou tradici místní průmyslové revoluce? Do učebnic dějepisu pronikla jen rumburská vzpoura z roku 1918, přebalená do značkového kabátu ruské říjnové revoluce. Potom ještě varnsdorfská stávka z roku 1947, jejímuž smyslu studenti vůbec nerozuměli. Nebýt však rumburské vzpoury, asi bych se do Rumburka hned tak nepodíval. Nastoupil jsem do českolipského muzea 1. července 1969 a po rozmachu normalizace bylo třeba k výchově kulturních pracovníků také hromadně putovat po památných místech dělnického hnutí.

Rumburské muzeum vzniklo v roce 1912 jako typické městské muzeum v krajině hrdé na výrobní řemeslné tradice, zvláště v oborech textilních. V roce 1951 bylo rozhodnuto zde zřídit pamětní síň rumburské vzpoury. Nebylo ale z čeho, takže z České Lípy byla předána sbírka pořízená před válkou pro české muzeum v Zákupích. To byla první historická vazba obou muzeí. Městské muzeum v Rumburku vedl Rudolf Demel se svou ženou Gertrudou. Jediní občané německé národnosti, kterým bylo svěřeno muzeum, později provozované jako pobočka okresního muzea v Děčíně.

Demel zachránil nejen historickou sbírku muzea, ale také sestavil obrovskou kolekci dokumentů o válečných a poválečných dějinách včetně velmi „výbušných“ dokladů o řešení německé otázky v okrajovém území Čech. Zachránil pozůstalost malíře Antonína Frinda ze zrušeného muzea v Krásné Lípě a pozůstalost Stradalovu, posledního žáka Franze Liszta.

Výmluvná byla slova pronesená nad jeho rakví předsedou muzejní rady Vincencem Meyerem, ředitelem gymnázia: „*Demel shromáždil doklady k dějinám pro deset historiků na deset let.*“ Z toho snadno vypočteme, že pro jednoho historika je to práce na celé století.

Veřejností byl oblíben, ale soudruzi na radnici na něj nehleděli příliš vřelým vztahem. Zbyla a ne tak nepočtená německá menšina měla k muzeu vřelý vztah, a to nebylo v zájmu strážců anonymního „proletářského internacionalismu“. Demel

přítom ovládal český jazyk dokonale, před válkou studoval slavistiku a knihovnictví a byl žákem profesora Franze Spiny.

V roce 1974 mělo být muzeum doplněno o expozici k dějinám 20. století a ředitel se právem obával, že bude podroben nátlaku, který by už vlastně nemusel snést, a navíc uvažoval o brzkém důchodu. Rozjel se do České Lípy. Slyšel, že jsem před krátkým časem dokončil podobnou expozici ve zdejším muzeu, a tudíž vím, jak to udělat, abychom se vyhnuli zbytečné kontraverzi. Pomoc jsem přislíbil a před prázdninami jsem přijel poprvé na konzultaci do Rumburka. Záhy mně pan Demel prozradil, když jsme seděli v útulné stylové pracovně, že vlastně už končí, přijde nástupce a on s ním bude pracovat na vedlejší úvazek. Jednou mi řekl, představte si, on vás zná. Jistou srpnovou sobotu se otevřely dveře a do místnosti vstoupil Vojtech Čelko, spolužák z pražských studií. Ještě v časech studií jsem ho vnímal jako odborníka určeného k vedení oddělení vědeckého ústavu s budoucností stát v jeho čele. Ve skutečnosti ho potkal osud angažovaného člověka z roku 1968, který po řadě trpkostí přijal údel vyhnance z hlavního města do nejdlejší provincie.

Uběhlo jen několik dnů, 1. září 1974 zemřel náhle za pobytu v Německu Rudolf Demel. Rozhodl jsem se, že práci na expozici dokončím, protože Vojta byl událostmi velmi zasažen a necítil se jistě. Tvořili jsme spolu obraz dějin města tak, aby vzniklo poctivé a věrné dílo v hranicích a možnostech vyjádření jaké bylo přípustné v těchto letech, aniž bychom se museli stydět za servilní trivialitu, k níž nás nutily zásahy tajemníka Vlčka.

Každou sobotu, když jsem přijel do Rumburka a šel po hlavní třídě, minul jsem ztemnělý klášter a pohlédl na štít budovy tehdejší knihovny. Viděl jsem dobovou svatou čtveřici na obřím transparentu trvalé výzdoby: Marx, Engels, Lenin a Stalin.

Snaha vnutit velký Stalinův portrét do expozice noc před jejím otevřením málem způsobila kolaps celého úsilí a stála Vojtu těžké nervové vypětí. Historiky z té doby a ve spojitosti s osobou tajemníka Vlčka byly někdy docela výstražné, ale v odstupu čtyř desetiletí působí i komicky, pouze Vojtech Čelko je však dovede podat s osobitým šarmem.

Rumburskému muzeu jsem zůstal věrný po celou dobu působení Vojtecha Čelka, tedy 11 let. Spolupracoval jsem na výstavách a trochu se podílel na kulturním životě. Ředitel Čelko dokázal v krátké době vytvořit kolem muzea kruh přátel. Na jedné straně ze svých vrstevníků v čele s Jaroslavem Pšeničkou, který nezištně obstarával všechny technické práce v muzeu, druhou skupinou byli starousedlíci, mezi nimi vzdělaní Němci i Židé, kteří po smrti Demelově díky Vojtově vstřícnosti obnovili vztah k muzeu. Příznivci se scházeli v muzeu na hudebních besedách a přednáškách, kde přiměřeně početné publikum vytvořilo příjemné prostředí. Takto se v Rumburku dal dohromady ostrov svobodně cítcích a vystupujících lidí.

Vyšel i mimo zdi muzea. Vedle četných besed pro důchodce to byl zvláště dlouhodobý cyklus o literatuře a umění doplněný recitací paní Hykšové, zdejší amatérské recitátorky, a jejích přátel. Podílel jsem se na tomto podniku, protože dělat literární pásma, to se mi v České Lípě zatím nedařilo. Setkali jsme se s Máchou, Antonínem Sovou, Dykem, Macharem a také třeba s Gothem. Tyto literární večery se konaly na střední zdravotní škole. Účelově se propojovala činnost muzea s Kruhem přátel umění při Domu kultury.

Velmi důležitým okamžikem pro život muzea byly vernisáže výstav, zejména když se podařilo prosadit originální téma, např. První česká výstava paraplíček. K vrcholným aktivitám patřil seminář k výročí sarajevského atentátu v roce 1914, uspořádaný v muzeu v roce 1984. Dnes by to byla událost, která by připoutala zájem médií. Vždyť zde vystoupil i odborník na kriminalistickou rekonstrukci sarajevského atentátu a hovořil pamětník roku 1914, který přijel z České Lípy. Tehdy však došlo spíše k rozruchu v politickém vedení města a okresu. Pohled na historii byl pokroucený a plný nepřátelství a jen nad rumburskou vzpourou se udržovala umělá svatozář.

Brázdu kulturního pole v Rumburku, dlouho neoranou, vyryl Vojtech Čelko v letech 1974–1985 dosti hluboko. Přitom šlo o léta záměrného zapomínání historie a skutečných tradic za stálého dohlížení Státní bezpečnosti.

Také odborná stránka muzea byla v dobrých rukách. Vojta vystudoval muzeologii na brněnské univerzitě u Z. Z. Stránského (zemřel téměř devadesátiletý v lednu 2016). Rumburk Vojtechu Čelkovi přinesl určitě nejednu životní zkušenost. Hlavně asi ten, že i v těsném prostoru lze vytvořit prostředí bohaté na zážitky a užitečné skutky.

Pro mne byl Rumburk také přínosem. Hlavně přátelská souhra a skvělá příležitost k debatám o kultuře a světě kolem nás. Mnoho zkušeností z České Lípy jsem tam uplatnil a spoustu si odtud odvezl. Vzájemně jsme se podpořili ve vědomí, že léta sedmdesátá, která pro historika a kulturního pracovníka mohla být časem zaživa pohřbeným, stala se věkem užitečného střádání sil, které jsme mohli na jejich vrcholu v letech devadesátých předat jako svůj vklad.

ŽE JSEM TĚ, VOJTO, NEPOSLECHLA!

ZDENA ŠMÍDOVÁ

Vzpomínat na žijící osobu je vždycky příjemné, zároveň to však v sobě obnáší zádrhel, jak nenašvat objekt vzpomínání, neboť zapomínat je lidské, a ne každý si dobře pamatuje vlastní minulost.

Domnívám se, že Vojta Čelko byl pro všechny kolegy z fakulty, jak jsme si tehdy říkali, naprosto nezapomenutelný. Stejně nezapomenutelný byl ovšem studijní rok 1967–1968, kdy jsem jako osmnáctiletá začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vytožený obor čeština – estetika. Spolu se svou spolužačkou Jitkou Ambrosovou, nyní Kisielewskou, jsme přišly z tzv. Šmeralky, proslulé ostravské Střední všeobecně vzdělávací školy, dříve matičního gymnázia, kterému se při změně režimu název zase vrátil. Tam jsme na matematicko-fyzikální větví, na které jsme se obě ocitly kvůli dobrému prospěchu z matematiky a fyziky a touze po angličtině, dost trpěly pod sverpými prvorepublikovými profesory, takže nám pak studium na filozofické fakultě připadalo jako ráj. Jitka si vybrala polonistiku, k níž inklinovala kvůli svému polskému pradědečkovi, a obě jsme se dostaly až na odvolání, i když jsme, jak nás vyrozuměli, přijímačky udělaly, protože jsme neměly k přijetí rovnou patričné kádrové body.

Nebudu se zde podrobně rozepisovat o obrodném procesu a o „pražském jaru“, které na nás v Praze hned čekalo, protože to jsou okolnosti všeobecně známé a náleží jim i jiné zpracování. Ostatně, Vojta Čelko je zmíněn v knize *Náměstí Krasnoarmějců*¹ (tehdy psáno Krasnoarmejců), i když ne dostatečně podrobně. Elán, který tehdy ovládal celou společnost, byl pochopitelně příznačný i pro vysoké školy. A jedním z nejenergičtějších studentů byl i Slovák Vojtech Čelko, pro mě první „slovakizující“ exemplář v českém prostředí. My ostatní, zejména my původem Ostraváci, tedy Moravané, jsme se dosud pokládali za Čechoslováky.

U Vojty Čelka jsem se tedy poprvé setkala s něčím, co bych mohla nazvat procesem vydělování, respektive „osvobození“ od čechoslovakismu, který jsem do svých asi osmnácti let nebrala na vědomí. Vojta, ač vysoce inteligentní a jazykově nadaný (vždyť si ke studiu vybral také hindustánštinu), odmítal už tehdy používat češtinu, kterou si brzy po příchodu do Prahy bravurně osvojil, a trval na užívání slovenštiny, kterou jsme zejména my moravští bohemisté (lépe řečeno bohemistky) pokládali za jazyk tak příbuzný kodifikované češtině, až by se dal lingvisticky označit za její nářečí (zejména vedle nářečí moravských).

Tehdy už začínalo být jasné, že se chystá cosi, co bude mít zřejmě na středně velký evropský stát, zvaný Československo, fatální dopad. Tygra je však lepší

¹ JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha 2012.

nedráždit, proto vypustím v tomto kontextu vzpomínku na docentku B., pozdější chovatelku ušlechtilých koček, která mně samotné a všem ostatním, kteří jsme tehdy slovenskou mluvnicí atd. dobře uměli, dala klasifikovaný zápočet ze slovenštiny za dvě, protože na jedničku, jak tvrdila, ji uměla jen ona sama, zatímco mou kolegyni a přítelkyni Olinu A., jež se provinila u zápočtu prohlášením, že slovenštině chybí souhláska ř, rovnou napoprvé vyhodila s výkřikem: „*Ako že chýba, ako že chýba, slovenčina ju proste nepotrebuje!*“

Vrátím se však ke studentskému hnutí a našemu oslavenci. Vojta Čelko, tehdejší předseda studentské stranické skupiny na filozofické fakultě, se svým zástupcem Zdeňkem Obšasníkem představovali to nejlepší, co si lze v daném kontextu představit, a oba dva chtěli obrodit československou společnost zevnitř, jak spolu s ostatními reformními komunisty říkali. Vzhledem k vedoucí úloze KSČ, zakotvené v ústavě tehdejšího Československa, to ani jinak nebylo možné. To, že mě do strany, jak se tehdy říkalo, protože jiné strany se nebraly na vědomí, i když byly součástí Národní fronty, lákal jako první, stejně jako Jitku A., zrovna Vojta Čelko s kolegou Obšasníkem, naši milí fakultní kolegové a přátelé, si dodnes pokládám za čest a neuvádím tuto skutečnost, abych někoho zesměšnila.

Mrzí mě, že se dodnes falšuje a všelijak modifikuje minulost a celá pravda se neříká, i když je obrozující. Rozhodně to oba dva s naším tehdejším národem, respektive s oběma národy, jak to cítila část československého obyvatelstva, mysleli dobře – rozhodně lépe než někteří vykukové, kteří se o oba národy „postarali“ po tzv. sametové revoluci. Tehdy byla v lidech, a to nejen v mladých, ale i starších, v pamětnících první i druhé světové války, určitá naděje, že celý svět směřuje k něčemu lepšímu, než co bylo a je, že dojde k porozumění mezi národy a že celé lidstvo bude spolupracovat, aby moudře hospodařilo s celou planetou.

Nevím, proč nám cosi říkalo, abychom do té strany s Jitkou nelezly. U mě to asi byla rodinná tradice, otec hispanista žil v oblacích, korespondoval si s celým hispanofonním kulturním světem, domníval se, že všichni lidé žijí literaturou a jinými druhy umění, a hlavně mě od útlého dětství masíroval nehorázností hrdelních procesů v padesátých letech, zejména však popravky doktorky Horákové. Tuto politickou vraždu řešili oba mí rodiče v určité době dennodenně a jejich hovory na toto téma patří k mým prvním dětským vzpomínkám. Proto bylo pro mě členství v komunistické straně nepřijatelné.

Jak velikou však měli Vojta se Zdeňkem Obšasníkem pravdu! Všichni, kteří do strany tehdy vstoupili a pak z ní byli vyškrtnuti, nebo dokonce vyloučeni, dopadli po sametové revoluci lépe než ti, kteří do strany vůbec nevstoupili. Všem bylo odpuštěno, všichni spolupracovníci StB byli prohlášeni za nevinné a nic nepodepsavši, jen ti, co nepodepsali po těžkých výsledcích, ani nikam nevstoupili, jsou pokládáni za divné. Ale to už je jiná kapitola.

Vojta Čelko si svou angažovanost v obrodném procesu odskákal, stejně jako jiný jeho krajan, martinský rodák a jaderný fyzik Laco Mravec (nyní vysoká politická šarže), manžel mé kolegyně z oboru Marie Navrátilové, později Mravcové

(nyní dávno rozvedené a stále Mravcové, známé literární vědkyně a filmoložky), který byl dokonce jako předseda Svazu studentstva rok a půl zavřený ve vězení. Když byl Vojta dehonestován a půjčoval auta v půjčovně ve Štěpánské, někteří jeho bývalí kolegové prý přecházeli na druhý chodník, aby se s ním nemuseli setkat. Normalizace lámala charaktery, ale i zlomeným bylo nyní odpuštěno. Mezi ty však Vojta Čelko nepatří. Přes městské muzeum v Rumburku, které svou činnost postavil na nohy, přes hvězdné období předrevolučního slovenského institutu na známé krásné pražské adrese až po porevoluční kariéru v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky se Vojta celou dobu profiloval jako vysoce charakterní člověk, jen ten elán mu postupem času začal ubývat.

Také se mi jako pamětnici zdá, že v posledních letech přestává rozlišovat jemné nuance a ve své žurnalistické činnosti oslavuje i lidi, kteří si to nezaslouží. Naše aktivní přátelství, kdy jsme se navzájem všichni navštěvovali na tehdejší koleji Větrník a vařili si pudink nebo špagety, už je za námi. Jitka žije léta ve Varšavě, kam se v roce 1978 provdala za známého polského historika, odborníka na selská povstání, a dokonce před čtyřmi lety stačila odovět. My s Vojtou se často setkáváme na nejrůznějších kulturních akcích, mám však pocit, že jsme názorově opět někde jinde.

Zatímco já si myslím, že se Československo nemělo rozdělovat a že za toto oslabení obou našich tzv. národů ještě draze zaplatíme, např. jejich zánikem do padesáti let, Vojta vypadá vyrovnaně a optimisticky, jako by se nic nebylo stalo. Myslím, že jemu nepřipadá, že nás někdo rozešťval uměle, stejně jako bývalou Jugoslávii, že se to asi některým velmocenským silám velice hodilo do krámu, ať už z hospodářských či jiných (geopolitických) důvodů. Já vidím rozchvácené země, majetek v rukou několika podivných jedinců, z nichž jeden je prý dokonce vyučený krejčí (tedy u nás v ČR), až to začíná připomínat dobu dávno minulou a tzv. krejčíka Bělčíka. Jak strašně ráda bych se mýlila! Já vidím chátrání role státu, dvacet let neopravované pražské chodníky, které začínají připomínat třicet let zanedbaný Řím, zato Vojta jezdí do Říma a nestresuje se. Chodí tam na operu, já doma skřípu zuby před „bednou“, i když na cestování zatím mám. Zatím...

Velice ráda bych na závěr ocitovala význačného francouzského historika Henriho Amouroux, jehož názory na mě hluboce zapůsobily v druhé polovině sedmdesátých let, kdy napsal knihu o kolaboraci Francouzů s Němci za okupace. Ten tvrdil (už také není mezi námi), že za každé doby vždy deset procent obyvatel plus minus dvě procenta bojuje proti nespravedlivému režimu, dvacet procent plus minus dvě procenta nadává a remcá, a zbylých sedmdesát procent obyvatel plus minus dvě procenta vesele spolupracuje, tedy kolaboruje s vládnoucím režimem. Měl svatou pravdu!

Vojtovi přeju, aby se dožil aspoň stovky, jako moje mamka učitelka, kterou porazila až nehoda ve Studénce, tu nemohla jako rodačka z nedalekého Petřvaldíka překousnout. Myslím, že tento nepořádek je pro dnešní dobu signifikantní a že se bude zhoršovat. Anebo ne?

„BOL SOM VYCHOVÁVANÝ DO KOČA AJ DO VOZA“

ROZHOVOR S VOJTECHEM ČELKEM O ŽIVOTĚ,
ČESKO-SLOVENSKÝCH VZTAZÍCH I PŮJČOVÁNÍ AUT

MICHAL MACHÁČEK – MIROSLAV MICHELA

Vojtu Čelka jsme si oblíbili nejen jako dobrého a přátelského člověka – staršího kamaráda, ale také vypravěče, který má co říct. Nejednou nás napadlo, zvláště po vyslechnutí nevšedních historek z jeho barvitého života, jaká je škoda, že ještě nese-psal memoáry. Odpovědi o nedostatku času a potřebné koncentraci nás zcela neuspokojily a nakonec přišedší Vojtovo jubileem posloužilo jako stimul k převzetí iniciativy. Požádali jsme ho o veřejné sdílení životních zkušeností a názorů alespoň formou rozhovoru. Vojta s typickou ochotou, pravda, i jistým zpozorněním, souhlasil. Brzy na to jsme se stali hosty v jeho domě v pražských Košířích...

M. Michela: *Na začiatok by si nám mohol niečo povedať o rodinnom prostredí z ktorého pochádzaš, o inšpiráciách, ktoré ťa priviedli tam, kde si teraz.*

Pochádzam z hornouhorskej džentrickej rodiny, ktorá bola nobilitovaná už roku 1559, keď môj predok Juraj Čelko bol povýšený do zemianskeho stavu kráľom Ferdinandom I. za účasť v boji proti Turkom. Pochopiteľne, beriem to len ako historickú zaujímavosť, nie je to moja zásluha. Rodinnou výchovou som bol vedený ku kontinuite hodnôt, to znamená, že patríam k určitej spoločenskej vrstve. A preto sa musím podľa toho aj správať. V živote som sa o to snažil. Čo bolo pre mňa skutočne dôležité, bolo rodinné prostredie. Vyrástol som v kultivovanej rodine, v ktorej sme všetci synovia dostali vysokoškolské vzdelanie. Boli sme už štvrtá generácia vysokoškolsky vzdelaných a v mojich synovcoch a neteriach je to piata generácia. Na to som hrdý. Som vďačný mojim rodičom, že aj v tých podmienkach, ktoré neboli jednoduché (otecko ako podnikateľ bol po roku 1948 znárodnený a celý svoj život potom pracoval mimo svojho odboru, mamička pracovala zo zdravotných dôvodov len na štyri hodiny ako zdravotná sestra), nám umožnili štúdium na Karlovej univerzite. Obaja bratia sú docentmi medicíny, jeden prednáša na Karlovej univerzite a druhý popri svojich iných záväzkoch prednášal na jednej slovenskej regionálnej vysokej škole. Práve vzdelá-

nie bolo tou hodnotou, ktorú si rodičia najviac cenili, aj keď som nemal možnosť študovať v zahraničí, na rozdiel od môjho otca, ktorý časť svojich štúdií okrem Bratislavy strávil pred druhou svetovou vojnou v Mníchove. V školskom roku 1937–1938 tam študoval dejiny umenia. Ináč vyštudoval právo. Otec promoval v Bratislave v roku 1943. Ópapa, tak sme volali starého otca z oteckovej strany, začal študovať právo v Budapešti, ale potom prešiel do Kluže, kde bola, myslím, druhá najväčšia univerzita v Uhorsku. Právo tam chodili študovať mnohí mladí muži zo Slovenska. Napokon, bolo to doma. Sedmohradsko bolo súčasťou Uhorska. Napríklad tam študoval aj jeho neskorší kolega na krajinskom úrade Janko Jesenský¹. Dokonca opísal ópapu vo svojom románe Demokrati pod menom Homločko, lebo homlok je po maďarsky čelo. Vo svojej knižnici opatrujem knižky dedikované Jankom Jesenským ópapovi v „*spomienke na dobré cigary a dobré styky*“. Ale študovali tam aj iné osobnosti, ktoré zohrali významnú úlohu počas prvej republiky a slovenského štátu.

Studentská léta

M. Macháček: *Vyrůstal jsi na Slovensku, ale studoval v Praze, jak na tebe působila změna prostředí?*

Ja som bol pripravovaný na to, že pôjdem študovať do Prahy a dokonca prvýkrát som dva roky predtým navštívil spolu s oteckom Prahu pri príležitosti svetovej filatelickej výstavy PRAGA. To bolo v roku 1962 a do Prahy som prišiel študovať v 1964. Na Prahu som sa tešil a išiel som študovať taký odbor, ktorý nebol na Slovensku, tzn. k histórii, ktorá ma veľmi bavila, som išiel študovať orientálny jazyk. Lenže v tej dobe nebola kombinácia histórie s orientálnymi jazykmi otvorená každý rok. Keď som sa začal pripravovať, ja som pôvodne uvažoval o arabčine, ale tá bola otváraná každé dva roky a v ten rok nebola. Boli otvorené štyri jazyky: hindčina, perzština, kórejščina a hebrejščina. Kórejščina ma veľmi nelákala, hebrejščina bola podľa mňa viac-menej pre Židov, tak ostala voľba medzi perzštinou a hindčinou. Tak som sa pripravoval na obidve možnosti s tým, že pôjdem tam, kam ma vezmú, ale hlavne ma zaujímala hindčina. V detstve som čítal Kiplingovho *Kima*² a otec mal vo svojej knižnici *Objevení Indie* a *Můj život* od Džaváharlála Nehrú³. Tie knižky ma veľmi zaujali, Nehrú sa stal pre mňa určitým idolom. Keď som išiel študovať v roku 1964, Nehrú zomrel, ale s jeho dcérou Indirou Gándhiovou som sa osobne stretol v roku 1972 pri jej návšteve Prahy.

1 JUDr. Janko Jesenský (1874–1945), advokát, slovenský literát a politik.

2 Joseph Rudyard Kipling (1865–1936), britský literát. Jeho tvorba bola často inšpirovaná indickou tematikou. Mimo jiné autor špionážního románu Kim o irském sirotkovi vychovávaném tibetským lámou, jenž se zaplete do vyzvědačských praktik.

3 Džaváharlál Nehrú (1889–1964), indický politik a státník, představitel indického národního hnutí za nezávislost a spoluzakladatel Hnutí nezávislých států, indický ministerský předseda (1947–1964).

M. Macháček: A jak jsi prožíval přechod ze slovenského na české prostředí?

Nejako som to nepociťoval, nevedomujem si. Jedno je pravda, že som mal veľké šťastie, že som sa hneď v prvý deň príchodu do Prahy zoznámil s Kamilom Baňákom⁴, ktorý išiel študovať perzštinu. Bol to Slovak z Radošinej, ktorý bol o štyri roky starší. Predtým študoval na pedagogickej fakulte v Nitre, takže bol skúsenejší. Bývali sme vtedy na Spořilově, to bola taká provizórna kolej, a bývali sme šestnásti na izbe. S Kamilom sme mali spoločnú skriňu, aj sme si nejaké drobnosti kúpili spoločne. Ja som kúpil nôž na krájanie chleba a on kúpil taký kastról. Potom, keď som s ním už v treťom ročníku nebyval, som ten kastról po ňom zdedil. Myslím, že ho niekde mám dodnes.

M. Michela: Máš z tohto obdobia nejaké osobnosti, ktoré ťa formovali nejakým spôsobom až do súčasnosti, ktoré pre teba veľa znamenali a ovplyvnili tvoje zmyšľanie o svete alebo napríklad o histórii?

Z tých kolegov, s ktorými som vtedy býval, s mnohými sa priateľím až dodnes. S Kamilom Baňákom som udržiaval styk až do jeho smrti. Stal sa z neho významný orientalista, ktorý bol spoluzakladateľom iránistiky v Kabinete orientalistiky Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Nevedel sa nejako stotožniť s normalizačným režimom a radšej sa formálne oženil a odišiel do Holandska, kde pedagogicky pôsobil na univerzite v Leydene.

Ovplyvnil ma svojim chovaním, svojim prístupom, noblesou. Ako starší ma vedel v niektorých veciach aj usmerniť. Chodievali sme spolu do divadla, na koncerty, hral krásne na klavíri. Potom niekedy v 1967 odišiel na rok študovať do Leningradu a mal som príležitosť ho tam aj navštíviť, lebo som sa v 1967 zúčastnil medzinárodnej študentskej konferencie k 50. výročiu októbrovej revolúcie. K tomu by som vám chcel povedať ešte pár zaujímavostí. Bola to delegácia niekoľkých študentov, ktorí boli viac-menej náhodne vybraní. Mňa vybral docent Karel Durman⁵, a zároveň tam bol Zdeněk Zbořil⁶, ktorý mal v danej dobe najväčší vplyv na nás študentov na fakulte. On bol starší od nás, študoval pôvodne turečtinu, neskoršie prešiel na indonézčinu – dejepis a udržiavam s ním dodnes kontakty. On bol aj veľmi žičlivý, lebo stalo sa mi napríklad, že v 1968 bol výmenný zájazd študentov Karlovej univerzity do Bologne a išlo sto študentov plus rektor Starý⁷. Na fakultu prišli asi štyri miesta a Zdeněk mi jedno miesto vtedy

4 PhDr. Kamil Baňák (1942–2004), slovenský pedagóg, prekladateľ z perštiny, iránista.

5 Doc. PhDr. Karel Durman, CSc. (*1932), český historik, ktorý pôsobil v 60. letech na FF UK. Specialista na moderní dějiny Blízkeho východu. V roce 1970 byl v rámci normalizačních čistek z univerzity vyhozen. Živil se jako noční hlídač. V roce 1980 emigroval do Švédska, kde se stal profesorem východoevropských dějin na univerzitě v Uppsale.

6 PhDr. Zdeněk Zbořil (*1938), český politolog a historik. Vystudoval historii, indonesistiku a politologii na FF UK v Praze, kde následně působil jako asistent (1969–1971). Poté pracoval v nekvalifikovaných profesích. Od roku 1990 působil na ústavu politologie FF UK.

7 Prof. MUDr. Oldřich Starý, DrSc. (1914–1983), český specialista v oblasti neurologie. V letech 1967–1969 rektor Univerzity Karlovy v Praze.

prihral, čo som mu nikdy nezabudol, pretože celé tie roky normalizácie, keď som nikde nemohol, som si hovoril, ale však už som niečo v živote videl. Myslel som si, že sa už nikde mimo lido-demo⁸, ako sa hovorilo, nikdy nepozriem. V tejto delegácii bol aj neskorší premiér Marián Čalfa⁹. Asi pred tromi rokmi som s ním o tom hovoril a spomínal, že to bola jeho prvá zahraničná cesta. Ja som mal jedno také zaujímavé šťastie, že som študoval s dvoma neskoršími ministerskými predsedami. Jeden bol Ján Čarnogurský a druhý bol Marián Čalfa.

M. Macháček: Ale to boli právnici...

Áno, ale bývali na koleji Větrník, pretože tam bývali filozofi, právnici a telocvikári. Potom, keď som robil diplomovú prácu o Democratickej strane, tak som navštívil v Bratislave aj jeho otca, Pavla Čarnogurského¹⁰, ktorý bol vo vojnových rokoch poslancom Slovenského snemu. Pre mňa najväčší zážitok z tej návštevy bol, že mal na celú stenu obraz Andreja Hlinku¹¹ vo svojej pracovni. To som nikdy nikde predtým nevidel a vlastne dodnes.

M. Macháček: A tebe nelákala politika? Angažovať sa politicky?

Ja som bol taký funkcionársky typ. Už od prvej triedy ľudovej školy, keď som sa stal predsedom triedy až po maturitu. Nie každý rok som mal túto funkciu, ale musel som ju robiť dobre, lebo ma zbili len raz. V piatej triede. Bol som prirodzený vodcovský typ, tak sa mi to funkcionárčenie nikdy nevyhlo, ale tiež som za svoje postoje niesol následky. Neponosujem sa, iba konštatujem, že v období normalizácie, v jej začiatkoch som bol perzekvovaný ako málokto z mojej generácie a poznamenalo to aj môj osobný život.

Ja som sa angažoval napríklad aj v pionierskej organizácii. Dokonca som mal najvyššie vyznamenanie, čo znamenalo vyfotografovanie pred okresnou vlajkou. Mám aj tú fotografiu. Ešte pred maturitou mi bol udelený aj čestný odznak Československého zväzu mládeže. To som dostal za to, že som viedol filatelistický krúžok v Dome pionierov v Trenčíne. Klasické aparátne funkcie som nikdy nezastával a ani ma to nelákalo.

M. Macháček: Byl jsi však předsedou stranické studentské organizace na fakultě.

Áno, ale to bola dobrovoľná funkcia, za ktorú som potom takmer dvadsať rokov mal nepríjemnosti, život na okraji spoločnosti. A potom, po zmene režimu, tiež niektorí ľudia sa čudovali, že som vôbec pripustil, že som tam bol, že som to neza-

8 Myšleny státy tehdejšího socialistického bloku.

9 JUDr. Marián Čalfa (*1946), slovenský právnik a politik. Od roku 1972 pôsobil v legislatívnom odboru Úradu predsedníctva federálnej vlády. Později byl ministrem pro legislativu a předsedou legislativní rady vlády (1988–1989) a federálním premiérem (1989–1992).

10 Pavol Čarnogurský (1908–1992), slovenský politik a katolícky aktivista, poslanec Slovenského snemu (1938–1944), otec slovenského politika JUDr. Jána Čarnogurského (*1944).

11 Andrej Hlinka (1864–1938), slovenský katolícky kňaz a politik. Zakladateľ a vŕdčí predstaviteľ Hlinkovy slovenské ľudové strany. Poslanec Národního shromáždění (1919–1938).

pieral. A keď som spomenul aj niektoré iné známe mená, že boli v tej organizácii, tak mi to ešte zaslíevali, prečo o tom hovorím. Spomínam si, že v jednom zborníku venovanému jubileu profesora Kvačka¹², ktorý ma zavolať do strany v roku 1966, som to o ňom napísal,¹³ tak niektorí to chceli vypustiť. Ale ja som si hovoril: prečo? Veď nemám dôvodu to zatajovať. Ja som do tej strany vstupoval preto, že ma zaujímal verejný život, chcel som sa toho zúčastniť, však nemalo význam, aby som vstupoval do Strany slovenskej obrody alebo podobnej strany. Nevedel som si predstaviť, v tých kategóriách som neuvažoval, že môžem niečo robiť a nemať za sebou nejakú základňu politickej strany. To, čo sa dialo na fakulte v tej dobe, čo som prišiel študovať, tak niečo také mi veľmi imponovalo.

Ja som vlastne dlho tú funkciu nezastával. Za predsedu študentskej stránickej organizácie na Filozofickej fakulte som bol zvolený v októbri 1968. Vtedy bol predsedom celofakultného výboru KSČ profesor Zdeněk Stříbrný¹⁴, ktorého som si vážil. Snažil som sa mu vysvetliť, že bude lepšie, keď študenti – stránici budú rozptýlení v tých jednotlivých štyroch učiteľských organizáciách, pretože tak viacej s pomocou svojich učiteľov docielia. Pretože v tej dobe študenti, ktorí boli členmi strany a skutočne boli intelektuálne na vysokej úrovni, ako napríklad Vladimír Macura¹⁵, ktorý sa neskôr, po zmene režimu, stal riaditeľom Ústavu českej literatúry, alebo jeho prvá manželka Alena¹⁶, ktorá je dnes univerzitnou profesorkou a mala veľkú autoritu ako predsedníčka kolektívnej rady na Větrníku – Severu, kde bývali dievčatá, už skončili štúdium. Tá študentská stránickej organizácia, ktorá sa vytvorila na jeseň 1968, mala rôznych členov – vnučku prezidenta Svobodu¹⁷, syna niekdajšieho ministra vnútra Rudolfa Baráka¹⁸. Ale boli tam niektorí, ktorí už cieľavedome mysleli na svoju kariéru – napríklad budúci šéfredaktor Mladej fronty, ktorý sa stal hovorcom ministerstva zahraničných vecí v lete 1989 a za ktorého by som ruku do ohňa nevláčil, že mal dôvody,

12 Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (*1932), český historik. Specialista na dějiny novodobé diplomacie se zvláštním zřetelom na meziválečné období a období druhé světové války. Na FF UK působí od roku 1956.

13 Viz ČELKO, Vojtech: *Robert Kvaček – učitel, přítel, kolega. Reminiscencie na študentské roky a čas trochu neskôr*. In: *Fontes Nissae*. Prameny Nisy, r. 2007, s. 294.

14 Prof. PhDr. Zdeněk Stříbrný, DrSc. (1922–2014), český anglista. Na FF UK působil od roku 1961 na katedře anglistiky. Předseda fakultního celozávodního výboru KSČ (1968–1970), poté vědecký pracovník Laboratoře algebratické lingvistiky při katedře lingvistiky a fonetiky FF UK (od roku 1972 součást Matematicko-fyzikální fakulty UK).

15 PhDr. Vladimír Macura, DrSc. (1945–1999), český spisovatel, literární vědec a kritik. Absolvoval anglistiku a češtinu na FF UK. Od roku 1969 působil na Ústavu pro českou literaturu ČSAV (1993–1999 ředitel).

16 Prof. PhDr. Alena Macurová, CSc. (*1946), česká bohemistka, profesorka českého jazyka na FF UK a rektorka vysoké školy AKCENT College.

17 Prof. PhDr. Luďa Klusáková, CSc. (*1950), česká historička se specializací na urbánní dějiny. Vystudovala historii a francouzštinu na FF UK, kde pedagogicky působila následně od 70. let. Od roku 2000 vedoucí Semináře obecných a komparativních dějin na Ústavu světových dějin.

18 PhDr. Pavel Barák (*1941), vystudoval filozofii a sociologii na FF UK (1974). Syn bývalého československého ministra vnitra Rudolfa Baráka (1915–1995), jenž byl v letech 1962–1968 v důsledku mocenského boje v KSČ vězněn.

prečo sa choval vyslovene pasívne. Potom tam boli dievčatá, ktoré boli dobré žiačky a na ich gymnáziách pred maturitou ich vzali do strany. Ale bolo tam aj pár schopných študentov a neviem, či by im bolo dnes príjemné, keby som ich meno spomenul, tak toho radšej nechám.

Ešte by som chcel dodať: v tej dobe študenti na filozofickej fakulte neboli ľavicovo zameraní. Najväčšou autoritou medzi študentmi na Filozofickej fakulte bol Zdeněk Zbořil, potom napríklad Zdeněk Touš¹⁹, ktorý sa lúčil s Palachom²⁰ nad jeho hrobom. Takéto a podobné osobnosti, ako boli Tom Zajíček²¹, alebo Vašek Benda²², obidvaja po zmene režimu poslanci, tí neboli v strane. Napríklad ja som sa síce hneď stal členom ARSU, bol som dokonca aj predseda KOM-PARSU (komunistickí poslanci ARSU), ale to sme boli asi štyria alebo piati. Stranická organizácia nemala na fakulte medzi študentmi rozhodujúci vplyv. Iné skupiny sa viac presadzovali, ale zato sme navzájom spolupracovali. V prvom rade sme si uvedomovali, že sme študenti. Ja som, napríklad, štylizoval všetky rezolúcie, všetky listy, ktoré išli z filozofickej fakulty. Dokonca som napísal aj dva otvorené listy Husákovi²³, ktoré boli prečítané. Polemizoval som, napríklad, s týždenníkom *Nové slovo*, kde bol redaktorom Ľudovít Vlašič²⁴, ktorého som aj v Bratislave navštívil. Keď sa upálil Jan Palach a pripravoval sa jeho pohreb, tak som bol delegovaný, aby som išiel do Bratislavy a informoval tamojších študentov a učiteľov, ako to vyzerá v Prahe. V ten deň mi toto vystúpenie umožnil doc. Milan Šimečka²⁵, ktorý bol najbližším priateľom Viléma Prečana²⁶, môjho neskorsieho školiteľa a človeka, ktorý ma tiež v živote veľmi ovplyvnil.

19 Zdeněk Touš, člen Akademické rady studentů na FF UK (1968–1969).

20 Jan Palach (1948–1969), student historie a politické ekonomie na FF UK, který se na protest proti sovětské okupaci Československa a růstu společenské letargie upálil 19. ledna 1969. Jeho pohřeb se stal celonárodní manifestací odporu ke konsolidačním tendencím politického dění.

21 Tom Zajíček, DiS (1948–2014), český sociolog a politik. Študoval sociologii a filozofii na FF UK (1966–1971). Pracoval jako sociolog a funkcionář ODS, přičemž byl starostou Písku (1990–1998) a poslancem Parlamentu ČR (1998–2010).

22 PhDr. Václav Benda (1946–1999), český filozof, kybernetik, katolický aktivista a praviceový politik (zakladatel Křesťanskodemokratické strany). Vystudoval bohemistiku a filozofii na FF UK (1964–1969), kde působil ve studentském hnutí. Angažoval se v Chartě 77 a VONSU, za což byl perzekuován. Poslanec federálního shromáždění (1989–1992), senátor Parlamentu ČR (1996–1999) a ředitel Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (1994–1998).

23 JUDr. Gustáv Husák, CSc. (1913–1991), slovenský komunistický politik. Přední účastník Slovenského národního povstání (1944) a politik na Slovensku (1944–1950 a 1968–1969). Byl vězněn (1951–1960), pak pracoval jako vědecký pracovník na Ústavu státu a práva SAV (1963–1968). Později byl prvním (generálním) tajemníkem ÚV KSČ (1969–1987). Prezident ČSSR (1975–1989).

24 Ľudovít Vlašič, slovenský novinár, v letech 1968–69 v Novém slově. Psal aktivistické články.

25 Doc. PhDr. Milan Šimečka, CSc. (1930–1990), česko-slovenský filozof a literární kritik. Vyučoval marxistickou filozofii na Komenského univerzitě v Bratislavě a Vysoké škole múzických umění. V roce 1970 vyloučen z KSČ a živil se manuálně. Z politických důvodů byl vězněn (1981–1982). Předseda Rady konzultantů prezidenta Václava Havla (1990).

26 Prof. PhDr. Vilém Prečan, CSc. (*1933), český historik. Působil na Historickém ústavu ČSAV (1957–1970), kde se zejména věnoval otázce česko-slovenských vztahů. Byl propuštěn ze zaměstnání, vyloučen z KSČ a trestně stíhán. Živil se manuální prací. V roce 1976 emigroval do SRN, kde spoluzaložil a vedl Československé dokumentační středisko nezávislé literatury v Scheinfeldu (1986–1994). Založil Ústav soudobých dějin ČSAV, dnes AV ČR, jehož byl i ředitelem (1990–1998).

M. Michela: Ako vyzeral v tom čase život študenta? Čo si tak bežne robil, aké boli tie najtypickejšie aktivity?

My sme prišli do Prahy študovať mesiac pred začiatkom semestra, posledný augustový deň 1964, pretože sme museli ísť na brigádu stavať nejakú tepláreň v Malešicích. Vtedy sa tvrdilo, že robotníci, ktorí by boli normálne pracovali na tej stavbe, tak stavajú kolej na Větrníku. Je pravda, že za polroka sa otvorila prvá budova koleje na Větrníku. Bol som v tej prvej várke, bolo to 8. marca 1965, keď sme sa tam presťahovali. Na Spořilove sme bývali ako som spomínal, šestnásti na izbe, ja som bol najmladší z nich a všetky spoločensko-psychologicko-sexuálne problémy ďalších pätnástich sa každý večer prejednávali a ja som to počúval ako „zelenáč“ z malého mesta, a keď som prišiel po prvýkrát do Trenčína, po dvoch alebo troch mesiacoch, takmer nikto so mnou nevydržal, pretože skúsenosti všetkých ostatných som vteliť do svojich. Je zaujímavé, že aj keď tam neboli podmienky na nejaké štúdium, ale úspešne všetci ten prvý semester zložili. My sme si museli sami kúriť, a to znamenalo, že sme mali taký podpaľáč Pepo, a kto prišiel prvý, musel zakúriť. Nepatril som k tým, ktorí by až do trištvrte na desať večer sedeli v Klementíne v študovni a učili sa písať devanagárske písmo, v ktorom je písaná hindčina. Cestou z námestia Krasnoarmejců²⁷, na ktorom je filozofická fakulta, na kolej Spořilov, bolo Hudební divadlo v Nuslích a tam hrali operetu. Ja som operetu neobyčajne miloval a tie panie uvádzačky ma púšťali zadarmo pod heslom „*Pán je ze Slovenska*“. Nevie, či si mysleli, že tam nie je divadlo, ale ja som im bol za to vďačný. Videl som, no nepreháňam, aspoň desaťkrát dramaturgiu Branaldovej *Skřínky s ličidly* s Nelly Gaierovou²⁸, Boženou Havlíčkovou²⁹, hral tam dámsky orchester, boli tam ďalšie skvelé operetné hviezdy, s ktorými som sa postupne aj osobne zoznámil. Tiež viackrát som videl *Veselú vdovu*, páčilo sa mi v tom divadle a až po predstavení som sa vracal na kolej, kde už medzitým niekto zakúril. Ale chodieval som rád do Městských divadel pražských, do Karlína či na Smíchov do Realistického divadla, alebo S. K. Neumanna v Libni. Navštevoval som aj výstavy, chodieval do múzeí, v nedeľu na filateliu do Vodičkovej ulice k Novákům.

Ne zcela radostná časy

M. Michela: V roku 1969 si obhájil diplomovú prácu a nastúpil na Historický ústav Československej akadémie vied. Aké to bolo v čase nastupujúcej normalizácie?

V roku 1971 som bol – najprv povedali – vyškrtnutý, ale z nejakých dôvodov ma dodatočne vylúčili zo strany, pretože som bol nebezpečný v očiach niekto-

27 Dnešní náměstí Jana Palacha.

28 Nelly (Cornélia) Gaierová (1908–1995), česká zpěvačka a herečka.

29 Božena Havlíčková (*1925), česká zpěvačka a herečka.

rých ľudí. Po zmene režimu som zistil, že som bol uvedený na tzv. čiernej listine sekretariátu Ústredného výboru KSČ, ktorú mám vo svojom archíve, lebo abecedný zoznam týchto výtečníkov vyšiel v denníku Lidové noviny, a medzi nimi som bol najmladší. Uvádžali tam moje meno, Vojtech Čelko – 1946 – student.

V tom všetkom som mal šťastie, že som mal okolo seba skvelých a rozhladených ľudí a jedným z nich bol napr. indológ Miloslav Krása³⁰. Poznal som ho už zo štúdií a bol ochotný stať sa mojím školiteľom, keď som bol „odídenny“ z Historického ústavu. Keď zrušili Historický ústav kvôli *Čiernej knihe*,³¹ Vilém Prečan, môj vtedajší školiteľ (za ten jeho nápad mu neprestanem blahorečiť), vymyslel, že aspiranti, ktorí nemali nič dočinenia s *Čiernou knihou*, vzhľadom na to, že boli štúdiom obaja aj orientalisti, mohli by pokračovať v aspirantúre formou prevedenia s fondmi z Historického do Orientálneho ústavu. Ten druhý aspirant na Historickom ústave popri mne bol Slovák, Jozef Braun³², ktorý urobil kariéru v deväťdesiatych rokoch, kedy robil federálneho a neskoršie českého veľvyslanca v Turecku, v Haagu atď. Ja som vtedy navštívil zástupcu riaditeľa Orientálneho ústavu, významného sinológa docenta Augustína Paláta³³, vysvetlil som mu, o čo ide, a on v snahe nám pomôcť to okamžite akceptoval. Dr. Krása sa podujal, že ma bude viesť ako školiteľ. Keď koncom roku 1971 boli tlaky, aby mi zrušili aspirantúru, bol to Miloš Krása, ktorý sa držal toho, že v rozhodnutí previerkovej komisie bolo napísané, že ma to nemá postihnúť v zamestnaní, a podarilo sa mu presadiť to. Takže ja som tú svoju aspirantúru mohol časovo dokončiť.

M. Michela: A ako si to vnímal v tom čase, v sedemdesiatych rokoch, túto zmenu života? Predsa len je to celkom vážna zmena. Od mladosti si bol, takpovediac, úspešný a potom toto...

M. Macháček: Jak ses s tím vyrovnával?

Vo svojej vtedajšej naivite som vôbec nečakal, že normalizácia nadobudne takú obľudnú podobu a že tak dlho bude trvať. Keď som bol kvázi vyškrtnutý a potom vylúčený, tak Čestmír Amort³⁴, ktorý bol členom tej komisie, ktorá ma

30 PhDr. Miloslav Krása, CSc. (1920–2004), český indolog a historik. Působil v Orientálním ústavu ČSAV (1959–1989) a externě vyučoval dějiny novodobé Indie na orientalistických a historických katedrách a v Indologickém ústavu FF UK. Řídil též orientální oddělení ministerstva kultury.

31 Černá kniha je zkratkový název pro sborník dokumentů Sedm pražských dnů, 21.–27. 8. 1968, který mapoval uvedené období a který vyšel v roce 1968 péčí Historického ústavu ČSAV, zvláště díky historikovi Milanu Otáhalovi a Vilému Prečanovi, a byl kritizován Moskvou.

32 PhDr. Jozef Braun, CSc., diplomat. Absolvent historie a turečtiny na FF UK (1967), působil jako redaktor. V letech 1991–2014 pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí. Později byl českým velvyslancem v Turecku a Ázerbájdžánu (1999–2004) a Makedonii (2008–2012).

33 JUDr. Augustin Palát (*1923), absolvoval Právnickou fakultu UK v Praze a zároveň byl posluchačem sinologických přednášek na FF, kde působil od roku 1950 na katedře filologie a dějin Dálného východu, též v diplomatických službách. Po vynuceném odchodu v roce 1973 se živil jako překladatel.

34 Doc. PhDr. Čestmír Amort, DrSc. (1922–2013), český historik. Dlouhodobě působil na Československo-sovětském institutu ČSAV a od konce 60. let zároveň pedagogicky působil na FF UK, kde se stal v 70. letech vedoucím oddělení česko-ruských a česko-sovětských vztahů na katedře československých dějin.

vylúčila, do protokolu dal napísať, že ma to rozhodnutie nemá pracovne postihnúť. Ja som sa nad tým ani nijako nepozastavoval, pretože tá strana bola už niečo úplne iného, než tá, do ktorej som ja v roku 1966 vstúpil. Pre mňa už aprílové plénum 1969³⁵ bolo obrovským zlomom, pretože ja aj ako historik povojnového obdobia, som poznal Husákovu politickú kariéru, lebo som robil diplomku o Demokratickej strane a potom, pohyboval som sa aj v kruhoch, ktoré všeličo o Husákovi aj vedeli.

M. Michela: Koho myslíš konkrétne?

Myslím priateľov mojej tetičky, ktorá bola moja krstná a vychovala moju mamu, bratislavská „Biela pani“, Františka Hrubíšková³⁶, ktorá bola významná odbojárka už od roku 1939. Moji rodičia podporovali odboj. Mama bola aktívna v odboji a ich ďalší priatelia, ktorí boli poznamenaní nástupom politiky, ktorá prišla po februári 1948 roku. Na druhej strane, otec bol znárodnený. My sme mali určité obdobie, kedy aj nábytok v dome sme mali polepený takými nálepkami, že bude skonfiškovaný, pretože otec ešte v 1947 kúpil vo Švajčiarsku stroje – on mal tlačiareň – a samozrejme, že tie stroje neboli ešte zaplatené alebo celkove neboli zaplatené, a on potom namiesto toho, aby pracoval ako majiteľ, tak krátky čas robil vedúceho národného podniku. Potom robil typografa a nakoniec boli len dve možnosti, buď HUKO alebo Ostrava. HUKO, tomu sa hovorilo „hovno u Košíc“, to bol jeden hutný kombinát, z ktorého neskôr vznikli Východoslovenské železiarne a Ostrava, to pre otca nebolo. Otec si musel urobiť stredo-zdravotnícke vzdelanie a stal sa röntgen laborantom. Mamička robila zdravotnú sestru na polovičný úväzok, takže my sme poznali aj z tej druhej strany, aký je život. Nevieť, ako to rodičia robili, že sme vždy všetko mali, samozrejme, v rámci určitej miery. Ale ja si dodnes spomínam, po kom z rodín rodičovských priateľov som nosil oblek alebo iné oblečenie. Dobré si spomínam, že keď som mal maturitný ples, tak tesilový oblek, ktorý mi rodičia kúpili, mi kúpili na splátky. Už som bol rok na vysokej škole, keď ten oblek bol splatený. A to si málokto uvedomuje, že som bol vychovávaný aj do koča, aj do voza. Aby som vedel aj veľmi skromne žiť, ale zároveň aj potom vedieť sa prikrývať takou perinou, na akú som mal v neskorších rokoch.

M. Michela: Aké sú Tvoje skúsenosti so Štátnou bezpečnosťou? Ako teraz rozmýšľaš nad týmito skúsenosťami?

Celkom by ma zaujímalo, ale to sa už asi nikdy nedozviem, prečo si myslel tí, čo ma lanáril do služieb Štátnej bezpečnosti, že by som mohol s nimi spolupracovať. Po tom všetkom, čo som mal za sebou. Nešlo len o to, že som nevedel nájsť zamestnanie, a pritom miesta boli, na rozdiel od dnešnej doby. Na viace-

35 Na dubnovom plénu ÚV KSČ (1969) byl Gustáv Husák zvolen do čela KSČ namísto Alexandra Dubčeka.

36 Františka Hrubíšková (1892–1984), slovenská protifašistická aktivistka, po válce do r. 1948 krajská poslankyně za Demokratickou stranu, poté se již politicky neangažovala a byla v domácnosti.

rych miestach, kde mali voľné posty, keď som vyplnil dotazník, už nemali o mňa záujem, ako keby som bol prašivý. To bol začiatok normalizácie a nedochádzalo mi to. Keď som bol na vojne, napísal som aj doktorke Veselej³⁷, ktorá bola predsedníčkou ROH v Orientálnom ústave, a požiadal ju o pomoc, aby som sa mohol aspoň na krátky čas vrátiť do ústavu, než by som si našiel nejaké vhodné zamestnanie. Keby to bolo v jej možnostiach, iste by mi pomohla, ako svedčila jej odpoveď. Dokonca som napísal aj vtedajšiemu tajomníkovi Orientálneho ústavu Janovi Filipškému³⁸, ktorý tiež – ako som z výsluchov zistil – sa podpísal na mne. Dozvedel som sa, že sa Indiou nebudú zaoberať, viac pozornosti sa bude venovať Latinskej Amerike, takže som pochopil, že tadiaľ cesta nevedie. Všetko to boli len zámienky. Ja som si naivne myslel, že sa vrátim do Orientálneho ústavu po skončení vojny, pretože riaditeľ Václav Opluštil³⁹, ktorý prišiel po akademikovi Průškovi⁴⁰, mal rád také typy, ktoré mali svoj názor a ktoré, povedzme, sa nestotožňovali s líniou, mi sľúbil, že ma po vojne do ústavu prijme.

Viem, že mi na vojne niekoľkokrát v mojej neprítomnosti prehládali skrinku atď. Išli po mne rôznym spôsobom. Vypytovali sa na mňa iných vojakov, o čom sa s nimi bavím, kam chodím na vychádzky, s kým z Kutnej Hory sa stretávam. Rád som chodil k historikovi Zdeňkovi Jelínkovi⁴¹, po zmene režimu riaditeľovi Vojenského múzea, ktorý musel odísť z gymnázia, kde učil, a robil v tej dobe rôzne nekvalifikované zamestnania, ale o tom sa nedozvedeli. Mal som tam niekoľko nepríjemných výsluchov Štátnej bezpečnosti, kedy za mnou prichádzali vyšetrovatelia z Prahy. Snažili sa pod rôznymi zámenkami získať ma do svojich služieb. Nakoniec skúšali všetko možné. Vyhrážali sa mi, že si nenájdem iné ako manuálne zamestnanie, pokúsili sa ma kvôli mojej orientácii vydierať. Napríklad sa snažili, aby som pristúpil na to, že všetko čo som robil v študentskom hnutí, bolo z podnetu zlých učiteľov. Chceli vedieť, kto ma primäl k tomu, že ako historik-orientalista som robil diplomku o Demokratickej strane. Zháňali materiály proti Vilémovi Prečanovi, lebo vedeli, že nejaký čas som u neho býval v podnájme, a tiež chceli vedieť niektoré podrobnosti ohľadne *Čiernej knihy*. Stávalo sa mi až do zmeny režimu, že som sa hneď upokojil, keď mi na začiatku

37 PhDr. Zdeňka Veselá-Přenosilová (1930–1998), turkoložka a historička, prekladateľka modernej turecké a azerbajdžanské literatury. V 70. a 80. letech pôsobila na Orientálnom ústavu ČSAV.

38 PhDr. Jan Filipšský, CSc. (*1943), filolog se zaměřením na indologii. Vystudoval anglistiku, tamilistiku a indologii na FF UK. Působí na Orientálnom ústavu ČSAV, resp. AV ČR (1966–1993 a znovu od roku 1996).

39 Václav Opluštil (*1919), novinář a funkcionář KSČ, ředitel Orientálního ústavu FF UK v Praze (1971–1973).

40 Prof. PhDr. Jaroslav Průšek (1906–1980), zakladatel československé sinologie. Od roku 1945 působil na FF UK a byl též ředitelem Orientálního ústavu ČSAV (1952–1971), odkud byl v roce 1972 nucen odejít.

41 PhDr. Zdeněk Jelínek, CSc. (1936–1994), český historik zabývající se problematikou československého protifašistického odboje. Vystudoval historii na FF UK (1959) a do r. 1974 působil jako středoškolský učitel. Pak nuceně vykonával manuální práce. V roce 1978 nastoupil do kolínského Regionálního muzea. Od r. 1990 ředitel Vojenského historického muzea v Praze a zároveň zástupce náčelníka Historického ústavu ČSAV.

pri výsluchu položili otázku o *Čiernej knihe*. Vedel som, že nič nevedia, lebo keby áno, vedeli by, že ja som s *Čiernou knihou* nemal skutočne nič dočinenia.

Jedno musím priznať, veľa nepríjemností som si narobil sám, vlastnými rečami. Napríklad, robil som diplomovú prácu o Demokratickej strane a oslovil som okrem iných povojnových, vtedy ešte žijúcich politikov aj jej niekdajšieho predsedu a bývalého predsedu Slovenskej národnej rady dr. Jozefa Lettricha⁴², ktorý žil v exile v USA, so žiadosťou na odpoveď niekoľkých otázok. Lettrich mi odpovedal, ale zároveň ma požiadal, aby som mu, pretože sa zaoberám históriou Demokratickej strany, jeden exemplár svojej práce poslal, že všetky výdavky s tým spojené bude mi hrať v dolároch alebo v tuzexových poukážkach. Ja, ako to bolo pre mňa typické, som si to nenechal pre seba, chodil som po fakulte, ukazoval jeho list a hovoril, že síce diplomka ešte nie je napísaná, ale už sa predáva v bonoch alebo dokonca v dolároch! Však mi to aj spočítali, lebo vždy sa našiel niekto, kto to o mne príslušným orgánom povedal!

Stále hovorím o začiatkoch normalizácie, vtedy ešte neboli neskôr bežne známe skúsenosti ľudí, ako sa chovať pri výsluchoch, že nemusím vypovedať. Nepocítil som ani nejakú solidaritu v tom zmysle, že by mi niekto z tých, ktorí boli vypočúvaní, povedali, že sa ho pýtali na mňa. Pokiaľ sa mňa pýtali na niektorých ľudí, tak som sa čo najskôr snažil im dať vedieť, že sa o nich zaujíma Štátna bezpečnosť. Mne nikdy nikto nič nepovedal. Len občas sa ma jeden z dvoch, lebo vždy boli pri výsluchu dvaja, pýtal, prečo o každom tak pekne a vyhýbavo hovorím, že keby som vedel, čo hovoria iní o mne. Tak na toto som nikdy nenaletel, lebo som si hovoril, kto vie, za akých okolností a čo vôbec povedali, potom majú právo ma vidieť inak, ako sa vidím ja, a potom, ako by som sa ja choval, keby som bol zavretý?

Medzitým sa do Orientálneho ústavu dostal za riaditeľa Jaroslav Cesar⁴³, ktorý si priviedol so sebou svoju milenkú pani Drahoňovskú, ktorá bola pôvodne sekretárkou oddelenia, kde pracoval Vilém Prečan, Milan Otáhal a ja som tam bol aspirant. A keď som ju potom v ústave navštívil, tak som konečne pochopil, že nemám žiadnu šancu sa tam vrátiť aspoň na čas, než si nájdem nejaké zamestnanie. Tiež som v tomto smere neodhadol situáciu, že ľudia môjho typu nebudú môcť pracovať v zamestnaní primeranom ich vzdelaniu. Oficiálne sme boli všetci ubezpečení, že po určitom čase nielenže sa budeme môcť vrátiť do strany, o čo som záujem nemal, ale že nás to pracovne nijako nepostihne. A veru dvadsať rokov som mal kvôli tomu nepríjemnosti. Sledoval som rôzne inzeráty, najmä v Rudom práve a raz som sa dočítal, že hľadajú miesto vedúceho mestského múzea v Rumburku, tak ja som na to odpovedal. O Rumburku som nemal ani zdania, len sme sa učili o Rumburskej vzbure v roku 1918. Za nejaký čas som dostal odpoveď, že ma vyro-

42 JUDr. Jozef Lettrich (1905–1969), slovenský politik. Pred druhou svetovou vojnou se angažoval v agrárnej strane a za války v protifašistickom odboji. Stanul v čele Demokratickej strany a Slovenské národnej rady (1945–1948). Poté až do smrti pôsobil v československom exilu.

43 PhDr. Jaroslav Cesar, DrSc. (1927–2014), vedecký pracovník Historického ústavu ČSAV, od roku 1962 vedecký sekretár. V letech 1973–1990 ředitel Orientálního ústavu ČSAV.

zumejú, poslali mi dotazník a chceli vedieť, odkiaľ pochádzam. Potom som dostal ešte jeden list, či mám záujem ísť do Rumburku, ja som napísal, že áno. Časom som sa dozvedel, že si overovali aj rodinné prostredie a všetko možné okolo toho. Povedali mi to, keď som sa išiel do Rumburku niekedy v marci 1974 predstaviť. Predchádzal tomu list, v ktorom stálo, že „*uvolnení funkcionári sa rozhodli mňa prijať*“. Až zase časom som sa dozvedel, že už nikto iný sa o toto miesto, kto by bol vysokoškolák, neuchádzal. A z vojny tam prišli na mňa dva posudky, jeden kladný, a hneď na druhý deň posudok, ktorý odvolával ten kladný a bol negatívny. Ale to som sa všetko až časom dozvedel.

M. Michela: To napísal ten istý človek?

Áno, ale asi bol motivovaný nejakým príkazom, to neviem. Ja keď som prišiel do Rumburku, tak neskorší hrdina mojich príbehov, súdruh tajomník Josef Vlček mi povedal, že ako je možné, že som sa počas štúdií tak zaplietol, keď pochádzam z dobrej rodiny, čím narážal na to, že mamička a ďalší príbuzní boli v odboji. A keď tá moja predstavovacia návšteva končila, tak mi povedal: „*Víš, soudruhu, ty se mi líbiš, protože jsi ze Slovenska, jelikož když řádila kontrarevoluce v Rumburku, tak jsem se ukrýval v Martine.*“ A mojou prvou úlohou, čo som si súkromne dal, bolo zistiť ilegálnu činnosť súdruha tajomníka, ale to už je iný príbeh.

Ešte sa musím zmieniť, že než som začal pracovať v Rumburku, tak som požičiaval autá v Pragocare. Nebolo to jednoduché, pretože dodnes nemám šoférsky kurz a pre mňa spojka bola vždy len gramatický tvar. Rozoznať žiguli od trabanta bol pre mňa problém. Vedel som ale vychádzať s klientmi, ktorým sme vtedy nehovorili klienti, ale zákazníci. Mali sme dve pobočky. Jednu v Štěpánskej ulici a druhú na letisku. Tak som obe striedal, niekedy som bol tam, inokedy tam. Vedel som ľudom poradiť napr. lístky do divadla, kde zísť, čo kúpiť ako suveníry manželke z Prahy a rôzne iné veci. Raz som sa dostal do zvláštnej situácie. Prišiel akýsi Ind a ja som s ním hovoril hindsky, nakoľko vtedy som ešte vedel niečo povedať v hindčine. Keď sa potom nejaký tam prítomný chlapík pýtal po anglicky, bol to Talian, že ako som hovoril, tak som mu povedal, že hindsky a tým to pre mňa skončilo. Časom som sa dozvedel, že to bol novinár, ktorý napísal nejakú „causeriu“ o Prahe. Písal v nej, okrem iného, aký je v Prahe skvelý servis, keď aj v požičovni áut hovoria orientálnymi jazykmi. Na diplomatických zastupiteľstvách bol vždy niekto, kto monitoroval dennú tlač. Asi v Ríme bol niekto veľmi aktívny, koho táto poznámka zaujala, a poslal to naspäť na ústredie. Oni si to skutočne overili a zistili, že je to pravda. Adolf Burger⁴⁴ dostal príkaz, že nemôžem pracovať s verejnosťou, a stal som sa samostatným prevádzkovým

44 Adolf Burger (*1917), slovenský typograf, ktorý bol väznen v koncentračných táborech. Po roce 1968 byl ředitelem pražských komunálních služeb, zásobovačem Dopravních podniků hl. m. Prahy, ředitelem pražské Taxislužby a národního podniku Pragocar, kde zaměstnal Čelka po intervenci vedoucího sekretariátu místopředsedy federální vlády Petra Colotky Jozefa Havaše. Havaš též pomohl v roce 1985 Čelkovi k zaměstnání v Domě slovenské kultury. Viz Ing. Jozef Havaš – osemdesiatnik. In: ČELKO, Vojtech: Zo všetkých strán. Praha 2011, s. 153–155.

účtovníkom. Nuž, jedna absolventka dvojročnej ekonomickej školy by dokázala tieto veci robiť lepšie ako ja, ktorý som mal vysokú školu s červeným diplomom a trojročnú aspirantúru, aj keď bez obhajoby práce. Nedalo sa nič robiť, zaškolil som sa. Dokázal som potom kalkulovať na ASCOTE a pretože plat bol pomerne malý, tak som popritom robil aj archivára. Medzitým som nemal stále vyriešenú otázku Rumburku a keď ma pozvali, rozhodol som sa, že tam pôjdem. Bolo pre mňa lepšie robiť v odbore, ako byť v Prahe a mať takéto zamestnanie, v ktorom som sa necítil istý a ktoré ma dosť deptalo. Potom som mal pred sebou prípad otecka, ktorý sa nikdy nevrátil k povolaniu, ku ktorému ho predurčilo jeho vysokoškolské vzdelanie.

Česko-slovenské vzťahy

M. Michela: *Hovorili sme o Rumburku, o Trenčíne, spomenuli sme trochu aj Bratislavu, rozprávali sme o Prahe. Kde sa cítiš doma?*

Doma sa cítim tam, kde sa mám dobre, čo znamená v Prahe. Ale stále nesiem v sebe Trenčín a Rumburk. Udržiavam kontakt s obidvoma mestami. Najväčšou satisfakciou pre mňa bolo, ako som sa dozvedel na konci roku 1989, keď dochádzalo k rekonštrukcii národného výboru v Rumburku. Niektorí údajne mal povedať, že aká škoda, že tu nie je dr. Čelko. Ten by bol vhodným starostom! Nemyslím si to, ale potešilo ma to.

M. Michela: *Od roku 1985 si pôsobil v Dome slovenskej kultúry, začiatkom 90. rokov dokonca ako riaditeľ.⁴⁵ Čo to pre teba znamenalo z hľadiska kariéry?*

Ja som považoval prácu v Dome slovenskej kultúry za vrchol toho, čo som mohol v živote dosiahnuť. Mohol som prezentovať slovenskú kultúru v rámci československého kultúrneho kontextu. Mohol som prinášať do Prahy určité programy, ktoré by sa sem inak nedostali, a mohol som nové programy aj vymýšľať. Napr. sme sa dohodorili, že českí umelci našťudujú skladby slovenských skladateľov, čo sa aj stalo. Zároveň sme sa dohodorili s Kruhom priateľov českej kultúry, ktorý bol na Slovensku, aby u nich došlo k repríze tohto programu. Takýchto vzájomných programov sme robili veľa. Potom sme v niektorých programoch skúšali, ako ďaleko môžeme zájsť. Často sa potom povedalo, keď to môže byť v Prahe, prečo nie v Stropkove.

M. Michela: *Tento trend udržuješ stále, lebo si stále veľmi aktívny v organizovaní rôznych podujatí. V akých inštitúciách sa v posledných 20 až 30 rokoch aktivizuješ?*

⁴⁵ K pôsobeniu Vojtecha Čelka v Domě slovenské kultury viz: *Spomienky na slovenskú literatúru v Dome slovenskej kultúry*. In: ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011, s. 121–127; tiež *25. rokov od otvorenia. Domu slovenskej kultúry v Prahe*. In: TÝŽ: *Zďaleka a zblízka*. Praha 2014, s. 99–104.

Dlhé roky od založenia v roku 1990 som bol podpredsedom spoločnosti priateľov Mongolska. To bolo v období Zielencovej⁴⁶ administratívy a celej pochybnej zahraničnej politiky, ktorú prezentovala ODS. Vtedy sme sa, podľa môjho názoru, zbavovali priateľov. My sme sa zbavili Mongolska. Síce sa neprerušili diplomatické styky, ale prakticky neexistovali. Pričom skoro nikto si neuvedomoval, že percento národa hovorí po česky alebo po slovensky. Ja som toľkokrát písal listy na ministerstvo zahraničných vecí a upozorňoval som na to, aké je dôležité, aby sme boli v kontakte. Veď my sme boli vedľa Sovietskeho zväzu druhým najvýznamnejším obchodným partnerom. Samozrejme, Čína hrala svoju úlohu, ale v tej dobe nie. Mali sme nádhernú, obrovskú budovu veľvyslanectva. To všetko padlo. Počítalo sa s tým, že za ušetrené peniaze budeme mať konzulát v Hongkongu. Lenže v Hongkongu sme sa mohli presadiť aj inak a neviem, či sme sa tam presadili. Druhá vec bola tá, že naše miesto obsadila Južná Kórea a Nemecko. Takí Maďari alebo dokonca aj Bulhari si tam stále dokázali udržiavať svoje pozície. V týchto veciach sme krátkozrakí.

M. Michela: *Ako je to podľa teba v česko-slovenských vzťahoch v tomto kontexte? Ako vnímaš rok 1989 a politické zmeny, ktoré nasledovali?*

Ja som veľmi privítal zmeny, ktoré prišli v roku 1989. Aj keď mnohí ľudia hovorili, že to vedeli atď., ja som to nevedel. Vedel som, že dôjde k určitému uvoľneniu, ktoré bolo zapríčinené Gorbačovom⁴⁷ a potom tretím košom Helsinských dohôd⁴⁸. Málokto si uvedomuje, že miesto Gorbačova mohol byť zvolený nejaký mladý Gromyko⁴⁹, resp. typ takéhoto človeka. Aj vtedy v Sojuze bolo dosť iných ľudí, ktorí si mysleli, že by to mohli túto funkciu zastávať. Gorbačov, podľa môjho názoru, urobil veľmi veľa už tým, že sa rozhodol, aby jednotlivé socialistické krajiny riešili svoje vnútorné problémy. Samozrejme, v rámci určitej lojality, ale bez sovietskeho zasahovania a Gorbačov nezasahoval. Gorbačov, podľa mojej mienky, je nedocenený. Takisto ako aj Marián Čalfa, ktorý z môjho pohľadu urobil pre prechod k demokracii v Československu toľko, koľko Adolf Suaréz vo Španielsku.

⁴⁶ Doc. Ing. Jozef Zieleniec, CSc. (*1946), český politik. Ministr zahraničních věcí (1992–1997), člen Poslanecké sněmovny (1996–1997) a senátor Parlamentu ČR (2000–2004), poslanec Evropského parlamentu (2004–2009).

⁴⁷ Dr. Michail Sergejevič Gorbačov (*1931), sovětský komunistický politik. Člen politbyra (1980–1991), generální tajemník Ústředního výboru KSSS (1985–1991) a prezident SSSR (1990–1991).

⁴⁸ Tzv. třetí koš byl součástí závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se uskutečnila v srpnu 1975 v Helsinkách. Evropské státy, Kanada a USA se v něm zavázaly, že budou dodržovat lidská práva a svobody.

⁴⁹ Dr. Andrej Andrejevič Gromyko (1909–1989), sovětský komunistický politik a diplomat. Působil v diplomatických službách, byl ministrem zahraničních věcí SSSR (1957–1985) a předsedou Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR (1985–1988).

M. Michela: Pre mnohých bol konflikt v 90. rokoch niečo veľmi silné, ako si to vnímal ty?

Rozdelenie Československa je pre mňa najväčšou traumou v živote. Obdobie 1990 – 1992 bolo príliš krátke na to, aby sa vyriešili niektoré problémy, ktoré boli už v začiatku založenia štátu. Všetko chce určitý čas. Na Slovensku skupina, ktorej išlo o privatizáciu, usilovala o osamostatnenie, pretože reči o dovŕšení emancipácie národa, boli len zámienkou a hlúposťami. Na českej strane bola skupina ľudí, ktorá si myslela, že sa zbaví Slovenska ako záťaž. Tá záťaž spočívala v tom, že priemysel prechádzal transformáciou a prinášal určité problémy, pretože bol pôvodne budovaný ako zbrojný. Každé mesto malo nejakú fabriku a keď stratila svoje oprávnenie a nenašiel sa náhradný výrobný program, tak ľudia prišli o miesto. Tých problémov však bolo viac. Som presvedčený, že to bola otázka času. Mnohé problémy sa v 1990–1992 nevyriešili. Chýb som videl viac na českej ako na slovenskej strane. Dnes vidím, že nikdy v Česku nebolo toľko Slovákov ako teraz. Za Československej republiky toľko Slovákov v Čechách nežilo. Je to skvelá možnosť, že tu študuje takmer 24 000 slovenských študentov za rovnocenných podmienok, ako majú ich českí kolegovia. Opačne to nedosahuje ani tisícku. Je mi ľúto, že Slovensko sa vlastne zbavuje svojej nastupujúcej elity, pretože študenti, ktorí sem prichádzajú študovať na mnohé fakulty, musia byť rovnocenní alebo o chlp lepší než ich generační druhovia, lebo by pri pohovoroch neobstáli. Je to ohromná možnosť. Česká strana však dobre vie, prečo tak robí, lebo Slováci zlepšujú genetický fond českého národa. Každá matka radšej privíta za zaťa nejakého chlapca, ktorý je od Detvy alebo z východného Slovenska, než by zobrala nejakého, síce veľkého fešáka, ale trebárs v lepšom prípade z Bosny a Hercegoviny.

M. Michela: Ako vnímaš transformačné zmeny v česko-slovenských vzťahoch, napr. od roku 1989 po súčasnosť?

Ja sa vôbec necítim ako zahraničný Slovák. Mám síce obidve občianstva, ale nikdy som sa nechcel stať Slovákom zo Slovenska a byť vylúčeným z tunajšej spoločnosti, v ktorej žijem od roku 1964. Keď som prišiel do Prahy študovať, bolo to Československo. Nevidel som iný rozdiel. Mal som veľkú výhodu v tom, že rodičia mali v Prahe priateľov, manželov Havlových, ku ktorým patrili pán Volod'ha Havel⁵⁰, druhostupňový bratranec bývalého prezidenta⁵¹. Havlovci boli pre mňa počas rokov štúdií ako druhí rodičia.

Ja som sa z 31. 12. 1992 na 1. 1. 1993 stal občanom inej krajiny. Keďže som chcel žiť v Prahe, musel som sa vyviazať z občianstva, čo veľmi

50 Vladimír Havel (1922–1993), konštruktér. Za války pôsobil na Slovensku. V roce 1948 a v 50. letech byl vězněn. Jeho otec Antonín Havel založil filmový ateliér v Moskvě, za první světové války sloužil v Rusku jako legionář a během druhého světového konfliktu byl vězněn v Malé pevnosti Terezín.

51 Václav Havel (1936–2011), český politik a dramatik. Přední osobnost opozičního hnutí v 70. a 80. letech, signatář a spoluautor Charty 77. Československý (1989–1992) a český prezident (1993–2003).

zazlievam vtedajšej Mečiarovej⁵² garnitúre, ktorá vôbec nemyslela na to, čo s ľuďmi, ktorí ostali v druhej časti spoločného štátu. Oni sa do určitej miery týchto ľudí zbavili. Museli sme sa vyviazať a stať sa síce rovnocennými občanmi, ale práve to bola pre mňa trauma. Ja Slovák, ktorý som sa vždy cítil slovensky, som sa musel vzdať slovenského občianstva. Až vďaka Petrovi Uhlovi⁵³ na začiatku Zemanovej⁵⁴ vlády, ktorý sa obrátil na Najvyšší súd, sme mohli znovu požiadať o slovenské občianstvo. Veľmi veľa ľudí sa vtedy cítilo natoľko urazených a ponížených, že už nemali záujem znovu získať slovenské občianstvo. Tak sa stratili tie desiatky tisíc Slovákov od jedného sčítania ľudu do druhého.

Veľmi mi vadí, že Slováci, ktorí v Čechách žijú, sa veľmi rýchlo bohemižujú. Nejde o to, že hovoria po česky, tým si vlastne rozširia svoje znalosti, ale neprejavujú už o Slovensko záujem. Sme pred voľbami. Koľko tých, ktorí majú právo na Slovensku voliť, si požiadalo o to, že budú voliť písomne, lebo nepôjdu domov na východné Slovensko? Ja, napríklad, už po tretíkrát volím písomne, pretože mi na Slovensku stále záleží. Je pravdou, že politické vzťahy sú veľmi dobré. Medziľudské vzťahy tiež, ale chýba tu určitá kultúra. V Prahe nie je jediná predajňa slovenskej knihy. Niektorí povie, že je to zákon neviditeľnej ruky trhu, ale to nie je pravda. Niektoré veci sú politickou záležitosťou. Keď by som mal záujem o to, aby moji rodáci ostali nejakým putom späť so Slovenskom, tak by som zariadil, aby boli určité veci dotované. Toto nikto nerobí. V Prahe nie je poriadny Slovenský inštitút a je to preto, lebo nie sú na to peniaze. Iste, všetko stojí peniaze. Samostatný štát, to je veľmi drahá záležitosť. Česi na tom nie sú o nič lepšie. V Bratislave a v Košiciach by bol veľký záujem o českú kultúru. Neexistuje kultúrne stredisko alebo konzulát v Košiciach, kde by mohli záujemcovia prísť k niektorým českým veciam. Ale v každom okresnom či kúpeľnom slovenskom meste nájdete českú tlač a v kníhkupectvách české knihy, čo sa o slovenských v českých krajoch nedá povedať. Nie všetko sa dá nájsť cez internet. Existujú desiatky tisíc ľudí, ktorí si radšej kúpia časopis, ako by si čítali v počítači, lebo sú z generácie, ktorá vyrastala s printovou tlačou. Dnes niektorí povie, že z českej strany nie je záujem o slovenskú kultúru. Je pravda, že o divadelnú áno, no literatúra sa musí prekladať. Tým sa vlastne Česi ochudobňujú o poznanie určitej kultúry, nemôžete im ju vnucovať. Nakoniec o Čechoch je známe, že sú zaujatí sami sebou, maximálne niektorí sa pozrie ani nie na veľké

52 JUDr. Vladimír Mečiar (1942), slovenský politik. Pôsobil ako slovenský ministr vnútra Slovenska (1990), ministerský predseda Slovenskej republiky (1990–1991, 1992–1998), predseda politickej strany Hnutí za demokratické Slovensko (1991–2012).

53 Ing. Petr Uhl (*1941), český aktivista, novinár a politik. Pôsobil v levicovom Hnutí revoluční mládeže (1968–1969), byl spoluzakladatelem Charty 77 a VONSu. Za své postoje byl vězněn (1969–1973 a 1979–1984). Poslanec Federálního shromáždění (1990–1992), vládní zmocněnec pro lidská práva a predseda Rady pro národnosti (1998–2001).

54 Ing. Miloš Zeman (*1944), český politik. Předseda České strany sociálnědemokratické (1993–2001), předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (1996–1998), ministerský předseda (1998–2002) a od roku 2013 prezident ČR.

Nemecko, ale len na Veľkú Britániu a Spojené štáty. Na Slovensku keď niekto chce vedieť viac, tak musí čítať v češtine, pretože nie všetko sa dá preložiť. Nehovorím o beletrii, ale o odbornej literatúre. Jeden študent, ktorý chce ísť niekde študovať, nemôže vedieť v osemnástich rokoch natoľko dobre po anglicky, po nemecky alebo po francúzsky, aby v tom jazyku čítal odbornú knižku k téme, ktorá ho zaujíma, ale často taká kniha existuje v českom preklade.

Bilancování a další vyhlídky

M. Macháček: *Pokud nepočítám tvoji na svou dobu průlomovou diplomovou práci o Demokratické straně a ediční činnost na korespondenci mezi Vilémem Prečanem a Václavem Havlem, tak nejsi autorem větší monografické práce. Na druhou stranu jsi ovšem vyprodukoval neuvěřitelné množství drobnějších příspěvků, zpráv, recenzí, textů věnujících se nejruznějším výročím a osobnostem, navíc jsi hlavně spjatý s organizováním nejruznějších akcí a působíš jako prostředník. Jak i v tomto kontextu vnímáš úlohu historika ve společnosti?*

Ja históriu považujem za najkrajšiu z múz, ktorú človek môže milovať, pretože v histórii sa človek dozvie o politike, ekonomike, kultúre, sociálnych veciach, je to veľmi široká možnosť špecializovania sa na to či ono.

Ja som v rumburskom období vyštudoval druhú vysokú školu, bola to muzeológia na vtedajšej univerzite Jana Evangelistu Purkyně v Brne. Napríklad aj tá muzeológia patrí do histórie. Nemal som nikdy príležitosť vyslovene sa venovať vede, pretože v tom období, keď som vlastne mal sedieť v archívoch a bádať atď., ma osud zavial zas niekde inde. Ja som sa snažil stále zostať na zemi. Napríklad nepredpokladal som, že sa ešte niekedy vrátim do Prahy, myslel som, že celý život zostanem v Rumburku, a preto som sa snažil prispôbiť mestu a kraju, poznať historiky o dávno zomrelých ľuďoch. Nechcel som žiť v minulosti, čo by bolo, keby bolo. Vedel som, že veda na profesionálnej úrovni za amatérskych podmienok sa robiť nedá. Nechcel som sa hrať na niečo iné.

M. Macháček: *Jestli se můžu ještě vrátit k původní otázce, jak vnímáš úlohu historika ve společnosti?*

Myslím, že spája kontinuitu medzi minulosťou a prítomnosťou, pretože bez poznania minulosti ťažko dokážeme pochopiť a odhadnúť niektoré veci, ktoré sú v prítomnosti, už tú budúcnosť by som z toho toľko nevyvodzoval, lebo často prichádzajú náhody, ktoré ovplyvnia život jedinca a spoločnosti. Som presvedčený, že dobré znalosti dejepisu už na strednej škole v každom odbore, nech už je to technika, medicína alebo umenie, mladému človeku pomôžu.

M. Macháček: *Když jsme u té budoucnosti, na čem momentálně pracuješ a co bys rád v nejbližší době udělal?*

Ja by som v dohľadnej dobe chcel pripraviť na vydanie korešpondenciu medzi Vilémom Prečanom a Martinom Kvetkom⁵⁵ z rokov 1976–1989 a závisí to len od toho, kedy mi Prečan dá k dispozícii svoju korešpondenciu, lebo je treba postarať sa o návrat slovenského demokratického exilu do povedomia slovenskej verejnosti. Málokto si dnes uvedomí, že práve Martin Kvetko po roku 1969 pomohol so Stálou konferenciou Slovenských demokratických exulantov aj slovenskému disentu. Že sa vydávali Kusého⁵⁶ práce so Šimečkovým úvodom, že zohnal peniaze na prvé vydanie Lukavických zápiskov Hany Ponickéj⁵⁷ a že vyšli Jablonického⁵⁸ práce v torontských zborníkoch. Práve priblížiť takéhoto človeka, ktorý reprezentuje, podľa môjho názoru, generáciu najvzdelanejších ľudí, ktorí museli po roku 1948 opustiť Československo, aby si zachránili holé životy, a svojou činnosťou v exile sa usilovali o návrat slobody do Československa. O tom sa vie pomerne málo.

Druhá vec, ja stále čítam nejaké diplomovky, robím konzultanta mnohým doktorandom a viac menej som si vytvoril, aj keď som nikoho nič nenaučil, určitú školu už tým, že mňa úprimne zaujímal prístup mladých historikov k československým dejinám a stále to sledujem. Chodievam pravidelne do Hradca Králové na stretnutia mladých doktorandov k českým a slovenským dejinám dvadsiateho storočia, lebo to je liaheň ďalšej generácie historikov. Vždy si hovorím, je treba sledovať a podporovať, poradiť a pomôcť im.

Stále niečo čítam, čítam nielen odborné knihy, ale aj beletriu a často o tom píšem. Povedzme tiež niekoľko kníh vyšlo v češtine zo slovenskej beletrie, na ktoré som upozornil alebo napísal k nim lektorské posudky atď. Robím takú drobnú mravčiu prácu, ktorej výsledky človek nevidí...

55 MVDr. Martin Kvetko (1912–1995), slovenský politik. Studentský aktivista v dobe meziválečné, účastník protifašistického odboje na Slovensku a po válce politik a funkcionář Demokratické strany. Angažoval se v americkém exilu (1948–1989). Po roce 1989 pomohl obnovit Demokratickou stranu a stál v jejím čele.

56 Prof. PhDr. Miroslav Kusý, CSc. (*1931), slovenský politolog, filozof a pedagog. Vyučoval marxistickou filozofii na FF Univerzity Komenského v Bratislavě. Člen ÚV KSČ (1968–1969), poté nucen odejít a byl perzekuován. Psal samizdatovou tvorbu a byl signatářem Charty 77. Působil jako poslanec Federálního shromáždění (1990) a Slovenské národní rady (1990–1992).

57 Hana Ponická (1922–2007), slovenská literátka a překladatelka. Pro nesouhlas s invazí vojsk Varšavské smlouvy byla v roce 1972 nucena odejít z redaktorské profese. Signatářka Charty 77 a mimo jiné autorka autobiografických Lukavických zápiskov, které vydalo v roce 1989 exilové nakladatelství Sixty-Eight Publishers v Torontu.

58 PhDr. Jozef Jablonický, DrSc. (1933–2012), slovenský historik a odborník zejména na dějiny protifašistického odboje na Slovensku. Pracoval na Historickém ústavě SAV (1960–1974), poté až do roku 1990 nuceně v Slovenském ústavě památkové péče a ochrany přírody, přičemž publikoval historické práce v samizdatech a zahraničí. Založil a působil v Ústavu politických věd SAV (1990–2007, ředitel 1990–1998).

M. Michela: Ja myslím, že vidí...

Ale je treba, aby to niekto robil. A tiež stále hovorím o tom, že by som mal napísať spomienky na niektorých ľuďoch, ktorí nezaslúžene kvôli iným udalostiam zapadli do zabudnutia alebo neprišla ešte ich doba, treba ich pripomenúť. Okrem toho poznám pár ľudí, ktorí v česko-slovenskom kultúrnom kontexte zohrali určitú úlohu a dnes už sú starí, často sú osamotení a chorí, ktorým sa nedarí materiálne zle, pretože starý človek toľko nárokov nemá, ale potrebuje mať zabezpečenú dôstojnú starobu a potrebuje spoločnosť. Aby sa s ním niekto porozprával o veciach, ktoré ho zaujímajú. A tak mám pár takých ľudí, ktorých navštevujem a robím im spoločnosť.

M. Macháček: Sedemdesátka je už asi věk, kdy člověk může bilancovat s větším nadhledem. Mohl by ses podělit o nějaké životní ponaučení či doporučit mladší generaci, čeho je dobré se vyvarovat, a naopak, čemu jít v životě vstříc?

Ja si vôbec neuvedomujem, že som na prahu sedemdesiatky, je to dané tým, že nemám vedľa seba deti, ktoré by mi to pripomínali svojou prítomnosťou, že už aj vnúcatá atď., a nemám, komu by som rozprával, ako ópapa mne rozprával o Titanicu. Tak ma napadlo, ako ópapa hovoril o bojoch v Haliči, otecko o druhej svetovej vojne a o čom by som malým rozprával ja? O sovietskej intervencii v roku 1968, o normalizácii, ktorá lámala charaktery? Ja osobne ale veľmi ľutujem, že som sa ópapu nepýtal na niektoré veci zo Slovenského snemu. Ved' bol predsedom jeho kabinetnej rady! Viem, že sa niekoľkokrát stalo, že prezident mu zaklopal na dvere pracovne a povedal „*doktor Čelko, odprevaďte ma domov*“. O čom sa tí dvaja, v tej dobe už starší páni, cestou peši zo Župného námestia do Grassalkovičovho paláca vo vojnových rokoch v Bratislave rozprávali?

Aj iné veci by som sa, pre zmenu, spýtal môjho otca a nenapadlo ma to. Tiež som sa nespýtal môjho krstného, manžela Bratislavskej bielej pani, ako to bolo, keď predvádzal Širokého a Ďuriša ku prokurátorovi Vagačovi a tí potom spoločne utiekli.⁵⁹ Vôbec, toľko iných príbehov mi uniklo, o ktorých sa dnes už nevie. A tie suché dokumenty to nepovedia.

Ja by som určite každému odporúčal, aby si vytváral trojgeneračné priateľstvá, pretože som dospel do veku, kedy moji generační druhovia odchádzajú a tí starší už tu viac-menej nie sú. A nie je dobré ostať sám v nejakom gete a uvažovať, či si zobrať taký alebo onaký prášok proti vysokému tlaku alebo niečo podobné. A preto je dôležité mať okolo seba mladších a ešte mladších, keď už je to na prahu tej sedemdesiatky.

Potom, čo sa týka odborných vecí, histórie, mať širokú škálu záujmov a jednu tému, v ktorej je človek do určitej miery rozhodujúci pre ostatných svojimi

⁵⁹ Ján Hrubíško pracoval za války ako väzeňský dozorca a začátkom února 1945 participoval spoločne s ďalšími justičníkmi zamestnanci napr. Karolom Vagačom na úteku slovenských komunistických funkcionárov a významných poválečných politiků Viliama Širokého (1902–1971) a Júliu Ďuriša (1904–1986) z väzení Krajského soudu v Bratislavě.

znalosťami. Ja si, napríklad, myslím, že v mojom prípade je to slovenský demokratický exil, pretože tomu som sa začal venovať už ako diplomant, keď som oslovil dr. Lettricha a cez neho postupne som sa zoznámil i s inými z exilu. Myslím si, že my stále, na rozdiel od našich susedných národov, ako sú Maďari alebo Poliáci, sme ani Česi, ani Slováci nedokázali oceniť činnosť pofebruárového exilu a neskoršieho exilu po roku 1968 a výsledky ich snažení nejako zakomponovať do nášho života.

Inak, osobne si myslím, že som veľa vecí začal a nikdy som nemal možnosť ich dokončiť, ale nebola to vždy moja vina, a tak verím, že niečo ešte dobehnem, ale len v rámci prijateľných možností.

Praha – Košíře, 20. ledna 2016

„UŽ PŘEDEM VYZRADIL KONÁNÍ TOHOTO POHOVORU“. STÁTNÍ BEZPEČNOST VERSUS VOJTECH ČELKO¹

MICHAL MACHÁČEK

Vojtech Čelko je sdílný člověk, rád – a nutno dodat poutavě – vypráví o životě svém i jiných osob, a to až v neuvěřitelných souvislostech. Uvázlo mi v paměti, jak mne již během prvních setkání obsírně seznamoval se svou minulostí, přičemž jen tak mimochodem podotkl, že každoročně píše jeden nevšední novoroční vzkaz, který zůstává stále bez odpovědi: „*Ani v roce xy nezapomínám.*“ Adresátem je kpt. Karel Fryc, bývalý starší referent I. oddělení II. odboru Správy Státní bezpečnosti v Ústí nad Labem, jenž vyšetřoval Čelkovy aktivity v časech tzv. normalizace...

Vojtech Čelko patřil mezi přední studentské aktivisty na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde započal v akademickém roce 1964/1965 studium historie a hindštiny. V rámci celospolečenského uvolňování poměrů v Československu docházelo v této době k ožívování školou neřízených aktivit vysokoškolského studentstva. Na Filozofické fakultě se o rozruch postarala polorecesistická studentská skupina Klikoživ (Klika opozičních živlů), s jejímiž členy se dostával vysokoškolák Čelko do kontaktu.² Klikoživ dokonce vyhrál na podzim 1964 díky groteskním „agitačním trikům“ volby do fakultního výboru Československého svazu mládeže. Úspěchu mu například napomohla hojně využívaná recesistická hesla, která připomíná ve svých rukopisných pamětech člen Klikoživu a později literární vědec Vladimír Macura: „*Před děkanátem visel plakát DĚKANE, DĚKANE, KLIKOŽIV SE TĚ ZASTANE. Na záchodcích jsme umístili heslo NEŽ ODEJDEŠ NA STOLICI, ODEVZDEJ HLAS OPOZICI i Z UREN K URNÁM vmlouval se papír dole ve vestibulu. A ještě KRÁVA DÁVÁ MLÉKO, KLIKOŽIV NADĚJI...*“³ Vojtech Čelko zase s oblibou vzpomíná na heslo, jehož autorství mu bylo mylně připisováno a které mu také zapříčinilo pro-

1 Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 „Historie v interdisciplinární perspektivě“, podprogram „Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách“.

2 V Klikoživu působili studenti a Čelkovi vrstevníci Zdeněk Pinc, Vladimír Macura, Alena Pšenčíková-Macurová, Jana Kohnová, Jana Smolanová či Mikuláš Tomin.

3 Citováno podle PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha 2015, s. 290.

Historik Petráň mylně připisuje členství v Klikoživu i Čelkovi.

blémy s jedním pedagogem, jenž navíc nebyl jako oficiální kandidát ve volbách zvolen.⁴ Recesisté totiž zařadili mezi své požadavky „*nový bazén pro Hrocha*“.⁵

Členové Klikoživu slavili vítězství a stali se oficiálními studentskými reprezentanty fakulty, což „*považovala Státní bezpečnost za věc politicky znepokojivou*“. Neméně vyzývavě musela zapůsobit i následná aktivita této skupiny ve prospěch bývalého politika, tehdejšího vědeckého pracovníka Slovenské akademie věd a v roce 1963 stranicky rehabilitovaného Gustáva Husáka, na jehož podporu sepsala memorandum a snažila se ho pozvat v roce 1966 na fakultní půdu k diskusi se studenty.⁶ Úkolu se ujal Vojtech Čelko, jenž sice neuspěl, ale od obezřetného Husáka dostal tip na jiného diskutéra, historika Viléma Prečana, a tak se Čelko seznámil se svým budoucím školitelem, na jejichž vztahy ještě přijde řeč.

Od podzimu 1967 stál Klikoživ v čele svazácké organizace, jež se v únoru 1968 samovolně rozpadla a transformovala na Akademickou radu studentů, studentskou samosprávnou organizaci na Filozofické fakultě, ve které se Čelko rovněž angažoval. Studenti se radikalizovali. Síbila touha po dalekosáhlejších změnách, vedle požadavků na skloubení socialismu a demokracie se objevovala protikomunistická i protisovětská kritika. Vojtech Čelko nepatřil do nejradikálnějšího studentského jádra, které například reprezentoval Lubomír Holeček, byl obezřetnější, přesto nesmírně energický.

Již v letech 1964–1966 byl členem výboru Československého svazu mládeže při katedře orientalistiky. V červnu 1966 vstoupil do Komunistické strany Československa a následně se stal členem jejího výboru při katedře historie (1968–1969) a zastával od června 1968 post předsedy nově vzniklé tamější studentské organizace KSČ,⁷ která podala několik reformních návrhů. Vojtech Čelko například formuloval rezoluci k podpoře známé a tenkrát rezonující výzvy *Dva tisíce slov*, ale i další texty.

Studentské aktivity nebyly umlčeny ani přítomností sovětských vojsk z konce srpna 1968, spíše zpočátku naopak. Od podzimu 1968 spolupředával Čelko oblíbené diskuzní večery na téma *Studenti a studentská politika v dnešním státě*, které se konaly v paláci Kinských na Staroměstském náměstí.⁸ Besed se přitom

4 Prof. PhDr. Miroslav Hroch, DrSc. (*1932), český historik novověkých světových dějin se specializací na problematiku formování moderních národů. Absolvoval FF UK, kde začal od poloviny padesátých let pedagogicky působit, a kde v roce 1994 založil první seminář komparativních dějin v ČR. Od roku 2000 pak působil na Fakultě humanitních studií UK v Praze.

5 Čelkovu reflexi činnosti Klikoživu viz ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011, s. 111.

6 PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha 2015, s. 290–291.

7 V listopadu 1968 měla studentská základní organizace KSČ přibližně 30 členů a spolupracovala s jinými studentskými organizacemi. Zanikla v listopadu 1969. JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha 2012, s. 41.

8 „Na komunisty na Filozofické fakultě mám dobré vzpomínky, stýkal jsem se a diskutoval s nimi. Oni pořádali jednou za čtrnáct dní v Kinského paláci večer na nějaké téma a někoho pozvali. Jejich předsedou byl Vojtech Čelko, Slovák, který byl známý tím, že mluvil pečlivě slovensky,“ vzpomíná občanský aktivista Petr Uhl. PAVELKA, Zdenko (ed.): *Petr Uhl. Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha 2013, s. 145.

účastnily přední osobnosti tehdejšího veřejného života, se kterými posléze spojovala Státní bezpečnost Čelka během šetření jeho osoby. Ten se sám účastnil jako diskutér například rozhovorů pořádaných časopisem *Reportér* ohledně spolupráce studentů s dělníky.⁹ V této otázce se angažoval Čelko i jako člen Centra na podporu akcí studentů na závodech, které mělo získat podporu stávků zvláště mezi dělníky pražských průmyslových závodů.

Vojtech Čelko taktéž četně fungoval jako mediátor akcí proti konsolidační politice. Studentská organizace KSC na pražské filozofické fakultě poslala 18. listopadu 1968 kritický dopis tehdejšímu místopředsedovi vlády a šéfovi slovenských komunistů Gustávu Husákovi, ve kterém vyjádřila nesouhlas s jeho normalizační rétorikou.¹⁰ Během Palachova týdne, v polovině ledna 1969, řečnil Čelko ke shromáždění před hlavní budovou filozofické fakulty a také se následně snažil v těchto souvislostech zkoordinovat a zmobilizovat slovenské studenty z Komenského Univerzity v Bratislavě a Pedagogické fakulty v Nitre, za kterými se osobně vypravil.¹¹ Zmiňovaná Čelkova aktivita kolem palachiády neunikla již tehdy pozornosti Státní bezpečnosti¹² a značně poznamenala jeho další životní i profesní cesty.

Osudným se mu rovněž stal blízký vztah s historikem a školitelem Vilémem Prečanem, jejichž osudy se nejednou silně propletly. V souvislosti s oslavenčovým jubileem si vlastně připomínáme ještě jedno výročí, a to padesát let od seznámení dotyčných. Vilém Prečan vzpomíná v červenci 1981 na své vztahy s Vojtechem Čelkem následovně: „*Vojtecha Čelka dobře poznám od r. 1966, pre jeho diplomovú prácu som mu dal k dispozícii celý svoj archív (z ktorého som nevyublikoval sám skoro nič), v r. 1969 som ho pomohol presadiť na aspiranta (stipendistu) v býv. Historickom ústave v Prahe, bol som jeho „Doktorvater“, v r. 1971 u mňa dokonca býval, keď nemal byt, mal kvôli mne veľa ťažkostí s voj. kontrarozvedkou, keď bol na voj. službe, a potom so štátnou bezpečnosťou, sme v styku, lebo si píše s mojou manželkou (ja zostávam v pozadí) a pravidelne ho navštevuje jedna naša tunajšia nemecká priateľka,*¹³ *ktorá sa doňho – na jej smolu – nešťastne zaľúbila.*“¹⁴ Státní bezpečnosti se v těchto souvislostech zajímala

9 *Dělníci plus studenti. Beseda opožděná o čtyři týdny.* In: Reportér, roč. 3, č. 44, 6. 12. 1968, s. 2. Čelko tenkrát odpověděl na otázku Jak pokračovat ve spolupráci mezi dělnickou a studentskou mládeží následovně: „Vidím jedinou možnost v debatních klubech mezi lidmi, kteří se zamýšlejí nad současným dnem. Společné výlety nebo přednášky by byly za vlasy přitaženy – to by odpovídalo počátkům padesátých let.“

10 PETRAŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989).* Praha 2015, s. 423.

11 JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *S minulostí zúčtujeme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století.* Praha 2014, s. 353 a 362–363.

12 Archiv Ústavu památi národa Bratislava, f. B8/II, inv. č. 173, k. 4, Zprávy SNB hl. města Bratislavy a Západoslovenského kraje, správa StB Bratislava. *Denní zprávy o situaci v ČSSR z 1. 1. – 30. 4. 1969*, s. 53.

13 Jednalo se o Ilsemarii Lippeltovou z Hannoveru, s níž Vojtecha Čelka seznámila manželka Viléma Prečana Helena Prečanová.

14 Archiv Ústavu politických věd SAV Bratislava, f. Martin Kvetko. *List Viléma Prečana Martinu Kvetkovi z 15. 7. 1981.*

o kontakty dotyčných v období Prečanovy emigrace a Čelka soustavně mylně považovala za jednoho z těch, kteří se podíleli na tzv. *Černé knize*, spolusestavené V. Prečanem, která pojednávala o srpnových dnech po vstupu „sprátelených“ vojsk a která byla kritizována Sověty. Čelko ovšem několikrát fungoval jako Prečanova spojka, nosič různých dopisů i peněz osobám na Slovensku perzekvovaným tehdejším režimem.¹⁵

Konsolidační proces nakonec dolehl i na něho. V roce 1970 byl nejprve vyškrtnutý z KSC a posléze vyloučený. Prvotní benevolentnější verdikt dokumentuje předběžná analýza politického a stranického vývoje na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v šedesátých letech z roku 1970, která byla následně kritizována za nedůslednost a předělána. Vojtech Čelko jako předseda studentské stranické organizace byl původně hodnocen spíše shovívavě, jako nezkušený mladý chlapec, který podlehl pokušení popularity: Vojtech Čelko se „*dostal pod silný tlak jak pravicových bezpartijních studentů, tak i pod vliv pravicově zaměřených učitelů komunistů, a aby si dodal puncu progresivního komunisty, dopouštěl se různých neuvážených kroků, které vzhledem k jeho mládí na sebe braly studentsky radikalistické podoby.*“¹⁶ Patrná snaha Čelka zachránit se nezdařila a jeho jméno se nakonec dokonce dostalo na „černou listinu“ Ústředního výboru KSC, což uveřejnil i denní tisk. Vyloučení ze strany pro něho následně znamenalo rovněž odchod z Historického ústavu a posléze i Orientálního ústavu ČSAV, kde postupně působil jako aspirant, nedůstojné zdlouhavé hledání nového zaměstnání a zvýšený zájem Státní bezpečnosti.

Ta evidovala Čelka v samostatných svazcích, ale okrajově též ve svazcích které byly vedeny na jiné osoby (postupně o nich bude řeč), a taktéž v objektových svazcích.¹⁷ V Archivu bezpečnostních složek v Praze, který spravuje bývalý archiv Státní bezpečnosti, se žel materiálů této provenience mnoho nedochovalo, většina byla totiž koncem osmdesátých let skartována. Na základě registraturních zápisů¹⁸ a zachovaného torza písemností lze však získat určitou představu o zmiňovaném tématu. Je například zřejmé, že do hledáčku Státní bezpečnosti se Čelko dostal díky své agilnosti v éře „obrodného“ a rané fáze „konsolidačního“ procesu v závěru šedesátých let a pro své tehdy nabyté četné sociální kontakty. Bezpečnost dokonce evidovala Čelkovu diplomovou práci

15 Rozhovor autora s Vojtechem Čelkem z 10. 3. 2016.

16 JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *S minulostí zúčtujeme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století.* Praha 2014, s. 473.

17 Arch. č. OB-1954 MV vedený k tématu „Římskokatolická církev“ (obsahuje však pouze odkazy na skartované strany svazku), obdobně arch. č. OB-1797 MV vedený k tématu „Zdravotnictví“. Dále arch. č. OB-1933 MV, který byl vedený k tématu „Ideodiverzního centra“ (týkalo dění kolem exilového časopisu *Listy*), arch. č. OB-1895 MV vedený k tématu „Školství“ a objektový svazek reg. č. 378 Ústní nad Labem (část svazku je uložena pod arch. č. OB-1922 MV; svazek je veden k tématu „Kontrarozvědná činnost proti USA rozvědce“).

18 Dostupné online na webových stránkách Archivu bezpečnostních složek ČR: <http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky>.

o Demokratické straně,¹⁹ kterou obhájil 28. dubna 1969, a v návaznosti na ni fakt, že udržoval písemný kontakt s jejím bývalým představitelem – v americké emigraci žijícím Jozefem Lettrichem, přičemž Státní bezpečnosti byl znám i obsah jejich korespondence.²⁰

Čelko v těchto souvislostech vzpomíná, že se ho Státní bezpečnost pokusila zkontaktovat již někdy na přelomu let 1969/1970 pod záminkou, že federální ministerstvo vnitra hledá překladatele z češtiny do slovenštiny, a pak se ho snažila třikrát získat začátkem sedmdesátých let během výkonu vojenské služby. Pokaždé odmítl.²¹

Podle registraturních zápisů Statisticko-evidenční odbor Krajské správy Sboru národní bezpečnosti Praha I. odbor 2. oddělení zavedl 12. dubna 1971 na Vojtecha Čelka svazek v kategorii signální svazek²² pod krycím názvem „Akce Baron“ (registrační číslo 18122). Svazek byl uložen 16. dubna 1973 do archivu Ministerstva vnitra (pod archivním číslem 627053), což datuje i dočasný útlum zájmu Státní bezpečnosti o Čelkovu osobu.

Do jejího hledáčku se dotýčný opět dostal jako prověřovaná osoba v roce 1977. V této souvislosti také pracovníci Státní bezpečnosti kpt. Černý z I. správy Federálního ministerstva vnitra Praha a por. Jindřich Jáchym z oddělení Státní bezpečnosti Děčín uskutečnili v březnu 1978 s Vojtechem Čelkem, v té době ředitelem Městského muzea v Rumburku, pohovor. Výslech byl zaměřen na objasnění jeho kontaktů zejména s historikem Vilémem Prečanem, jenž v červenci 1976 emigroval do Spolkové republiky Německo. Cílem pohovoru bylo prověřit možnost, zda by Čelko nemohl být získán ke spolupráci s bezpečnostními orgány. Čelko se během pohovoru prezentoval, je třeba dodat, že bez větších příkras, jako člověk značně upovídaný a navíc neschopný lhaní a udržení tajemství, což k údivu bezpečnostních pracovníků doložil i tím, že o svém pozvání na služebnu bezpečnosti již předem obeznámil rodinu a spolupracovníky z rumburského muzea. Konsternovaní pracovníci bezpečnosti nakonec pohovor vyhodnotili tak, že Čelko vzhledem k psychickým dispozicím není vhodným typem pro spolupráci. Čelkova taktika dočasně slavila úspěch.²³

19 ČELKO, Vojtech: *Demokratická strana, jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944–1946*. FF UK v Praze 1969.

Jednalo se o nekomunistickou politickou stranu, která působila na Slovensku a její zástupci v československé vládě v letech 1944/1945–1948.

20 Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, svazek arch. č. 617697 MV. *Výpis a odeslaná zpráva z 28. 10. 1970 ve věci styků Stanislava Kuchařika*, s. 122.

Čelko byl častým návštěvníkem Kuchařikova bytu „pro svůj výborný vypravěčský talent“, a několik týdnů tam i bydlel. Státní bezpečnost prošetřovala Kuchařika ve věci jeho známého Petra Holase, pracovníka ruzyňského letiště, který emigroval z Československa a umožnil únos letadla na „Západ“ (na jeho osobu byl také veden tento svazek).

21 Rozhovor autora s Vojtechem Čelkem z 10. 3. 2016.

22 „Signální svazek“ je označení pro spis, který zakládala Státní bezpečnost na osoby, u nichž bylo potřeba prověřit poznatky, které naznačovaly její protistátní činnost. Cílem bylo prověřit sledovanou osobu a rozhodnout, zda jsou „signály“ pravdivé.

23 ABS Praha, arch. č. OB-1933 MV (reg. č. 11257). *Záznam o výsledku Vojtecha Čelka pracovníky StB z 23. března 1978*, s. 1–8.

Celý a zároveň patrně jediný zachovaný výsledkový záznam Vojtecha Čelka viz příloha.

26. března 1981 byl zaveden na Vojtecha Čelka signální svazek „pro důvodné podezření z páchání trestné činnosti 'podvracení republiky'“ podle § 98, odstavce 1 trestního zákona. Připomínána byla Čelkova minulost, že byl jedním „z hlavních exponentů pravice, organizátorů studentských stávek, nepokojů, stávkových výborů“, spoluorganizátorem palachiády a byl ve styku s „radikály“ Čestmírem Císařem, Jiřím Hájkem, Františkem Krieglem, Pavlem Kohoutem, Gertrudou Sekaninovou-Čakrtovou či Vladimírem Škutinou (jmenované osoby se účastnily výše uvedených studentských besed, které Čelko spoluorganizoval na podzim 1969). Po provedených zjištěních Státní bezpečnost konstatovala, že Vojtech Čelko „doposud setrvává na svých nepřátelských pozicích“, udržuje styky s filozofem Milanem Šimečkou či politologem Petrem Pithartem a „při rozhovorech znevažuje a zlehčuje politiku KSČ a nejvyšší stranické představitele. Při různých besedách a přednáškách se snaží oživit nacionalismus, především v občanech německé národnosti atp.“. Zjištění naráželo na Čelkovu činnost v německém kulturním spolku v Rumburku.

Bezpečnost dále upozorňovala, že po návratu ze setkání s Vilémem Prečanem, které se odehrálo v Hannoveru koncem roku 1984,²⁴ nabyt Čelko „značně sebevědomí a začal hovořit o tom, že již nastala příhodná situace pro vystoupení z ústraní“. Informace byla navíc dána do souvislosti s nabídkou zaměstnání pro Čelka v nově zřízeném středisku slovenské kultury v Praze, v čemž se angažoval vedoucí sekretariátu slovenského premiéra Petera Colotky, Čelkův známý Jozef Havaš. „Vzhledem k tomu, že místo současného působení objektu se nenachází v operativním zájmu S-Stb Praha, ani X. S-SNB Praha a operativními prostředky zdejší součásti StB jej nelze dále kontrolovat, navrhuji signální svazek BARON“ uložit na dvacet let do tamějšího archivu a svazek „nepřátelské osoby“ II. kategorie společenské nebezpečnosti převést do III. kategorie a postoupit ke kontrole na IIa odbor správy Státní bezpečnosti Praha, navrhoval již v úvodu tohoto příspěvku zmíněný kpt. Karel Fryc.

Následně byl řešen další postup, jelikož se Čelko přestěhoval v létě 1985 do Prahy, kde získal nové zaměstnání v Slovenském domě kultury a definitivně trvalý pobyt od poloviny roku 1986. Do této doby jeho svazek, který si na něho vedla Státní bezpečnost, narostl do počtu kolem 600 stran, z nichž se bohužel drtivá většina nezachovala.²⁵ Svazek byl předán 18. října 1986 z Ústí nad Labem a nově zaevidován 16. září 1987 na Praze 4 v kategorii režimu nepřátelských

24 Vojtech Čelko jel do Hannoveru oficiálně navštívit svou přítelkyni Ilsemarii Lippeltovou, jež ho předtím několikrát navštívila v Československu.

25 ABS Praha, arch. č. OB-1933 MV (reg. č. 11257). *Návrh kpt. Karla Fryce na ukončení rozpracování a uložení signálního svazku s krycím jménem „Baron“ do archivu z 2. 7. 1987*, s. 13–15.

K Čelkovi byly též vedeny svazky reg. č. 23686 X. správa SNB (registrován 9. 6. 1982 jako kontrolní svazek pod krycím názvem Baron, zničen 30. 3. 1988), reg. č. 45334 Praha, arch. č. 5496 Ústí nad Labem (reg. č. 18443 Ústí nad Labem, dříve arch. č. 627053 MV – reg. č. 18122) a reg. č. 31706 Praha (dříve reg. č. 15509 X. správa SNB), které byly též zničeny. Dále signální svazek arch. č. 934719 MV (reg. č. 25664 Ústí nad Labem, dříve arch. č. 8497 Ústí nad Labem, reg. č. 20631 Ústí nad Labem, reg. č. 32858 X. správa SNB).

osob. Ke škodě rozšíření našich znalostí byl svazek bohužel zničen během sametového předání moci 7. prosince 1989, kdy se začínaly otevírat nové, a jak se brzy ukázalo, světlejší perspektivy nejen pro Vojtecha Čelka.

He divulged the holding of his interrogation in advance The National Security versus Vojtech Čelko

This article discusses the life and work of the historian Vojtech Čelko between the 1960s and 1980s. It concentrates particularly on the interest of the National Security in his activities. Only fragments of information are available from the brief kept on Vojtech Čelko by the National Security – most of the brief was discarded in 1988 and 1989. Based on the remaining information we can claim that from the onset of the 1970s, the National Security had put Vojtech Čelko in the category of “unfriendly persons” although it simultaneously made several unsuccessful attempts to make him agree to some form of cooperation. The National Security’s interest in Vojtech Čelko stemmed from his activist past back in the 1960s when he operated as a top student official and helped organise numerous public events. In this respect, Čelko’s close link to eminent communist reformists – who later ended up in opposition to the official regime, namely the historian Vilém Prečan – also played a key role.

Příloha

Záznam o výsledku Vojtecha Čelka pracovníky Státní bezpečnosti z 23. března 1978.²⁶

Dne 23. března 1978 byl na obvodním oddělení VB v Rumburku proveden pohovor s PhDr. Vojtechem ČELKEM, nar. 26. 7. 1946, ředitelem Muzea v Rumburku. Pohovor prováděl kpt. Černý z I. správy FMV Praha a por. Jáchym z O-StB Děčín.

Pohovor byl zaměřen na objasnění současných vztahů dr. ČELKA k dr. PREČANOVI,²⁷ a k prověření přístupu ČELKA ke spolupráci s orgány FMV.

Na otázku, jak se seznámil s dr. PREČANEM, ČELKO odpovídal: V r. 1966 vyšel ve Tvorbě článek dr. KRÁLE,²⁸ který byl recenzí na článek dr. HUSÁKA o Slovenském národním povstání.²⁹ Článek dr. KRÁLE měl zcela jiné pojetí významu SNP, než jaké zastával ČELKO, který považoval tento článek za popření známých faktů. ČELKO v té době studoval ve II. ročníku FF UK. Navštívil dr. KRÁLE a pozval jej na besedu na FF. Dr. KRÁL toto pozvání přijal, ale vymínil si, že to bude beseda pouze se studenty, že se jí nezúčastní nikdo z asistentů nebo profesorů.³⁰ Beseda studentů s dr. KRÁLEM se uskutečnila,

26 Záznam byl vyhotoven v pěti exemplářích a podle rozdělovníku poslán dvakrát Statisticko-evidenčnímu odboru Správy StB Ústí nad Labem a jedenkrát X. správě IV. odboru StB Praha, I. odboru 1. oddělení Správy StB Ústí nad Labem a II. odboru Správy StB Ústí nad Labem. Jedna kopie byla též založen do svazku pozorované osoby č. 18443, který byl veden pod krycím názvem „Předseda“ na Vojtecha Čelka.

27 Prof. PhDr. Vilém Prečan, CSc. (*1933), historik. Působil na Historickém ústavu ČSAV (1957–1970), kde se mimo jiné věnoval otázce česko-slovenských vztahů, spoluautor *Černé knihy*. Byl propuštěn ze zaměstnání, vyloučen z KSČ a trestně stíhán. Živil se manuální prací. V roce 1976 emigroval do Spolkové republiky Německo, kde spoluzaložil a vedl Československé dokumentační středisko nezávislé literatury v Scheinfeldu (1986–1994). Založil Ústav soudobých dějin ČSAV, dnes AV ČR, jehož byl i ředitelem (1990–1998).

28 Prof. Dr. Václav Král, DrSc. (1926–1983), historik. Působil na Historickém ústavu ČSAV (1952–1963). Byl ředitelem (1964–1968) a zástupcem ředitele Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV (1968–1969), dále ředitelem Československo-sovětského institutu ČSAV (1969–1983) a vedoucím Katedry československých dějin FF UK v Praze (1970–1983).

29 Jednalo se o recenzii na Husákovu knihu *Svědectvo o slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964. KRÁL, Václav: *O Husákově svědectví trochu jinak*. In: Kulturní tvorba, roč. 4, 24. 2. 1966, č. 8, s. 4–5.

Králova recenze vzbudila negativní reakci u většiny slovenské a české historické obce i dalších intelektuálních kruhů, které v ní spatřovaly recidivu nedávné minulosti, se kterou se povětšinou samy vyrovnávaly.

30 Vzhledem ke Králově nevalné pověsti historika přesto katedra raději delegovala na přednášku Roberta Kvačka, jenž měl z toho posléze problémy. Těto nevšední besedy se rovněž účastnili pracovníci sovětského velvyslanectví v Praze Sergej Ivanovič Prasolov a Ivan Ivanovič Udalcov, kteří v intencích Králova výkladu negativně zhodnotili Husákovu knihu. Rozhovor autora s Robertem Kvačkem z 9. 3. 2016. K tématu viz ČELKO, Vojtech: *Robert Kvaček – učitel, přítel, kolega. Reminiscencie na študentské roky a čas trochu neskôr*. In: Fontes Nissae. Prameny Nisy, roč. 8, 2007, s. 295–296.

a studenti svoji diskuzi prohráli. ČELKO při této příležitosti požádal dr. KRÁLE, zda by u něj v Ústavu mohl pracovat jako pomocná vědecká síla.

ČELKO chtěl na základě besedy s dr. KRÁLEM uspořádat i besedu s dr. HUSÁKEM. Spojil se s ním proto telefonicky a žádal jej o uspořádání besedy. Dr. HUSÁK ale údajně tuto besedu odmítl s tím, že nechce před XIII. sjezdem³¹ přijet do Prahy. Odkázal však ČELKA na některé odborníky, mezi nimiž byl i dr. PREČAN. ČELKO se na dr. PREČANA obrátil, a tak se vlastně seznámili a počali udržovat pravidelný přátelský styk. Seznámil se i s manželkou dr. PREČANA, Helenou PREČANOVOU, a jeho dětmi. Navštěvoval je velmi často, jak sám uvádí, chodil k nim „na druhou večeři“. V několika případech jim také hlídal děti, když si dr. PREČAN s manželkou někdy večer vyšli.

Jakoukoliv spoluúčasť na přípravách Černé knihy³² ČELKO odmítá. Uvádí, že Černá kniha se připravovala v době, kdy on byl mimo Prahu. Do Prahy se vrátil až koncem září 1968.

Po ukončení studií nastoupil ČELKO do Historického ústavu, obor moderní dějiny 1945–48. V říjnu 1968 byl tento Historický ústav rozpuštěn a ČELKO byl převeden do Orientálního ústavu, kde pracoval až do 2. 10. 1972, kdy nastoupil prezenční vojenskou službu.

V tomto období se i nadále stýkal ČELKO s rodinou dr. PREČANA, PREČAN začal v té době pracovat ve výměníku v Motolské nemocnici. Na Velikonoce 1972 se ČELKO nastěhoval k dr. PREČANOVÍ do jeho nového rodinného domku, kde mu PREČAN nechal samostatnou místnost. ČELKO do té doby bydlel ve studentské koleji, a právě před Velikonoce 1972 dostal z koleje výpověď.

Dr. ČELKO absolvoval zák[adní] vojenskou službu v délce jednoho roku, a při pohovoru uvedl, že byl během „vojny“ perzekuován [sic]. Způsob, jak byl perzekuován [sic], ale nerozvedl, pouze vyslovil to, že mu při každé příležitosti byla dávána najevo nedůvěra.³³

Po návratu z vojenské služby neměl místo, protože z orientálního ústavu byl propuštěn. Ucházel se údajně o zaměstnání na 42 místech, ale všude byl odmítnut. Nakonec dostal místo v Pragokaru [sic] – v půjčovně aut.

V době, kdy prezident ČSSR dr. Gustáv HUSÁK navštívil Indii,³⁴ se jednalo o tom, že na Univerzitě v Indii má být otevřen studijní obor čeština-slovenština. ČELKO projevil zájem o získání tohoto zaměstnání. Dokonce jeho matka intervenovala u [oudruha] Šalgoviče,³⁵ ale ten doporučil oficiální postup. Protože,

31 XIII. sjezd KSČ se uskutečnil 31. května – 4. června 1966.

32 *Černá kniha* je zkratkový název pro sborník dokumentů *Sedm pražských dnů, 21.–27. 8. 1968*, který mapoval uvedené období a který vyšel v listopadu 1968 péčí Historického ústavu ČSAV, zvláště díky historikům Milanu Otáhalovi a Vilému Prečanovi, a byl následně kritizován Moskvou.

33 Čelko například nemohl být povýšen, nemohl nosit zbraň, byly mu prohlíženy osobní věc apod. V roce 1992 byl v této souvislosti soudně rehabilitován a obdržel oficiální omluvu.

34 Státní návštěva se uskutečnila začátkem prosince 1973.

35 PhDr. Viliam Šalgovič, CSc. (1919–1990), přední komunistický funkcionář na Slovensku. Místopředseda Ústřední kontrolní a revizní komise Komunistické strany Slovenska (1962–1968

jak se ČELKO vyjádřil, měl v této otázce rozhodující slovo dr. AMORT,³⁶ bylo mu jasné, že toto místo nezíská. Dr. Amort byl předsedou komise, která ČELKOVÍ zrušila členství v KSČ.

Protože mu nevyhovovalo zaměstnání v Pragokaru [sic],³⁷ jak se sám vyjádřil, nerozezná jeden typ auta od druhého a navíc vystudoval obor velmi vzdálený půjčování aut, snažil se získat zaměstnání jiné – vyhovující. V této době byl vypsán konkurz na místo správce městského muzea v Rumburku. ČELKO se o toto místo zajímal, a také jej dostal.

V době, kdy se zajímal o místo v Indii, se již s dr. PREČANEM stýkal velmi málo. Udržoval přátelský styk spíše s jeho ženou. 1. července 1976 se byl PREČAN s manželkou v Rumburku s ČELKEM rozloučit. Když viděli, že ČELKO nemá žádný nábytek, přislíbili mu, že mu nějaký nábytek ještě před vystěhováním pošlou. 26. července 1976, v době, kdy byl ČELKO na Slovensku u rodičů, mu byl skutečně nějaký nábytek do Rumburku dopraven. Kdo a jak jej přivezl, ČELKO neví.

V současné době udržuje ČELKO pouze písemný styk s PREČANOVOU. Se samotným PREČANEM si dosud nevyměnil ani řádku. PREČANOVÁ se v dopisech zmiňuje o manželovi pouze informativně. K tomuto ČELKO uvedl, že značně rozvažoval, zda má s PREČANOVÝMI korespondovat. Nakonec se rozhodl udržovat s nimi písemný styk, protože měl obavu, že když s nimi korespondovat nebude, že bude podezříván, že s nimi udržuje jiným způsobem. Tento písemný styk s PREČANOVOU navázal ČELKO v létě r. 1977. Při této příležitosti se ČELKO vyjádřil, že je mu zcela jasné, že je mu sledována korespondence s PREČANOVÁMI, a že to lepení dopisů po prohlídce je značně neodborné.

ČELKO rovněž uvedl, že mu PREČANOVÁ psala, že děti navštívily ČSSR, ale ona jim zakázala, aby ČELKA navštívily, aby z toho neměl nepříjemnosti.

Při rozhovoru o PREČANOVÍ ČELKO uvedl, že v r. 1969 mu sháněl jakési materiály o stávce Přírodovědecké fakulty. Tyto materiály měly sloužit k vydání jakési studentské publikace a shromažďovaly se ze všech fakult.³⁸ Dr. PREČAN byl ale v té době v Anglii.

a 1970–1975). Byl také členem ÚV KSS (1950–1962 a 1975–1989) i jeho předsednictva (1975–1989), poslancem Federálního shromáždění ČSSR (1970–1989) a Slovenské národní rady (předseda 1975–1989).

36 Doc. PhDr. Čestmír Amort, DrSc. (1922–2013), historik. Dlouhodobě působil na Česko-slovensko-sovětském institutu ČSAV a od konce šedesátých let zároveň pedagogicky působil na FF UK v Praze, kde se stal v sedmdesátých letech vedoucím oddělení česko-ruských a česko-sovětských vztahů na katedře československých dějin.

37 Pragocar byl státní podnik, který zajišťoval služby půjčování motorových vozidel a nabízel další přidružené služby. Čelkovi toto zaměstnání obstaral vedoucí sekretariátu místopředsedy federální vlády Petera Colotky Josef Havaš, s nímž Čelko udržoval kontakt od roku 1969, a navštěvovali se v létě během Čelkova pobytu v Rumburku, poblíž kterého měl Havaš chatu.

38 Čelko vzpomíná, že na jaře 1968 sháněl Prečanovi materiály k prozkoumání studentů z roku 1949 jako podklady pro jejich rehabilitaci pro celofakultní rehabilitační komisi. ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011, s. 113–114.

Ze styků PREČANA, o kterých je ČELKO informován, jmenoval tyto:

Ještě v době svých studií, když jel navštívit rodiče na Slovensko, dal mu PREČAN dopis pro dr. ŠIMEČKU.³⁹ PREČAN a ŠIMEČKA byli velmi dobří přátelé, kteří se velmi často stýkali. PREČAN začínal v Bratislavě, kde s dr. ŠIMEČKEM pracoval ve stejném oboru. V té souvislosti ještě ČELKO uvedl, že když PREČAN začínal na Slovensku, zabýval se dějinami Slovenska, a připravil k vydání jakousi publikaci, která byla velmi špatně finančně ohodnocena.⁴⁰ PREČAN měl mít údajně soudní spor s nakladatelstvím a chtěl se obrátit na Vieru Müllerovou,⁴¹ pozdější manželku prezidenta republiky dr. HUSÁKA. ČELKO se naposledy s dr. ŠIMEČKOU setkal v září 1977, kdy mu tento sdělil, že si s PREČANEM pravidelně telefonují.

Z dalších dřívějších styků PREČANA uvedl ČELKO: JUDr. LAŠTOVIČKA⁴² z Prahy, Libuše MOTAROVÁ [sic] – arménistka z Prahy,⁴³ VACULÍK⁴⁴, dr. OTÁHAL⁴⁵ a Agneša KALINOVÁ⁴⁶.

Dále si ČELKO vzpomněl na jakéhosi lékaře, jehož jméno nezná, ale podle jeho názoru se jedná o neurologa, který pracuje na klinice. V době, kdy jej ČELKO viděl, měl jakési poranění na oku.

Dalším stykem PREČANA byla i Alma MINCOVÁ [sic]⁴⁷.

Na otázku, zda někdy převážel někomu na Slovensko něco od PREČANA, odpověděl ČELKO, že kromě dopisu pro dr. ŠIMEČKU nikdy nic nevozil.

39 Doc. PhDr. Milan Šimečka, CSc. (1930–1990), filozof a literární kritik. Vyučoval marxistickou filozofii na Komenského univerzitě v Bratislavě a Vysoké škole múzických umění. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ a živil se manuální prací. Byl vězněn z politických důvodů (1981–1982). Stal se předsedou Rady konzultantů prezidenta Václava Havla (1990).

40 Jednalo se o edici pramenů *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty*. Bratislava 1971, 701 s.

41 Viera Müllerová-Husáková (1923–1977), novinářka a překladatelka. Pracovala v redakci různých tiskovin, od r. 1963 v časopise *Kultúrny život* a od června 1968 v časopise *Nové slovo*. Působila jako prostředník mezi svým partnerem a později manželem Gustávem Husákem a jeho známými z šedesátých let. Zahynula při leteckém neštěstí.

42 JUDr. Karel Laštovička byl pražský souseď historika Viléma Prečana, s jehož rodinou se přátelil.

43 Vilém Prečan publikoval pod jménem manžela Libuše Motalové texty o SNP, když byl v nemilosti režimu.

44 Ludvík Vaculík (1926–2015), literát. Od padesátých let působil v redakcích různých tiskovin, zejména se proslavil svými texty uveřejněnými v *Literárních novinách* (později *Literárních listech* a *Listech*; 1965–1969). V r. 1967 byl vyloučen z KSČ za svůj projev na IV. sjezdu čs. spisovatelů. Podílel se na sepsání a byl i signatářem manifestu *Dva tisíce slov a Charty 77*. V sedmdesátých a osmdesátých letech nesměl oficiálně publikovat.

45 PhDr. Milan Otáhal, CSc. (*1928), historik soudobých dějin. Působil na Historickém ústavu ČSAV (1955–1969). Za své názory a postoje byl vyloučen z KSČ a propuštěn. V sedmdesátých a osmdesátých letech se živil manuální prací, publikoval v samizdatu a byl signatářem *Charty 77*. Od roku 1990 působí v Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, resp. AV ČR.

46 Agneša Kalinová (1924–2014), novinářka a rozhlasová hlasatelka. Od r. 1970 byla společně s manželem humoristou Jánem Ladislavem Kalinou (1913–1981) perzekuována a vyšetřována StB ve vykonstruovaném obvinění z podvrtné činnosti. Emigrovala do SRN, kde působila jako hlasatelka Rádia Svobodná Evropa (1978–1995).

47 Alma Münzová (1931–2004), překladatelka z angličtiny a němčiny. V sedmdesátých a osmdesátých letech nesměla veřejně působit, u sebe doma však vedla literární salon, kde se setkávaly obdobně postižené osoby.

Ke své osobě uvedl ČELKO, že se v současné době s nikým ze svých bývalých známých nestýká. Ze svých dřívějších styků uvedl Josefa KAŠPARA, se kterým bydlel ČELKO na koleji a který dnes žije v Itálii, Wenera Scheefa–st[átní] přísl[ušník] Z[ápadního] Berlina, s kterým se náhodně seznámil v Praze a s kterým udržuje nepravidelný písemný styk, Jiřího BUKOVSKÉHO, u kterého bydlel v podnájmu a s kterým se již asi tři roky neviděl. Dále jmenoval Danu BABEJOVOU-MESTEKOVOU, profesorku gymnázia v Köln am Rhein, a její švagrovou Soňu Babejovou, se kterými udržuje písemný styk.

Na otázku, zda by se nechtěl vrátit do KSČ, odpověděl, že již od mládí byl vždy angažovaný. Jeho rodiče, že žijí odkazem Slovenského národního povstání, kterého se oba aktivně zúčastnili, a v tomto duchu působili a působí i na děti. ČELKO je nositelem nejvyšších vyznamenání Pionýrské organizace, je držitelem Čestného odznaku ČSM a již v 18 letech byl členem KSČ. V době, kdy se vytvořila jednotná mládežnická organizace, byl on již jedním z nejstarších. Tato organizace se vytvořila v r. 1968 – bylo mu tedy 22 let. Dále se zmínil, že například v lednu 1969 byl u s[oudruha] BILÁKA⁴⁸ a měl s ním dvou a půl hodinovou diskuzi.⁴⁹ Vyslovil názor, že společnost je přepolitizovaná, a že „ti, kdož byli již jednou mimo hru, že se již nikdy nemohou naplno zapojit.“ Navíc, že je mu jasné, že byl a je považován za PREČANOVA „koně“.

Dále uvedl, že má jisté rozpory s představiteli městských orgánů v Rumburku, kvůli oslavám výročí Rumburku. MěNV a MěV KSČ chtějí při výročí rumburské vzpoury slavit i 750 let založení Rumburka. ČELKO jim dokázal, že vědecky podložená je 680letá existence města Rumburka.

Na dotaz, zda by mohl navázat přímý styk s dr. PREČANEM, odpověděl ČELKO, že to vůbec nepřipadá v úvahu, že mu již zřejmě dr. PREČAN nevěří. Dále uvedl, že se na „to“ nehodí, že je na něm ihned všechno znát. Navíc je prý značně „ukecaný“ a všechno na sebe poví. Navíc uvedl, že za ním byli s podobnou žádostí již v době vojenské služby, a že je rovněž odmítl. Není prý vhodným typem a spolupráci s Bezpečností by na sebe při první příležitosti vyzradil. Na dotaz, zda by si to nechtěl rozmyslet, odpověděl ČELKO, že to nemá žádný význam, že by jeho odpověď byla stejná.

Dále byl dotazován, zda se někomu zmínil o tom, že je zván na Bezpečnost. ČELKO odpověděl, že o tom hovořil před svými známými v muzeu, a dále že o tom napsal rodičům. Domov u rodičů je prý pro něj jakýmsi zázemím, kam se svěřuje se všemi svými radostmi strastmi, a proto také domů napsal, že je zván na bezpečnost.

48 RSDr. Vasil Biľak (1917–2014), komunistický funkcionář a politik, člen ÚV KSČ (1954–1989) a ÚV KSS (1955–1968, 1969–1971), člen představenstva, sekretariátu a tajemníka pro ideologické otázky ÚV KSS (1962–1968). Byl rovněž prvním tajemníkem ÚV KSS (1968), členem představenstva a tajemníkem ÚV KSČ pro ideologické otázky a otázky zahraniční politiky (1968–1988).

49 Setkání s Vasilem Biľakem zařídil děkan Filozofické fakulty Jaroslav Kladiava a Čelko se ho účastnil jako člen studentské stranické delegace společně se Zdeňkem Obšasníkem a Tomášem Chudým, aby sondovali politickou situaci.

Ke své nynější činnosti a zapojenosti [sic] v Rumburku uvedl ČELKO, že kromě funkce ředitele muzea pracuje jako vedoucí filatelistického a historického kroužku v Domě pionýrů a mládeže, je členem vzdělávací rady, členem Kruhu přátel hudby, pracuje v Turistickém kroužku TJ Rumburk a je členem ČČK. Rovněž byl i členem Kulturverbandu, ale když byl informován, že se jedná o kulturní sdružení občanů německé národnosti, tak své členství zrušil.⁵⁰ ČELKO je od roku 1972 členem ZO SSM při Gymnáziu v Rumburku.

Ke své osobě ještě ČELKO uvedl, že měl zájem realizovat na svoje náklady studijní cestu do Afganistánu, Pakistánu a Indie. Tuto cestu chtěl uskutečnit společně se svým bratrem lékařem, který pracuje jako aspirant na Lékařské fakultě UK v Praze.⁵¹ Zaměstnavatel se ale k jeho cestě vyjádřil, že ji nedoporučuje.

Ke svým současným stykům uvedl ČELKO, že kromě styků pracovních udržuje svazky s těmito osobami:

JEMELKA Zdeněk – ředitel muzea ve Varnsdorfu, seznámili se vlastně jako kolegové;

BERKA Oldřich, vychovatel GU SČ Varnsdorf, ČELKO měl na GU přednášku, tak se s Berkou seznámil a další styk udržují z důvodu vzájemného vyučování cizím jazykům;

KLABRÍK Ladislav – student Gymnázia v Rumburku, člen ornitologického kroužku, který pracuje při muzeu v Rumburku;

LUMPL Petr – totéž jako KLABRÍK.

Na závěr pohovoru byl dr. ČELKO požádán, aby o obsahu rozhovoru s příslušníky Bezpečnosti nikde nemluvil, když už předem vyrazil konání tohoto pohovoru. ČELKO na to odpověděl, že toto nemůže slíbit, protože se vždy se vším svěřoval rodičům, a zejména matce. Jestliže bude jimi dotazován na obsah pohovoru, tak při své povaze, zcela jistě jim odpoví pravdivě.

Dále byl ČELKO znova vyzván, zda si nechce rozmyslet možnost spolupráce s orgány FMV, ale on znovu rozhodně tuto možnost odmítl a opět opakoval, že neudrží žádné tajemství a že dokonce na sebe mnohdy vyrazí i diskretní skutečnosti. Přislíbil ale, že o této nabídce orgánů Bezpečnosti ke spolupráci pomluví i před svými rodiči.

2. Operativní význam zprávy spočívá v získání přehledu o nynějších vztazích ČELKA k dr. PREČANOVÍ, o nynější činnosti dr. ČELKA a jeho stycích v nynějším místě bydliště.

3. Nedokumentováno.

4. K ověření údajů o veřejném zapojení dr. ČELKA bude provedena proverka jeho zapojení v Domě Pionýrů a mládeže v Rumburku a v dalších organizacích, ve kterých je zapojen. Zejména bude proverka zaměřena, zda dr.

⁵⁰ Do spolku vstoupil Čelko z prozaičtějšího důvodu, jelikož nabízel levné exkurze do NDR, a odešel z něho na nátlak rumburského tajemníka KSČ, který mu vytýkal, že „se dal k Němcům“.

⁵¹ Doc. MUDr. Alexander Čelko, CSc. (*1950), preventivní lékař, epidemiolog, vysokoškolský pedagog a funkcionář. Momentálně působí jako proděkan pro zahraniční vztahy a mezinárodní mobilitu na 3. lékařské fakultě UK.

ČELKO nepůsobí politicky negativně na mládež, se kterou pracuje ve filatelistickém kroužku.

Bude prováděna postupně jeho kompromitace na pracovišti a v místě bydliště.
5. [...] ⁵²

6. V průběhu rozhovoru odpovídal dr. ČELKO ochotně na kladené otázky, ale na jeho chování bylo znatelné, že je značně rozrušen. Po celou dobu pohovoru kouřil jednu cigaretu za druhou.

Sám začal v průběhu pohovoru hovořit o tom, že na něm byla již jednou požadována spolupráce s orgány FMV, ale že tuto spolupráci odmítl již tenkrát. Zdůrazňoval, že je značně nervově labilní a že není vhodným typem k zachování jakéhokoli tajemství. Hovořil dále o tom, že kdyby na něm byla spolupráce s orgány FMV vynucována, že by musel svoji situaci řešit tak, aby měl již ode všeho pokoj. Podle způsobu jak toto říkal – značně se mu chvěl hlas, a podle intonace hlasu bylo možno soudit i na sebevražedné myšlenky.⁵³ Protože se o tom, že je pozván na bezpečnost, zmínil na pracovišti a rovněž o tom napsal rodičům, bylo od dalšího přesvědčování ke spolupráci upuštěno. Dr. ČELKO rovněž hovořil o tom, že je mu jasné, že může očekávat potíže v zaměstnání, ale on že svoji práci vykonává tak, jak nejlépe umí a že je přesvědčen o tom, že za dobu jeho působení v Rumburku se práce muzea zkvalitnila. V případě, že mu budou kladeny potíže, že si „sbalí svoje věci a půjde zase dál“. On že je takový, že nehledá smysl života v hromadění majetku. Pro něj mají větší význam hodnoty duchovní a svoje uspokojení že nalézá v dobře provedené práci. Rovněž se zmínil o tom, že vlastně vykonává jinou práci, než na kterou se studiem připravoval.

Pro celou dobu pohovoru působil ČELKO dojmem člověka, který očekává nějaký útok vůči svojí osobě. Jeho pohyby byly lekové, trhané a zcela jasně bylo viditelné, že se [mu] chvějí ruce. V některých okamžicích bylo na jeho hlase znát, že se co nejdříve rozpláče. V takovýchto okamžicích na chvíli zmlkl a bylo na něm vidět, že vynakládá obrovské úsilí, aby se uklidnil.

Vzhledem k psychickým dispozicím, hlavně kvůli značné nervové labilitě, není dr. ČELKO vhodným typem ke spolupráci s orgány FMV.

Vypracoval: Por. Jindřich Jáchym

Náčelní O-StB Děčín (por. Josef HOMOLKA)⁵⁴

*Archiv bezpečnostních složek Praha, arch. č. OB-1933 MV (reg. č. 11257).
Záznam o výsledku Vojtecha Čelka pracovníky StB z 23. března 1978, s. 1–8.*

⁵² Pasáž obsahuje výčet osobních údajů o výše zmíněných osobách, s nimiž Čelko udržoval styky.

⁵³ Vojtech Čelko mi v rozhovoru přiznal, že z jeho strany šlo o taktiku, kterou si přál docílit, aby „mu dali už pokoj“ s ironickým dovětkem, že nato, aby spáchal sebevraždu, „sa mal príliš rád“.

⁵⁴ Připojen vlastnoruční podpis por. Josefa Homolky.

STUDIE

ONDREJ MARKUŠOVSKÝ – DRUHÝ POTOLERANČNÝ EVANJELICKÝ FARÁR V ŠTRBE. BIOGRAFICKÝ PORTRÉT (1811–1837)¹

PETER ŠVORC

Podtatranská Štrba patrila k najväčším hornoliptovským dedinám už v neskorom stredoveku a ranom novoveku.² Relatívne krátko po vystúpení Martina Luthera vo Wittenbergu sa luteránske vierovyznanie rozšírilo aj v Liptove a Štrbania sa so svojimi zemepánmi – Smrečániovcami, Sentivániovcami a Bánovcami stali príslušníkmi evanjelického vierovyznania. Už v roku 1561 bolo v Liptove evidovaných 31 protestantských cirkevných zborov, medzi ktorými bol aj zbor v Štrbe.³ Do konca 18. storočia, keď sa po protihabsburských povstaniach uhorskej a sedmohradskej šľachty mohlo naplno rozvinúť protireformačné ťaženie rímskokatolíckej cirkvi, sa evanjelické vierovyznanie dostatočne pevne udomácnilo v rodinách štrbských poddaných. Posilnilo ho ešte posledné protihabsburské vystúpenie Františka II. Rákociho, ktoré skončilo v roku 1711 Satmárskym mierom. Ten však otvoril v Uhorsku dvere násilnej rekatolizácii, počas ktorej síce štrbskí evanjelici prišli o kostol i o kňaza (v r. 1711), ale i napriek tomu a celému radu nevýhodných podmienok, aké mala evanjelická cirkev v krajine, zotrvali pri evanjelickom vierovyznaní. Situácia sa zmenila až po prijatí Tolerančného patentu Jozefom II. v roku 1781 a následnou možnosťou obnoviť evanjelické cirkevné zbory s kňazom, učiteľom a postavením nového kostola všade tam, kde si to veriaci želali a kde ho mohli postaviť z vlastných prostriedkov. V Štrbe sa to po istých peripetiách podarilo v roku 1784, keď získali súhlas stoličnej vrchnosti v Liptovskom Mikuláši tak na stavbu kostola, ešte bez veže a na okraji dediny, ale aj na pozvanie kňaza, ktorý by už regulárne budoval štrbský evanjelický cirkevný zbor, slúžil tu bohoslužby a vykonával všetky povinnosti spojené s funkciou a poslaním duchovnej osoby.

1 Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu APVV-15-0036 - Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

Biografickú štúdiu venujem priateľovi PhDr. Vojtovi Čelkovi, ako výraz vďaka a úcty k nemu už aj preto, že si vždy dokázal nájsť čas pre priateľov, blízkych, ale aj pre ľudí cudzích, ak potrebovali jeho radu či pomoc.

2 ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3. časť)*. In: Liptov 9. Vlastivedný zborník. Martin 1987, s. 85.

3 ŠVORC, Peter: *Štrba*. Košice 1979, s. 23.

Prvým potolerančným evanjelickým kňazom v Štrbe sa stal v roku 1784 Jozef Fonet, potomok francúzskych hugenotov, náboženský spisovateľ i osvieten- ský filozof. Evanjelici v Štrbe sa tak po sedemdesiatich rokoch dočkali vlastného kňaza. Keď však v apríli 1811 zomrel vo veku 79 rokov, musel štrbský zbor zaň hľadať náhradu – nového kňaza.

Nástupcom Jozefa Fonetu sa na návrh inšpektora cirkevného zboru a liptov- ského zemana a jedného z majiteľov Štrby Jozefa Smrečániho stal mladší kazateľ vrbicko-svätomikulášskeho zboru Ondrej Markušovský (1785–1837). Do Vrbi- ce sa za ním 11. mája 1811 vybral kurátor Ondrej Kunaj, kostolník Ján Ivanides a richtár Michal Nejtusiak. Vtedy si ešte Ondrej Markušovský vyžiadal čas na rozmyslenie, ale keď 23. mája 1811 prišiel za ním „statečný muž Michal Scher-ffel mladší po druhýkrát vyslaný od zdejší evang. Obce“, tak už vtedy 26-ročný Ondrej Markušovský súhlasil⁴ a od 28. mája 1811 (od svätodušnej slávnosti) stal sa štrbským evanjelickým farárom až do svojej smrti v roku 1837. Po jeho boku stála manželka Žofia (Sophia), rod. Medvecká. Žofia Medvecká bola dcérou va- žeckého evanjelického farára Jána Medveckého a jeho manželky Žofie Márie, rodenej Fonetovej. To, kde sa s ňou Ondrej Markušovský zoznámil, nevieme, lebo on o svojej rodine nič nenapísal. Isté však je, že Markušovského manželka bola vnučkou kňaza a filozofa Jozefa Fonetu. Sobáš mali 6. júna 1814 vo Važci a odvtedy žila so svojim manželom Ondrejom Markušovským na fare, kde pred ním žili jej starí rodičia Fonetovci.

Deti Ondreja a Žofie Markušovských

Portrét akejkoľvek osobnosti by bol neúplný, ak nepoznáme aspoň rámcovo jej rodinné zázemie. V tomto prípade o to viac, že práve jedno z detí Ondreja Markušovského, jeho najstarší syn Ľudovít, výrazne zasiahol do dejín uhorského zdravotníctva druhej polovice 19. storočia.⁵

Keď sa na chvíľu pristavíme pri rodine Ondreja Markušovského, o ktorej vieme oveľa menej ako o rodine jeho predchodcu – farára Fonetu, tak môžeme

4 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1811*, s. 162.

5 MUDr. Ľudovít Markušovský, syn štrbského farára Ondreja Markušovského, patrí medzi historiograficky dobre spracovanú osobnosť, a to najmä vďaka maďarskej historiografii, ktorá si ho, podobne ako maďarská spoločnosť, celkom nekriticky prisvojila aj ako lekára, aj ako orga- nizátora uhorského zdravotníctva, ale najmä ako Maďara, pripisujúc mu aj maďarský národný pôvod. Biografia jeho rodičov, v tomto prípade predovšetkým jeho otca, však ukazuje, že to boli Slováci, k Slovákom sa aj hlásili, ba samotný farár Markušovský pravdepodobne ovládal len základy maďarčiny, ako to prezrádzajú záznamy z oficiálneho vizitáčného zápisu, ktorý urobil biskup Preddunajského dištriktu Michal Kováč-Martini. Z literatúry o Ľ. Markušovskom môžeme uviesť aspoň niekoľko prác: BENCZE, József: *Markusovszky Lajos*. In: *Vasiszemle*, 12. (1958) 2., s. 106; BENCZE, József: *Markusovszky Lajos emlékünnepeley Szombathelyen és Vasegerszegen*. In: *Vasiszemle*, 20. (1966) 3., s. 441–443; PACHNER, František: *Význačný ma- ďarský zdravotník Lajos Markusovszky (1815–1893)*. In: *Praktický lékař*, 44, 3, 1964, s. 109; HORVÁTH, Zoltán: *Die Jahrhundertwende in Ungarn: Geschichte der zweiten Reformgeneration (1896–1914)*. Budapest 1966, s. 78–79; ŠVORC, Peter (ed.): *MUDr. Ľudovít Markušovský a jeho doba*. Prešov – Bratislava – Wien 1993.

uviesť, že manželka Markušovská mali šesť detí. Všetky sa im narodili na štrb- skej fare, ktorá niesla už za Fonetových čias popisné číslo domu 32.

Boli to: prvorodený syn **Ondrej Ľudovít** (nar. 25. apríla 1815). Jeho krstný- mi rodičmi boli Jozef Smrečáni, Matúš Blaho, farár vrbicko-mikulášsky, Kris- tína Smrečániová, rod. Sentivániová a Zuzana Liedemanová, rod. Laknerová zo Spišskej Novej Vsi. Ondreja Ľudovíta, ktorý si neskôr uprednostnil ako prvé meno Ľudovít, 28. apríla 1815 krstil evanjelický farár vo Východnej Jakub Hro- boň (1773–1857).

Z detí Ondreja Markušovského vieme najviac len o ňom. Evanjelické farár- ske rodiny veľmi dbali na vzdelanie svojich detí, a to často bez ohľadu na vlastné majetkové pomery. Aj Ondrej Markušovský chcel, aby jeho deti študovali. Otec chcel mať z neho právnika, ale Ľudovít po krátkom štúdiu práva prestúpil na štú- dium medicíny, a to aj proti vôli svojho otca. Keď tak urobil v roku 1834, napísal otcovi list, v ktorom mu vysvetlil svoje pohnútky: „...*chcem robiť nešťastných šťastnými prinavrátением zdravia a nie naopak, viesť súdy a oberať mnohokrát ľudí o poslednú korunu*“. Otec to prijal, lebo lekárskej fakulty sa obával len z dôvodu, že synovo štúdium na nej z nevelkého farárskeho platu nebudú môcť financovať, a navyše, mal ešte ďalšie deti, o ktoré sa bolo treba postarať. Ondrej Markušovský sa však ukončenia Ľudovítovho štúdia nedožil.

Životný príbeh štrbského rodáka lekára Ľudovíta Markušovského bol plný dramatických zvrátov. V prvom rade bol lekárom, ale chcel byť aj dobrým ob- čanom uhorskej vlasti, i Štrbanom, verným rodnej dedine a v neposlednom rade zostal aj Slovákom. Hoci žil v dobe „slovenskej národnej jari“ nestal sa revolu- cionárom, ako jeho vrstovníci Štúr i Hurban. Napriek tomu sa revolúcii v rokoch 1848 a 1849 nevyhol, ba môžeme povedať, že sa dostal takmer do centra revo- lučných udalostí, len na opačnej strane ako spomenutí Ľudovít Štúr i Jozef M. Hurban. Pôsobil totiž ako lekár generála Artúra Görgeya, ktorý velil maďarským revolučným vojskám. Keď A. Görgey v júli 1849 utrpel v boji pri Ácsi zranenie, tak bol to Ľudovít Markušovský, ktorého poprosil jeho priateľ, významný lekár A. Lumnitzer, aby ho v Komárne ošetroval a potom aj liečil. Za účasť v revolú- cii prišiel Ľudovít Markušovský v roku 1850 o miesto na peštianskej lekárskej fakulte, ostal bez práce a bol pod policajným dozorom. Vtedy mu z biedy po- mohli niektorí jeho priatelia lekári, ako bol János Balassa (1814–1868), ktorý ho zamestnal ako súkromného asistenta.

Rok 1849 bol pre Ľudovíta Markušovského významným aj z osobného hľadiska. Vtedy sa zoznámil a zasnúbil s dcérou zemana Júliusa Kissa Žofiou Kissovou z Keményegerszegu v župe Vas, a s ňou sa ako 35-ročný oženil. Mali pekné man- želstvo, žiaľ, bezdetné. Čo však bolo v ich vzťahu dôležité, že Žofia rada chodievala s manželom do Štrby, kde mohla spoznať Ľudovítových rodákov. Ona zemianka a oni roľníci, ktorí svojmu rodákovi Ľudovítovi, najmä vďaka jeho už nežijúcemu otcovi, štrbskému farárovi, prejavovali lásku i úctu. To si na Štrbanoch vážila, čo neskôr, už ako stará pani a vdova po Ľudovítovi dala aj konkrétne najavo.

Keď sa v Uhorsku po revolúcii postupne ustálili pomery, maďarskú národnostnú politiku pocítil ako Slováka osobne aj Ľudovít Markušovský a negatívne pocítil aj to, že bol synom slovenského evanjelického farára. Niektorí jeho neprajníci z lekárskeho kruhu, ako sa sťažoval priateľom, mu kvôli tomu strpčovali život, čo znášal veľmi ťažko. Len vďaka priateľom – lekárom, ako bol János Balassa, Alexander Lumnitzer, János Bókay vytrval pracovať v Uhorsku a neodišiel do USA, ako už zamýšľal, ba spolu s nimi v roku 1857 začal v Uhorsku vydávať nový lekársky časopis *Orvosi Hetilap* (*Lekársky týždenník*).

Ľudovít Markušovský sa dlhodobou svedomitou prácou v uhorskom zdravotníctve zapísal do jeho dejín ako jeho významný reformátor. Bol pri založení uhorskej Štátnej zdravotníckej rady (1868), pri vzniku významného zdravotníckeho zákona č. XIV (1876), pri zriadení viacerých katedier peštianskej lekárskej fakulty, presadzoval založenie tretej univerzity v Uhorsku v Prešporke, založil Uhorské lekárske knižné vydavateľstvo (1863).

Do dejín lekárskej vedy sa zapísal aj ako praktický lekár objavom a výrobou nosového zrkadla – pomôcky, ktorú dodnes využívajú otolaryngológovia v krčnom a ušnom lekárstve. Jeho práca a kontakty a spolupráca s poprednými predstaviteľmi európskej lekárskej vedy boli nakoniec ocenené aj samotným panovníkom Františkom Jozefom II. (1830–1916), ktorý mu v roku 1892 udelil Rad železnej koruny, a keď odchádzal do dôchodku, udelil mu kríž Leopoldovho rádu.⁶

Ľudovít Markušovský zomrel vo veku 78 rokov 21. apríla 1893 v Opatiji, kde sa šiel liečiť. Uhorská a neskôr maďarská lekárska veda si ho v závere 19. storočia vysoko vážila a váži i dodnes, o čom svedčí celý rad pomenovaní ulíc, nemocnice, vyznamenaní i štipendií, ktoré udeľujú pod menom Dr. Ľudovíta Markušovského.

Druhým synom Ondreja Markušovského bol **Jozef Matúš** (nar. 15. septembra 1816). Jeho krstnými rodičmi boli Matúš Blaho, vrbičko-mikulášsky farár a Zuzana Liedemanová, rod. Laknerová. 20. septembra ho v Štrbe pokrstil hybský evanjelický farár a senior Liptovského seniorátu Martin Lehocký (1752, Kráľova Lehota – 1817, Toporec). Jozef Matúš, ktorý bol len o rok mladším od svojho brata Ľudovíta, prešiel pravdepodobne rovnakou alebo aspoň podobnou cestou stredoškolských štúdií ako jeho brat. Právo, ktoré jeho otec vyhliadol pre Ľudovíta, začal študovať Jozef, a to na evanjelickom dištriktuálnom kolégiu v Prešove v roku 1834. Vtedy mal 18 rokov. Zatiaľ nevieme, či Jozef po skončení štúdia pôsobil ako právnik a kde. Indície smerujú do Prešporku, kam v roku 1861 písal list Ľudovít Markušovský a v ňom oslovil adresáta listu slovami „*Milý brat!*...“ a písal mu dôverné informácie o svojej manželke i starých rodičoch, a sťažoval sa na to, ako sa k nemu ako k evanjelikovi a Slovákovi správajú niektorí jeho lekárske kolegovia.

Tretím dieťaťom v rodine Markušovských bola dcéra **Lýdia** (nar. 26. apríla 1819). Pokrstená bola 5. mája 1819; krstnými rodičmi boli Matúš Blaho, vrbičský

farár a Zuzana Liedemanová. V matrike jej otec Ondrej Markušovský neuviedol krstiaceho kňaza. Tým bol pravdepodobne Matúš Blaho.

Štvrtou bola **Žofia Hermína** (nar. 7. júna 1823). Pokrstená bola 16. júna 1823 a jej krstnými rodičmi boli Štefan Škultéty [Stephanus Scultety] a Zuzana Burová, rod. Doleschalová.

Piaty v poradí bol syn **Gustáv Adolf** (nar. 17. marca 1825). Jeho krst bol 23. marca 1825, pravdepodobne ho krstil jeho krstný otec Matúš Blaho. Krstnou mamou mu bola Anna Škultétyová.

Posledným, šiestym dieťaťom, ktoré sa manželom Markušovským narodilo, bol syn **Teofil Ondrej** (nar. 1. novembra 1828). 7. novembra ho pokrstil Andrej Škultéty a jeho krstnými rodičmi sa stali Štefan Škultéty a Anna Šuleková. Teofil Ondrej mal len 11 rokov, keď zomrel jeho otec Ondrej Markušovský, a tak, ako ostatní starší súrodenci, okrem Ľudovíta a Jozefa Matúša, ktorí už v tom čase odišli na štúdiá, ešte bol celkom odkázaný na matku, ktorá ostala náhle sama na výchovu i materiálne zabezpečenie svojich detí.

Vtedy sa Štrbania zachovali voči vdove a deťom Ondreja Markušovského veľkoryso. Po náhlom úmrtí svojho farára sa rozhodli, že ich budú i naďalej materiálne podporovať. Toto ich rozhodnutie podporoval aj Markušovského nástupca, farár a štúrovec Ján Droppa. To neskôr ocenil syn Ondreja Markušovského Ľudovít, ktorý po tom, ako sa stal finančne zabezpečeným, a to nielen ako lekár, ale aj ako vysoký ministerský úradník, štrbský evanjelický zbor finančne podporoval. Vo svojom závete mu odkázal 600 zlatých, ktoré mali byť Štrbanom vyplatené po smrti jeho manželky. Tá ale peniaze cez kráľovského verejného notára v Budapešti Görgöiho predisponovala do martinskej Tatra banky, ktorá bola v slovenských rukách, aby mohli Štrbania peniaze použiť už skôr na potreby svojho zboru, osobitne na úpravu okolia chrámu, fary a školy, aby ich udržiavali v čistote. Ľudovít Markušovský aj týmto odkazom dokázal, že mu na Štrbe a jeho rodákoch záleží. Pripomeňme, že keď v roku 1831 v Štrbe zúrila cholera a jeho otec ako farár v krátkom čase vypravdal 44 svojich farníkov na miesto posledného odpočinku a keď sa v rokoch 1854, a najmä 1855 cholera vrátila, bolo to aj preto, že obyvateľstvo vtedajšej doby nemalo žiadne vzdelanie v otázkach hygieny, a to nielen osobnej. Studne s pitnou vodou boli v čase veľkých dažďov ohrozené a často aj znečistené močovkou, ktorá z hnojísk voľne odtekala a potôčiky takto znečistenej dažďovej vody pretekali „midzierkami“ – úzkymi prechodmi medzi domami, chlievmi a stodolami, popri škole i kostoloch. Preto Ľudovít Markušovský presadzoval, aby sa v celom Uhorsku kládol dôraz na výchovu obyvateľstva k čistote a poriadku v domácnostiach, v okolí domov a na verejných priestranstvách. Ak mu na tom záležalo v celej krajine, tak o to viac v jeho rodnej Štrbe.

Deti Ondreja Markušovského v Štrbe nezostali, no zatiaľ nemáme informácie o tom, kde sa rozprchlí a kedy, s kým a kde odišla aj ich matka – vdova Žofia Markušovská.

⁶ HORVÁTH, Zoltán: Die Jahrhundertwende in Ungarn: Geschichte der zweiten Reformgeneration (1896–1914). Budapest 1966, s. 78–79.

Ondrej Markušovský, štrbský evanjelický cirkevný zbor a Liptovský seniorát

Podobne ako pri prvom potolerančnom štrbskom farárovi Jozefovi Fornetovi, aj pri Ondrejovi Markušovskom sú to práve nimi zapísané udalosti, ktoré sa týkali štrbského zboru alebo Liptovského seniorátu, ktoré nám prezrádzajú čosi nielen o zbere a senioráte, ale aj o pisateľoch týchto správ. V prípade Ondreja Markušovského je však takýchto zápisov podstatne menej, preto sa nám jeho pôsobenie v Štrbe ťažšie rekonštruuje. Ešte zložitejšie je to v prípade jeho osobného a rodinného života. Do knihy protokolov takéto informácie nepísal a iné zachované zdroje sa nezachovali, alebo ich Markušovský ani neurobil. Našťastie sa zachovali zápisy z vizitácií a opisy vokátora – pozvania i zmluvy medzi zborom a farárom. A práve tie nám zanechali informácie aj o samotnom farárovi.

Pre Ondreja Markušovského bolo vyznamenaním, že mohol nastúpiť na miesto po takej osobnosti, akou bol Jozef Fernet. Prezrádzajú to jeho prvé zápisy, v ktorých sa o svojom predchodcovi vyjadroval s veľkou úctou, ale tiež spôsob, akým Markušovský zapisoval dianie v cirkvi. Jeho zápisy boli robené podľa Fernetovho vzoru. Vďaka tomu vieme, kto, kedy a ako pozýval Markušovského za štrbského farára a poznáme aj podmienky, za akých mal zastávať tento post.

Ondrej Markušovský do knihy protokolov prepísal celý pozývajúci list a vokátor, ktorý bol napísaný v latinčine, zrejme vtedajším učiteľom Štefanom Pazarom, zastávajúcim v obci aj funkciu obecného notára. Prepísanie takéhoto listu s vokátorom malo osobitný význam tiež pre zbor, ale najmä pre kňaza. List sa mohol stratiť, poškodiť alebo zničiť pri manipulovaní s ním, ale kniha protokolov sa už tak ľahko ako jeden list stratiť nemohla. Prepísanie dôležitých dokumentov do knihy určenej na zapísanie najdôležitejších udalostí zboru bolo akousi poistkou, ku ktorej sa v prípade potreby mohli vrátiť obe strany.

Štrbania ponúkli mladému farárovi ročnú odmenu 300 ríšskych florénov – „*In fixo prostabantur Annue Rfl. 300...*“, ktoré mali byť vyplácané v trojmesačných intervaloch. Ďalej mu ponúkli ročne tri ofery, a to v prvý sviatok vianočný, na Veľký piatok a na svätodušné sviatky – Turíce, raž na sejbu, ovčí syr, sľúbili mu odvieť poľné práce na poliach, ktoré boli dané do užívania štrbskému farárovi, drevo na kúrenie... Pozývajúci list podpísal inšpektor štrbského cirkevného zboru Jozef Smrečáni, richtár Michal Njetušjak, vicerichtár Martin Magera, starší zboru kurátor Ondrej Kunaj, kostolník Ján Ivanides, Michal Šerfel st. a Michal Šerfel ml.

Dňa 28. mája 1811 je datovaný list Imricha Pongráca, inšpektora Liptovského seniorátu a Jána Midelku [Migyelka], ktorý potvrdzuje Ondreja Markušovského vo funkcii štrbského evanjelického farára.⁷ A o tri dni neskôr – 1. júna 1811 – už je v matrike narodených zapísané prvé dieťa, ktoré v Štrbe pokrstil Ondrej Markušovský. Bola to Juliana, dcéra štrbského evanjelického učiteľa Štefana Pazára a jeho manželky Eleonóry, rod. Siegelovej. Markušovský do konca roka 1811 pokrstil ešte ďalších 28 detí.

7 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijatě Swobody w Náboženstwí. Roku 1811*, s. 163.

Ondrej Markušovský prišiel do Štrby, ktorá aj v prvých desaťročiach 19. storočia patrila k najväčším hornoliptovským dedinám a s výraznou väčšinou evanjelického obyvateľstva. V roku 1816 bolo v Štrbe evidovaných 1365 obyvateľov. Z nich bolo 950 evanjelikov, 412 katolíkov a traja izraeliti.⁸ Rozdiely v počte evanjelikov a katolíkov počas pôsobenia Ondreja Markušovského však vzrástli. V roku 1828, keď bol Markušovský už 17 rokov štrbským farárom, bolo v Štrbe 186 domov, žilo v nich 1623 obyvateľov a z nich bolo 1296 evanjelikov, 322 rímskokatolíkov a 5 izraelitov.⁹ Za dvanásť rokov tu ubudli katolíci (o 90 osôb), ale pribudli evanjelici (o 346 osôb). Tento fakt vyvoláva otázku, čo bolo príčinou takého nárastu počtu evanjelikov v Štrbe a poklesu katolíckeho obyvateľstva?

Prvá úvaha smeruje k ekonomickému zázemiu Štrbanov. Ladislav von Bielek v knihe *Ethnographisch-geographische Statistik des Königreiches Ungarn und dessen Nebenländer*, ktorá vyšla v roku 1837 vo Viedni, píše o krutej zime na prelome rokov 1812 a 1813. Krutú a dlhú zimu ešte pred zberom úrody 23. až 25. augusta 1813 vystriedalo v horských stolicích Uhorska zemetrasenie. To, podľa jeho správ, narušilo zemský povrch tak, že vytryskli viaceré podzemné pramene, ktoré sa rozlievali po okolí a potom sa ich voda vlievala do existujúcich potokov a riek, no tie sa následne vylievali na lúky a polia. K tejto katastrofe sa pridala prietrž mračen a strašná povichrica („*schreckliche Sturmwind*“), ktorá lámala stáročné stromy a ničila v Tatrách celé lesy.¹⁰

Peter Vitek zo Štátneho archívu v Bytči, jeho pobočky v Liptovskom Mikuláši, dopĺňa tieto informácie ďalšími správami, keď píše o škodách narobených povodňami na Liptove. Voda z tatranských riek mala takú silu, že v Liptovskom Hrádku zničila komorské budovy, sklady továrne na výrobu pechotných pušiek, husárskych karabín a pištolí, zmietla pôvodnú obchodnú cestu vedúcu cez Liptovský Peter, Dovalovo a Hybe na Spiš. Časť vecí odplavených z Liptovského Hrádku zanesla až do Púchova. V hornom Liptove vtedy vyčíslili škodu na 159-tisíc zlatých.¹¹ A zanedlho prišli ďalšie katastrofické roky poznačené živelnými pohromami, nielen dažďami, ale aj suchom.

Napriek uvedeným katastrofám, ktoré ožobračovali ľudí pod Vysokými Tatrami, môžeme povedať, že to neboli ony, ktoré sa podpísali pod zmenu konfesionalnej štruktúry Štrby. Všetky prírodné katastrofy sa týkali všetkých bez rozdielu konfesie, a teda nevplývali bezprostredne na rozdielny rast početnosti evanjelikov a katolíkov v dedine. Dokonca, práve v roku 1813, keď podtat-

8 KALAVSKÝ, Michal: *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava 1993, s. 102.

9 NAGY, Lodovicus: *Notitiae politico-geographico-statisticae inclity regni Hungariae. Partiumque eidem adnexarum*. Budae 1828, s. 189. Za túto informáciu ďakujem doc. PhDr. Pavlovi Tišliarovi, PhD., z Katedry etnológie a muzeológie FF UK v Bratislave.

10 BIELEK, Ladislav von: *Ethnographisch-geographische Statistik des Königreiches Ungarn und dessen Nebenländer*. Wien 1837, s. 97, 100–101.

11 VÍTEK, Peter: *Stručne z dejín Liptova, 2. časť*. In: <http://www.dejinyliptova.guran.sk/rody/55-strune-z-dejin-liptova.html>

ranskú oblasť postihlo zemetrasenie a záplavy, sa v Štrbe narodilo evanjelikom 51 a katolíkom 21 detí. Nebol to ani prechod katolíckeho obyvateľstva na evanjelické vierovyznanie, čo by dramaticky zasiahlo do konfesionalnej štruktúry Štrby. Keď sa taký aj udial, týkal sa len jednotlivcov. Vysvetlenie ponúka pohľad do štrbskej evanjelickej matriky, ktorá prezrádza, že sa v Štrbe od roku 1811, keď sa stal štrbským farárom Ondrej Markušovský, do konca roku 1828 narodilo 953 detí, teda ročne sa štrbským evanjelickým rodinám priemerne narodilo 53 detí.¹² V tom istom období, ako prezrádza rímskokatolícka matrika, sa v katolíckych rodinách narodilo 295 detí, teda v ročnom priemere 16 detí.¹³ To, vlastne znamenalo, že vyššia pôrodnosť početnejšej konfesie celkom prirodzene za 12 rokov prispela k vysokému rastu početnosti štrbských evanjelikov a k výraznejšiemu rozdielu v početnosti príslušníkov evanjelickej a katolíckej viery.

Počet veriacich bol dôležitý pre udržanie životaschopnosti každého zboru, aby mal z čoho financovať svojho kňaza, učiteľa, kostol, faru i školu, no odrážal sa aj vo výške poplatkov, ktoré sa v prípade Štrby odvádzali cez Liptovský seniorát do biskupskej pokladne Preddunajského dištriktu, prípadne do fondov zriadených evanjelických fundácií na podporu škôl a vzdelávania evanjelickej mládeže. Na základe rozhodnutia konventu Preddunajského dištriktu z 18. decembra 1813 mali všetky jeho senioráty prispieť určitou sumou na podporu evanjelických vzdelávacích inštitúcií, najmä na podporu učiteľských plátov a štipendií študentov v Uhorsku. Konvent Liptovského seniorátu, ktorý sa konal 12. mája 1814 rozhodol, že Liptovský seniorát odvedie spolu 105 florénov a 33 grajciarov na vyššie uvedený účel. Rozhodnutie sa týkalo trinástich zborov. Štrba, Važec a Východná mali v tomto roku odvieť po 5 florénov a 6 grajciarov. Neskôr táto suma vzrástla, ale ako prezrádzajú zápisy Ondreja Markušovského, v zbere voči tomu nemal nikto žiadne výhrady.

V roku 1816 zasiahli Štrbania do voľby biskupa Preddunajského dištriktu. Dňa 18. decembra 1815 zomrel Daniel Crudy, ktorý bol biskupom tohto dištriktu, a tak sa v nasledujúcom roku konali voľby nového biskupa. Na tento post kandidovali traja farári – modranský farár Michal Kováč-Martini (1750–1829), nitriansky senior Ján Podhradský (1758–1817) a prešporský farár a profesor na bratislavskom lýceu Pavol Bilnica (1773–1834). Štrbský zbor, ako jeden z 81 evanjelických zborov Preddunajského dištriktu, dal svoj hlas Michalovi Kováčovi-Martiny, ktorý celkovo získal 47 hlasov, Ján Podhradský a Pavol Bilnica získali po 17 hlasov.¹⁴ Superintendentom sa tak stal Michal Kováč-Martini, ktorý o osem rokov neskôr prišiel osobne aj do Štrby na biskupskú vizitáciu evanjelického zboru.

12 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Fond Zbierka cirkevných matrik, Ev a. v. farský úrad vo Važci, Važec, zv. I. /RSŽ/, i. č. 1289 ev. a. v., r. 1783–1869. Matrika narodených 1784.

13 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči. Fond Zbierka cirkevných matrik, Rímskokatolícky farský úrad v Štrbe, filiálky Važec, zv. II. /RSŽ/ i. č. 1122, r. k. r. 1741 – 1826. *Matrica I. Bapstisatorum ab anno 1741 usque 1827 exclusive*; Štátny archív v Bytči, f. Štrba zv. III. /R/. i. č. 1123. *R. kat., r. 1827–1896 – Matrica bapstisatorum, Status Activuset Passivus*.

14 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1816*, s. 169–171.

Zo zachovaných zápisov sa v Štrbe javí oveľa rušnejším a na udalosti bohatším až rok 1824. V máji 1824 sa na seniorálnom konvente kvôli veku i zdravotným problémom vzdal funkcie cirkevného inšpektora štrbského zboru Jozef Smrečani, ktorý v tejto funkcii pôsobil 40 rokov. Preto bolo potrebné zvoliť nového inšpektora. Vychádzajúc z tradície, Štrbania si zaň 23. mája zvolili jedného z majiteľov Štrby „Wysoce Urozeného Pána Tomáše Szentiványi [Sentiváni] deet in Eadem“.

V tom istom roku vymenili strešnú krytinu na kostole, ktorý bol pokrytý drevenými šindľami. Tie dodali samotní štrbskí evanjelici pri stavbe kostola v roku 1784. O 40 rokov neskôr už bolo potrebné ich vymeniť. Nahradili ich opäť drevenými smrekovými šindľami, ktoré boli pod Tatrami najlacnejším a najdostupnejším materiálom. Bolo to krátko pred ohlásenou vizitačnou návštevou biskupa Preddunajského dištriktu.

Biskupská vizitácia štrbského zboru a rušný rok 1824

Dňa 4. júla 1824 sa v rámci vizitácie evanjelických cirkevných zborov Liptovského seniorátu uskutočnila vizitácia štrbského zboru. Vizitoval superintendent Michal Kováč Martini¹⁵ v sprievode cirkevného inšpektora Liptovského seniorátu Samuela Pottornaya, Pavla Okoličaniho, Tomáša Sentivániho, liptovského notára a cirkevného inšpektora, seniora Liptovského seniorátu Mateja Blahu, seniora Spišského Podtatranského seniorátu Andreja Škultétyho, farára v Strážach Jozefa Forneta, ktorý bol štrbským rodákom a synom nebohého Jozefa Forneta, prvého potolerančného štrbského farára.

Vizitácia dopadla dobre, aspoň podľa zachovaného hodnotenia. Údaje, ktoré do nej zapísal zapisovateľ vizitačného zboru, zachytávajú stav štrbského evanjelického cirkevného zboru na začiatku 20. rokov 19. storočia so všetkými pozitívami i ťažkosťami, ktoré mal. Najsmutnejšie konštatovanie sa týkalo skutočnosti, že hoci zbor má 1350 členov, oproti 320 obyvateľom Štrby katolíckeho vierovyznania, nemá plnohodnotný kostol, ten bol stále bez veže a bez zvonov od čias Markušovského predchodcu Jozefa Forneta.

V ďalších bodoch vizitačnej zápisnice je konštatované, že fara stojí na pozemku darovanom liptovským zemianskym rodom Bánovcami, postavená je z pevného materiálu (kameňa), že škola bola obnovená v roku 1815 už počas pôsobenia Ondreja Markušovského. Že sa vedú tri matriky, a to narodených, sobášených a zomretých.

V bode 30, kde sa uvádzali základné biografické údaje pôsobiaceho kňaza, vizitátor superintendent M. Kováč Martini uviedol, že Ondrej Markušovský prišiel do Štrby v roku 1811 z mikulášskej farnosti a o jeho jazykových znalostiach

15 Michal Kováč-Martini (1750 Tomášovce – 19. 1. 1829 Bratislava); evanjelický kňaz, farár na Turom Poli a nemeckého a slovenského cirkevného zboru v Modre, superintendent Preddunajského dištriktu v r. 1816–1829, homiletik.

napísal toto: „...*Linguarum triumgnarus, utpote: Slavico, Germanico, Latino*“,¹⁶ teda tri jazyky, ktorými Ondrej Markušovský hovoril a písal a ktoré mu boli potrebné pre výkon jeho kňazskej funkcie.

Vo vizitácii ďalej uvádza mená kurátorov, ktorými vtedy boli Ondrej Kunaj a Michal Šerfel, kostolníkov Jána Ivanidesa a Michala Garaja, a osobitne učiteľa v štrbskej evanjelickej škole – Ondreja Stančeka s jeho materiálnymi pôžitkami, ktoré mu vyplácal štrbský cirkevný zbor, samozrejme, aj s povinnosťami, ktoré mal v škole i v cirkevnom zbore. Vo vizitácii sú zapísané mená pôrodných báb. V čase vizitácie nimi boli Mária Lištiaková a Mária Otčenášová, uvedené sú aj mená hrobárov – Jána Otčenáša a Jána Baláža. Popísaný je aj štrbský cintorín a vybavenie chrámu a školy. Vizitačný zápis tak poskytuje prehľad o pomeroch i personálnom obsadení cirkevných i obecných funkcií v Štrbe a v komparácii s inými prameňmi, ako je matrika a urbár, prípadne zápismi najdôležitejších udalostí miestnym farárom, nám približuje aj ich sociálny status a neraz i intelektuálnu vybavenosť obyvateľov obce a prezrádza tak pozadie rôznych rozhodnutí a činov, ktoré sa v danom prostredí odohrali. Jedným z nich je aj dlhoročný spor štrbských evanjelikov a katolíkov, resp. rímskokatolíckeho kňaza.

Štrbského evanjelického zboru sa v tomto roku dotkla udalosť, ktorá prioritne s ním nesúvisela, ale ktorá i napriek tomu mala dozvuky v obci i v ďalších rokoch. Bol to odchod dovtedajšieho štrbského rímskokatolíckeho kňaza Jána Funkeho zo Štrby na post kanonika a príchod nového kňaza Adalberta Kostku [Kosztkaj]. Táto výmena správcov rímskokatolíckej farnosti zasiala do už ustálenej štrbskej komunity semienko sváru a nepokoja. Nový katolícky kňaz sa krátko zorientoval v miestnych pomeroch, a tie sa mu evidentne nepozdávali, čo potvrdzuje aj zápis Ondreja Markušovského z roku 1824 na jeho adresu: „*Roku 1824-ho prišiel na miesto katolíckeho p. Farára a Tit. kanonika Jána Funke, muže znášenlivého, za Administratora Adalbertus Kosztkaj¹⁷. Tento, jinače solidny a k hostem prívetivý muž dokázal toho swou horliwosti, že nebyl zdejší Obci evang. príznivý...*“¹⁸

Ondrejovi Markušovskému sa nepáčilo, že po prvom roku svojho pôsobenia žiadal od richtára, ktorý bol luteránom, aby do obecnej rady, zloženej tiež z evanjelikov, zbral aj jedného katolíka, a to bez ohľadu na výsledky volieb. Vo voľbách richtára a obecnej rady sa v predchádzajúcich rokoch dostali na post člena obecnej rady aj štrbskí katolíci, ale v 20. rokoch 19. storočia už nie. Výsledky volieb vždy záviseli od viacerých okolností, svoju úlohu zohrávala aj konfesiónalna príslušnosť kandidáta, ale v Štrbe to nebol prioritný dôvod. Viaceré rodiny v čase protireformácie prešli ku katolíckemu náboženstvu, po prijatí

16 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijatě Swobody w Náboženstwi. Roku 1824*, s. 184.

17 Adalbert Kostka pôsobil ako rímskokatolícky kňaz v Štrbe v rokoch 1824 – 1828. Pozri: *Štrbské premeny*. Zost. Zuzana Kollárová. Košice 2012, s. 172.

18 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijatě Swobody w Náboženstwi. Roku 1824*, s. 185.

Tolerančného patentu sa opäť stali evanjelikmi a boli tu aj konfesiónalne miešané manželstvá. Nebolo zvláštnosťou, že k evanjelickému krstu niesli dieťa evanjelickým rodičom katolícki krstní rodičia i naopak. V obecných voľbách bolo rozhodujúce spoločenské postavenie kandidáta a jeho autorita. Sociálne rozvrstvenie obyvateľov Štrby však bolo také, že k majetnejším občanom patrili evanjelici, k chudobnejším, a teda aj spoločensky menej vplyvným, štrbskí katolíci. Ak k tomu pripočítame početnosť príslušníkov jedného i druhého vierovyznania a rodinné zázemie kandidujúcich, tak sa v obecných voľbách častejšie presadili evanjelickí kandidáti ako katolícki.

Požiadavka katolíckeho administrátora štrbskej farnosti všetkých zaskočila. Keď richtár odmietol Kostkovu žiadosť, ten sa oficiálnym listom obrátil na Ondreja Markušovského, aby sa on váhou svojej autority zasadil, aby v obecnej rade bol aj katolík, lebo podľa farára Kostku sú katolíci v Štrbe utláčaní, pričom aj oni majú právo podieľať sa na správe obce ako rovnocenní s evanjelikmi.

„*Ja pro zachowání pokoje v obci a k odvráčení onoho podezrení, přiwodil sem starších Obci na to, co se nikdy predešle nestalo, že totiž jednoho z již wiwolených vynechali, a na jeho místo člověka katolíckeho náboženství do úradu vzali,*“ napísal Markušovský v roku 1825.

V nasledujúcom roku sa to už nezopakovalo. Štrbskí katolíci sa po obecných voľbách opäť nedostali do obecnej rady. Tá tento raz už odolávala aj Kostkovým požiadavkám i prosbe evanjelického farára zopakovať kooptovanie niektorého z katolíkov. Zrejme k tomuto odporu prispel aj spor o zvonenie, ktorý sa po Kostkovom príchode do Štrby v roku 1824 znovu začal.

Po volebných a kooptačných neúspechoch 13. novembra 1826 administrátor Adalbert Kostka napísal list Liptovskej stolici do Liptovského Mikuláša, v ktorom uviedol, že štrbský richtár, vicerichtár i dvaja boženíci mu oznámili, že „*žadneho wicej z katolíckeho náboženstwa teraz i buducne do Úradu pripustit nechceju, ano y nepripušťaju, budto bi sme aj na Slawnu Stolicu dali: Nazdawaju sa totižto naši spolu Obiwatelja z Ewanjelickej stranky, že sprawedlnost Sl. Stolicu katholikom sa nepreukazuje...*“ V ďalšej časti listu písal dôvody, prečo by mali byť aj zástupcovia katolíckej viery v obecnej rade. Uvádza, že aj štrbskí katolíci si plnia všetky povinnosti voči štátu, ba lepšie ako evanjelici. Ako príklad napísal, že od roku 1808 do roku 1823 štrbskí katolíci dali štátu 24 vojakov, štrbskí evanjelici len 22, a pritom ich bolo v obci viac ako katolíkov. Záujem o post v obecnej rade odôvodňoval tým, že aj katolíci by radi vedeli, ako sa nakladá s obecnými prostriedkami, pretože majú vedomosti o tom, že sa obecné financie použili na osobné a nie obecné potreby. Požiadaval Liptovskú stolicu o nápravu existujúceho stavu s tým, že ak by ona sama nemohla tento problém vyriešiť, nech list katolíckych obyvateľov Štrby stolica postúpi Najvyššej kráľovskej rade.¹⁹

19 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. LŽ - Kongregačné spisy 20. – 28. 2. 1832, k. 376, č. 77. *List poddaných obce štrbskej katolíci, Štrba 13. novembra 1826.*

Zastúpenie katolíckej časti v štrbskom „obecnom úrade“ sa nepodarilo vyriešiť ani v nasledujúcich rokoch, a to i napriek odporúčaniam deputácie Liptovskej stolice, ktorá prišla do Štrby 14. februára 1827 vyriešiť spory, ktoré tu boli. Jej členovia, asesori Ferdinand Kisel [Kisely] a Anton Horanský, slúžnodvorský Ludovít Pottornay a Farkaš Andreánsky, vtedy odporúčali, aby i napriek voľbám, v ktorých by sa nikto z katolíckych kandidátov nestal richtárom, ba ani boženikom, bol prijatý za jedného boženika z dvoch, ktorých obec volila, reprezentant katolíckej strany. List „*obce štrbskej katolíckej*“ z 12. novembra 1831 Liptovskej stolici so sťažnosťou na štrbských evanjelikov, keď už bol v Štrbe farárom Kostkov nástupca Jakub Valenčík [Valentsik], však prezrádza, že v zastúpení katolíkov v obecnom úrade sa nič nezmenilo ani po ďalších štyroch rokoch.²⁰

Spory, ktoré nastali po Kostkovom príchode do Štrby, sa odvíjali od konfliktu vyplývajúceho z jeho predstavy o používaní zvonov a dovtedy zaužívaného spôsobu pri zvonení a platení za zvonenie. Následne sa premietli aj do zastúpenia katolíckej časti obce vo vedení Štrby a neochoty evanjelikov meniť, resp. porušovať či aspoň nerešpektovať zákonom stanovené pravidlá.

Adalbert Kostka žiadal, aby evanjelici, ak chceli zvoniť za mŕtvym, napísali žiadosť a odovzdali ju administrátorovi rímskokatolíckej fary a až po jeho súhlase tak mohli urobiť. Požadoval tiež to, čo v Štrbe od odchodu predchádzajúceho rímskokatolíckeho kňaza Pongráca neplatilo, aby peniaze vyplatené za zvonenie boli použité na potreby rímskokatolíckej farnosti a nielen na opravu veže a údržbu zvonov.

Spor o zvonenie, ktorý bol v Štrbe kedysi za pôsobenia Jozefa Forneta a rímskokatolíckeho farára Jána Pongráca a ktorý sa v roku 1794 po odchode Pongráca zo Štrby urovnal, sa nanovo vyhrotil, keď mali evanjelici v obci dva pohreby naraz a bez zvolenia katolíckeho kňaza dali zvoniť tak, ako sa to dialo do Kostkovho nástupu na štrbskú rímskokatolícku faru. Nasledoval výhražný list od A. Kostku evanjelickému farárovi Markušovskému.

Zakrátko však vznikol ďalší konflikt, a to opäť v súvislosti s novým pohrebom, keď s evanjelickým zvonárom (turmiterom) šli viacerí chlapi z dediny, aby ho v prípade fyzického napadnutia ochránili. A. Kostka, ktorý k nim prišiel, povolal konflikt a po potýčke obvinil chlapcov zo sprisahania voči nemu a zo snahy ho zabiť.²¹ A. Kostka o tom písal 19. apríla 1825 Ondrejovi Markušovskému a žiadal ho, aby nedovolil viac svojim farníkom takto sa správať voči nemu. Do sporu a hroziacich konfliktov nevhodne zasiahol aj spišský biskup Jozef Bélik.

V máji 1825 robil vizitáciu štrbskej rímskokatolíckej farnosti a po jej skončení napísal list Ondrejovi Markušovskému, v ktorom ho žiadal o rešpektovanie toho, že ide o zvony na rímskokatolíckom kostole, a teda aj práva na stanove-

20 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. LŽ - Kongregačné spisy 20.– 28. 2. 1832, k. 376, č. 77. List poddaných obce štrbskej katolíci, Štrba 12. novembra 1831.

21 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 188.

nie pravidiel tunajšou katolíckou farnosťou, resp. jej administrátorom. Niektorí evanjelici aj pristúpili na požiadavky rímskokatolíckeho kňaza, pretože sa nechceli s ním hádať v čase, keď zvyčajne prežívali veľkú bolesť za stratou najbližšieho a chceli, aby sa ich nebožtíkovi zvonilo tak, ako to bolo v Štrbe zvykom. No Markušovský ich od toho odhovárať s poukazaním, že tým by len potvrdili, že požiadavky predchádzajúceho rímskokatolíckeho kňaza Jána Pongráca i te-rajšieho Adalberta Kostku mali byť zo strany evanjelikov splnené, hoci kostolnú vežu i zvony desaťročia udržiavali spoločne aj katolíci, aj evanjelici.²²

Po listoch katolíckeho farára Kostku a biskupa Bélika prešli do protiútoky štrbskí evanjelici. Svoje sťažnosti s opisáním histórie zboru a svojou predstavou o používaní zvonov a platení adresovali Liptovskej stolici. Prostredníctvom inšpektora evanjelickej cirkvi Liptovského seniorátu Tomáša Sentivániho adresovali sťažnosti aj Miestodržiteľskej rade v Pešti, ale tiež samotnému biskupovi Jozefovi Bélikovi. Toho žiadali, aby bola rímskokatolícka cirkev ústretovejšia a spravodlivejšia k požiadavkám štrbských evanjelikov. Ondrej Markušovský na margo celej korešpondencie a riešenia sporu napísal: „*Wšechná sem prisluchající písma a Documentá zložená jsou w Cyrkewní truhličce, jestliby je kdy potomcy naši potrebovali...*“²³

Spor sa vyriešil v roku 1828, keď Miestodržiteľská rada rozhodla, že evanjelická cirkev v Štrbe síce bude platiť za zvonenie, ktorému sa nebránila, ale finančné prostriedky nepôjdu na potreby štrbskej rímskokatolíckej farnosti, ale na udržiavanie, resp. na opravu veže a zvonov.

Ondrej Markušovský a štrbská škola

Jednou z prvých vecí, ktoré musel Ondrej Markušovský riešiť po svojom príchode do Štrby a ktoré mali neodkladný charakter, bola škola a učiteľ. Zaoberať sa triviálnou školou v dedine bola jeho povinnosť, lebo z pozície farára vyplývala preň aj povinnosť vykonávať funkciu inšpektora miestnej školy. Už v roku 1812 vtedajší učiteľ Štefan Pazar žiadal štrbský evanjelický zbor o úpravu vokátora. Vtedy mu Štrbania vokátor upravili k lepšiemu len málo, lebo nemali z čoho pridávať, a tak on o rok neskôr – 12. septembra 1813, po katastrofálnej búrke a zemetrasení, ktoré zničili značnú časť úrody vo všetkých podtatranských dedinách, prijal pozvanie evanjelického cirkevného zboru v Mokrej Lúke pri Revúcej v Gemerskej stolici. Ako poznamenal Ondrej Markušovský, „*učitel školy p. Pazár; přijaw powolaní za Rektora do Cyrkwi Mokro-Lucke...*, *zdejší Ewangelické obci podekonal a odešel.*“²⁴ Štrbania preto museli čím skôr nájsť iného učiteľa. Najskôr oslovili Ezechiela Mešku, ktorý bol súkromným učiteľom

22 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1825*, s. 186–187.

23 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1824*, s. 191.

24 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1811*, s. 164.

u Baltazára Lubyho, ale ten odmietol, lebo očakával výhodnejšiu ponuku z Pribyliny. Štrbania potom oslovili mengusovského učiteľa Ondreja Stančeka a ten ich ponuku prijal. Cirkevníci tak urobili bez porady s farárom Markušovským, ba zdá sa, že i proti jeho vôli, čo im on neskôr neraz vyčítal.

Vokátor učiteľa, ktorý Ondrej Markušovský zapísal do knihy protokolov, je písaný slovakizovanou češtinou, akou slovenskí evanjelici už dlho písomne komunikovali. Z neho sa dozvedáme, že „*Jeho Wlidnost*“ – teda učiteľ Stanček bude mať povinnosti, ktoré Štrbania so svojim farárom zhrnuli do šiestich bodov: prvý bod požadoval „*Naši mladež školskou w čítaní, psaní, počtowaní, w prawé znamosti Boží, w mrawních krestánských i w jiných potřebních wecech pilne a werne wyučowati*“. Štrbania ďalej požadovali, aby učiteľ viedol príkladný život, aby pre cirkevný zbor vykonával kantorské povinnosti, ako bola hra na organe počas bohoslužieb, aby žil a pôsobil v súlade s miestnym farárom, aby ho zastúpil pri čítaní kázne, ak by miestny farár mal iné neodkladné povinnosti, aby bol úctivý k členom cirkevného zboru. A „*ponewač pak každý delník mzdy swé hoden jest, tedy i my za wernou praci a zachowawani predoznačených powinností, nasledující plat a odmenu Waši Wlidnosti sľubujeme*:...“ Potom nasledoval súpis materiálnych pôžitkov zhrnutých do deviatich bodov, v ktorých bolo presne rozpísané, čo Štrbania dajú učiteľovi za jeho prácu.

Ondrej Stanček mal dostávať v hotovosti 100 ríšskych florénov ročne, 6 meríc žita, jačmeňa (jarcu) 12 meríc, dve fúry sena, dve role, na ktoré sa vyseje žito i jačmeň, jednu oferu na deň Sv. Trojice a jednu kantáciu na Nový rok. Od žiakov mal dostávať päť grošov, za kúrenie a iné potreby v škole po jednom groši. Do školy mali deti nosiť drevo na kúrenie. Tí rodičia, ktorí mali povozy, mali učiteľovi priviesť jeden lachtor dreva. Lachtor bola dĺžková miera, niekde známa pod názvom siaha, označujúca 196-centimetrovú dĺžku. V tomto prípade však mali na mysli skôr objemovú mieru, zodpovedajúcu približne jednému povozu dreva.

Deti chudobných rodičov a v takomto prípade ani ich rodičia nemali povinnosť zásobovať školu drevom. Učiteľ mal dostávať finančnú odmenu tri groše, ak bol ako kantor na pohrebe dieťaťa a štyri groše, ak bol ako kantor na pohrebe dospelého. Do užívania dostal jedno kapustné pole (Štrbania mu hovorili „kapustnička“) a záhradku pri škole. Za notársku prácu mal dostávať 12 ríšskych florénov ročne. Štrbania vyšli svojmu nastupujúcemu učiteľovi v ústrety, aj keď ich požiadal, aby evanjelická cirkev dala každý rok k dispozícii „*zdejšimu obyvateli Joannesovi Huszka tri pluh*“²⁵ zeme, čo predstavovalo približne tri štvrtiny hektára pôdy, s tým, že Ján Húska za to pôjde do Matejoviec poorať Stančekove role a zaseje tam obilie. Vokátor bol podpísaný 7. novembra 1813 Jozefom Smrečánim, cirkevným inšpektorom a učiteľom Stančekom.²⁶

25 Poplužie, resp. „pluh“ v uvedenom kontexte predstavoval plošnú mieru zodpovedajúcu výmere ¼ hektára, teda cca 2500 m² pôdy.

26 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowé prijaté Swobody w Náboženstwi. Roku 1811*, s. 164–165.

Ondrej Stanček teda v novembri 1813 nastúpil na post štrbského učiteľa v miestnej evanjelickej škole, ktorú o dva roky neskôr – v roku 1815 obnovili, a podľa dochovaných záznamov si plnil svoje povinnosti. Jeho učiteľská horlivosť však trvala pravdepodobne len do začiatku 20. rokov 19. storočia. Vtedy sa Stanček začal stavať vľažne k svojim povinnostiam, ba zdá sa, že ich aj poriadne zanebdával. Nevedno, kto inicioval v novembri 1820 stretnutie richtára, kurátorov a farára Markušovského, aby spolu prerokovali zhoršujúce sa pomery v štrbskej škole. Zo zápisu Ondreja Markušovského sa to nedá presne určiť, no zdá sa, že situácia v miestnej triviálnej škole dozrela do takého štádia, že rokovanie popredných mužov obce vyplynulo akosi samo od seba: „*Roku 1820 w nedeli 1. adwentní držan jest we farním dome Convent priwatny, pri kterém kuratorowé, úrad richtársky a kostolnicy radili se se swým kazatelem Slowa Božihó o uwedení lepšihó poradku pri školském wyučowání dítek, a kde wšecy žádostiví wetšihó napotom prospěchu ustanowili jménem celé Cyrkwi nasledující Zprawu*: ...“ Potom v piatich bodoch stanovili povinnosti, ktoré by mala cirkev, richtársky úrad i učiteľ plniť, aby sa nenarušoval vyučovací proces a deti poriadne navštevovali školu a v nej sa aj niečomu naučili. Vo formulovaní jednotlivých bodov už cítiť Markušovského dikciu. Koniec-koncov, ako školský inšpektor mal aj právo a aj povinnosť kontroly a určovania základných pravidiel, ak sa bežne zaužívané nie vždy plnili.

Prvý bod v zápise určoval povinnosť pre cirkevný zbor, aby dal urobiť školský protokol - knihu, do ktorej by učiteľ zapísal meno dieťaťa a nastupujúceho do školy a vedomosti, s ktorými do školy prišlo. Druhý bod hovoril o tom, že rodičia musia svoje deti posilať do školy najneskôr po Michalovi – po 29. septembri, keď sa už, v zásade, skončili hlavné poľné práce a učiteľ musí deti učiť od ich nástupu do školy, nie neskôr. V treťom bode sa nariaďuje, aby žiadne dieťa bez vedomia učiteľa nevynechalo vyučovanie, neprítomné deti má zapísať, aby sa vedelo, ktorí rodičia zanedbávajú svoje povinnosti. V štvrtom bode je uvedený zákaz povolávať učiteľa k richtárovi počas vyučovania. Richtár, ak chce vybaviť úradné veci, môže zavolať učiteľa alebo pred ôsmou hodinou rannou, alebo popoludní od 13-tej do 16-tej hodiny, keď mali žiaci prestávku. Ak by učiteľ ktokoľvek pod akoukoľvek zámienkou vyvolával z vyučovania, učiteľ má vtedy právo odmietnuť. V piatom bode sa nariaďuje, že deti majú byť preskúšané dvakrát v roku. Raz v škole pred Vianocami a druhýkrát na konci školského roku v kostole „*w té nadeji, že tak i rodičowé když uwidí prospěch dítek swých w škole, potešeni i jejich žačkowé k wetši pilnosti probuzeni budau*“.

Z neskorších zápisov Ondreja Markušovského vieme, že niektoré body sa neplnili tak, ako boli stanovené.

Škola i jej učiteľ však boli spomínaní v biskupskej vizitácii z roku 1824. Konštatuje sa v nej, že škola má od roku 1820 školský protokol, v ňom sú zapísané mená detí a ich rodičov, tiež študijné výsledky detí i skúšky a doba ich školskej dochádzky. Podľa zapísaného údaju, v roku 1824 navštevovalo evanjelickú školu v Štrbe 152 detí – chlapcov i dievčat.

Vo vzťahu k učiteľovi zápis urobený pri biskupskej vizitácii v roku 1824 len uvádza, kto bol učiteľom na štrbskej evanjelickej škole, aké mal povinnosti a tiež aké mal materiálne pôžitky. Nezmieňuje sa bližšie o samotnom učiteľovi a jeho práci, no v ďalších zápisoch v knihe protokolov, ktoré Ondrej Markušovský urobil, sa už meno štrbského učiteľa nachádza v nelichotivej poznámke: „*Wetši zlé nemuže potkati Cyrkew, ani kazatele wetši trápení, jako když ona dostáwa nemrawního učitele, a onen když na místo pomocníka naléza protiwného čloweka. Taký los potkal zdejší Cyrkew když sy bez chtení a proti wuli swého kazatele wywolila Ondreje Sztantsek za swýho učitele...*“ a tiež poznamenáva, že ani biskupský pohovor s ním počas vizitácie nepomohol: „*Moje ustni y písebné, přátelské y přísnější naučování, wystrahi, káraní, pouštel jedným uchem dnu, druhým wenku, a tak i horliwé napomenutí, které se mu dalo pri wizitaci roku 1824, nic pri nem neprospelo. Škodliwé následky zanedbaného wyučování w škole a nerádneho žiwota učitele vycházeli wždy wíc na swetlo, cyrkew wšak showíwala mu za dluhé časy ohled maje na jeho manželku a newine deti.*“²⁷

V zápise z roku 1827 rozpísal trápenie, ktoré mal s učiteľom Stančekom. Uvádzal, že deti neučí tomu, čo sa od neho žiadalo, najmä katechizmus a biblickú históriu, že na vyučovanie nechodí načas, ba niekedy vôbec, a častokrát, a to aj na bohoslužby, aj „*obtížený napojem, že nebyl v stawe ani zpíwat, ani hrat na organe*“. A ďalej napísal: „*W Mesyci unori opet sem nalezl mladež školní tumulující a bez Rektora, wšeckych pak k žalu jen polowicy toho počtu, w kterem by se byli nachazet meli...*“. Keď sa pýtal školákov, kde sú ostatní, dozvedel sa, že niektorí nechodia do školy vôbec, ostávajú pracovať na gazdovstve a ďalších rodičia posielajú do katolíckej školy. Na pohovore s rodičmi, ktorý s nimi na fare urobil 25. februára 1827, títo povedali Markušovskému: „*My proto posylame do školi katolické, ponewadž se tam lépe cwičí a my sami mame doma svoje deti, ponewadž daremne do naši školi chodiwali.*“²⁸

Ondreja Markušovského sa tento problém dotýkal nielen ako farára, ale aj ako rodiča, ktorému sa v prvej polovici 20. rokov 19. storočia do školských lavíc posadili synovia Ľudovít (nar. 1815), Jozef (nar. 1816) i dcéra Lýdia (nar. 1819) a do školských lavíc začala dorastať dcéra Žofia (nar. 1823). Preto sa rozhodol konať: „*Tu již trpeliwost nemela žadného místa, a mlčením byl by sem hřešil proti nebi, y proti mnohým duším.*“

Hneď na druhý deň po návšteve školy 26. februára 1827 pozval starších cirkvi na faru, aby spoločne hľadali riešenie. Štrbania sa mu priznali, že aj ich tento stav trápi a len čakali, kedy sa toho ujme ich farár Markušovský. On navrhol pohovor s učiteľom a ako napísal: „*...domlouwali mu pekným tichým spůsobom, a né žeby žádali, ale prosyli, aby odsawad pilneji konal svoje powinnosti.*“ Lenže tento spôsob dohovoru na učiteľa nezabral, o čom Markušovský rozhor-

27 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženstwi. Roku 1824*, s. 192.

28 Tamtiež.

čene napísal: „*Tento né žeby byl wzal swé na oči widomé prowinení a dobrým slowem uspokojit hledel Cyrkewníku, ale jim ještě zpurne a neuctiwe odpowídal, takže oni tou nestydatosti čloweka obrazeny oswedčili se zjewne pred ním, že mu dawaju Termin do dne Jiriho. Od té chwile hledel se tento Rektor pomstit kde a jak mohl, a trucowal Cyrkew wolením písni co nejdluhších... Dne 9. Brezna prišel na rani modlitby tak obtížen napojem, že nebyl w stawe ani zpíwat, ani hrat na organe, takže sem naposledy našel nekolika ostatních weršu s lidem pritomným ja continirowal. Pod tím časem wyšel z kostela a hnedky doma bíti začal swou Swekru wekem zešlu a tichou osobu...*“²⁹

Keď nepomáhali napomenutia, cirkevníci podali na učiteľa sťažnosť inšpektorovi Liptovského seniorátu T. Sentivánimu, ale sťažnosť podal rovnako aj učiteľ Stanček, ten však na cirkevníkov ako na svojich osobných nepriateľov.

Zo zápisu Ondreja Markušovského vyplýva, že jeho snaha podporená cirkevným zborom, aby učiteľ Stanček bol zbavený miesta v Štrbe, vyšla takmer naprázdno. Seniorálny konvent, ktorému predložili svoju sťažnosť a ktorý sa konal 27. marca 1827 vo Vrbici pri Liptovskom Sv. Mikuláši, chcel dať Stančekovi ešte šancu na polepšenie sa, hoci štrbská deputácia na konvente, ktorú tvorili kúrator Michal Šerfel, kostolník Ján Ivanides, starší v cirkvi Michal Kordován, Ján Otčenáš a Ján Šulek, uviedla celý rad preheškov učiteľa Stančeka, a to najmä voči výchove a vzdelávaniu štrbských detí. Deputáti uviedli na prvom mieste, že je mnoho detí, „*ktéré tri, čtyri y pet zimy chodja do školy a neznaju ani čítat, a které znají, doma se naučili*“. K nim pridali aj odchod evanjelických detí do katolíckej školy, resp. to, že rodičia už deti do školy ani neposielajú, že sú s ním problémy ako s kantorom „*a Služby Božské mnohému u nás se sprykrili, swoju wažnost stratili*“ a navyše, „*co se týče žiwota a příkladu dobrého, toho ještě neukazal*“.³⁰ I napriek tomu ešte stále ostávala nádej, že konvent prijme rozhodnutie v prospech učiteľa, berúc do úvahy jeho početnú rodinu.

Stanček sa však na konvente správal arogantne, a tak liptovský senior skonštatoval, že všetky napomenutia, ktoré konvent dával Stančekovi, ostali „*bez všeckeho osohu*“. Oznámil mu, že počnúc Kvetnou nedeľou 1827 sa stáva voľným človekom, teda bez učiteľského miesta v Štrbe. Problémy, ktoré štrbský evanjelický zbor mal s učiteľom Stančekom, boli poučením aj preň. Stančeka totiž vybrali niektorí jeho členovia bez vedomia a súhlasu farára Markušovského a bez patričného preverenia jeho schopností i povesti, ktorú mal na predchádzajúcom mieste. Aby sa to nezopakovalo, dal senior podmienku, že nového učiteľa môžu Štrbania vybrať minimálne z dvoch kandidátov, ktorých si pred pozvaním preveria a s ktorým bude súhlasiť aj senior i miestny farár Markušovský.

Štrbania si našli dvoch učiteľov, a to filického učiteľa Slavkovského a Pavla Šefranku [Schefranka, neskôr písaný aj ako Šafranka]. 6. mája 1827 sa v kostole

29 Tamtiež.

30 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženstwi. Roku 1827*, s. 195.

konali voľby učiteľa. Väčšinu hlasov získal Pavol Šefranka, a tiež aj odporúčenie Liptovského seniorátu. Štrba teda pozvala na miesto učiteľa do evanjelickej školy Pavla Šefranku, absolventa prešovského evanjelického kolégia.³¹

Povinnosti, ktoré mu uložili, boli rovnaké, ako mal stanovené jeho predchodca. Vokátor tiež, až na niektoré malé prílepkovania, ako bola odmena kantorovi pri pohrebe, ktorá sa teraz stanovila na rovnakú výšku tak pri staršom, ako i pri mladšom zosnulom na 6 grošov, oproti predchádzajúcim štyrom grošom. Čo však bolo dôležité, učiteľa obec už nezavazovala za každých podmienok plniť úlohu obecného notára, ale len vtedy, keď si poriadne splní všetky svoje rektorské povinnosti. Za úrad notára mal byť odmenený desiatimi rímskymi florénami a jednou fúrou sena.

Cintorín a cholera

Obdobie pôsobenia Ondreja Markušovského ako štrbského farára je spojené aj so založením nového cintorína, v podstate na mieste predchádzajúceho, na ktorom sa pochovávalo do 9. augusta 1777. Po zaplnení všetkých miest na ohradenom starom cintoríne začali Štrbania od 12. novembra 1828 (prvý pohreb) pochovávať svojich mŕtvych na novom mieste - na tej strane, kde sa nachádzal evanjelický kostol a dnešná farská záhrada. Ďalšie úpravy sa robili v roku 1833, keď bol cintorín na obecné náklady obmurovaný kamenným múrikom. No už o rok neskôr, v roku 1834, bol tento cintorín plný. Obec ho rozšírila tak, že k nemu pripojila pozemok, na ktorom boli pochované aj obeť cholery.³² A tá v Štrbe, ako aj v ostatných dedinách a mestách Liptova a v susednom Spiši v roku 1831 zanechala za sebou poriadnu spúšť.

Štrbania o cholere počuli už dávnejšie, najmä v spojitosti s udalosťami v Poľsku, ale zažili ju v plnej sile v uvedenom roku 1831. Stoličný lekár Liptovskej stolice zaznamenal prvý prípad cholery 15. júla 1831. Do Liptova ju doniesli obchodníci a furmani z Palúdzky, ktorí boli za obchodom v Ľvove. Od júla sa už šírila nekontrolovateľne nielen na Liptove, ale aj na Spiši. Do polovice januára 1832 ochorelo v Liptovskej stolici 12 494 obyvateľov, z ktorých 4508 na cholere aj zomrelo.³³

21. septembra 1831 zasiahla prvým ochorením aj Štrbu. V tom čase už bolo roľníctvo na východnom Slovensku spacifikované po jeho revolučných vystúpeniach, ktoré sa odohrali v júli 1831 na Zemplíne, začiatkom augusta aj v Šariši a čiastočne aj v Spišskej stolici. Dôvodom roľníckeho povstania bol dlhodobý útlak, začiatkom 30. rokov 19. storočia neúroda a hlad, do ktorého vstúpila epidémia cholery. Keď jej šíreniu chcela stoličná vrchnosť v Zemplínskej stoli-

31 Tamtiež, s. 196.

32 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1834*, s. 210.

33 VÍTEK, Peter: *Stručne z dejín Liptova, 2. časť*. In <http://www.dejinyliptova.guran.sk/rody/55-strune-z-dejin-liptova.html>

ci zabrániť chlôrovaním studní, popričom si cholera i naďalej vyžiadala ďalšie obeť, vznikla fáma o travičstve pánov, ktorí takto likvidujú nespokojných poddaných. To vyvolalo búrku nespokojnosti, ktorá prerástla do povstania. To však bolo v lete 1831 tvrdo potlačené. O tom, ako sa tieto nepokoje odrazili v Štrbe, však Ondrej Markušovský nepíše. Štrbskí roľníci pravdepodobne o ozbrojenom vystúpení neuvažovali.

Podľa nariadenia panovníckeho dvora sa v čase epidémie nesmeli bohoslužby konať v kostole, len na voľnom priestranstve, čo sa v Štrbe dialo v priestore medzi kostolom a farou, a to celú zimu až do jari 1832. Nevieme, ako to bolo v čase nepriaznivého počasia, lebo Ondrej Markušovský nám o tom nezanechal žiadne informácie a ani farári z okolitých dedín v Liptove i na Spiši. V Štrbe sa v kostole konali Služby Božie prvýkrát od zákazu až po sviatku Sv. Trojice.

Zápis Ondreja Markušovského o priebehu cholery v Štrbe je pomerne krátky, ale je v ňom zhmotnená obrovská tragédia, ktorá v jeseni 1831 postihla obec: „*Wüle tochtu nařízení pokračovala tehdy i zdejší Cyrkew ewangelická. Od dne, totiž 21. Septembra, v nemž morní Uplavice w zdejší Obci znikla, až do dne 16. Novembra, kde taže Nemoc Smrti Čtyricetčtvero lidí krem katoliku, jakoby spokojenou se byti ukazala, všickni pod tym časem Zemrelí w tichosti byli wenku wywezeni, a na osobném míste wyše Cmytera pohrbeni. Tu když se ukazalo, že truchlícy nad neobičejným pochowáwaním swych Zemrelých welmi želejí, učinil sem, co se bez Urazu vyšlých Rozkazu státi mohlo, chteje pohreb Zesnulých priozdobiti a jejich pozustalé kolik tolik uspokojiti. Postawil sem se totiž u bráničky Chrámowé s kantorem Cyrkewním a když wúz s mrtwym telem se priblížil, začala se písen pohrební, trwající až dokud mrtwé tělo nebylo k hrobu prywezeno...*“³⁴

Okrem evanjelikov na cholere zomrelo ešte 17 Štrbanov katolíckeho vierovyznania. Prvým z nich bol sedemročný Michal Muranský, ktorý zomrel 5. októbra 1831, posledným bol 26-ročný Jozef Rura. Tak, ako na cintorín nevypravádzal mŕtvych Ondrej Markušovský, tak ich nevypravádzal ani štrbský rímskokatolícky kňaz Jakub Valenčík [Walentsik]. V matrike je pri menách týchto choleroých obetí pri mieste uloženia telesných pozostatkov latinská poznámka „*Cemeterium Cholericorum*“ a v tabuľke, kde sa uvádzalo meno pochovávajúceho kňaza poznámka „*Nullus*“ – nikto.³⁵ Od vypuknutia cholery sa aj v Štrbe urobili opatrenia, aby sa cholera veľmi nešírila. Tie vychádzali z nariadení stoličného lekára a liptovskej vrchnosti a dozvedáme sa o nich z važeckej matriky, a najmä z poznámky vtedajšieho evanjelického farára vo Važci Michala Šoltésa (farárom bol v rokoch 1831–1862), ktorý nastúpil na važeckú faru v apríli 1831 a svoje pôsobenie začal takými smutnými udalosťami, ako bolo vypravádzanie

34 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1831*, s. 195.

35 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, f. Zbierka cirkevných matrik, Rímskokatolícky farský úrad v Štrbe, filiálky Važec, Štrba, zv. IV. /SZ/ inv. č. 1124 r. kat., r. 1825–1898. *Matrika narodených, sobášených a zomrelých 1825–1898*, s. 2–3.

jeho farníkov na ich poslednej ceste. A tých bolo, podľa zápisu v matrike zomrelých, šesťdesiatšesť. Od polovice septembra do októbra 1831 zomierali denne traja až štyria Važťania, poslední chorí na cholera zomreli počas vianočných sviatkov 1831. M. Šoltés o dianí v dedine napísal: „*Comisár Kráľovský bol tu a nedovolil ani zvonit', ani navštevovať chorých v Cholere, ani pochovávať, ani nechodili oznámit pohreb, pre zákaz - len sami domáci vynášali v tichosti mŕtvoly za cmíter, ten po skončenej cholere držal knaz všetkým kázan - to len z počutia napísaní sú.*“³⁶ Myslel tým zápisy mŕtvych v matrike. Podobná situácia ako vo Važci bola aj v Štrbe a platili tu rovnaké nariadenia. Zachoval sa však zápis, ktorý v knihe *Štrba* publikoval slovenský etnograf a múzejník Peter Švorc st., hovoriaci o opatrení, ktoré museli Štrbania urobiť, a aj ho urobili, pri pochovávaní choleroých obetí: „... *ponewač že wčas terajšej chorobe do jednej jamy aj wiacej Truhal sa kladlo, pre bezpečnosť techdi, aby w čas parení zeme znowu ta ista aj i horša choroba nezničila, naložilo sa, aby hnedki te cmíteri, kde z cholery pochowani ležia, dokonatima priekopami obkopy boli a miesto, kde hroby sa, na tri Šuchi od zeme zwišku zawozili a zanieli, a to sice na ten spôsob, aby spodok Skalu, potom pieskom a sami Vrch zase skalami zawozeni bol...*“³⁷

Šúch bola dĺžková miera, rovnajúca sa dĺžke ľudského chodidla, ktorá sa ustálila na dĺžke približne 30,5 cm. V 19. storočí sa kopali hrobové jamy približne do hĺbky 90 až 100 centimetrov a do takej hĺbky mali po vykopaní hrobovej jamy položiť kamene, piesok, rakvu, na ňu zasa kamene a navŕšiť hlinu. Pochovávanie mŕtvych sa muselo zaobísť bez zvonenia a tradičného pohrebného ceremonálu.

Začiatkom júna 1832, v 24. nedeľu, sa konala „*pohrební počestnosť zde w Cholere Zemrelým*“. Štrbania sa najskôr zhromaždili v kostole a potom za zvukov zvonov sa v sprievode, na čele ktorého kráčal Ondrej Markušovský, vybrali na miesto, kde boli pochovaní mŕtvi, čo zomreli na cholera. „*Tam pozastawiwše se, prečten byl v kollektu Text, modlili sme se modlitbu hroby poswecujici a Zemrelé w ruce Boží odewzdawajicy a nawráti vše se do Domu Páne, mluwil kazatel k zástupu neobičejne proniknutému z Pláče Jeremiáše 3, w. 31–41.*“ napísal o tom neskôr Ondrej Markušovský, poznamenajúc, že všetky nariadenia, ktoré boli vydané a rozposielané do jednotlivých miest a dedín sú „*složené v Cyrkewní Truhlici*“.³⁸

Štrba sa dlho spamätávala z týchto tragických udalostí, ktoré ešte umocňovali nasledujúce klimaticky nepriaznivé roky, najmä rok 1834, poznačený veľkým suchom a následným hladomorom. Ondreja Markušovského veľmi dojala, keď si po týchto biedach Štrbania slávnostnými bohoslužbami pripomenuli v 26. nedeľu po Sv. Trojici päťdesiate výročie posvätenia štrbského evanjelického chrámu a pri tejto príležitosti mu odovzdali nové oltárne rúcho a preňho osobne novú zimnú kamžu.

V štrbskej knihe protokolov končia kronikárske záznamy Ondreja Markušovského rokom 1835 a pokračujú už len zápismi z konventov Liptovského seniorátu, prepismi dôležitých nariadení, týkajúcich sa evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku a prepismi niektorých kázaní.

Nepoznáme príčinu toho, prečo Ondrej Markušovský prestal robiť zápisy do knihy protokolov. Dôvodov mohlo byť viac a jedným z nich mohol byť aj jeho zdravotný stav. Ondrej Markušovský totiž zomrel 12. júna 1837 vo veku 52 rokov po 26-ročnom pôsobení v Štrbe. Ako prezrádza zápis z matriky pokrstených, Ondrej Markušovský ešte 12. júna 1837 pokrstil novorodenca Janka, syna Pavla Tomku a jeho manželky Alžbety, rod. Šerfelovej. Chlapec sa narodil deň predtým, ale hneď po krste zomrel. V ten istý deň však skončil aj farár Ondrej Markušovský a zápis v matrike pokrstených je možno jeho posledným zápisom, ktorý tento štrbský farár urobil. Ondrej Markušovský bol pochovaný 15. júna 1837 na štrbskom cintoríne.

Ondrej Markušovský – the second „post-tolerant“ Protestant priest in Štrba Biography (1811–1837)

Štrba belonged among the largest villages in the county of Liptov in the territory of present Slovakia. Even though its high elevation and low quality of its soil limited the prospects of farmers, Štrba paradoxically attracted Slovak intelligentsia, particularly priests. One of them was also Ondrej Markušovský who was active as Protestant priest of Augsburg confession in Štrba between 1811 and 1837. By creating the Protestant Association in Štrba, Ondrej Markušovský continued in work of his predecessor, the baroque philosopher and writer Jozef Fornet. He put great emphasis upon education of children in his congregation as well as on education of his own children. He also financially supported the Protestant schools in Hungary. His oldest son Ľudovít Markušovský became a doctor in the second half of the nineteenth century and was one of the most important organisers of the Hungarian health care system. He was awarded the Order of the Iron Crown by Emperor Franz Joseph I. Ondrej Markušovský witnessed the great cholera epidemic of 1831, in course of which he buried 44 victims of this disease. He himself died of tuberculosis six years later.

36 Štátny archív Bytča, f. Važec, ev. a. v., *Matrika narodených, sobášených a zomrelých 1783–1869*, s. 199–200.

37 Citované podľa: ŠVORC, Peter : *Štrba*. Košice 1979, s. 27.

38 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženství. Roku 1832*, s. 210.

SLOVÁCI, ČESI A STREDNÁ EURÓPA V REVOLÚCII A PO REVOLÚCII 1848–1849

PROTIREČIVÉ FORMOVANIE STREDOEURÓPSKEJ
IDENTITY U ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH
POLITICKÝCH ELÍT

DUŠAN KOVÁČ

Predstavitelia Čechov a Slovákov, kultúrna a politická elita oboch národov, ktorá sa ujala historickej úlohy začať národnú agitáciu u svojich národov, a tým zároveň iniciovať proces formovania moderného českého a slovenského národa, vzopáli sa počas revolúcie 1848–1849 k mimoriadnej aktivite. Česi a Slováci tak hrali počas revolúcie medzi slovanskými národmi významnú úlohu. Ľudovít Štúr a jeho druhovia sformulovali počas revolúcie prvý politický program pre Slovákov. Tento program, ktorého hlavnou ideou bola federalizácia Uhorska na etnickom princípe, bol teda postavený na báze historického Uhorska. Na historickom princípe bol postavený aj český politický program Františka Palackého. Jeho odmietnutie ísť do nemeckého snemu vo Frankfurte bolo motivované ideou českého historického práva. Pravda, rovnako nemeckí liberáli vo Frankfurte sa opierali o historické právo, o právo zjednotenia Nemecka na princípe „prvej ríše“, teda Svätej ríše rímskej nemeckého národa. Historický argument uplatňovali aj maďarskí revolucionári vedení Lajosom Kossuthom. Podľa ich koncepcie bolo Uhorsko maďarským národným štátom. Rovnako aj České kráľovstvo, teda kráľovstvo svätováclavskej koruny bolo podľa koncepcie Palackého a aj jeho nasledovníkov českým národným štátom a pre nemeckých liberálov bola stredoveká nemecká ríša zase nemeckým národným štátom. Táto snaha dať stredovekým feudálnym štátom budovaným na celkom iných princípoch národný charakter, akokoľvek historicky nekorektná, dominovala v historickom a politickom vedomí a v politických koncepciách až hlboko do 20. storočia. V týchto historických koncepciách, ktoré sa stali ideologickou súčasťou formovania nemeckého, maďarského, českého a slovenského národa sa už súčasne ukrývali konflikty: konflikt česko-nemecký a slovensko-maďarský. Potenciálne však tieto historické koncepcie vytvorili aj rozdielnu platformu, na ktorej sa formovala národná ideológia slovenského a českého národa. Historický princíp zblížoval koncepciu českú s koncepciou maďarskou a potenciálne komplikoval spoluprácu sloven-

sko-českú. Slovenský politický program bol postavený nie na historickom, ale na tzv. prirodzenom práve a s českým národným programom harmonizoval iba v koncepcii československej (čechoslovakistickej), v ktorej sa Slováci prezentovali ako súčasť českého (československého) národa. Táto línia, napriek blízkosti a úzkej spolupráci Slovákov a Čechov však bola v rozpore s koncepciou Štúrovou počas revolúcie, ale aj s koncepciou memorandistov zo 60. rokov 19. storočia.

Revolúcia roku 1848 je aj významným medzníkom pri formovaní politickej koncepcie strednej Európy.¹ Revolučné programy jednotlivých národov, ale aj programy sociálnych skupín otvorili otázku priestoru, v ktorom sa majú tieto programy realizovať. Určité zárodoky strednej Európy ako politického priestoru vznikali už v rannom stredoveku. Po rozdelení rímskej ríše, a hlavne po schizme v kresťanstve sa Európa rozdelila na západnú a východnú. Deliacia čiara medzi oboma časťami prebiehala od severu na juh a bola to hranica dvoch výrazne odlišných, aj keď kresťanských civilizačných okruhov.² Stredná Európa sa v tejto situácii formovala ako časť západného civilizačného okruhu, ktorý bol na „čiare dotyku“ s východnou Európou. Od 15. storočia, v súvislosti s expanziou Osmanov, formovala sa stredná Európa ako obranný priestor kresťanskej Európy, v ktorom dostala svoj *raison d'être* habsburská monarchia. Tieto „zárodoky“ politickej koncepcie strednej Európy sa počas revolúcie 1848 pretavili do modernej podoby. Stredná Európa ako politický priestor v modernom slova zmysle vznikla vlastne v kvase revolučných ideí roku 1848.³

Revolúcia roku 1848 je vlastne celoeurópskou revolúciou. Pri dôkladnejšej analýze jednotlivých udalostí a programov však zistíme, že pokiaľ ide o obsah a o sociálnych nositeľov a hýbateľov revolúcie, Francúzsko predstavuje celkom zvláštnu kapitolu, vyznačujúcu sa predovšetkým tým, že tam národno-politický akcept nehral takú závažnú úlohu ako v krajinách „na východ od Rýna“.

Fenoménu, ktorému sa metaforicky hovorí „jar národov“ – to bola záležitosť Talianska, Nemecka a Habsburskej monarchie. V tomto priestore, ktorý by sme mohli nazvať stredoeurópskym, predstavuje práve revolúcia 1848 jeden z najvýraznejších vrcholov vo vývoji nacionalizmu. V týchto krajinách nacionalizmus dozrel k sformulovaniu politického programu, založeného na princípe

1 KOVÁČ, Dušan: *České a slovenské úsilie v stredoeurópskom kontexte 1848–1918*. In: Česko-slovenské vzťahy – Slovensko-české vzťahy. Liberec 2000, s. 73–78.

V tejto práci formuloval autor základné myšlienky k téme. V terajšej štúdiu autor doplnil a modifikoval predchádzajúce závery na základe ďalšieho štúdia, ktoré bolo podporené projektom APVV-0119-11.

2 TOYNBEE, Arnold J.: *Studium dějin*. Praha 1995.

V dnešnom globalizovanom svete sa môže Toynbeeho koncepcia uzavretých civilizácií zdať sporná, ale v čase vzniku jeho koncepcie v 30. rokoch 20. storočia mala do značnej miery svoje opodstatnenie.

3 Diskurz o strednej Európe bol veľmi živý hlavne po roku 1989. Malo to politickú motiváciu. Krajiny, ktoré sa oslobodili spod nadvlády Moskvy, odmietali byť „Východom“ a hľadali stratenú „strednú Európu“. Neskôr tieto diskusie utíchli. V poslednej dobe vyšla k tejto téme publikácia: HOREL, Catherine: *Cette Europe qu'on dit centrale. Des Habsbourg à l'intégration européenne 1815–2004*. Paris 2009.

„národného štátu“. Zatiaľ čo v Nemecku a Taliansku pôsobila idea národného štátu dynamicky a produktívne smerom k sformulovaniu idey národných štátov, v mnohonárodnostnej habsburskej monarchii sa táto idea prejavila v značne transformovanej podobe. Habsburská monarchia sa nemohla stať „národným štátom“. Po porážke Turkov sa Habsburská monarchia, paradoxne, v epoche nacionalizmu ocitla pred vážnym problémom: sformulovať svoju štátnu ideu tak, aby zodpovedala modernej dobe. A moderná doba bola dobou nacionalizmu.

Nové idey, ktoré hýbali Európou, priniesli počas revolúcie 1848 na program dňa otázku novej organizácie strednej Európy. Na nové impulzy hľadali odpoveď aj Česi a Slováci. Zatiaľ čo slovenský program bol v prvej fáze postavený na báze historického Uhorska, český a nemecký program, či azda aj česko-nemecký konflikt už mal jednoznačne stredoeurópsku dimenziu. Nemecký program z Frankfurtu znamenal vytvorenie „nemeckého národného štátu“ v strednej Európe či Veľkého Nemecka, ktorého súčasťou sa mali stať aj krajiny svätováclavskej koruny. Idea, ktorej hlavným nositeľom bola nemecká liberálna buržoázia, smerovala k obnoveniu Napoleonom zlikvidovanej stredovekej nemeckej ríše, pravda, v modernom rúchu a s moderným obsahom. Nemecké dynastie, či už to boli Habsburgovci, Hohenzollernovci, Wittelbachovci či iné, sa mohli do takéhoto moderného štátu integrovať, ale nemecký „národný štát“ mohol existovať aj bez nich.

Dôsledné uskutočnenie tejto idey znamenalo vlastne premenu strednej Európy na moderný nemecký štát. Znamenalo by to súčasne zánik Habsburskej monarchie, pretože hranica na rieke Litave by sa stala fakticky hranicou oddeľujúcou strednú Európu od uhorsko-balkánskeho medzipriestoru. Táto nová organizácia Európy by znamenala súčasne pomerne tvrdé rozdelenie Čechov a Slovákov. Palackého odmietnutie frankfurtskej ponuky bolo, aj keď nie v prvom pláne, motivované aj obavami z tejto novej organizácie Európy.

Predstavy nemeckej liberálnej buržoázie sa neuskutočnili a, ako je známe, nebolo to iba pre Palackého odmietnutie. Idea z roku 1848 však bola v nemeckom prostredí živá v celom nasledujúcom období. Nezanikla ani po Bismarckovom „malonemeckom riešení“ roku 1871. V kruhoch nemeckých liberálov a nacionalistov bola táto idea živá aj počas prvej svetovej vojny. A úspech knihy Friedricha Naumanna *Mitteleuropa* za vojny u nemeckej verejnosti, svedčí o tom, že to bola idea, ktorá oslovovala pomerne širokú verejnosť v Nemecku.⁴ Nasledujúce politické udalosti po roku 1918, a hlavne po druhej svetovej vojne a po rozdelení Európy železnou oponou, spôsobili, že vznikla aj v nemeckej odbornej literatúre a v nemeckom politickom diskurze nová koncepcia a aj nová terminológia, v ktorej dominantnú úlohu hral pojem *Ostmitteleuropa*,⁵ pričom ale „Westmitteleuropa“ bola stotožnená s Nemeckom.

4 NAUMANN, Friedrich: *Mitteleuropa*. Berlin 1915.

5 Tento termín je aj v súčasnej literatúre veľmi frekventovaný. Pozri prehľadnú prácu: PUTTKAMMER, Joachim von: *Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Oldenburg Grundriss der Geschichte*. München 2010.

Palackého odmietnutie však nebolo prostým nie. Obsahovalo v sebe inú koncepciu strednej Európy, v mnohom úplne protichodnú ku koncepcii nemeckých liberálov. Palacký v svojej koncepcii federalizácie strednej Európy sledoval iný pohyb ako nemeckí liberáli. Frankfurtská koncepcia smerovala k „nemeckému národnému štátu“, teda k národnej homogenizácii veľkého, dovtedy divergentného priestoru. Palackého projekt znamenal vlastne heterogenizáciu Habsburskej monarchie, pričom k historickému princípu pribudol ako dôležitý faktor aj princíp národnostno-etnický, čo bolo vzhľadom na vtedajšie politické myslenie elit v Habsburskej monarchii a vzhľadom na dovtedajšie chápanie legitimacy ako historického fenoménu úplne nové. Palackého koncepcia vlastne vylúčila Nemecko zo stredoeurópskeho priestoru, posunula ho smerom k západnej Európe a postavila stredoeurópsky priestor na zachovaní a upevnení Habsburskej monarchie. Inými slovami: Habsburgovci áno, Nemecko nie. Stredná Európa sa mala stať priestorom medzi Nemeckom a Ruskom. Bola to teda úplne iná stredná Európa ako v predstavách nemeckej liberálnej buržoázie a Friedricha Naumanna. Palackého koncepcia dávala nový zmysel Habsburskej monarchii, ktorá sa mala stať štátom, ktorého úlohou je ochraňovať malé národy v strednej Európe. Svojím tónom radikálnejšie, ale v zásade austrofederalistické myšlienky Karla Havlíčka Borovského rovnako potvrdzovali dôležitosť a význam existencie Habsburskej monarchie ako stredoeurópskeho štátu.⁶ Ale takéto riešenie bolo viedenskému dvoru cudzie, pretože zaváňalo „nelegitimitou“, aj keď práve toto riešenie mohlo byť pre monarchiu perspektívnym. Viedenský dvor však stále živil svoje ambície na vedúcu úlohu v Nemecku tak ako to svojho času presadzoval knieža Metternich.⁷ V porevolučných podmienkach v novej podobe presadzoval túto ideu Metternichov dôstojný nástupca knieža Felix Schwarzenberg.⁸ Znamenalo by to nesporné modernizáciu celého štátu a v konečnom dôsledku predstavovalo aj odpoveď na výzvu nacionalizmu. Habsburská monarchia sa mala stať „národným štátom“ viacerých malých národov.

Ani Palackého koncepcia sa neuskutočnila. Nezanikla však porážkou revolúcie. Bola živá v ďalších generáciách politikov a bola aj súčasťou politického myslenia Čechov i Slovákov. Myšlienky roku 1848 boli vo všeobecnosti akýmiś východiskom všetkých ďalších politických koncepcií a ideí. Aj Tomáš Garrigue Masaryk, aj Milan Hodža reflektovali tieto idey.

V slovenských politických programoch a v slovenskom politickom myslení sa koncepcia strednej Európy a miesta Slovenska a Slovákov v nej formovali po-

6 BĚLINA, Pavel – HLAVÁČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela: *Velké dějiny zemí koruny české*, sv. XI.a, 1792–1860. Praha 2013, s. 300.

7 Pozri: *Die Habsburger Monarchie 1848-1918. Band VI. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*. (Hrsg. Adam Wandruszkaund – Peter Urbanitsch). Wien 1989.

8 KISZLING, Rudolf: *Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs*. Graz - Köln 1952. Porovnaj tiež *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung Das Ministerium Schwarzenberg, Band I. 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850*. (Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kleťčka). Wien 2002.

stupne a pomerne zložito. Slovenský politický program tak, ako ho sformuloval Ľudovít Štúr a jeho najbližší spolupracovníci, vychádzal najprv z prostej predstavy etnickej decentralizácie Uhorska. Tento program bol vyjadrený v *Žiadostiach slovenského národa* z mája 1848.⁹ Ak sledujeme iba štátoprávnu rovinu, slovenské Žiadosti vychádzali z predstavy o decentralizácii Uhorska na národnom princípe, pričom všetky národy mali mať svoje vlastné snemy a pomerne zastúpenie na celouhorskom sneme. Tento program neprekročil rámec Uhorska a predstava o nejakej zásadnej reorganizácii strednej Európy v ňom absentuje. Jánom Kollárom propagovaná všeslovanská vzájomnosť opretá o „veľké Rusko“, ktorá bola postavená na jazykovej a kultúrnej báze, nedostala ani počas revolúcie politický rozmer.

Vehementné odmietnutie slovenského politického programu zo strany uhorskej revolučnej vlády, ktorá stála na princípe jednotného a centralizovaného uhorského štátu, donútilo Štúra a Hurbana uvažovať aj o iných alternatívach. Tak sa napokon aj slovenský politický program musel vyrovnávať s otázkou usporiadania strednej Európy. Po prvýkrát to bolo na Slovanskom zjazde v Prahe. Potreba spolupráce stredoeurópskych a balkánskych Slovanov tvorila jednu z hlavných tém zjazdu. Slovenskí politici už predtým rekognoskovali situáciu u iných slovanských národov v monarchii, cestovali a boli v konštituovaní kontaktov mimoriadne aktívni. Až na Slovanskom zjazde sa však vynorila otázka spolupráce Slovanov v novom svetle – ako otázka budúcnosti strednej Európy. Ľudovít Štúr na zjazde vyhlásil, že Slovania majú riešiť svoje problémy bez ohľadu na Habsburgovcov a monarchiu: „*Cíl náš měl by býti zachovati říši Rakouskou? Náš cíl jest zachovat nás. Nejdříve musíme sloužit sobě, pak jiným. [...] Vyslovme se, že chceme jako samostatné spojené slovanské obce stát pod rakouskou říši. Neříkejme, že chceme zachovat Rakousko, ani utvořit rakouskou slovanskou říši.*“¹⁰ Štúrov akcent na samostatné organizovanie slovanských národov v strednej Európe už teda prekročil nielen rámec Uhorska, ale aj rámec Rakúska, hoci ho striktné neodmietol. Vzťah k Habsburskej monarchii však ostal centrálnou témou pre „habsburských Slovanov“ na zjazde, ale aj po zjazde.

Na Slovanskom zjazde v Prahe bol prednesený aj český návrh na politické spojenie Slovákov s Čechmi. Tento návrh je z historického hľadiska mimoriadne zaujímavý. Bola to ponuka na utvorenie jedného česko-slovenského celku v rámci federalizovanej Habsburskej monarchie, teda prvý konkrétny program česko-slovenskej štátnosti. Je známe, že Slováci tento návrh neprijali. Priebeh diskusie ukázal, že za iných okolností, za iného priebehu revolúcie, bola

9 Program bol viackrát publikovaný. Naposledy: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X. Od revolúcie 1848–1849 k dualistickému Rakúsko-Uhorsku. Počiatky politickej emancipácie Slovákov a formovania modernej spoločnosti.* (ved. redaktor Milan Podrimavský), Bratislava 2009, s. 40–42.

10 *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X. Od revolúcie 1848–1849 k dualistickému Rakúsko-Uhorsku. Počiatky politickej emancipácie Slovákov a formovania modernej spoločnosti.* (ved. redaktor Milan Podrimavský), Bratislava 2009, s. 45.

možnosť tento návrh uskutočniť. Slovenskí predstavitelia ho neodmietli nejako striktné. Dá sa povedať, že Slováci neboli vtedy na takýto návrh pripravení. On sa totiž odlišoval od ich pôvodných predstáv o riešení slovenskej otázky v rámci Uhorska. Známe Hurbanove slová, že „*ak nám Maďari dajú, čo nám majú dať, nemôžeme proti nim meč tasiť*“ dokumentuje, že slovenskí predstavitelia aj napriek jasným signálom zo strany maďarskej revolučnej vlády stále neboli pripravení na radikálny rozchod s Uhorskom. Ľudovít Štúr to zdôvodnil predovšetkým obavami z represálií zo strany maďarskej vlády a navrhoval, aby sa slovenské požiadavky na autonómiu a na politické zrovnoprávenie národov v Uhorsku vnímali ako prvý, nevyhnutný krok: „*Jest a má to býti jen první stupeň; Jihoslované byli již dříve na něm, teď mohou tedy ovšem na druhý stoupati; jen činite, doskočíme pak hned najednou za Vámi.*“¹¹

Po porážke pražského povstania preniesol Ľudovít Štúr ťažisko svojej aktivity do Viedne, čo znamenalo v oblasti praktickej politiky príklon k pozitívnemu stanovisku k Habsburskej monarchii a to bez ohľadu na to, ako sa tento pomer vyvíjal v oblasti programovej, či deklaratívnej. Na tejto báze prebiehala aj spolupráca so Srbmi a predovšetkým s Chorvátmi bána Jelačića. Ukázalo sa, že maďarské odmietnutie požiadaviek nemaďarských národov bolo tým rozhodujúcim momentom, ktorý posunul aj riešenie slovenskej otázky smerom k Viedni. Vypovedanie neposlušnosti uhorskej vláde v septembri 1848 a sformulovanie požiadavky vyčlenenia Slovenska z Uhorska ako samostatnej korunnej krajiny – čo bola vrcholná revolučná požiadavka Slovákov – pripútala Slovákov k Viedni a v spore medzi Maďarmi a Viedňou posunula Slovákov na stranu panovníka. Z iných východísk a z inej strany sa tak slovenský program priblížil k federalizačnému plánu Palackého a k potvrdeniu nového *raison d'être* Habsburskej monarchie. Oproti široko a revolučne ponímanému postoju Štúra, s ktorým vystúpil na Slovanskom zjazde, t. j. že sa pri riešení svojich problémov Slovania nemajú obzerať na Habsburskú monarchiu, to bolo nepochybne značné zúženie slovenského manévrovacieho priestoru. V závere revolúcie sa tento zúžený priestor vlastne premenil na slepú uličku, pretože Slováci napokon nemali nič, čím by mohli donútiť Viedeň k tomu, aby zvažovala slovenské politické požiadavky.

Prítomnosť ruských vojsk v Uhorsku vnímali predstavitelia Slovákov dosť intenzívne, bolo to však predovšetkým v súvislosti s porážkou Kossuthovcov, ktorí boli aj nepriateľmi slovenských revolucionárov. Po porážke revolúcie Ľudovít Štúr a jeho druhovia boli v hlbokkej depresii, pretože pochopili, že cesta k dosiahnutiu politických cieľov ani cestou dohody s Maďarmi, ani cestou viedenského dvora nie je schodná. Porážka revolúcie znamenala aj v obcenejšom slova zmysle dôležitý predel. Bol to predel medzi romantizmom a realizmom. Revolúcia znamenala nielen koniec romantizmu v literatúre a umení, ale aj v politike. Realistický princíp v politike viedol k tomu, že federalizácia monarchie bola odmietnutá, nakoľko sa začala vnímať iba ako federalizácia na historickom

11 Tamtiež, s. 46.

princípe, bola to teda jediná reálna a realistická forma federalizácia po revolúcii – a to nemalo pre Slovákov nijaký význam. Federalizáciu na historickom princípe tak aj viedenské *Slovenské noviny* odmietali a pre viacerých slovenských postromantikov federalizácia znamenala vlastne iba „viac slovenského otroctva“: „Čím více federalismu, tím více historického práva, a čím více tohoto, tím více otroctva slovenského.“¹² Slováci, ktorí aj po revolúcii ostali verní Viedni, rezignovali teda na federalizmus a spolu s viedenským dvorom a ministrom vnútra Alexandrom Bachom podporovali centralizmus. Aj u nich bola východzia pozícia daná poznaním, že etnický federalizmus ako nelegitímny je neuskutočniteľný a pod federalizmom videli iba federalizmus na „historických základoch.“ Slovensko ako samostatná korunná krajina bolo z hľadiska legitimacy, ktorá hrala na viedenskom dvora dôležitú úlohu, neakceptovateľné. Z hľadiska legitimacy mohlo mať väčšiu šancu česko-slovenské riešenie ako rozšírenie krajín svätováclavskej koruny. Teror, ktorý viedenská vláda nastolila v Uhorsku, mohol nasvedčovať tomu, že vo Viedni boli naklonení riešeniam, ktoré šli na úkor uhorskej štátnej jednoty. V skutočnosti však aj panovník, aj jeho vláda vedeli, že radikálne skoncovanie s revolúciou a revolucionármi je iba jednou stránkou reality. Tá druhá spočívala v tom, že bolo jasné, že teror a direktívne vládnutie za pomoci brachiálnej moci nemôže byť trvalým riešením uhorskej otázky a postupne sa hľadali cesty a koncepcie na perspektívnejšie modely fungovania krajiny.

Poznanie, že slovenský politický program, ktorý sa zrodil ako najdôležitejší produkt „slovenskej jari“, bol odložený ad acta, spôsobilo v slovenskom politickom tábore veľké rozčarovanie. Hlavní slovenskí predstavitelia z čias revolúcie sa stiahli do úzadia, viacerí sa dostali pod dohľad bachovskej polície. Cenzúra a policajný dozor nad Slovákami, ktorí aktívne vystupovali počas revolúcie, a paradoxne práve v dôsledku vývoja na strane Viedne, neumožňovali medzi Slovákami rozvinutie spoločenskej a politickej aktivity. Obdobie neoabsolutizmu bolo obdobím útlmu národnej agitácie.

Ludovít Štúr žil utiahnuto pod policajným dozorom a svoje sklamanie vyjadril vo vízii budúceho veľkého slovanského sveta v diele *Slovanstvo a svet budúcnosti*.¹³ Dielo písal po nemecky (*Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*) a je jasné, že ho venoval zahraničnej verejnosti. Východiskom pre napísanie diela bolo nepochybne Štúrovo sklamanie z výsledkov revolúcie a frustrácia z nerealizovaných politických plánov. Doznívanie rusko-tureckého vojnového konfliktu nepochybne významne ovplyvnili viaceré Štúrove formulácie a závery. Sklamanie z postoja Viedne po revolúcii vyvolali u Štúra negatívne emócie, ale aj racionálne argumenty o neživotaschopnosti Rakúska a o rezignácii na možnosť uskutočniť slovenské politické plány v jeho rámci. Po odmietnutí federalizmu

12 *O centralisaci a federaciji*. In: Slovenské noviny, Viedeň, 28. 11. 1850.

13 ŠTÚR, Ludovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava 1993, 175 s.

Dielo napísal Štúr po nemecky (*Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*), najprv vyšlo v ruskom preklade (r. 1867, 1909), až r. 1931 v nemčine. Prvý kompletný slovenský preklad vyšiel až roku 1993.

i austroslavizmu ostala Štúrovi ako jediná reálna perspektíva na záchranu Slovákov pred postupnou asimiláciou orientácia na Rusko. Vo svojej vízii budúceho sveta, ktorou oprášil a doplnil Heglovu ideu svetových dejín o ideu, že budúcnosť patrí Slovanstvu, ktoré prevezme po Germánoch štafetu svetového ducha a rozvinie ho, šiel Štúr tak ďaleko, že predpovedal priame politické včlenenie všetkých Slovanov do veľkej Ruskej ríše a ako evanjelik bol pripravený rezignovať na svoju vieru a pristúpiť k pravoslávii. V týchto formuláciách bol už jasne prítomný rusko-turecký vojnový konflikt: „Nie jestvovaním, ale zánikom Rakúska a Turecka, toho žalára Slovanov, rozkvitne raz lepšia, túžobne očakávaná budúcnosť, až potom sa bude môcť rozvíjať slovanský život na širokých, krásnych poliach od Krušných Hôr až k Bosporu.“¹⁴

V súvislosti s krymskou vojnou treba chápať aj Štúrovo negatívne hodnotenie európskeho Západu. Toto hodnotenie nie je, pravda, úplne negatívne. Štúr uznával viaceré pozitíva, viaceré prvky formovania moderného štátu, uznával západnú vedu i umenie. Niekde na okraji nájdeme v spise i náznaky, že Rusko je viac ako súčasný režim. Ale to sú iba marginálie, pretože v spise *Slovanstvo a svet budúcnosti* Štúr už do určitej miery potlačil politický romantizmus, stavia na reálnom svete a ten reálny ruský svet bol svet cársky, v ktorom vtedy nemali miesto ľudské práva, liberálne hodnoty či všeobecné volebné právo, ktoré Štúr požadoval počas revolúcie. Štúr teda v záujme politického riešenia slovenskej a obecne slovanskej otázky potlačil všetky ďalšie politické idey, ktoré azda mohla vyriešiť budúcnosť. Hlavným motívom ostala orientácia na Rusko: „Pákou a vodcom chóru celej našej národnej rodiny je Rusko, pripojme sa teda k nemu, pristúpme celkom v duchu nášho národa na vodcovstvo historicky nám daného kmeňového staršinu.“¹⁵ Štúr teda už nepožadoval politické práva pre Slovákov ako pre malý samostatný slovanský národ v Uhorsku, ale stal sa prorokom veľkého slovanského národa, v ktorom sa mali Slováci stať jedným z prameňov, ktorý vteká do veľkého mora. Budúcnosť tohto slovanského národa Štúr ani neznačuje, nepíše o tom, ako by sa mal tento národ vyvíjať, nepíše o parlamentarizme, o demokracii. Nateraz sa uspokojil s víziou veľkého národa.

Kompletné Štúrovo dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* vyšlo v slovenčine až roku 1993. V ruskom preklade vyšlo prvýkrát roku 1867 a druhýkrát roku 1909. Niektorým vzdelaným Slovákom bolo teda dielo známe predovšetkým z ruského prekladu. Preto nemožno jeho vplyv na slovenskú spoločnosť preceňovať. Ale hľadanie záchranu pre Slovákov v Rusku a v pomoci Ruska Slovákom a ostatným Slovanom – to bola idea, ktorá sa zrodila zo sklamaní z výsledkov revolúcie a ktorá dostala počas Krymskej vojny nové impulzy. V poslednej tretine 19. storočia opäť ožila v súvislosti s udalosťami na Balkáne, ale to už bolo v inej politickej konštelácii a s iným akcentom, pretože už išlo o uskutočnenie slovenského politického programu z roku 1861.

14 ŠTÚR, Ludovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava 1993, s. 150.

15 Tamtiež, s. 151.

Aj na českej strane prevládlo po revolúcii rozčarovanie, avšak depresia tam nebola natoľko hlboká ako u Štúra a jeho druhov. Český politický program vo forme trializmu alebo inej formy „vyrovnania sa“ Viedne s českou štátnosťou bol odložený, ale nebol natoľko beznádejný ako program slovenský. Veľa záležalo od toho, akú váhu bude mať česká spoločnosť a s akou vehemenciou bude môcť svoje požiadavky postaviť.

Hľadanie reálnej polohy pre politiku priviedlo na českej strane k zvýšenému úsiliu o budovanie vlastnej ekonomickej, politickej i kultúrnej infraštruktúry, čoho výrazom bola mobilizácia českého národa vo forme „táborov“, budovanie politických strán, vlastného finančného kapitálu, ale aj takých inštitúcií, ako bolo Národné divadlo či česká Karlova univerzita.¹⁶

Slovákovi vytriezvenie z revolúcie prinieslo poznanie, že riešenie slovenskej otázky je možné iba pri zmene medzinárodnej situácie. Z toho vyplynula mimoriadna pozornosť, ktorú venovali slovenskí predstavitelia a slovenská tlač medzinárodnej situácii. S veľkými nádejami pozerali Slováci na Krymskú vojnu i na národnooslobodzovací boj južných Slovanov na Balkáne. Ich pozornosti však neušli ani aktivity Napoleona III., formovanie vojensko-politických blokov, ale aj udalosti vzdialenejšie, ako napríklad španielska revolúcia či búrska vojna. Vo všetkých týchto udalostiach sa slovenská tlač identifikovala s národnými a oslobodzovacími hnutiami a usilovala sa za každú cenu vidieť víťazstvo národného princípu vo svete.

Česi i Slováci manifestovali svoju lojalitu k Habsburskej monarchii aj počas prusko-rakúskej vojny. Bola to vojna, ktorá napokon dosť radikálne zmenila politické postavenie strednej Európy. Ani Česi, ani Slováci nevideli dôvod, prečo by mali podporovať Prusko, na rozdiel od Maďarov. Slováci vo svojej tlači naznačili, že ich lojalita nie je úplne „nezištná“, ale že požadujú od panovníka rovnoprávne postavenie s ostatnými národmi, ak rovnakým spôsobom vylievajú za svoju vlasť krv.¹⁷ Rakúsko-uhorské vyrovnanie prinieslo pre Čechov i Slovákov nové rozčarovanie. Maďarská nelojálnosť bola odmenená a česká a slovenská lojalita vlastne potrestaná. Odcudzenosť k Habsburgovcom i k rakúskemu a uhorskému štátu postupne medzi Čechmi a Slovákami narastala. U Slovákov to malo ešte jeden dôsledok. Aj keď stále proklamovali, že stoja na princípoch Memoranda z roku 1861, vývoj v porevolučnej, a hlavne v dualistickej monarchii spôsobil prehodnotenie ich dovtedajšej politiky. Zintenzívnenie česko-slovenských kontaktov na prelome storočí spôsobilo, že v novej, zmenenej situácii, ktorá vznikla po vypuknutí svetovej vojny, Slováci všetkých politických smerov - od Martinčanov až po sociálnych demokratov boli pripravení akceptovať česko-slovenskú štátnosť a vystúpiť v priebehu vojny aj so zbraňou ruke za toto riešenie.

16 HLAVÁČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době. I. a II.* Praha 2014.

17 *Pešťbudínske vedomosti*, 24. 7. 1866.

Revolúcia 1848–1849 a politický vývoj po jej potlačení pôsobili ako katalyzátor politického myslenia u českých a slovenských politických elít. Zásadnou otázkou tu bol vzťah k Habsburskej monarchii, ktorý bol v zásade pozitívny, ale už od revolúcie nie úplne bezvýhradný. Habsburské záujmy v nemeckej oblasti ako aj vzťah Viedne k Maďarom a ich politickým koncepciám postupne relativizovali vzťah českého a slovenského politického tábora k monarchii. Hľadanie iných východísk nebolo jednoduché. Slovanstvo a ruský mesianizmus pôsobili aj u Čechov, aj u Slovákov, ale ťaživá situácia slovenského hnutia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní priviedla časť slovenského politického tábora až k nekritickejmu spoliehaniu sa na cárske Rusko. Napriek tejto skutočnosti postupná radikalizácia národného hnutia smerovala jednoznačne k novej koncepcii strednej Európy, ktorá sa mala stať, bez ohľadu na Viedeň i Budapešť, priestorom medzi Nemeckom a Ruskom.

V tomto zmysle strednú Európu definoval aj Milan Hodža v rokoch druhej svetovej vojny,¹⁸ bola to však koncepcia, ktorá dozrievala podstatne dlhšie, už od 19. storočia.

Slovaks, Czechs and central Europe in the revolution and after the revolution of 1848–1849. Contrasting the formation of a Central European identity of Czech and Slovak political elites.

The study is dealing with the forming of political Central-European space during the revolution of 1848–1849 and its aftermath. The Slovak and Czech political elites played an important role in that process. In the Habsburg monarchy, the 1848 revolution had both social and very strong national dimensions. Political nationalism operated on the principle of the idea of a “nation-state” which was observed by the Slovak and Czech political programme as well. The acceptance of the Habsburg monarchy by Palacký and Štúr resulted in the project of federalisation of Central Europe. But the concept of federalisation was understood differently by Slovaks and Czechs. The Czech political idea was based on the historical principle according to which Bohemia should be part of the new federation within the historical borders of the lands of the St. Wenceslas' crown. For Slovaks, only a federation based on the so called natural, i.e. ethnic principle was relevant. But Vienna rejected first the ethnic principle and subsequently the Czech idea too, because it would cause a German-Czech conflict. In the following years the Czech political camp strived for the compromise with Vienna while Slovaks, following their ethnic-federation programme, expected the change in Central-Europe as a result of the change in the international situation.

18 HODŽA, Milan: *Federation in Central Europe*. London 1942.

K POLITIZÁCIÍ CYRILU-METODSKÉHO KULTU V ČESKOSLOVENSKU 1918–1938¹

MIROSLAV MICHELA

„Prvá slovanská ríša na území našej republiky bola ríša veľkomoravská. Založili ju Moravia a Slováci... vo vzájomnej svornosti bola sila, o ktorú sa rozrážala zlosť nepriateľov našich... My Čechoslováci boli sme po Juhoslovánoch prví zo Slovanov, ktorí sme prijali kresťanstvo a položili sme s nimi základ slovanskej cirkvi a slovanskému písomníctvu.“² Tento citát vybraný z prvorepublikovej učebnice dejepisu odráža hneď niekoľko nosných argumentov súvisiacich s interpretáciou cyrilo-metodskej misie v kontexte budovania Československej republiky ako národného štátu. Už definícia historických aktérov (Slovania – Moravia a Slováci – Čechoslováci) však ukazuje aj na určitú argumentačnú nekonzistentnosť, s ktorou sa v rokoch 1918–1938 pravidelne stretávame aj na iných miestach. Práve tzv. historické tradície predstavujú významné „bojisko“, na ktorom súperia predstavitelia reprezentujúci rôzne politické a historické koncepty.

Od konca 18. storočia patrí kult slovanských vierozvestcov medzi silnejšie tradície na území stredovýchodnej Európy, pričom od prvých storočí existencie uhorského, českého a poľského kráľovstva sa, až na niekoľko výnimiek, kult kontinuálne neudržiaval. Podnety vzbudzujúce záujem o veľkomoravskú tradíciu a cyrilo-metodskú misiu na Slovensku prichádzali predovšetkým z Moravy, kde bol kult rozšírený a každoročne si ho pripomínali.³ Obrodenci videli v Cyrilovi a Metodovi hlavných šíriteľov kresťanstva v Európe a snažili sa misiu integrovať medzi ostatných cirkevných svätcov. Ako zemskí patrioti uctievali aj ostatných uhorských svätcov, napr. panovníkov sv. Štefana, sv. Imricha a sv. Ladislava. Zároveň sa ale cyrilo-metodská „civilizačná misia“ stala jedným z kľúčových motívov v slovenských dejinách. Ako upozornil Dušan Škvarna, prisúdenie jedinečnosti „zasvätenej krajine“ je dôležitým atribútom utvárania moderného slovenského nacionalizmu, pričom táto téma sa stala dôležitou predovšetkým

1 Predložený text vznikol v rámci riešenia projektu GA ČR, č. 14-12289S: *Konstruování národní identity: Státní svátky za první Československé republiky*. Zodpovedný riešiteľ M. Michela.

2 HLAVINKA, Karol: *Stručné dějiny národa československého*. Košice 1922, s. 19–20.

3 K dejinám cyrilo-metodského kultu pozri prácu: ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, 161 s.

Túto publikáciu využívam ako základnú bázu informácií o kulte.

v čase, keď uhorská politika smerovala k národnej homogenizácii krajiny.⁴ Na konci 18. storočia priberal kult k štandardnému cirkevno-náboženskému posolstvu aj širší národno-kultúrny rozmer. Podobne, ako to bolo v iných prostrediach, niektoré „tradície“ v čase modernizácie a narastajúcej nacionalistickej mobilizácie získali nové funkcie. Ranostredovekí svätci boli v rámci národného hnutia využívaní pri dokazovaní „vyspelosti“ a „civilizačnej zrelosti“ Slovanov a Slovákov v Uhorsku s cieľom zrovnoprávniť ich postavenie a bojovať proti strašiaku asimilácie. Veľkomoravská tradícia sa stala zásadným argumentom v kontexte idey slovenského historického práva a predstavitelia národného hnutia sa identifikovali ako pokračovatelia cyrilo-metodského odkazu.

S pravidelnými oslavami okrúhlych cyrilo-metodských jubileí v Uhorsku sa stretávame až od roku 1863. Išlo o individuálne počiny, ktoré zasiahli rôzne verejné priestranstvá, divadlá, prednáškové sály, hradné ruiny, kostolné interiéry. Organizátori mali ďalekosiahlejšie plány, chceli zorganizovať najmasovejšiu a najdemonštratívnejšiu slávnosť na Slovensku s centrom v Nitre. Celoplošne sa však konali len na pôde banskobystrickej a spišskej diecézy. Zároveň v tomto období preferovaný kultúrny význam misie poskytol spoločnú platformu pre spoluprácu katolíckych a luteránskych cirkevných hodnostárov. Čiastočne sa tak prekračovali lokálne, regionálne, ako aj konfesiónálne hranice a vierozvestci sa stali nástrojom konštruovania národnej jednoty. Peter Macho trochu nadnesene označil toto obdobie interkonfesiónalnej spolupráce za idylickú etapu vo vývoji cyrilo-metodskej tradície.⁵ Významným aktom bolo prepojenie osláv a svätcov s otvorením celonárodnej kultúrnej inštitúcie Matice slovenskej a fakt, že pápež Pius IX. na žiadosť Štefana Moyzesa, moravských a chorvátskych biskupov priznal sviatku vyššiu váhu, resp. presunul termín sviatku zo 14. marca na 5. júl, čo sa do praxe prenieslo od roku 1865.

V roku 1863 mnoho veriacich putovalo aj na Velehrad, ktorý sa stal centrom masových púť, slávností a intelektuálnych podujatí s čisto cirkevným charakterom. Podľa niektorých údajov sa tam zišlo až 300 000 ľudí.⁶ Pri tejto príležitosti bola usporiadaná v auguste slávnosť aj v Brne. Stala sa z nej jedna z najväčších českých národoveckých manifestácií v 60. rokoch 19. storočia, ktorá znamenala impulz pre rozvoj národného hnutia.⁷ Nemecká liberálna tlač na Morave kome-

4 ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 13–65.

5 MACHO, Peter: *Cyrilometodská tradícia na Slovensku medzi konfesionalizmom a nacionalizmom*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrilometodská tradície v 19. a 20. storočí, období rozkvetu i snah o umlčení*. Praha 2013, s. 72–78.

6 ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 41.

K tomu tiež: CINEK, František: *Velehrad víry. Duchovné dějiny Velehradu*. Olomouc 1936, s. 153–184.

7 K tomu bližšie: VAŇÁČEK, Michael: *K oslavám cyrilometodského milénia na Moravě v r. 1863*. In: *Vlastivědný věstník moravský* 17, 1965, s. 45–58; JONOVÁ, Jitka: *Cyrilometodská jubilea na Velehradě ve druhé polovině 19. století pohledem Svatého stolce*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrilometodská tradície v 19. a 20. storočí, období rozkvetu i snah o umlčení*. Praha 2013, s. 31.

tovala miléniové oslavy s obavou, že: „*Hodně Moravanů katolického smýšlení nevidí ve velehradské slávnosti slovanský svátek a moravské apoštoly nepovažuje za fanatiky moderního čečismu; totiž toto moderní češství není nic jiného než zmírněná kopie zastaralého husitismu se vši svou hrubostí a středověkým barbarstvím.*“ a ocenila, že oslavy na Velehrade sa udiali v čisto cirkevnom duchu.⁸ Pritom v českom intelektuálnom prostredí, ako aj v národnom hnutí sa presadili názory Františka Palackého a jeho dôraz na husitstvo ako najslávnejšiu éru českých dejín.⁹ Postupná sekularizácia a presadzovanie husitských motívov v českom národnom hnutí (aj na Morave) v tomto období znamenali, že sa moravskí kňazi českému národnému hnutiu vzdávali a cyrilo-metodská tradícia ostala obmedzená predovšetkým na cirkevné prostredie.¹⁰

Počas dualizmu došlo aj v Uhorsku k útlmu kultu. Vládnuce elity ho chápali ako konkurenčný voči vlastnej agende. V roku 1869 pripomínané 1000 výročie úmrtia sv. Cyrila a 1000 výročie úmrtie Metoda v roku 1885 boli v slovenskom prostredí oslavované veľmi komorne. Na velehradské oslavy 950. výročia príchodu vierozvestcov v roku 1913 prišlo asi 500 slovenských pútnikov v čele s Ľudovítom Okánikom a Ferdinandom Jurigom, vtedy poslancom uhorského snemu. V tomto období bola zdôrazňovaná najmä idea kultúrneho transferu medzi Veľkou Moravou a Uhorskom, t. j. snaha o určité harmonizovanie uhorského vlastenectva a slovenskej identity, čo reprezentuje aj dielo Franka Víťazoslava Sasinka *Sv. Method a Uhorsko* (1884), argumentujúce v prospech slovenského „historického práva“.

Miesto vierozvestcov v štátnej ideológii prvej Československej republiky

V kontexte vyjednávania o budúcej podobe Európy bola veľkomoravská tradícia propagandisticky využívaná v prospech vzniku Československej republiky. Zásadným argumentom bola koncepcia jednotného „československého národa“, charakterizovaného spoločným jazykom, kultúrou, ako aj „zlatým vekom“. Práve dlhodobé prerušenie ranostredovekej štátnosti malo byť príčinou jeho rozdelenia na „dve vetvy“. Významný argument predstavovali aj zmienky o spoločnom „odpore“ voči dualistickej monarchii či „polofeudálne“ pomery v Uhorsku.¹¹ Aj Ferdinand Juriga vo svojej slávnej reči na uhorskom sneme 19. októbra 1918, v ktorej žiadal sebaurčovací právo pre Slovákov, využíval historické argumenty

8 ŘEPA, Milan: *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*. Praha 2014, s. 138–139.

9 HANUŠ, Jiří: *Cytilometodějství: Nesamozřejmě tradice*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cytilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013, s. 18.

10 ŘEPA, Milan: *Cytilometodějství v procesu české národní emancipace na Moravě*. In: tamtiež, s. 28.

11 Napr. KLIMEK, Antonín – NOVÁČKOVÁ, Helena – POLIŠENSKÁ, Mílada – ŠTOVÍČEK, Ivan (eds.): *Vznik Československa, 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky*. Praha 1994, dok. 71, 103, 115, 155; RASHOFFER, Hermann (ed.): *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*. Berlin 1936, s. 158–184.

najčastejšie spojené s veľkomoravskou tradíciou. Vyzdvihol misiu solúnskych bratov a ako národnú tragédiu označil bitku pri Bratislave v roku 907.¹² Juriga vo svojej reči predpovedal moment národného vzkriesenia. Tento argument sa následne objavil aj v čase, keď dochádzalo k nastoľovaniu československej štátnej zvrchovanosti na Slovensku. Napríklad po príchode Šrobárovej vlády do Skalice 6. novembra argumentovali veľkomoravskou tradíciou ako symbolom rozmachu a slobody Slovákov, ktorá sa po „tisícročnom útlaku“ obnovuje.

Rozprávanie o Veľkej Morave a sv. Cyrilovi a Metodovi boli na Slovensku rozšírené predovšetkým v národne orientovanom prostredí a u gréckokatolíkov. Ich etablovanie pomáhalo novej štátnej a národnej ideológii postavenej na téze o obnovení československej štátnosti, ktorej zánik bol pripisovaný na vrub Nemcom, Maďarom, ako aj nesvornosti Svätoplukových synov. V prvej polovici 20. storočia môžeme hovoriť aj ako o vrchole novej vlny konfesionalizácie a politickej inštrumentalizácie kultu. Historik a diplomat Kamil Krofta v tomto kontexte zvlášť podtrhol význam národnotvorného mýtu v kontexte budovania nového štátu: „*Tu hned na začátku [v období Veľkej Moravy] je prirodzená jednota národní a státní, jednota, která potom bohužel sice byla násilně roztržena, ale v dějinách obou rozložených větví našeho národa i v jejich národním povědomí zanechala hluboké stopy.*“ ... „*Tak stala se říše velkomoravská v naši národní tradici jaksi prototypem národního státu, kde celý národ našel zjednocení a kde počal vtvářeti svoji svéráznou, slovanskou a evropskou vzdělanost. Odtud to dějinné úsilí vrátitise k těmto základům, odtud ta snaha po obnově říše velkomoravské. A tato historická tradice velkomoravská je pro ideu československou stejně důležitou složkou, ba snad ještě důležitější než sám její základ, historická skutečnost.*“¹³

Rok 1918 znamenal, celkom logicky, zásadný medzník vo verejnom pripomínaní kultu, ktorý donedávna predstavoval konkurenčný a potlačovaný naratív voči vládnej moci. Práve táto kritická pozícia voči historickej ideológii presadenej počas dualizmu predstavovala základný rámec, ktorý „vyňal“ slovenské dejiny z dejín uhorských a má zásadný vplyv na písanie o dejinách Slovenska a Slovákov až do súčasnosti. Prestala sa zdôrazňovať slovensko-uhorská komplementarita a došlo skoro k úplnej negácii dovtedy platných východísk o uhorskej (maďarskej) minulosti. Tento negatívny postoj upevňovali aj permanentne napäté vzťahy medzi Československom a Maďarskom v celom medzivojnovom období.

V duchu interpretácií známych už z predchádzajúcich období predstavovala Veľká Morava prvý a vlastný štátny útvar „československého národa“, pričom jeho existencia sa mala ďalekosiahlo premietat' v spoločnom vedomí národnej jednoty tiahnucej sa dejinami ako červená niť. Dejiny, ktoré po zániku tejto

12 *Országgyűlési Napló*, XLI, 826. országosülés 1918 október 19-én; JURIGA, Ferdinand: *Blahozvest' kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny. 2. diel*. Trnava 1937, s. 46.

13 Upozornil na to ŠKVARNA, Dušan - HUDEK, Adam: *Cytil a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 68–69.

riše už nemohli byť úplne spoločnými, preto ich vykresľovali ako dejiny neustáleho stýkania, poznačené rodovou blízkosťou. Súčasťou príbehu reštaurácie „slávnej minulosti“ bol už z 19. storočia kultivovaný mýtus civilizačnej nadradenosti, ktorý mala naplniť demokratická tradícia republiky. Sv. Cyril a Metod v tomto smere tvorili alternatívu voči etablovaným uhorským svätcom, čo bol výrazný odklon od minulých pokusov o zosúladenie uhorského panteónu svätcov, a zosobňovali konštrukt národných dejín postavený predovšetkým na protimaďarskej a protinemeckej rétorike. „Maďari“, a predovšetkým maďarská šľachta bola prezentovaná ako odveký nepriateľ a utláčateľ. Knieža Rastislav v rámci toho ako strojca hrádze voči „nemeckej rozpínavosti“. Na novú politizáciu kultu odkazuje napríklad aj vystúpenie Ferdinanda Jurigu na valnom zhromaždení slovenských katolíckych kňazov v Žiline 22. januára 1919, kde s ohľadom na zmysluplnosť pre ľudové vrstvy požadoval odstránenie latinčiny z liturgie „*nám Slovákom nemeckými kňazmi a biskupmi v dobe utláčania cirkvi Metodovej nanútenú.*“¹⁴

Opačnú tendenciu – snahu o odstránenie cirkevných sviatkov – predstavoval návrh zákona z pera sociálnodemokratických poslancov s cieľom zrušiť cirkevné sviatky a ustanoviť sviatky národné a občianske, ktorý prišiel už v marci 1919. Predkladatelia argumentovali, že väčšina obyvateľov k nim nemá vzťah, a preto nie je dôvod, aby stála práca. Za národné a občianske sviatky navrhli 1. máj (sviatok práce), 6. júl (deň upálenia Jana Husa) a 28. október (vyhlásenie republiky).¹⁵ Tento pokus však nebol úspešný. Zákonná norma definujúca potrebu pripomínania (aj) prínosu sv. Cyrila a Metoda ako „*apoštolov slovanských*“ bola prijatá v zákone o sviatkoch č. 65/1925.¹⁶

V roku 1927 celá krajina slávila Jubilejný Svätocyrilský rok pri príležitosti 1100 výročia narodenia sv. Cyrila, ktorý mimochodom pripomínala aj s priateľská Juhooslávia. V tomto období sa kult stretol aj so silnejšou odozvou v Čechách, keď bol v pražských Emauzách vyhlásený cyrilo-metodský týždeň a prezentovala sa tam blízkosť tohto kultu s kultom svätováclavským.¹⁷ Všeobecne sa však dá konštatovať, že v českom prostredí kult nezískal zásadnejšiu odozvu.

Ako to ukazujú aj výskumy dobových učebníc dejepisu, príbeh slovenských dejín bol pripojený k českej historickej tradícii, kde sa kultúrna misia prichádzajúca zo západu a dokazovaná historikmi ako tradícia československej spolupatričnosti pretavila v aktuálno-politickú záležitosť. Očakávania, že slovenské

14 MULÍK, Peter: *Ideologické interpretácie cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách*. In: PARENÍČKA, Pavol (ed.): *Ladislav Záborský a cyrilo-metodská tradícia*. Martin 2013, s. 103.
15 http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0705_00.htm.

K problematike pozri tiež: HÁJKOVÁ, Dagmar – WINGFIELD, Nancy: *Czecho-(slovak) National Commemorations during the Interwar Period: Tomáš G. Masaryk and the Battle of White Mountain Avenged*. In: *Acta Histriae*, r. 2010, č. 3, s. 425–452; HÁJKOVÁ, Dagmar: *Constructing National Unity. Commemorations of Tomáš G. Masaryk's Death*. In: *Střed: časopis pro mezioborová studia Střední Evropy* 19. a 20. století, r. 2012, č. 1, s. 33–55.

16 <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=3865&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

17 CINEK, František: *Velehrad víry. Duchovné dějiny Velehradu*. Olomouc 1936, s. 540–560.

obyvateľstvo sa úplne stotožní s československým projektom, sa úplne nenaplnili. V českých učebniciach sa kládol dôraz na premyslovské obdobie viac ako na Veľkú Moravu, pričom husitstvo bolo vykresľované ako najslávnejšia epizóda dejín, ako základ českej demokratickej tradície a národného obrodovania.¹⁸ Napriek všeobecne deklarovanému významu veľkomoravskej tradície, na ktorú sa aj vládne kruhy a elity pravidelne odvolávali predovšetkým v kontexte „prvej československej štátnosti“, sa v historickej politike prvej republiky viac presadzovali motívy zo starších českých dejín, čo vzbudilo na Slovensku množstvo negatívnych ohlasov.

„Slováci volili Cyrila a Metoda, štréberi a neslováci Husa a Luthera“

Počas prvej republiky boli pravidelne oslavované dva v kalendári tesne „susediace“ pamätne dni. Význam Jana Husa a sv. Cyrila a Metoda si každoročne pripomínali 5. a 6. júna a od roku 1925 ich rovnosť potvrdil aj zákon o sviatkoch. Už v roku 1919 si ich pripomenuli na viacerých miestach krajiny, pričom na tradičnú púť do Velehradu prišlo vyše 100 000 pútnikov. V tom roku usporiadal v Ružomberku Andrej Hlinka veľkolepú spomienkovú akciu, ktorú navštívili tisíce pútnikov. Po nej uverejnil Hlinka v *Slováku* kritický článok, v ktorom upozornil, že v čase keď na kalvárii obyvateľstvo chválilo Boha a vierozvestcov, na protifahlom vrchu Mních bol usporiadaný „*tábor lidu*“, kde „*šľahali čierne plamene nenávisť viery a náboženstva*“, keďže Husa slávili predovšetkým ako nepriateľa cirkvi a Ríma, ako kacíra. Z jeho pohľadu išlo predovšetkým o stret konzervatívne katolíckeho ducha s pokrokárstvom.¹⁹ Táto situácia sa stala politikom, pričom z prostredia ľudovej strany sa ozývala stále silnejšia kritika nových pomerov na Slovensku. Ľudáci kritizovali presadzovanie češtiny a ateizmu, žiadali autonómiu. Toto napätie vyústilo v dobrodružnú cestu Hlinku a jeho spoločníkov na mierovú konferenciu v Paríži, kde plánovali vystúpiť s kritikou pomerov v ČSR a v pripravenom memorande prirovnávali tieto pomery k maďarizácii.

Z pohľadu československých vládnych kruhov predstavovala cyrilo-metodská misia problém, keďže nebola úplne kompatibilná s masarykovskou interpretáciou československých dejín, postavenou na tradícii Jana Husa a reformácie. Masaryk vo svojom diele *Česká otázka* označil hlásanie cyrilo-metodskej idey za prílišný historizmus, ktorý by znamenal vzdanie sa „*našeho programu svobodomyšlného a českého*“.²⁰ Túto tradíciu spájal s katolicizmom, ktorý považoval

18 BAKKE, Elisabeth: *Čechoslovakizmus v školských učebniciach*. In: *Historický časopis*, r. 1999, č. 2, s. 233–252, 238–239.

K tomu tiež OTČENÁŠOVÁ, Slávka: *Schválená minulosť: kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010, 159 s.

19 *Slovák*, 20. 7. 1919, roč. 1, č. 27, s. 1–2.

20 HOLLÝ, Karol: *Ponímanie histórie a inštrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia*. In: *Dějiny – teorie – kritika*, r. 2011, č. 1, s. 56–57; HANUŠ, Jiří: *Cyrilometodějství: Nesamozřejmá tradice*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013, s. 19.

za nepriateľský voči českým národným snahám. Aj keď tieto závery Masaryk počas vojny čiastočne revidoval a v zahraničí sa spolu so svojimi spolupracovníkmi odvolával na potrebu obnoviť to, čo bolo po zániku veľkomoravskej ríše narušené, ale túto tradíciu príliš nepodporoval. Označil ju za dôsledne orientovanú na Rím, obával sa, že jej katolícky duch by mohol viesť k negácii reformných, husitských ideí. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu sa v českom prostredí ani nerozvinul zásadnejší kult vierozvestcov.

Masaryk svoj postoj jasne prejavil pri príležitosti veľkých Husových osláv v roku 1925, keď na prezidentskom paláci zaviala čierna husitská vlajka s červeným kalichom. Tento akt pobúrila veľkú časť katolíckeho obyvateľstva a v *Slováku* sa objavili ostré riadky odsudzujúce import „českého husitizmu“. Situáciu predstavili tak, že „*Slováci volili Cyrila a Metoda, štréberi a neslováci Husa a Luthera*“, čím len zopakovali už od roku 1919 hlásané stereotypy o českom pokrokárstve, heretizme a kacírstve verzus konzervatívnom katolicizme Slovákov, ktorých spojenie nie je možné.²¹ Po čase existencie republiky tento konflikt postupne gradoval. Ľudáci interpretovali cyrilo-metodskú misiu ako katolícku tradíciu, ako christianizáciu s požehnaním Ríma, pričom zdôrazňovali slovenské osobitosti. V praktickej politike aj v symbolickej rovine zviditeľňovali tézu o neprirodenosti a neexistencii jednotného československého národa. Pocity ukráteného mladšieho brata posilňovali aj články upozorňujúce na to, že napriek legislatívnej rovnocennosti oboch spomenutých pamätných dní sa prax štátnych inštitúcií líšila. Napríklad, že na nitrianske cyrilo-metodské oslavy nebolo vyslané vojsko ani vojenská hudba, ale na Husove áno. Podobnú stratégiu zaujali úrady aj vo veci výzdoby Mestského a Župného domu v Nitre. Slovom ľudáckeho senátora Jozef Budaya: „*Pokým totiž 80 percentov obyvateľstva je pamätný deň sv. Cyrila a Metoda sympatický a Husov antipatický, zatiaľ len - v najpriaznivejšom prípade - u 20 percentov obyvateľstva je to naopak. Tak sa stalo, že tisícmi ľudu navštívené slávnosti cyrilo-metodejské oslavovali na Slovensku len Slováci a naproti tomu desiatkami účastníkov navštívené Husove slávnosti oslavovali len Česi.*“²² Podobné argumenty o nedocenení významu solúnskych bratov a šírenia husitizmu na Slovensku boli časté. Samozrejme, išlo o veľmi zjednodušujúce a politicky motivované vyjadrenia, ako aj snahu ľudákov vyťažiť z tejto otázky politický kapitál. Odrážali však aj hlboký ideologický a konfesijný konflikt rozvíjajúci sa hneď po vzniku republiky. Naopak, iný postoj mali, napríklad, slovenskí sociálni demokrati, ktorí vyzdvihovali význam a morálny odkaz Jana Husa a kritizovali mocenské ambície „klerikálov“.²³

O zmiernenie symbolického napätia medzi pripomínaním Jana Husa a sv. Cyrila a Metoda na Slovensku sa pokúsil aj Milan Hodža. Citlivo vnímal úspešnú

21 ZMÁTLO, Peter. *Ohlas Marmagghio aféry na stránkach dvoch slovenských straníckych deníkov*. In: MAČALA, Pavol - MAREK, Pavel - HANUŠ, Jiří (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno 2010, s. 514, 516.

22 Tamtiež, s. 519.

23 *Robotnícké noviny*, 5. 7. 1925, roč. 22, č. 150, s. 1.

politizáciu cyrilo-metodského kultu autonomistami a snažil sa jej zabrániť nastolením konsenzuálnej agendy. Cyrilo-metodskú tradíciu vnímal ako intelektuálne spojivo s potenciálom zblížovať Slovanov. Apeloval na českú spoločnosť, aby prijala k husitskej tradícii aj Cyrila a Metoda, a Slovákom ponúkol Jana Husa, pričom zdôrazňoval význam oboch tradícií v národnom zmysle. Jeho snaha sa však nestretla s veľkým pochopením. Do diskusie sa prihlásil aj Hodžov kolega z Univerzity Komenského Václav Chaloupecký, ktorý vo svojom článku z roku 1927 poprel akúkoľvek spojitost' misie so slovenským územím a upozornil, že ide skôr o zbierku rozprávok a kresťanských legiend, ktorým sa verí bez ohľadu na to, či sú historicky podložené.²⁴ Neskôr vo svojom programovom článku z roku 1936 venovanom veľkomoravskej tradícii už Chaloupecký zdôraznil kultúrny a civilizačný rozmer cyrilo-metodskej misie, ktorá, podľa neho, vytvorila prirodzený a historický základ československého národného spoločenstva. Vzájomné prepojenie s husitizmom skonštruoval na tom, že „*od slovanských apoštolů obráčen byl náš národ na výru křesťanskou*“ a „*naši husité s nadšením zdůrazňují, že byto to při skutečně apoštolské křesťanství nezkalené vlivy latinského západu a Němci.*“²⁵ Spájať ich teda mala predstava indiferentnosti voči rímskemu vplyvu a Nemcom. Ani v tomto prípade však argumenty o spojitosti spomenutých tradícií nezískali výraznejšiu podporu a aj sám Chaloupecký považoval za dôležitejšie šíriť svätováclavský kult, ktorý aj v kontexte dobových politicko-konfesijných sporov nevyzníval konflikte. V tomto názore sa zhodli aj s Milanom Hodžom.²⁶ Je známe, že profesor Chaloupecký sa v 30. rokoch zapojil aj do diskusie o „tisícročnej porobe“ Slovákov, ktorú sa snažil demýtizovať. Na Slovensku sa stal predovšetkým jedným z najvýznamnejších symbolov československého národa.²⁷

Exkluzivistické a inkluzivistické poňatie kultu

Asi najznámejšiu a politicky veľmi zúročenú kauzu predstavujú tzv. Pribinove oslavy, usporiadané pri príležitosti 1100 výročia posvätenia kostolíka v Nitre 12.–14. augusta 1933. Nitra bola dlhodobo považovaná za biskupské sídlo Metodovo a aj z toho dôvodu v roku 1921 práve tam vysvätili nových biskupov, ktorých pápežský nuncius Klement Micara dokonca pozdravil ako nástupcov Cyrila a Metoda.²⁸ Ešte predtým bol z vrchu Zobor odstránený uhorský milénio-

24 KROPILÁK, Miroslav: *Velkomoravská a cyrilometodejská tradícia po vzniku ČSR*. In: *Velká Morava a naša doba: k 1100 výročí příchodu Cyrila a Metoda*. Bratislava 1963, s. 185–186; CHALOUPECKÝ, Václav: *Naše národní tradice a Slovensko*. Bratislava 1927, s. 263.

25 CHALOUPECKÝ, Václav: *Říše Velkomoravská*. In: KAPRAS, Eudovít – NĚMEC, Bohumil – SOUKUP, František (eds.): *Idea československého státu*. Praha 1936, s. 20–26.

26 K názorom M. Hodžu pozri ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 80; HODŽA, Milan: *Články, reči, štúdie. Zv. 7. Republika a Slovensko*. Bratislava 1934, s. 152, 319–320, 333–336.

27 K životu a diel Václava Chaloupeckého pozri: DUCHÁČEK, Milan: *Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin*. Praha 2014, 515 s.

28 HETĚNYI, Martin - IVANIČ, Peter: *Cyrilo-metodské dědictvo a Nitra*. Nitra 2012, s. 62.

vý pomník. Oživeniu slovanskej tradície tak predchádzalo „symbolické odkliatie“ pamätného miesta, na ktorom osadili pamätnú tabuľu. K podobnému javu došlo aj na Devíne.²⁹

Pribinove oslavy boli pripravované miestnymi štruktúrami HSLS a katolíckym klérom už od roku 1930. Na jar 1933 sa k akcii prihlásila aj vláda, ktorá prebrala nad oslavami patronát. Zmenila zloženie prípravného výboru a vytvorila vlastný program akcie. Za cieľ si kládli prehĺbiť náboženskú a národnostnú jednotu obyvateľov krajiny, resp. pripomenúť spoločné veľkomoravské dedičstvo v duchovnom živote oboch vetiev jedného československého národa a zabrániť vyzneniu osláv v prospech slovenského autonomizmu. Z tohto dôvodu ani neponúkli možnosť vystúpiť významným osobnostiam autonomistického razenia. Vplyvom toho, že sa zainteresované strany nedohodli na spolupráci, už pred oslavami došlo k výraznej mobilizácii obyvateľstva. V *Slováku* písali, že v týchto ťažkých časoch vystúpia zástupcovia vlády s prejavmi zameranými proti národnému a katolíckemu presvedčeniu slovenského obyvateľstva.³⁰ Ohlasovali triumfálny príchod Hlinku, ktorý sa pokloní pamiatke „*kniežaťa samostatného slovenského národa*“, a potrebu presadiť náboženský a slovenský ráz spomienkovej akcie.³¹ Vyhlásovali, že usporiadatelia „*Svetlú pamiatku Pribinovu chcú obhádzat' bahnom čechoslovakizmu.*“³²

Na oslavy pricestovala početná vládna delegácia na čele s ministerským predsedom Janom Malypetrom, Milanom Hodžom, Ivanom Dérerom, Janom Šrámkom. Prítomní boli aj zástupcovia zahraničia a iné významné osobnosti. Na základe rôznych prameňov sa osláv zúčastnilo až 30 000–100 000 ľudí. Počas ústredného bodu programu vyniesla autonomistická mládež na ramenách na tribúnu Andreja Hlinku, kde nielen rečnil, ale stal sa moderátorom priebehu tejto manifestácie. Dramaturgiu teda prevzali ľudáci a obyvateľstvo prevolávalo protičeské a protivládne heslá.³³ Ako je známe, oslavy mali veľký politický ohlas, ako aj súdnu dohru a stali sa symbolom vzrastajúcej sily slovenského autonomistického hnutia, a zároveň aj neúspechu československého národného projektu. Reakciu provládneho tábora odráža aj komentár *Venkova* v zmysle, že ľudácka akcia počas manifestácie pošpinila inak „*důstojný průběh celonárodní manifestace, připomínající s hrdostí celému evropskému kontinentu velikost*

29 *Slovák*, 3. 7. 1928, roč. 10, č. 148, s. 1.

K odstraňovaniu pomníkov pozri najnovšie: OROSOVÁ, Martina: „*Problémové pomníky*“ ako nečakaný dôsledok prvej svetovej vojny. In: Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 25. Bratislava, 2015, s. 142–154.

30 *Slovák*, 6. 8. 1933, roč. 15, č. 175, s. 1.

31 *Slovák*, 9. 8. 1933, roč. 15, č. 175, s. 1.

32 Tamtiež.

33 BARTLOVÁ, Alena: *Využitie tradícií a jubilejných osláv v propagačnej politike HSLS v prvej polovici 30. rokov 20. storočia*. In: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2004/08Bartlova.html>; ZAJONC, Juraj: *Spoločenský život mesta Nitra po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie (1918-1945) a jeho obraz v pamäti mesta*. In: FERENCOVÁ, Michaela - NOSKOVÁ, Jana (eds.): *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století*. Brno - Bratislava 2012, s. 284–286.

dějín prvního ohniska civilisace křesťanské“, čo by nemalo byť tolerované.³⁴ Aj keď bola počas osláv propagovaná idea československej spolupráce, na vyznení podujatia to už nič nezmenilo. Namiesto oslavy jednoty sa presadila autonomistický protest. Pričom pri tejto príležitosti boli publikované aj propagačné materiály zaoberajúce sa významom Nitry a Pribinu, akcentujúce jedinečnosť a svojbytnosť slovenského prostredia.³⁵ Podľa nich malo mať Nitrianske kniežactvo rovnocenné postavenie ako „česká“ Morava. Veľká Morava bola reprezentovaná ako dualistický štát s dvoma centrami, čo bolo zároveň odrazom aktuálno-politickej požiadavky autonomistického hnutia.³⁶

Iný spôsob oslavovania cyrilo-metodského kultu v ČSR sa uplatnil na moravskom Velehrade, ktorý bol všeobecne považovaný za jedno z duchovných centier Veľkej Moravy. Oslavy prebiehali v kostole Nanebovzatia Panny Márie, ktorý bol pápežom Piom XI. povýšený v roku 1928 na baziliku. Velehrad bol už od 19. storočia významným centrom unionizmu a snáh o obrodu cirkvi. Rozvíjala sa tam myšlienka, že na cyrilo-metodskej tradícii je možné postaviť program pre prítomnosť, s čím boli spojené rôzne duchovné a spolkové aktivity, predovšetkým vieroučné dialógy a púte. Špeciálnou agendou bolo organizovanie ekumenických kongresov (počas existencie ČSR: 1924, 1927, 1932, 1936). Ďalším nosným prvkom bola idea slovanskej spolupatričnosti, ktorá sa odrazila na rozsiahlej spolupráci so zahraničnými partnermi. Pre Velehrad bolo tak dlhodobo vlastné cirkevné, ekumenické a nepolitické udržovanie tradície, čo už nebolo také charakteristické pre slovenské prostredie po roku 1918. Tento vzťah pomenoval Andrej Hlinka tak, že: „*Velehrad je skryša kostí sv. Metoda, Slovensko si ponechalo poklady viery ním hlásanej.*“³⁷ Podľa neho boli Slováci nepoškrvenými nositeľmi tradície interpretovanej predovšetkým vo vzťahu ku katolíckej cirkvi. Ako to vyjadril Ignác Grebáč-Orlov: „*Svätí Cyril a Metod boli najväčšími dobrodincami a učiteľmi slovenského národa. Oni nás naučili, ako máme žiť, aby sme obsiahli čestné a večné blaho.*“³⁸ V tomto kontexte sa solúnski bratia „postarali“ o pozemské aj nadpozemské potreby ľudu, ktoré mali u Slovákov kontinuálne pretrvať aj napriek faktu, že žili dlhé storočia v „neslobode“. Dôležitým momentom bolo aj zdôrazňovanie komplementárneho a pozitívneho vzťahu medzi ľuďom a kňazmi, pričom samotná ľudová strana bola postavená do veľkej miery na politicky aktívnych kňazoch.

Velehrad tak svojou otvorenosťou predstavoval miesto inklúzie, stretávania sa a diskusie. O vyjednávanie a inklúziu, aj keď v trochu inom zmysle, sa snažili

34 *Věnkov*, 1933. roč. 28, č. 189, s. 1.

35 *Katolícke Slovensko: na pamiatku tisícsto ročného jubilea blaženého zvestovania kristovej viery národu slovenskému, keď založil prvú kresťanskú svätyňu slovenský knieža Pribina v Nitre, 833–1933*. Trnava 1933, 651 s.

36 K tomu prepojeniu sa explicitne vyjadril senátor Josef Buday v článku *Od Pribinu až po Pittsburskú dohodu*. In: *Slovák*, 13. 8. 1933, roč. 15, č. 181, s. 1 a 4.

37 *Slovák*, 20. 7. 1919, roč. 1, č. 27, s. 2.

38 Tamtiež, s. 3.

aj intelektuáli hľadajúci cestu k prepojeniu českých a slovenských národných dejín s cieľom zabezpečiť stabilitu československého národného projektu. Do veľkej miery však išlo len o opakovanie oficiálnej interpretácie. Tento trend odrážajú verejné prejavy politikov, ako aj stránky provládnej tlače. Pre zaujímavosť, redaktor novín *Slovenský juh* sa vyjadril, že neakceptovanie oboch týchto štátnych tradícií je prejavom zlej vôle, ktorá nikdy neprináša dobré ovocie.³⁹

Od roku 1927 boli v rámci cyrilo-metodských slávností obnovené masívne národné púte na Devín (konali sa každé dva roky vždy 5. júla). V programe nechýbala omša, prednášky o význame vierozvestcov, verejné cvičenia Orlov, a samozrejme aj ľudová slávnosť. Pri týchto príležitostiach sa ukazuje, ako sa presadzovala autonomistická agenda vyzdvihujúca slovenskú krajinu ako aj potrebu silného česko-slovenského štátu. V jubilejnom 10. roku republiky sa naplno prejavilo aj interkonfesionálne napätie, keď predstavitelia katolíckej cirkvi nepripustili, aby v tom istom čase, keď bola celebriovaná ich omša v kostole, bola vonku na voľnom priestranstve usporiadaná evanjelická bohoslužba. Konflikt mal vyhrotiť fakt, že slovenskí evanjelici podporili oslavy Jana Husa.⁴⁰ Práve takéto exkluzivistické nacionalisticko-katolícke poňatie tradície odráža aj aktuálnu politickú agendu ľudovej strany - boj za autonómiu v rámci republiky a zabezpečenie práv slovenských katolíkov. Devín - v tomto období prezentované ako významné veľkomoravské miesto pamäti - bol v medzivojnovom období prezentovaný zároveň aj ako pamätné miesto čisto slovanské. S týmto podtónom tam v roku 1936 začal sokolský zlet či štúrovské oslavy. V roku 1938 sa zas so silnejúcou ľudskou agitáciou na slávnosti objavili heslá „Za Boha a národ“, za „cyrilo-metodejskú republiku“.⁴¹

Úspešná politizácia kultu zo strany ľudovej strany

Za prvej republiky pokročil aj vedecký záujem o problematiku, aj napriek faktu, že nešlo o systematickú ani prioritnú záležitosť. Významným počínom bolo vydanie prekladu panónsko-moravských legiend pod názvom *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda* v roku 1933, ktorý sa dočkal aj viacerých vydaní. V tom istom roku vyšiel aj zborník *Ríša veľkomoravská*, ktorý zostavil Ján Stanislav. Tieto publikácie sa zaslúžili o širšiu popularizáciu problematiky. Zároveň je nutné skonštatovať, že dôležitú úlohu pri šírení kultu zohrali romantizujúce prezentácie kultu. V tomto období ešte neboli známe nálezy okolo Hradišťa a Mikulčíc, čo výrazne posilňovalo význam Nitry a Devína aj napriek tomu, že ich postavenie postulovala predovšetkým tradícia bez opory v historickom bádání.

39 *Slovenský juh*, 21. 7. 1928, roč. 2, č. 29, s. 2; *Slovenský juh*, 28. 7. 1928, roč. 2, č. 30, s. 3.

40 MACHO, Peter: *Cyrilometodská tradícia na Slovensku medzi konfesionalizmom a nacionalizmom*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrilometodská tradícia v 19. a 20. storočí, obdobie rozkvetu i snah o umlčenie*. Praha 2013, s. 79; *Slovák*, 8. 7. 1928, s. 1, 3.

41 KILIÁNOVÁ, Gabriela: *Identita a pamäť. Devín/ Theben/ Devény ako pamätné miesto*. Bratislava 2005, s. 61–63.

Práve na nedostatku faktografických informácií k problematike bola postavená kritika niektorých historikov. Už v 20. rokoch pokračoval aj archeologický výskum vedený Janom Eisnerom, ktorý v roku 1936 potvrdil význam hradiska z pohľadu slovanského živlu, ale nepriniesol žiadne dôkazy o pobyte byzantskej misie.⁴² Václav Chaloupecký vo svojej štúdií o Pribinovi rozvíja tézu o česko-slovenskom geografickom dualizme už v rannom stredoveku, ako aj o význame Nitrianska, ale zároveň jednoznačne označuje za nepodložené tvrdenia o príchode misie cez Nitru, resp. že pieseň Nitra, milá Nitra pochádza zo začiatku 19. storočia.⁴³ Stúpenec masarykovského intelektuálneho dedičstva Jan Slavík dokonca cyrilo-metodskú ideu označil za nevhodnú pre ideológiu moderného demokratického štátu. Upozornil na množstvo nejasností, na nedostatok prameňov, pričom vo výskume problematiky aj u zachovaných prameňov videl skôr súbor „výmyslů, zamlčování, zkrášlování“. Zároveň, v tom istom čase vychádzali aj texty, ktoré naopak hlásali „pravdy“ o pôsobení misie v Nitre.⁴⁴ Do tejto diskusie sa intenzívne zapájali aj verejní intelektuáli a politici. Napríklad Andrej Hlinka. Z pohľadu ľudovej strany sa diskusia niesla v duchu hesla „našu pravdu si vziať nedáme“ a vlastne, využívajúc argumentáciu akademického prostredia, v opačnom garde upozorňovali napríklad aj na to, že ani velehradský chrám nie je totožný s Metodovým chrámom, že ani archeologické výstupy nepotvrdzujú výsostné postavenie tejto lokality.⁴⁵

Pre medzivojnové obdobie je charakteristické, že verejný diskurz sa opieral predovšetkým o pramene nepodložené romantizujúce príbehy a nie o výsledky výskumov historiografie a archeológie. Akékoľvek pokusy racionalizovať ten spor na rovinu vecnej argumentácie narážali na silnú politizáciu témy, čo daným spoločenským aktérom prinášalo lepšie možnosti politickej mobilizácie. Popri oficiálnych spomienkových akciách zároveň napomáhali udržovaniu kultu vo verejnom priestore aj rôzne školské a osvetové aktivity či aktivity cirkevných zborov. Objavujú sa aj významné umelecké stvárnenia, ktoré vznikali predovšetkým pri príležitosti výročí. Divadelná hra najvýznamnejšieho dobového slovenského dramatika Ivana Stodolu *Král Svätopluk* získala v roku 1932 celoštátnu cenu za to, že na príklade rozpadu Veľkej Moravy zdôrazňovala potrebu česko-slovenskej jednoty v ťažkých časoch.

Je zaujímavé, že v máji 1920 udelil pápež na žiadosť moravských a slovenských biskupov niektorým miestam výsadu používať cirkevnú slovančinu (hlaholiku), čo bolo spojené s kultmi svätých Cyrila a Metoda, Václava, Ľudmily, Prokopa, Jána Nepomuckého a sv. Vojtecha. V kontexte cyrilo-metodskej tradície išlo o lokality: Velehrad na Morave, Emauzský kláštor a Chrám sv. Cyrila

42 EISNER, Jan: *Devín u Bratislavy*. Praha 1932.

43 CHALOUPECKÝ, Václav – HOFFMANN, Jan: *Dva články o Pribinovi*. Bratislava 1939, s. 7, 14.

44 ŠKVARNA Dušan - HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 72–73.

45 *Slovák*, 21. 8. 1927, roč. 9, č. 186.

a Metoda v Prahe. Na Slovensku sa teda chrám s takýmto privilégiom nenachádzal, ale slovanskú liturgiu mali predpísanú ako záväznú gréckokatolíci.⁴⁶ Pritom okrem Velehradu sa hlavnými strediskami kultu stali práve Devín a Nitra. Cyrilo-metodské oslavy sa však pravidelne organizovali na celom území Slovenska a solúnski bratia sa stali významnou súčasťou slovenského národného panteónu. Medzi slovenským obyvateľstvom bol kult rozšírený, zúčastňovali sa v hojných počtoch spomienkových akcií a rituálov. Prispelo k tomu aj jeho úzke prepojenie s náboženskou praxou a nacionalistickými naratívami „zlatého veku“, „oslobodenia“ a „ochrany národných a konfesijných práv“. Popri veľkom verejnom záujme o pestovanie kultu, ktorý sa odráža aj v jeho častej politicizácii, je zarážajúce, že v rokoch 1918–1927 im boli zasvätené len štyri malé novopostavené sakrálné objekty a do roku 1932 ich bolo sedem, pričom tento počet ani neskôr príliš nestúpol.⁴⁷

Štúdium komemoratívnej praxe zároveň ukazuje, že ľudáci sa do veľkej miery úspešne zmocnili vybraných ranostredovekých tém, ktoré slúžili v rámci oficiálnej ideológie predovšetkým na legitimizáciu projektu jednotného národa a obnovenej historickej štátnosti. Cyrilo-metodské oslavy na Slovensku sa postupne stali ich doménou, nie preto, že by boli ľudáci schopní opanovať ich priebeh. Skôr ich verzia príbehu bola prostredníctvom ich politickej agendy neustále aktuálna, čím rástol jej mobilizačný potenciál. Popri postavách vierozvestcov je možné podobnú instrumentalizáciu sledovať aj v práci s historickými postavami Pribinu a Svätopluka, u ktorých boli zviditeľňované predovšetkým ich vojenské cnosti.

The politicisation of Constantine-Methodist worship in Czechoslovakia in 1918–1938

The study is dealing with political abuse of Saint Cyril and Methodius cult in Czechoslovakia in 1918–1938. The regular commemorations became a battle field of centralist and autonomist oriented politicians. The arguments they used pointed out a deep ideological and confessional conflict which had emerged immediately after the founding of the republic. The traditionalist Catholic politicians in Slovakia led by Andrej Hlinka were displeased by the way President Masaryk and the state officials were promoting the cult of Jan Hus and the Hussite movement. For Slovak autonomists, the cult of Saint Cyril and Methodius served as an important source of identification connected with Christianity and representation of heroic past. The rhetoric of the popular movement succeeded in appropriating selected topics of the early-Middle Age history to legitimise their political visions. The commemorations of Saint Cyril and Methodius in Slovakia had gradually become their domain. Their narrative achieved a strong mobilising potential through its constantly current political agenda.

46 ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013, s. 72–73.

47 BAGIN, Anton: *Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku*. Bratislava 1985, s. 26–27.

POČÁTKY ČESKOSLOVENSKÉHO TRAMPINGU: FENOMÉN JAKO VŮLE A PŘEDSTAVA?

JAN RANDÁK

Stanislav Motl řekl: „*Já vlastně tvrdím, že ten tramping, že ho dala doba, že ta doba byla těhotná hlavně zásluhou tý první světové války, která byla strašlivá, proto se jí říká Velká válka. Málokdo ví, že my jsme ztratili jenom vojáků přes tři sta tisíc, a věřím tomu, vzhledem k tomu, že ty knížky už tady byly, já nevím, od Coopera třeba Poslední mohykán už vyšel někdy v roce 1860, byly tady první knížky od Jacka Londona, který tady vyšly v roce 1910, 1911, tak věřím tomu, že hodně těch kluků, třeba v těch zákopech, že snili o tom, že jednou se na to vykašlou, že to třeba přežijou a že se nějakým způsobem uvolnějí a půjdou za tou svobodou.*“² Michael Foucault napsal: „*To, co je, vždycky nebylo; což znamená, že se to děje na soutoku setkání, náhod, na ostří křehké, nejisté historie, kdy se utvářely věci, jež nám připadají jako nejsamozřejmější.*“³

Českého publicistu i francouzského filozofa se ujímám coby strážců tajemství počátků trampingu v českých zemích, potažmo v Československu. Na straně jedné zní Motlova logika dějin směřujících přes první světovou válku ke zrodu domácího trampování - doba byla trampíngem obtěžkána, tramping se zrodil na průniku generační zkušenosti a ducha doby. Jde o příklad bezstarostného vědění o historii tuzemského trampování, pro nějž je typické spíše jen zkonstatování vzniku a existence jaksi samozřejmého trampingu, aniž by byl dále problematizován. Na straně druhé stojí Foucaultovo odmítání teleologie, historických a priori a falešných kontinuit, jež nakonec v souvislosti se vznikem a prvními desetiletími života tohoto domácího fenoménu přivede odborníka k pochybnostem a uvědomění si nutnosti nového tázání. Více osvětlí příští odstavce. Ještě před nimi je vhodné dodat, co není a je účelem předkládaného textu.

Rozhodně neaspíruji na rozřešení tajenky místa, času a okolností vzniku československého trampingu. Nejde mi ani o definitivní zodpovězení otázky, s níž

1 Tato studie vznikla a vychází s podporou grantového projektu GAČR č. 16-15962S „*Tramping v českých zemích v letech 1918 až 1989: subkultura v interakci se státem a společností*“ řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

2 *Tam nahoře v Proudech je nebezpečno*, 1. díl dokumentárního cyklu *Zvláštní znamení touha*, přístupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znameni-touha/213562260650001-tam-nahore-v-proudech-je-nebezpecno/> (náhled dne 25. února 2016).

3 Citováno podle VEYNE, Paul: *Foucault. Jeho myšlení, jeho osobnost*. Praha 2015, s. 134.

by se měl vypořádat každý, kdo usiluje o odborné zpracování (dějin) trampingu: co tramping vlastně je, co považovat za jeho konstitutivní rysy, zda v souvislosti s ním mluvit o hnutí, subkultuře, životním stylu či volnočasové zábavě? Osobně tu pojmám tramping pragmaticky a neutrálně jako *fenomén*, respektive jako *sociální fakt*. Chronologicky se zajímám především o meziválečnou dobu, byť v některých momentech zohledním i časy následující.

Stať formuluji se skromným, a přesto troufalým cílem – problematizací dílčích souvislostí jeho vznikání a rozvoje chci nabourat jen zdánlivou bezproblémovost tradování takového fenoménu, jakým československý tramping v minulosti bezesporu byl. Zároveň se chci popasovat s některými aspekty dosavadního podání jeho historie, jak ji pozorují coby badatel stojící mimo tramské řady. Textem chci upozornit na potřebu odborného podání dějin trampingu, které se bude chtít vyrovnat s některými samozřejmostmi, jež brání novým interpretacím a spatření dosud neviděných souvislostí.

Hledání kořenů

Pojetí minulých časů vypovídá o odbornících či laicích, kteří mají potřebu se k dějinám obracet. Platilo to o národních hnutích 19. století, nutnost obsluhovat se vlastní minulostí cítí moderní stát v době svého konstituování či v časech přelomových. K dobám méně i více dávným odkazují rozličné skupiny a hnutí. Nejinak tomu je s domácím trampigem. Také v jeho případě platí, že do líčení jeho dějin vkládají autoři preferované smysly a hodnoty. Psaní a vyprávění o časech minulých se stává strategií komunikace žádaných norem a významů spolupodílejících se na formování tramské identity, respektive toho, co může být průběžně za tramskou identitu – někdy i zpětně – pokládáno.⁴ Tradování tramské minulosti, ať již na lokální či celostátní úrovni, pomáhá utvářet nadčasové i nadregionální společenství trampů. V tomto směru hrají zásadní roli publikace Boba Hurikána (vlastním jménem Josef Peterka) *Tramské zkazky* s návodným a společenství evokujícím podtitulem *Naše dějiny* a dále *Dějiny trampingu*.⁵ Jak přitom prokazuje Jan Krško v souvislosti s tvorbou o tramské minulosti z pera Boba Hurikána a Gézy Včeličky (vlastním jménem Antonín Eduard Včelička) - tvorba o minulosti prosazuje určitou podobu historie tím, co a koho autor preferuje, co a koho opomine, komu a čemu přisoudí více i méně zásadní role a významy.⁶ Psaní o minulosti není nevinným aktem, nýbrž v důsledku představuje svébytnou mocenskou záležitost.

4 Samozřejmě i autor těchto řádků si je vědom podmíněnosti svých tezí či metodologických inspirací. Je si vědom faktu, že tento text mu může být nastaven jako zrcadlo, v němž logicky nebude hledána minulost trampingu, ale sám autor (se svými preferencemi).

5 HURIKÁN, Bob: *Tramské zkazky. Naše dějiny*. Praha 1933 a 1990; HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940 a 1990.

6 O Včeličkovi, „rudém“ tedy prokomunistickém trampingu i o prosazování podoby tramských dějin Včeličkou a Hurikánem viz KRŠKO, Jan: *Géza Včelička a neblahé konce „rudého“ trampingu*. In: *Dějiny a současnost*, roč. 35, 2013, č. 4, s. 22–26.

Dějiny ukotvují společenství v čase. Tramské milieu není výjimkou. Zájemci o jeho historii se ale musí vyrovnat se zásadním problémem – s nedostatečnou mírou dosavadního odborného archivního výzkumu, který by zohlednil a konceptuálně uchopil prameny z gesce státních či obecních struktur.⁷ Řada dokumentů, korespondence, osadní kroniky či jiné tramské písemnosti jsou navíc v soukromém vlastnictví a tudíž přístupné jen v závislosti na vůli majitele. A pokud jsou dostupné, pak je třeba neztrácet ze zřetele fakt, že původní tramská tvorba nabízí pouze jeden úhel pohledu na tramping. Jde o perspektivu, jež může, ale samozřejmě nutně nemusí, ústit až v sebeidealizující tendenci tramského společenství čerpajícího při popisu minulosti ze zdrojů, jichž je samo tvůrcem. Jde o perspektivu založenou na představách, jejichž pravdivost je stvrzována průběžným opakováním a může v důsledku eliminovat alternativní tázání a vědění analyzující fenomén trampingu. Problematické je proto vyjádření scénáristy dokumentárního cyklu České televize o tramské minulosti *Zvláštní znamení touha* Fedora Skotala odmítajícího představu uchování tramské minulosti v podobě mýtu: „*Tramping nemá svou mytologii, jak bychom si ji asi představovali. Má svou historii, a ta je po generace tradována. Český i slovenský tramp, abychom nezapomínali na naše slovenské kamarády, kteří se rovněž natáčeli zúčastňovali, má živou paměť. Zpravidla každý tramp zná více či méně tramskou historii i její významné postavy. Je to i součást jeho identity.*“⁸ Osobní svědectví a vyprávění prezentující Skotalovu živou paměť i generační tradování historie jsou ale problematickým žánrem. Často vypovídají spíše o svých původcích, jejich přáních a preferencích, než o minulé skutečnosti.⁹

Součástí tramské mytologie -pojem nechápu nijak pejorativně – je vyprávění o počátku. Tramping vstoupil do české krajiny v oblasti Prahy a jižně od Prahy u toku Vltavy v časech okolo první světové války či po ní. Někdo ho dává do souvislosti s koncem válečného konfliktu v roce 1918,¹⁰ někdo klade jeho počátky již do předválečných let.¹¹ Jenže co říká až triumfální zvolání: „*Tramping nevznikl v roce 1918, jak se někdy říká, on zde byl už před první světovou válkou.*“¹² Znepokojily někdy někoho odlišnosti v dataci zrodu trampingu? Je rozdíl mezi víkendovými tuláky v čase c. k. mocnářství a Masarykovy republiky? Jsou kontinuity skutečně falešné, abychom se drželi zmíněného Foucaulta? Byla

7 KRŠKO, Jan: *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník 2008, s. 20.

8 Rozhovor se scénáristou cyklu *Zvláštní znamení touha* Fedorem Skotalem, <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znameni-touha/8905-rozhovor-s-fedorem-skotalem/> (náhled dne 25. února 2016).

9 RANDÁK, Jan: *Soudobá historie, osobní vzpomínání a politika dějin*. In: *Theatrum historiae*, r. 2014, č. 14, s. 31–48.

10 Např. díl *Trampové a padouři* ze seriálu *Historie*.cs viz <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/209452801400028/> (náhled dne 17. března 2016). Podobně KAŠÁK, Vladimír (ed.): *Počátky trampingu na Kačáku. Ze vzpomínek pamětníků*. [Česko]: 2009, s. 8.

11 KRŠKO, Jan: *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník 2008, s. 12.

12 <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znameni-touha/213562260650001-tam-nahore-v-proudech-je-nebezpecno/> (náhled dne 25. února 2016).

válka opravdu rupturou v dějinách každodenních orientací, prožívání přírody a elementárních sociálních vztahů? Pokud by tramping skutečně vznikl již před rokem 1914, jaký význam pro jeho formování fatální válečný střet a poválečná situace vlastně měly? Co si počít s tezemi o tom, že tramping je důsledkem válečné zkušenosti či projevem poválečného uvolnění?

Posouvání zrodu trampingu do předválečného času budí mou pozornost. Vidím v něm zmnožení pokolení trampů, za něž se následující generace mohou sešikovat jakožto potomci dávných zakladatelů *in illo tempore* s voláním: tramping je starší, než jsme si mysleli! Upadám ale v podezření, že se jedná o projekci vize trampingu na původní volnočasové aktivity mládeže, aniž by první výletníci tušili, jakou roli budou následně hrát v genealogii tohoto fenoménu. Tím, že jsou předválečné výlety a toulky, ale i třeba tzv. zelení kádří v závěru Velké války¹³ automaticky ztotožnění s pozdějšími představami o trampingu, jim je ex post připisována konkrétní identita. Jsou svázáni teprve však pozdějším přesvědčením o stabilitě trampského fenoménu. Vždyť je rozdíl mezi předcházením trampingu, jeho průkopnictvím či počátky.¹⁴ Nereflektované posouvání trampingu proti toku času ještě dále před rok 1914 považují za konstrukci čerpající ze zjednodušujícího předpokladu, že se již v předválečné době objevil zárodek neměnného fenoménu, jenž v dalších letech přirozeně rostl podle jakési a priori dané genetické informace.

Československý tramping představuje výsledek souběhu rozličných vlivů, událostí a vůlí, jež nepostupovaly za vidinou trampingu jakožto předem jasné podoby výsledného fenoménu. V tomto smyslu jej považují za náhodný. Historici, etnologové či třeba sociologové mohou usuzovat na jeho více i méně důležité zdroje, jedná se však o zpětné rekonstrukce. Z pohledu procesu vznikání se tramping vyvíjel a bude vyvíjet v průběhu času „po nepředvídatelných stupních, zákratech, náhodách, setkáních s jinými sériemi náhod k neměnné nepředvídanému výsledku“.¹⁵ Tolik mé přítakání Foucaultovi na úkor Stanislava Motla.

Podoba trampské volnosti

Shoda vesměs panuje v jedné věci - tramping se vyvinul ze skautingu. Důvodem bylo rozhodnutí *divokých skautů*, jak byli trampové nazýváni ještě před tím, než se pro ně v průběhu dvacátých let vžilo ono anglické označení, vymanit se z pravidel a disciplíny skautských oddílů. Moment rozchodu uvozuje legendu o trampské touze po volnosti a svobodě, jež se stala poznávacím znamením společenství – tramping postrádá organizaci.¹⁶ Pokud tedy zůstaneme v případě hledání

13 WAIC, Marek - KÖSSL, Jiří: *Český tramping 1918-1945*. Praha 1992, s. 9.

14 Mimo jiné HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 18–20.

15 VEYNE, Paul: *Foucault. Jeho myšlení, jeho osobnost*. Praha 2015, s. 72.

16 „Věřejnost nemůže pochopit náš odpor k organizaci, protože sama trapně chvíly ve skautingu neprožívala. Skauting je dobrým výchovným prostředkem pro nesamostatnou školní mládež, ale pro mladé a myslící pacifisty, jakými jsou trampové, toto není.“ ROGER: *Trampové jsou národ pro sebe, kteří nejlépe pochopili význam demokracie, lpící jeden k druhému pravým neúskočným kamarádstvím*. In: *Tramping*, r. 1930, č. 2, s. 2.

zdrojů jen u zkonstatování vydělení se ze skautingu, pak se tramping jako hnutí tíhající k volnosti skutečně jeví. V případě ohledávání trampských počátků si ovšem se zkonstatováním identitotvorného protikladu vůči skautům nelze vystačit. Mimo zorné pole by zůstala otázka, proč byl vlastně obrat k přírodě aktuálním a populárním? Z čeho čerpají bytostné kořeny návratu do regenerující přírody společně skautingu a trampingu? Či lépe – co stojí za vznikem skautingu a posléze trampingu odcházejícího ponejvíce o víkendů do přírody mimo městskou civilizaci?

Tramping představuje spolu se skautingem konkrétní vyjádření mohutnější tendence širšího přelomu 19. a 20. století. Podle Jana Mareše šlo o objevení přírody coby útočiště moderního člověka hledajícího sebe sama. Jedince, který v konfrontaci s ní potvrzoval vlastní i lidskou sílu. „*Skauting i tramping navazovaly zejména na představu přírody jako místa útěku a odpočinku, v němž se degenerující lidská duše očišťuje od civilizačních nánosů koncentrovaných - jak se tehdy všichni domnívali – zejména mezi městskými zdi.*“¹⁷ Svou vizi úpadku lidské rasy zformuloval i tramp Hurikán.¹⁸ Z této situace vyvozují pro tramping interpretační důsledky, třeba co se podoby trampské svobody a volnosti týká. Přesně v duchu rčení o tom, že sklenice může být poloplná i poloprázdná, a přitom se hladina nemusí pohnout.

Trampové odcházejí do lesů, údolí a k řekám obnovit síly, obcerstvit se a prožít v družném prostředí kamarádů alespoň několik hodin mimo městské zdi a ulice, často při sportovních aktivitách. O důvodech trampování psal ve svých *Dějínách* také Bob Hurikán: „*Abychom unavené tělo i mysl po celotýdenní práci osvěžili jinými myšlenkami, jež nemají nic společného s všednostmi života; abychom odchodem do přírody unikli jedům velkoměsta; abychom přirozeným a nenuceným pohybem ve zdravém ovzduší se opět připravili ke svým životním úkolům.*“¹⁹ O trampingu jakožto krátkém odpočinku dělníků, studentů či drobných úředníků po celotýdenní dřině hovořil v parlamentním projevu v květnu 1931 rovněž komunistický poslanec Josef Hrubý.²⁰ O řadu desetiletí později považoval Zdeno Dočkal tramping v kontextu slovenského prostředí taktéž za jeden ze způsobů, jak „*užitečně a zdravo přežít chvíle volna v záujme obnovy fyzických i duševních sil člověka.*“²¹

17 MAREŠ, Jan: *Zápas o dobré jméno. Skauting a tramping v první československé republice*. In: *Dějiny a současnost*, r. 2015, č. 9, s. 14.

18 „*Na začátku tohoto století, kdy mechanika, vynalezená člověkem, dostupuje svého vrcholu, kdy člověk se stal skutečně pánem všeho tvorstva i přírodních sil na zemi, ukázal se největší nepřítel člověka v podobě úpadku rasy, klesání tělesné i duševní zdatnosti. Pod dojmem této degenerace cítilo moderní lidstvo potřebu užšího přimknutí se k přírodě, a tak vznikly v Americe a v Anglii instituce, které hlásaly návrat k přírodě i zdravému primitivismu.*“ HURIKÁN, Bob: *Trampské zkazky. Naše dějiny*. Praha 1933, s. 7.

19 HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 12.

20 „*Ale u nás je nemravné, když dělník, student nebo drobný úředník po celotýdenní dřině si vyjde do přírody užítí několika hodin odpočinku a snad je také nemravné, když se v té přírodě seznámí s proletářským děvčetem, aby ztrávil [sic] a přijemnil si beztak již málo chvil, které v dnešním kapitalistickém řádě má.*“ <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/118schuz/s118005.htm> (náhled dne 19. března 2016).

21 DOČKAL, Zdeno: *Údolia nestíchli. Dejiny trampingu na Slovensku*. Bratislava 1991, s. 9.

Meziválečná publikace Josefa Novotného *Turistika a tramping*, podle názvu chápaní trampování jako výletní činnost,²² přisoudila trampingu coby dovolené taktéž rekreační povahu, navíc vyloženě orientovanou na následující pracovní výkon: „*Než pojedete na dovolenou, nezapomeňte: že musíte zapomenouti na své povolání, že musíte jít s rozhodnutím ztrávit několik krásných dnů, (...) že budete užívat lesa, vody a slunce, (...) že budete občas spát venku v přírodě, (...) že budete cvičit, toulat se, pěstovat turistiku, (...) že zařídíte se podle těchto rad, a bude vám pak po dovolené práce mnohem snazší!*“²³ Lze namítnout, že Novotný nemusí vyjadřovat všetrampskou intenci, že třeba sám Hurikán normativně vyjadřuje v první řadě vlastní představy.²⁴ Zmínění autoři ale o trampingu a za tramping hovoří. Svými promluvami utvářejí představu veřejnosti či samotných trampů o tom, co tramping je, v čem spočívá, co je jeho podstatou. Jde však o regeneraci prospěšnou jen pro jedince samotného?

Z trampova víkendového obrození má prospěch ještě jedna instance - tramping v důsledku sloužil k občerstvení mladých lidí pro jejich zapojení do společenské organizace, pro pracovní výkon,²⁵ a výhledově i pro vojenskou službu prvorepublikovému Československu. Únik mladých lidí - často inspirovaný westernovou romantikou amerických filmů a dobrodružnou literaturou - je pouze dočasný, časově omezený pracovním týdnem. Pověštinou v neděli večer je mládež zpět v městské civilizaci, v pondělí ráno již na pracovních pozicích. Moderní stát, ten československý meziválečný nevyjímá, totiž potřebuje pro svůj chod výkonné pracovní síly či schopné brance. To je jeho strategický rezervoár.

Prvotní tramping vymezující se proti pořádkům měšťácké společnosti, odmítající dohled a úřední nařízení²⁶ proto pokládám za jeden ze způsobů rekreace, ba aktivního sebezformování individua potřebného v rámci moderního státního zřízení opírajícího se o efektivní lidské zdroje.²⁷ Zkratka v rámci systému, který

22 „*Turistika – camping – tramping – toť musí býti společnost nerozlučná.*“ NOVOTNÝ, Josef: *Turistika a tramping. Praktické rady, co vše musí turista a tramp věděti*. Druhé rozšířené vydání. Praha 1932, s. 3.

23 Tamtéž, s. 56.

24 „*Tramping není jen nedělní osvěžení. To by byl věru mělký cíl. Toto hnutí je postaveno na daleko silnějších a důležitějších základech. Tramping je průpravnou školou k vytvoření silných, ušlechtilých charakterů. To je ona podstata!*“ HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 13.

25 „*Tramping je nutnost - kterou dává rozmach a vzrůst měst, nedostatek přírody a volnosti v těsných stěnách dílen - továren, kanceláří a závodů.*“ ROGER: *Trampové jsou národ pro sebe, kteří nejlépe pochopili význam demokracie, lpící jeden k druhému pravým neúskočným kamarádstvím*. In: *Tramping*, r. 1930, č. 2, s. 2.

26 POHUNEK, Jan: *Konflikty českého trampingu*, s. 3. Dostupné on-line prebral.net/dok/tramp-phs.doc (náhled dne 27. února 2016). V tiskové verzi zde POHUNEK, Jan: *Konflikty českého trampingu*. In: *Historická sociologie*, 2011, č. 2, s. 95–96.

27 „*A tak mladí lidé táhnou ve volných chvílích za Prahu. Touží po přírodě - po volnosti - svobodném pohybu a kamarádství. (...) spí pod širým nebem, otužují se sportem a učí se ostražitosti, postřehu, hbitosti a soběstačnosti.*“ ROGER: *Trampové jsou národ pro sebe, kteří nejlépe pochopili význam demokracie, lpící jeden k druhému pravým neúskočným kamarádstvím*. In: *Tramping*, r. 1930, č. 2, s. 2. Charakteristicky rovněž Bob Hurikán: „*Samota, sebekázeň a soběstačnost je dalším řetězem svéráznosti trampingu; přeměňuje hochy v muže, zdravé, nebojácné, průbojné, poctivé muže pevných povah, jenž vlastními cestami dovedou kráčet k vytyčenému cíli.*“ HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 13.

trampům dává možnost autentického zážitku dobrodružné a otužující volnosti v přírodě, aby si posléze během pracovního týdne bral jejich energii, výdrž, fyzické i mentální kapacity načerpané během víkendových pobytů.²⁸ Logicky není náhodou, že ve svých počátcích je tramping spojován s průmyslovými centry Československa, především s Prahou.²⁹

Sklenice je poloplná - trampové odcházejí do přírody žít po svém, prožít volnost, jež jim město a civilizace neskýtá. Zažívají víkendovou romantiku. Sklenice je poloprázdná - trampové jakožto občané moderního prvorepublikového státu jsou vlivným ale ne nutně (notabene jako nátlak) pocíťovaným diskursem o očistném, zdravém, regenerujícím ba výchovném pobytu v přírodě nasměrování do lesů, údolí a k řekám.³⁰ Opouštějí městský prostor, který tím dobrovolně přenechávají ironizovaným měšťákům. Pod širým nebem, ve stanech či v chatách mohou subjektivně prožívat svobodu, aniž by v ní však byli suverénní: „*lidé, aniž by byli vystaveni nějakému násilí, se podřizují pravidlům, řídí se podle zvyků, které jim připadají evidentní.*“ Když se totiž s Paulem Veynem vykládajícím již citovaného Foucaulta „*vzdáme příliš omezené nebo fantasmagorické představy o moci, jestliže ji (...) neredukujeme na stát, na ústřední moc, dokážeme ji zahlédnout všude.*“ Jedná se o pojetí moci upozorňující na pouze relativní jistotu tezí o trampské volnosti a očistném pohybu mimo civilizaci coby výsledku svobodného rozhodnutí: „*Je to schopnost ovládat, nejen fyzicky, chování druhého, schopnost uvést do pohybu lidi, aniž by se jim nasměrovaly nohy a celé končetiny odpovídajícím směrem.*“³¹

Nic na mém aktuálním soudu nemění fakt, že se tramping průběžně dostává do křížku s buržoazní morálkou, že mohl nastavovat zrcadlo organizovaným tělocvičným spolkům v čele se Sokolem, že mohl být dokonce vůči státu nahlížen jako rozkladný element. Jistě i v této rovině lze o tomto fenoménu uvažovat. Co mají však tyto výtky společné? Jistě ne odpor k regeneraci člověka, jistě ne zamítnutí otužujícího pobytu v přírodě. Nemyslím, že by někdo chtěl držet trampy za každou cenu v městských zdech. S odstupem času a v nových podmínkách Protektorátu Čechy a Morava Bob Hurikán deklaroval s nadčasovou platností, že mladým lidem tramping ukázal „*cestu k návratu do přírody a tím k čistému lidství, cestu namnoze ze zakouřených barů a hospod a starým opět dal novou radost ze života.*“³²

28 V rámci parlamentních diskuzí – přesně dne 21. května 1931 – akcentoval naznačenou tendenci z konkrétní politické perspektivy komunistický poslanec Josef Hrubý: „*[B]oj za volný tramping je současně bojem proti předvojenské výchově, je bojem proti celému paňourskému kapitalistickému pořádku, který vyssává pracující mládež v továrnách, kancelářích a dílnách, který zbavil čtvrt milionu dělnické mládeže práce a chleba, který chce vzít dělnické mládeži sobotu a neděli, aby nemohla užiti těch několika volných chvíl v přírodě.*“ <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/123schuz/s123005.htm> (náhled dne 20. března 2016).

29 KRŠKO, Jan: *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník 2008, s. 14.

30 „*Tramping ve své podstatě byl a je výchovným a blahodárným pro každého jednotlivce.*“ HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 13.

31 VEYNE, Paul: *Foucault. Jeho myšlení, jeho osobnost*. Praha 2015, s. 119.

32 HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 14.

Dalšímu ověření proto předkládám tezi – z hlediska nároku mladého československého státu na své obyvatelstvo jsou hlasy a kroky namířené proti trampingu a zvláště slyšitelné v době hospodářské krize motivovány snahou po efektivnějším vytěžení potenciálu mladých lidí představujících strategický rezervuár státu. Může jít nasnadě o pokus dostat trampující mládež pod ideovou kontrolu, kanalizovat její energii, um, životní sílu do organizací podléhajících státní doktríně. Mládež i její vitalitu ještě lépe využít, ba programově cvičit pod dohledem prostátních organizací.³³ Odepřít trampingu komunistickému hnutí, jež se o něj silně zajímalo, jak dokládají zde konkrétně citované projevy poslance Hrubého.

Ve věci trampské svobody a neorganizovanosti se vyplatí zaměřit pozornost rovněž dovnitř společenství. V prvním díle cyklu *Zvláštní znamení touha* je trampingu prezentován jako pravděpodobně první česká subkultura. Historik Petr Koura hovořil o třech kriteriích, jež fenomén do pozice subkultury posouvají. Za první označil specifické a od většinové společnosti odlišné oblečení, druhým byl v jeho podání svěbytný jazyk, trampský slang. Za třetí prvek považuje „*jakýsi postoj, držení těla*.“ Vychází z dobových karikatur, na nichž jsou trampové zobrazeni jako lidé, kteří zahálí: „*takže má ruce v kapsách, má takový povýšený postoj*.“ Šlo zkrátka o stereotyp flákače.³⁴ Nicméně věci rozumím tak, že se jednalo o negativní charakteristiku produkovanou netrampskou veřejností.³⁵

33 Neraď bych skočil na lep revoluční rétorice komunistického poslance Josefa Hrubého, nicméně jeho soudy by se měly stát odrazovým můstkem pro širší kontextualizaci prvorepublikového trampingu: „*Před časem vyšel důležitý dokument v Důstojnických listech jako podrobný návrh zákona na provedení předvojenské výchovy mládeže. Tento návrh byl podepsán vedoucími orgány Sokola, Orla, střeleckými spolky, Dělnickými tělocvičnými jednotami, Atusem, prostě všemi vedoucími fašistickými a sociálfašistickými sportovními a tělovýchovnými organizacemi. Co v tomto návrhu stojí? Co se týče předvojenské výchovy, klade tento návrh hlavní váhu na výchovu mravní v tom smyslu, aby mládež byla vychována tak, aby za každých okolností na rozkaz byla slepě ochotna se zbrani v ruce, s nasazením vlastního života chránit kapitalistickou vlast (...). A nejvhodnější základnou pro tuto mravní výchovu – praví dále návrh – jsou všechny státotvorné sportovní a tělovýchovné organizace, to jest Sokol, Orel, Skauti-Junáci, DTJ, Atus atd. a proto tyto organizace musí být finančně ze státních prostředků podporovány. Dále tento návrh praví: Současně je také nutno osířte potírati složky protistátní, t. j. ku příkladu Federace proletářské tělovýchovy, opoziční hnutí Atus a ostatní rudá sportovní hnutí a komunistický svaz mládeže a dále také je nutno potírati podle tohoto návrhu složky defaitistické, to jest rozkladné. Takovou složkou defaitistickou, která rozkládá měšťácké a sociálfašistické tělovýchovné a sportovní organizace, je trampingu, který zaznamenává v poslední době bouřlivý vzrůst na účet Sokola, Orla a Dělnických tělocvičných jednot (...). Volný trampingu již sám o sobě znemožňuje buržoasii kontrolu nad trampující mládeží a tím i možnost důsledného provedení předvojenské, válečné výchovy mládeže.*“ <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/118schuz/s118005.htm> (náhled dne 20. března 2016).

34 *Tam nahoře v Proudech je nebezpečno*, 1. díl dokumentárního cyklu *Zvláštní znamení touha*, přístupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znamenitouha/213562260650001-tam-nahore-v-proudech-je-nebezpecno/> (náhled dne 25. února 2016).

35 Pokud se nejedná o dílo samotných trampů, pak tuto charakteristiku nepovažuji pro definování trampské subkultury za nosnou. Jde pouze o negativní a dehonestující heterostereotyp. Pokud by však měla skutečně vystihovat trampské chování, pokud by pro trampské milieu bylo charakteristické nevědomé držení těla, pak máme co do činění se sebeorganizací trampingu par excellence, jež je dalším argumentem proti jeho volnosti a svobodě.

První dva znaky subkultury ovšem vedou k alternativním interpretacím v jistém ohledu limitujícím trampskou volnost a neorganizovanost. Průběžná tvorba a časopisecká distribuce svérázného slovníku,³⁶ přejímání a nošení oděvních modelů, jež mohly být výsledkem reklamních kampaní v trampských časopisech, či artikulace očekávaných vzorů chování – i v návaznosti na citované teze Boba Hurikána o výchovné podstatě trampingu – odkazuje k procesu učení se a přizpůsobování se pravidlům životního stylu. Naznačuje existenci a navazující akceptování zásad spojovaných s představou o tom, kdo je (správný) tramp a co je trampingu, tedy co považuje za trampingu sám aktér či jeho trampské i netrampské okolí. Trampské časopisy vznášely na trampy nároky ve vztahu k jejich chování na veřejnosti.³⁷ Míra jejich akceptování či jejich překračování mohla současně tvořit hranici mezi těmi správnými – a dodejme, že v níže citovaném případě nepolitickými – trampy a „taky trampy“ – zde příznivci komunistické strany – představujícími v podání časopisu *Trampingu* vředy a parazity žijícími na dobovém trampingu: „*Kluci – děvčata – kamarádi! Zbavte se toho shnilého – co jest na našem hnutí*.“³⁸

Obezřetnému pohledu se v souvislosti s organizovaností a volností trampingu nevyhnu ani trampské osady. Pojem *trampská osada* neoznačuje primárně lokalitu přebývání trampů, ale skupinu kamarádů, jež si mohla vytvořit „*jasně vymezený status členství a identitu – přijetí do osady bývá spojeno s různými rituály, osada mívá svá oblíbená místa, která si v různé míře nárokuje, hymnu, kroniku, a především název a symbol, který bývá vypořádán na domovenkách a na vlajce*.“³⁹ Vedle onoho statutu členství a podléhání rituálům⁴⁰ stojí za pozornost i domovenka, tedy název *trampské osady* viditelný na trampově oděvu, který již předem identifikující jejího nositele – se znalostí trampské topografie je zřejmé, kdo před námi stojí. Aniž by dotyčný nutně promluvil, je zařaditelný do mentální mapy československého trampingu. Nutno však přiznat, že domovenky jsou pravděpodobně dílem doby po druhé světové válce. V době meziválečné však někteří trampové nosili plechové odznaky s názvy osad.

36 V roce 1929 vycházel v časopise *Tramp* od 8. čísla humoristicky pojatý, ale přece návodný trampský slovník naučný. První díl viz *Tramp*, r. 1929, č. 8, s. 5.

37 „*(...) trampa nikdy neuvídíte na nádraží s náručí orvaných květů, tramp nikdy neodmítne pomoc kamarádů, tramp vypomáhá v létě bližší osad usídleným vesničanům, tramp je prostě gentleman*.“ *Několik slov o trampech a campingu vůbec, na místě povinné předmluvy k prvnímu číslu „Trampa“*. In: *Tramp*, r. 1929, č. 1, s. 3.

38 Na jiném místě podobně o „taky trampech“ v duchu biologizujících metafor a představ o potření chorobného stavu: „*(...) budou trampovat dále, budou jezdit zase jen tam, kde je hodně dobrého piva a chlástu, budou dál hulákat a sprostačit, budou dál bolavým místem na zdravém trampingu a budou zkrátka stále tím něčím shnilým na státě Dánském*.“ *My cizího nic nechceme, ale své nedáme*. In: *Trampingu*, r. 1930, č. 1, s. 2.

39 POHUNEK, Jan: *Potlach, cancák, usárna. Trampingu pohledem etnologie*. In: *Dějiny a současnost*, r. 2013, č. 4, s. 19–20.

40 Téma z hlediska etnologie viz MANN, Arne B.: *Obrady přijímání nových členů do trampské osady*. In: FROLEC, Václav (ed.): *Čas života. Rodinné a společenské svátky v životě člověka*. Brno 1985, s. 225–240.

S osadami souvisí ještě jeden aspekt organizovanosti a přinejmenším možností vnější kontroly. Trampové původně jezdili do přírody se stany nebo spali pod širým nebem. Během dvacátých let si však někteří z nich začali budovat chaty. V příběhu trampské minulosti jde o významnou chvíli – tramping se rozdělil na chatařskou a stanařskou větev. Jenže tímto usazením ve fyzickém prostoru v podobě lokalizovatelných chat se dobrovolně vystavoval možným pohledům zvenčí. Stal se stopovatelným a dosažitelným třeba ze strany státní moci zastoupené četnictvem vykonávajícím podle potřeby v trampských chatách kontroly.⁴¹

Věc trampské neorganizovanosti ale nepředkládám, abych zapěl pohřební písně nad svobodou a volností trampů. Předcházející řádky jsou, zpětně nahlédnuto, opravdu jen impulsem k promyšlení toho, v čem trampská neorganizovanost a volnost spočívá, jakou roli hraje tento často opakovaný autostereotyp v trampském narativu. A především zda lze vůbec myslet tramping jakožto autonomní prostor mimo společnost s její měšťáckou majoritou. Čím by byl tramping bez státního dohledu a měšťáckých pačourů?

Topografie jako dějiny

Výčet osad a jejich osazenstva jako způsob podání historie trampingu, tak se trampské minulosti ujal ve svých *Dějínách* Bob Hurikán. Nejde o text bezproblémový. Hurikán povětšinou ignoroval tábořiště prokomunistických trampů a nepřesně podal informace i o místech, kde se setkal s nevolí vůči své osobě.⁴² Přinejmenším v případě osady Údolí čmoudů, respektive Údolí hříčů na Rakovnicku si dokonce pro své *Dějiny* vymyslel název vlastní, Údolí dýmů.⁴³ Výhrady projevil i Zdeno Dočkal v úvodu knihy o slovenském trampingu – Hurikán se o Slovensku zmiňuje jednak málo a jednak ne úplně pravdivě. Podle hlasů ze Slovenska není pravda, že po roce 1938 „*odchodem starých pionýrů ztichla nádherná údolí, ztichl zpěv trampských bardů a trampské ohně vyhasly...*“⁴⁴ I přes faktografickou ošemetnost Hurikánův osadní výčet československého trampingu zaujme. Metoda jeho práce není v konečném vyznění samoúčelná. V čem spočívá z hlediska Hurikánových interpretů její význam?

Hurikánovo dohledání osad představuje proces naplňování československé mapy kvalitativním, v tomto případě trampským obsahem. Pro současníky i pozdější generace čtenářů vytvořil autor svéráznou mentální mapu trampského

41 POHUNEK, Jan: *Konflikty českého trampingu*, s. 3. Dostupné on-line prebral.net/dok/tramphs.doc (náhled dne 27. února 2016). V tiskové verzi zde POHUNEK, Jan: *Konflikty českého trampingu*. In: *Historická sociologie*, 2011, č. 2, s. 95-106. Stručně kromě jiného i ŠPRINGL, Jan: *Když ohně zaplanou. Československý tramping*. In: *Dějiny a současnost*, r. 2013, č. 4, s. 13-14. Ironizaci četnických návštěv v osadách průběžně přinášel například časopis *Tramp*.

42 KRŠKO, Jan: *Meziválečný tramping na Rakovnicku*. Rakovník 2008, s. 162.

43 Jan Krško v díle *Posázaví není Arizona*, 10 díl. dokumentárního cyklu *Zvláštní znamení touha*, přístupné z <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znameni-touha/214562260650001-posazavi-neni-arizona/> (náhled dne 20. března 2016).

44 HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 298; DOČKAL, Zdeno: *Údolia nestíchlí. Dějiny trampingu na Slovensku*. Bratislava 1991, s. 5.

prvorepublikového Československa dokladující četnost a sílu fenoménu. V této mentální skládance se totiž stala každá osada potvrzením živosti a atraktivity předpokládaných trampských ideálů a současně i médiem trampské paměti.⁴⁵ Prostorové rozšíření fenoménu vyjádřitelné obsáhlým seznamem osad z různých koutů prvorepublikové československé země dávalo jistotu: tramping zde byl a stále je i přes skepsi k jeho budoucnosti.

Hurikánova evidence osad ukotvila tramping v československém prostoru. Fyzickou krajinu proměnila i ona v prostor trampské imaginace a lokalizovatelné paměti. V prostor proměnitelný v avizovanou mentální mapu československého území, v níž je řada míst spjata s konkrétní trampskou legendou. Tábor řvavých či posléze Ztracená naděje ve Svatojánských proudech jako místo mytického počátku trampingu, jež podle Boba Hurikána vždy udávala tón ostatnímu trampingu.⁴⁶ Osada Albatros na Libřici (Záhořanský potok jižně od Prahy) spojovaná s trampským sportem a trampskými olympiádami. Osada Lone Star na potoce Kačák na Kladensku, které Jenda Korda věnoval píseň *Vlajka vzhůru letí*, jež se posléze stala trampskou hymnou atd. Pozdějším a bezesporu výjimečným místem paměti trampského společenství vzpomínajícího mrtvé kamarády z druhé světové války se stalo Zlaté dno na Brdech.⁴⁷ Nedílnou součástí legendární topografie trampingu jsou i další osady blíže identifikovatelné jménem konkrétního trampa vstoupivšího do lokální i republikové trampské paměti, za všechny například Bill Broches a Jerry Packard zosobňující meziválečné Brdy.⁴⁸

Historie v podobě evidence osad, legendy spjaté s konkrétními lokalitami či pojmenování oblastí, jednotlivých tábořišť a konkrétních přírodních objektů,⁴⁹ například řek (Vltava jako Velká řeka, Sázava jako Zlatá řeka, Berounka jako Stará řeka, Kocába jako Hadí řeka) je paměťotvorným a identitotvorným nástrojem vyjadřujícím současně nárok trampů na dané území v duchu teze německého historika Karla Schlögela: teprve svět, který je pojmenován, je naším světem.⁵⁰ Sdílení a průběžné tradování trampské topografie konečně pomáhá

45 „*Tímto roztroušením na víc bodů v prostoru, právě tímto opakováním, násobením stop, které po nich zůstaly, se vzpomínky upevňují.*“ HALBWACHS, Maurice: *Legendární topografie evangelii ve Svaté zemi*. In: *Cahiers du Cefres*, 1996, č. 10, s. 21.

46 HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940, s. 33.

47 O zničení místa viz <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/legendarni-brdsky-camp-zlate-dno-byl-znicen-213.html> (náhled dne 19. března 2016).

48 K Brochesovi viz <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/kdo-byl-billy-broches-292.html> (náhled dne 18. března), k Packardovi <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/kdo-byl-general-jerry-packard-214.html> (náhled dne 18. března 2016).

49 „*Na rozdíl od standardizovaného názvosloví, zachyceného na mapách, se trampské názvy, podobně jako přezdívky, spolupodílejí na něčem tak obtížně pochopitelném jako trampská identita.*“ STEIN, Karel: *Trampská pomístní jména v Českém Švýcarsku a v Lužických horách*. In: *Děčinské vlastivědné zprávy*, r. 19, 2009, č. 2, s. 44.

50 SCHLÖGEL, Karl: *Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik*. Frankfurt am Main 2011, s. 225. K tématu přehledně POHUNEK, Jan – ŠPRINGL, Jan: *Až zabloudíš v ten kraj... Krajinou českého trampingu*. In: *Dějiny a současnost*, r. 35, 2013, č. 4, s. 15-17.

utvářet nadčasové společenství československých trampů, přičemž vůči současníkům i budoucím generacím může být výzvou k pokračování ve šlépějích minulých pokolení.

Otázky na místo závěru

Tramping je českým, slovenským i československým fenoménem. Českým, protože vznikl v Čechách a v prvé řadě v českých zemích se v meziválečném období vyvinul v masový fenomén, jenž se stal tématem veřejných diskuzí, filmové tvorby⁵¹ či objektem zájmu stran z obou pólů politického spektra.⁵² Slovenský, neboť se na sklonku dvacátých let ujal i na Slovensku, kde žil v průběhu dalších desetiletí bohatým životem.⁵³ Československým, protože se jednak utvořil v rámci republiky československé a jednak první trampskou osadu na Slovensku nazvanou Waikiki založilo v roce 1928 několik českých chlapců, kteří měli již předcházející zkušenosti s trampem v Čechách. A zapomínat nelze ani na skutečnost, že někteří z trampů vyráželi na Podkarpatskou Rus. I tento kout republiky se tehdy stal těmito výpady krajinou trampských dobrodružství.⁵⁴

Tramping je dítětem svých dob a politických režimů, jež mu umožňují konkrétní a jistěže proměnlivou tvář. Jako výrazný československý společenský či kulturní fenomén si zaslouží nejen laický, ale i vědecký zájem. Předcházející problematizace některých jistot trampského narativu ukazuje, že je na co se ptát. Dále třeba namátkou: co tvoří podstatu trampingu a existuje vůbec nějaká jeho nadčasová esence? Co vypovídá zrod a průběžný vývoj trampingu o československé, respektive české a slovenské společnosti? Jak se to má s trampským vzdorem a únikem do přírody, když řada trampů v momentě výstavby svých chat stvrzuje institut soukromého vlastnictví hmotných statků a půdu pro svá stavení si často pronajímají od majitelů pozemků, či si chaty nechávají stavět?⁵⁵ Kupují si tak v podstatě vlastní únik do přírody a tím stvrzují hegemonii v tomto případě prvorepublikového buržoazního řádu? A nepotvrzovali třeba trampové chataři ze Ztracené nádeje preference očekávatelné spíše u měšťácké veřejnosti, když

51 Roku 1933 natočil režisér Karel Lamač film *Dobrá tramp Bernášek*. Tramping je rovněž tématem snímku Miroslava Cikána *Příklady táhnou* z roku 1939.

52 Komunistický poslanec Josef Hrubý v květnu 1931: „*Pracující mládež, která chodí ve volných chvílích trampovat, vymyká se takto vlivu měšťáckých a sociálfasistických spolků, má tudíž také čas zdravě přemýšlet, proč ona, tvořící hodnoty, má se tak mizerně, zatím co na druhé straně kapitalisté, kteří nic nedělají, žijí z cizí práce v nádherném blahobytu. Ale i v přírodě setkává se tato mládež velmi často s brutální tváří buržoazního aparátu v podobě četníka, policajta, hajného atd.*“ <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/118schuz/s118005.htm> (náhled dne 19. března 2016).

53 Přehledně v knižní podobě DOČKAL, Zdeno: *Údolia nestíchlí. Dejiny trampingu na Slovensku*. Bratislava 1991. Zdroj informací na internetu např. <http://www.trampnet.sk/>.

54 Ilustrativně viz *Dobrodružství na polonínách aneb jak to vlastně bylo na Podkarpandě v roce 1934*. In: KAŠÁK, Vladimír (ed.): *Počátky trampingu na Kačáku*. Ze vzpomínek pamětníků. [Česko]: 2009, s. 54–57.

55 Řadu příkladů nalezne čtenář v publikaci KAŠÁK, Vladimír (ed.): *Počátky trampingu na Kačáku*. Ze vzpomínek pamětníků. [Česko]: 2009, s. 54–57.

ze svého okolí vyháněli jiné táborníky a organizovali sportovní klání jen pro uživatele chat?⁵⁶

A co o trampingu, jeho aktérech a jejich preferencích či očekávaných genderových rolích vypovídají pravidelně se objevující seznamovací inzeráty trampů: „*Hledám milou dívku na tramp*. Zn. „*ve dvou se to lépe táhne*““;⁵⁷ „*Dvě přítelkyně hledají slušné hochy s chatou pod zn. „Hospodyňky*““; „*Lady hezkou hledám do osiřelého srubu na Sázavě*.“; „*Děvče na tramp, bez předsudků, hledá dobrý kamarád*.“; „*Která správná žába by se chtěla se mnou toulati*. Zn. „*Starý grizzly*.“““⁵⁸ A jak je to s homosexualitou v trampingu jistě přítomnou?⁵⁹

Apel na změnu tázání při studiu československého trampingu demonstrováný na předcházejících otázkách nechce být intelektuálním kejklřstvím, jehož cílem je jen a pouze relativizovat a dekonstruovat. Tramping chápu jako opravdu významný a pro (meziválečné) Československo charakteristický fenomén hodný soustavnějšího výzkumu, jenž dlouho spočíval neoprávněně na okraji vědeckého zájmu a jehož historický obraz dosud významně spoluurčovaly spíše vůle, představy a stereotypy jeho aktivních stoupců.

Beginnings of Czechoslovak tramping: will and idea?

The text maps the beginnings of Czechoslovak tramping and critically examines some of the aspects of this phenomenon. It focuses on searching for its roots, idealizing auto-stereotypes of tramp freedom, and the way of writing the history of tramping through the topography of tramping and the list of tramping settlements. The author believes that Czechoslovak tramping is the result of the overlapping of various influences, events and wills, which did not attempt to approach the vision of tramping as a clearly defined concept. In this sense, it is a random phenomenon which was developing in Czechoslovakia after World War I. Tramping, which defined itself as the opposition against the middle-class society and refused control and official regulations, was the way of active self-formation of individuals, which was inevitable in a modern state. The state gave tramps an opportunity to enjoy the freedom in the countryside so it could make use of their physical and mental capacities which they gained during their weekend stays out of the city.

56 KRŠKO, Jan: *Géza Včelička a neblahé konce „rudého“ trampingu*. In: *Dějiny a současnost*, roč. 35, 2013, č. 4, s. 23.

57 *Trampský oznamovatel*. In: *Tramp*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 11.

58 *Trampský oznamovatel*. In: *Tramp*, roč. 1, 1929, č. 3, s. 2.

59 SEIDL, Jan: *Homosexualita v praxi a diskurzu trestního práva, medicíny a občanské společnosti od vydání trestního zákona z roku 1852 do přijetí trestního zákona z roku 1961*. Praha 2012, s. 210, 319. Disertační práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

SLOVENSKÝ ŠTÁT A NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

JAN RYCHLÍK

Slovenské a chorvátske autonomistické hnutia v medzivojnovom období vyzakujú niektoré zhodné, no súčasne aj niektoré odlišné rysy. Vznik Československa aj vznik Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (Kráľovstvo SHS, od roku 1929 Juhoslávie) bol založený na (mylnom) predpoklade, že ak obyvateľstvo hovorí totožným alebo blízkym jazykom, potom tvorí jeden národ. Dnes vieme, že ide o celkom mylný predpoklad, lebo jazyk nie je pre utváranie národnej identity zásadným faktorom: tým je skôr spoločná história a konsenzus pri hodnotení spoločne prežitých udalostí. Je celkom logické, že už skoro po vzniku Československa aj Kráľovstva SHS vzniklo v oboch štátoch silné autonomistické hnutie namierené proti hegemonii silnejšieho národa v spoločnom štáte: v prípade Československa o autonomistické hnutie Slovákov voči Čechom, v prípade Juhoslávie o autonomistické hnutie Chorvátov proti Srbom. Hegemónom slovenského autonomizmu sa stala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), hegemónom chorvátskeho autonomizmu Chorvátska sedliacka strana (HSS, pôvodne Chorvátska republikánska sedliacka strana – HRSS). Politické programy oboch strán majú tiež zhodné rysy: hoci tieto strany hovorili o autonómii, v skutočnosti im išlo o vytvorenie dualistického štátneho útvaru na spôsob bývalého Rakúsko-Uhorska. Takýto dualistický štátny útvar by, samozrejme, vytváral perspektívu úplnej štátnej samostatnosti v budúcnosti. Slovenský autonomizmus dosiahol svoj cieľ 6. októbra 1938 v dôsledku oslabenia Československa po mníchovskej dohode (30. septembra 1938), chorvátsky až v lete 1939, na prahu druhej svetovej vojny. Dualizmus mal v oboch prípadoch krátke trvanie: v československom prípade trval do marca 1939 a v juhoslovanskom do apríla 1941.

Pravda, medzi slovenským a chorvátskym autonomistickým hnutím existovali aj rozdiely. Tie boli dané jednak odlišným postavením Slovákov a Chorvátov v rámci Rakúsko-Uhorska, jednak odlišným charakterom Kráľovstva SHS (Juhoslávie) a Československej republiky. Chorváti mali v rámci Uhorska autonómiu, v Dalmácii v rámci Predlitavska aj v Bosne mali tiež zabezpečené národnostné práva a okrem toho mali tradíciu vlastnej štátnosti, ktorá bola v zásade uhorskou vládou rešpektovaná. Slováci nemali nič: v rámci Uhorska bol ich národný vývoj priamo ohrozovaný pokračujúcou maďarizáciou. Väzby Slovákov

na Čechov boli preto intenzívnejšie ako väzby Chorvátov na Srbov, a najmä na Srbsko. Slováci, ktorí nikdy v minulosti nemali vlastný štát, mali v medzivojnovom období pochybnosti, či by sa takýto štát udržal. Československo bolo napriek všetkým nedostatkom demokratickým štátom, ktorý umožnil Slovákom dotvoriť sa ako moderný národ. Slovenské autonomistické hnutie sa až do roku 1938 pohybovalo striktne na platforme ďalšej existencie Československa, ktoré Slováci považovali aj za hrádzu proti revizionistickým nárokom Maďarska. Slovenský autonomizmus sa pohyboval striktne v legálnych hraniciach: na Slovensku neexistovala radikálna fašistická organizácia opierajúca sa o zahraničie, akou bola chorvátska *Ustaša*. Hoci v HSLS existovala radikálna frakcia, táto bola až do roku 1936 celkom marginálna. HSLS ako celok odmietala revolučné riešenia a spoliehala sa na pokojnú, evolučnú a parlamentnú cestu a politickú dohodu s Čechmi.

Vznik slovenského štátu rovnako ako vznik Nezavislého štátu Chorvátsko (Nezavisna država Hrvatska – NDH) boli dôsledkami nemeckej agresie proti Československu a Juhoslávii, čo v oboch prípadoch znamenalo, že oba štáty budú závislé na Nemecku a s pádom Nemecka aj zaniknú. To, pravda, neznamená, že by časť slovenskej aj chorvátskej verejnosti nevitála vznik týchto štátov ako realizáciu národno-emanipačných snáh. Väčšina obyvateľstva oboch štátov jednak skoro došla k záveru, že v stávajúcej podobe ani slovenský, ani chorvátsky štát nie sú tými štátmi, na ktoré čakali. Pritom treba podotknúť, že ľudácka autoritatívna Slovenská republika bola oveľa menej represívna ako ustašovská NDH (ako je známe, na Slovensku nebol až do vypuknutia Slovenského národného povstania koncom augusta 1944 vykonaný žiadny politicky motivovaný rozsudok smrti).

Slovenská vláda vyjadrila ochotu uznať Chorvátsko ihneď po vyhlásení NDH, no čakala, kým nový štát uzná Nemecko. 15. apríla 1941 uznalo Chorvátsko Nemecko a Taliansko¹ a v ten istý deň uznala Nezavislý chorvátsky štát *de facto* aj *de iure* i ľudácka Slovenská republika.² Nasledujúci deň poslal prezident Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso pozdravný telegram *poglavnikovi* NDH Ante Pavelićovi a nový štát pozdravila aj Hlinkova garda.³ 19. apríla 1941 Pavelić poďakoval za Tisov pozdravný telegram a blahoželanie.⁴ Oficiálny orgán Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) *Slovák* pri príležitosti vzniku NDH napísal: „*Slobodnému chorvátskemu národu k novému životu posielame mnoho srdečných pozdravov. Spolu sme cítili v utrpení, budeme spolu cítiť i v chvíľach radosti, ktorá sa dnes rozlieha po všetkých krajoch slobodného Chorvátska.*“⁵

10. mája 1941 oznámila Slovenská tlačová kancelária (STK), že slovenským diplomatickým zástupcom v Záhrebe bude Karol Murgaš, pre ktorého bolo už

1 MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb 1994, s. 57.

2 *Slovák*, roč. 23, 16. 4. 1941, č. 87, s. 1.

3 Tamtiež, 17. 4. 1941, č. 88, s. 2-3.

4 Tamtiež, 20. 4. 1941, č. 91, s. 3.

5 *Slovák*, Veľká noc 1941, č. 86, s. 1.

získané agrément.⁶ 22. mája Murgaš skutočne pricestoval do Záhrebu. Vymenovanie Murgaša do funkcie slovenského diplomatického zástupcu v Chorvátsku vyvolalo určité prekvapenie. Karol Murgaš (1899–1972) nebol diplomatom a k Chorvátsku nemal žiadny osobný vzťah. Povoláním bol novinár a publicista a v rokoch 1940–1941 zastával funkciu šéfa Úradu propagandy, kde sa však neosvedčil. Politicky patril k radikálnemu krídlu v HSLS a istý čas zastával funkciu náčelníka štábu Hlinkových gárd (HG). Murgaš bol problémovou osobnosťou so sklonom k alkoholizmu a do diplomacie sa nehodil. Hlavným dôvodom jeho vymenovania bola snaha prezidenta Jozefa Tisa a jeho umierneného krídla, dostať Murgaša z Bratislavy a oslabiť tak radikálnu gardistickú skupinu okolo ministerského predsedu a ministra zahraničia Vojtecha Tuku a ministra vnútra Alexandra Macha. Murgaš sám o miesto v Záhrebe nemal záujem.

Komplikácie s Murgašom sa prejavili už pri jeho nástupnej audiencii u Ante Pavelića 26. mája. Pavelić vyjadril určité prekvapenie, že bol do Chorvátska vymenovaný iba charge d'affaires, kým Záhreb chcel poslať do Bratislavy riadneho vyslanca.⁷ Obsah rozhovoru, samozrejme, Murgaš oznámil do Bratislavy a pokúsil sa ho využiť k tomu, aby bol vymenovaný vyslancom, ale bez úspechu.⁸ 20. júna 1941 udelila slovenská vláda agrément pre prvého chorvátskeho vyslanca v Bratislave Dr. Dragutina Totha. Toth patril k menšinovej pravicovej frakcii Chorvátskej roľníckej strany, ktorá na rozdiel od Mačeka a vedenia HSS podporovala ustašovský režim.⁹ V porovnaní s Murgašom bol schopným diplomatom. V nástupnej audiencii u Tisa spomenul dvadsaťročný boj Chorvátov a Slovákov proti „versaillskému diktátu“ a poukázal na spoločné osudy chorvátskeho a slovenského národa.¹⁰

20. novembra 1941 bol na miesto Murgaša do Záhrebu vo funkcii riadneho slovenského vyslanca vymenovaný Jozef Cieker,¹¹ bývalý slovenský vyslanec pri juhoslovanskej vláde v Belehrade, ktorý sa dobre orientoval aj v chorvátskych pomeroch. Nástupná audiencia u Pavelića sa uskutočnila 4. decembra 1941.¹² Zo zachovaných dokumentov sa nepodarilo zistiť, dokedy presne v Záhrebe Cieker pôsobil, no niekedy medzi januárom a marcom 1944 bol preložený ako vyslanec do Madridu¹³ a na jeho miesto nastúpil Dr. Viktor Bečka, bývalý slovenský generálny konzul v Prahe.¹⁴ Aj Totha poveril 15. októbra 1941 Pa-

6 Tamtiež, 11. 5. 1941, č. 108, s. 3.

7 Tamtiež, 15. 6. 1941, č. 135, s. 8.

8 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Ministerstvo zahraničných vecí (1939–1945 (1947)), k. 1155, b. č. *Karol Murgaš*, porovnaj aj č. 135/41.

9 ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998, s. 454.

10 Hrvatski državni arhiv (HDA), f. Ministarstvo vanjskih poslova (MVP), poslanstvo NDH u Bratislavi, i. č. 229, k. 1. *Nástupná reč Dratina Tótha*.

11 SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (1939–1945 (1947)), k. 46, č. 9410/41.

Cieker pricestoval do Záhrebu 22. 11., pozri SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí, k. 1155, č. 1741/41.

12 SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (1939–1945 (1947)), k. 1155, č. 1741/41 a 1743/41.

13 MIKUŠ, Jozef August: *Pamäti slovenského diplomata*. Martin 1998, s. 92–94.

14 MIKUŠ, Jozef August: *Pamäti slovenského diplomata*. Martin 1998, s. 130.

velíc „inými úlohami“¹⁵ (neskôr vstúpil do vlády a stal sa ministrom obchodu). 29. novembra 1941 slovenská vláda súhlasila s udelením agrément pre nového vyslanca Dr. Josipa Berkovića, ktorý bol oficiálne vymenovaný 8. decembra 1941.¹⁶ Aj Berković patril k pravicovému krídlu bývalej HSS.¹⁷ Jeho nástupná audiencia u Tisa sa uskutočnila 19. decembra 1941.¹⁸ Berković pôsobil v Bratislave presne rok. Tretím a posledným chorvátskym vyslancom sa stal Blaže Lorković (1903–?), starý a zaslužilý ustašovec, príslušník najvyššieho ustašovského štábu a pobočník Ante Pavelića. Lorković bol bratom chorvátskeho ministra zahraničných vecí a neskôr ministra vnútra Mladena Lorkovića, ktorý bol na jeseň 1944 zatknutý a na jar 1945 popravený za pokus o tajné vyjednanie so Spojencami.¹⁹ Blaže Lorković, ktorého nástupná audiencia u Tisa sa konala 22. decembra 1942,²⁰ zostal napriek tomu v Bratislave až do konca existencie NDH.²¹ Po nástupnej audiencii u Tisa poskytol Lorković interview pre ústredný tlačový orgán HSLS *Slovák*. Na otázku, prečo vymenoval *poglavnik* práve jeho, odpovedal: „*Poglavnik vymenoval ma za vyslanca pre Slovensko v presvedčení, že bratia Slováci si želajú mať na mieste vyslanca Nezavislého chorvátskeho štátu starého osvedčeného ustašu, poglavnikovho najbližšieho spolupracovníka.*“²²

Do vzťahov so Slovenskom vkladalo na počiatku Chorvátsko veľké nádeje, lebo bolo - rovnako ako Slovensko a Rumunsko – ohrozené maďarským revizionizmom. V rámci juhoslovanskej kampane obsadilo Maďarsko oblasť pri rieke Mura (tzv. Mezimurie) a 10. júla 1941 ju anektovalo.²³ Okrem toho bolo vtedy Slovensko v porovnaní s Chorvátskom štátom konsolidovaným a hospodársky prosperujúcim. Aj Slovensko si pôvodne od NDH sľubovalo pomerne veľa. Okrem spoločných zahranično-politických záujmov boli zdôrazňované aj iné zblížujúce faktory, ako napríklad kresťanské (rozumej: katolícke) základy oboch štátov, spoločný boj za národné práva v rámci Uhorska, resp. Československa a Juhoslávie a v neposlednom rade aj spoločný slovanský pôvod. Hlavným spojovníkom Záhrebu a Bratislavy bolo ale zrejme vedomie, že ďalšia existencia oboch štátov je závislá na dobrej vôli Nemecka. 5. februára 1942 rokoval minister vnútra Artuković, námestník ministra zahraničných vecí Vrančić so slovenským vyslancom Ciekerom o trojstrannej rumunsko-slovensko-chorvátskej

15 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 1. *Odpis odvolávacej listiny D. Tótha, bez čísla*.

16 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 1. *Text poverovacej listiny J. Berkoviće, bez čísla*.

17 MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb 1994, s. 426.

18 Dátum 19. 12. 1942 oznámil 22. 12. 1942 ako deň odovzdania poverovacích listín Berković listom finskemu vyslancovi v Berlíne Toivu Mikaelu Kivimäkimu, ktorý bol tiež finskym vyslancom akreditovaným pre Slovensko. Pozri: Joensuu Maakunta Arkisto (Oblasťný archív v Joensuu), f. Ulkoasiainministeriö (MZV), Bratislavan lähetystö (zastupiteľský úrad Bratislava), k. F8, fasc. C, *Bulgaria - Kroatia*.

19 MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb 1994, s. 196–198.

20 *Slovák*, roč. 24, 23. 12. 1942, č. 294, s. 3.

21 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 4, č. 1/45.

22 *Slovák*, roč. 24, 23. 12. 1942, č. 294, s. 3.

23 MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb 1994, s. 65.

spolupráci a prípadnej spoločnej demarši v Berlíne vo veci povojnových hraníc a ďalšej existencii malých štátov.²⁴ Proti takejto spolupráci protestovalo u Hitlera Maďarsko, ktoré ju považovalo za inovovanú verziu Malej dohody. Budapešť skutočne dosiahla, že Berlín už vopred zakročil proti prípadnému slovensko-chorvátsko-rumunskému bloku.²⁵ No užšia slovensko-chorvátska spolupráca sa nerealizovala aj preto, lebo Chorvátsko bolo príliš slabým štátom, ktorý nemohol Slovensku nič podstatné ponúknuť. Skoro sa ukázalo, že Chorvátsko nemá šancu dostať sa z úplnej medzinárodnej izolácie, lebo okrem Nemecka a jeho spojencov (vrátane formálne neutrálneho Španielska) nebol žiadny štát ochotný NDH diplomaticky uznať.²⁶ Hoci ustašovci získali čiastočnú podporu katolíckej cirkvi a chorvátskeho obyvateľstva (najmä v Like a Hercegovine²⁷), režim ako celok nemal širšiu vnútropolitickú základňu. Kým Hlinkova slovenská ľudová strana bola masovou stranou, ustašovci boli pred vojnou okrajovým hnutím – v roku 1940 nebolo ustašovcov viac ako štyritisíc. Masové represálie proti srbskému obyvateľstvu vyvolalo už 27. júla 1941 komunistami podnietené povstanie v Bosne, ktoré sa vládne v Záhrebu nikdy nepodarilo celkom potlačiť. Paveličova vláda vlastne nemala celé územie NDH nikdy úplne pod kontrolou. Tento stav si všimol aj slovenský vyslanec Jozef Cieker, ktorý sa k NDH staval od počiatku svojho pôsobenia dosť rezervovane. Vo svojej správe z 28. augusta 1942 konštatoval, že „pôsobnosť ministerstiev je obmedzená na ministerské budovy a na malý okruh okolo Záhrebu. Na teréne vládne Ustaša alebo partizán a nedôvera širokých mas.“²⁸ Od jesene 1942 sa preto slovensko-chorvátska spolupráca obmedzovala takmer výhradne na hospodársku sféru a na oblasť kultúry, kde bolo možné využiť aj jazykovú blízkosť.²⁹ Veľkým propagátorom chorvátskej nacionálne orientovanej kultúry na Slovensku sa stal najmä tajomník Matice slovenskej Stanislav Mečiar, ktorý bol veľkým obdivovateľom ustašovského spisovateľa a ministra školstva Mile Budaka.³⁰ Ustašovský režim veľmi impono-

24 TEJCHMAN, Miroslav: *Slovensko-rumunsko-chorvátska spolupráca v letech druhej svetovej války a Maďarsko*. In: Slovenský prehľad, r. 1992, č. 2, s. 166.

25 LIPTÁK, Eubomír: *Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny*. In: HOLOTÍK, Ľudovít (ed.): Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 226.

26 Vatikán mal so Záhrebom iba neoficiálne styky.

27 Podrobnejšie TEJCHMAN, M. a kol: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998, s. 464; HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno 2005, s. 191–197.

28 LIPTÁK, Eubomír: *Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny*. In: HOLOTÍK, Ľudovít (ed.): Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 229–230.

29 Podrobnejšie pozri: MICHELA, Miroslav: *K otázke slovensko-chorvátskej kultúrnej spolupráce v rokoch 1941–1945*. In: Slavica slovaca, r. 2003, č. 3, s. 112–122.

30 Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) Martin, *Stanislav Mečiar*, sig. 164 K 16–18.

Mile Budak patrilo tridsiatych rokov k spolupracovníkom Ante Paveliča. V roku 1945 bol ako popredný predstaviteľ ustašovského režimu odsúdený na smrť a popravený. Ako spisovateľ Budak propagoval spojenie „krvi a pôdy“ ako hlavnej črty chorvátskeho „národného charakteru“ (túto myšlienku jasne formuloval v románe „Ognjište“), čo zrejme imponovalo aj Stanislavu Mečiarovi. Blížšie údaje o Budakovi a jeho diele pozri: BUDAK, Mile: *Ognjište. Roman iz ličkoga seljačkoga života*, t. I. Zagreb 1995, s. 27–31.

val Hlinkovej garde, ktorá sa pokúšala získať na Slovensku rovnaké postavenie, aké mala v NDH *Ustaša*.

Ak boli Ciekerove správy o režime NDH skeptické, tak treba povedať, že aj Lorkovičove správy z Bratislavy sa o ľudáckom režime vyslovovali tiež dosť kriticky. Ak si uvedomíme, že ustašovský režim svojimi výčinnými proti skutočným aj domnelým odporcom predčil aj samotné národno-socialistické Nemecko, potom nie je prekvapujúce, že sa Lorkovičovi systém ľudáckeho štátu javil ako „liberálny“ a plný „demokratických prežitkov“. Preto aj príčiny SNP videl chorvátsky vyslanec najmä v tom, že slovenský štát nebol dostatočne tvrdý. V slovenskom verejnom živote zostalo podľa neho veľa stúpenčov predvojnového Československa. Sú to vraj „čechofili“, ktorí neveria vo víťazstvo Nemecka a ani si ho neželajú.³¹ Chorvátsky vyslanec upozornil aj na to, že určité slovenské kruhy vyjadriť veľkú radosť nad atentátom na Hitlera a súčasne aj sklamanie nad tým, že „vodca“ vražedný útok prežil.³² Podľa Lorkoviča nezapustila myšlienka samostatného slovenského štátu dosť hlboké korene. Okrem toho, Lorkovič konštatuje, že z historických dôvodov sú na Slovensku silné rusofilske a protinemecké nálady, ktoré sa po porážkach Nemecka iba vystupňovali. Lorkovič poukázal aj na alibizmus, ktorý vraj paralyzoval účinný boj proti partizánom.

Partizánov si chorvátsky diplomat všimol veľmi podrobne,³³ nepochybne aj preto, že rovnaké sily jestvovali aj v NDH. Preto tiež Lorkovič akcentoval údajný sovietsky a komunistický charakter slovenských partizánskych jednotiek. No Lorkovič nepodceňoval ani význam povstaleckej armády, ktorú považoval za nespoľahlivú pre jej dôstojnícky zbor a vysoké percento evanjelikov. Lorkovič si všimol konfesijné rozdelenie Slovenska, teda fenoménu, ktorý nemal v Chorvátsku paralelu, a zdôraznil, že evanjelici mali vždy nedôveru v slovenský štát spravovaný katolíckym kňazom, lebo sa obávali, že štát bude mať otvorene katolícky charakter.

V súvislosti so Slovenským národným povstaním a nemeckou okupáciou Slovenska sa možnosti slovenskej diplomacie ešte viac zúžili, no diplomatické vzťahy s NDH pokračovali aj naďalej. Novým (a už posledným) slovenským vyslancom v Chorvátsku sa stal Viktor Bečko, bývalý slovenský generálny konzul v Prahe. Pravdepodobne v marci 1945 bolo evakuované chorvátske vyslanectvo z Bratislavy, kým Bečko zostal v Záhrebe zrejme až do 3. mája 1945. Personál slovenského vyslanectva opustil Záhreb súčasne s chorvátskou vládou. Tým aj formálne skončili diplomatické vzťahy medzi ľudáckou Slovenskou republikou a NDH.

31 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 4, No. 3/44.

32 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 4, No 14/44.

33 HDA, f. MVP, poslanstvo u Bratislavi, i. č. 229, k. 4, No 11/44, 15/44.

The Slovak State and the Independent State of Croatia

To some extent, Slovakia and Croatia shared similar fate in the inter-war period. Slovakia became part of Czechoslovakia in 1918 while Croatia was incorporated into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, later known as Yugoslavia. Strong autonomist movement requiring broad autonomy within Czechoslovakia or Yugoslavia existed in Slovakia and in Croatia. When the autonomy was achieved (in Slovakia in 1938, in Croatia in 1939), autonomism was misused in both cases by Nazi Germany to disrupt the existing states – in the case of Slovakia it led to the split of Czechoslovakia while in the case of Croatia it caused the split of Yugoslavia. The axis powers (Germany, Italy, Hungary and Bulgaria) attacked Yugoslavia (6 April 1941) and subsequently the Independent Croatian State (Nezavisna država Hrvatska – NDH) was declared in Zagreb on 10 April 1941. Slovakia recognized Croatia on 15 April 1941 and established diplomatic relations with Zagreb. Both Slovakia and Croatia lost part of their territory in favour of Hungary and therefore they shared the fear of further Hungarian territorial aspirations. This was the natural basis for closer cooperation between Zagreb and Bratislava. Both countries counted on the support from Romania, which was also threatened by Hungarian revisionism. Budapest protested in Berlin against the formation of the Romanian-Slovak-Croatian bloc and Germany prevented Slovakia from further actions and initiatives. After that, cooperation between Slovakia and Croatia was limited to the cultural field and economy. Also the Slovak Hlinka's Guards cooperated closely with the Croatian Ustaša movement. Generally speaking, NDH was too weak and unstable to become a solid ally of Slovakia. The defeat of Germany meant the end of Slovak-Croat diplomatic relations because Czechoslovakia and Yugoslavia were re-established and Slovakia and Croatia respectively became their integral part.

NIEKOĽKO POZNÁMOK K REFLEXII VOJNY V DOBOVOM VNÍMANÍ SLOVENSKEJ VEREJNOSTI

IVAN KAMENEC

Svoj príspevok uvediem úryvkom z básne Ladislava Novomeského *Analýza*: „*Všetkého sme sa báli./ Jačania sirén, zatemnených nocí,/ toho, že možbyť nebudeme... Doslova o všetko. A všetkého. A stále... Všetkého, vravím Vám,/ o všetko sme sa báli,/ a preto na vojnu,/ na vojnu sme sa dali.*“¹

Novomeského verše akoby v hyperbolickej podobe charakterizovali jednu z možných rovín vzťahu slovenskej (a nielen slovenskej!) spoločnosti k dvom vojnovým katastrofám, ktoré sa územia Slovenska a jeho obyvateľstva priamo alebo nepriamo dotkli v prvej polovici 20. storočia. Zaujímavé a inšpirujúce postrehy k tejto téme priniesol Ľubomír Lipták vo svojej eseji *Slovensko v prvej a druhej svetovej vojne*.² Lipták v nej konštatuje, že prinajmenšom troch generácií občanov (pokiaľ za jednu generáciu považujeme životný vek v rozsahu 20 rokov) sa priamo či nepriamo dotkli udalosti spojené s oboma vojnami, v ktorých bojovali na oboch stranách nepriateľských armád dedovia, otcovia, manželia a synovia desaťtisícov slovenských rodín, ktoré oplakávali svojich mŕtvych, v každodennom bežnom živote sa dostávali do styku s vojnou zmrzačenými spoluobčanmi, počúvali príbehy a skúsenosti ľudí z vojenských frontov. Zážitky z každej vojny, nech už majú formu pravdivého alebo vyfabulovaného príbehu, boli a sú generačne prenosné.

Bezprostredné vojnové frontové udalosti zasiahli v čase I. svetovej (Veľkej) vojny aj naše územie. V rokoch 1914–1915 sa frontové bojové udalosti odohrávali aj na severovýchodnom Slovensku. Počas druhej svetovej vojny od leta 1944 do apríla 1945 sa bojové akcie, vrátane bombardovania postupne rozšírili na celé územie Slovenska. Okrem toho tu vždy boli aj nepriame dôsledky vojnových udalostí. Spomedzi nich treba spomenúť aspoň permanentné každodenné zásobovacie problémy, ktoré sa v najdrastickejšej podobe prejavovali v čase I. svetovej vojny. Počas druhej svetovej vojny to zas boli prejavy masívnej a nenávisťnej propagandy voči vojenskému protivníkovi, ktoré sa však zďaleka netý-

1 MATEJOV, Radoslav (ed.): *Laco Novomeský (1904–1976). Básnické dielo*. Bratislava 2005, 435 s.

2 LIPTÁK, Ľubomír: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999, s. 106–111.

kali iba príslušníkov armády, ale kruto postihovali aj civilné obyvateľstvo nielen na frontových líniah, ale aj v zázemí. Dochádzalo k štátom organizovanej diskriminácii a surovej perzekúcii veľkých skupín občanov, ktorí boli z politických, národnostných, náboženských alebo rasových príčin označení za nepriateľov národa a štátu. Tieto umelo a účelovo vykonštruované nepriateľské skupiny boli obviňované z vyvolania prebiehajúcej vojny, ktorá bola stále viac nenávidená, lebo prinášala na frontoch i v zázemí rastúcu intenzitu fyzického i duševného utrpenia. Diskriminácia, perzekúcia a konečné zneškodnenie „vinníkov“ vojny sa prezentovali, pod zámienkou boja proti židobolševizmu alebo plutokracii, za jeden z najdôležitejších predpokladaných pozitívnych výsledkov budúceho vojnového víťazstva.

V relatívne krátkom medzivojnovom mierovom období bol fenomén Veľkej vojny permanentne prítomný vo vedomí spoločnosti, jednak prostredníctvom stupňujúcich sa opatrení a cvičení v rámci civilnej protiletectkej obrany, jednak (a hlavne) cez stovky pietnych pamätníkov obetiam vojny, ktoré stáli takmer vo všetkých mestách a obciach na Slovensku. Boli na nich mená padlých vojakov z daného regiónu – bez ohľadu na to, či zahynuli ako príslušníci rakúsko-uhorskej armády alebo ako vojaci v československých légiách, ktoré bojovali proti habsburskej monarchii. Pamätníky tu plnili pietnu ľudskú, nie politickú úlohu. Bol to dosť podstatný rozdiel voči pomníkom druhej svetovej vojny, ktoré, až na výnimky, mali ideologické zameranie, a navyše boli z hľadiska účelovosti selektované, a tým historicky deformované. Bolo tragickým paradoxom, že podobné metódy sa dotkli aj pripomínania si druhej svetovej vojny a protifašistického odboja, z ktorého mali byť vo vedomí spoločnosti z rôznych dôvodov eliminované „nepohodlné“ osobnosti. Tieto snahy mali aj akúsi retroaktívnu účinnosť, keď napríklad osoba aktívneho účastníka Veľkej vojny a jedného zo spolutvorcov československého štátu M. R. Štefánika sa buď celkom zatajovala, alebo sa podávala len v negatívnych súvislostiach. Pritom tzv. prvý a druhý odboj v oboch svetových vojnách mali rovnakého menovateľa a spoločný cieľ: v prvom prípade vytvorenie a v druhom prípade obnovenie demokratického československého štátu. Uvedená myšlienka sa teda tiež nerozlučne, aj keď neraz protirečivo spája s reflexiou dvoch vojen v historickom vedomí slovenskej spoločnosti.

Pri bližšom poznávaní danej problematiky narážame na viacero paradoxov. V prvej vojne bojovalo i padlo viac slovenských obyvateľov ako v druhej vojne, ktorá sa ich však dotkla v omnoho drastickejších podobách. Z aspektu počtu slovenských vojakov na frontoch väčšina z nich bojovala na strane porazených krajín. Zatiaľ čo monarchia predstavovala pre slovenské obyvateľstvo nežičlivý, ich národné práva potlačujúci štátny útvar, vojnová Slovenská republika, hoci bola satelitným spojencom tretej ríše, najmä spočiatku vytvárala ilúzie o štátnej a národnej samostatnosti či nezávislosti, za ktorú treba bojovať a v prípade potreby aj obetovať život. Prvá Slovenská republika bola doslovne od prvých dní svojej existencie spojená s vojnovými udalosťami. Najprv to bola tzv. malá voj-

na s Maďarskom (v marci 1939) a potom vojenské ťaženie proti Poľsku na jeseň roku 1939. Tieto prvé dve bojové aktivity posilnili nielen autoritu slovenskej armády, ale aj myšlienku slovenskej štátnosti vo vedomí celej spoločnosti. Takzvaná malá vojna sa vnímala vo verejnosti ako „spravodlivá vojna“, ako oprávnená a nutná obrana integrity slovenského územia pred prebiehajúcou a v budúcnosti stále hroziacou maďarskou agresiou. Protipolské ťaženie zas prinieslo návrat území, ktoré Poľsko zabralo po I. svetovej vojne, resp. na jeseň 1938, ako jeden z dôsledkov mnichovského diktátu. Avšak prepadnutie Poľska po boku nacistických vojsk v septembri 1939, podobne ako pripojenie sa k útoku na Sovietsky zväz v júni 1941, resp. formálne vypovedanie vojny Veľkej Británii a Spojeným štátom severoamerickým v decembri 1941 mali už jednoznačne agresívny charakter, spojený s ľudskými a materiálnymi obeťami v prospech cudzích mocenských, v tomto prípade nemeckých záujmov. Spomínané vojnové aktivity mali ale aj zásadné politické dôsledky, ktorých význam si, pravdepodobne, nevedomovali ani vládnuce politické elity na Slovensku. V podstate totiž vylúčili akékoľvek nádeje a vyhliadky na povojnovú existenciu vtedajšej Slovenskej republiky, hoci oficiálna propaganda vydávala zapojenie sa slovenských jednotiek do bojov po boku nemeckej armády práve za jeden z hlavných predpokladov udržania slovenskej štátnosti.

S vojnovými udalosťami bola slovenská verejnosť bezprostredne a najcitlivejšie konfrontovaná v súvislosti s ozbrojeným povstaním a s následnou nacistickou okupáciou Slovenska na jeseň 1944. Vtedy zároveň začal až prekvapujúco dlhý, viac ako sedemmesačný prechod frontu cez slovenské územie, vyúsťujúci do oslobodenia Slovenska od nemeckých okupačných síl. Tieto udalosti boli sprevádzané jednak stratami na ľudských životoch, jednak (a hlavne) spôsobili krajine obrovské materiálne škody zapríčinené nielen samotnými bojovými udalosťami, ale aj systematickým ničením dopravných komunikácií, odvážaním výrobkov, surovín, priemyselných zariadení a iného, ustupujúcimi nemeckými armádami. Možno povedať, že posledných desať mesiacov II. svetovej vojny v Európe zanechalo vo vedomí slovenskej spoločnosti najhlbšie stopy, bez ohľadu na to, na ktorej strane názorovej a politickej barikády stáli jednotlivé skupiny občanov.

Šesťročný vývoj slovenského štátu, ktorý dostal aj (nie všetkými historikmi akceptovaný) prívlastok vojnový, sa odohrával vo všade ešte stále prítomnom hrozivom tieni Veľkej vojny, ktorej priame alebo nepriame dotyky si viac-menej dobre pamätali prinajmenšom tri generácie vtedajšej populácie na Slovensku. To nutne poznačilo aj cítenie, vedomie, a napokon aj konanie obyvateľov, u ktorých sa prejavovali nielen uvedomené proštátne a prorožimné, ale aj opozičné alebo priamo odbojové tendencie. Zároveň však do vedomia verejnosti stále viac prenikali pocity a prejavy strachu, oportunizmu, alibizmu.³

3 KAMENEC, Ivan: *Fenomén strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938–1945*. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939–1945*. Banská Bystrica 2009, s. 21–31.

V prvých dvoch - troch rokoch existencie prvej Slovenskej republiky sa ozývali z oficiálnych miest a štátnej propagandy burcujúce a mobilizujúce výzvy, predpovedajúce skorý víťazný koniec vojnového konfliktu v prospech veľmoci Osi a jej spojencov, ku ktorým patril aj slovenský štát, aktívne sa angažujúci vo vojne. Očakávané víťazstvo Nemecka malo garantovať povojnovú existenciu Slovenskej republiky. Slovensko spolu s Chorvátskom sa však počas druhej svetovej vojny, na rozdiel od iných satelitov a spojencov III. ríše, ocitlo vo veľmi nepriaznivej situácii. Všetky štáty patriace do hitlerovskej koalície si boli vedomé, že aj po skončení vojny, nech už jej výsledok bude akýkoľvek, budú ďalej existovať, hoci so zmenenými, teda zmenšenými hranicami. Slovenská republika a Chorvátsko boli však štátmi, ktoré vznikli ako vedľajší produkt nacistickej agresie voči Československu, resp. Juhoslávii, v tomto smere nemali žiadnu nádej ani budúcnosť. Za súčasného stavu výskumu zatiaľ nevieme presnejšie určiť, či a do akej miery si tento fakt uvedomovala aj verejnosť, nevraviac už o politických elitách na Slovensku.

Neskôr, približne od konca roku 1942, pod vplyvom medzinárodných, a hlavne vojenských udalostí na svetových frontoch štátna propaganda vyzývala občanov k pasivite a pokore: „*Len tak prejdeme cez najnebezpečnejší úsek tejto vojny, ak sa nedáme zmiast' falošnými heslami, oslabiť strachom z toho, čo má prísť. Dnes je najlepšie pokračovať v tom, čo sa zaviedlo a uplatnilo a nerozmýšľať o novotách. Chorobou dneška je plané politizovanie. Čo nás po tom, akú politiku robí ten alebo onen štát. Kto je poriadnym a statočným, tomu sa nič nemôže stať.*“⁴ Na inom mieste sa približne v tom istom čase objavili nejasné alebo pri najmenšom dvojsmyselné vyhlásenia: „*Treba sa učupiť, netreba vykúkať po znameniach, treba dať pozor, aby to, čo sa má vyčistiť zdnuka sa nevyvalilo von a nedovršilo dielo skazy*“⁵ (...) *Poriadky sveta nech si usporiadajú medzi sebou tí veľkí. My sa im už budeme vedieť prispôbiť.*“⁶ Bezradnosť, a hlavne neschopnosť vedúcich funkcionárov štátu, resp. samovládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany riešiť prehlbujúcu sa vnútornú krízu režimu viedla nakoniec k iracionalizmu, fatalizmu, mysticismu a mesianizmu. Umiernený a inak racionálne uvažujúci predseda Snemu Slovenskej republiky Martin Sokol prekvapujúco tvrdil, že nikdy nebol takým optimistom vo veci zachovania samostatného štátu ako v máji 1944: „*Tento optimizmus opieram o slovenskú minulosť.*“⁷ Jeho námestník, a zároveň podpredseda štátostrany Karol Mederly zas verejnosť povzbudzoval slovami: „*Slovenský národ, ktorý sa vždy opieral o božiu spravodlivosť, aj v tejto historickej skúške spolieha sa vždy na platnú a istú oporu a verí, že Všemohúci, ktorý ho neopustil v ťažkých časoch poroby, nenechá ho ani teraz.*“⁸

4 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Národný súd (1945–1947), Alexander Mach, Tnľud. 6/46. *Správy Slovenskej tlačovej kancelárie; Slovák*, 27. 4. 1944.

5 *Elán*, r. 1944, č. 10.

6 *Gardista*, 23. 7. 1944.

7 SNA, f. Národný súd (1945–1947), Dr. Martin Sokol, Tnľud. 11/47. *Správy Slovenskej tlačovej kancelárie; Slovák*, 26. 5. 1944.

8 *Slovák*, 28. 5. 1944; *Slovák*, 16. 8. 1944.

V tejto súvislosti ešte treba upozorniť na jeden dôležitý fakt. II. svetová vojna nebola zo strany nacistov „klasickou“, ale vyhladzovacou vojnou, v ktorej sa rozhodovalo – a to nie je fráza! – o budúcom osude ľudstva a jeho ďalšej alternatíve. To pomohlo vytvoriť prekvapujúcu antihitlerovskú koalíciu, v ktorej sa stretli západné demokratické veľmoci s diktátorským sovietskym štátom a jeho totalitným režimom. Boli tu totiž len dve možnosti: 1) zachovanie demokratického, aj keď v mnohých smeroch nedokonalého systému; 2) hrozba vytvorenia nového európskeho a svetového poriadku pod nadvládou nacistického Nemecka s jeho bezohľadnými neľudskými metódami a s jeho teóriami o práve tzv. panskej rasy vládnuť menejcenným národom a ľuďom. To sa už bezprostredne dotýkalo aj budúcnosti Slovenska a jeho obyvateľov. Existujú totiž dôverné nemecké dokumenty, ktoré hovoria, že po nacistickom víťazstve vo vojne sa nerátalo ani s existenciou slovenského štátu, ani s existenciou slovenského národa.⁹

Pravdaže, tieto plány nepoznali ani vládnuce politické elity na Slovensku a už vôbec nie bežní občania. Bolo ich skôr intuitívne cítiť niekde v ďalekom časovom horizonte, v zlých predtuchách, ale nebola vôľa si ich uvedomiť a vyvodiť z nich dôsledky. Ako konštatoval vo svojich spomienkach šéf Úradu propagandy Tido J. Gašpar: „*Prichádzali správy o fyzickom likvidovaní ľudí... nechceli sme, nemohli sme tomu veriť.*“¹⁰ Básnik Valentin Beniak, ktorý podobne ako T. Gašpar zastával pomerne vysoké posty v úradníckych štruktúrach štátu (pracovník Kancelárie prezidenta republiky a potom šéf sekretariátu ministerstva vnútra) píše už v čase, keď sa slovenská armáda pripojila k nemeckému útoku na východnom fronte, varovné verše: „*Časy strašné, časy chudé/ Bože, čo to s nami bude?/ Ženie nás do temných kútov/ nové plemä ľudozrúto./ Zodrali sme ako krpce/ ideál i verné srdce./ Nebude nás žiadna škoda/ riedke mäso, riedka voda./ Žalár temný, hustá mreža,/ hryzieme už do železa./ Ešte si nás okorení,/ my sme málo posolení.*“¹¹

Uvedené citáty však nemožno generalizovať, zovšeobecňovať a považovať ich za jediné kritérium postojov celej spoločnosti k citlivým aktuálnym problémom. Historiografia síce už vcelku spoľahlivo rekonštruovala faktografiu politického a vojenského vývoja slovenského štátu, ale doteraz máme veľmi málo spoľahlivých údajov (a ani celkom nevieme, kde ich získať) o postoji širokých vrstiev obyvateľov k vojne, pravda, ak sa nechceme uspokojiť so zjednodušujúcimi pohľadmi z tej alebo onej strany. Prirodzene, vojna vyvoláva u občanov – okrem spontánneho alebo nanúteného vlasteneckého nadšenia – predovšetkým strach a odpor. Ten bol konkretizovaný prvými padlými, nezvestnými, zranenými a zmraženými obeťami už v dvoch konfliktoch v roku 1939, čo sa znásobilo od roku 1941 udalosťami na východnom fronte, bombardovaním slovenského územia od polovice roku 1944, povstaleckými bojmi a takmer osemmesačným prechodom frontu cez Slovensko.

9 PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, dokument č. 3, s. 48.

10 *Slovenské pohľady*, r. 1968, č. 9, s. 111.

11 Beniakové verše sú citované z knihy KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát v obrazoch*. Bratislava 2007, s. 174.

Slovenská verejnosť do roku 1944 reflektovala vojnu cez domáce masovo-komunikačné médiá, resp. cez zahraničné rozhlasové vysielanie. Oba tieto zdroje boli, pochopiteľne, ovplyvnené propagandistickými potrebami. Omnoho bezprostrednejšie informácie, hoci aj tie nemuseli byť vždy celkom pravdivé, lebo boli emotívne a maximálne subjektívne, sa šírili od frontových vojakov z východného frontu, ktorí prichádzali na dovolenku alebo natrvalo domov. (Vojenská cenzúra korešpondencie z frontu prepustila iba nezávadné alebo pre armádu priaznivé údaje). Najdrastickejšie dojmy zrejme vyvolávalo rozprávanie frontových vojakov o zločinoch, ktorých sa dopúšťali nemecké jednotky na civilnom obyvateľstve na východnom fronte. Šokovali ich však aj sociálne podmienky, v ktorých žilo domáce civilné obyvateľstvo na okupovaných sovietskych územiach. Dobové i povojnové tvrdenia o priateľstve a vzájomnej pomoci slovenských vojakov s domácim ukrajinským obyvateľstvom neboli vždy celkom pravdivé. Vznikli ako ideologický stereotyp jednak dobovej ľudáckej, jednak neskoršej komunistickej propagandy. To však neznamená, že takéto prípady sa vo vzájomných vzťahoch nevyskytovali. Domácej verejnosti sa však omnoho viac dotýkali správy o padlých, ranených, nezvestných a zajatých vojakoch, ktorí do zajatia prechádzali nielen z donútenia, ale aj dobrovoľne – dezerciami.

Vzťah medzi frontom a zázemím išiel aj, takpovediac, v protismere. Frontoví vojaci boli ovplyvňovaní krízovými javmi, hlavne stupňujúcimi sa zásobovacími poruchami doma na Slovensku. Roztrpčovali ich aj nenaplnené sľuby, že za svoju bojovú činnosť budú odmenení prídelmi pôdy v rámci pozemkovej reformy alebo arizačnými dekrétmi. Na tento znepokojujúci stav upozorňoval Štátnu radu vo februári 1943 (teda po katastrofálnej porážke nemeckých armád v Stalingrade) minister obrany Ferdinand Čatloš: „*Situácia doma ovplyvňuje aj vojaka. Kým slovenské zázemie dávalo výdatnú živnú pôdu a štavu pre vojsko - dotiaľ toto produkovalo stále stúpajúcu statočnosť. Zakolísanie, ktoré sme zachytili na našom i zahraničnom okolí, odzrkadlilo sa aj na nálade našich vojakov.*“¹² Na pléne Snemu Slovenskej republiky poslanec Pavol Čarnogurský zasvarujúco konštatoval: „*Zhubne by na vojakov pôsobilo, keby sa dozvedeli, že zakiaľ oni krvácajú, s ich majetkom sa doma nešetrne zachádza, že ich milí doma žijú v neusporiadaných politických a hospodárskych pomeroch.*“¹³

Pri skúmaní vzťahu slovenskej verejnosti k druhej svetovej vojne sa vynára ešte jeden psychologický, resp. morálny problém. Slovenská republika vypovedala formálne v decembri 1941 vojnu Spojeným štátom severoamerickým, kde žilo státisíce obyvateľov slovenskej národnosti, resp. ich potomkov. Väčšina spolkov a organizácií slovenských exulantov v Amerike v medzivojnovom období síce prejavovala sympatie ľudáckemu hnutiu a jeho autonomistickému programu. V roku 1939 súhlasila aj s vytvorením samostatného štátu. Počiatočné sympatie sa však postupne oslabovali alebo strácali, keď bol v novom štáte

12 SNA, f. S, 426-1.

13 *Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky*, 78. zasadnutie, 9. decembra 1941.

nastolený totalitný režim, ktorého propaganda primitívne útočila na *plutokraticko-židovskú vládu v USA*. Navyše, mnoho Slovákov s americkým štátnym občianstvom bolo zmobilizovaných do americkej armády, s ktorou bola slovenská armáda oficiálne vo vojnovom stave.

Záverom ešte poznámka o vplyve vojnových udalostí na slovenské obyvateľstvo v záverečných fázach vojny v Európe. Jednotlivé skupiny občanov tento dramatický úsek svojho života prežívali s rozdielnymi pocitmi, nádejami i strachom z budúcnosti. Všetci, teda aj prívrženci režimu a štátu, aj jeho odporcovia mali však spoločný a túžobne očakávaný cieľ: definitívne skončenie vojnového vraždenia. Niektorí ho chceli urýchliť aktívnym zapojením sa do ozbrojeného povstania, iní obetavou každodennou prácou a materiálnou pomocou v prospech povstalcov, za ktorú neraz zaplatili životom, útrapami, stratou svojich blízkych i svojich skromných majetkov. Napriek tomu povstanie nebolo zbytočné, ako sa to v súčasnosti snažia prezentovať niektorí historici a publicisti. Bolo jednou z najvýznamnejších udalostí moderných slovenských dejín i dôležitou súčasťou európskej protifašistickej rezistencie. Nepotrebuje prázdnu heroizáciu a legendarizáciu – práve tak, ako treba jednoznačne odmietnuť jeho demonizáciu. Počas povstania boli vyhlásené dve mobilizácie, ktoré však nesplnili očakávania rovnako, ako sa nevydarila mobilizácia do Domobrany, ktorá mala nahradiť armádu zanikajúceho slovenského štátu. Podobne skončila aj mobilizácia (na už oslobodenom slovenskom území) do československého armádneho zboru – tzv. Svobodovej armády v prvých mesiacoch roku 1945. V čase okupácie Slovenska nacistickými jednotkami bolo v rámci slovenskej spoločnosti (ako všade inde) nielen veľa hrdinstva, odhodlania, obetavosti, ľudskej solidarity, niekedy i zúfalstva, ale takisto aj zbabelosti, denuncianstva, udavačstva, závidi a nenávidi. Necelý rok po skončení vojny A. Matuška trpko a azda aj trochu expresívne tento stav charakterizoval slovami: „*Po zatlačení povstania do hôr sami gestapáci sa vyjadrovali, že prešli celú Európu, že však nikde nevideli toľko vzájomného udavačstva a pomáhania si do hrobu ako na Slovensku.*“¹⁴

Kto je nevinný, nech hodí kameňom...

Several notes to the reflexion of war in contemporary perception of Slovak public

The events of two world wars in the first half of the 20th century is directly or indirectly affected by the three generations of Slovak citizens and are portable generation symbols. Also the resistance in the First and Second War had a common denominator: the creation of, or renewal of democratic Czechoslovak State. This idea is reflected in the consciousness and feeling, but its lack of implementation at the same time give rise to dissatisfaction and disappointment. However, results of both world wars significantly affected not only the general political developments in Slovakia over the past one hundred years. In addition, it had impact on the shape profile of the population of Slovakia as well ideological and moral, no matter which side of the political barricades they stood.

14 *Národná obroda*, 21. júla 1946

PRŮBĚH A VÝSLEDKY OSIDLOVÁNÍ NEJDECKA PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

PAVEL ANDRŠ

Odsunem obyvatel německé národnosti by bylo pohraničí Československa značně vyliďněno, bylo tedy žádoucí, aby při odchodu Němců docházelo současně k soustavnému osidlování obyvatelstvem české nebo jiné slovanské národnosti. Podle množství potravinových lístků, které byly vydány prvního květnového dne 1945, žilo v pohraničí 3,325 mil. obyvatel (z toho asi 600 tisíc občanů neněmecké národnosti). Bylo vypočítáno, že odsunem Němců se sníží počet lidí v českých zemích o přibližně 25 % s ohledem k roku 1930. Pro ukončení osídlení bylo tedy zapotřebí dosáhnout za české země početního stavu přibližně 7,7 mil. občanů (nepočítaje v tom 950 tisíc navrátilců z ciziny), celkem tedy 8,650 mil. lidí.¹

Od května 1945 byly vedeny diskuse o institucionální koordinaci tohoto procesu. V první fázi osidlování projevovaly iniciativu a organizační schopnosti ministerstvo zemědělství a národní výbory všech stupňů (zaváděním osidlovacích referátů). Výsledkem dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. bylo zřízení Osidlovacího úřadu v Praze a v Bratislavě a dalším dekretem č. 108/1945 Sb. vznik jeho složky - Fondu národní obnovy, který spolu s národními výbory zajišťoval konfiskovaný majetek a posléze ho přiděloval fyzickým a právnickým osobám. Činnost osidlovacích úřadů a fondů národní obnovy byla ukončena v roce 1950 a 1951, jejich agenda nakonec přešla na krajské národní výbory.²

První etapa osidlování slovanským živlem započala v druhé polovině května 1945 a trvala plně čtyři měsíce. Současně s tím probíhalo vyhánění a odchod obyvatel německé národnosti. Z vnitrozemí odešlo do pohraničí celkem na 200 tisíc lidí. Šlo o neorganizovanou etapu, v níž převládali vojáci, policisté, úředníci, poštmistři, obchodníci (národní správci) a učitelé. Právě tito nově příchozí se povětšinou podíleli na ustavení české administrativy, škol, přebírali

1 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 187; KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945-1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 49; SLEZÁK, Lubomír: *Osídlování pohraničí českých zemí v letech 1945-1959*. In: *Hospodářské dějiny*, 1980, č. 6, s. 282.

2 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 93n.; ŘEHÁČEK, Karel: *Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945-1952)*. In: *Západočeský sborník historický*, sv. 5. Plzeň 1999, s. 317.

vedoucí funkce v továrnách atd. Na Nejdecko, ležící v západní části Krušných hor, oblasti prakticky ryze německé, přicházejí ti, kteří zde žili již před rokem 1938 nebo sem občané směřovali vůbec poprvé (většinou z vlastního rozhodnutí). Mezi lokality, odkud pocházeli, patřilo (v květnu až červenci 1945) hlavně Nymbursko (Nymburk, Loučeň), Plzeňsko a Rokycansko (Radnice, Mirošov aj.). Z jiných zasluhuje pozornost Praha a okolí, Jindřichohradecko a Příbramsko.³

Dne 24. července 1945 dorazilo do Nejdku z Plzně 18 železničních zaměstnanců, kteří přebírali jednotlivé stanice na Nejdecku.⁴ Podle odhadu Okresní správní komise (OSK) v Nejdku ze sklonku měsíce srpna se podařilo převzít pod českou správu více než 450 z 900 živností. Mimoto se do čela národních správ větších průmyslových podniků dostali další přistěhovalci.

Zemědělské osidlování se vzhledem k poloze Nejdecka nejevilo tak zásadním a důležitým. I když se ustanovilo pravidlo, že na každý vnitrozemský okres bude připadat jeden okres v pohraničí (Nejdecku byl vybrán podle zvláštního klíče okres Kamenice nad Lipou), nedělo se tak ve skutečnosti v plné míře. V oblastech Fojtova, Hradecké, Pouště, Pozorky a Suché, které byly určeny k osidlování zemědělci, se sice nacházely zemědělské usedlosti, na něž však vesměs přicházeli až reemigranti z Horního Slezska, takže k ukončení etapy zemědělského osídlení došlo v průběhu zimy 1945. K 17. listopadu 1945 bylo umístěno v zemědělství v těchto obcích na 53 rodin.⁵ Zpráva Osidlovací komise ministerstva zemědělství v Nejdku ze 14. února 1947 informuje o výměře orné půdy, jež není obhospodařena. Na nejdecký okres připadalo 353 ha půdy (na katastrálním území města Nejdku leželo ladem 100 ha). S postupným zalesňováním a přechodem k pastvinám (a vznikem družstev) se celkově měnil charakter krajiny, mnohá bývalá obhospodařovaná pole byla zalesňována.⁶

U části lidí, která se rozhodla odejít do pohraničí, se projevovala mnohdy snaha o vlastní rychlé obohacení. Propukla zde místy doslova zlatokopecká horečka a pomyslná soutěž o největší kořist neznala mezí. V prvních měsících a letech po osvobození se plně projevilo časté střídání obyvatelstva. V této rušné době, kdy se teprve ustavoval místní život a právní zajištění a bezpečnost obyvatelstva byly na mírném vzestupu, vycházely najevo u jednotlivců trestní činy všeho druhu (zpronevěra, krádeže, rabování).

3 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 93; KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945-1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 49-50.

4 *Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johanngeorgenstadt*. Sokolov 1999, s. 21.

5 KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945-1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 49n.; Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, f. Osidlovací komise ministerstva zemědělství Karlovy Vary a Nejdek, k. 5, list 101. *Postup osidlovacích prací v politickém okrese Nejdek a Loket 20. 11. 1945*.

Z Horního Slezska pocházelo 42 rodin, z Kamenice nad Lipou 5 rodin a z řad zahraničního vojska 6 rodin.

6 SOA v Plzni, f. Osidlovací komise ministerstva zemědělství Karlovy Vary a Nejdek, k. 4, inv. č. 25. *Hlášení výměry dosud neosídlené půdy 14. 2. 1947*.

Činnost revolučních gard v pohraničí je dávana do spojitosti s kritikou jejich negativního projevu, přidali se k nim mimo jiné také někteří členové československé a sovětské armády. Množily se případy rozkrádání majetku, v němž jim nemohli zabránit ani samotní velitelé. Vojáci prováděli dokonce prohlídky bez svolení vyšších instancí a vzali, co se jim zdálo být dosti vhodné. Do 8. srpna 1945 došlo například na Nejdecku k zatčení dvou předsedů místních správních komisí za podvody a porážky načerno.⁷

Organizované osidlování bezprostředně následovalo po živelné fázi, začátek je prisuzován na kraj podzimu 1945 a ukončení proběhlo v březnu 1947, kdy přešlo osidlování do třetí etapy (skončila v únoru 1948).⁸ V průběhu druhé etapy se vesměs nezměnila struktura místa posledního pobytu přicházejících obyvatel české národnosti – opět dominovaly okresy středních, jižních a západních Čech.⁹ Požadovaným cílem organizovaného přesídlení se měl stát přesun většího počtu obyvatel ze stejné lokality, aby se noví osídlenci ve skupinách lépe adaptovali na cizí poměry. Poněvadž do oblasti Nejdecka nepřicházelo již v první fázi dostatečné množství Čechů, hrozilo, že i další osídlení se může nést ve stejných tendencích. Jednou z důležitých rolí při osidlování pohraničí sehráli repatrianti a reemigranti. Nejdecký okres si vzal ve dvouletém plánu (1947–1948) za úkol mimo jiné také osidlování a péči o nově přichozí.

Dne 31. července 1945 vyzvala oficiálně československá vláda zahraniční krajany, aby se navrátili do vlasti. Byla učiněna opatření, která jim přislíbila možnost stejného či podobného profesního uplatnění. Samotný transfer mělo na starosti ministerstvo ochrany práce a sociální péče.¹⁰ Původně bylo zamýšleno se 150 tisíci reemigranty, s 200 tisíci Slováky a 600 tisíci repatrianty (Čechy žijícími v cizině). Optimistické předpoklady se však nesplnily, a tak na sklonku roku 1947 žilo v Československu pouze 106 tisíc krajanů (nejvíce ze Sovětského svazu a Francie). K roku 1950 se početní stav reemigrantů zvýšil na 202 tisíc osob.¹¹

Největší proud občanů, jenž absolvoval svoji anabázi až na Nejdecko, pocházel z Horního Slezska – z okolí Bedřichova Hradce (dnes Grodziec) a Petrovic (nyní Piotrowka), které leží poblíž Opole.¹² Na tomto místě je třeba zdůraznit,

7 KULICH, Vítězslav: *K problematice osidlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 16, 46–47.

8 Autor této práce se přiklání k rozdělení osidlování tak, jak je popsán ve studii Vítězslava Kulicha. Koresponduje totiž s pojetím osídlení Lubomíra Slezáka. Další autoři zasazují konec osidlovacího procesu do jiného časového období.

9 KULICH, Vítězslav: *K problematice osidlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 54.

10 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 159n..

11 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 166n.; KULICH, Vítězslav: *K problematice osidlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 49.

12 Jednalo se o potomky českých protestantských rodin, které pro svou víru opouštěly od třicátých let 18. století a pak zvláště během válek o rakouské dědictví (1740–1748) rakouskou monar-

že děti reemigrantů či dokonce reemigranti samotní neuměli v mnohých případech plynule česky, Horní Slezsko totiž patřilo Německu i po první světové válce. Především pro nejmladší generaci, jež absolvovala zpočátku tamní německé školy a pokračovala následně u nás v českých školách, znamenal přechod na českou řeč obrovský problém. Stačí se jen podívat na křestní jména příchozích, která zněla např. Arnold, Edita, Ingeborg, Waltruda, Werner, zato příjmení již jasně ukazují český původ (případná transkribovaná jména jsou uváděna v závorkách) – Malý (Mally), Novák (Nowak), Radimerský, Střelec (Streletz), Štěřík (Sterzik) či Utíkal (Utikal).¹³ Osudy těchto lidí mají zajímavou a specifickou historii. Muži např. narukovali za druhé světové války do služeb německého wehrmachtu, mnoho z nich se v době ukončení válečných operací zdržovalo v zajetí, z něhož se dostávali až po delší době. Setkáváme se zde vlastně s paradoxem, že občané mluvící v drtivé většině německy, vyrůstající v Horním Slezsku, se přesunovali do Čech, kde neustále panovala silná protiněmecká vlna. Kvůli chybějícím dovednostem v řeči probíhaly později na okrese doučovací jazykové kursy. Podle zákona č. 74/1946 Sb. z 12. dubna 1946 bylo možné reemigrantům udělovat československé státní občanství. Případy byly řešeny okresním národním výborem jednotlivě.

První transport s přibližně 400 obyvateli z Bedřichova Hradce a okolí byl uvítán v Nových Hamrech dne 7. listopadu 1945. Další směřovaly v nepravidelném časovém rozpětí v počtu 20 až 40 osob. K listopadu 1946 je hlášeno na Nejdecku 368 rodin s 1064 příslušníky.¹⁴

Na Nejdecko se přistěhovali taktéž reemigranti z Jugoslávie v počtu 50 mladistvých (v dubnu 1946). Dále v letech 1946 a 1947 řady místních dále rozšířili vídeňští Češi (domovem se stal pro ně Fojtov) a reemigranti z Rumunska (usídlení na Šindelové). Koncem října 1947 přišli v počtu 93 rodin slovenští Maďaři (z krajiny kolem Békéščaby od rumunských hranic). V říjnu 1948 již žilo na Nejdecku 72 rodin volyňských Čechů (288 osob), jež byly zaměstnány především v zemědělství.¹⁵

chii. Mířili do sousedního Pruska, kde jim byly udělovány různé úlevy (náboženská tolerance, půda k obhospodařování) a kde později zakládali své osady. Některé další kolonie napovídají svými názvy vztah k českým zemím – Husinec, Velký a Malý Tábor, Poděbrady. Podrobněji: ŠTĚRIKOVÁ, Edita: *Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů*. Praha 2005, s. 5n.; VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002, s. 151.

13 VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002, s. 151–153.

14 *Zástupci repatriantů v Nejdku*. In: Karlovarské národní noviny, roč. 1, 17. 11. 1945, č. 152, s. 2; *Reemigranti na Nejdecku se zapojují do výstavby*. In: Rudé právo, roč. 26, 19. 11. 1946, č. 266, s. 5.

15 KULICH, Vítězslav: *K problematice osidlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 53; VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*. Brno 1984, s. 209; *Reemigranti na Nejdecku*. In: Jednota, roč. 2, 19. 4. 1947, č. 16, s. 2; *Pracovníci navrátilci jsou spokojeni. Úspěšná sjezd nejdeckého ONV*. In: Jednota, roč. 2, 8. 11. 1947, č. 45, s. 1; *Reemigranti na Nejdecku*. In: Jednota, roč. 2, 22. 11. 1947, č. 47, s. 4.

Určitou představu o celkovém rozsahu osídlování nám přinášejí statistické údaje. V srpnu 1945 žilo na Nejdecku 950 Čechů, v polovině září 1191 osob (včetně jiného neněmeckého obyvatelstva, z toho 113 dětí do 5 let, ve věku 6 až 19 let 204 lidí a nad 20 let 874 občanů). Tou dobou je přesto na okrese něco přes 29 tisíc Němců. Zjistíme, že na území současného Karlovarského kraje zaujímal Nejdecko nejmenší procento obyvatel české národnosti – 3,8 %. Jen o desetiny procent lépe na tom bylo Jáchymovsko a Ašsko.¹⁶ Množství obyvatel neustále rostlo. Na sklonku listopadu žilo v Nejdku na 1425 občanů české nebo jiné slovanské národnosti.¹⁷

V lednu 1946 dosáhl nejdecký správní okres 3686 obyvatelů české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, k 15. září 1946 již 6550 občanů a v prosinci téhož roku 7760, v březnu 1947 dokonce 8652 Čechů a Slováků (v tom 1750 reemigrantů) a 3862 Němců. Počátkem února 1948 čítal okres 17200 obyvatel (včetně 3400 Němců). V srpnu 1949 žilo v Nejdku celkem 5953 osob – 3318 Čechů (55,7%), 1071 reemigrantů ze Slezska (18%), 833 Slováků (14%), 536 Němců (9%), 99 reemigrantů z Maďarska (1,7 %) a 96 cizinců (1,6 %).

Dne 1. března 1950 se při celostátním sčítání lidu, domů a bytů se napočítalo na Nejdecku 15234 obyvatel.¹⁸ Přesto, pokud se podíváme na předválečnou koncentraci obyvatel z roku 1930, docházíme k závěru, že byla oblast Nejdecka v roce 1947 osídlena jen ze 42 % (156 ku 65 obyvatelům na 1 km²).¹⁹

16 TOMS, Jaroslav: *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953)*. In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*. Plzeň 1985, s. 33n.; JELÍNKOVÁ, Růžena: *Demografický profil Karlovarského kraje*. In: *Demografický sborník 1959*. Praha 1959, s. 171.

17 KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 49n.; *Československá statistika*, sv. 178, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1945, sešit 13). Praha 1949, s. 9; Státní okresní archiv (SOKA) Karlovy Vary, f. Okresní národní výbor Nejdek, k. 7, inv. č. 41. *Seznam Čechů bydlících v Nejdku ke dni 30. 11. 1945*.

Střední stav obyvatel za rok 1945 je podle Československé statistiky na celém okrese 1130 Čechů (z toho na užší část Nejdecka připadá 915 lidí). Soudíme tak, že tento počet obyvatel spadá do období první poloviny září (vzhledem k dalším statistikám z pozdějších měsíců).

18 *Vzrůst českého živlu*. In: *Budovatel*, roč. 1, 4. 10. 1946, č. 34, s. 3; SOKA Karlovy Vary, f. Městský národní výbor Nejdek, k. N 9, inv. č. 526, sign. 132.2. *Statistika obyvatelstva Nejdku k 1. 8. 1949*; KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 59; TOMS, Jaroslav: *Karlovarsko na cestě k únoru 1948 (Úvod do problematiky dějin této oblasti v letech 1945–1948)*. In: *K dějinám Karlovarska. II. díl*. Karlovy Vary 1968, s. 122; *Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950*. Díl IV. Hospodářský lexikon obcí. Praha 1958, s. 93, 95–97; *Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955*. Praha 1955, s. 111–114, 119–120; *Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky*. Praha 1978, s. 350–356, 416–417, 420–421.

Reemigranti dosáhli v posledním uvedeném sledování počtu 2700 osob.

19 TOMS, Jaroslav: *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953)*. In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*. Plzeň 1985, s. 33, 49; KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 59; *Reemigranti na Nejdecku*. In: *Jednota*, roč. 2, 15. 2. 1947, č. 7, s. 3.

Počet obyvatel na Nejdecku k 1. březnu 1950 (se srovnáním let 1930, 1946 a 1948)

Obec/část	Počet obyvatel			Počet (v r. 1950)	
	1.12.1930	únor 1946	1.11.1948	domů	obyvatel
Abertamy	2600	2558	2362	427	1595
Černava	531	488	175	111	147
Fojtov	1032	892	433	198	311
Fojtov	705
Smolné Pece	327
Heřmanov	171	137	34	36	32
Horní Blatná	2341	2052	1603	311	1098
Hradecká	204	141	57	40	46
Hřebečná	1224	913	1231	200	666
Chaloupky	359	281	23	82	13
Krásná Lípa	703	495	96	65	80
Lesík	396	291	122	84	127
Lužec	136	101	25	23	37
Milíře	908	702	41	135	9
Nejdek	10290	8677	6970	1394	6406
Nejdek	9042	7771	6701	1154	6121
Bernov	1248* ¹	906* ¹	269* ¹	240	285
Nové Hamry	2784	2465	558	245	483
Nové Hamry	1950	1697	489	229	456
Jelení	834* ¹	768* ¹	69	16	27
Oldřichov	476	412	15	94	11
Pernink	3023	2238	1606	402	1376
Potůčky	1692	1235	1002	226	409
Poušť	189	149	51	43	38
Pozorka	685	561	282	80	279
Přebuz	1396	1195	269	250	134
Pstruží	424	375	190	68	211
Ptačí	365	282	-	-	-
Rolava	1016	667	72	152	16
Suchá	905	833	555	176	505
Šindelová	683	514	241	109	249
Tisová	742	517	275	149	254
Vysoká Pec	2186	1559	463	447	343
Vysoká Pec	787	551	339	171	180
Rudné	1399* ¹	1008* ¹	124	276	163
Vysoká Štola	221	170	71	40	54
Celkem	37682	30902	18822	5845	15234

*¹ - obce Bernov, Jelení a Rudné byly tehdy samostatné

Národnost obyvatel ve městě Nejdku v roce 1950

	Nejdek		Bernov		Oldřichov		Celkem	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Česká	4492	75,76	223	81,39	10	90,91	4725	76,04
Slovenská	835	14,08	14	5,11	-	-	849	13,66
Německá	524	8,84	33	12,04	-	-	557	8,96
Polská	10	0,17	3	1,10	1	9,09	14	1,34
Ruská	12	0,20	-	-	-	-	12	
Maďarská	10	0,17	-	-	-	-	10	
Ostatní, neuvedeno a nezjištěno	46	0,78	1	0,36	-	-	47	

Již v roce 1947 a 1948 byly prováděny další náborové pohraniční, protože zdejší neradostná situace nenahrávala blízkému radikálnímu průlomů v osídlování. Na nejdeckém okrese se potýkala řada obcí s problémy nedosídlení,²⁰ u některých z nich se jednalo o mimořádné nesplnění předpokladů. Jen v užší části Nejdecka nebylo řádně dosídleno na 15 obcí. Například Chaloupky čítaly 99 čísel popisných, z nichž pouhých pět bylo obýváno, a to 19 lidmi.²¹

Při soupisu přítomného obyvatelstva v pohraničí dne 22. května 1947 se ukázalo, že tam pobývá na 2 229 485 lidí (a v roce 1950 se napočítalo 2 517 798 obyvatel). Souhrnem se uvádělo v českých zemích při sčítání lidu v roce 1950 na 8 896 133 obyvatel. V letech 1950 až 1953 došlo v Karlovarském kraji k migračnímu pohybu, byl zaznamenán úbytek stěhováním. V dalších letech se Karlovarsko populačně rozrostlo a v roce 1957 dosáhla hustota obyvatel v kraji 75 lidí na 1 km² (při počtu 341 872 lidí).²²

S procesem osídlování úzce souvisí zavádění národních správ, jakožto přechodného stavu v poválečných majetkoprávních vztazích. Dělo se tak na základě dekretu presidenta republiky č. 5 z 19. května 1945. Národní správce zastupoval podnik (správní radou nebo představenstvem) či osobu²³ a zároveň mu byla uložena povinnost spravovat svěřený majetek s péčí řádného hospodáře (před škodou - krádeží, nekalou soutěží atd.). Orgán (správní komise, národní výbor všech úrovní), jenž ustavil národní správu, měl za úkol vydávat správci patřičnou odměnu a získal přitom právo kontroly nad jeho hospodařením. V případě

20 To znamená, že k dosídlení by v obci muselo žít alespoň 75 % obyvatel k roku 1930, tedy k poslednímu celostátnímu sčítání lidu.

21 TOMÁŠ, Eduard: *Poslední příležitost k osídlení*. Praha 1948, s. 30-32.

Tato nabídková brožura obsahuje rady těm, kteří by eventuálně projevil zájem o nový domov v pohraničí.

22 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005, s. 202; *Československé dějiny v datech*. Praha 1987, s. 645.

Koncem čtyřicátých let se české země potýkaly s potížemi nerovnoměrné koncentrace obyvatel. V roce 1950 zůstala nedosídlena většina okresů jižních a západních Čech. V roce 1930 připadalo v pohraničí 127 lidí na 1 km², v roce 1950 poklesla hodnota na 82. V Karlovarském kraji bydlelo průměrně v roce 1950 celkem 67 obyvatel na 1 km². Blíže: JELÍNKOVÁ, Růžena: *Demografický profil Karlovarského kraje*. In: *Demografický sborník 1959*. Praha 1959, s. 184.

23 Obchod nesl nyní nové označení - např. Karel Snížek, národní správce fy Anton Sättler, řeznictví.

nedodržení některého ustanovení byl národní správce obviněn a trestán, případně mohla národní správa zaniknout.²⁴

Na Nejdecku se začaly zavádět národní správy nad živnostmi až při existenci správních komisí (tj. na přelomu června a července 1945). Zpočátku se projevoval velký zájem o drobné obchodní a řemeslné živnosti, jichž se zde nacházelo mnoho. Posléze musela OSK v Nejdku přistoupit k restriktivním zákrokům – omezovala kvantitu obchodů a živností, neboť by se vzhledem k počtu místních obyvatel nemohly najednou všechny uživit (např. cestou sloučení nebo likvidací zejména malých provozů).²⁵ Ani zdaleka nedošlo k obsazení všech německých obchodů a živností a některá z nich nakonec zely prázdnotou.

Na sklonku června 1945 je uváděno na okrese 26 národních správců (z toho 6 v Nejdku). Ke konci roku 1945 pokrývaly národní správy na okrese 69 průmyslových podniků, 372 živností a 213 obchodních živností. V samotném městě Nejdku se nacházely 4 průmyslové závody, 201 živností a 101 obchodů. Během dalších měsíců došlo k poklesu množství správ a částečně se obměnilo jejich složení – v Nejdku je někdy během roku 1946 hlášeno 56 obchodů a 119 živností (souhrnem fungovalo na okrese více než 320 obchodů a živností).²⁶

Konfiskace německého nezemědělského majetku bez náhrady a zřízení Fondu národní obnovy vycházely z dekretu č. 108/1945 Sb., na jehož základě se sepisovaly majetkové podstaty (živnosti, domy, továrny, skladiště atd.). V okrese Nejdek bylo evidováno na 6601 podstat. Tento spravovaný majetek se záhy poté dostával tzv. přiděly do soukromého vlastnictví občanů, a to na základě zákona č. 31/1947 Sb. z 14. února 1947. V prvním rámcovém plánu pro okres, jenž byl vyhlášen 25. listopadu 1947, bylo předáno 187 živností (Nejdek zahrnoval 107 podstat). Druhý plán se třetím (oba v roce 1948) zahrnovaly dohromady asi 114 živností.²⁷

24 KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha 2002, s. 439–444; SEGER, Rudolf: *Práva a povinnosti národního správce*. In: *Osídlování*, roč. 1, 1946, č. 7, s. 135–136.

25 V republice se tehdy všeobecně projevoval sklon k regulaci podnikání v živnostech. Více: MAREK, Pavel: *Živnostníci a obchodníci na prahu svobody*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha 2005, s. 321.

26 HANYŠOVÁ, Milena: *Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947*. In: *K dějinám Karlovarska*. II. díl. Karlovy Vary 1968, s. 126–127; KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 55–58.

27 KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990, s. 57–58; HANYŠOVÁ, Milena: *Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947*. In: *K dějinám Karlovarska*. II. díl. Karlovy Vary 1968, s. 129–130.

The progress and results of the settlement of Nejdecko after WW2

This article deals with some problems of the settlement in Nejdek after the Second World War. After the transfer of Germans from Czechoslovakia the process of the settlement followed. At first, Czech and Slovak population was sparse in the Nejdek area. Later the situation improved and in 1950, 6406 inhabitants (4725 Czechs and 849 Slovaks) lived in the town of Nejdek. But a lot of villages in this region were depopulated. The settlement was also related to the national administration.

POKUS O OBNOVU NÁRODNÍCH SOCIALISTŮ NA SLOVENSKU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE. SVĚDECTVÍ FRANTIŠKA UHLÍŘE¹

MICHAL PEHR

Proces obnovy politických stran po druhé světové válce u nás byl velmi komplikovaný. Součástí tohoto komplikovaného procesu byl i neúspěšný pokus dosáhnout toho, aby v Československu existovaly celostátní (tj. československé) strany. Tyto snahy ovšem skončily neúspěšně.² Během celé existence třetí republiky nikdy nedošlo k tomu, aby byla vytvořena celostátní strana. Nezrealizovaly se ani snahy lidovců a národních socialistů vrátit se na Slovensko, ani pokusy slovenských demokratů o proniknutí do Čech. Tato studie si klade za cíl na příkladu svědectví národně socialistického politika Františka Uhlíře³ blíže poukázat na jednu z těchto neúspěšných snah.

Popsat proces obnovy československých, respektive českých⁴ a slovenských politických stran po druhé světové válce je velmi obtížný úkol, protože rok 1945 představuje v našich novodobých dějinách zcela unikátní a výjimečnou situaci. Postupně se znovu začaly konstituovat vybrané politické strany působící v meziválečném Československu.⁵ Stranictví první a třetí republiky oddělovalo nejen

¹ Tato studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO: 67985921.

² Jistou výjimkou by v tomto ohledu mohli být komunisté a později sociální demokraté. Obě strany však důsledně prohlašovaly, že se svým českým či slovenským protějškem nemají nic společného.

³ František Uhlíř (1900–1980) byl československý národně socialistický politik a účastník zahraničního odboje.

⁴ Není bez zajímavosti, že všechny české strany měly ve svém názvu slovo československá, zatímco slovenské strany používaly důsledně jen pojem slovenská.

⁵ K zajímavému fenoménu rekonstrukce stranických systémů blíže viz KUNC, Jiří: *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha 2000.

Z novější české literatury vydané po roce 1989 k teorii politických stran si alespoň připomeňme FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno 1998 a NOVÁK, Miroslav: *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997.

Nověji u nás vyšly i některé překlady politologů ze zahraničí např. PLATTNER, Marc F.: *Potíže s politickými stranami*. Praha 2001 nebo SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno 2005.

Z literatury k období třetí republiky pak blíže viz např. BRENNER, Christianne: *Zwischen Ost und West: tschechische politische Diskurse 1945–48*. München 2009 nebo ABRAMS, Bradley: *The struggle for the soul of the nation: Czech culture and the rise of communism*. Lanham 2004.

vzájemné česko-slovenské rozdělení, ale také více než šest dlouhých dramatických let německé okupace a druhé světové války. Politické strany v českých zemích neexistovaly a v rámci národního odboje vystupovaly pouze více či méně organizované skupiny příznivců bývalých politických stran, které se ještě v době druhé republiky dobrovolně sloučily do dvou stran (Strany národní jednoty a Strany práce)⁶ a po likvidaci Československa se staly součástí Národního souručenství, které v době německé okupace reprezentovalo český národ v čele s protektorátním prezidentem JUDr. Emilem Háchou.⁷

Na Slovensku byl po Mnichovu proces velmi obdobný s tím rozdílem, že zde docházelo ke koncentraci slovenských politických sil do jediné strany – Hlinkovy slovenské lidové strany, která se přejmenovala na Hlinkovu lidovou stranu – Stranu slovenské národní jednoty.⁸ Zvláštní kapitolu představovala činnost komunistické strany, která byla v rámci druhé republiky nejprve úředně pozastavena a posléze zakázána, což se postupně realizovalo na celém území druhé republiky.⁹ V případě Slovenska se také objevily snahy, aby transformovaná sociálně demokratická strana působila po Mnichovu i na Slovensku, ale k tomu do rozpadu Československa v březnu 1939 již nedošlo. V rámci samostatného slovenského válečného státu pak reálně fungovala Hlinkova strana jako jediná strana reprezentující slovenskou společnost. Vedle toho ještě existovaly strany národnostních menšin (tj. německé a maďarské, které ovšem neměly příliš mnoho šancí reálně ovlivnit slovenskou politiku a spoléhaly se na podporu Německa a Maďarska).¹⁰

Řada politických stran se však současně pokoušela fungovat v rámci odboje, a to jak domácího, tak zahraničního. A to navzdory přijaté zásadě, že odboj bude budován na „celonárodním“ (nikoliv stranickém) principu, ať už ve smyslu českém, slovenském či československém.

Pomineme-li krátké období Slovenského národního povstání, pak politické strany jako masové organizace začaly reálně obnovovat svoji činnost nakonec až na jaře 1945, kdy na základě moskevských dohod vznikl nový politický sys-

6 K proměně politického stranictví po Mnichovu blíže viz např. RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát*. Praha 1997 nebo GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha – Litomyšl 2004.

7 Z odborné literatury k problematice Národního souručenství z posledního období připomeňme alespoň studii Pavla Večeřy. Blíže viz VEČEŘA, Pavel: *Národní souručenství*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK Pavel a kolektiv: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II*. Brno 2005, s. 1091–1105.

8 K dějinám HSLs blíže viz např. LETZ, Robert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006.

9 Situace KSČ byla velmi specifická. Její činnost po Mnichovu byla nejprve úředně pozastavena a posléze zakázána. Komunisté se tak již v době druhé republiky připravovali na odboj, tvořili si svoje odbojové struktury a teprve později s ohledem na vývoj válečného konfliktu navazovali užší kooperaci s demokratickým odbojem.

10 K politickému systému na Slovensku v době druhé světové války blíže viz KAMENEC, Ivan: *Slovenský stát (1939–1945)*. Praha 1992 nebo LETZ, Robert: *Slovenské dějiny V (1938–1945)*. Bratislava 2012.

tém Národní fronty, který jen částečně navazoval na předešlý prvorepublikový liberálně demokratický politický systém. Národní fronta vznikla na sklonku války a stala se zastřešující organizací všech fungujících politických stran na území našeho státu. V dobovém pojetí se měly na její půdě řešit všechny záležitosti, konflikty a problémy související s výkonem státní moci, přičemž každá politická strana měla mít stejný vliv. V počátečním období fungovala Národní fronta jen jako platforma pro setkávání politických stran na nejrůznějších úrovních (místní, okresní až celostátní) a neměla žádnou pevnou strukturu, úřední aparát atd.

Mezi nejpodstatnější změny po druhé světové válce ve vztahu k politickým stranám patřily absence politické opozice, omezený počet politických stran a neexistence celostátních politických stran. Na rozdíl od minulosti již nepůsobily společné česko-slovenské celostátní strany, ale pouze strany výhradně české a slovenské. Z českých byly nakonec povoleny: Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová. Na Slovensku se vytvořily zpočátku dvě strany: Demokratická strana¹¹ a Komunistická strana Slovenska;¹² později k nim přibýly ještě dvě malé strany: Strana práce¹³ a Strana slobody.¹⁴

Národní fronta byla uskupením politických stran, které se v dobovém pojetí nejvíce zasloužily o odboj. Podle programu londýnských sociálních demokratů se „zrodila z pevného bojového svazku všech vrstev národa a z boje proti německým a maďarským okupantům a jejich pomahačům...“¹⁵ Nová Národní fronta měla podle nich umožnit „všem československým občanům, kteří se neposkvřili spoluprací s okupanty, aby v duchu opravdové, upřímné a navzájem loajální demokratické spolupráce oproštěné od duchu nedobrých praktik starého stranictví mohli uplatnit své tvůrčí síly a veškerou svou energii při vybudování nového státu.“¹⁶ Zajímavé je sledovat, které strany se nakonec staly součástí této fronty. Již v době londýnského exilu se vyprofilovaly čtyři české strany – tři socialistické (KSČ, sociální demokracie a národní socialisté) a jedna nesocialistická strana (lidovci), která se obnovila až jako poslední na jaře 1945. Tyto strany se zpočát-

11 K dějinám DS blíže viz např. SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Banská Bystrica 2010.

12 K dějinám slovenských komunistů ve sledovaném období blíže viz např. PEŠEK, Ján: *Komunistická strana Slovenska: dejiny politického subjektu*. Bratislava 2012.

13 Strana práce byla oficiálně založena 20. ledna 1946. Z literatury k dějinám Strany práce připomeňme alespoň LIPTÁK, Lubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 275–280 a HLAVOVÁ, Viera: *Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (pokus o obnovu)*. In: SIKORA, Stanislav – HOTÁR, Viliam S. (eds.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996, s. 312–329.

14 Z literatury připomeňme alespoň ŠUTAJ, Štefan: *Vznik Strany slobody a formovanie jej programu v prvých rokoch po oslobodení*. In: Historický časopis, r. 1988, č. 1, s. 59–76; MINAROVIC, Silvestr: *Vznik a vývoj Strany slobody a jej miesto na Slovensku*. In: Historický časopis, r. 1990, č. 2, s. 190–209.

15 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), f. EB II, k. 146, V129/2. *Československá sociální demokracie*.

16 Tamtéž.

ku v exilu slovenskými záležitostmi příliš nezabývaly a se slovenskými stranami příliš nekomunikovaly. (Ke změně došlo až po SNP). Největší vliv mělo seskupení tří socialistických stran, které vešlo do dějin pod označením „socialistický blok“, přičemž komunisté v něm měli převahu. Takto koncipovaný politický systém doznal značných změn oproti původním představám mnohých příslušníků odboje. Někteří hleděli na nový režim a komunistické plány s velkými obavami. Komunisté si tvrdě prosazovali svou a už v exilu se vůči nim objevovaly varovné hlasy. Národní fronta pak měla být hlavním funkčním prostředkem tohoto nového politického systému, který měl kombinovat demokratické a nedemokratické prvky. Zároveň měla reprezentovat touhu po jednotě. Tomu napovídal i samotný název, který vznikl spojením dvou slov: národ, respektive národní, a fronta, přičemž toto slovo má svůj význam jak ve vojenství, tak v politice. V politice znamená seskupení sil se společným cílem. To v praxi znamenalo, že všechny povolené strany byly součástí Národní fronty a všechny byly automaticky součástí vlády. Otto Friedman nazval tento stav přílehlavě „demokracie bez opozice“.¹⁷ Opozice tak fakticky zanikla a existovala jen skrytě bez jakéhokoli podílu na politické moci nebo omezeně v rámci Národní fronty. Neexistence legální politické opozice byla vysvětlována různým způsobem. Komunisté byli s marginalizací politické opozice spokojeni a neměli potřebu se touto otázkou dál zabývat. Demokraté zase zdůrazňovali, že je zapotřebí v poválečné době zachovat jednotu a absenci opozice zdůvodňovali tím, že je to prozatím „přepych“, který si nemůžeme dovolit. Počítali s tím, že legální opozice vznikne později. Je zajímavé, že i přesto, že neexistovala legální opozice, byli demokraté přesvědčeni, že nový systém je demokratický. Oficiálně si v Národní frontě měly být všechny strany rovny, ale fakticky zde existovala převaha komunistů. Přesto byla Národní fronta všemi stranami považována za nutnou součást politického systému a všichni její hájili existenci.

Takto koncipovaný politický systém byl přesto výsledkem dohody mezi představiteli demokratického a komunistického odboje. Omezení politického stranictví a pokus vybudovat nový demokratický systém s omezeným počtem politických stran musíme proto chápat i jako reakci na nespokojenost značné části společnosti s dosavadním fungováním politických stran. V řadě prohlášení československého odboje se můžeme setkat s požadavkem změny politického stranictví. Někdejší velký počet politických stran byl spojován s politickou korupcí; systém s neregulovaným počtem aktérů se stával v očích mnohých odbojářů nepřehledným a politickým stranám byla obecně dávána za vinu i destabilizace celého systému a nastalé obtíže, jež vyvrcholily likvidací (rozpadem) předválečného demokratického Československa.¹⁸

S potřebností této změny souhlasil i prezident Edvard Beneš, jenž ve své práci *Demokracie dnes a zítra* z roku 1939 podrobil politické strany zdrcující

kritice: „V mnohých předválečných demokraciích dospěly politické strany jednak svou přílišnou početností, jednak svýmpřehnaným stranickým duchem a sobeckým vykořisťováním státní moci ve prospěch svůj a svých straníků tak daleko, že státní a národní politický život skutečně rozkrádaly a atomizovaly a přiváděly národy až na okraj občanských válek a anarchie.“¹⁹

Zároveň ovšem existenci politických stran považoval za naprostou nutnost a počítal s tím, že v případě poválečné československé demokracie vzniknou pouze tři politické strany, které by reprezentovaly pravici, střed a levici. Československý politický systém by se tím podle jeho vlastních slov přiblížil politickému systému anglosaskému: „Po dnešní válce měla by na příklad československá demokracie mít odvahu stanovit, že se politické strany mají tvořit výlučně na principu konservativismu a pokroku a že mohou býti vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě, maximálně tři strany: strana takzvané levice a tak zvané pravice, eventuálně středu. Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralizační, náboženské a tak dále) mají se soustředit do těchto dvou či tří stran.“²⁰

Podle Benešových představ se politické strany neměly změnit jen co do počtu, ale měly mít i nové funkce. Už to neměly být strany, které by prosazovaly jen samy sebe a které by měly vládnout, ale měly plnit tři základní funkce: za prvé měly projevovat a formulovat dílčí zájmy a názory jednotlivých sociálních skupin; za druhé kontrolovat veřejnou moc a státní správu; za třetí se navzájem kontrolovat.²¹

Obnova tří politických stran byla alternativa, se kterou počítal Edvard Beneš ještě v roce 1944. Ve svém projevu, který uveřejnil časopis *Čechoslovák* 11. února 1944, řekl: „Podle naprosto všech a zcela kategorických zpráv z domova, ze zemí českých i ze Slovenska, ohromující většina všeho našeho lidu je toho přesvědčení, že se už po převratu u nás nevrátíme k dřívějšímu systému stranickému a že vybudujeme po této stránce republiku novou, konsolidovanější, lidovější a vlastenečtější, tj. že zřídíme nový stranický systém, sestávající jen ze tří stran. Strany levé, jak se obvykle říkávalo dosud, strany centra a strany konservativní. Jak se všechny ty strany budou po válce jmenovat, je otázka pozdějšího rozhodnutí. Svě rozvrstvení do nich si provede lid doma také sám. Nesoudím však, že to budou strany stavovské v dřívějším slova smyslu. Nechci z toho zde nic určovat.“²²

V českém prostředí se idea tří stran neuskutečnila a ani na Slovensku tomu nebylo jinak. Zde byla situace tomuto modelu více příznivější, protože se z kruhů slovenského odboje konstituovaly dvě politické strany, z nichž jedna repre-

17 FRIEDMAN, Otto: *The Break-up of Czech Democracy*. London 1950, s. 53.

18 Srov. např. *Za svobodu do nové ČSR*. Praha 1945.

19 BENEŠ, Edvard: *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1999, s. 263.

20 Tamtéž, s. 278–279.

21 Tamtéž, s. 283–290.

22 *Čechoslovák*, 11. února 1944, s. 5.

zentovala levici (tj. slovenští komunisté) a druhá reprezentovala pravici (tj. slovenští demokraté).

S touto výchozí koncepcí vstupovaly politické strany do moskevských jednání v březnu 1945, kde měly za úkol dohodnout obnovu celého Československa. Na moskevských březnových jednáních se otázka politických stran zásadně probírala při projednávání devátého článku budoucího vládního programu, který se zabýval potrestáním kolaborantů, válečných zločinnů a zrušením některých politických stran, které údajně kolaborovaly. Vedle fašistických stran se jednalo především o pravicové a středové agrárníky, živnostníky a národní demokraty. Jediný, kdo při moskevských jednáních protestoval proti jejich zákazu, byl podle záznamu národní socialista Jaroslav Stránský, který se zastal národních demokratů: „*Jak to bude s Národním sjednocením* (tj. s národními demokraty, kteří se přejmenovali při posledních volbách v roce 1935 na Národní sjednocení – pozn. aut.)? *Byl tam Rašín.*“ Na to mu odpověděl komunista Václav Kopecký: „*Jako strana se provinili, jako strana nemohou existovat.*“²³ Tímto lapidárním prohlášením byla celá debata ukončena. Nikdo neprotestoval, a tak byl tento paragraf vládního programu přijat.

Mimo zakázané pravicové strany se pokoušely po osvobození obnovit ještě další strany. Na Slovensku to byly především povolené české strany (tj. národní socialisté²⁴ a lidovci), které měly slovenské organizace již před válkou. A to navzdory dohodě, že české politické strany budou působit v českých zemích a strany, které splynuly s Hlinkovou stranou, budou zakázány.

V Košickém vládním programu bylo napsáno: „*Odhodlána vykořenit fašismus politicky a do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoliv formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech republiky* (agrární strany, její odnože živnostenské strany, Národního sjednocení, jakož i těch stran, které v roce 1938 splynuly s ľudovou stranou – pozn. aut.)“²⁵ Národní socialisté a lidovci však s tímto ustanovením košického vládního programu nesouhlasili a pokusili se obnovit činnost svých stran na Slovensku, poukazující přitom na to, že sloučení s hlinkovci byl svévolný akt stranických vedení, který šel proti vůli jednotlivých stranických organizací.

V předvečer druhé světové války se totiž čeští lidovci a národní socialisté působící na Slovensku více méně „dobrovolně“ sloučili s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a přestali tím jako samostatné strany existovat. Případ sloven-

23 Národní archiv (NA) v Praze, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. *Zápis z rozpravy k 9. kapitole Košického vládního programu.*

Lidovci a národní socialisté v otázce zrušení politických stran zaprotestovali ještě jednou, ale to se dotýkalo pouze jejich organizací na Slovensku, které se na podzim 1938 sloučili s HSLŠS.

24 K dějinám národních socialistů po druhé světové válce blíže viz např. KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948.* Brno 2002.

25 NA Praha, f. 100/24 sv. 172, a.j. 1532. *Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.*

ských sociálních demokratů byl poněkud odlišný. Ti totiž sami ukončili svoji činnost pod tlakem Hlinkovy strany na podzim 1938.²⁶

Národní socialisté podobně jako lidovci usilovali o znovuoobnovení své činnosti na Slovensku. Také oni poukazovali v Moskvě v březnu 1945 na to, že sloučení národních socialistů bylo svévolným aktem nejužšího vedení strany, respektive jejich prvorepublikového poslance Emila Boleslava Lukáče,²⁷ proti přání celé strany. František Uhlíř o tom při moskevských jednáních pravil: „*Nám se stalo, že Lukáč prohlásil spojení národních socialistů s ľudovou stranou. On se však odstěpil, protože zemský výkonný výbor s tím nesouhlasil. Založil vlastně novou slovenskou národně-socialistickou stranu.*“²⁸ Na to reagoval Václav Kopecký, jenž pravil: „*Bude tedy zakázána slovenská národně socialistická strana.*“²⁹ A tím byla rozprava na toto téma ukončena.

Snahy o obnovu národních socialistů mají ovšem daleko delší historii. Svědčí o tom i zpráva Františka Uhlíře, uložená v pozůstalosti Huberta Ripky, představující cenné svědectví o snahách obnovit tuto stranu na Slovensku.³⁰

Národní socialisté působili v prvorepublikovém období také na Slovensku.³¹ Jejich úspěchy byly ovšem nepatrné. Byly okrajovou stranou, které existovala díky podpoře ústředí strany v Praze a měla úspěch pouze v rámci českého žilvu na Slovensku, tuto stranu podporovali ve větší míře pouze čeští zaměstnanci, učitelé a úředníci, kteří služebně přicházeli na Slovensko. Tomu odpovídaly i volební výsledky.³² Strana se přesto snažila působit jako velká masová organizace, čemuž byl přizpůsoben vydávaný stranický tisk.³³ Snahou bylo vybudovat stranickou organizaci v podobném duchu, jako tomu bylo v českých zemích. Do

26 K dějinám sociálních demokratů za první republiky blíže viz SOUKUP, František: *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II.* Praha 1938.

Rada cenných informací je též v práci Jana Kuklíka. Blíže viz KUKLÍK, Jan: *Sociální demokraté ve Druhé republice.* Praha 1993.

K procesu samotného ukončení činnosti sociální demokracie na Slovensku blíže viz Archiv České strany sociálně demokratické (ČSSD), f. 71, aj. 6. *Zápis o schůzi ÚV ČSSD, konané v zasedací síni ústředního sekretariátu strany v Praze 10. listopadu 1938.* „[...] s. Novotný oznamuje, že na Slovensku utrpěla strana značné organizační ztráty. Organizační život na Slovensku ustal. Byl učiněn pokus se založením strany pracujícího lidu, ale nevedl k žádoucímu úspěchu. Tiso žádnou novou stranu na Slovensku nepřipustí.“

27 Emil Boleslav Lukáč (1900–1979) slovenský politik, učitel a evangelický duchovní. V letech 1935–1939 poslanec československého parlamentu a 1938–1945 poslanec slovenského sněmu.

28 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

29 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

30 NA Praha, f. AHR, k. 194.

31 K dějinám národních socialistů na Slovensku blíže viz KAZMEROVÁ, Ľubica: *Československá strana národně socialistická a Slovensko.* In: *Politický systém prvej republiky a Slovensko.* Bratislava 1991, s. 129–132.

32 Při volbách do Poslanecké sněmovny získali národní socialisté na Slovensku 29 564 hlasů. V roce 1925 získali 36 909 hlasů. V roce 1929 získali 43 968 hlasů a v roce 1935 obdrželi 51 924 hlasů.

33 Tato strana vydávala od roku 1919 list *Slovenský robotník*, od roku 1920 listy *Hor'sa!* a *Slovenský socialista* a od roku 1922 deník *Slovenské slovo*.

značné míry byly tyto aktivity velmi iluzorní. Pravdou ovšem také je, že počet stranických organizací na Slovensku postupně rostl. V roce 1920 měli národní socialisté na celém Slovensku 18 organizací a v roce 1935 měli již 577 organizací.³⁴ Jednou z nejvýraznějších postav slovenských národních socialistů byl poslanec Igor Hrušovský, kterého v roce 1935 vystřídal Emil B. Lukáč. Slovenská odnož této strany nikdy v meziválečném období nepřekročila stín své mateřské organizace v českých zemích.

Po Mnichovu se vedení této strany na Slovensku dohodlo s dalšími stranami na fúzi strany s hlinkovci a jako taková přestala existovat. Zprávy, které později přicházely do Londýna, jasně hovořily o tom, že národní socialisté jako politická skupina a strana zmizeli z veřejného prostoru na Slovensku.³⁵ Národní socialisté se ovšem nevzdávali. Jejich aktivita byla spojena s příjezdem vládní delegace do Moskvy, kterou vedl sociální demokrat František Němec.

František Uhlíř ve své zprávě o snaze obnovit tuto stranu na Slovensku podotýkal, že se 29. srpna 1944 dotazoval komunistického poslance a předsedy SNR Karola Šmidkeho, které strany jsou zastoupeny v SNR (Slovenská národní rada). Ten mu odpověděl, že jsou tu komunisté, sociální demokraté, agrárníci, národovci a „ľudáci“ (tj. Československá strana lidová na Slovensku, dříve pod vedením Martina Mičury - pozn. aut.) a že v této radě nemají zastoupení Hlinkova strana pro svoji kolaborační úlohu a národní socialisté kvůli tomu, že ji pan prezident Beneš zakázal na Slovensku obnovit. Uhlíř proti tomuto názoru v danou chvíli nevystoupil, ale dotazoval se londýnských kolegů, co je na tom pravdy. V této věci poslal dotaz jak ministerskému předsedovi Janu Šrámkovi, tak svým stranickým kolegům. Sám pak v zápise uvedl, jak považoval za velkou nespravedlnost ztotožňovat zástupce HSLS a národních socialistů, kteří měli tak veliké zásluhy o odboj. Dokonce zvažoval možnost, že přestane pracovat ve vládní delegaci, kde zastupoval právě národní socialisty.

Uhlířovi nejprve odpověděl 10. září jeho kolega z národně socialistické strany Jaroslav Stránský, který vyjádřil názor, že se jedná o nedorozumění a že prezident Edvard Beneš souhlasí s obnovou národních socialistů na Slovensku. O čtyři dny později dostal Uhlíř obdobnou zprávu i od londýnského premiéra, který napsal v podstatě shodné vyjádření. Na základě těchto vyjádření požádal Uhlíř Stránského, aby Edvard Beneš v tomto smyslu informoval SNR.

Na to mu odpověděli 22. září 1944 Stránský s Ripkou, že prezident Edvard Beneš poslal radě podrobný výklad na toto téma, kde konstatoval, že nikdy nerozhodoval o zastoupení v domácích odbojových organizacích. „*Nikdy jsem zásadně nerozhodoval o žádném zastoupení v domácích organizacích odbojových nemaje možnosti, ani práva, ani vůle věci ty z ciziny komukoliv diktovat. To musí*

34 KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno 2002, s. 20.

35 Srovnej například NA Praha, f. AHR, k. 194. *Zpráva Viliama Radkoviče z 10. března 1943*. V této zprávě se uvádí, že strana národních socialistů ve skutečnosti zmizela.

být rozhodnutí jen osob, skupin a stran domácích.“³⁶ Tento jeho závěr ovšem současně neměl být interpretován tak, že by národní socialisté neměli být zastoupeni. Navíc ve svém prohlášení zdůraznil význam této strany. Uhlíř jakmile dostal zprávu o tomto poselství, chopil se iniciativy a seznámil s ní v Moskvě účastníky vládní delegace i moskevské komunisty.

Před cestou na Slovensko se už tato otázka neřešila. 8. října 1944 se pak v Banské Bystrici sešel v kavárně Národního domu s někdejší členem strany dr. Joskem,³⁷ který byl členem SNR. Při tomto setkání projevil Uhlíř radost nad tím, že národní socialisté mají přece jenom v radě své zastoupení. Josko ho ovšem vyvedl z omylu. Sdělil mu, že není zástupcem strany a že je v tomto orgánu pouze za svoji osobu a upozornil ho, že rada je budována na principu dvou stran, takže národní socialisté se musí rozhodnout, do které z těchto dvou chtějí v budoucnu vstoupit. Nakonec mu řekl, že národní socialisté na Slovensku de facto nejsou. Buď odešli po Mnichovu do českých zemí, anebo splynuli s Hlinkovou stranou, takže jako politická strana nepřicházejí v úvahu.

O den později však v Banské Bystrici dostal Uhlíř nejprve dopis od jednoho prvorepublikového činovníka strany. Byl jím Jan V. Zima, člen zemského předsednictva národních socialistů na Slovensku v předválečné době. Zima se ještě týž den s Františkem Uhlířem setkal a hovořili o situaci této strany na Slovensku v době války. Toho samého dne večer se pak Uhlíř sešel ještě s dalšími členy strany a informace získané při odpoledním setkání si mohl ještě ověřit a doplnit. J. V. Zima nepožíval u Uhlíře přílišné důvěry, ale jak sám napsal, díky němu se mu podařilo získat přehled o tom, co členové strany dělali za války a jaká byla jejich aktuální situace. Prorocky k tomu dodával, že národní socialisté na Slovensku tvořili osobnosti různých kvalit: „*V každé straně byly slabé i silné charaktery a o žádné straně nelze říci, že byla výběrem morálních kvalit.*“³⁸

Od členů národně socialistické strany v Banské Bystrici se Uhlíř dozvěděl, že v Bratislavě funguje ilegální zemský výbor strany.³⁹ Z pověření tohoto ilegálního výboru napsal 6. září 1944 J. V. Zima komunistům v Banské Bystrici dopis, v němž se národní socialisté přihlásili k aktivní odbojové a politické činnosti na povstaleckém území a projevíli zájem přidat se k socialistickému bloku. Současně byla v dopise uvedena jména jednotlivých reprezentantů strany, kteří se měli stát součástí SNR atd. O dva dny později tuto žádost komunisté zamítli. Odpověď formuloval právě poslanec Karol Šmidke, který se znovu mimo jiné

36 NA Praha, f. AHR, k. 194. Citováno dle zprávy Františka Uhlíře.

37 Matej Josko (1907–1969), slovenský politik, 1945–1948 pověřenec pro finance a poslanec.

38 NA Praha, f. AHR, k. 194.

39 Tento výbor měl složení: zemský poslanec Rudolf Pechold, který byl současně zástupcem národně socialistických živnostníků; zástupce Jednoty železničnických zaměstnanců Cyril Kuliš; za veřejné a soukromé zaměstnance Teofil Bažány; za nár. soc. zemědělce statkář Jareš z Nitry, za východní Slovensko Ing. Mínařů, zemský poslanec z Prešova; za soukromé zaměstnance a mládež Jan V. Zima; za nár. soc. akademiky dr. Ján Ďuroš, předseda Klubu nár. soc. akademiků; za nár. soc. učitele a profesory ředitel Viliam Kopečný, šéfredaktor Slovenského Juhu v Nových Zámčích; za tovární dělnictvo Eugen Vais. Blíže viz NA Praha, f. AHR, k. 194. Zpráva Františka Uhlíře.

odvolával na Beneše s tím, že tato strana nemá být obnovována. Následně proběhla korespondence mezi národními socialisty a slovenskými demokraty, kteří v podstatě reagovali velmi shodně s komunisty. I oni odmítli možnost, že by slovenští národní socialisté byli hospitanty v DS (Demokratická strana).

Z korespondence s oběma stranami vyplývalo, že ilegální výbor vyloučil ze svých řad poslance Lukáče a některé jeho spolupracovníky pro podpis žilinské dohody z října 1938, a za další, že národní socialisté na Slovensku uvažovali spolu s některými agrárníky na podzim 1938 o vytvoření opoziční strany vůči HSĽS. Zajímavé také bylo, že obě slovenské strany se odmítaly s národními socialisty bavit. Obě strany byly ochotné do svých řad přijímat bývalé členy této strany, ale tím to končilo. Důvodů pro to bylo jistě více. Možná hrálo roli i to, že tato strana ve svém programu důsledně trvala na svém československém programu a vizi Edvarda Beneše o jednotném československém národě, čímž se v nových poměrech zdůrazňujících slovenskou odlišnost podstatně diskvalifikovala.

Avšak národní socialisté se nevzdávali. Tezi o obnově své sesterské slovenské organizace neopouštěli ani po konečném osvobození celého území republiky. Jak vyplývá ze zápisů předsednictva národně socialistické strany, čeští národní socialisté finančně podporovali své předválečné slovenské členy, kteří 18. prosince 1945 ustavili prozatímní vedení strany, kterou nazvali Strana státní jednoty; v čele výboru stanul Cyril Kuliš. Svoje sídlo měli v Bratislavě v budově Melantricha na tehdejší Stalínově náměstí. A z dopisu policejnímu ředitelství (oblastní velitelství Národní bezpečnosti Bratislava) se dozvíme více. Nová strana měla stavět v „*hrubých rysech na programu bývalé strany národně socialistické na Slovensku*“ a chtěla se opřít o staré členy této strany. Od roku 1938 žili tito příslušníci v ústraní a „*v podzemí organizovali odpor proti všemu, co zaváňelo německou nebo luďáckou totalitou, a připravovali se na další vystoupení v nové ČSR*“.⁴⁰ Od května 1945 se pak aktivizovali a výsledkem jejich snažení bylo ustavení prozatímního vedení, které předalo 29. ledna 1946 memorandum Slovenskému národnímu frontu se žádostí o přijetí a tím i legalizaci.⁴¹

O vzniku nové strany informovali rovněž prezidenta republiky. Podle záznamu prezidentské kanceláře přijal 10. ledna 1946 sekční šéf prezidentské kanceláře dr. Jan Jína deputaci mladých Slováků, kteří chtěli založit na Slovensku stranu národně socialistickou, jež by v příhodnou dobu splýnula s českými národními

40 Slovenský národní archiv (SNA) v Bratislavě, f. Policejní ředitelství (1920–1950) (PR), k. 229. *Strana státní jednoty*.

41 O ustavení strany jednalo i vedení národních socialistů, kteří svým kolegům vyčítali jistou unáhlenost při jednání. Blíže viz NA Praha, f. Česká strana národně sociální (ČSNS), k. 78. *Zápis o schůzi předsednictva strany, konané dne 31. ledna v zasedací síni Ústředního sekretariátu*. „Br. gen. tajemník doc. Krajina podal zprávu o situaci na Slovensku a konstatoval, že naši bratři oznámili Slovenské Národní radě ustavení strany s názvem Strana státní jednoty.“ Z dalšího zápisu pak vysvítá, že slovenští členové jednali o své vlastní vůli. Předsednictvem strany byl následně pověřen Hubert Ripka a Vladimír Krajina, aby vedli jednání o obnovení národních socialistů na Slovensku.

socialisty. Strana v jejich návrhu by se nekompromisně obracela k lidem, kteří „*neposlouchali ani Bratislavu, ani Prahu, ale jen Londýn*“.⁴²

Vznik nové strany se stal předmětem jednání také uvnitř Národní fronty. Jejich výsledkem byla žádost Slovenské Národní fronty o doplnění údajů, což strana obratem učinila a 2. března 1946 poslala Slovenské národní frontě doplněný program strany.⁴³ Snaha národních socialistů o proniknutí na Slovensko však skončila nezdarem kvůli odporu slovenských komunistů. Výsledkem celého tohoto pokusu nakonec bylo, že organizátoři raději „dobrovolně“ stáhli v březnu 1946 svoji přihlášku do Národní fronty, protože viděli, že nemají šanci.⁴⁴ Později národní socialisté obvinili ve svém tisku komunisty z neúspěchu ve věci obnovy strany na Slovensku.⁴⁵ Na výsledku se však již nic nezměnilo a následkem toho vedení strany rozhodlo, že přestane s finanční podporou svých slovenských kolegů, kteří byli nuceni se rozpustit.⁴⁶ Hubert Ripka pak tuto kapitolu jakoby uzavřel, když pravil při projednávání této otázky v předsednictvu strany, že nadále se „*musíme [...] spoléhati pouze na české země*“.⁴⁷ Tímto se definitivně uzavřela kapitola národních socialistů na Slovensku. Volební výsledek v květnu 1946 jakékoliv úvahy o obnově strany znemožnil.

Proces obnovy politických stran po druhé světové válce v Československu byl komplikovaný. Součástí tohoto procesu byl i neúspěšný pokus dosáhnout toho, aby v Československu existovaly celostátní česko-slovenské strany. Během celé existence třetí republiky (1945–1948) nikdy nedošlo k tomu, aby byla vytvořena celostátní strana. Nezrealizovaly se ani snahy lidovců a národních socialistů vrátit se na Slovensko, ani pokusy slovenských demokratů o proniknutí do Čech. Předkládaná studie na příkladu svědectví národně socialistického politika Františka Uhlíře blíže poukazuje na snahu národních socialistů konstituovat stranickou organizaci na Slovensku. Tato aktivita však skončila neúspěšně, protože existenci slovenské odnože národně socialistické strany znemožnily v rámci Národní fronty jak slovenští komunisté, tak slovenští demokraté, kteří nechtěli mít konkurenční sílu.

42 Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha, sign T 121/46.

43 SNA Bratislava, f. Ústřední akční výbor Slovenského národního frontu (1945–1968), k. 52, inv. č. 61.

44 Tamtéž, k. 2, inv. č. 8.

45 NA Praha, f. ČSNS, k. 76. *Svobodné slovo* 19. března 1946, článek Čs. národní socialisté a Slovensko.

46 Tamtéž, k. 78.

47 Tamtéž. *Protokol o schůzi předsednictva čs. strany národně socialistické, konané dne 27. února 1946* o 16. hod. odpolední v zasedací síni Ústředního sekretariátu.

Attempt to restore the National Socialists in Slovakia after World War II. Testimony of Frantisek Uhlíř

The process of renewal of political parties in Czechoslovakia after World War II was very complicated. This process also involved the unsuccessful attempt to create the nation-wide parties in Czechoslovakia. Throughout the existence of the Third Republic (1945–1948) such a type of a political party had never been established. The efforts of the Czechoslovak People's Party and the National Socialists to re-establish their organizations in Slovakia also failed as did the attempts of Slovak Democrats to penetrate to Bohemia. This study, based on the testimony of the National Socialist politician František Uhlíř, tries to describe the attempts of Czech National Socialists to penetrate into Slovakia.

POČIATKY SLOVENSKEHO POFEBRUÁROVÉHO EXILU V ROKU 1948¹

MAREK SYRNÝ

V slovenských dejinách rozoznávame niekoľko vln exodov z vlasti do cudziny. Pred 20. storočím to boli najmä presuny za prácou na tzv. Dolnú zem v rámci vnútornej kolonizácie či odchody za lepšou pôdou, menším daňovým a poddanským zaťažením, či väčšou náboženskou slobodou. Koncom 19. a ešte aj v prvých desaťročiach 20. storočia to bolo zasa značne intenzívne vysťahovalectvo za „lepším“ životom do USA, čiastočne do Francúzska a podobne. Spomínané opúšťanie domova Slováckmi malo skôr ekonomickú dimenziu. Až príchod skutočne moderných štátov 20. storočia aj s ich politickými ideológiami, najmä presadenie sa represívnych totalitných režimov fašizmu/nacizmu či komunizmu, znamenalo diametrálne novú dimenziu odchodov do emigrácie. Nastolením nedemokratického a s nacistickým Nemeckom kolaborujúcim ľudáckym režimom nastalo prvé veľké obdobie útekov do politického exilu. Stovky až tisíce obyvateľov Slovenska opúšťalo svoje domovy, aby mohli v zahraničí realizovať svoj sen o politickej slobode, aby sa mohli postaviť na odpor agresii mocností Osi či jednoducho aby uniklo pred represiami, ktoré ich čakali na Slovensku. Koncom druhej svetovej vojny zasa utieklo zo Slovenska 5 až 6 tisíc civilných a vojenských prívržencov ľudáckeho Slovenského štátu pred príchodom frontu, aby uniklo potrestaniu za svoju činnosť počas vojny, realizovalo v zahraničí svoju ideu slovenskej samostatnosti, vyhlo sa príchodu frontu a podobne.²

Úplne novou vlnou bola emigrácia ďalších tisícok osôb zo Slovenska, resp. Slovákov po komunistickom prevrate v roku 1948. Táto tzv. pofebruárová emigrácia sa prirodzene nemôže rovnať skutočne masovému úniku obyvateľstva na Západ po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy z augusta 1968, a pravdepo-

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia grantu VEGA č. 1/0160/14 „Politické zmeny v rokoch 1945-1948 a ich dopad na povojnovú spoločnosť na Slovensku“.

2 Bližšie k tejto exilovej vlne pozri: HRUBOŇ, Anton: „Dovidenia Slovensko“. *Evakuácia režimových činníkov a vojenských jednotiek z územia Slovenskej republiky v prvých mesiacoch roku 1945*. In: ŠMIGEE, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kolektív: *Migračné procesy Slovenska (1918–1948)*. Banská Bystrica 2014, s. 408–410.

dobne ani ľudskej emigrácii koncom vojny.³ Pofebruárový exil zo Slovenska je však voči iným vlnám politickej emigrácie interesantný najmä svojou štruktúrou, politickými cieľmi a limitujúcim prostredím Studenej vojny. Tá nakoniec množstvo jeho slovenských predstaviteľov donútila časom zmieriť sa s patovou situáciou nemennosti „frontu“ medzi Východom a Západom. Otupila rokmi ich počiatočnú aktivitu a entuziazmus. Donútila ich zväčša iba sa integrovať do západnej spoločnosti bez možnosti akokoľvek ovplyvňovať vývoj na Slovensku či aspoň reálnejšie snívať o zmene režimu a návrate domov. Bez ohľadu na to, že väčšina pofebruárovej emigrácie sa rozplynula v cudzom svete a stratila svoj pôvodný politický „ťah“, zanechala pre slovenskú politiku a dejiny až príliš veľa podnetných stimulov, myšlienok, ponaučení a ukážok úspešného i neúspešného vedenia exilových politických i nepolitických aktivít. Udržiavala aspoň na Západe demokratickú líniu, ktorá sa opäť vytratila zo Slovenska krátko po vojne nástupom novej komunistickej totality. Jej predstavitelia zostali z trojlístka hlavných slovenských politických skupín 20. storočia - ľudáci, komunisti, demokrati - jediní, ktorí po celý čas svojej existencie a politickej činnosti prebojovali ideu demokracie a slobody. A zostali prirodzene jej hlavnými (a zväčša tiež jedinými) predstaviteľmi aj v nových pomeroch protikomunistického exilu. Na druhej strane museli zvädzať ťažký politický boj za svoje akceptovanie západnými vládami či rovnoprávne postavenie v rámci československého exilu a čelili tiež atakom ľudskej emigrácie na ich pozície. Bola to situácia neľahká. Napokon však prinieslo ich snaženie do budúcnosti viac pozitív ako negatívnych prvkov. Počiatky slovenského, resp. v širšom kontexte československého pofebruárového exilu v roku 1948 - ktorému budeme venovať nasledujúce strany - dali tomuto hnutiu pevný základ a predznamenovali jeho ďalší vývoj na nasledujúce desaťročia...

3 Aj čo i len približné vyjadrenie počtu Slovákov, ktorí po februári 1948 opustili Slovensko či Československo a z prevažne politických dôvodov utiekli na Západ, je veľmi zložitá. Vplýva na to najmä fakt, že všetky sumárnejšie štatistiky príliš nerozlišujú či neoddeľujú zvlášť slovenskú účasť na pofebruárovom exile, ale komplexnejšie údaje máme iba celkovo pre celé Československo, t.j. jest spolu s nepochybne masívnejšou českou emigráciou. Z tohto celkového československého hľadiska môžeme potom hovoriť o zhruba 10 tisícoch emigrantov, ktorí opustili Československo do júla 1948 a o viac ako 40 tisícoch, ktorí ho opustili do prvej polovice 50tych rokov. Z nich bolo 48 bývalých ministrov, povereníkov a poslancov a 31 diplomatov. Viaceré reálne odhady celkového počtu utečencov z Československa v prvých cca 2 rokoch po februárovom prevrate vravia o približne 20 až 25 tisícoch. V porovnaní s emigráciou po auguste 1968, kedy sa minimálne čísla v prvom období po intervencii pohybovali okolo 50 tisíc a v dlhšom horizonte o ďalších niekoľko desaťtisíc viac, je to prirodzene slabšia exilová vlna. Ale ani zďaleka nie tak menšia, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Samozrejme, že medzi desaťtisícami utečencov na Západ po februári 1948 tvoria Slováci niekoľkotisícovú komunitu, ktorá bola určite menšia ako relatívna početnosť Slovákov na celkovej československej populácii (t.j. menej ako 1/3), ale akýkoľvek bližší odhad by bol príliš špekulatívny. Jediné konkrétnejšie pomerné číslo o slovenskej účasti na pofebruárovom exode nám ponúka evidenčná kniha utečeneckého tábora v Regensburgu, kde Slováci tvorili zhruba 1/6 z československých utečencov. Bližšie k spomínaným počtom emigrantov pozri: KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948-49*. Liberec 2007, s. 27-28; ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*. Ostrava 2004, s. 20-29.

Na to, aby boli ľudia ochotní opustiť svoje domovy, rodinu, priateľov, prácu či spoločenské zázemie treba dostatočnú „silu“, faktory či motiváciu, ktorá ich presvedčí o nutnosti zanechať dovtedajšie istoty a vydať sa na dráhu neznámej a zložitejšej budúcnosti. Pokiaľ hovoríme o politickom exile po komunistickom prevrate vo februári 1948, bez väčšej námahy vieme identifikovať niekoľko skupín emigrantov a ich väčšinovú motiváciu. Najľahšie identifikovateľnou skupinou sú samozrejme poprední politici nekomunistických strán, v prípade Slovenska najmä Demokratickej strany (DS), ktorí sa po komunistickom prevzatí totálnej moci v krajine cítili byť ohrození. Už krátko po vyústení februárovej vládnej krízy boli priamo ohrození 8 poslanci DS. Jozef Staško, Ján Kempný a Miloš Bugár už boli predtým obvinení a zhruba od jesene 1947 sa nachádzali vo väzbe. Koncom februára 1948 k nim pribudli trestné oznámenia aj na samotného predsedu strany Jozefa Lettricha, podpredsedu Jána Ursínyho, posledného zostávajúceho generálneho tajomníka Fedora Hodžu, povereníka Mateja Joska a prácu ŠtB kritizujúceho poslanca Štefana Blaška.⁴ Fakticky sa v hľadáči komunistickej polície ocitlo takmer kompletne vedenie DS. Nebolo nijakých pochyb, že ide iba o politickú pomstu či „čistenie“ spoločenských pozícií novej štátostrany pre hlbšie ovládnutie nižších štruktúr strany a jej voličstva. Okrem týchto zatknutí a trestných pokračovaní, od 22. februára do 1. marca 1948 sa uskutočnilo zadržanie ďalších 173 osôb. Až na malé výnimky išlo o funkcionárov DS, ktorí sa bránili komunistickému prevzatiu úplnej moci, resp. ich nová moc považovala za potenciálnych nepriateľov komunistického režimu. Okrem nich, hneď v prvých dňoch po prevrate bolo z ústredných orgánov v Bratislave prepustených 334 osôb⁵ (opäť najmä činovníkov DS). Z „očistou“ od svojich bývalých kolegov nelenil ani pofebruárový parlament či Slovenská národná rada. S pomocou nových kolaborujúcich vedení nekomunistických strán, najčastejšie cez tzv. ústredné akčné výbory týchto strán, boli zo zákonodarných, vládnych a iných orgánov odvolaní všetci nepohodlní a neoljalni predstavitelia nekomunistických strán. V prípade DS takto bolo jej prokomunistickým Ústredným akčným výborom „vyhodených“ zo štátnych orgánov i zo samotnej strany 24 poslancov a členov SNR.⁶ V tejto všeobecnej atmosfére komunistických udaní, čistiek a avizovaného ďalšieho pohonu na predstaviteľov nekomunistických strán odmietajúcich monopol komunistickej strany, viacerí z ostrakizovaných predstaviteľov DS sa rozhodli radšej pre útek z krajiny, ako by mali čakať, pokiaľ ich príde zadržať polícia. Niektorým, ktorí ešte neboli políciou príliš sledovaní, sa podarilo uniknúť relatívne jednoducho cez „zelenú“ hranicu s Rakúskom či

4 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Ústredný výbor KSS – generálny tajomník (ÚV KSS – GT), k. 2128. *Správa o získaní poslancov parlamentu pre nový režim, 4.3.1948*.

5 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra - sekretariát (PV-sekr.), k. 189. *Správa VII. odboru Povereníctva vnútra o vývoji situácie na Slovensku od 20. februára do 2. marca 1948*.

6 SNA Bratislava, f. Demokratická strana (DS), k. 4. *Obežník Ústredného akčného výboru DS - Strany slovenskej obrody s informáciami o realizácii očisty v strane*.

Nemeckom.⁷ Iným, ktorí boli príliš dôležití, aby neboli políciou sledovaní, sa dostávali na Západ často za veľmi dramatických udalostí. Napríklad „zosadený“ predseda DS a SNR Jozef Lettrich sa musel najskôr ísť dostať z polície stráženej bratislavskej vily, kde prebýval. Pritom už predtým bol zaistený jeho tajomník, odňali mu auto a odpojili telefón a celkovo sledovali a kontrolovali akýkoľvek styk Lettricha s okolím. Jozefovi Lettrichovi sa podarilo uniknúť iba s pomocou najbližšej rodiny (brat Július, sestra Irena) a niekoľkých málo zasvätených (bývalý vojenský dôstojník pri Predsedníctve SNR, miestny prevádzkač cez rieku Moravu z obce Hochštetno...), ktorí neváhali riskovať pre jeho záchranu. Symptomatické tiež je, že na to, aby unikli pozornosti polície, využili čiastočný zmätok, ktorý v spoločnosti vyvolala správa o smrti Jana Masaryka.⁸ Ďalší z popredných predfebruárových predstaviteľov DS, jej niekdajší podpredseda vlády Štefan Kočvara, unikol pred potenciálnou represiou nového komunistického režimu z 1. na 2. apríla 1948 cez Český les. Ďalší poprední činitelia DS, pokiaľ sa im už náhodou predtým nepodarilo utiecť na Západ (ako napr. F. Hodža, R. Fraštacký) sa pod dojmom utužovania komunistickej moci a neustávajúcich „čistiek“ ešte iba rozhodovali o vhodnom termíne a ceste úteku. Mnohým sa to napokon podarilo, napriek ich niekedy nejednoznačnému postoju voči predošlej komunistickej taktike (M. Ferjenčík). Iní napokon ostali doma (ako napr. I. Pietor).⁹ Z demokratického krídla slovenskej politiky sa na jar roku 1948 objavili v exile Jozef Lettrich, Martin Kvetko, Samuel Belluš, Rudolf Fraštacký, Fedor Hodža, Mikuláš Franek, Michal Múdry, Emanuel Böhm, Michal Zibrín, Štefan Blaško, Kornel Filo, Pavel Viboch, Matej Josko, Štefan Kočvara, Vladimír Bunža a ďalší. Neskôr k nim pribudol „nestraník“ gen. Mikuláš Ferjenčík. Túto skupinu dopĺňali politici bývalej Strany slobody a Strany práce: Pavol Blaho, Jozef Dieška, Jozef Mrázek a ďalší.¹⁰

Podobne rôzne osudy ohľadom emigrácie či uprednostnenia domova sú charakteristické aj pre nižšie postavených predstaviteľov a funkcionárov či prívržencov DS. Napríklad Lettrichov osobný tajomník Miroslav Haviar emigroval

7 Koncom roku 1948 bolo zo všetkých Čechov a Slovákov v utečeneckých táboroch i mimo nich evidovaných 7 595 osôb v Nemecku, 1 209 v Rakúsku, 2 049 v Taliansku (a ďalších asi 100 mimo táborov), 1 070 vo Francúzsku (a ďalších cca tisíc mimo tábory), približne 2 tisíc vo Švajčiarsku (väčšinou samostatne), 600 vo Veľkej Británii (samostatne alebo na prácu z táborov v Nemecku), približne 100 v Holandsku, Švédsku a Belgicku, asi 60 v Nórsku (hlavne deti z Nemecka), okolo 50 v Luxembursku a pod. KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 19.

Pri zmienených počtoch treba mať ale na zreteli, že malú časť z uvedených emigrantov môžu reprezentovať ešte aj príslušníci ľudackej emigrácie po roku 1945, ktorú západné či československé orgány a úradníci striktné v štatistike neodlišovali.

8 Pozri svedectvo Ota Batelku na stránkach ÚPN (<http://www.upn.gov.sk/sk/oto-batelka-1920/>), resp. ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Miroslavom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 136.

9 Porovnaj: Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) v Martine, f. Jozef Lettrich. *List Štefana Kočvaru Jozefovi Lettrichovi, Frankfurt a. M., 10. 4. 1948*.

10 LIČKO, John Miloslav: *Ako chutí cudzina*. Bratislava 1999, s. 41.

krátko po februári 1948 spolu s bratom Jánom Haviarom cez Šumavu do tvoriaceho sa Západného Nemecka. Ale už ďalší brat Mira Haviara, Vladimír, niekdajší poslanec DS v Dočasnom národnom zhromaždení a neskorší významný kardiológ, napokon ostal na Slovensku. A to paradoxne napriek tomu, že v čase prevratu sa nachádzal v USA. Odtiaľ sa dobrovoľne v júli 1948 vrátil domov, kde napriek hrozbe komunistickej represie videl lepšie možnosti svojej realizácie.¹¹

Vráťme sa však od opisu individuálnych osudov jednotlivých aktérov pofebruárového exilu k zachyteniu politicky dôležitejších aktivít, ktoré mali tvoriť hlavný cieľ tejto vlny emigrácie. Tým hlavným, k čomu mal pofebruárový exil politicky dospieť predovšetkým, bolo vytvorenie pevnej štruktúry, rámca, čiastkových cieľov, stratégií a aktivít, ktoré mali vyústiť do pádu totalitného komunistického režimu a znovunastolenia demokracie v Československu. A keďže dosiahnutie tohto hlavného cieľa bolo závislé od vývoja v celom sovietskom bloku, resp. od celkového priebehu a výsledkov Studenej vojny, bolo zrejme, že ani na reštauráciu demokracie v Československu nebude exil, podobne ako v rokoch II. svetovej vojny, stačiť sám. Podobne ako v rokoch skutočnej „horúcej“ vojny potreboval exil okolo prezidenta Beneša či komunistický exil v Moskve silného tútora a mocnosť, ktorá dokáže poraziť nepriateľskú ideológiu a jej agresiou získané panstvo, aj pofebruárový exil sa musel a priori opierať o takúto spojeneckú veľmoc. Napriek tomu, že v boji západného demokratického sveta so sovietskym blokom zohrávali dominantnú úlohu USA, prvé aktivity neskorších lídrov slovenského i českého pofebruárového exilu sa viazali na teritoriálne bližšiu Veľkú Britániu. Ad jedna nebol problém sa sem bez väčších komplikácií dostať a ad dva predstavovala Veľká Británia (vzhľadom k vojnovému obdobiu) stále najtradičnejšiu veľmoc, na ktorú sa mohli československí politici obracať. Nie nadarmo sa spoliehali ešte na kontakty, ktoré tu mnohí z nich získali počas vojny. Popredné miesto medzi československými politikmi, ktorí prví začali s výraznejším organizovaním politických aktivít, bol niekdajší predseda DS a SNR Jozef Lettrich. Ako najvýznamnejší slovenský politik, ktorý unikol na Západ, už od začiatku pútal pozornosť a záujem západných vládnych, spravodajských a iných orgánov. K prvým oficiálnejším kontaktom so západnými orgánmi, resp. ich úradníkmi došlo už krátko po úteku v priestoroch americkej ambasády vo Viedni, kde mu „pôdu“ pre tieto kontakty pripravovali už tu prítomní Fedor Hodža a Rudolf Fraštacký. Zakrátko sa s pomocou amerických úradov dostáva z Rakúska do Veľkej Británie. V Londýne sa 7. apríla 1948 zúčastnil porad emigrantov

11 Neskôr sa stal univerzitným profesorom a v roku 1968 bol dokonca zvolený za člena SNR. Jeho bratia, ktorí volili exil, sa najskôr poldruha roka trápili v československých utečeneckých táboroch (v Bad Orbe v Hessensku neďaleko Frankfurtu, resp. v Ludwigsburgu). Vzhľadom na pomoc blízkych príbuzných v USA pomerne skoro získali povolenie odísť do Spojených štátov a usídlili sa v Chicagu, kde sa prvé roky prebýjali klasickou manuálnou prácou, aby sa časom, po zdokonalení sa v angličtine resp. získaní doplňujúceho vzdelania, mohli zamestnať v službách či v lukratívnejších oblastiach ekonomiky. Bližšie pozri: ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Miroslavom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 135–136.

z viacerých krajín sovietskeho bloku, aby spoločne rokovali o ich ďalšej politickej budúcnosti a aktivitách proti komunistickej moci a za návrat demokracie do ich krajín. Taktiež inicioval/zvolal prvú významnejšiu poradu československých nekomunistických politikov, ktorí utiekli po februári 1948 z domova a nachádzali sa vo Veľkej Británii. Účastníci tejto aprílovej porady¹² prvý raz definovali zásady a ciele svojej politickej činnosti v emigrácii: boj za nezávislý demokratický štát Čechov a Slovákov. Rovnako sa zhodli na zvolaní zjazdu bývalých poslancov Ústavodarného národného zhromaždenia, ktorí sa nachádzali v exile. Vo svojom komuniké z porady uvádzali, že československá demokracia bola vo februári 1948 hrubým spôsobom znásilnená a že nový režim v Československu je iba plodom komunistického puču. Zároveň deklarovali spoločné úsilie o obnovenie politických a osobných slobôd vo vlasti a vyzvali ku spolupráci všetkých, ktorí zostali verní tomuto programu bez ohľadu na politické alebo náboženské presvedčenie.¹³

Veľmi angažovaným Slovákom v aktivitách československej pofebruárovej emigrácie vo Veľkej Británii bol v tomto prvotnom období najmä bývalý podpredseda vlády za DS Štefan Kočvara. Podobne ako jeho českí exiloví partneri, snažil sa nájsť cestičky k britským politikom, aby ich presvedčil o nutnosti pomoci boju exulantov proti komunistickému režimu v Československu. Reprezentoval DS a tým fakticky celé „exilové demokratické Slovensko“ aj na porade s niekoľkými britskými poslancami vo výbore britského parlamentu 9. apríla 1948. Ako sám charakterizoval túto schôdzku: „*Veľa rečí a sľubov o minulej dobrej spolupráci a vzťahoch, ale keď prišla reč o reálnej pomoci pre našu emigráciu, tak nič konkrétne.... Bolo ináč dohodnuté, že so 4 labouristami a 1 konzervatívcom navštívime Bevína s našim memorandom a prerokujeme s ním túto otázku.*“¹⁴

Avizovaný zjazd bývalých československých nekomunistických poslancov v exile sa napokon uskutočnil už 28. mája 1948 v Caxton Hall v Londýne,¹⁵ symbolicky iba dva dni pred prvými neslobodnými komunistickými parlamentnými voľbami doma. Jeho organizáciou mali na starosti generálni tajomníci troch povojnových českých nemarxistických strán a za slovenskú DS rovnako jej predfebruárový generálny tajomník Fedor Hodža. Tejto prvej londýnskej porady bývalých poslancov sa z pozvaných 35 členov československého parlamentu v exile zúčastnilo až 21 z nich. Ostatní sa jej neúčastnili najmä kvôli administratívnym prekážkam (mnohí z nich boli ešte stále v „karanténe“ utečeneckých táborov v Rakúsku a Nemecku a pod.).² Napriek tomu, že počet slovenských zástupcov voči českým

12 Na londýnských poradách 10. 4. 1948 boli okrem J. Lettricha prítomní českí predfebruároví nekomunistickí poslanci za národno-socialistickú (J. Firt, J. Stránsky), ľudovú (I. Ducháček, P. Tigríd) a sociálnodemokratickú (B. Vilím) stranu, ale tiež rôzne exilové osobnosti (napr. vojnový minister obrany S. Ingr.). RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 17.

13 KAPLAN, Karel: *Pouňorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 101.

14 ALU SNK v Martine, f. Jozef Lettrich. *List Štefana Kočvaru Jozefovi Lettrichovi, Londýn, 12. 4. 1948*.

15 Bližšie pozri: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, 15–17.

bol prirodzene značne menší, ani zďaleka nemali slovenskí demokrati na tomto stretnutí nevýznamné postavenie. Veď napríklad (najmä) Štefanovi Kočvarovi sa podarilo zamedziť k prihláseniu sa ku Košickému vládnemu programu v hlavnom politickom prejave/texte, určenom pre prítomných britských novinárov a politikov, ktorých tu bolo viac ako sto. Napokon hlavný politický prejav k zúčastneným novinárom a politikom opäť potvrdzoval najvyšší záujem v obnovení demokratického režimu v Československu. Aby sa nivelizovali akékoľvek pochybnosti o nelegálnosti politického prevratu vo vlasti, charakterizoval sa ako „*jednostranné a násilné zmocnenie sa štátnej moci komunistickou stranou za pomoci Sovietskeho zväzu*“. Zároveň sa zidení poslanci označovali za právoplatných reprezentantov československého ľudu, ktorých najbližším cieľom je položiť základy organizácie spoločného boja proti sovietskej diktatúre. Štefan Kočvara tiež na záver čítal zúčastnenej verejnosti poslancami schválenú rezolúciu. V tej sa neuznávala ani nová ústava, ani zákony prijaté po februárovom prevrate, pretože „*tieto nie sú prejavom vôle československého ľudu, ale iba diktátom komunistickej menšiny*...“ Rezolúciu končil sľub zhromaždených poslancov, že budú zo všetkých síl pracovať za oslobodenie vlasti od komunizmu.¹⁶ Na následnej tlačovej konferencii museli vybraní lídri svojich politických strán odpovedať na rad často nepríjemných otázok, napríklad o povojnovom zákaze agrárnej strany a pod. Kontroverznou sa ešte stala aj téma úlohy prezidenta Beneša počas prevratu. Symptomatické bolo, že zatiaľ čo reprezentanti českých nekomunistických strán sa snažili túto otázku „zahrať do autu“ a vôbec sa k nej nevyjadrovať, Štefan Kočvara presadzoval oprávnenosť ju nastoľovať.¹⁷

Napriek tomu, že zmienené aktivity početnejšej skupiny československých pofebruárových emigrantov sa zo zmienených prirodzených dôvodov viazali najskôr na Veľkú Britániu, v reáliách Studenej vojny začínalo byť postupne všetkým jasné, že ťažisko ich politickej aktivity treba presunúť za oceán. Iba USA totiž disponovali dostatočným politickým, vojenským i ekonomickým potenciálom, ktorý bol zo západných krajín schopný rozhodnúť súperenie zo sovietskym blokom v prospech demokratického Západu. A teda nutne bolo potrebné postupne preniesť ohnisko nového československého exilu práve do USA, kde sa prijímali hlavné rozhodnutia o ďalšom boji a vývoji vzťahov k Sovietskemu zväzu. USA tak bolo jedinou rozhodujúcou krajinou, ktorá mohla existenčne ovplyvniť aj bytie či nebytie komunizmu v Československu tým, akú zaujme celkovú stratégiu v boji proti komunizmu. Preto sa veľká časť pofebruárových exilových politikov už od začiatku ich emigrácie, iní až časom, snažila nájsť svoju existenčnú a politickú bázu práve v USA. Medzi tých, ktorý medzi prvými pochopil význam a nutnosť orientácie na spoluprácu s najvyššími americkými orgánmi bol Jozef Lettrich. Ten sa ako prominentný (česko)slovenský politik pomocou amerických úradov dostal letecky už 12. apríla 1948 do Washingtonu. Hneď po prilete pred

16 Kompletne znenie rezolúcie pozri: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 18.

17 KAPLAN, Karel: *Pouňorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 102–103.

novinármi deklaroval snahu emigrovaných slovenských demokratov pokračovať v boji za slobodu a demokraciu v Československu a prihlásil sa k spoločným protikomunistickým aktivitám emigrantských demokratických skupín strednej a východnej Európy. Poskytoval rozhovory a politické vyhlásenia pre americkú a krajanskú tlač a snažil sa presvedčiť americké úrady a verejnosť o potrebe aktívnejšieho vystupovania proti komunistickým totalitným režimom, zvlášť v Československu.¹⁸

Ale takých emigrantov, ktorí mali Lettrichov význam a „spojenecká“ (v tomto prípade USA) strana by sa o nich tak vzorne starala, bolo málo. Väčšina nižšie postavených bývalých politikov nekomunistických strán v Československu, ktorí sa rozhodli pre odchod z vlasti, vrátane poslancov, musela znášať peripetie politických a iných utečencov podobne, ako stovky menej angažovaných utekajúcich osôb. Niektorí utekali kvôli obave z komunistických represíí, iní kvôli vízii neslobodnej krajiny s totalitným režimom. Ďalší iba podľahli dobovej atmosfére strachu z novej moci. A v neposlednom rade mnohí odchádzali aj kvôli možnosti lepšej sebarealizácie v kariére či v podnikaní, než aké sa im črtalo v zglajšaltovanom komunistickom Československu. Jedni kládli dôraz na to, aby boli slobodní, iní na to, aby sa mali „lepšie“, u iných skôr prevládal iba strach z represíí. Až na zopár „vyvolených“ vrcholných predstaviteľov – zaujímavých pre západné vlády a úrady, resp. majúcich u nich dobré konexie, cesta všetkých ostatných za slobodou a prosperitou (či aspoň priemernou životnou úrovňou a zabezpečením) bola omnoho trnistejšia. Prvotnú eufóriu z úspešného prekročenia hraníc a uniknutia z uzavierajúcej sa republiky vystriedali obligátne všedné utečenecké problémy a procedúry.¹⁹ Po úradných, policajných a spravodajských výsluchoch sa dostala drvivá väčšina emigrantov do utečeneckých táborov, zriaďovaných okupačnými či vládnymi orgánmi alebo mezinárodnými organizáciami pre pomoc utečencom (*IRO – International Refugee Organisation*). O politicky významnejšie osobnosti a dôstojníkov armády a bezpečnosti prejavovala záujem vyššia administratíva a sústreďovala ich v zvláštnych pobytových miestach.²⁰ Mimo tábory zostávali tí, o ktorých sa postarali príbuzní či známi. Relatívne dobre bolo, resp. mohli

18 Štátny archív Bratislava, f. Štátny súd Bratislava, Or III 68/48 (Jozef Lettrich).

19 Najčastejšie sa prekračovala hranica so západnými pásmami v Nemecku, ďalej cez Rakúsko či cez sovietske zóny v Nemecku i Rakúsku. Okrem pozemných „zelených hraníc“ sa unikalo aj cez Dunaj. Niektorým významnejším politikom, dôstojníkom a podobne pomáhali pri úteku aj zahraničné spravodajské či úradné orgány (ambasády...). Po preniknutí hraníc sa väčšina emigrantov stretávala najskôr s hliadkami pohraničnej polície, ktorá ich nasmerovala do sústreďovacích zhromaždišť. Tu sa podrobili výsluchu americkými spravodajskými orgánmi, pri ktorých často asistovali prekladatelia z radov utečencov a podobne. Následne boli utečenci zadelení do stálych utečeneckých táborov, kde často čakali celé mesiace, pokiaľ získali povolenia na vycestovanie do niektorej krajiny Západnej Európy, USA či Austrálie.

20 Ako napríklad Oberursel pri Frankfurtu, kde významnejší zostávali iba krátky čas a menej významní boli potom preradení do klasických utečeneckých táborov.

K spravodajskému overovaniu a získavaniu informácií orgánmi americkej CIC, resp. k „starostlivosti“ o politicky významné osobnosti v špeciálnych zariadeniach pre prominentov bližšie pozri: ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*. Ostrava 2004, s. 10–11.

byť postarané o študentov. Pre nich existovali viaceré podporné projekty, realizované západnými vládami či verejným sektorom, ale tiež podpornými exilovými organizáciami.²¹

Životné podmienky v táboroch boli rôzne a spravidla aj dosť ťažké.²² Situácie sa čiastočne zlepšila až v letných mesiacoch roku 1948, kedy sa tábory dostali pod správu Medzinárodnej organizácie pre utečencov.²³ Mnohých dlhý pobyt v provizóriu tábora negatívne psychicky poznačil. U mnohých sa prirodzene dostavila dezilúzia z toho, do akých pomerov sa dostali po opustení istôt a zázemia, ktoré mali doma. Frustrácia sa prirodzene zväčšovala s časom, ktorý museli tráviť v táboroch, pokiaľ nedostali víza a iné povolenia vo vysnívanej krajine, či aspoň v takej, ktorá ich bola schopná a ochotná akceptovať. Ale ani po príchode do prijímajúcej krajiny problémy s prispôbovaním sa novej realite neustávali. Museli si nájsť zamestnanie a ubytovanie, vytvoriť nové sociálne kontakty a väzby, vybudovať nový život a existenciu. A to všetky pri komplikáciách, ktoré spôsobovala prvotná jazyková bariéra, ktorú mnohí prekonávali dlho. Mnohí lepšie vzdelaní ľudia si museli hľadať málo platenú i manuálnu prácu a tak často klesol ich spoločenský status voči tomu, aký zastávali vo vlasti. Integráciu v novej krajine a spoločnosti mali samozrejme uľahčenú tí, ktorí tu už mali svojich príbuzných či známych. Významnejší politici mohli využiť tiež svoje prípadné politické kontakty. Obyčajným utečencom potom v zaradení sa do novej reality pomáhali tiež relatívne početné krajanské a charitatívne organizácie.²⁴

21 Napríklad už v apríli 1948 bolo v Norimberku sídlo Zväzu československého demokratického študentstva, ktorého tajomníkom bol predfebruárový referent/tajomník v kabinete podpredsedu vlády Š. Kočvaru S. Ondruš. Tento exilový zväz bol personálne zabezpečovaný výrazne študentskými funkcionármi obdobného študentského zväzu z čias prvej, resp. povojnovnej ČSR. Centrála Zväzu bola v Paríži a cieľom tejto organizácie bolo najmä umožnenie ukončiť vysokoškolské štúdium svojim členom. Celkový počet študentov bol v spomínanom apríli 1948 383, z toho 40 až 50 Slovákov. Okrem toho sa už vtedy črtali možnosti cca stovky štipendiálnych miest v USA. ALU SNK v Martine, f. Jozef Lettrich. *List Štefana Kočvaru Jozefovi Lettrichovi, Londýn, 12. 4. 1948.*

22 Za všetky plastickejšie pohľady do „kuchyne“ jedného utečeneckého tábora z pera táborového informátora ŠtB: „Po stránce sociální (t.j. podle hospodářského postavení) se dělí emigrace na dvě velké skupiny: osoby prověřené a neproověřené. Osoby prověřené (eligibles) jsou ty, kterým byla orgány IRO přiznána povaha politického uprchlíka. Tyto osoby jsou převedeny do táborů IRO, kde mají byt, otop a stravu v hodnotě 2 050 kalorií, jakož i občasně osázení ze starých prostředků US-armády. Strava však není nejlépe upravena, ani nedosahuje mnohde předepsaných 2 050 kalorií pro nepořádky a krádeže v aparátu IRO i v táborech. Jen děti mají stravu velmi dobrou (zeleninu, ovoce atd.). Strava je vylepšována jednak jednorázovými akcemi různých států, jednak Care-balíčky, tj. balíčky, jež jsou zasílány od jednotlivců i různých institucí uprchlíkům buď jmenovitě, nebo samosprávě či jiným institucím, které je přidělují. Tyto balíčky ve váze několika kg (až 20 kg) obsahují hodnotné potraviny: čokoládu, mléko, vejce, konzervy, ovoce, hrozinky, čaj atd. Osoby neproověřené (ineligibles), tj. ty, jimž nebyl přiznán charakter politického uprchlíka, jsou zařazeny mezi tzv. DP (displaced persons, bezdomovci); pečuje o ně vláda země, v níž jsou (zpravidla), takže jejich bydlení i stravování je mnohem horší než u prvních. Rovněž emigrační možnosti mají menší, protože vlády povolávají emigranty především z IRO-táborů.“ KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 19.

23 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 14.

24 Bližšie pozri: KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 8–13.

S výnimkou vrcholných československých politikov, o ktorých bolo úradmi ako-tak postarané, všetkých ostatných utečencov zamestnávala najmä otázka ich vycestovania do USA, resp. opustenia utečeneckých táborov (najmä v Západnom Nemecku).²⁵ Aj osoby politicky činné a angažované už od prvých exilových dní tak kvárilu najmä starosti o získanie potrebných víz či iných cestovných a pobytových povolení. Desiatky a stovky slovenských i českých emigrantov preto zamestnávalo Jozefa Lettricha, Juraja Slávika či iných významných a relatívne zabezpečených politikov v emigrácii a v USA úpenlivými žiadosťami o pomoc pri získaní alebo vybavení potrebných povolení.²⁶ Spomínaní politici, najmä Jozef Lettrich, Štefan Osuský a ďalší, sa preto snažili spolu s českým exilom tieto individuálne žiadosti riešiť systematicky a komplexnejšie. Presviedčali americké úrady, aby aj československých emigrantov zaradili do kvót pre udelenie víz politickým utečencom z východného bloku, resp. všeobecne európskym povojnovým emigrantom. Začiatkom leta 1948 sa totiž v Kongrese prerokovávala osnova zákona o pripustení 200 tisíc utečencov z nemeckých, rakúskych a talianskych utečeneckých táborov do USA. Keďže bola pripravovaná ešte pred februárom 1948, nereflektovala utečeneckú vlnu z Československa. V kongresovej Snemovni bola najskôr schválená pôvodná verzia zákona. Ale v Senáte bolo napokon prijaté osobitné ustanovenie, že sa má tiež pripustiť aj 2 tisíc československých utečencov. Následné schválenie aj tejto „československej“ kvóty na spoločnom zasadnutí Snemovne a Senátu 14. júna 1948²⁷ malo veľký vplyv aj na právne postavenie tých emigrantov, ktorí už boli v USA, lebo tu často figurovali len ako návštevníci bez oprávnenia pracovať.²⁸ Na presadenie zahrnutia aj československých utečencov do kvót utečencov, ktorí sa mohli presťahovať do USA, mali vplyv (lobovali) aj viacerí slovenskí politici v USA. Svoje konexie v Kongrese a v americkej politike tu využil ako Ján Papánek či Juraj Slávik,²⁹ tak aj Štefan Osuský či Jozef Lettrich. Okrem samotných počtov a kvót sa snažili lídri slovenského resp. československého pofebruárového exilu získať tiež vplyv na výber osôb, ktorým americké úrady udelia povolenia a tiež aj na čas ich odsunu. Bolo totiž veľmi dôležité dostať čo najviac ľudí z utečeneckých táborov do normálnejšieho prostredia ešte pred príchodom zimy 1948/1949.³⁰

25 Tu bolo ku koncu roka 1948 viac ako dvanásť táborov pre utečencov z ČSR. V americkej okupačnej zóne to boli: Goetheschule (Regensburg), Schwabach, Dieburg, Murnau, Hanau, Amberg, Mochendorf, Ludwigsburg, München a Unterjettingen. V britskej okupačnej zóne bolo 5 táborov a jeden tábor vo francúzskej zóne. ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*. Ostrava 2004, s. 10.

26 Pozri napr.: ALU SNK v Martine, f. Jozef Lettrich. *List Eduarda Jurička Jozefovi Lettrichovi, Murnau, 5. 12. 1948*; tamtiež: *List Štefana Kočvaru Jozefovi Lettrichovi, Londýn, 27. 7. 1948*; a ďalšie podobné list adresované J. Lettrichovi.

27 KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948-49*. Liberec 2007, s. 26.

28 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mírom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 137.

29 MICHÁLEK, Slavomír: *Ján Papánek – politik, diplomat, humanista*. Bratislava 1996, s. 107–108.

30 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mírom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 137.

Popri prvých skromných politických aktivitách hneď v prvých mesiacoch nového exilu, väčšinu bývalých politikov zamestnávala najmä otázka nutnosti postarať sa čo možno najlepšie o tisíce pofebruárových emigrantov. Tí boli roztrúsených po viacerých utečeneckých táboroch a snažili sa už začať nový život v prijímajúcich krajinách. Zakladali sa preto mnohé podporné organizácie pre utečencov. K najvýznamnejším z nich patril *Americký fond pre československých utečencov* (American Fund for Czechoslovak Refugees Inc.) v New Yorku.³¹ Pri zrode tejto sociálnej inštitúcie 4. mája 1948, ktorá spolupracovala s podpornými výbormi v Európe, stáli na popredných miestach Slováci Ján Papánek a Juraj Slávik. Najmä prvotné finančné prostriedky pochádzali z fondov, s ktorými Papánek ako československý zástupca v OSN disponoval.³² V júni 1948 povolili americké úrady organizovať Fond na medzinárodnej báze, sľúbili ústretovosť úradov pri vybavovaní utečeneckej agendy a požiadaviek (vrátane zákona o prisťahovalectve) a pomoc aj pri riešení finančných záležitostí. Fond a jeho vedúci činitelia mali tiež podporu vplyvnej krajskej organizácie – *Československej národnej rady v Amerike*. Tiež v Rakúsku získali emigranti pomoc francúzskych a amerických okupačných úradov. V júli 1948 vznikol *Pomocný výbor československých utečencov* v Innsbrucku a v Linci existoval *Československý komitét pre Rakúsko*. V Taliansku dokonca existoval zvlášť český a slovenský pomocný výbor pre politických utečencov. Podobné pomocné organizácie vznikali aj v Kanade či vo Švajčiarsku. V mnohých z nich na popredných miestach figurovali popri dominantnejších Čechoch tiež reprezentanti slovenského pofebruárového exilu.³³ Postupom času sa utečenecké tábory od slovenských a českých utečencov vyprázdňovali a oni si nachádzali nový „domov“ v hostiteľských krajinách. Mnohí zostávali priamo v Nemecku a čiastočne v Rakúsku (či už kvôli znalosti jazyka alebo kvôli blízkosti k rodnej krajine). Väčšina však napokon skončila vo výrazne vzdialenejších destináciách, najmä v USA, ktoré bez problémov dokázalo vstrebať aj takúto početnejšiu enklávu cudzincov.

Ukončenie táborových provizórií a etablovanie sa väčšieho množstva československých utečencov v ich nových „vlastiach“, umožňovalo desiatkam jednotlivcov-politikov, pre ktorých aj v exile zostávala politika prioritným zameraním, rozvinúť svoje aktivity v širšom a výraznejšom zmysle. Postupne sa opäť začali

31 Od mája 1948 do júna 1949 získal Fond v hotovosti 23 517 dolárov, okrem toho šatstvo a iné potrebné veci v hodnote 40 500 dolárov. Finančné i materiálne zásielky smerovali okamžite utečencom a pokrývali aj najnevyhnutnejšie výdavky zástupcov utečeneckých táborov. Jednu z aktivít fondu predstavovalo i pomoc študentom. Do leta 1949 získal Fond 32 štipendií na amerických univerzitách a študentom hradil navyše dopravu a ubytovanie.

32 Bližšie k úlohe J. Papánka pri organizovaní Amerického fondu pre československých utečencov pozri: MICHÁLEK, Slavomír: *Ján Papánek – politik, diplomat, humanista*. Bratislava 1996, s. 106–110.

Ján Papánek sa do československých dejín i do dejín OSN veľmi výrazne zapísal najmä pri svojom proteste voči komunistickému prevratu v Československu. Spor Papánka, ako vyslanca ČSR pri OSN, a novej komunistickej československej diplomacie, podporovanej sovietskou, sa prerokúval na zhromaždeniach OSN od marca 1948 viackrát, dlho i búrlivo. Tamtiež, 92–100.

33 Bližšie pozri: KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948-49*. Liberec 2007, s. 23–24.

selektovať politické jadrá predošlých politických strán (a nie iba tých, ktoré boli činné v povojnovom Československu, ale aj niektorých prvorepublikových). Tie okolo seba nabaľovali ďalších utečencov. Pre nich ale politika prevažne zostávala iba doplnkovou aktivitou popri ich bežnej každodennej práci, ktorou si zabezpečovali v novom prostredí živobytie. Takto vytvárané pofebruárové exilové politické strany sa zasa prirodzene snažili získavať a presvedčovať o svojej politickej „pravde“ stovky a tisícky emigrantov, ich potenciálnych prívržencov. V tejto svojej činnosti narážali na dva až tri hlavné limitujúce faktory: Prvým bola samotná geopolitická realita. Tá neposkytovala príliš svetlé vyhliadky na pád komunistického bloku, ani na aktívnejšiu politiku USA v zmysle radikálnejšieho či systematickejšieho boja za likvidáciu komunistických režimov v strednej a východnej Európe. V čase „horúcej“ vojny sa aktivity exilu smerom k radových utečencom/emigrantom prezentujú a presadzujú ľahšie, lebo je možné ich podporiť víziou blízkeho víťazstva nad nepriateľským blokom, krajinou či režimom. Studenovojuvový status quo, alebo skôr patová situácia spôsobená relatívnou jadrovou a vojenskou rovnováhou medzi superveľmocami znamenali, že na dlhé obdobie bude treba zmieriť sa s nemožnosťou na návrat domov. Keďže ale v roku 1948 ešte nebolo vôbec jasné, ako dlho môže tento stav trvať, politický exil bol ešte značne aktívny a robil si veľké plány o skorom návrate do Československa. V „rozšafnejších“ akciách ho však limitovala nielen snaha USA i ďalších západných štátov nehrotiť situáciu do otvoreného konfliktu, ale aj nedostatok finančného a materiálneho zabezpečenia väčších aktivít.

Na odchod do „tretieho“ odboja sa nikto veľmi nepripravoval, lebo rozhodujúci februárový stret s komunistami prišiel dosť neočakávane. Spočiatku gros exilových „devíz“ preto pochádzala z osobných zdrojov predfebruárových politikov, funkcionárov, úradníkov či podnikateľov. Časť mohli poskytnúť diplomatickí zástupcovia Československa, ktorí odmietli slúžiť novému režimu a mali vplyv na niektoré československé zdroje v zahraničí. Vo veľkej miere sa však nový exil musel spoliehať najmä na podporu od krajanov či od hostiteľských krajín, najmä ich nevládných organizácií. A to boli zdroje veľmi nepravidelné a ťažko ovplyvniteľné. Až neskôr sa mohol exil spoliehať aj na pravidelnejšiu podporu Západu, keď sa najmä USA rozhodli priamo alebo skryte (cez blízke mimovládne organizácie a spoločnosti) financovať napr. rozhlasové vysielanie do východného bloku a pod. Tak či onak, najmä slovenských pofebruárových politikov morila predstava, že finančná poddimenzovanosť ich politických aktivít bude mať v súťaži s už etablovaným ľudáckym exilom veľmi zlý dopad na ochotu mnohých utečencov podporovať jeden či druhý exil.³⁴ Tieto obavy

34 „V rakúskych táboroch je mnoho Slovákov žijúcich v zlých podmienkach, následkom čoho stávajú sa ľahkou korisťou Ďurčanského, ktorý ináč je v Argentíne, kde s krajanmi zakladá nejakú fabriku. ... Verbuje našich do Argentíny a sľubuje každému obstaráť do 8 týždňov papiere... skupina Sidorova (Paučo, J. Mikula, Krajčovič)... Pracujú pulikačne, majú v táboroch svojich ľudí, sú zásobovaní katolíckmi z USA a peniazmi z Ríma.“ ALU SNK v Martine, f. Jozef Lettrich. *List Štefana Kočvaru Jozefovi Lettrichovi, Londýn, 12. 4. 1948.*

však boli väčšinou neopodstatnené, keďže západné úradné miesta neprejavovali pochopenie pre ľudácke politické ciele. A postupne si pofebruárový exil dokázal zabezpečiť, resp. mal zabezpečené svoje základné finančné krytie.

Paradoxne to bol práve pofebruárový československý exil, ktorý povzbudil aktivitu aj v ľudáckom exile. Záležitosť Československa bola vo februári 1948 s konečnou platnosťou rozhodnutá v prospech komunistického monopolu. Na Západe už etablovaný (aj keď oficiálne iba tolerovaný, ale nepodporovaný) ľudácky exil sa do značnej mohol cítiť ako morálny víťaz. Od začiatku svojho exilu totiž napádal nekomunistov v Národnom fronte, obviňujúc ich z kolaborácie a akceptovania komunistov. Teraz mohol západným politikom a verejnosti tvrdiť, že na rozdiel od československých povojnových nekomunistických politikov, on vždy videl v komunizme najväčšie nebezpečenstvo. A jeho predstavitelia boli pripravení a odhodlaní proti nemu bojovať ešte v časoch, keď mu národní socialisti, ľudovci či slovenskí demokrati pomáhali dostať sa do vlády a tváriť sa štátotvorne. Svoje prepojenia na vojnový nacizmus či fašizmus samozrejme nespomínali. Práve naopak. Na Západe sa vydávali za najväčších obhajcov slobody a demokracie. S prílivom nových utečencov zo Slovenska v nich ľudácky režim videl prirodzene nové žriedlo zdrojov pre svoje rady. Veď mnohí z nich boli frustrovaní z toho, že ich povojnoví politickí lídri nedokázali zabrániť komunistickej infiltrácii a ovládnutiu krajiny, aj keď mnohí z nich mali mnoho príležitostí i právomocí im v tom zabrániť. Zo snahy loviť v „mútnych vodách“ pofebruárovej slovenskej emigrácie v Nemecku a Rakúsku sa rodili rôzne propagačné akcie slovenských „separatistov“. Na jednej strane očierňovali svojich teraz už exilových konkurentov z „demokratického“ pročeskoslovenského exilu, na druhej strane sa snažili radovým exulantom ponúknuť žiarivejší program a víziu ako slovenskí „čechoslovakisti“. V júni 1948 dokázali v utečeneckých táboroch v Nemecku zorganizovať pomerne širokú kampaň, ktorej leitmotívom bolo, že 90 % pofebruárových utečencov je za samostatný slovenský štát a odmieta československú orientáciu jej slovenských predstaviteľov.³⁵ Nepochybne takéto kampane mali do istej miery svoju odozvu, lebo aj medzi pofebruárovými utečencami existovala časť, ktorá inklinovala skôr k vízii samostatného Slovenska v slobodnej Európe. Išlo najmä o podporovateľov politického katolicizmu, ktorí mali blízko najmä ku skupine Karola Sidora. Tá predstavovala miernejšiu alternatívu povojnového (ľudáckeho) exilu voči radikálnejšej Ďurčanského skupine.

35 V jednom z vtedy rozširovaných ľudáckych prehlásení/memoránd sa písalo: „My, dole popísaní príslušníci slovenského národa v exile, prohlasujeme týmto, že za žiadnych okolností neuznávame Slovenskú demokratickú stranu a jej predstaviteľov... Toto podnikáme preto, že počítujeme, že hore spomínaná politická strana bola Slovákom vnútená zo zahraničia, lebo mali ako jedinú alternatívu Slovenskú komunistickú stranu, a preto radšej volili Slovenskú demokratickú stranu. Cítíme, že konanie a záväzky, učené Slovenskou demokratickou stranou a jej predstaviteľmi, slovenský národ nikdy neschválí. Aktivity zradcov ktoréhokoľvek národa sú odsúdeniahodné nielen ľuďmi samotnými, ale rovnako aj preto, lebo protirečia Božím zákonom. Z týchto dôvodov Slovenskú demokratickú stranu neuznávame...“ KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 62.

Nakoniec aj niektorí predfebruároví politici DS (E. Böhm, Š. Blaško)³⁶ politicky opustili tábor exilovej DS a spolupracovali so Sidorovou Slovenskou národnou radou v zahraničí. Išlo však skôr o jednotlivcov, ako o nejakú významnejšiu skupinu. Na výpady voči politickým lídrom slovenského pofebruárového exilu sa okolie Jozefa Lettricha snažilo príliš nereagovať. Uvedomovali si, že akákoľvek radikalizácia a verejné pretriasanie vnútorných problémov (česko)slovenského exilu automaticky zoslabuje jeho tlak a renomé u západných politikov, ktorých sa práve naopak snažili presvedčiť o jednote, prospešnosti a bezproblémovosti nového exilu.³⁷ Československy orientovaní slovenskí utečenci v Nemecku či Rakúsku sa však aj tak rozhodli voči aktivitám ľudáckej emigrácie vytvárať akési vlastné „samoobrané“ spolky. Takto napr. vzniklo v septembri, resp. v októbri 1948 v tábore v Ludwigsburgu *Združenie demokratických Slovákov*. Za jeho vznikom stál Karol Belák-Berger. Jeho činovníkmi boli tiež bývalí významní politici DS Ľudovít Linczényi, Vojtech Vagašský, či Pavol Blaho (neskôr v Strane slobody). Vydávali dokonca cyklostylovaný časopis *Informátor*, v ktorom brojili tak voči slovenským „separatistom“, ako aj voči českej ľahostajnosti pri neriešení rovnocenného postavenia Slovákov v spoločných orgánoch.³⁸

Napokon však to, čo robilo najväčšie vrásky na tvárach slovenských pofebruárových politikov, nebol ani tak strach z akcií a vplyvu staršej ľudáckej emigrácie, nedostatku finančných prostriedkov či nemožnosti významnejšie zmeniť razanciu politiky USA a západných demokracií voči komunistickému Československu či sovietskemu bloku. Opäť ako v druhom exile, aj teraz – až neuveriteľným spôsobom – zväzovali ruky a bránili väčšej akcieschopnosti politického exilu práve vnútorné spory. A podobne ako v rokoch 1939–1940, v dimenzii česko-slovenskej, to boli kontroverzie ohľadom postavenia Slovákov v exilových orgánoch a ohľadom „povojnovej“ pozície Slovenska v oslobodenom nekomunistickom Československu. Vo všeobecnosti to boli potom spory jednotlivých politických skupín medzi sebou, najmä pokiaľ išlo o ich zastúpenie v exilových centráloch, o akceptovanie toho či onoho politického prúdu/skupiny a jej predstaviteľov. Už od začiatku formovania resp. koncentrovania politického úsilia na vytvorenie ústredného orgánu československého exilu v tomto zmysle narážala na seba akási „výlučná“ koncepcia, akceptujúca iba predfebruárové (povojnové) nekomunistické strany, a naopak koncepcia „extenzívna“. Tá za rovnocenných partnerov v československom exilovej centrále považovala aj agrárikov, živnostníkov či národných demokratov, ktorí nemali podiel na povojnovej moci Národného frontu.

36 Pozri napr. list V. Haviara J. Lettrichovi z júna 1948. ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mirovom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 137.

37 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mirovom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 139.

38 „Ľahostajnosť, ktorú mnohí Česi prejavujú voči slovenskej otázke, je v podstate zradou na demokratickej misii CSR a na Masaykovom odkaze“. ŠPETKO, Jozef: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*. Praha 1994, s. 198–199.

Na jeseň 1948 postúpilo ďalej formovanie sa ústredného orgánu československého pofebruárového exilu. Keďže vytvorenie akejkoľvek exilovej vlády (tak, ako tomu bolo počas „horúcej“ vojny v rokoch 1939–1945) bolo nereálne, lebo Západ oficiálne uznával československé komunistické štátne orgány za legitímnych predstaviteľov Československa, hľadala sa iná alternatíva. A paradoxne pri nej zohrávali Slováci ešte väčšiu úlohu ako pri tvorbe druhého exilu v rokoch II. svetovej vojny. Na čele aktivít za vytvorenie a uznanie exilovej centrály totiž stáli dvaja významní reprezentanti pofebruárového exilu resp. československej emigrácie - Jozef Lettrich a Štefan Osuský. Lettrich ako predfebruárový predseda SNR a DS prirodzene stál na čele exilových politických snažení zo slovenskej strany. Viac ako vhodne a výdatne mu prichádzala na pomoc osobnosť skúseného československého diplomata Štefana Osuského, ktorý desaťročia zastupoval ČSR na rôznych medzinárodných fórach a zahraničných misiách. Výrazne sa ako veľvyslanec v Paríži zaslúžil v roku 1939 o prvotné formovanie československého exilu a jeho podporu vo Francúzsku. Počas vojny sa kvôli osobným, politickým a nacionálnym diferenciam dostal do rozporov s prezidentom Benešom a jeho okolím. Napriek tomu, že cez vojnu nachádzal mnoho styčných bodov práve s ďalším slovenským Benešovým kritikom v československom exile Milanom Hodžom, zostal Osuský akýmsi solitérom. Po vojne sa už do Československa nevrátil a politicky sa výraznejšie neangažoval. Až pád československej povojnovej demokracie a príchod nového slovenského exilu do USA v ňom znova prebudili záujem o politiku. Politickú hladinu exilu rozvíril najmä odkaz Edvarda Beneša z Československa z augusta 1948, ktorý bol podľa Osuského zmierením oboch politikov, pričom mal Beneš pasovať Osuského do pozície lídra československého exilu.³⁹ Bez ohľadu na význam tohto tvrdenia zostáva realitou, že značná časť českých politikov, ktorí pod dojmom Benešovho odmietania Osuského počas vojny aj v pofebruárovom exile mali voči nemu negatívny vzťah, postupne svoj názor zmenila v Osuského prospech.

Lettrich a Osuským vytvárali viac ako vhodný politický tandem. Lettrich – vybavený formálnou aj neformálnou autoritou v pročeskoslovenskom pofebruárovom exile zo Slovenska, Osuský – ako ostrieľaný diplomat s množstvom významných kontaktov na najvyšších miestach americkej štátnej administratívy. Spájala ich ako vízia nutnosti boja za návrat demokracie do Československa, tak aj jedinečnosť príležitosti konečne optimálneho riešenia česko-slovenského pomeru. Obaja boli slovenskí evanjelici s podobným spoločenským mentálnym vybavením, zástancovia demokratického a národne vyrovnaného Československa, ideovo blízki Milanovi Hodžovi.

Ich prvou konkrétnou politickou akciou v Spojených štátoch bolo memorandum predložené v júni 1948 Štátnemu departamentu (Ministerstvu zahraničných vecí). Bolo výsledkom prvých politických porád, ktoré sa uskutočnili v Spojených štátoch.

39 MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomat Štefan Osuský*. Bratislava 1999, s. 184–185.

ných štátoch a signifikantne boli ich účastníkmi najmä Slováci, predovšetkým bývalí diplomati. 14. júna 1948 sa v jednej z newyorských reštaurácií stretli 7 Slováci (bývalý delegát pri OSN J. Papánek, bývalý veľvyslanec ve Washington J. Slávik, členovia misie pri OSN M. Múdry a E. Ruhmann, generál J. Ambruš, J. Lettrich a Š. Osuský)⁴⁰ a jediný Čech (bývalý veľvyslanec v Turecku J. Kolowrat-Krakovský). Analyzovali najmä medzinárodnú situáciu a postavenie komunistického Československa, resp. možnosti exilu zmeniť súčasný stav. Nasledujúci deň (už bez Kolowrata-Krakovského) sa stretli na hoteli a sformulovali memorandum pre americké ministerstvo zahraničia. Vyjadrovalo postoj emigrantov k nastoleniu komunistického režimu v Československu a proklamovalo politické aktivity za jeho návrat k demokracii.⁴¹ Štefan Osuský zaslal 18. júna toto memorandum americkému ministrovi zahraničných vecí Georgovi C. Marshallovi. Memorandum nakoniec osobne predal a prediskutoval Osuský s námestníkom ministra Normanom Armourom 25. júna. Armour uvedené aktivity pochopiteľne podporil. Prislúbil o nich informovať rozhlasom v *Hlase Ameriky*. Zároveň však vystríhal predtým, aby zamýšľaná koncentrujúca exilová organizácia mala charakter exilovej vlády, či si činila takéto nároky. Nemal námietok voči akémukoľvek stretávaniu a organizovaniu sa bývalých československých politikov a utečencov v USA, vrátane zabezpečenia komerčnej bankovej pôžičky na tieto aktivity. Oficiálne sa však nemohlo ministerstvo spájať s otvorenou podporou takejto „odbojnej“ exilovej organizácie.⁴² Jozef Lettrich následne odoslal memorandum Samovi Bellušovi⁴³ do Londýna, aby s ním oboznámil tunajších predstaviteľov pofebruárového politického exilu. Tí s ním vyslovili súhlas. Pripojili tiež Lettrichom požadovanú pasáž s protestom voči komunistickým parlamentným voľbám v Československu, ktorú Osuský ihneď zaslal americkému ministerstvu zahraničných vecí. Dňa 30. júna 1948 sa objavil v *The New York Times* „signifikantný“ článok „*Českí vodcovia v exile informujú Spojené štáty. Plánujú vzburu*“, ktorý bol novinárskou reakciou na Osuského tlačovú konferenciu propagujúcu aktivity exilu.⁴⁴

Po odobrení politického pôsobenia emigrantov Štátnym departmentom a oboznámení verejnosti s ich plánmi a základným programom sa mohol naštartovať proces vedúci k utvoreniu *Rady slobodného Československa* ako vrcholného politického orgánu českého a slovenského pofebruárového exilu.

40 V tom čase profesor na univerzite Colgate v Hamiltone (New York). Stále miesto lektora európskej histórie a diplomacie tu získal Štefan Osuský v lete 1946. Využíval však ponuky aj ďalších univerzít, klubov či iných organizácií a prednášal po celých USA. Oboznamoval Američanov najmä so vzťahovými veľmocenskými problémami a perspektívami budúceho geopolitického vývoja. MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomat Štefan Osuský*. Bratislava 1999, s. 182.

41 Text memoranda pozri: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 20.

42 Tamtiež, s. 23-24.

43 Bývalý povereník techniky za DS.

44 Bližšie pozri: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 25.

V dňoch 17. a 18. júla 1948 sa v New Yorku uskutočnila porada americkej skupiny exilových politikov. Českú stranu viedol pofebruárový predseda národných socialistov Petr Zenkl. Početnejšiu slovenskú skupinu Jozef Lettrich (aj keď treba povedať, že Ján Papánek či Juraj Slávik mali často politiky bližšie skôr k Zenklovej skupine).⁴⁵ Výsledkom porady bolo rozhodnutie o založení Rady slobodného Československa, ktorá by mala centrálu (kanceláriu) v New Yorku. Vznikol aj 14 členný Prípravný výbor, v ktorom bolo až 8 Slovákov.⁴⁶ Nótou bol o výsledkoch porád informovaný aj State Department. O štyri dni neskôr bola správa o porade, ktorú sformuloval Fedor Hodža, opäť uverejnená aj v *The New York Times*. Okrem oznámenia o rozhodnutí vytvoriť vrcholný exilový orgán - Radu slobodného Československa, vravela o tom, že „*nepôjde o vládu vo vyhnanectve, ale o organizáciu, ktorá sa bude zaoberať najmä starostlivosťou o československých politických utečencov a ktorá sa bude snažiť o obnovu demokratického poriadku a slobodných inštitúcií v Československu*.“ Za krátko nasledovala výzva Prípravného výboru Rady, na ktorú reagovali porady exilových predstaviteľov najmä z Francúzska a Veľkej Británie, ktoré sa uskutočnili 20. augusta v Londýne.⁴⁷ Súhlasili z viacerými princípmi prijatými americkou skupinou, ako bol napríklad systém politického zastúpenia, kde okrem pofebruárových politických strán a nimi delegovaných reprezentantov mohli byť v Rade zastúpené v menšom počte aj politické osobnosti mimo týchto strán. Nesúhlasili však s tým, aby rozhodovanie bolo iba v rukách americkej skupiny a navrhovali buď preniesť ťažisko Rady do Európy alebo aspoň vybaviť „londýnsku“ skupinu, zastupujúcu záujmy exilových komunit v Európe, rovnakými právomocami ako orgány Rady v USA.⁴⁸ Okrem toho na povrch začali opäť vystupovať nezhody ohľadom zastúpenia agrárnikov, živnostníkov či národných demokratov v centrálnom exilovom orgáne. Nepomohlo veľmi ani vyslanie Fedora Hodžu do Európy, kde mal porady s európskou skupinou v Paríži či Londýne. Pred-

45 Na tlačovej konferencii po poradách sa americkí novinári púšťali aj do háklivých tém. Pretriasala sa úloha E. Beneša pri inštalovaní komunistickej moci v Československu, podpis spojeneckej zmluvy so ZSSR i vzťah Osuského s Benešom cez vojnu. Š. Osuský sa snažil na tieto problematiké otázky odpovedať diplomaticky. Spojeneckú zmluvu so ZSSR označil za legitímny prostriedok počas vojnového úsilia, ale nemala zaväzovať československú stranu pre povojnové obdobie. K sporom s Benešom sa radšej nevyjadroval, ale ich prekryl slovami o tom, aby teraz všetci bez rozporov bojovali za jednotný cieľ. Otvorenejšie o chybách, ktorých se dopustila exilová vláda v Londýne už hovoril J. Lettrich, ktorý svoju kritiku (odstavenie M. Hodžu, neriešenie slovenskej otázky...) adresoval Benešovmu okoliu už v začiatkoch vojny. RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 27-30; Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici, f. V, k. 2. *Memorandum J. Lettricha československému exilu v Paríži, december 1939*.

46 J. Ambruš, F. Hodža, J. Lettrich, M. Múdry, Š. Osuský, J. Papánek, L. Ruhmann a J. Slávik MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomat Štefan Osuský*. Bratislava 1999, s. 182-183.

Až 9. októbra sa stalo členmi Prípravného výboru ďalších 5 Čechov, vrátane P. Zenkla, ktorý sa stal jeho predsedom, pričom J. Lettrich ostal podpredsedom. Bližšie pozri: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 30-36.

47 Z 13 prítomných boli iba 3 Slováci (Š. Kočvara, S. Belluš, M. Kvetko).

48 KAPLAN, Karel: *Pouňorový exil 1948-49*. Liberec 2007, s. 128-129.

stavitelia jednotlivých strán sa snažili vytvoriť rôzne koalície s ostatnými stranami a vylúčiť druhé strany.⁴⁹

Začínalo byť jasné, že vytváranie štruktúry a náplne Rady bude veľmi zdĺhavým a bolestným procesom. Značne ťažko sa rodila dohoda reprezentácií jednotlivých politických strán a skupín. Jozef Lettrich sa práve na jeseň 1948, v čase vrcholiacich porád jednotlivých reprezentácií exilových politických skupín, neraz sťažoval svojim blízkym spolupracovníkom na problémy a malú ústretovosť pri dosahovaní spoločných cieľov. Tu sa vyskytol problém s akceptovaním agrárnikov či živnostníkov v štruktúrach Rady, inokedy sa nevedeli dohodnúť na princípe paritného zastúpenia Slovákov a Čechov (na ktorom bazíroval práve Lettrich a jeho slovenskí demokrati), alebo bol problém v personálnych vzťahoch českých nekomunistických strán. Nie malé konflikty vznikali pri rozriešení princípu zastúpenia jednotlivých lokálnych reprezentácií v centrálnom exilovom orgáne. V USA sa nachádzajúci politici prirodzene z praktických príčin kládli dôraz na jednotu a centralizovanosť organizácie, ktorá mala hlavné zastúpenie v USA (New York, Washington...). Naopak reprezentanti početných exilových komunít v európskych krajinách (Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko...) sa obávali supremácie zo strany exilu v USA. Snažili sa preto o svoje čo najväčšie zastúpenie v centrálnych orgánoch Rady, ako aj o čo najväčšiu autonómnosť svojich lokálnych orgánov voči vedeniu Rady sídliacej v USA.⁵⁰ Zosúladiť záujmy viac ako 200 exilových organizácií roztrúsených po celom svete⁵¹ bola sizyfovská práca. Všetky tieto spory sa riešili na množstve porád. Jedny z najvýznamnejších sa uskutočnili v Paríži a vôbec sa neniesli v dobrom duchu. Jozef Lettrich si na ich margo neodpustil konštatáciu, že „vyzeralo to ako v *Národnom fronte v časoch najvyššej politickej sezóny. Odniesol som si nedobré dojmy. Táborová psychóza a prepíate straníctvo viselo nad poradami ako príšera.*“⁵²

S obrovskými problémami sa slovenským politikom presadzovala najmä idea rovnoprávnosti národov v štruktúrach Rady. V dňoch 1. až 6. septembra 1948, pri jednej z londýnskych porád medzi slovenskými demokratmi a českými lidovcami, sociálnymi demokratmi a národnými socialistami, došlo opäť k výrazným sporom. DS zastúpená Hodžom, Kvetkom, Kočvarom a Bellušom presadzovala Lettrichov návrh, aby v predsedníctve Rady boli Slováci a Česi zastúpení paritne. Národní socialisti to okamžite odmietli s poukazom, že slovenská požiadavka vlastne skrýva úsilie o ústavnoprávnu zmenu, ktorú v zahraničí

49 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 31.

50 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mírom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 138.

51 KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948–49*. Liberec 2007, s. 125.

52 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mírom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 140.

nemožno prijať.⁵³ Sociálni demokrati zasa boli ochotní prijať zásadu národnej parity v predsedníctve Rady iba „ako politický fakt, ale nie zo zásady.“ Najmiernejší odpor voči slovenskej požiadavke reprezentovali lidovci s odvolaním sa na ich parížsku skupinu vedenú Bohdanom Chudobom, ktorá sa pridžžala zásady budúceho federálneho usporiadania republiky. K slovenskej otázke sa vyslovil aj Ferdinand Peroutka v tom zmysle, aby sa vytvorilo predsedníctvo Rady bez prihladenia na národné zastúpenie, ale aby sa zároveň vytvoril špeciálny orgán pre české a slovenské národné otázky. Tento návrh prítomní zástupcovia DS dôrazne odmietli s poukazom, že česká politická reprezentácia neberie do úvahy vnútropolitický stav, ako sa vytvoril po roku 1945 a vlastne usiluje o zafixovanie stavu pred rokom 1938. V snahe o dosiahnutie dohody zástupcovia DS zdôraznili, že im v podstate nejde o principiálne prijatie zásady parity, ktorá by prejudikovala budúce štátoprávne riešenie, ale o konkrétne vyjadrenie zásady rovnosti obidvoch národov v jedinom ústrednom orgáne československého tretieho odboja. V snahe dosiahnuť riešenie, slovenskí zástupcovia boli napokon ochotní upustiť od pôvodnej požiadavky, ale mala byť zachytená v zápisnici z porady. V tom čase aj Rudolf Fraštacký, ako popredná osobnosť československého exilu v Kanade, presadzoval obsadenie predsedníckej pozície v Rade Slovákom. Za absolútne neprijateľnú považoval zisk predsedníckeho postu pre národných socialistov.⁵⁴ Odmietal tiež Stranou slobody požadované a národnými socialistami podporované paritné zastúpenie DS a Strany Slobody ako reprezentantov Slovákov v Rade, lebo ani zd'aleka nevyjadrovalo politický pomer síl na Slovensku (vo voľbách 1946 získali takmer 20 násobne menej hlasov ako DS). Fraštacký tak v zásade odmietal tichú prax, že českí exiloví politici a nie sami Slováci rozhodovali o slovenskom zastúpení v spoločných exilových inštitúciách.⁵⁵

Napriek mnohým kontroverziám a dohadom medzi jednotlivými skupinami a frakciami tvoriacej sa Rady slobodného Československa, vývoj napokon predsa len dospieval k definitívnej dohode o štruktúre a rozhodovaní v jej jednotlivých orgánoch. Na porade vo Washingtone 10. a 11. októbra 1948 si svoju víziu organizácie presadila významnejšia americká, resp. zámorská časť exilu a európski reprezentanti ustúpili zo svojej požiadavky na rovnocennosť so zámorskou centrálou. Zároveň sa prekonali aj problémy vo vnútri i navonok predmníchovských strán (agrárnici, živnostníci...). Pôvodne bola idea vyhlásiť oficiálne ustanovenie Rady už 28. októbra 1948, na výročie vzniku Československa. V tomto zmysle sa niesli informácie v *The New York Times*, kde bývalý veľvyslanec Československa v USA Juraj Slávik oznamoval tiež dohodu na definitívnom programe Rady. A v po-

53 Fakticky sa z českej strany používali tie isté argumenty, ako voči nemožnosti prijatia záväzného prehlásenia o zrovnoprávnení Slovenska s českými krajinami počas druhého exilu v rokoch II. svetovej vojny.

54 Žiaľ, toto jeho pranie sa nerešpektovalo a už pri voľbe Petra Zenkla za predsedu (najskôr iba Prípravného výboru) Rady sa začali dlhé roky ťažkostí a vnútorných problémov, ktoré organizáciu osudovo poznamenali.

55 LIČKO, John Miloslav: *Ako chutí cudzina*. Bratislava 1999, s. 44–45.

dobnom duchu odznali aj informácie odvysielané Hlasom Ameriky. Uvádzali už aj mená predsedu (P. Zenkl) a podpredsedu Rady (J. Lettrich) a počet 54 bývalých poslancov, ktorí mali tvoriť širšie vedenie (výbor) Rady. Tieto snahy o deklarovanie vzniku centrálného exilového orgánu však boli zakrátko zmarené odporom viacerých lokálnych (najmä mimoamerických) exilových organizácií, resp. niektorých skupín stojacich mimo bývalých povojnových strán Národného frontu. Svoj protest proti koncentrovaniu pofebruárového československého exilu si neodpustili ani protičeskoslovensky ladené slovenské krajanské spolky v USA, ktoré volali po zásahu prezidenta Trumana.⁵⁶

Exilová realita, ktorá favorizovala dominantnú „newyorskú“ skupinu v USA, a tlak samotných amerických orgánov na dohodu, bez ktorej nebola možná výraznejšia podpora exilu z ich strany, napokon presvedčili menšie „opozičné“ skupiny, aby sa prispôbili. Zo slovenského pohľadu je podstatné, že sa Jozefovi Lettrichovi a slovenským demokratom podarilo presadiť jedinečné paritné zastúpenie Slovákov v predsedníctve Rady. A to napriek tomu, že sa nemohol plne spoľiehať na jednotnú frontu slovenských exulantov, kedy silne pročeskoslovenskí jednotlivci (J. Papánek, J. Slávik...) alebo niektorí predstavitelia Strany slobody oportunisticky podporovali aj stanoviská českej strany či priamo národných socialistov,⁵⁷ vedených Zenklom. Nakoniec však aj bývalí politici Strany slobody v značnej miere podporovali snahy DS o paritné zastúpenie Slovákov v Rade. Robili tak nepochybne nielen z čisto nacionálnych pozícií, ale aj z politického kalkulu, lebo to znamenalo ich výraznejšie zastúpenie v Rade, než aké by mali pri menšom zastúpení Slovenska. Ich podpora stanovísk DS v Rade však stála Lettricha a jeho okolie súhlas s väčším zastúpením Strany slobody v slovenskej časti Rady. Nevraviac o vzájomnom využívaní či občasnej spolupráci Strany slobody a Zenklovej skupiny v spoločnom tlaku voči Lettrichovým slovenským demokratom.⁵⁸ Ale mierne turbulencie neobchádzali ani Lettricho-

56 KAPLAN, Karel: *Poúnorový exil 1948-49*. Liberec 2007, s. 130–133.

57 Porovnaj: RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 36.

58 Sumarizujú postoj Strany slobody k štruktúre riadiacich orgánov Rady, Politická skupina Strany slobody definovala svoje požiadavky nasledovne: „...V zásade súhlasí Strana slobody aj s názvom Rada slobodného Československa a s organizačnou formou, ako ju navrhuje štát, poslaný jej prípravným výborom americkým. ...Výbor Rady sa skladá z 30 členov a to tak, že americký zbor by mal 18 členov a oblastné zbory v Anglii a vo Francii po 6 členov. Do zboru v Amerike vyšle každá politická skupina 1 zástupcu a okrem toho navrhuje za seba po súhlase ostatných politických skupín jednu osobu nepolitickú, čím sa dosahuje počet 12, zložený zo 6 politikov a 6 osôb nepolitických.

Pri osobách politických, aby sa vyrovnal nepomer počtu politických strán slovenských s českými, vysielajú sa zo 6 nepolitických osobností 4 Slováci a 2 Česi. V oblastných zboroch v Anglii a vo Francii je za každú politickú skupinu jeden politik a okrem nich sú tam traja nepolitici v národnom zastúpení 2 Slováci a 1 Čech. ... V celkovom zložení Výboru je z 30 členov 16 Čechov a 14 Slovákov.

Predsedníctvo Rady sa neustanovuje ako zvláštna inštitúcia a všetky tri oblastné zbory sú rovnocenné... Na vybavovanie agendy celého výboru môže sa vytvoriť pri americkom zbere neoficiálny, čisto úradný orgán, ktorému bude zverená istá právomoc v zmysle celkového riadenia činnosti

vých slovenských demokratov. Niektorí členovia DS koketovali s myšlienkou zapojenia sa do štruktúr agrárnej strany, v ktorej pôsobili v prvej republike. Iní sa iba klasicky bili o posty v štruktúrach Rady za DS a nesúhlasili vždy s vedením DS navrhovanými delegátmi.⁵⁹

Aj keď z avizovaného oficiálneho vzniku Rady slobodného Československa k 28. októbru 1948 napokon vzišlo, jeho formálne ustanovenie bolo už iba otázkou dopracovania posledných menších kontroverzií a zlomenia odporu posledných rezistentných skupín brániacich sa koncepcii americkej skupiny, resp. Prípravného výboru Rady. Po vyjasnení situácie a súhlase všetkých relevantných skupín a jednotlivcov s návrhmi Prípravného výboru tak ostávalo začiatkom roka 1949 už iba vybrať vhodný dátum, kedy by oficiálne táto zastrešujúca exilová organizácia vznikla. Symbolicky bol preto vybraný práve 23. február 1949, ako deň vrcholiacej vládnej krízy v roku 1948 (teda pred rokom), kedy stratili nekomunistické sily moc, ktorá bola uchvátená komunistami. V ustanovujúcej Proklamacii Rady slobodného Československa, vysielanej v tento deň večer o 20.00 v newyorskom rozhlase, sa hovorilo: „*My, demokratickí Česi a Slováci, založili sme Radu slobodného Československa... Vlast' umlčaná všetkými krutými a rafinovanými prostriedkami modernej hrôzovlády, nemôže hovoriť a preto budeme hovoriť za ňu. Pred rokom komunisti so silami, ktoré im dávala blízkosť Červej armády, odstránili demokraciu, zrušili slušné jednanie človeka s človekom a urobili z nášho štátu iba predpolie Sovietskeho zväzu. Tento systém vyhlásil vernosť za zradu a zradu za vernosť. Keď prehladneme svoje rady zistíme, že sú medzi nami vlastenci, ktorí už po tretí raz vo svojom živote odišli do vyhnanstva, po každý raz, keď bola sloboda zničená a keď ju bolo treba vybojovať. Zhromaždili sme sa tu aj tí, ktorí pred desiatimi rokmi začali boj proti Hitlerovskej tyranii. S nimi sú tu tí, ktorí preživali tú istú dobu v Hitlerových žalároch. Sú tu aj mnohí z tých, ktorí v roku 1944 zahájili slovenské povstanie. Sú tu tiež tí, ktorí po porážke nacistického panstva pokúšali sa vo vláde o obnovu demokratických zriadení. Po trojročnom boji podľahli holému násiliu. Sú tu tiež mužovia, ktorí odišli za hranice z odporu k surovosti a násiliu... Dokonale poznáme všetky nešťastia, prameniace či už z ľavicovej alebo pravícovej diktatúry, ktoré sa učia jedna od druhej. Naš ľud vyjde z tejto krízy so zosilnenou vierou v demokraciu a dovedy*

troch oblastných zborov Výboru... Takisto sa neustanovuje funkcia predsedu a podpredsedu Rady, ale iba každého z 3 zborov výboru...

Politická skupina Strany slobody v prípade do definitívneho utvorenia Rady hodlá vyslať do jednotlivých orgánov týchto pánov: Ing. Pavel Blaho, dr. Tibor Šabo, dr. Ján Beharka. Náhradníci: Juraj Pavlov, Izidor Lančarič, Karol Blanár. Ako osoby nepolitické za Slovákov navrhujeme: dr. Ján Papánek, dr. Štefan Osuský, dr. Mikuláš Franek a doc. dr. Jozef Dieška, ako členovia zboru amerického; dr. Juraj Slávik ako Slovak do zboru anglického. Ostatné obsadenie za Slovákov po dohode s DS ako druhou stranou slovenskou v emigrácii...“ A ÚSD, f. Hubert Ripka. *Stanovisko Politickej skupiny Strany slobody, Paríž, 1. 11. 1948.*

59 ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mírom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005, s. 139.

*sľubujeme, že budeme informovať svet o našom ľude a nevykonáme nič, čo by bolo na úkor celistvosti československého štátu. Kto ide za niečím iným, nemá miesta medzi nami. Tiež o sociálnej otázke zmyšľáme jednotne. Odmietame komunistické zvody, že sociálnu otázku možno riešiť iba vtedy, keď sa zriekneme osobnej slobody. Ak má byť niečo dosiahnuté, nesmie sa rúcať to, čo už bolo dosiahnuté. Ak nemá ľudstvo postupovať a súčasne klesať, musí sa sociálna otázka rozriešiť tak, aby sa nestratila celá kultúrna tradícia stáročí... Očakávame, že rady ostatných stredoeurópskych štátov, keď sa otvoria, budú spoločne s nami uvažovať o formách očakávanej súčinnosti. ...Svet nemôže trvalo žiť rozdelený na dve časti, z ktorých v jednej žije ľud spokojne a v druhej v neslobode. Sú dve možnosti: demokracia alebo hrdlo stiahnuté hrôzou... Vieme, čo vy doma od nás chcete a vynasnažíme sa splniť vaše očakávania. Neodvažujeme sa predpísať vám, ako si máte doma počínať. Pokiaľ ide o vaše zmyšľanie, vyslovujeme smelú prosbu: aj pod besniacou hordou zachovajte charakter národa v čistote. Keď myslíte, buďte slobodnými ľuďmi.*⁶⁰

Napriek tomu, že predpoveď, vyjadrená tiež v Proklamácii, že ľudské problémy sa riešia v moderných dobách čoraz rýchlejšie a rýchlo sa vyrieši aj uzurpácia moci boľševikmi, bola viac zbožným želaním či nutnou propagandou ako neskoršou realitou, vznik Rady bol nepochybne veľkým historickým medzníkom. Aj keď činnosť Rady obmedzovali meniace sa priority západných štátov, ktorých úsilie sa rozvinulo do mierového spolužitia s Východným blokom, vykonala i tak veľmi veľa práce. Pomohla veľkej mase utečencov z komunistického Československa začať v cudzine nový život. Členovia Rady neskôr hrali dôležitú úlohu pri rozhlasovom vysielaní do Československa (Rádio slobodná Európa, Hlas Ameriky). Rada zastupovala Československo v *Zhromaždení podrobených (ujarmených) európskych národov (Assembly of Captive European Nations - ACEN)*, ktoré integrovalo všetky exilové nekomunistické reprezentácie z Východnej Európy. Výrazne sa aktivizovala pri spochybňovaní sovietskej nadvlády v strednej a juhovýchodnej Európe a pomáhala čeliť komunistickému ideologickému boju na Západe.⁶¹

Radou vedená/organizovaná politika a aktivity československého pofebruárového exilu síce nemali nijaký zásadný vplyv na problémy a pád komunistického režimu v Československu, ale pomáhali spájať utečencov a vlievať nádej na slobodný návrat do vlasti či na plný život v exile pre tisíce emigrantov. Pofebruárový exil a jeho orgány síce neorganizovali zahraničné vojsko, nebojovali na bojiskách či nevykonávali diverzie ako exil počas vojny, ale svojou mierou aj on pomáhal deštruovať komunistickú totalitu a udržovať ideu slobody vo vlasti. Sledovanie osudov pofebruárového exilu je príbehom o vernosti slobode a de-

mokracii a bojom za ne, rovnako ako aj príbehom geopolitických i osobných limitov tohto politického či existenčného boja, ich vzostupov a pádov. Aj keď úsilie pofebruárového exilu neboli nijak výrazne dejinotvorné, určite boli zmysluplné a inšpirovali značne aj domáci protirežimný odpor.

The beginnings of the Slovak exile after February 1948

After the communist coup in February 1948 several thousands of people emigrated from Slovakia. This new wave of the emigration from Slovakia is interesting for its structure, objectives and political aims which were limited by the environment of the cold war. Regardless of the fact that the majority of emigration after February 1948 eventually „melted“ in abroad countries, it still left lots of inspirations for the Slovak politics and history. At least, this emigration held the democratic line of Slovak policy/society in the time, when a new communist totalitarianism in our history was created shortly after the war. The exile after February 1948 and its authorities spread the idea of freedom to communist Czechoslovakia and tried to assist for destroying the totalitarian regime in homeland. Many prominent Slovaks, as part of the Czechoslovak exile, helped thousands of refugees set themselves in the “new world”, organized anticommunist propaganda and led peaceful ways of fight for the return of democracy to Czechoslovakia and the equivalent position of the Slovaks in the common Czechoslovak state.

60 Štátny archív Bratislava, f. Štátny súd v Bratislave, Or III 68/48 (Lettrich Jozef).

61 RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009, s. 13.

PRVÁ KONFERENCIA O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ (8.–9. DECEMBER 1953)

MARTIN MOCKO

Napriek všetkým obmedzeniam a neprajnosti doby slovenská historiografia o SNP ani v päťdesiatych rokoch nepredstavovala monolit. To, že dnes tak pôsobí, je spôsobené šťastím prehnaným sústredením sa na niektoré otázky, v ktorých bol posun skutočne minimálny (problém buržoázneho nacionalizmu, vedúcej úlohy komunistickej strany v odboji a pod.), a šťastím je to spôsobené náročnosťou postrehnutia rôznych nuansí pod nánosom dnes už mŕtvych téz, terminológie a povinných dobových formuliek.

Za prelomový bod v počiatkoch slovenskej historiografie o SNP môžeme bez veľkej nadsázky považovať konferenciu k 10. výročiu SNP 8. a 9. decembra 1953, organizovanú novovzniknutou Slovenskou akadémiou vied. Hodnotiť Povstanie nebolo v danom období jednoduchou úlohou. Keďže vládnuca komunistická strana odvodzovala svoj nárok na politickú moc aj od svojho výkladu SNP, téma aj po desaťročí zostávala veľmi citlivá, doslova nebezpečná. Pritom stále neexistoval ani len rámcový všeobecne prijímaný „oficiálny“ výklad Povstania nad rámec niekoľkých všeobecných a oslavných fráz. Existujúce práce o ňom boli zväčša spomienkového alebo oslavného charakteru. Väčšina z nich pochádzala z obdobia rokov 1945–1948, takže boli v tej dobe neprístupné a použiteľné len v znegovanej forme. Aj texty písané po roku 1948 v podstate len reflektovali pohľady toho-ktorého autora či politického činiteľa, pričom sa vo významnej miere rozchádzali. Pritom ešte stále dohárala vlna najhorších čistiek, kedy sa zo včerajších hrdinov zo dňa na deň stávali zradcovia. Na Slovensku boli hlavnou obeťou vnútrostraníckych čistiek predstavitelia domnelého buržoázneho nacionalizmu, ktorí dovtedy patrili medzi najagilnejších v šírení svojho výkladu SNP a ktorých zatknutie zanechalo interpretačné vákuum. Čistky vyvolávali strach a krajnú opatrnosť, v dôsledku ktorých výskum histórie SNP stagnoval. Konferencia mala prispieť k prekonaniu tohto stavu na historickom poli najmä tým, že sa na nej formuluje a predostrie vôbec prvý oficiálne posvätený historický výklad SNP.

Žiaľ, nepodarilo sa nájsť kompletne primárne materiály z organizácie tejto konferencie. Preto možno vychádzať len z roztrúsených duplikátov a sekundár-

nych prameňov – najmä z vyše 200-stranového stenografického záznamu diskusie¹, z rokovaní orgánov SAV, z referátov zachovaných v osobných pozostalostiach účastníkov a pod. Chýbajú niektoré texty referátov², prezenčná listina³, dokumenty, ktoré mali byť pripojené k zápisnici (správa majora J. Krátkeho⁴, korešpondencia medzi Milošom Gosiorovským a Bohuslavom Gracom⁵), a pravdepodobne aj ďalšia dokumentácia, o existencii ktorej nevieme.

Ďalšou medzerou pramennej základne predkladanej práce a priestorom pre ďalší výskum zostáva dokumentácia orgánov ÚV KSS, v menšej miere tiež písomné pozostalosti hlavných organizátorov a účastníkov konferencie.

Príprava konferencie

Konferencia bola vyhlásená s veľkým predstihom pred augustom 1954, na ktorý pripadalo 10. výročie SNP. Stalo sa tak najmä preto, aby sa jej oficiálne posvätené závery a hodnotenia stihli preniesť do publikácií vydaných k výročiu. Okrem účastníkov SNP a zabehnutých historických pracovísk sa na tejto konferencii predstavila aj začínajúca stranícka historiografia. Najmä ona dostala za úlohu po prvýkrát prezentovať ucelenejšiu interpretáciu odboja a SNP jeho účastníkom, odbornej, a nakoniec aj širokej verejnosti.

Prvý rámcový návrh na usporiadanie konferencie predložil vedeniu SAV 23. októbra 1953 akademik Igor Hrušovský a Juraj Špitzer.⁶ Deklarovaným cieľom tejto konferencie bolo: „*Zhodnotiť význam SNP, osvetliť nejasné otázky a odstrániť nesprávne náhľady, kriticky zhodnotiť doterajší stav bádania a navrhnúť úlohy slovenskej historiografie pre výskum SNP*“.⁷ Návrh bol schválený a konkretizovaný na zasadnutí Predsedníctva SAV 26. októbra.⁸ 3. novembra predseda SAV Ondrej Pavlík predložil návrh konferencie na schválenie Predsedníctvu ÚV

1 Známe sú tri kópie:

Jedna sa nachádza v ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 2779, šk. 687.

Ďalšiu venoval J. Jablonický Múzeu SNP a nachádza sa v Archíve Múzea SNP, Zb. XII (Spomienky), príř. č. 54/2002. V tejto chýbajú strany 144–172 obsahujúce referát Miroslava Hyska a časť diskusného príspevku (Emila?) Kniežat'a. Nie je mi známe, od koho ju Jablonický získal.

Tretia kópia sa nachádza v osobnom archíve Viliama Plevzu, a je podpísaná Félixom Vašečkom. Pri tejto kópii sa nachádza aj strojopisný text brožúry GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1954. Archív autora, dokumenty z osobného archívu Viliama Plevzu, č. 1016 a 1017. Ďalej v texte bude tento záznam citovaný skrátené ako *Stenografický záznam konferencie*. Ďalšia kópia (prípadne niektorá z týchto troch) sa v roku 1959 nachádzala v Historickom ústave SAV, jej ďalší osud nie je známy. VHA, Zb. Partizánske hnutie, inv. č. 317, list 264.

2 Konkrétnejšie v kapitole Referáty a diskusia.

3 *Stenografický záznam konferencie*, s. 2.

4 Tamtiež, s. 122.

5 Tamtiež, s. 195.

6 Ústredný archív Slovenskej akadémie vied (ÚA SAV), f. RO I, aj. 260. *Návrh na schválenie rámcového plánu vedeckej konferencie o SNP z 23. 10. 1953*.

7 Tamtiež; ÚA SAV, f. RO I, aj. 265, k. 18, *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní 8-9.XII.1953*, s. 1. V tejto verzii je slovo „navrhnuť“ nahradené slovom „vytyčiť“.

8 ÚA SAV, f. RO I, aj. 260, *Záznam napísaný na VII. zasadnutí Predsedníctva SAV dňa 26. 10. 1953*, s. 4–6. Viaceré z tu plánovaných koreferátov nakoniec neboli prednesené.

KSS.⁹ Zo zachytených náhodných zmienok účastníkov konferencie sa dozvedáme, že stranické vedenie veľmi konkrétne zasahovalo do prípravy konferencie.¹⁰ Najskôr z tohto dôvodu vypadli aj viaceré koreferáty z plánu schváleného Predsedníctvom SAV 26. októbra.¹¹ Kvôli konferencii sa pozastavila aj príprava knihy Jiřího Doležala a divadelnej hry Juraja Špitzyera, oboch s tematikou SNP, a ich obsah sa mal po konferencii zosúladiť s jej výsledkami.¹²

Na dvojdňovú konferenciu v malej zasadacej sieni SNR boli pozvaní „*poprední politickí a vedeckí pracovníci*“¹³, *Ústavy dejín KSC a KSS, Ústredná politická škola KSS, Vojenský historický ústav, Sväz protifašistických bojovníkov Praha a Bratislava*“, celkovo asi 50 ľudí. Ďalšie desiatky záujemcov o účasť sa na ňu nedostali.¹⁴ Istým obmedzením, najmä z hľadiska účasti českých a zahraničných historikov, bola paralelne prebiehajúca konferencia (9.–12. decembra 1953) v Libliciaciach k tézám pripravovaného prvého zväzku vysokoškolskej učebnice československých dejín a k národnostnej otázke.¹⁵

Možno vďaka tomu, že konferencia o SNP prebehla v období prvých závanov destalinizácie, bol od začiatku nielen verbálne kladený dôraz na kritickú diskusiu k predneseným referátom. Moderátor prvého dňa konferencie Ondrej Pavlík opakovane vyzýval zúčastnených k čo najotvorenejšej diskusii. „*Samo-zrejme, nie je možné objasniť si veci, keby nebola slobodná výmena názorov v diskusii. Preto možno diskutovať o všetkom, čo sa počuje v referáte, v koreferáte a v diskusných príspevkoch. Len takýmto spôsobom môžeme zabezpečiť skutočne slobodné, vedecké prejednanie týchto otázok, len takýmto spôsobom*

9 Uvádzam podľa HUDEK, Adam: *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 - 1968*. Bratislava 2010, s. 142.

K autorovej pozn. č. 559, zdôrazňujúcej „že organizátorom ani iniciátorom nebol Historický ústav SAV“, dopĺňam, že organizátorom a podľa známych prameňov aj iniciátorom boli centrálné orgány SAV.

10 *Stenografický záznam konferencie*, s. 66. „On, napríklad, pomoc sovietskemu zväzu preto tak do podrobností neuvádzal, lebo zajtra je o tom špeciálny koreferát. O otázke činnosti ústredných výborov strany na Slovensku koreferát nie je. Bol taký pokyn“. Pri poslednej vete je na exemplári textu v AMSNP rukou dopísané „s. Bacílka s. Gosiorovskému“.

11 Boli to nasledujúce: Pavol Stahl: „Úloha ľudových mäs pri budovaní ľudovej správy“; Cyril Kuchta: „Účasť ľudu v partizánskom hnutí“ (namiesto neho referoval Juraj Špitzyer); Miloš Gosiorovský: „Strana a povstanie“ (pozri poznámku 10); Ludovít Holotík: „Úlohy slovenskej historiografie vo výskume Slovenského národného povstania“.

12 ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 260, k. 17, *Záznam napísaný na VII. zasadnutí Predsedníctva SAV dňa 26. 10. 1953*, s. 5–6.

13 Špeciálne Karol Bacílek, ktorý sa o dejiny Povstania zvlášť zaujímal. Jeho materiály k tejto konferencii boli I. 10. 1954 odovzdané Archívu ÚD KSS. VHA, Zb. SNP, inv. č. 12.

Nachádza sa tu pozvánka od O. Pavlíka z 30. 11. 1953, hlavný referát Bohuslava Gracu a ďalšie texty: A. I. Nedorezov: „Národnooslobodzovacie hnutie českého a slovenského ľudu proti nemecko-fašistickej okupácii v rokoch 1939 - 1945“ (39 s., publikovaná v časopise *Voprosy istorii* 7/1953); „Politika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (Predbežné tézy)“ (22 s.); „Bibliografia tlače o Slovenskom národnom povstaní“ (31 s.).

14 ÚA SAV, f. RO I, aj. 265, k. 18. *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní 8–9.XII.1953*, s. 1.

15 P. H. a J. M.: *Konferencia československých historikov v Libliciaciach*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/54, s. 154–157.

budeme môcť predložiť výsledky našej práce stranickým a štátnym orgánom na posúdenie.“¹⁶ Neskôr ešte zúčastnených žiadal, aby „*našich mladých historikov hneď v zárodku upozornili na prípadné metodologické chyby*“.¹⁷ Autor hlavného referátu Graca na záver konferencie zase priznal, že „*bol požiadaný ostro stavať niektoré formulácie, aby vyvolal živú diskusiu*“.¹⁸

Prínosom k diskusii bolo aj silné zastúpenie účastníkov komunistického odboja medzi diskutujúcimi. A skutočne, hoci východiskovým bodom boli referáty poplatné dobovým politickým interpretáciám histórie, diskusia vo viacerých otázkach prebehla na svoju dobu až prekvapivo otvorene.

Referáty a diskusia

Základ konferencie tvoril hlavný referát a 5 koreferátov, o ktorých sa diskutovalo. V prvý deň 8. decembra 1953 doobeda predniesol Bohuslav Graca hlavný referát „*Slovenské národné povstanie r. 1944*“. Po ňom predniesol Miroslav Kropilák koreferát „*Doterajšie bádanie o Slovenskom národnom povstaní*“.¹⁹ Poobede prebiehala obširna diskusia o týchto referátoch. Druhý deň odzneli referáty: Juraj Špitzyer: „*Účasť ľudu v partizánskom hnutí*“²⁰; Ján Zeman²¹: „*Účasť ľudu v čs. armáde na Slovensku*“²²; Jozef Hroziencič: „*Pomoc Sovietskeho zväzu povstaniu*“²³; Miroslav Hysko: „*Zradcovská úloha čs. buržoázie a ciele západných imperialistov v povstaní*“²⁴. Následne sa o nich opäť diskutovalo.

V prvý deň bol z hľadiska cieľa konferencie menej zaujímavý koreferát Miroslava Kropiláka, bývalého pracovníka a riaditeľa Ústavu SNP, v dobe konania konferencie už pracovníka Historického ústavu SAV. Jeho obsahom bol prehľad a zhodnotenie dovtedajšieho bádania o SNP, najmä z inštitucionálneho hľadiska a rozbor existujúcich publikácií o SNP.²⁵ Stagnáciu posledných rokov v skúmaní histórie SNP vysvetľoval najmä obavami a vyčká-

16 *Stenografický záznam konferencie*, s. 6.

17 Tamtiež, s. 8.

18 Tamtiež, s. 194.

19 Pôvodný text tohto príspevku sa nepodarilo nájsť. Text referátu nebol publikovaný v zborníku z konferencie, ale bol uverejnený v *Historickom časopise*, pravdepodobne ale dodatočne upravený podľa výsledkov konferencie. KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/1954, s. 121–138.

20 Pôvodný text referátu, ktorý mal byť pripojený k zápisnici z konferencie sa nenašiel. Pozri: *Stenografický záznam konferencie*, s. 76.

21 Nemýliť si ho s rovnomenným Jánom Zemanom z Myjavy, ktorý bol začiatkom 50. rokov odsúdený za špionáž v politickom procese.

22 *Stenografický záznam konferencie*, s. 77–101.

23 Pôvodný text referátu, ktorý mal byť pripojený k zápisnici z konferencie, sa nenašiel. Pozri: *Stenografický záznam konferencie*, s. 138.

Referát upravený podľa výsledkov diskusie na konferencii bol publikovaný v zborníku z konferencie: HROZIENCIČ, Jozef: *Pomoc Sovietskeho zväzu Slovenskému národnému povstaniu*. In: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu*. Bratislava 1954, s. 139–167.

24 *Stenografický záznam konferencie*, s. 144–172. Pozri tiež poznámku 1.

25 KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/1954, s. 121–138.

vaním historikov po „odhalení“ tzv. buržoázných nacionalistov a niektorých partizánskych veliteľov, ako aj nedostatočným inštitucionálnym zázemím.²⁶ V diskusii na Kropiláka reagoval iba bývalý pracovník Ústavu SNP František Oktavec. Kropilákovu ocenenie periodického *Zborníka Ústavu SNP* vydávaného štvrťročne v rokoch 1949–1950 d'akovne označil za „zadosťučinenie jeho nadšeným tvorcom“. A naopak, obraňoval zborník *Nad Tatrou sa blýska* z roku 1946, v ktorom ešte mali rovnocenné zastúpenie aj nekomunisti a predstavitelia armády, že ho treba posudzovať v kontexte doby a nie „zo stanoviska dneška“. Pritom uviedol aj viacero zaujímavostí o okolnostiach jeho vzniku.²⁷

Omnoho plodnejšia diskusia prebehla okolo hlavného referátu Bohuslava Gracu. Graca bol vedúcim katedry dejín ČSR a KSČ na Ústrednej politickej škole v Bratislave²⁸ a onedlho sa stal riaditeľom Ústavu dejín KSS, ktorým zostal až do roku 1968. Jeho referát mal byť úvodom do diskusie, mal zhrnúť problémy a byť podkladom pre nové hodnotenia.²⁹ Graca, ktorý od roku 1947 študoval v Leningrade a len prednedávnom sa vrátil do ČSR, tu vystupoval okázalo sebavedome.³⁰ Text jeho referátu bol v predstihu rozdaný účastníkom konferencie.³¹ V jeho referáte odznelo mnoho téz, ktoré svojou ultraľavosťou prekvapovali aj v roku 1953. Nepomerne veľa miesta venoval útokom na občiansky odboj a na tzv. buržoázných nacionalistov. V duchu sovietskeho zvyku personifikovať politické herézy používal pre tzv. buržoázy nacionalizmus pojem „husákovština“.³² Namiesto dvoch koncepcií odboja, o ktorých sa väčšinou hovorilo v súvislosti s buržoáznym nacionalizmom, Graca hovoril o troch koncepciách (konceptiu „buržoázných nacionalistov“ v KSS považoval za samostatnú, odlišnú od buržoáznej koncepcie odboja).³³ S tým v diskusii vyjadril nesúhlas Jiří Doležal³⁴, naopak, súhlasil s ním Pavel Stahl.³⁵

26 Tamtiež, s. 136.

27 *Stenografický záznam konferencie*, s. 106. Porovnaj: KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/1954, s. 129.

28 ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 260, k. 17, *Návrh na schválenie rámcového plánu vedeckej konferencie o SNP z 23. 10. 1953*.

29 ÚA SAV, f. RO I, aj. 265, k. 18, *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní 8–9. XII. 1953*, s. 1.

30 Napríklad na častú a oprávnenú výčitku disproporcie tém v jeho referáte Graca reagoval: „Ja myslím, že keby som ja bol hovoril o všetkom – veď mohol som hovoriť, ja mám o tom materiál – tak potom nemajú tí súdruhovia o čom hovoriť, ktorí tu diskutovali a súdruhovi Pavlíkovi zostáva povedať: niet diskusných príspevkov, končíme.“ *Stenografický záznam konferencie*, s. 194.

31 Známe sú dva exempláre Gracovho referátu: Vlastná kópia Archívu ÚD KSS vo VHA, Zb. SNP, inv. č. 331; Kópia zaslaná Karolovi Bačílkovi, ktorú neskôr odovzdal tiež do Archívu ÚD KSS - pozri pozn. 13. Ďalej citované ako *Referát B. Gracu*.

32 *Referát B. Gracu*, s. 12; Porovnaj: JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 30.

33 *Referát B. Gracu*, s. 47, 50.

34 *Stenografický záznam konferencie*, s. 11. Pozri tiež: VHA, Zbierka SNP, inv. č. 78, *Jiří Doležal: K 8. výročiu Slovenského národného povstání*, s. 2.

35 *Stenografický záznam konferencie*, s. 18.

Graca, podobne ako ďalší, vyzýval zdôrazňovať úlohu ľudu – tisícok drobných odbojárov, oproti sústredeniu sa na špičkové vedenie odboja. Na to sa, podľa neho, v dovtedajšom výklade prehnane zameriavali tzv. buržoázni nacionalisti, aby tak zdôraznili svoju osobnú rolu na úkor ľudu, ktorý niesol skutočnú ťarchu odboja. V tomto smere Gracu vo svojom diskusnom príspevku prekonal Miloš Marko. Požadoval v hlavnom referáte venovať viac miesta pozitívnym aspektom SNP a menej buržoáznym nacionalistom – preto, že túto problematiku požadoval riešiť zvlášť v samostatnom koreferáte, kde jej bude možné venovať dostatok miesta. Tvrdil, že účastníci zotrávajú v hodnotení SNP podľa „drobných skupiniek, ktoré z hrdinského boja nášho ľudu chceli vytĺcť alibistický kapitál“. Žiadal prehodnotiť Vianočnú dohodu, dátum 29. august ako začiatok SNP („to je to Povstanie, ktoré rozumel povstaním Husák, to ich bašovanie v Banskej Bystrici“), odmietal pojmy „potlačenie povstania“, či dokonca „výdobytky povstania“ (pod ktorými mal občiansky odboj rozumieť alibi a tzv. buržoázni nacionalisti slovenské národné orgány a federalizáciu KSČ), odmietal povstalecký Zjednocovací zjazd KSS a sociálnej demokracie. Riešenie týchto problémov si sľuboval najmä od očakávaného procesu s buržoáznymi nacionalistami.³⁶ Niektoré tieto najextrémnejšie názory Gracu i Marka v diskusii odmietol Miroslav Hysko (redaktor Pravdy) a Edo Friš (riaditeľ Slovenského vydavateľstva politickej literatúry).³⁷

Graca vo svojom referáte viac než iní absolutizoval úlohu komunistickej strany a robotnickej triedy. Fakticky odmietal vojnovú komunistickú politiku národného frontu. Buržoázy nacionalizmus videl aj v „teórii triedneho mieru medzi slovenskou buržoáziou a robotníckou triedou, medzi slovenským kulakom a malým a stredným roľníkom“. Za „chrbtovú kosť“ národnooslobodzovacieho boja považoval triedny boj robotnickej triedy.³⁸ Tvrdil, že „Slovenský pracujúci ľud rozišiel sa so Slovenským štátom nie preto, že to bola farmerska republika, nie preto, že to nebol národný štát, národná organizácia spoločnosti, ani nie preto, že to nebol nezávislý štát, ale preto, že to bol štát kapitalistický, vykorisťovateľský, ktorého všetky privilastky vyplývali z tohoto charakteru.“³⁹ Voči týmto názorom sa veľmi jasne ohradili mnohí diskutujúci, najmä z radov inteligencie (Edo Friš⁴⁰, Michal Falťan⁴¹, Ondrej Pavlík⁴², Miroslav Hysko⁴³). Títo obhajovali dobové spojenectvo s občianskym odbojom a hlavnú príčinu obratu verejnej mienky proti Slovenskému štátu videli v pripojení sa k vojne proti ZSSR a v boji proti nacistickému imperializmu. Spojenectvo s buržoáziou potom explicitne

36 Tamtiež, s. 111–114.

37 Tamtiež, s. 139, 142–143, 185.

38 *Referát B. Gracu*, s. 12.

39 Tamtiež, s. 9.

40 *Stenografický záznam konferencie*, s. 44–45, 48.

41 Tamtiež, s. 58.

42 Tamtiež, s. 117.

43 Tamtiež, s. 140.

obhajoval Miroslav Hysko vo svojom referáte o „zradcovskej úlohe čs. buržoázie“: „*Národný front [...] nebol teda formou triedneho mieru, ale triedneho boja, i keď nešlo bezprostredne o socialistickú revolúciu, triedneho boja, ktorý sa prejavoval v nátlaku na benešovcov a lettrichovcov, aby pristupovali na požiadavky ľudu*“.⁴⁴ Proti tomuto Gracovmu pohľadu vyznel aj diskusný príspevok Ľudovíta Benadu, vedúceho funkcionára ilegálnej KSS v rokoch 1938–1941.⁴⁵ Edo Friš Gracove sektárske náhľady vyvracal aj motákom Viliama Širokého z väzenia, ktorý Benada predtým prečítal.⁴⁶ Pavol Stahl zase videl hlavnú príčinu odklonu verejnosti od ľudáckeho režimu v ekonomickej situácii, ktorú požadoval začať podrobnejšie skúmať.⁴⁷ V tomto ho podporil aj M. Falťan, ktorý hospodárstvo Slovenského štátu dôverne poznal, keďže v rokoch 1940–1944 pracoval na Najvyššom úrade pre zásobovanie pod vedením Imricha Karvaša.⁴⁸

Gracovi sa podarili aj ďalšie excesy. Napríklad v súvislosti so SNP hovoril o „*leninskej teórii permanentnej revolúcie*“.⁴⁹ Friš mu musel pripomenúť, že termín „permanentná revolúcia“ sa prestal používať, odkedy sa stal hlavným heslom demonizovaného trockizmu – podobne, ako sa v ČSR prestal používať pojem „špecifickej cesty k socializmu“ kvôli titoizmu.⁵⁰ Graca sa bránil, že je to leninská teória, že tento pojem použil aj v jednej práci v Sovietskom zväze a nebolo námietok.⁵¹ Na záver konferencie Hysko vyjadril kompromisný pohľad, že tento termín nie je celkom nesprávny, keďže povstanie znamenalo národno-demokratickú revolúciu, ktorá potom prerastala do socialistickej revolúcie.⁵²

Podobná mikroaféra vznikla okolo Gracovho rozdelenia povstania na „tožné“ a „v protiklade“ s osloboditeľskou misiou Červenej armády, čo ilustroval príkladom Poľska, „*kde sovietska pomoc nemohla byť tak výdatná a účinná práve preto, že [...] pôsobili sily nepriateľské cieľom Veľkej vlasteneckej vojny*“.⁵³ Friš ho kritizoval, že tu preberá západnú propagandu o Varšavskom povstaní⁵⁴, čomu sa Graca bránil, že nemyslel Varšavské povstanie, ale záemie pre výsadkárov.⁵⁵

Okrem toho Graca kritizoval brožúru Miloša Gosiorovského z roku 1949 (resp. druhé vydanie z r. 1950) *Ilegálny boj KSS a SNP*. Gosiorovský sa obhajoval a následná diskusia okolo tohto bodu odhalila rivalitu medzi týmito dvomi

44 *Stenografický záznam konferencie*, s. 153; HYSKO, Miroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu. Bratislava 1954, s. 247; Pozri aj text citovaný pri poznámke 71.

45 *Stenografický záznam konferencie*, s. 28.

46 Tamtiež, s. 29–30, 42.

47 Tamtiež, s. 19.

48 Tamtiež, s. 59.

49 *Referát B. Gracu*, s. 14, 24.

50 *Stenografický záznam konferencie*, s. 44, 185.

51 Tamtiež, s. 52.

52 Tamtiež, s. 189.

53 *Referát B. Gracu*, s. 16–17.

54 *Stenografický záznam konferencie*, s. 47.

55 Tamtiež, s. 53.

priekopníkmi straníckej historickej vedy. Prerástla až do osobných výčitiek Gracu, že Gosiorovský mu v roku 1949 nebol ochotný dať k dispozícii historický materiál, ku ktorému sa dostal ako prvý.⁵⁶

Gracov hlavný príspevok nebol jediný, ktorý vyvolal kritickú diskusiu. Podobne ako Graca s niektorými svojimi interpretáciami dopadol napríklad aj český vojenský historik Jiří Doležal. Ten, hoci sám oprávnene kritizoval viaceré prehnane veci z Gracovho referátu⁵⁷, vyhlásil za nesprávne už aj samotné zapojenie armády do povstaleckej akcie, na čo diskutujúci reagovali jednoznačne odmietavo.⁵⁸ Napríklad J. Špitzer argumentoval, že rozklad štátneho aparátu bol taký rýchly, že nemohlo dôjsť k rozkladu armády na „*revolučné vojsko*“.⁵⁹ Doležal však, na rozdiel od Gracu, po kritike vystúpil sebakriticky, vysvetľoval, že referát dostal za účelom upevnenia obranyschopnosti ľudu a že vychádzal z rozboru vojenskej situácie zo sovietskej vedy (I. I. Udal'cova) a z dobového vysielania Moskovského rozhlasu a inštrukcií moskovského vedenia KSČ.⁶⁰

Na pretras prišla aj otázka národného charakteru SNP. Doležal vyjadril nesúhlas s Gracovým diferencovaním medzi líniou probenešovskej buržoázie a buržoázných nacionalistov na základe rôzneho postoja k slovenskej otázke. Za prvoradé považoval triedne hľadisko, podľa ktorého malo obom ísť o uchovanie moci buržoázie na Slovensku.⁶¹ Ondrej Pavlík, naopak, varoval pred „*anacionalizmom*“ v chápaní SNP, ktorý podľa neho zanašali najmä bývalí vedúci funkcionári KSS Štefan Bašťovanský a Koloman Moško tým, že celé povstanie prezentovali ako internacionálne a nie slovenské.⁶² K téme sa potom vrátil najmä Hořec⁶³ z pražského Zväzu protifašistických bojovníkov. Kritizoval, že v referátoch sa nivelizujú otázky ako prihlásenie sa SNP k obnove ČSR, účasť českého proletariátu a ľudu v SNP, ohlas SNP v Protektoráte, význam SNP pre „*upevnenie jednoty českého a slovenského ľudu*“, úloha Jána Švermu a pod.⁶⁴ Na neho nadviazal tajomník Slovenského výboru Zväzu protifašistických bojovníkov Ján

56 *Referát B. Gracu*, s. 9; *Stenografický záznam konferencie*, s. 105–106, 190–191, 195. Za uvedenie stojí citát: „Keby si súdruh Gosiorovský rozpamätal, že ja som mu písal z Leningradu, žiadal som ho, aby mi pomohol, a on nedodal, nepomohol s tým materiálom, ktorý už vtedy mal. Ja dnes mám autentické materiále o dejinách strany, ktoré som dostal z kompetentných miest a myslím, že máme všetci právo použiť tieto materiále [...]“.
Stenografický záznam konferencie, s. 191. Gosiorovský na svoju obranu priložil k zápisnici z konferencie odpoveď na spomínaný list, ktorý ale, žiaľ, nemáme k dispozícii.

57 *Stenografický záznam konferencie*, s. 10–11.

58 Tamtiež, s. 12, 46, 56, 118, 127, 142.

Doležal túto svoju interpretáciu podrobne rozviedol už predtým v rozsiahlom článku k 8. výročiu SNP: VHA, Zbierka SNP, inv. č. 78, *Jiří Doležal: K 8. výročiu Slovenského národného povstania*.

59 *Stenografický záznam konferencie*, s. 133.

60 Tamtiež, s. 12–13, 50–52, 129–130.

61 Tamtiež, s. 11–12.

62 Tamtiež, s. 128–129.

Tiež pozri: HUDEK, Adam: *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava 2010, s. 143.

63 Jeho krstné meno sa nepodarilo zistiť.

64 *Stenografický záznam konferencie*, s. 180–182.

Frtús, ktorý kritizoval Špitzera za to, že hovoril o „slovenskom“ a nie „česko-slovenskom“ partizánskom hnutí. Dodal, že aj v roku 1945 vznikol samostatný Zväz slovenských partizánov len zásluhou buržoázných nacionalistov. Slabú uvedomelosť na Slovensku ilustroval aj údajom, že zatiaľ čo v Čechách sa kniha o Jánovi Nálepkevi vypredala, na Slovensku zostáva 8000 kusov v skladoch.⁶⁵ Voči takejto kritike sa už ohradil aj samotný Graca, ktorý označil diskusný príspevok Hořca za „*veľmi nebezpečné vystúpenie*“.⁶⁶

Za zmienku stojí aj koreferát pracovníka Ministerstva národnej obrany a predsedu Slovenského výboru Zväzu protifašistických bojovníkov Jána Zemanu o účasti ľudu v I. čs. armáde na Slovensku. Začal ho kurióznou no dobovo charakteristickou historkou o tom, ako politickou výchovou o kolektivizácii dediny dosiahol značné zlepšenie presnosti strelby mužstva. Väčšinu jeho referátu tvorila celkom jednostranná kritika a dokazovanie zrady povstaleckého vojenského velenia.⁶⁷ To vyvolalo opäť kritické reakcie. Hysko jeho referát komentoval slovami: „*súdruh Zeman hovoril viac o zrade, než o úlohe armády*“.⁶⁸ Keď Zeman spomenul potrebu kriticky zvažovať dokumenty, Pavlík ho prerušil: „*Janko, ale aj tie dokumenty, čo máš*“, čo vyvolalo všeobecný smiech.⁶⁹

Opačný trend je zjavný v koreferáte, ktorý predniesol redaktor Pravdy Mieroslav Hysko o „zradcovskej úlohe čs. buržoázie“, v ktorom sa snažil čiastočne oponovať dobovému, podľa neho „*nemarxistickému*“ zjednodušovaniu problematiky. Hneď v úvode povedal, že jeho cieľom nebude „*nazhromaždiť v podstate známe dokumenty odhaľujúce [...] buržoáziu*“ ale „*nadhodiť k diskusii niektoré problémy SNP, a tak prispieť k ich vyjasneniu*“.⁷⁰ Bez toho, aby menoval Gracu, upozornil na tendenciu „*popierania akejkoľvek pozitívnej stránky*“ spojenectva s buržoáziou. To podľa neho vychádzalo z toho, že „*vedúca úloha robotníckej triedy v národnooslobodzovacom boji sa berie ako vopred daný hotový fakt, a nie ako sústavný vytrvalý boj strany o vplyv na maloburžoázne masy, ktoré sú obyčajne pod vplyvom buržoázie*“⁷¹. K otázke tzv. buržoázných nacionalistov v KSS povedal: „*Tu sa stretávame s tendenciou nahradzovať hodnotenie objektívnych dôsledkov ich maloburžoáznej koncepcie, ktorá bola škodlivá národnooslobodzovaciemu boju a znamenala zradu robotníckej triedy, tendenciou zamieňať tieto dôsledky nehistorickým, povedal by som kriminalistickým hodnotením a z toho potom názor, že úloha buržoázných nacionalistov v Povstaní nie je ešte jasná, kým ešte nevieme, čo povie o tom proces s Husákom a spol.*“⁷²

65 *Stenografický záznam konferencie*, s. 183.

66 Tamtiež, s. 192.

67 Tamtiež, s. 77 - 102.

68 Tamtiež, s. 139.

69 Tamtiež, s. 95.

70 Tamtiež, s. 144; Porovnaj: HYSKO, Mieroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu. Bratislava 1954, s. 239.

71 Tamtiež.

72 *Stenografický záznam konferencie*, s. 145; Táto pasáž bola v publikovanej verzii referátu ob-

Tým priamo oponoval názoru, ktorý predtým v diskusii vyjadril Miloš Marko, že zradu buržoázných nacionalistov v celej šírke ukáže až proces.⁷³ Prirodzene, aj Hyskov opis roly „buržoázie“ bol silne poznačený dobou, veľmi jednostranne zjednodušujúci z pohľadu víťaza. Aj napriek tomu vynikol niektorými vtedy vôbec nie samozrejmými pozitívnymi momentmi, napríklad zmienkou, že aj časť ľudákov (tzv. umiernené krídlo) bola proti Hitlerovi⁷⁴, alebo že aj občiansky odboj podporoval partizánske skupiny.⁷⁵

V diskusii odznelo aj veľké množstvo ďalších jednostranných tvrdení „*z pohľadu víťaza*“, ktorými diskutujúci podfarbovali svoje náhľady: viacerí partizáni spomínali zlé skúsenosti s povstaleckou armádou⁷⁶; František Oktavec spomenul tvrdenie o plánovom odlete vojenských veliteľov povstania Jána Goliana a Rudolfa Viesta, ktorému zabránilo len zničenie ich lietadla pohoršenými povstalcami⁷⁷; Boris Boor opisoval Vysokoškolský strážny oddiel ako „*zlatú mládež*“⁷⁸ a podobne.

Taktiež ale odznelo aj nemálo historicky cenných postrehov od účastníkov diskutovaných udalostí. Friš, napríklad, uvádzal na pravú mieru kritiku povstaleckého zlučovacieho zjazdu tým, že Gottwald s ním síce pôvodne nesúhlasil, ale keď sa už udial, neželal si krok späť.⁷⁹ Bývalý pracovník štátneho zastupiteľstva Jozef Ilčík opísal prípravu vyslobodenia komunistických politických väzňov v Nitre a ich domnelé sabotovanie Husákom – síce nie tak podrobne ako dva mesiace predtým na Štátnej bezpečnosti⁸⁰, no prvý raz verejne v historickej obci.⁸¹ Pavol Stahl odsúdil Gracovu snahu vytrieť z dejín odboja Jána Osohu, hlavnú postavu prvých troch ilegálnych ÚV KSS a zástancu koncepcie sovietskeho Slovenska.⁸² Ľudovít Benada, v rokoch 1939–1941 organizačný ve-

zvlášť zaončená, až sa celkom vytratil jej pôvodný zmysel. Porovnaj: HYSKO, Mieroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu. Bratislava 1954, s. 240.

73 *Stenografický záznam konferencie*, s. 114.

74 „Keď však predsa časť slovenskej buržoázie – a to aj jednotlivci z ľudáckeho tábora, tzv. umiernené krídlo – bola proti Hitlerovi, bola proti nemu natoľko, nakoľko neverila v jeho víťazstvo...“ *Stenografický záznam konferencie*, s. 149; HYSKO, Mieroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu. Bratislava 1954, s. 243.

75 *Stenografický záznam konferencie*, s. 156. Z publikovanej verzie vypadla väčšia časť tejto pasáže, rozvíjajúca komunistickú interpretáciu motívov k tejto podpore a obsahujúca aj konkrétne príklady. Zostala len všeobecná zmienka o takejto podpore. HYSKO, Mieroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu. Bratislava 1954, s. 248.

76 *Stenografický záznam konferencie*, s. 84–92.

77 Tamtiež, s. 103.

78 Tamtiež, s. 178.

79 Tamtiež, s. 49.

80 Archív Múzea SNP, f. XII, prír. č. 134/92 (pôvodne fond č. 6 Archívu ÚD KSS, inv. č. 148/II). *Zápisnica spísaná 15. októbra 1953 s J. Ilčíkom na Krajskej správe štátnej bezpečnosti v Bratislave*.

81 *Stenografický záznam konferencie*, s. 38 - 41.

82 Tamtiež, s. 75.

dúci prvého ilegálneho ÚV KSS, pospomínal mnoho inak málo známych údajov o konkrétnych osobách v odboji.⁸³ Podobných príkladov by sa dalo nájsť viac. Viaceré z nich už boli spomenuté v predchádzajúcom texte.

Niektoré vyjadrenia možno dokonca zaradiť do oboch uvedených skupín. Napríklad, keď Pavlík v referáte spomenul obvinenie Husáka, že prepustil nepriateľov z tábora v Slovenskej Ľupči, povstalecký veliteľ tohto tábora Jozef Štaudinger pripomenul, že „*Ale nie všetkých*“, za čo sa, podľa zápisnice, stal predmetom smiechu a „všeobecnej veselosti“.⁸⁴ Neskôr svoje pôsobenie ako veliteľa povstaleckého koncentračného tábora rozvinul podrobnejšie. Prítom Husákov naložil toľko „viny“, že dnes by sme z toho mohli napísať jeho obhajobu.⁸⁵

V diskusii prekvapivo zostala vcelku nedotiahnutá aj dôležitá otázka periodizácie odboja a SNP, ktorú nadhodili Graca i Kropilák.⁸⁶ K otázke dobovej periodizácie prebehla už o rok skôr (19.–20. decembra 1952) konferencia českých a slovenských historikov v Libliciaci, kde svoju periodizáciu slovenských dejín prezentoval Ľudovít Holotík. Táto konferencia však bola zameraná hlavne na staršie dejiny a rokmi 1938–1945 sa zaoberala len okrajovo.⁸⁷ Z diskusie o periodizácii na konferencii v decembri 1953 z dnešného pohľadu prekvapuje najmä vnímanie Handlovského štrajku v roku 1940 ako prelomovej udalosti: „*Handlovský štrajk bol dovŕšením jednej etapy v dejinách robotníckeho hnutia v čase Slovenského štátu, lebo skoncoval s ilúziami robotníckej triedy o povahe Slovenského štátu*“ (podčiarkol B. Graca).⁸⁸

Dohra konferencie - Komisia pre výskum SNP

Konferencia bola plánovaná len ako prvý krok širšieho procesu oživenia skúmania SNP. Preto aj po jej skončení nasledovali kroky, ktoré s ňou priamo súviseli a nadväzovali na ňu.

83 Tamtiež, s. 27–38.

84 Tamtiež, s. 122.

85 Tamtiež, s. 136–137.

Keď sa Štaudinger Husáka osobne pýtal, aký charakter má mať tábor „či väzenie, či koncentrák, či nejaký humánný ústav“, Husák mal prikázať, aby balíky dochádzali riadne, dopisovanie bolo legálne, prádlo vymieňané, minimálna strava 25 dkg chleba („boli tam vykrmovaní ako svine“) atď. Husák sa mal zastávať „uväznených reakčných ľudáckych farárov“, keď „pod rúskom omše politicky schôdzovali“, každý druhý deň posielal kontrolu zisťovať, či sa s väzňami dobre zaobchádza, a keď sa Štaudingerovi „nejaký esesman stratil“, lebo ho „zobrali sovietski partizáni“, bál sa, že ho Husák dá popraviť, „ako popravili Holzera [Michal Golcbar] pre poslanca Šaláta“. Nakoniec mal byť Štaudinger odvolaný, keď vyhodil delegáciu Červeného kríža a „Husák tam dal demokratov, ktorí ešte včera do našich partizánov strieľali“.

86 KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/1954, s. 137.

87 HOLOTÍK, Ľudovít: *K periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu*. In: Historický časopis, roč. I, č. 1/1953, s. 71–72; *Správa z diskusie o periodizácii českých a slovenských dejín*. In: Historický časopis, roč. I, č. 1/1953, s. 175.

88 *Referát B. Gracus*; Tiež: *Stenografický záznam konferencie*, s. 73.

Priamym pokračovaním konferencie bol vznik *Komisie pre výskum SNP* pri Historickom ústave SAV. Potrebu jej vytvorenia formuloval už M. Kropilák vo svojom referáte na konferencii, ktorého pôvodný text, žiaľ, nemáme k dispozícii.⁸⁹ V diskusii J. Doležal navrhoval rozšíriť úlohy komisie o vypracovanie prehľadu relevantných archívnych fondov.⁹⁰ Bývalý partizán František Hagara dokonca vyslovil staronovú požiadavku sústrediť na jedno miesto všetok historický materiál „*ktorý sme my dali ešte v roku 1945 na rôzne inštitúcie*“.⁹¹ V záverečnom slove sa ďalších úloh Komisie dotkol aj vedúci Historického ústavu SAV Ľudovít Holotík. Komisia mala organizovať, „*aby táto diskusia, ktorá sa tu dnes rozvinula, aby pokračovala ďalej na platforme konkrétnejších otázok*“.⁹² Holotík už hovoril o „Komisii pri HÚ SAV“ a ponúkol, že HÚ SAV sa podujme vydať zborník prepracovaných referátov z konferencie, prípadne rozšírený o ďalšie príspevky (ohlas SNP v českých krajinách, boj „ľudáckej buržoázie“ proti SNP). Ďalšou úlohou malo byť kritické vydanie dokumentov o SNP. Tiež apeloval na Ústav dejín KSČ, ako aj prítomných odbojárrov, aby svoj materiál týkajúci sa SNP dali k dispozícii Historickému ústavu a aby písali pamäte.⁹³ Po ňom uzavrel konferenciu Pavlík, pričom definitívne ohlásil vznik Komisie. Pridal jej ďalšiu úlohu „*zostaviť pútavú brožúru, ktorú celý náš ľud bude s láskou čítať a ktorá bude výrazom vlasteneckého cítienia nášho československého ľudu*“.⁹⁴

Návrh na vznik komisie predložil riaditeľ HÚ SAV Ľ. Holotík na zasadnutí Sekcie spoločenských vied SAV 17. decembra 1953. Tu sa „*po dlhšej diskusii na základe pripomienok predsedu SAV akademika Pavlíka*“ odsúhlasil vznik komisie v zložení: predseda O. Pavlík; podpredseda Ľ. Holotík; tajomník M. Kropilák; členovia: M. Gosiorovský, B. Graca, J. Zeman, E. Friš, J. Špitzer, M. Hysko, J. Hrozičnik a zástupcovia ÚD KSS (Anna Hučková⁹⁵) a ÚV KSS. Priebežným poslaním komisie malo byť organizovanie diskusií o SNP aj u literárnych pracovníkov, výtvarníkov, prípadne publicistov. Za najnaliehavejšie úlohy, ktoré treba splniť ešte do 10. výročia SNP, sa určilo vydanie zborníka historických prác (prepracovaných referátov z konferencie), vydanie populárnej publikácie o SNP (aj v ruskom, nemeckom, francúzskom, anglickom, maďarskom, poľ-

89 K dispozícii je neskoršie publikovaná verzia, pravdepodobne upravená podľa záverov konferencie: KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/1954, s. 136.

90 *Stenografický záznam konferencie*, s. 136; pravdepodobne bol tento návrh akceptovaný, keďže v publikovanej verzii Kropilákovho referátu sa uvádza aj táto úloha. KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/1954, s. 136–137.

91 *Stenografický záznam konferencie*, s. 71.

92 Podľa Holotíka to mali byť hlavne: charakter odboja do augusta 1994; rozbor SNP; zatlačenie SNP až do vzniku ľudovodemokratického Československa. *Stenografický záznam konferencie*, s. 205.

93 *Stenografický záznam konferencie*, s. 205–206.

94 Tamtiež, s. 208.

95 Neskôr vydatá Štvrtecká. ÚA SAV, f. HÚ SAV I, inv. č. 523/XXIV, k. 147. *Dokumenty Komisie pre výskum SNP, Pozvánka z 26. 4. 1954 na zasadanie komisie 30. 4. 1954*.

skom a českom jazyku) a kritického zborníka dokumentov o SNP. Sekundárnymi úlohami bolo: vypracovanie súpisu archívnych fondov k SNP, dopracovanie bibliografie SNP, stanovenie periodizácie odboja a dôkladné monografické spracovanie hlavných tém (ilegálny boj KSS, vznik a činnosť Národných výborov, KSS za povstania, partizánske hnutie, frontové boje, osud dvoch východoslovenských divízií, duklianska operácia, pomoc ZSSR, drobné hrdinstvá ľudu).⁹⁶ Tejto fáze zodpovedajúca informácia o komisii a jej úlohách bola zahrnutá aj do verzie Kropilákovho referátu publikovaného v Historickom časopise.⁹⁷

19. decembra 1953 Holotík listom požiadal Pavlíka, aby sa cestou ÚV KSS pokúsil vyžiadať M. Hyska z redakcie Pravdy na jeden mesiac pre napísanie plánovanej populárnej brožúry.⁹⁸ Pravdepodobne uspel, keďže Hysko brožúru napísal a vydal.

11. januára 1954 Predsedníctvo SAV prerokovalo záverečnú správu o priebehu konferencie, vypracovanú Miroslavom Kropilákom a predloženú akademikom Igorom Hrušovským. V nej bol na deviatich stranách zhrnutý cieľ a príprava konferencie, obsah prednesených referátov a zhruba priebeh diskusie. Vcelku však táto správa kládla väčší dôraz než samotná konferencia na propagandistické využitie a menší na kritickú diskusiu. Pri popise diskusie správa, naopak, dosť citelne zaoblovala hrany a transformovala argumenty do politicky korektnejšej podoby, pričom najspornejšie momenty celkom obišla.⁹⁹ Táto správa bola následne publikovaná v časopise Historického ústavu SAV, v mierne prepracovanej podobe a doplnená o úvod s odvolávkou na prejavy Klementa Gottwalda, Viliama Širokého a Karola Bacílka.¹⁰⁰ Na tomto zasadnutí Predsedníctvo SAV schválilo aj vznik Komisie pre výskum SNP a oficiálne menovalo jej členov. Oproti predchádzajúcemu návrhu (prerokovanému v Sekcii spoločenských vied) z členstva v komisii vypadol O. Pavlík a jej vedúcim sa namiesto neho stal Holotík. Úloha komisie sa zúžila na päť bodov:

96 ÚA SAV, f. Sekcia spoločenských vied, inv. č. 43, k. 7. *Zápisnica z X. zasadnutia Sekcie spoločenských vied konaného dňa 17. decembra 1953*, s. 2 - 3; Tamtiež, *rukopisné poznámky o rokovaní SSV k vytvoreniu Komisie SNP*; Tamže, *Návrh na Komisiu pre výskum SNP pri HÚ SAV*.

97 KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/1954, s. 136 - 137.

98 ÚA SAV, f. HÚ SAV I, inv. č. 220/VIII, k. 34. *List riaditeľa HÚ SAV predsedovi SAV O. Pavlíkovi z 21. 12. 1953*.

99 ÚA SAV, f. RO I, aj. 265, k. 18. *Zasadanie Predsedníctva SAV 11. 1. 1954*.

100 KROPILÁK, Miroslav: *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/54, s. 105-120.

Stručná správa o konferencii bola publikovaná aj v ústrednom časopise SAV *Naša veda*, roč. I, č. 2/54, s. 62. Úvodná zmienka o článkoch Gottwalda, Širokého a Bacílka vychádzala z repliky, ktorú E. Holotík predniesol v závere konferencie: „Hlavným nedostatkom výskumu Slovenského národného povstania v minulosti bolo to, že tu nebol pokus o teoretické zhodnotenie národnooslobodzovacieho zápasu a Slovenského národného povstania. Myslím, že v tom spočívajú tie závažné chyby všetkých tých prác, ktoré sa doteraz o SNP napísali. Iba prejavy súdruha Gottwalda, súdruha Širokého, súdruha Bacílka a niektorých iných významných našich politických činiteľov, dávali hlbokú, najmä politickú charakteristiku, menovite čo sa týka určitých skupín, napríklad buržoázných nacionalistov v Slovenskom národnom povstaní.“ *Stenografický záznam konferencie*, s. 197.

príprava a vydanie zborníka príspevkov z konferencie; príprava a vydanie populárnej brožúry o SNP, ktorej vypracovaním bol poverený Hysko, Gosiorovský a Špitzer; zabezpečenie prekladu brožúry do cudzích jazykov; dokončenie bibliografie SNP; príprava dokumentov o SNP na vydanie.¹⁰¹

Zachované dokumenty z činnosti Komisie sú pomerne skúpe. Informujú o jej prvej schôdzi konanej 22. februára 1954, kde bola na programe najmä príprava zborníka z konferencie a ďalších publikácií o SNP. Na tejto schôdzi komisia okrem prípravy publikácií navrhla usporiadať v Bratislave výstavu k 10. výročiu SNP. Návrh oznámila Povereníctvu kultúry listom z 9. marca 1953. Listom z 13. marca zase žiadala ÚV KSS o dvoj- až trojmesačné uvoľnenie riaditeľa Slovenského vydavateľstva politickej literatúry Eda Friša na spracovanie témy „*Účasť slovenských vojakov a partizánov vo Veľkej vlasteneckej vojne (Slovenský odboj v SSSR)*“.¹⁰²

V tomto období boli v Historickom časopise publikované prvé výstupy z konferencie: upravený referát B. Gracu¹⁰³, obsiahlejšia správa o konferencii od M. Kropiláka¹⁰⁴ a prepracovaný Kropilákov referát z konferencie.¹⁰⁵

O činnosti komisie, resp. jej členov počas nasledujúceho jeden a pol mesiaca sa dozvedáme až zo správy o jej činnosti, prerokovanej Predsedníctvom SAV 6. apríla 1954. Zborník referátov z konferencie bol už pripravený do tlače. Na populárnej brožúre naďalej pracoval kolektív Hysko – Špitzer – Gosiorovský. Hneď po jej dokončení sa malo začať s prekladmi do cudzích jazykov. Dokončenia bibliografie sa ujal František Bokes z Historického ústavu SAV.¹⁰⁶

Na ďalšom zasadnutí komisie 22. apríla sa prerokoval text príspevkov do zborníka. Na čiastkovom zasadnutí komisie 27. apríla, ktorého sa zúčastnili len Graca, Hysko, Špitzer, Friš a Gosiorovský, bol zase prediskutovaný rukopis populárnej brožúry.¹⁰⁷ Na zasadnutí komisie 30. apríla boli naposledy prediskutované príspevky Gracu a Jána Zemana. Listom ešte z 29. apríla 1954 vedúci komisie Holotík oznamoval Sekcii spoločenských vied, že to bude posledné zasadanie, ktorým komisia ukončí svoje poslanie. „*Vzhľadom k tomu, že výskum SNP bude potrebné aj v budúcnosti uprednostňovať, navrhujeme, aby Komisia pre výskum SNP existovala aj naďalej, avšak výlučne na platforme vedeckého bádania. Preto je potrebné aj iné obsadenie Komisie, a to súdruhmi, ktorí sa*

101 ÚA SAV, f. RO I, aj. 265, k. 18. *Zasadanie Predsedníctva SAV 11. 1. 1954*; ÚA SAV, f. RO I, aj. 2510, k. 645, *menovacie dekréty z 12. januára 1954*.

102 ÚA SAV, f. HÚ SAV I, inv. č. 523/XXIV, k. 147. *Dokumenty Komisie pre výskum SNP*.

103 GRACA, Bohuslav: *Slovenské národné povstanie r. 1944*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/54, s. 3-38.

104 KROPILÁK, Miroslav: *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/54, s. 105-120.

105 KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/54, s. 121-138.

106 ÚA SAV, f. RO I, aj. 270, k. 19. *Zasadanie Predsedníctva SAV 6. 4. 1954*.

Pozri tiež: BOKES, F.: *K otázkam bibliografie slovenskej histórie*. In: Historický časopis, roč. II, č. 3/54, s. 432-438, najmä s. 436.

107 ÚA SAV, f. HÚ SAV I, inv. č. 523/XXIV, k. 147. *Dokumenty Komisie pre výskum SNP*.

budú sústavne venovať problémom národnooslobodzovacieho boja. Nové obsadenie Komisie pre SNP by určila VR HÚ na svojom najbližšom zasadnutí.“¹⁰⁸ Po skončení zasadania komisie 30. apríla poslal Holotík predsedovi SAV Pavlíkovi na schválenie finálny text zborníka. „Sborník je už, v podstate, zredigovaný, iba v Gracovom príspevku máme niektoré menšie problémy. Inak, Gracov príspevok je priekopnícky, plný nových myšlienok a materiálu“. Zároveň informoval, že opravený príspevok Jána Zemana sa rozhodli nevydať.¹⁰⁹ Úloha pripraviť na vydanie dokumenty o SNP sa už v týchto dokumentoch nespomína.

Publikácie sa podarilo vydať načas. Ľudovít Holotík v liste Vydavateľstvu SAV z 18. augusta 1954 tlmočí vďaka za rýchle a vzorné vydanie oboch publikácií. Z ďalšieho listu z 29. novembra 1954, ktorým Holotík urgoval vyplatenie honorárov autorom, sa dozvedáme, že výtlačky boli v priebehu pár mesiacov úplne rozobraté.¹¹⁰

Štúdie v zborníku vyšli citeľne prepracované oproti tomu, ako odzneli na konferencii. Pribudli odkazy na pramene a niektoré sporné formulácie boli upravené alebo aspoň zmiernené v zmysle výsledkov diskusie na konferencii. Kropilák namiesto pôvodného referátu (stav historického bádania o SNP) uverejnil štúdiu „Revolučné národné výbory v Slovenskom národnom povstaní“. Na základe kritiky slabého pokrytia česko-slovenskej spolupráce v SNP pribudol medzi autorov zborníka Jiří Doležal so štúdiou k tejto téme.¹¹¹ Zborník bol odmenený 3. cenou (5000 Kčs) v súťaži vedeckých prác všetkého druhu pracovísk SAV.¹¹²

Populárne brožúry k 10. výročiu SNP vyšli nakoniec dve, jedna z pera M. Hysku¹¹³ a druhá od M. Gosiorovského¹¹⁴. O čosi neskôr aj tretí člen autorského kolektívu J. Špitzer publikoval zbierku výtvarných stvárnení SNP.¹¹⁵ Okrem nich Jiří Doležal vydal v češtine rozsiahlejšiu monografiu *Slovenské národní povstání*.¹¹⁶

Podrobné zhodnotenie všetkých týchto prác aj z hľadiska vplyvu diskusie na konferencii na ich obsah zostáva úlohou pre budúcnosť.

Verejnoscť sa z vydaných publikácií nemohla dozvedieť o rozporných názoroch jednotlivých historikov ani o zápase o niektoré prvky interpretácie SNP zvedenom na konferencii.

108 Tamtiež.

109 ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 1605, k. 460. List E. Holotíka O. Pavlíkovi z 30. 4. 1954.

110 ÚA SAV, f. HÚ SAV I, inv. č. 427/XIX, k. 122.

111 GRACA, Bohuslav a kol.: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu*. Bratislava 1954.

Pozri tiež: GOSIOROVSKÝ, M.: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu (recenzia)*. In: Historický časopis, roč. II, č. 4/54, s. 579–585.

112 ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 799, k. 228, *Výročná správa o činnosti SAV v r. 1954*, s. 5; ÚA SAV, f. RO I, inv. č. 802, k. 228, *Podkladový materiál k správe o činnosti SAV za roky 1953–1957, Výkaz odmenených prác za roky 1953–1957*, s. 1.

113 HYSKO, Miroslav: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1954, 70 s.

Pozri tiež: STRHAN, M.: *M. Hysko, Slovenské národné povstanie (recenzia)*. In: Historický časopis, roč. II, č. 3/54, s. 453.

114 GOSIOROVSKÝ, Miroslav: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1954, 88 s.

115 ŠPITZER, Juraj: *Slovenské národné povstanie. Malby, plastika, grafika*. Bratislava 1955.

116 DOLEŽAL Jiří: *Slovenské národní povstání*. Praha 1954, 229 s.

Konferencia z hľadiska politických procesov a čistiek

Zásadným rozmerom konferencie, no ešte viac jej neskorších interpretácií, bola reflexia politických procesov a čistiek. Z týchto jednoznačne najviac vynikali tzv. slovenskí buržoázni nacionalisti z KSS, potom prípad Jozefa Trojana, menej proces s Rudolfom Slánským a spol., ako aj ďalšie. Nie náhodou sa pociťovala potreba vyrovnať sa s týmito otázkami a vyjasniť ich súvislosti, ktoré vo vtedajšej atmosfére strachu zostávali zastreté tajomstvom a doslova paralyzovali historiografiu.

Ak si aj niektorí zo zúčastnených vtedy pripúšťali pochybnosti o pravdivosti procesov, sotva by sa ich odvážili vysloviť. Tým sa však jej hodnotenie nevyčerpáva. Ťažko by sme v tej dobe našli akékoľvek verejné fórum v ČSR, ktorému by toto nebolo možné vytknúť. A naopak, v otázke politickej deformácie histórie zohrala konferencia aj diskutabilne prospešnú rolu „menšieho zla“ – v diskusii boli jednoznačne odmietnuté niektoré tézy oficiálnych vykladačov dejín, ktoré by interpretáciu SNP posúvali do ešte jednostrannejšej polohy.

Aj čo sa týka akceptovania, opakovania a vynášania nových obvinení na adresu obetí politických čistiek (najmä tzv. buržoázných nacionalistov), žiada sa diferencovať: kto jednotlivé obvinenia prijímal z neznalosti veci a dôvery k Strane, kto sa k nim len navonok hlásil v obave o vlastný osud a kto úmyselne prilieval olej do ohňa pod nohami svojich rivalov.¹¹⁷ Možno jedine súhlasiť s Jozefom Jablonickým, ktorý svojou charakteristicky prísnou nediplomatickou dikciou napísal, že historici „ako papagáji začali „odhaľovať“ a „rozvíjať“ politické zločiny, zradu, špionáž a iné stíhateľné previnenia, ktoré sa nikdy nestali“. Nešlo však vždy len o „vylepšovanie si kádrových posudkov“ a „poslušné využitie šance [...] „vedecky“ posvätiť, čo vytrubovali politickí fanfaróni na tribúnach zjazdov, konferencií atď.“ Ako upozorňuje aj sám Jablonický: „Tragédia bola v tom, že väčšina historikov zaangażovaných do boja proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu v KSS bola presvedčená, že slúži socializmu, že sleduje historickú pravdu.“¹¹⁸

Z tohto hľadiska si najväčšiu pozornosť zasluhuje vtedajší predseda SAV Ondrej Pavlík. Jablonický ho vo svojej glose, v kontexte akceptovania falošných obvinení účastníkmi konferencie, označil za „hlavného „vedeckého“ hecéra“

117 Tu je azda najzaujímavejším prípad Františka Hagaru, ktorý sám bol v roku 1951 spolu s bratom Jozefom predmetom stalinského „vyšetrovania“ a podľa niektorých publikovaných názorov sa na slobodu dostal vďaka tomu, že obvinil Jozefa Trojana. RAŠLA, Anton: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998, s. 37.

V tejto súvislosti pozri aj JABLONICKÝ, Jozef: *Prvé poznámky o jednej encyklopédii*. In: JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*. Bratislava 2006, s. 550.

Výstupovanie F. Hagaru na konferencii by tomuto názoru vcelku zodpovedalo – pozri citát v JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 31.

Tiež pozri: SMRČOK, Lubomír: „Nepriateľa“ sme hľadali v našich radoch. In: *Dnešná tvár bojovníkov. Črty o účastníkoch SNP*. Bratislava 1964, s. 171–186.

118 JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 30–31.

konferencie.¹¹⁹ Pavlík skutočne vystupoval ako hlavný organizátor a moderátor, aj ako veľmi aktívny účastník diskusie. Zároveň však bol popredným príslušníkom slovenskej komunistckej inteligencie, na ktorú smerovali obvinenia z buržoázneho nacionalizmu, navyše blízkym spolupracovníkom a osobným kamarátom obvinených osôb. Bol teda nepochybne v riadne prekérnej situácii.

Ťažko dnes povedať, či a nakoľko Pavlík vtedy veril rôznym obvineniam proti buržoáznym nacionalistom. Obvinených poznal ako osobných priateľov a sám bol pri mnohom z toho, čo sa im kládlo za vinu. Na druhej strane, pochybnosti komunistov prekonávala dogmatická viera v zbožštenú stranu, ťažko vysvetliteľná nezmyselnosť falošného obviňovania vlastných ľudí a grandióznosť celej lži, ako aj konkrétne dôkazy vyfabrikované hlavnými pôvodcami konštrukcie. Výstižné svedectvo k tejto otázke zanechal iný člen „Husákovkej partie“, Félix Vašečka, ktorý sám bol niekoľko mesiacov zatknutý a „vyšetrovaný“, no pri prvých záchvevoch stalinizmu v roku 1953 ako „malá ryba“ prepustený na slobodu. Aj on, napriek vlastným skúsenostiam, uveril vine Husáka. Nielen pod vplyvom nahrávok vynútenej výpovede Husáka, ktorú Viliam Široký púšťal jeho kamarátom, ale najmä preto, že „verili sme strane a chovali sme sa ako veriaci“.¹²⁰

Každopádne sa Pavlík v priebehu konferencie k obvineniam verbálne hlásil. Rovnako ako iní, vo všeobecnej rovine hovoril o zradcovskej činnosti kliky buržoázných nacionalistov. Túto nachádzal v niekoľkých hlavných rovinách: presadenie „pučistickej“ koncepcie povstania vyhovujúcej buržoázii¹²¹, prijatie parity komunistov a demokratov¹²², podriaďovanie straníckej práce spoločnému povstaleckému vedeniu¹²³, odmietanie politickej práce v armáde¹²⁴ či tmenie „revolučnej iniciatívy nás“ (ako príklad takej iniciatívy uviedol zabitie „*toho darebáka*“ riaditeľa Slavošovských papierní Janotu).¹²⁵

Pritom však Pavlík najviac spomedzi všetkých obrusoval hrany a bránil sa najvulgárnejšiemu výkladu obvinení z buržoázneho nacionalizmu. Iste aj vo vedomí vlastného ohrozenia žiadal diferencovať medzi zradou a chybami plynúcimi z neskúsenosti alebo hlúposti. Upozorňoval, že „*medzi priateľom*

119 Tamtiež, s. 30.

120 Archív autora, kópia spomienok Félixu Vašečku. Vašečka, ktorý po prepustení značnú časť života venoval skúmaniu náboženstva z pohľadu materialistického svetonázoru, si k tomuto poznamenal: „*Tomuto fenoménu sa žiada osobitne venovať*“.

121 *Stenografický záznam konferencie*, s. 128.

122 Tamtiež, s. 123.

123 Tamtiež, s. 117, 119–120.

124 Tamtiež, s. 118.

125 Tamtiež, s. 122. Do podobnej revolučnej pózy sa na konferencii staval aj ďalší stranícky intelektuál z Husákovho úzkeho kruhu, Michal Falťan: „Husák chcel vtesnať Slovenské národné povstanie do takých byrokratických administratívnych predpisov a robil všetko možné, aby tlmil, brzdil a hamoval a udusoval akúkoľvek iniciatívu. Veď sa pamätáme z Banskej Bystrice, ako sa on vedel strašne rozhorčovať a bol ochotný trestať každého kto dal po papuli nejakému ľudáckemu poslancovi, alebo keď skrátka v revolúcii odstrelili fašistického poslanca, Husák dokonca zaranžoval verejný proces a dával odstrelovať partizánov.“ *Stenografický záznam konferencie*, s. 61.

a nepriateľom je celá škála ľudských slabostí, aby sme všetkých ľudí mechanicky nehádzali do tábora priateľov alebo nepriateľov“.¹²⁶ V tom zmysle ospravedlňoval aj vlastnú činnosť.¹²⁷ Zároveň kritizoval prílišné sústredenie sa na buržoázných nacionalistov, ktorí boli len jednou z celkovej siete buržoázných agentúr.¹²⁸ Prívetký dôraz na nich dokonca označil za prejav prežívajúceho kultu osobnosti.¹²⁹

Nemožno v tom však vidieť len Pavlíkovu snahu o zachraňovanie vlastnej kože a funkcie. Už bolo podrobne ukázané, ako Pavlík zároveň v priebehu diskusie úspešne neutralizoval najhoršie excesy radikálov, medzi ktorých vtedy patrili Bohuš Graca, Jiří Doležal, z diskutujúcich Miloš Marko a vrcholní funkcionári Zväzu protifašistických bojovníkov. Bez toho by výsledok konferencie, predurčujúci interpretáciu SNP na najbližšie roky, mohol byť omnoho viac pokrivený. O tom, že Pavlík bojoval aj zo zásady, presvedčajú jeho postoje v ďalších rokoch: ako predseda SAV do akadémie umiestnil časť komunistckej inteligencie ohrozenú čistkami tzv. buržoázných nacionalistov. Už od roku 1953 protestoval proti pomerom vo vedení KSS a v roku 1957 patril medzi prvých, kto upozorňoval, že proces s Husákom a spol. bol nezákonný. Za to bol postupne vylúčený z funkcií i zo strany.¹³⁰ Charakteristické pre šesťdesiate roky bolo, že v roku 1963 Pavlík nebol rehabilitovaný spolu s Husákom. Naopak, vyslovene účelovo sa práve jemu a jemu podobným pripisoval nezaslúžený podiel viny na pohone na tzv. buržoázných nacionalistov. On sám bol rehabilitovaný až päť rokov po Husákov, v roku 1968. Po roku 1968, podobne ako v päťdesiatych rokoch, pristúpil na ústupky, vďaka ktorým sa udržal aspoň v nepolitických funkciách – ako jeden z mála predstaviteľov vtedajšieho tzv. realistického krídla KSC na čele s Husákom. Vďaka tomu je dodnes vnímaný skôr rozporuplne.

Bohuslav Graca ako riaditeľ Ústavu dejín KSS mal v nasledujúcich rokoch možnosť nábrať širšie poznatky, než akými disponoval ako pomerne čerstvý absolvent sovietskej školy v decembri 1953. V priebehu päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov postupne korigoval svoje omyly. S rovnakým zápalom a tvrdohlavosťou, s akou pred desiatimi rokmi hlásal najradikálnejšie názory, sa v šesťdesiatych rokoch zapojil do reformného hnutia a presadzoval úplnú rehabilitáciu tzv. buržoázných nacionalistov. Po roku 1968 patril medzi najbližších spolupracovníkov G. Husáka. Čoskoro bol, napriek svojmu postaveniu (či skôr práve kvôli nemu), podobne ako ďalší Husákov spolupracovníci, vylúčený najprv z vrcholnej politiky, a potom i zo štruktúr historickej vedy a zo strany samotnej. Je pravdepodobné, že k tomu prispela aj jeho nátura, pre ktorú v päťde-

126 *Stenografický záznam konferencie*, s. 125.

127 Tamtiež, s. 120, 207.

128 Tamtiež, s. 123–124.

129 *Stenografický záznam konferencie*, s. 127–128.

130 PAVLÍK, Ondrej: *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*. Bratislava 1968, 196 s.

siatych rokoch Husáka tak sebavedome kritizoval, v šesťdesiatych obraňoval a v sedemdesiatych odmietal prijímať rôzne ústupky, čím sa odsúdil na osud obeť normalizačných čistiek.¹³¹

Osudy novinára Mieroslava Hyska sú rovnako spleť. V roku 1938, ešte ako nekomunista, patril do skupinky, ktorá pri nástupe ľudáckeho režimu likvidovala volené vedenie Zväzu slovenského študentstva a prevádzala čistku jeho ľavicovo orientovaných členov. Medzi nich patril i Husák, ako aj niektorí účastníci tejto konferencie (napríklad M. Falt'an a snáď aj O. Pavlík).¹³² V nasledujúcich rokoch sa Hysko, ako redaktor pomerne nezávislejších evanjelických Národných novín, postupne zapojil do komunistického odboja. Ak sa v roku 1953 ešte hlásil k obvineniam z buržoázneho nacionalizmu v ich miernejšej podobe, v roku 1963 na I. Zjazde slovenských novinárov bol najrazantnejším bojovníkom proti nim.¹³³ A podobne ako väčšina bojovníkov za rehabilitáciu tzv. buržoáznych nacionalistov v šesťdesiatych rokoch, po roku 1968 bol aj Hysko vylúčený zo strany a verejného života, napriek tomu, že na čele strany stál niekdajší hlavný „buržoázny nacionalista“ Husák.

Opacným prípadom bol Miloš Marko. Reflexia jeho osoby v doterajšej historiografii korešponduje s tým, ako radikálne vystupoval na konferencii v roku 1953. Napriek niektorým reformnejším momentom¹³⁴ mal byť v šesťdesiatych rokoch zástancom „triedneho“ výkladu novinárskej vedy – súperiac tak práve s liberálnejším M. Hyskom, podobne ako v roku 1953. Marko je tiež opisovaný ako súčasť agentúry „spriatelených vojsk“ pri ich invázii v auguste 1968 a v nasledujúcich rokoch ako hlavný normalizátor v oblasti masmédií na Slovensku.¹³⁵

131 Archív autora, dokumenty z osobného archívu Viliama Plevzu, č. 1517. *List V. Plevzu pre G. Husáka z 4. 9. 1970*; tamtiež, č. 1518. *List V. Plevzu pre G. Husáka z 29. 5. 1970*.

V druhom citovanom liste Plevzu píše: „V utorok som hovoril so s. Lenártom o Bohušovi Gracovi, ktorý - ako vieš - pracuje teraz v našom ústave a vzhľadom na rozhodnutie jeho pohovorovej komisie sa otvára otázka vôbec jeho ďalšieho pracovného zaradenia v ÚD KSS. Súdruh Lenárt mi povedal, aby Bohuš pracoval kľudne ďalej, že on si ho pozve a pohovorí s ním. Vieš veľmi dobre, že Bohuš je veľmi nepraktický človek, ktorý nechce vidieť, že v danej atmosfére nemôže strečovať. Nielen mne, ale aj iným vyhlasuje, že si otázku svojho pracovného zaradenia vyrieši sám, čo považujem za naivné.“

132 *Sväz slov. študentstva v našich rukách*. In: Slovák, 29. október 1938, roč. 20, č. 247, s. 1.

Podľa Félixu Vašečku však v tejto funkcii viac pomohol než uškodil: „To, že Hysko bol likvidátorom SSA, bolo pre komunistov veľmi výhodné. [...] z celej veci si robil srandu. Preto proti nim [komunistickým študentom - MM] aj nezakročili. Hysko krátko na to prestal študovať a dosť skoro sa zapojil do protifašistického hnutia.“ Archív Múzea SNP, Zb. XII (Spomienky), príř. č. 105/92, pôvodné inv. č. 114/III. *Pohovor O. Krajňáka s F. Vašečkom z 30. 4. a 3. 5. 1958*.

133 LONDÁKOVÁ, Elena: *Slovenskí novinári v kultúrnom a demokratickom procese šesťdesiatych rokov*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: Rok 1968. Novinári na Slovensku. Bratislava 2008, s. 53–54. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/-/rok-1968-novinari-na-slovensku> [prístupné 7. 4. 2016]; LONDÁK, Miroslav a kol.: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960–1967*. Bratislava 2002, s. 292–295.

134 CHMELÁR, Eduard: *Zrušenie cenzúry roku 1968*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: Rok 1968. Novinári na Slovensku. Bratislava 2008, s. 88.

135 Tamtiež, s. 88, 93; CHMELÁR, Eduard: *Česť jeho normalizačnej pamiatke...*, blog.sme.sk, 22. 1. 2008. Dostupné na internete: <http://chmelar.blog.sme.sk/c/130179/Cest-jeho-normalizacnej-pamiatke.html> [prístupné 7. 4. 2016]; CHARVÁT, Juraj: *Novinoveda v šesťdesiatych rokoch*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: Rok 1968. Novinári na Slovensku. Bratislava 2008, s. 132–135.

Podobne ako Hysko dopadol aj Edo Friš. Práve on Husáka ešte kedysi začiatkom 30. rokov uvádzal do komunistickej strany a spoločne pracovali v mládežníckych a intelektuálnych bunkách KSČ v Bratislave. Po etape, kedy sa hlásil k obvineniam tzv. buržoáznych nacionalistov, sa tiež pričínil o ich rehabilitáciu. Pritom podľa niektorých svedectiev bol jediným, kto si pred rokom 1968 pripúšťal možnosť Husákovej „gomulkizácie“.¹³⁶ Jeho obava sa naplnila a po roku 1968 sa aj on zaradil do radov vylúčených.

Dokonca jeden z účastníkov konferencie – František Oktavec – sa ešte sám stal obeťou politického procesu. Počas druhej vlny pohonu na domnelých buržoáznych nacionalistov v rokoch 1958–59 bol po neopatrnom vyjadrení v kruhu známych zatknutý a odsúdený v inscenovanom procese proti tzv. martinským encyklopedistom. Na slobodu sa dostal až v roku 1963.¹³⁷

Český historik Jiří Doležal, ktorý sa v roku 1953 tiež prejavil niektorými veľmi schematickými výkladmi dejín, podľa všetkého prešiel výrazným vývojom. V roku 1968 ho nachádzame ako spoluautora „Čiernej knihy“ o okupácii, a v roku 1977 na zozname prvých signatárov Charty 77.¹³⁸

Spleť osudy účastníkov konferencie nám opätovne potvrdzujú potrebu pestrejšej palety farieb pri vykresľovaní nedávnej minulosti a jej aktérov.

Záver a poučenie

Pri celkovom hodnotení konferencie musíme súhlasiť s tým, že zúčastnení nekriticky preberali mnohé politické interpretácie histórie a vykonštruované tvrdenia z politických procesov, a tak im zároveň prepožičiavali punc vedeckosti.¹³⁹ Lenže, ako je z opísaného vidno, nezodpovedalo by pravde charakterizovať konferenciu len ako formálne vedecké posvätenie vopred určených stranických interpretácií. Jej priebeh skôr zodpovedal duchu slov historika V. Bystrického: „Stranícka byrokracia na to jednoducho intelektuálne nemala, aby dokázala precízne formulovať výsledky, ku ktorým mali dospieť historici [...]. Boli viacerí vedeckí pracovníci, ktorí iniciatívne a nadšene pripravovali podklady pre smernice, ako majú vyznieť vedecké výsledky výskumu. Nemožno zabudnúť na atmosféru doby po februárového vývoja, keď u značnej časti spoločnosti, a v spoločenských vedách zvlášť, rezonovali dočasne alebo momentálne nadšené predstavy o budovaní krajších zajtrajškov.“¹⁴⁰ Aj pri akceptovaní dobových veľmi nahrubo

136 HÜBL, Milan: *Cesty k moci*. Praha 1990, s. 42.

137 Podľa informácií od kolegu Tomáša Černáka.

138 ČERNÝ, Bohumil: *Jiří Doležal (18. 10. 1925 - 4. 1. 1991)*. In: Český časopis historický, ročník 89, č. 3/91, s. 472 - 473. Za upozornenie na tento prameň ďakujem kolegovi Michalovi Macháčkovi.

139 JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 30 - 31.

140 BYSTRICKÝ, Valerián: *Hudek, Adam: Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 - 1968 (recenzia)*. In: Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy, 2011, roč. 5, č. 1. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/-/hudek-adam-najpolitickjsia-veda-slovenska-historiografia-v-rokoch-1948-1968-> [prístupné 31. 10. 2014].

vymedzených téz a vykonštruovaných obvinení, bolo prípustné celé spektrum rôznych interpretácií, z ktorých niektoré boli bližšie a iné ďalej od pravdy, niektoré zjednodušovali a iné sťažovali možnosť prepracovať sa k objektívnejšiemu hodnoteniu dejín. Tým, že sa ešte len stavali základy interpretácie a takmer v ničom neexistoval konsenzus, bolo toto spektrum až prekvapujúco široké. V niektorých veciach dokonca širšie, než kedykoľvek potom až do roku 1990.

Preto nesúhlasím s Jozefom Jablonickým v tej časti jeho hodnotenia konferencie, kde tvrdí, že „*len niektoré príspevky si napriek istej jednostrannosti zasluhujú pozornosť*“¹⁴¹. To môže byť pravda z hľadiska poznávania histórie SNP, ale nie z hľadiska poznávania vývoja historiografie SNP. Tým by sme rezignovali na skúmanie istej časti problematiky, nezaslúžene dávali do jedného vreca všetkých účastníkov konferencie, zatvárajúc oči pred ich názorovými diferenciami, ale tiež sa ochudobnili o šancu skúmať, z čoho a ako postupne klíčila neskoršia reformná historiografia. Najmarkantnejšie azda v prípade Bohuša Gracu.

Ďalším, aj pre dnešok poučným rozmerom konferencie bola názorná ukážka, akú zásadnú rolu môže zohrať dostupnosť archívnych prameňov a profesionálna v narábaní s nimi. O archívoch a všeobecne dostupných prameňoch k SNP vtedy ešte prakticky nebolo možné hovoriť. Celková mentalita sa pohybovala vo sfére „kto má aké materiály“.¹⁴² Historici vychádzali z toho mála, čo mali k dispozícii a k čomu sa, v podstate, náhodne dostali. Často to boli len informácie a interpretácie od aktívnych politikov, nimi dodané (a selektované) materiály alebo tvrdenia z publicity politických procesov. Síce vnímali potrebu kritického pohľadu na pramene, ktoré mali, ale nedržali sa zásady, že závery môžu byť len natoľko spoľahlivé, nakoľko sú relevantné a úplné pramene, z ktorých k nim dospeli. Tak historici preberali vtedy všeobecne prijímané, no faktami nedostatočne podložené výklady udalostí. Pod tlakom akútnej potreby formulovania nejakej „historickej pravdy“ sa neozval upozorňujúci hlas, že dostupná pramenná báza nestačuje na akýkoľvek relevantný záver. U mnohých to bol viac tento faktor, než vedomé krivenie pravdy, čo viedlo k osvojeniu si a opakovaniu dobových interpretácií. A trvalo ešte veľmi dlho, než sa vybudovala sieť archívov, sprístupnili ich fondy a historici preštudovali dostatok rôznorodých pôvodných prameňov, ktoré postupne naštrbili a nakoniec celkom zlomili ich apriórnu akceptáciu dobových politických interpretácií.

Pozorný čitateľ nemohol prehliadnuť mnohé paralely opísaného s dnešnou situáciou. Nemyslím len spory o základnú líniu interpretácie SNP, ktoré sa dnes nanovo otvárajú (paradoxne zvyčajne z iniciatívy predstaviteľov opačného extrému politického spektra): otázka či SNP bolo slovenské, československé, prosovietske...; či komunistom šlo primárne o boj proti fašizmu alebo za sociálnu revolúciu a získanie moci; problém sústredenia sa len na vrcholových pred-

141 JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 31.

142 *Stenografický záznam konferencie*, s. 34, 95, 191.

staviteľov verzus široké ľudové vrstvy; problém sústredenia sa len na negatívne javy atď. Ešte dôležitejšie paralely sa týkajú vtedajších chýb historikov z nastupujúcej generácie i spomedzi účastníkov politického zápasu, ktorí spravili hrubú čiaru za všetkým, čo súviselo s predchádzajúcim režimom a s pocitom oslobodenia sa od prekonaného začali stavať interpretáciu dejín nanovo. Bezvýhradne sa hlásiac k novému režimu a nemajúc sa o čo iné oprieť, prebrali aj jednostranné spolitizované interpretácie víťazov, v politike síce bežné, no pre objektívnu históriu škodlivé. Preto v nasledujúcich rokoch museli zviest' náročný zápas o postupné oslobodzovanie sa od týchto nánosov.

Kto by si azda namýšľal, že dnešná etapa je voči takýmto neduhom imúnna, bude prekvapený. Rovnako ako koncom päťdesiatych a v priebehu šesťdesiatych rokov, aj dnes časť historikov pociťuje rovnakú potrebu oslobodiť sa od „*politckej instrumentalizácie najnovších dejín za účelom legitimizácie postkomunistického vývoja*“.¹⁴³ Je to príkladom toho, ako sme odsúdení opakovať staré chyby, pokiaľ sa nad ne bohorovne vyvýšime, namiesto toho, aby sme sa snažili pochopiť, z čoho vznikli, a poučili sa z nich.

The first conference about the Slovak National Uprising (8–9 December 1953)

The Slovak National Uprising (1944) became a foundation act of the post-war Czechoslovak state. As such, its historical interpretation was of major political importance. After the criticism and subsequent arrests of the so-called “Slovak bourgeois nationalists”, accused in part also of the crimes against the Uprising, there was an interpretational vacuum of the Uprising. As the 10th anniversary of the event was approaching, the regime decided to resolve this situation by initiating a major academic conference. Here, former resistance fighters, historians, and politicians gathered to “openly and critically” discuss the history of the Uprising. Despite the still pervasive atmosphere of fear, the discussion featured actual confrontations of varying views. Particularly active were Slovak intellectuals who were historically close to “bourgeois nationalists” and who had successfully resisted the most extreme elements of the ultra-left interpretation offered by radical younger historians.

143 HUDEK, Adam: *Totalitno-historické rozprávanie ako dedičstvo normalizačnej historiografie*. In: *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 1. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/-/totalitno-historicke-rozpravanie-ako-dedicstvo-normalizacnej-historiografie> [prístupné 7. 4. 2016].

REFLEXIA NORMALIZÁCIE NA SLOVENSKU¹

NORBERT KMEŤ

Spoločensko-politickej situácii v 70. a 80. rokoch 20. storočia sa na Slovensku venuje značná pozornosť. Napriek tomu je však rozšírený názor, že normalizácia je ešte stále nespracovaná téma. Vyplýva to aj z porovnávania dosiahnutých výsledkov s Českou republikou a Poľskom. Po Novembri 1989 boli udalosti späté s normalizáciou súčasťou života každého občana. V popredí záujmu boli vtedy iné témy, a to najmä rok 1968, politické perzekúcie v 50. rokoch, slovensko-české vzťahy. Začiatkom 90. rokov nastalo spochybňovanie Slovenského národného povstania (SNP). K obrodnému procesu boli zriadené Komisie vlády na úrovni federálnej a slovenskej pre analýzu historických udalostí z rokov 1967–1970. Vznikli začiatkom roka 1990 a svoje aktivity ukončili koncom roka 1992.

Záujem, resp. nezáujem o skúmanie normalizačného obdobia determinovala aj prístupnosť materiálov, či už z proveniencie Štátnej bezpečnosti (ŠtB) alebo komunistickej strany. Disidentská spisba sa začala postupne vydávať, a tak sa stala dostupnou pre každého. V roku 1990 Miroslav Kusý vydal knihu *Na vlnách Slobodnej Európy*, ktorá obsahuje jeho príspevky odvysielané v rokoch 1987–1989 na tejto rozhlasovej stanici. V poslednej kapitole sú uverejnené niektoré dokumenty týkajúce sa politicko-súdného procesu s bratislavskou päťkou.² V tom istom roku vydal tiež súbor písomností viažucich sa k rokom 1976–1982 pod názvom *Závadné písomnosti*. Cieľom ich zverejnenia bolo „*podat' svedectvo o istej dobe, ako som ju* (t. j. M. Kusý – poznámka autora) *v danej chvíli videl vo svojich rôznych písomných prejavoch: a podať tiež svedectvo o sebe – teda o tom, ako som v tej dobe konal a rozmýšľal a ako som sa v nej aj sám vyvíjal.*“³ Najuznávanejšia analýza nástupu normalizačného režimu od Milana Šimečku *Obnovenie poriadku* bola tiež publikovaná v roku 1990 vo vy-

1 Práca vznikla v rámci riešenia úlohy APVV-0627-12.

2 Tomuto procesu sa venoval napríklad MARUŠIAK, Juraj: *Bratislavská päťka*. In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov. Súdny, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava 2013, s. 241–258; JAŠEK, Peter: *Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989*. In: *Pamäť národa*, r. 2014, č. 3, s. 33–59.

3 KUSÝ, Miroslav: *Závadné písomnosti*. Bratislava 1990, s. 5–6.

davateľstve Archa.⁴ Ján Čarnogurský publikoval 17 prípadov politicko-súdnej perzekúcie z rokov 1975–1985.⁵ Vilém Prečan pripravil na vydanie knihu dokumentov *Charta 77. 1977–1989*.⁶ Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny zverejnil v roku 1990 materiál o stave lesov na Slovensku, ktorý vznikol „*v 1988 v nadväznosti na Bratislavu/nahlas.*“⁷

Disidenti, ľudia z nezávislých iniciatív, tajnej cirkvi, alebo aj osoby, ktoré písali do „zásuvky“ (t. j. súkromná spisba), sa konfrontovali s textami, ktoré normalizačný režim povoľoval vydávať. Touto spisbou títo ľudia bez ohľadu na ich konfrontačnú úroveň s komunistickou mocou „*pripravili vlastne o minulosti celú vrstvu spoločenskovedných, živedcov a žiublicistov.*“⁸ Tieto slová Jolany Kusej platia určite na Jozefa Jablonického, ktorý počas normalizácie napísal obrovské množstvo samizdatov.⁹ Posledné jeho prednovembrové dielo vyšlo vo vydavateľstve Obzor 1990 pod názvom *Povstanie bez legend*. Okrem knižných vydaní niektoré samizdaty uverejnil napríklad v roku 1990 časopis *Fragment K*, a to M. Kusého, M. Šimečku, H. Ponickéj, I. Kadlečíka, D. Tataruku, V. Prečana, J. Jablonického, L. Vaculíka, D. Šimka, F. Mikloška a ďalších. Podobne v časopise *Filozofia* a *Historický časopis* publikovali štúdie J. Jablonického, M. Kusého, J. Mlynárika, M. Šimečku a ďalších autorov. Na stránkach týchto vedeckých časopisoch sa objavovali aj práce, ktoré vyšli najprv v samizdate alebo v exile a po roku 1989 oficiálne v Československu.¹⁰ Postup-

4 Toto vydanie obsahuje predslov M. Šimečku z roku 1980 napísaný pre talianske vydanie a „doslov V. Prečana k druhému českému zahraničnému vydaniu“. V knihe je uverejnená aj informácia o M. Šimečkovi a jeho bibliografia prác vydaných po roku 1970.

5 Táto publikácia bola vydaná v Berne v roku 1986 pod názvom „*Vydajú vás*“ vďaka Gabi Arnowej, ako to uvádza Anton Selecký v Predhovore vydavateľa. In: ČARNOGURSKÝ, Ján: *Vážni ich za vieru*. Bratislava 1990, s. 7.

6 Edícia týchto dokumentov vyšla vďaka spolupráci Československého dokumentačného strediska nezávislé literatúry s Ústavem soudobých dějin ČSAV a vydavateľstvom ARCHA.

7 *Slovensko. Slovenské lesy – otázka existenčná*. Bratislava 1990.

K Bratislava/nahlas pozri napríklad HUBA, Mikuláš – PODOBA, Juraj (eds.): *Bratislava/nahlas po desiatich rokoch*. Bratislava 1998; HUBA, Mikuláš – IRA, Vladimír – ŠUŠKA, Pavel (eds.): *Bratislava/nahlas - ako výzva*. Bratislava 2008; HUBA, Mikuláš: *Ideál – skutočnosť – mýtus. Príbeh bratislavského ochranárstva*. Banská Bystrica 2008.

8 KUSÁ, Jolana: *Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. In: KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František: *Život v slove a život slovom*. Bratislava 1995, s. 9.

9 Blížšie pozri: JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004; JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články 2*. Bratislava 2006.

10 Napríklad Peter Mulík v Historickom časopise č. 1/1991 sa venoval knihe Antona Hlinku „*Sila slabých a slabosť silných*. Cirkev na Slovensku v rokoch 1945–1989“; Ivan Kamenec v anotácii v Historickom časopise č. 3/1991 priblížil knihu M. Kusého „*Eseje*“; Dušan Kováč v Historickom časopise č. 2/1993 reflektoval prácu Jana Patočku „*Kacírske eseje o filozofii dejín*“; Ivan Kamec recenzoval v Historickom časopise č. 3/1994 knihu Jozefa Jablonického „*Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*“. V časopise *Filozofia* č. 6/1990 sa Tatiana Sedová venovala práci Václava Bělohradského „*Krise eschatologie neosobnosti* (K Patočkově pojetí evropského dědictví)“; Július Strinka vo *Filozofii* č. 2/1991 priblížil knihu Miroslava Kusého „*Na vlnách Slobodnej Európy*“; Karol Kollár vo *Filozofii* č. 5/1991 sa zamýšľal nad knihou Václava Havla „*Do různých stran*“. Raisa Kopsová vo *Filozofii* č. 8/1992 pripomenula samizdat Miroslava Kusého „*Marxizmus a ekologická kríza*“.

ne k nim začali pribúdať texty reflektujúce obdobie normalizácie. V časopise *Filozofia* uverejnili rozlúčkovú reč Miroslava Kusého *Za Jaromírom Kopsom*.¹¹ Jeho pamiatku si pripomenuli aj v časopise *Sociológia*.¹² V *Historickom časopise* uverejnili samizdat Jozefa Jablonického z roku 1979 *Obrátené hodnoty*, v ktorom polemizoval s normalizačnou interpretáciou SNP. V poznámke redakcia napísala, že „z iniciatívy aparátikov KSČ bol vyradený z aktívneho vedeckého života“. Zároveň opublikovali stať Jána Mlynárika *Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948–1989)*. Autor v poznámke uviedol, že „táto štúdia vznikla v apríli 1989. O niekoľko mesiacov neskôr vývoj krajiny zmietol normalizátorov a ich ospevovateľov z radov historikov“.¹³ V časopise *Sociológia* publikovali text Jána Pašiaka *Vstup vojsk Varšavskej zmluvy (Sociologický výskum desiatich dní augusta 1968, jeho história a osudy)*. Výsledky výskumu sa porovnávali s Čiernou knihou o okupácii Československa.¹⁴ V tom istom čísle zverejnili štúdiu Ludmily Benkovičovej *Rok 1968 vo výsledkoch dobových výskumov*. V práci využila realizované výskumy verejnej mienky z rokov 1970, 1971, 1978 a 1980.¹⁵

V roku 1991 sa pokračovalo vo vydávaní samizdatov. Išlo napríklad o časť listov, ktoré písal z väzenia M. Šimečka rodine.¹⁶ Ďalej to bola publikácia *Križ vo svetle pravdy*, ktorá obsahuje dokumenty Jána Chryzostoma Korca o postavení katolíckej cirkvi v rokoch normalizácie¹⁷, alebo tiež kniha Františka Mikloška *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 - 1989*. Ivanovi Kadlečikovi v roku 1991 vydal Slovenský spisovateľ knihu *Vlastný horoskop*. V nasledujúcom roku mu vyšli knižne *Epištoly* vo vydavateľstve ARCHA a *Rapsódie a miniatúry* v brnianskom vydavateľstve Atlantis. Hana Ponická vydala v tom istom vydavateľstve *Lukavické zápisky*.¹⁸ Čitateľa sa mohli zoznámiť aj s ďalšími prácami Milana Šimečku, ktoré vyšli pod názvom *Kruhová obrana*. V prvej polovici 90. rokov 20. storočia niektoré vydavateľstvá pokračovali vo vydávaní textov, ktoré vznikli v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Spomienkové dielo J. Ch. Korca *Od barbarskej noci. Na Slobode* (1993) je venované obdobiu normalizačného režimu a vzťahu moci k cirkevným záležitostiam. O rok neskôr bol publikovaný pôvodný samizdat obsahujúci

11 *Filozofia*, r. 1990, č. 1, s. 217.

12 *Sociológia*, r. 1990, č. 2, s. 215.

13 *Historický časopis*, r. 1990, č. 3, s. 420–433; s. 398–419.

14 PAŠIAK, Ján: *Vstup vojsk Varšavskej zmluvy. (Sociologický výskum desiatich dní augusta 1968, jeho história a osud)*. In: *Sociológia*, r. 1990, č. 5, s. 561–572.

15 BENKOVIČOVÁ, Ludmila: *Rok 1968 vo výsledkoch dobových výskumov*. In: *Sociológia*, r. 1990, č. 5, s. 573–578.

16 Na vydanie ich pripravil Martin Milan Šimečka pod názvom „Svetelná znamení“. Vyšli v nakladateľstve ARCHA.

17 Druhé doplnené vydanie vydalo nakladateľstvo LÚČ v roku 2005 pod názvom „Slová pre život. Svedectvá doby (1969:1989), diel 2.“

18 Na Slovensku vyšla táto práca v roku 2004 vo vydavateľstve Michala Vaška. Oproti predchádzajúcim dvom vydaniám sem Hana Ponická zaradila text „Praha v jeseni 1977“, v ktorom opisuje stretnutie s Jaroslavom Seifertom, keď mu blahoželala k 75. narodeninám.

svedectvá k Sviečkovej manifestácii.¹⁹ Zachovaná korešpondencia Ludvíka Vaculíka a Ivana Kadlečika vyšla knižne v roku 1994 pod názvom *Poco rubato*, ako aj zápisky Pavla Straussa z rokov 1984 - 1985. V rokoch 1994 a 1995 vydal osobné materiály k postaveniu katolíckej cirkvi v komunistickom režime Viktor Trstenský.²⁰ Niektoré dokumenty k Združeniu katolíckych duchovných Pacem in Terris pripravil na vydanie Ján Šimulčík v roku 2002. Tlačou vyšli tiež texty Marcela Strýka.²¹

V roku 1994 pri príležitosti 50. výročia SNP vrcholila protipovstalecká kampan, ktorá mala jednoznačný cieľ, a to „pod rúškom boja proti komunizmu legendarizovať čiernu totalitu, ktorá svoj osud spojila s nacistickým Nemeckom“, čo pripomenul Jozef Jablonický v knihe *Glosy o historiografii SNP*.²² Obsah tejto knihy tvorí – okrem poslednej kapitoly – samizdat *O historiografii SNP* z roku 1980. Knižne táto jeho práca prvýkrát vyšla v Toronte v roku 1983.

Z množstva tu spomenutých samizdatov vydaných po roku 1990 vyplýva, že obdobie normalizácie a disentu nebolo celkom terra incognita a mohlo sa teda systematickejšie spracovávať. Vysvetlení, prečo sa tak nestalo a z akých dôvodov, je niekoľko. Na Slovensku sa začalo po zmene režimu otvorene spochybňovať SNP, pričom však väčšina spoločnosti nemenila svoje pozitívne stanovisko k SNP.²³ Prvá verejná prednáška J. Jablonického súvisela s interpretáciou SNP v období normalizácie a päťzväzkovou prácou *Dejiny Slovenského národného povstania*, a najmä s jej piatym zväzkom *Encyklopédia SNP a odboja* (1984), na ktorú reagoval v čase jej vzniku. Známe Jablonického *Prvé poznámky o jednej encyklopédii*, a to štvrté samizdatové vydanie datované 5. májom 1986, sú v súčasnosti prístupné každému záujemcovi.²⁴ Tieto Poznámky tvorili súčasť prvých verejných vystúpení Jozefa Jablonického po 17. novembri 1989 a vzbudili mimoriadny záujem verejnosti. Ľubomír Lipták v roku 1990 pripomenul: „Je hanba, že prvú verejnú prednášku J. Jablonického neusporiadala žiadna historická inštitúcia ani spoločnosť“.²⁵

19 Túto publikáciu vydalo vydavateľstvo LÚČ tiež v roku 2008.

20 Bližšie pozri: TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemôžem mlčať*. Bratislava 1994; TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemôžem mlčať*. Bratislava 1995.

21 STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*. Košice 1996 (editori: Ladislav Snopko a Daniel Liška); STRÝKO, Marcel: *Medzi smrťou a ľzou*. Košice 1996 (zostavil Erik Groch).

22 JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994, s. 143.

23 Bližšie pozri napríklad: PEKNÍK, Miroslav: *Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989*. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné povstanie 1944 súčasť európskej antifacistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava 2009, s. 425–453; TÍŽIK, Miroslav: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*. Bratislava 2011, s. 283–308; ZEMAN, Milan: *Kombinácia metód pri interpretácii fenoménu - príklad sviatku 29. august 1944 v kvantitatívnych výskumoch*. In: *Sprístupňovanie výsledkov sociologických výskumov verejnosti a dátové služby v spoločenských vedách na Slovensku*. Dostupné na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2240_attach_zeman.pdf

24 Sú publikované v JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články 2*. Bratislava 2006, s. 515 - 684.

25 LIPTÁK, Ľubomír: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999, s. 105.

Nielen posledné dve desaťročia, ale vlastne celé obdobie komunistického režimu je súčasťou vyrovnávania sa s minulosťou, či už individuálnou alebo kolektívnou. Zo zmeny politických pomerov vyplývala pre spoločenských vedcov nutnosť vysporiadať sa s obdobím, v ktorom väčšina z nich aktívne pôsobila na pracoviskách, kde sa plnili ideologické požiadavky komunistického režimu. Rozchod s obdobím mocenského monopolu komunistickej strany bol jednoduchý: odsúdil sa komunistický režim a, povedané slovami M. Šimečku, kúpený ideový tovar sa vymenil za iný.²⁶ Odmietnutie všetkého, čo sa spájalo nielen s normalizáciou, ale aj so štyridsaťročnou vládou komunistov, prebehlo tiež vo vedeckých spoločnostiach. V prípade Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) vznikol v decembri 1989 akčný výbor a ten mal pripraviť Valné zhromaždenie SHS. Uskutočnilo sa 31. januára 1990 a historici sa na ňom „*prihlásili k revolučným zmenám začatým 17. novembra 1989. Odmietli praktiky zasahovania totalitnej moci do historiografie, poukázali na konkrétne prejavy normalizačnej činnosti v spoločenskovedných disciplínach a rozhodli sa všemožne prispieť k objasňovaniu bielych miest našich dejín*“.²⁷ Podporovali objektívne zhodnotenie deformácií a konštatovali, „*že SHS po roku 1968 nevyhlásila ani jedného svojho člena z politických dôvodov*“.²⁸ Ospravedlnili sa za to, že nevystúpili na obranu perzekvovaných a boli za ich rehabilitáciu.²⁸ V správe akčného výboru Slovenskej filozofickej spoločnosti 24. apríla 1990 pripomenuli, že hodlajú ukončiť jedno obdobie činnosti. Poznali dôvody rozchodu s minulosťou a „*je tým bolestivejší, čím viac sme boli súčasťou tejto minulosti. Kritický postoj voči nej je súčasne kritikou nás samotných, a preto sme mravne zaviazaní zaujať k nej určitý postoj. (...) Filozofi - marxisti ako členovia strany sa nemôžu zbaviť spoločodpovednosti, pretože totalitný systém podporovali a boli jeho súčasťou*“.²⁹

Časť sociológov sa dostala koncom 80. rokov 20. storočia do konfliktu s režimom. Priebeh týchto sporov a stanoviská sociológov zverejnili v časopise *Sociológia* v roku 1990. Išlo najmä o interpretáciu diskusie z konferencie Československej sociologickej spoločnosti pri ČSAV konanej 12.–13. decembra 1988. Sociológovia Z. Bútorová, P. Frič, V. Krivý, A. Miltová, I. Radičová, S. Szomolányi, I. Vašečka reagovali na interpretáciu tejto diskusie, ako ju prezentoval na stránkach časopisu *Tvorba* začiatkom roka 1989 Karel Rychtař.³⁰ V Liste prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi z dňa 6. septembra 1989 sa M. Bútorová, Z. Bútorová, I. Dianiška, J. Filadelfiová, P. Frič, P. Guráň, V. Krivý, A. Križanová, V. Ondruš, S. Radič, I. Radičová, S. Szomolányi, M. Vášaryová a I. Vašečka žiadali zastaviť trestné stíhanie bratislavskej päťky. Róbert Roško v liste z 11. septembra 1989 adresovanom generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ Milošovi

26 ŠIMEČKA, Milan: *O daních z hlouposti*. In: ŠIMEČKA, Milan: Kruhová obrana. Bratislava 1992, s. 104–108.

27 *Historický časopis*, r. 1991, č. 4–5, s. 541.

28 *Historický časopis*, r. 1990, č. 4, s. 617.

29 *Filozofia*, 45, 1990, č. 4, s. 446.

30 Bližšie pozri: *Sociológia*, r. 1990, č. 4, s. 465–490.

Jakešovi rovnako požadoval zastavenie trestného stíhania J. Čarnogurského a M. Kusého.³¹ Zmenu režimu sociológovia prijali rýchlo a mnohí z nich sa spoločensky angažovali v prebiehajúcich zmenách. Róbert Roško k tomu začiatkom roka 1990 pripomenul, že „*Slovenská sociologická spoločnosť na rozdiel od mnohých iných spoločenskovedných spoločností v predstihu nastúpila cestu rehabilitácie svojich apartheidových členov (Pašiak, Lahuha, Bárto, Minárik, Šťastný, Jánošík atď.), i keď šlo predbežne o tichú, neokázalú a nedôslednú rehabilitáciu*“.³²

V roku 1990 postupne všetky spoločenskovedné odbory zaujali k spoločensko-politickým zmenám pozitívne stanovisko a zanikli tie odbory, ktoré boli najužšie spojené s ideológiou režimu, išlo napríklad o vedecký komunizmus, vedecký ateizmus, politickú ekonómiu a pod.

Proces sebaspytovania nie je jednoduché časovo ohraničiť. Niektorí z humanitných vedcov, ktorí boli členmi komunistickej strany, si verejne priznali zlyhanie, iní prešli zmenu mlčaním a ďalší sa začali venovať novým témam alebo zmenili vednú disciplínu. Väčšina z nich však realizovala ideový rozchod s dovtedajšími proklamovanými politickými názormi; bez akéhokoľvek bližšieho vysvetlenia sa z komunistov stali prevažne pravicovo zmýšľajúce osoby, nacionalisti, liberáli a pod. Prijaté riešenie nepoukazovať si navzájom na členstvo v komunistickej strane bolo všeobecne akceptované. Vzniknutá situácia sa označovala aj stavom „klietka“, pretože pasca „*zaklapla takmer dokonale – boli väznení, a zároveň boli svojimi spoluväzňami*“.³³ Snaha obísť obdobie normalizácie vyplýva aj z toho, že v spoločnosti pretrvával strach, a to z minulosti.³⁴ Prenášanie zodpovednosti za to, čo sa odohrávalo v spoločnosti od februára 1948 do novembra 1989, na anonymný totalitný systém bolo jednoduchým a celospoločensky uplatňovaným riešením. Ivan Kamenec v apríli 1991 na X. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti pripomenul, že je to „*módne, nesporné pohodlné, žiaľ nie úprimné a pravdivé*“.³⁵

K celospoločenským vysvetleniam nezájmu o normalizáciu môžeme priradiť aj pretrvávajúcu averziu voči všetkému, čo je označované za československé a čo zastupuje pojem čechoslovakizmus. S týmito pojmi je v slovenskom prostredí späté presadzovanie pokroku a vyšších mravných princípov, na ktorých by mala fungovať spoločnosť. Disent je napríklad podľa Ivana Kadlečika „*životný postoj, existenciálny fenomén: nepragmatický, neutilitárny*“.³⁶ Označiť občiansky dissent na Slovensku nálepkou čechoslovakizmu jasne znamená jeho odmietnutie, v ktorom sa odzrkadľuje protičeskoslovenské klíšé akceptované

31 *Sociológia*, r. 1990, č. 3, s. 402–407.

32 *Sociológia*, r. 1990, č. 3, s. 241.

33 BÚTOROVÁ, Zora - FRIČ, Pavel - ROSSOVÁ, Tatiana - DOBROVODSKÝ, Mário: *Rok po: vývoj politickej scény na Slovensku v zrkadle výskumov*. In: *Sociológia*, r. 1991, č. 5–6, s. 441.

34 Bližšie pozri: KOPSOVÁ, Raisa: *Strach z normalizácie a normalizácia strachu*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 68.

35 KAMENEC, Ivan: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000, s. 84.

36 KADLEČÍK, Ivan: *Epištoly*. Bratislava 1992, s. 174.

časťou spoločnosti. Prezentovanie a schvaľovanie takýchto postojov dehonestuje nielen československú myšlienku, ale aj všetkých účastníkov prvého, druhého československého odboja a demokratickú zložku tretieho odboja. Na absolútne dezavovanie občianskeho disentu z vyššie spomenutých ideových pozícií, na čo už upozornila napríklad Raisa Kopsová³⁷, sa podujal spisovateľ Vladimír Mináč, ktorý bol v rokoch 1968–1971 členom ÚV KSČ a od roku 1971 členom ÚV KSS, poslancom Slovenskej národnej rady a predsedom Matice slovenskej (1974–1990). Podľa neho „slovenský intelektuálny disent nebol samostatný, neurobil bez Prahy ani krok, bol československý a vo svojich politických dôsledkoch aj čechoslovácky. Aj do sveta či vôbec na svetlo božie sa dostával iba cez český samizdat alebo s jeho pomocou, iba cez Prahu získal akú-takú známosť nielen v západných politických a publicistických kruhoch, ale aj v rozhodujúcich nadáciách, nebol len krstený Vltavou, ale ňou aj živý.“ Do tejto skupiny disidentov zaradil Milana Šimečku, Miroslava Kusého, u ktorého pripomenul marxizmus, Dominika Tatarku, Ivana Kadlečíka, u ktorého československosť odvodzoval „zo starého luteránskeho návyku a z novej náklonnosti na linke Vaculík – Kadlečík“. Priradil k nim ešte Hanu Ponickú. Pre všetkých z občianskeho disentu bolo podľa V. Mináča charakteristické, že „mali spoločnú nielen pražskú pomoc, ale aj pražskú starostlivosť: strážila ich, preverovala ich existenciu, ich príjmy a ich výdavky, ich záľuby a ich citové náklonnosti, predĺžená ruka pražskej politickej polície“.³⁸ K vyjadreniam V. Mináča uvediem ešte Ivana Kadlečíka, ktorý napísal, že „československý disent v posledných dvadsiatich rokoch zohrievaný na svojom srdci len vznešené mravné a politické ideály. Vo svojej bezmocnosti vysielal do sveta príklady odvážnej oddanosti k slobode, demokracii a ľudským právam“.³⁹

Na adresu osôb, ktoré spochybňujú disent, sa v roku 1996 Jozef Jablonický v rozhovore s Ľubošom Kubínom vyjadril nasledovne: „Autori týchto tvrdení vôbec nepoznajú disent na Slovensku, neboli v opozícii voči komunistickému totalitnému režimu. Po novembri 1989 mudrujú o problémoch disentu tak, aby obišli svoje vtedajšie postoje“.⁴⁰ Toto atakovanie a spochybňovanie disentu, samizdatovej či ineditnej produkcie nastalo preto, lebo nie je „integrálnou súčasťou kultúrneho povedomia, imanentnou zložkou slovenského filozofického a duchovného života“.⁴¹

Obširnejšia vyššia citácia z Mináčových názorov nie je náhodná. Pre podstatnú časť spoločnosti na Slovensku predstavuje totiž vrcholnú intelektuálnu

37 KOPSOVÁ, Raisa: *Na margo úvah o slovenskom filozofickom disente*. In: *Filozofia*, r. 1996, č. 4, s. 253–257.

38 MINÁČ, Vladimír: *Návraty k prevratu*. Bratislava 1993, s. 29, 31.

39 KADLEČÍK, Ivan: *Epištoly*. Bratislava 1992, s. 89.

40 *Prvý rozhovor s tretou generáciou*. In: *Quo vadis Slovensko*, r. 1996, č. 1, s. 16. Pozri ďalej napríklad: JABLONICKÝ, Jozef: *Fragment o histórii*. Bratislava 2009, s. 501–502.

41 KOPSOVÁ, Raisa: *Na margo úvah o slovenskom filozofickom disente*. In: *Filozofia*, r. 1996, č. 4, s. 253.

osobnosť, ktorá ovplyvnila ich spôsob videnia samých seba. Popri ňom za druhú takúto osobnosť označil filozof František Novosad historika Ľubomíra Liptáka, pretože „*obaja sa stali tvorcami identity súčasných generácií*“.⁴² K V. Mináčovi treba uviesť, že sa angažoval v kampani vedenej proti A. Solženicynovi. Tento jeho text uverejnený v denníkoch *Pravda* a *Rudé právo* 2. februára 1974 v skrátenej forme uverejnili „*Slovenské pohľady*“ v roku 1991.⁴³ Vladimír Mináč patrí k tým osobám, ktoré po roku 1989 prešli z deklaratívneho socialistického, či proletárskeho internacionalizmu na pozície konzervatívno-národné či nacionalistické. Potvrdzuje to aj jeho vyjadrenie z roku 1993: „*Ako komunista som zlyhal, ale ako Slováčok stojím na okraji budúcnosti. Komunizmus padol, hor sa na národné témy*“, ktorý 20. septembra 2007 pripomenul v parlamente František Mikloško.⁴⁴

Pavel Paška, predseda NR SR (2006–2010), odhalil 1. septembra 2007 k päťnástemu výročiu prijatia Ústavy SR a Deklarácie o zvrchovanosti SR pamätnú tabuľu na budove, v ktorej sídlila Slovenská národná rada. Na tabuli je uvedené Mináčovo vyjadrenie, že „*pre nás je právo nad všetkými právami, to je naša zvrchovanosť, pre nás je ústava nad všetky ústavy, to je Ústava slobodnej Slovenskej republiky*“.⁴⁵ Proti tomuto aktu protestoval napríklad Pavol Minárik, vtedajší poslanec NR SR za KDH, ktorý v otvorenom liste pripomenul: „*Je mimoriadne nechutné takto rehabilitovať komunistický režim prostredníctvom človeka, ktorý ho podporoval a nikdy sa za to neospravedlnil*“.⁴⁶

Na septembrovej schôdzi Národnej rady SR v roku 2007 F. Mikloško, poslanec NR SR za KDH, reagoval na slová predsedu vlády SR Róberta Fica, ktoré odzneli pri otváraní Matičných slávností v spomínanom roku. Zmienil sa o novembrových demokratoch, ktorí v marci 1992 so šraubovákmi v rukách, slobodne a demokraticky odstraňovali exponát J. Markuša. Pripomenul si „*15. výročie tejto trestnej výpravy*“ a ospravedlnil sa za konanie iných.⁴⁷ Išlo o výstavu *Nezávislej literatúry na Slovensku v rokoch 1969–1989* zorganizovanú v roku 1992 Maticou slovenskou a Slovenskou národnou knižnicou.⁴⁸ František Mikloško v parlamente povedal, že v marci 1992 demontovali vlastné exponáty na

42 <http://www.tyzden.sk/doma/vidime-sa-najmae-cez-liptaka-a-minaca.html>

43 Bližšie pozri: *Ako sa kulo železo / kak zakalaľas stal / ako sa voda sypala / ako sa piesok lial* (MINÁČ, V.: Solženicyn a tí druhí; HRABOVSKÁ, K.: O Solženicynovi ešte raz; KRNO, M.: Nepostavia mu pomník. In: *Slovenské pohľady*, r. 1991 č. 6, s. 128 - 130.

Znenie textu V. Mináča pozri na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1974/2/2/2.png>; <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1974/2/2/3.png>

44 <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=13&termNr=4>

K V. Mináčovi pozri napríklad MATEJOVIČ, Pavel: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava 2014;

45 <http://www.sme.sk/c/3467655/minac-poburil.html>

46 http://www.ta3.com/sk/reportaze/54038_minarik-ziada-pasku-neosadit-pamatnu-tabulu-s-citatom-minaca

47 Siedmy deň rokovania 13. schôdze Národnej rady Slovenskej republiky 20. septembra 2007 o 9.07 hodine, 99-100. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=181382>

48 V tomto čase bola okrem martinskej výstavy ešte jedna v Prahe pod názvom V.Z.D.O.R. Bližšie pozri KUSÁ, Jolana: *Dve výstavy nezávislej literatúry*. In: *Filozofia*, r. 1992, č. 12, s. 767–768.

výstave a nie exponát J. Markuša. K tomuto kroku pristúpili až po písomnej výzve adresovanej správcovi Matice slovenskej Štefanovi Hanakovičovi. Požiadali ho, aby stiahol z výstavy exponáty J. Markuša. V prípade, že to neurobí, mal po 7. marci 1992 z výstavy stiahnuť exponáty signatárov. Pod tento list sa podpísalo 16 osôb, a to: Milan Hamada, Ivan Hoffman, Pavel Hruží, Jozef Jablonický, Vladimír Jukl, Silvester Krčméry, Miroslav Kusý, Ján Langoš, Martin Lauko, Albert Marenčin, Juraj Meliš, František Mikloško, Rudolf Sikora, Martin Šimečka, Desana Tatarková za Dominika Tataru a Július Vanovič. V písomnom stanovisku pripomenuli, že J. Markušovi vyšla v roku 1987 kniha „*Záujem o plánovanie a záujmy v plánovaní*“ a uviedli z nej dva citáty.⁴⁹ Tretí citát bol z publikácie „*Súhrnná prognóza vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja SSR do roku 2010 (Záverečná syntéza)*“, vydanéj ako interná publikácia Ekonomického ústavu SAV v roku 1988.⁵⁰ F. Mikloško požiadala R. Fica, aby sa ospravedlnil vyššie spomínaným osobám, pretože „*sú to všetko ľudia, ktorí za slobodu a demokraciu platili v živote dlhoročným väznením alebo násilným umlčaním v oblasti umenia a vedy*“.⁵¹

Vzťah spoločnosti k obdobiu normalizácie vyplýva tiež z toho, že ľudia si pamätajú najmä 80. roky 20. storočia. Podľa ich vtedajšieho materiálneho zabezpečenia skreslene posudzujú celé obdobie komunistického režimu. Na Slovensku nie je problém s odsúdením štyridsaťročnej vlády komunistickej strany, veď parlament prijal v marci 1996 zákon o nemorálnosti tohto obdobia.⁵² Päťdesiate roky sú spájané prevažne s krutými represiami režimu, šesťdesiate roky najmä s uvoľnením spoločensko-politických pomerov a normalizácia zas s účinkovaním G. Husáka ako generálneho tajomníka ÚV KSČ a neskôr aj prezidenta ČSSR. V dostupných výskumoch verejnej mienky respondenti väčšinou odpovedajú na otázku, ako posudzujete, hodnotíte (a pod.) komunistický režim. Ide tu o celkové vnímanie monopolnej vlády komunistickej strany. Vyskytujú sa však aj komparatívne otázky, na základe ktorých sa skúma legitimita komunistického a demokratického režimu. Výsledky sú viac-menej nerozhodné, čo je ovplyvnené znením otázky. Často sa skúma spokojnosť či nespokojnosť s oboma formami politického zriadenia.

49 V liste uviedli citát zo strany 6, a to: „V knihe ide teda o pokus priložiť ruku, prispieť aspoň malou tehličkou k veľkému dielu, ktoré stojí pred všetkými statočnými ľuďmi, čo berú vec socializmu vážne“. Zo strany 263 uviedli tieto slová: „Ukázali sme, že v tomto podstatnom ohľade sú vyhliadky socializmu/komunizmu výborné: na rozdiel od kapitalizmu vyvážený rozvoj vertikálnych i horizontálnych vzťahov v plánovaní nie je zahataný nijakou neprekročiteľnou prekážkou“. In: *List signatárov správcovi Matice slovenskej*. Za poskytnutie kópie listu ďakujem Dr. Františkovi Mikloškovi.

50 Z tejto publikácie uviedli citát zo strany 15, a to: „Úspech prestavby a celého budúceho vývinu Slovenska i Československa predpokladá, že ju bude viesť vedúca politická sila našej spoločnosti, komunistická strana...“.

51 Siedmy deň rokovania 13. schôdze Národnej rady Slovenskej republiky 20. septembra 2007 o 9.07 hodine, s. 99–100. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=181382>

52 Vo februári 1996 súhlasilo alebo viac súhlasilo s takouto právnou normou 46 % oslovených. Nesúhlasil, resp. viac nesúhlasil ako súhlasil rovnaký počet respondentov. Ani s jednou touto skupinou sa nestotožnilo 18 % opýtaných. *Názory*, r. 1996, č. 1, s. 44–45.

Slabší záujem o posledné dve desaťročia komunistického režimu – v porovnaní so susednými štátmi – sa vysvetľuje najmä nárastom nacionalizmu na Slovensku a rozpadom Československa. Napätie vo vzájomných slovensko-českých vzťahoch sa odvodzuje od neriešenia rozporov z predchádzajúceho obdobia, čo sa prejavilo už pri príprave novej československej ústavy koncom 80. rokov 20. storočia.⁵³ Vzniknutá politická situácia po roku 1993 vyvolávala obavy o udržanie demokratického zriadenia. Výsledkom bolo zjednotenie sa všetkých proti tým, ktorých reprezentoval Vladimír Mečiar. Zápas proti tejto politike vytvoril situáciu spoločného nepriateľa a rola jednotlivca v predchádzajúcich rokoch prestala byť prvoradá. Nadviazalo sa na ideový odkaz Novembra '89 a uplatnil sa povestný bod nula. Vo vedeckej obci to znamenalo aj to, že väčšina sa nepriznáva k svojim prácam publikovaným pred rokom 1989. V prípade sociológov Bohumil Búzik pripomenul, že „*pre nezainteresovaného pozorovateľa vzniká dojem, akoby mnohí slovenskí sociológovia svoju vedeckú kariéru začali až po roku 1990*“.⁵⁴ Existuje tu ešte spoliehanie sa na to, že výmenou generácií sa problém vyrieši a nikto nebude musieť vysvetľovať, čo a ako robil počas normalizácie. Je však otáznave, či nastupujúca generácia spoločenských vedcov bude mať záujem o hlbšie skúmanie obdobia normalizácie.

Na Slovensku neexistuje inštitúcia, či už verejná (štátna) alebo súkromná, ktorá by sa systematicky venovala zhromažďovaniu samizdatov a ďalších materiálov vzniknutých mimo oficiálnych štruktúr komunistickej moci, v porovnaní s Českou republikou (Československé dokumentační středisko, Libri Prohibiti, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) alebo Poľskom (Instytut Karta). Na Slovensku sa niektoré samizdaty a exilové publikácie nachádzajú v Slovenskom národnom archíve a v Archíve Ústavu pamäti národa. Dokumenty súvisiace s protirežimovou aktivitou osôb hlásiacich sa k maďarskej národnosti sú uložené vo Fórum inštitúte. Samizdaty, ktoré boli počas normalizácie v obehu najmä medzi evanjelickými a.v. veriacimi, sú prístupné v Slovenskom evanjelizačnom stredisku. Ide o práce venované cirkevným dejinám, vieroučnú literatúru, zamyslenia, úvahy, kázne, biblické vedy, beletriu, ako aj diela Kristíny Royovej. Sú tu tiež k dispozícii práce, preklady, štúdie a komentáre V. Roháčkovej.⁵⁵ Archív Milana Šimečku je na Filozofickom ústave SAV. Ob-

53 ŽATKULIAK, Jozef: *Spory o novú ústavu v druhej polovici 80. rokov XX. storočia*. In: Historický časopis r. 2008, č. 1, s. 161–190.

Detailne sa česko-slovenským vzťahom venoval RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava 1998, s. 271–307; RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. Bratislava 2002, s. 15–65; RYCHLÍK, Jan: *Příprava nové ústavy v období přestavby a česko-slovenské vztahy*. In: *Odvaľujem balvan*. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava - Banská Bystrica 2013, s. 401–410.

54 BÚZIK, Bohumil: *Od kritiky teórie k empirizmu*. In: *O kontinuitu a modernu*. Bratislava 1997, s. 24.

55 K Viere Roháčkovej bližšie pozri HOLECZY, Daniel E.: *Životopisy. Kristína Royová, Jozef Roháček, Ružena Vraná, Viera Roháčková*. 1991.

sahuje aj samizdaty Milana Šimečku, Miroslava Kusého a rukopisy Mariána Várossa a Svätopluka Štúra. V Ústave politických vied SAV sú uložené kópie niektorých samizdatov Jozefa Jablonického, ktoré však už boli publikované v troch zväzkoch, a to *Samizdat o odboji - I., II.* a *Samizdat o disente*. Informácie o samizdatoch vydaných na Slovensku sú prístupné širokej verejnosti vďaka editorskej činnosti Rudolfa Lesňáka v publikácii *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945–1989*.⁵⁶ Obsahujú aj zmienky o slovenských občianskych samizdatoch, ukážky z niektorých textov a informácie, kde sú tieto písomnosti uložené.⁵⁷ Určité časti samizdatových a straníckych dokumentov z rokov 1984–1989 sú zverejnené napríklad v publikácii „*November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990)*“.⁵⁸ Tlačou vyšli aj písomnosti Alexandra Dubčeka.⁵⁹

Materiály vypracované ŠtB sú zverejnené nielen v rámci širšie koncipovaných dokumentových edícií, ale aj v samostatných publikáciách. Ide napríklad o editorskú prácu Pavla Žáčka⁶⁰. Jerguš Sivoš je editorom dokumentov *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974–1989*. Vydal ju Ústav pamäti národa v roku 2008 a je prístupná aj na internete.⁶¹ Peter Balun pripravil na vydanie niektoré dokumenty ŠtB z roku 1988.⁶² Dokumenty ŠtB zverejňuje najmä časopis *Pamäť národa*.⁶³

Systematickejšie spracovanie 70. a 80. rokov 20. storočia bolo problematické aj preto, lebo dlho neboli prístupné materiály ŠtB. Jozef Jablonický v roku 1996 poznamenal, „že bez znalosti dokumentácie bývalej ŠtB sa o disente bude ťažko písať. Svedectvá a spomienky bývalých disidentov majú len parciálny význam“.⁶⁴ V súčasnosti sú však materiály ŠtB prístupné v Archíve Ústavu pamäti národa. Podobne dokumenty KSS je možné študovať v SNA. Treba však pripomenúť, že

56 Túto prácu pozitívne hodnotil napríklad Ivan Kamenec v anotácii uverejnenej v Historickom časopise, r. 1999, č. 1, s. 140–141.

57 LESŇÁK, Rudolf: *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945–1989*. Bratislava 1998, s. 212–213.

58 *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990)*. Bratislava 1999.

Publikáciu spracovali Viera Hlavová, Alžbeta Sedliaková, Michal Štefanský a Jozef Žatkuliak.

59 DUBČEK, Alexander: *Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963–1990*. Bratislava 2002 (zostavovatelia: Jozef Žatkuliak, Ivan Laluha); *Cesty k novembri 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka*. Bratislava 2000.

60 Pozri napríklad: ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. *Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície. Zrkadlo komunistickej moci*. Bratislava 2002; ŽÁČEK, Pavel: *V čele ŠtB. Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície*. Bratislava 2006.

61 http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/XII-sprava-ZNB.pdf

62 *1988. Rok pred zmenou. Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009.

63 Pozri napríklad JAŠEK, Peter – SIVOŠ, Jerguš: *Aktivity tajnej cirkvi v predvečer pádu komunistického režimu očami dokumentov Štátnej bezpečnosti*. In: Pamäť národa, r. 2014, č. 3, s. 72–99; JAŠEK, Peter: *Mozaika dokumentov o aktivitách Štátnej bezpečnosti v období prestavby koncom 80. rokov 20. storočia*. In: Pamäť národa, r. 2011, č. 2, s. 55–68; JAŠEK, Peter – SIVOŠ, Jerguš: *Sledovanie vnútorného nepriateľa. Rok 1984*. In: Pamäť národa, r. 2010, č. 2, s. 52–71; BALUN, Peter: *Nežná revolúcia v hláseniach zvolenskej Štátnej bezpečnosti*. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 4, s. 57–69.

64 *Quo Vadis*, r. 1996, č. 1, s. 16.

zachované písomnosti ŠtB a komunistickej strany môžu bádatelia zo Slovenska študovať tiež v archívoch ČR.

Z obdobia normalizácie sa v súčasnosti venuje najväčšia pozornosť spracovaniu činnosti ŠtB.⁶⁵ K disentu, spoločnosti⁶⁶, ľudským právam⁶⁷, tajnej cirkvi⁶⁸, náboženským spoločnostiam⁶⁹, maďarskej menšine⁷⁰, spoločenskovedným ob-

65 Pozri napríklad: PEŠEK, Jan: *Pohl'ad štátnej moci na disent v „ére prestavby“*. In: November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Bratislava 1999, s. 45–53 (editori: Jan Pešek – Soňa Szomolányi); *Kritika&Kontext 4*, r. 2001, č. 2–3, s. 15–43; PEŠEK, Jan: *Normalizácia a Štátna bezpečnosť*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003, s. 47–59 (editori: Norbert Kmeť a Juraj Marušiak); RAGAC, Radoslav: *Zvláštne finančné prostriedky v podmienkach Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava*. In: Pamäť národa, 3, r. 2007, č. 2, s. 68–72; SIVOŠ, Jerguš: *Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa*. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 3, s. 39–67; SIVOŠ, Jerguš: *Správa kontrarozvedky v Bratislave – XII. Správa ZNB*. In: Pamäť národa, r. 2007, č. 1, s. 48–68; STRAPCOVÁ, Katarína: „Pravicoví oportunisti“ pod dohľadom ŠtB. In: Pamäť národa, r. 2008, č. 3, s. 47–60.

66 Pozri napríklad MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská spoločnosť za normalizácie*. In: *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie, Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie. Liberecký seminár 2001*. Bratislava 2003, s. 109–153.

67 KUSÝ, Miroslav: *Ľudské práva a slobody v období rokov 1968–1989*. In: KOGANOVÁ, Viera – LEŠKA, Dušan – MESEŽNIKOV, Grigorij: *Demokracia a obrana ľudských práv, teória, prax, medzinárodná úprava*. Bratislava 1996, s. 202–220; ŽATKULIAK, Jozef: *Ľudské práva v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a slovenská a česká spoločnosť*. In: *Historický časopis*, 55, 3, 2007, s. 531–558; KMEŤ, Norbert: *Disent a ľudské práva*. In: *Studia Politica Slovaca*, r. 2008, č. 1, s. 5–20.

K Hnutiu za občiansku slobodu pozri napríklad: DUBOVSKÝ, Patrik: *Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku*. In: JAŠEK, Peter (ed.): *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava 2012, s. 209–217; ČARNOGURSKÝ, Ján: *Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno 2010, s. 57–66 (editor Vladimír Goněc); KMEŤ, Norbert: *Disent, ľudské práva a HOS*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2010*, s. 39–55.

68 Pozri PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969–1989*. Bratislava 2004; DLUGOŠ, František: *Prenasledovanie veriacich spišskej diecézy v rokoch 1948–1989*. Spišské Podhradie 2003; DLUGOŠ, František: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči*. Levoča 2000; LETZ, Róbert: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2001 (editori: František Mikloško, Gabriela Smolíková, Peter Smolík; k normalizácii pozri s. 284–335); ŠIMULČÍK, Ján: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969–1989*. Prešov 2000; ŠIMULČÍK, Ján: *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov 2001; ŠIMULČÍK, Ján: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov 1998; ŠIMULČÍK, Ján: *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Prešov 1997; *Sviečková manifestácia I. Štúdie, spomienky a svedectvá*. Bratislava 2015 (zostavili: Peter Jašek, František Neupauer, Ondrej Podolec, Pavol Jakubčín); DUBOVSKÝ, Patrik: *Sviečková demonštrácia*. In: Pamäť národa, 4, 2008, č. 1, s. 35–51; DUBOVSKÝ, Patrik: *Akcia „Vir“*. In: Pamäť národa, 2007, č. 2, s. 32–44; CHALUPECKÝ, Ivan: *Boj komunistov proti levočskej púti*. In: Pamäť národa, 11, 2015, č. 3, s. 46–55.

69 BEDNÁRIK, František: „*Po problematike nelegálnych náboženských siekt...*“ I. In: *Slovenský národopis*, r. 1998, č. 3, s. 359–379; BEDNÁRIK, František: „*Po problematike nelegálnych náboženských siekt...*“ II. In: *Slovenský národopis*, r. 1998, č. 4, s. 494–514.

70 MARUŠIAK, Juraj: *Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003, s. 222–279; SANDOR, Eleonóra: *Zmena režimu maďarskými očami*. In: *Maďari na Slovensku (1989–2004)*. Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Šamorín 2008, s. 29–58; KOPASZ, László: *Maďarská inteligencia na Slovensku na sklonku normalizácie*. In: Pamäť národa, r. 2014, č. 3, s. 3–21.

lastiam⁷¹, umeniu⁷², divadlu⁷³, ekonomike⁷⁴ či športu⁷⁵ sú vypracované čiastkové štúdie. Osobitná pozornosť sa venovala Vyhláseniu k deportáciám židov zo Slovenska z októbra 1987.⁷⁶ Etnológovia sa zamerali napríklad na školské slávnosti⁷⁷, samozásobovanie obyvateľov⁷⁸ a hodnotové orientácie počas normalizácie⁷⁹.

K významným osobnostiam československého disentu patrí Milan Šimečka. O jeho diele a živote sa hovorilo na niekoľkých vedecko-spomienkových podujatiach a s obsahom príspevkov, ktoré na nich odzneli, sa záujemca môže oboznámiť v samostatných zborníkoch. Milan Šimečka zomrel 24. septembra 1990. V nekrológu uverejnenom v časopise *Filozofia* Július Strinka na záver poznamenal, že „*k Šimečkovmu literárnemu dielu sa budeme neraz vracat'. Filozofický ústav SAV si pokladá za svoju povinnosť zhromaždiť jeho roztrúsené práce, spracovať a zhodnotiť ich a takisto zhodnotiť význam tohto originálneho mysliteľa - humanistu*“.⁸⁰

Tento zámer sa začal postupne naplňovať. Dňa 20. septembra 1991 sa v Bratislave uskutočnilo sympóziu a spomienkový večer k M. Šimečkovi. Cieľom bolo spoznávanie jeho života a diela, od ktorého „*sa bude odvíjať celá naša nasledujúca, prepáče mi to slovo, „šimečkológia“*“. *Nie je to pekné slovo a nepoužil som ho ironicky. Mám tým na mysli iba skutočnosť, že Milan Šimečka je*

71 BAKOŠ, Vladimír: *Normalizačný hon na štrukturalizmus*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003, s. 77–105; BENŽA, Mojmir: *Slovenská etnológia v 70. rokoch 20. storočia*. In: tamtiež, s. 128–136; MLYNÁRIK, Ján: *Osudy slovenskej historiografie a historikov za normalizácie 1969–1989*. In: tamtiež, s. 137–147; JABLONICKÝ, Jozef: *Historiografia za normalizácie (1969–1989)*. In: tamtiež, s. 148–151; GÁFRIK, Michal: *O normalizačnej praxi v literatúre a v literárnej vede*. In: tamtiež, s. 152–183; SLAVKOVSKÝ, Peter: *Vedecké syntézy druhej polovice 20. storočia – výzvy i limity*. (Etnografický atlas Slovenska, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry). In: *Etnologické rozpravy*, r. 2006, č. 1, s. 16–29, http://www.uet.sav.sk/download/ER_2006-1.pdf

72 Pozri napríklad: SIKOROVÁ, Eugénia: *Umenie na okraji (Poznámky k situácii slovenského výtvarného umenia v r. 1970–1990)*. In: *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996, s. 96–125; BARTOŠOVÁ, Zuzana: *Napriek totalite. Neoficiálna slovenská výtvarná scéna sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia*. Bratislava 2011.

73 Pozri napríklad: PODMAKOVÁ, Dagmar: *Vplyv politicko-spoločenských premien na divadelné umenie. Spomienky, fakty a súvislosti*. In: PROFANTOVÁ Zuzana a kol.: *Hodnota zmeny - zmena hodnoty. Demarkačný rok 1989*. Bratislava 2009, s. 103–128.

74 Pozri napríklad: ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia: *Ekonomické aspekty normalizácie*. In: Slovensko a režim normalizácie, s. 184–200.

75 GREXA, Ján: *Športoví funkcionári v rukách Štátnej bezpečnosti*. In: *Pamäť národa*, r. 2014, č. 2, s. 3–33; GREXA, Ján: *Šport v tieni ŠtB*. In: *Pamäť národa*, r. 2013, č. 3, s. 53–78.

76 Bližšie pozri: *Kritika&Kontext*, r. 1999, č. 1, s. 4–41.

Text vyhlásenia je publikovaný aj v ČARNOGURSKÝ, Ján: *Videné od Dunaja*. Bratislava 1997, s. 122–125.

77 SEGEOVÁ, Lucia: *Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia*. In: *Etnologické rozpravy*, r. 2006, č. 2, s. 28–61, http://www.uet.sav.sk/download/ER_2006-2.pdf

78 ZAJONC, Juraj: *Pri stole pracujúcich alebo tekvica ako ananás*. In: *Etnologické rozpravy*, r. 2006, č. 2, s. 188–205, http://www.uet.sav.sk/download/ER_2006-2.pdf

79 RATICA, Dušan: *Etnologický výskum hodnotových orientácií v období 70. a 80. rokov 20. storočia – výsledky a limitácie*. *Etnologické rozpravy*, r. 2006, č. 2, s. 179–187, http://www.uet.sav.sk/download/ER_2006-2.pdf

80 *Filozofia*, r. 1990, č. 4, s. 512.

fenomén, ktorým sa budeme dlho zaoberat'“.⁸¹ Vo vedeckej časti zborníka sú publikované štúdie Viléma Prečana: *Veľké a malé dejiny Milana Šimečky*, Petra Zajaca *Estetickosť ako životný princíp u Milana Šimečku*, Jána Uhra *K Šimečkovej kritike utopizmu*⁸² a Júliusa Strinku *Systémové zmeny očami Milana Šimečku*.⁸³ Na spomienkovom večeri vystúpili Ivan Hoffman, Eva Kantůrková, Ivan Kadlečík, Jiřina Šiklová, Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund, Jozef Jablonický, Gerry Turner, Miroslav Kusý. Vlasta Chramostová a Ladislav Chudík čítali z knihy *Kruhová obrana*. Juraj Špitzer otvoril výstavu venovanú M. Šimečkovi. Na vydaní zborníka *Veľké a malé dejiny Milana Šimečku* spolupracovali J. Kusá a A. Münzová.⁸⁴ V časopise *Filozofia* v roku 1992 zverejnili Šimečkovu esej *Společenství strachu*⁸⁵ a *Bondyho dejiny filozofie (nevědecká recenze)*.⁸⁶

Na Filozofickom ústave SAV pripravili na vydanie zborník *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*.⁸⁷ *Stať Kontinuita myslenia v diskontinuite dejín – Milan Šimečka (1930–1990)* napísala J. Kusá. Zamerala sa nielen na jeho práce z obdobia normalizácie, ale aj zo šesťdesiatych rokov. Súčasťou publikácie je bibliografická príloha článkov M. Šimečku z rokov 1966–1969 a november 1989–1990. Uverejnili zoznam rukopisov M. Šimečku, M. Kusého, Mariana Várossa a Svätopluka Štúra, ktoré sú v Archíve Milana Šimečku na Filozofickom ústave SAV. Ďalšiu časť bibliografie tvoria autori, ktorí publikovali v samizdate a v exile. Súčasťou je zoznam politicko-literárnych a kresťanských samizdatových časopisov. Túto časť zostavili R. Kopssová, J. Kusá a Katarína Hradíleková.⁸⁸

Záujem o dielo M. Šimečku pretrvával. V časopise *Filozofia* zverejnili v roku 1994 jeho prednášku napísanú v októbri 1982 *Svět s utopiami, nebo bez nich pre Colston symposium 1983: Utopias Unlimited*. Venoval ju V. Prečanovi.⁸⁹ V roku 1995 bola usporiadaná konferencia *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Jej organizátorom bola Nadácia Milana Šimečku. V roku 1996 bol vydaný zborník príspevkov z tejto konferencie, do ktorého boli zaradené taktiež dva texty M. Šimečku, a to *Loučení s utopií* a *Obnovení svobody*. Okrem nich zborník obsahuje state J. Kusej *O povahe skutočnosti Milana Šimečku*, R. Kopssovej

81 KUSÝ, Miroslav. In: *Veľké a malé dejiny Milana Šimečka*. Bratislava 1992, s. 16.

82 Pozri tiež: *Filozofia*, r. 1992, č. 1, s. 30–33.

83 Pozri tiež: *Filozofia*, r. 1992, č. 1, s. 34–38.

84 Tento zborník reflektoval Ivan Kamenec. Pripomenul útoky pokútnych publicistov, ktorí začali „proti mŕtvemu autorovi a jeho dielu útočiť, hoci ho vôbec nepoznajú a zdá sa, že ani poznať nechcú. Ide im iba o krátkodobú politickú konjuktúru, proti ktorej práve Milan Šimečka nastavil svoj myšlienkový potenciál.“ In: *Historický časopis*, r. 1992, č. 5, s. 639.

85 *Filozofia*, r. 1992, č. 3, s. 148–161.

86 *Filozofia*, r. 1992, č. 4, s. 234–236.

87 KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František: *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*. Bratislava 1995. Editor: Raisa Kopssová. Túto prácu reflektoval napríklad Karol Kollár: *Príspevok k dejinám slovenského nezávislého sociálno-filozofického myslenia*. In: *Filozofia*, 50, 1995, č. 11, s. 642–644.

88 *Život v slove a život slovom*, s. 96–126.

89 *Filozofia*, r. 1994, č. 2, s. 94–99.

O smútku z všadeprítomnej minulosti, P. Zajaca *Hybridná spoločnosť (Šimečkova koncepcia demokracie a dnešná slovenská spoločnosť)*. Elena Letňanová prispela do zborníka textom *Moje spomienky na Milana Šimečku*. Do tohto zborníka napísali príspevky aj F. Fundárek, P. Pithart, J. Vohryzek, J. Šiklová, M. Hrabik Samal, E. Sikorová, F. Guldan, S. Abrahám, S. Szomolányi, M. Zemko, M. Gbúrová, B. Zala a J. Štrasser.⁹⁰

V publikácii Filozofického ústavu SAV *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí* je osobitná kapitola venovaná filozofickému disentu. J. Kusá napísala do nej štúdiu *Kontinuita filozofického myslenia M. Šimečku v diskontinuite dejín* a Ján Uher text *Kritika sociálnych utópií v živote a diele Milana Šimečku*. Raisa Kopsová sa zaoberala filozofickým disentom na Slovensku v rokoch normalizácie.⁹¹

Jolana Kusá a Raisa Kopsová pripravili na vydanie zachovalú korešpondenciu Milana Šimečku z rokov 1981 - 1982, ktorú adresoval z vyšetrovacej väzby rodine. Publikácia *Listy z väzenia, dopisy z väzení* obsahuje tiež list M. Kusého prezidentovi ČSSR G. Husákovi. Jej súčasťou je aj Šimečkova esej *Být ve vězení*, list M. Kusého M. Šimečkovi a Šimečkov list advokátovi. V roku 1999 okrem tejto knihy vyšiel v časopise *Kritika&Kontext* profil Milana Šimečku. V rámci neho boli uverejnené state V. Prečana *Velké a malé dějiny Milana Šimečky*, M. Kusého *Milan Šimečka a dnešek*, P. Zajaca *Estetickosť ako životný princíp u Milana Šimečku*. Druhú časť profilu tvoria spomienky a reflexie Jána Čarnogurského, Václava Havla, Ivana Kadlečíka, Agnešy Kalinovej, Ivana Klímu, Edy Kriseovej, Jolany Kusej, Františka Mikloška, Almy Münzovej, H. Gordona Skillinga, Zuzany Szatmáry, Jiřiny Šiklovej a Ludvíka Vaculíka.⁹²

V roku 2000 uplynulo desať rokov od úmrtia M. Šimečku. V dňoch 21. a 22. septembra 2000 bolo zorganizované vedecké a spomienkové podujatie k jeho osobnosti. S referátmi na ňom vystúpili V. Prečan, S. Abrahám, P. Zajac, J. Marušiak, M. Kusý, J. Šiklová, N. Kmeť, J. Kusá, Z. Bartošová, R. Kopsová, S. Čechová. Súčasťou konferencie bola tiež prezentácia knihy M. Kusého a M. Šimečku *Velký brat a Velká sestra. O strate skutočnosti v ideológii reálneho socializmu*. Táto ich spoločná práca bola vydaná samizdatovo na jar 1980. O jej exilové knižné vydanie sa zaslúžil Martin Kvetko, ktorému sa za túto aktivitu autori 8. januára 1985 poďakovali listom.⁹³ V Toronte v roku 1984 vyšla táto práca pod názvom *Európska skúsenosť s reálnym socializmom*. Jej reflexiu a rozbor jej obsahu predstavila čitateľom R. Kopsová v časopise *Filozofia* v roku 1992.⁹⁴ Domáceho vydania sa dočkala až o šesťnásť rokov neskôr a spolupracovali na ňom V. Prečan s J. Gruntorátom.

90 Bližšie pozri: *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996.

91 *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: INFOPRESS 1998 (editori: Karol Kolár, Andrej Kopčok, Tibor Pichler).

92 *Kritika&Kontext*, r. 1999, č. 3–4, s. 45–117.

93 *Naše snahy*, r. 1985, č. 2, s. 4–5.

94 KOPSOVÁ, Raisa: *Demystifikácia skutočnosti*. In: *Filozofia*, r. 1992, č. 12, s. 771–773.

Jolana Kusá a Raisa Kopsová pripravili na vydanie ďalšie eseje M. Šimečku pod názvom *Společenství strachu a jiné eseje* v roku 2003. Na príprave spolupracovali V. Prečan a J. Gruntorát.

Niektoré texty M. Šimečku boli tiež uverejnené v publikácii *Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú... Pocta Jozefovi Jablonickému* vďaka V. Prečanovi pod názvom *Milan Šimečka o živote a dejinách. Útržky korespondencie a tri literárni texty z doby bezčasi (1979–1985)*. K svojmu rozhodnutiu napísal: „Milan Šimečka (1930–1990) do sborníku k sedemdesátinám Jozefa Jablonického bohužel už přispět nemůže, usoudil jsem však, že by tu jako autor přece jen neměl chybět. Tím spíš, že neodmyslitelně patřil do onoho svérázného ghetta, v němž se ocitl Jozef Jablonický, když se rozhodl chodit jen po vlastních nohou a myslet jen svou vlastní hlavou, ať byla cena za takovou svéhlavost sebevyšší. Platilo to i naopak, stejně tak patřil Jablonický do světa Šimečkova“.⁹⁵ Časopis *Studia Politica Slovaca* uverejnil v roku 2010 texty Norberta Kmeťa *Cesta Milana Šimečku k disentu* a Juraja Marušiaka *Šimečkovo zmáhanie sa s utópiou a jeho cesta k otvorenej spoločnosti*.⁹⁶

Okrem osobnosti M. Šimečku sa pozornosť venovala aj ďalším disidentom. V časopise *Kritika&Kontext* č.1/2000 vyšiel profil J. Jablonického. Medzi jeho autormi sú Ján Čarnogurský, Ivan Kamenec, Dušan Kováč, František Mikloško. Z časopisu *Mosty* prevzali text Viléma Prečana, ktorý napísal pri príležitosti 65. narodenín J. Jablonického. O J. Jablonickom a Mlynárikovej práci *Diaspóra historiografie* písal Ondrej Červený. Juraj Marušiak sa venoval Jablonického prácam. Norbert Kmeť pripomenul súdny proces, v ktorom po roku 1990 musel J. Jablonický dokazovať pravdivosť informácií o posudzovaní jeho knihy *Z ilegality do povstania*. V rámci tohto profilu boli uverejnené texty spred roka 1989, a to V. Prečana *Historik proti násiliu*, M. Kusého *O čistote historického remesla* (k päťdesiatinám Jozefa Jablonického) a J. Mlynárika, ktorý napísal vo vyšetrovacej väzbe a ktorý je súčasťou jeho knihy *Ruzyňské meditace*. Okrem toho profil obsahuje rozhovor S. Abraháma s J. Jablonickým, výber z myšlienok J. Jablonického a výberovú bibliografiu. V publikácii vydané v roku 2005 *Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú... Pocta Jozefovi Jablonickému* je aj stať R. Kopsovej *Recepcia Jozefa Jablonického v disidentskom spoločenstve*.⁹⁷ Osobnosťou Jozefa Jablonického sa zaoberali tiež v knihe *Odvaľujem balvan*.⁹⁸

95 „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ *Pocta Jozefovi Jablonickému*. Bratislava 2005, s. 247–276.

96 KMEŤ, Norbert: *Cesta Milana Šimečku k disentu*. In: *Studia Politica Slovaca*, 3, 2010, č. 2, s. 155–158; MARUŠIAK, Juraj: *Šimečkovo zmáhanie sa s utópiou a jeho cesta k otvorenej spoločnosti*. In: *Studia Politica Slovaca*, 3, 2010, č. 2, s. 140–154.

97 Autorka publikovala tento text pod názvom *Recepcia „historického remesla“ vo filozofickom disidentskom spoločenstve* v časopise *Filozofia* č. 10/2003.

98 Bližšie pozri ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Z ilegality do povstania (Kapitoly z občianskeho odboja)*. Význam diela. In: *Odvaľujem balvan*. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 328–335; MARUŠIAK, Juraj: *Režim normalizácie (1969–1989) a jeho charakteristiky v kontexte „kauzy Jablonický“*. In: tamtiež, s. 347–364; SI-

Prácam Miroslava Kusého sa intenzívnejšie venovala R. Kopsová. V zborníku *Život v slove a život slovom* uverejnila stať *Reflexívny disent - črty k portrétu Miroslava Kusého*. V roku 2003 sa v časopise *Filozofia* zaoberala jeho prácami zo 60. rokov 20. storočia.⁹⁹ V ďalšej štúdiu sa zamerala na jeho tvorbu počas normalizácie.¹⁰⁰ V časopise *Kritika&Kontext* č. 3/2003 bol uverejnený profil M. Kusého. Autormi jednotlivých príspevkov sú Ján Budaj, Ján Čarnogurský, Silvia Miháliková, František Novosád, Vilém Prečan, Zuzana Szatmáry, Jiřina Šiklová, Martin M. Šimečka, Ludvík Vaculík. V tomto profile redakcia uverejnila tiež úryvok z prvého rozhovoru s druhou generáciou, ktorý je súčasťou knihy M. Kusého a M. Šimečku *Veľký brat a Veľká sestra*. Druhý rozhovor je korešpondenčný a na otázky S. Abraháma odpovedal M. Kusý.

Podobný profil ako v prípadoch M. Šimečku, J. Jablonického a M. Kusého pripravili v časopise *Kritika&Kontext* č. 1/2001 o Dominikovi Tatarkovi.¹⁰¹ Meno D. Tatarku nesie aj literárna cena, ktorá bola udelená napríklad I. Kadlečíkovi a J. Jablonickému. Osobitná monografia je venovaná Ivanovi Kadlečíkovi.¹⁰² Z ďalších osobností sa pozornosť venovala tiež L. Hanusovi¹⁰³ a J. Ch. Korcovi.¹⁰⁴ Personálna bibliografia bola vypracovaná aj Hane Ponickéj s úvodným slovom M. Kovačku.¹⁰⁵ Z osobností sa pozornosť venovala aj Alexandrovi Dubčekovi.¹⁰⁶

Zborník *Život v slove a život slovom* obsahuje ešte jednu stať J. Kusej *Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. Pripomína v nej problémy s interpretáciou pojmov, ktoré sú súčasťou disentu. Rôzne chápanie termínov neoficiálna, nelegálna, ilegálna či ineditná literatúra spôsobuje problémy súvisiace s preberaním tých pojmov, ktoré nachádzame v materiáloch vypracovaných najmä Štátnou bezpečnosťou. Za najvhodnejší pojem považuje samizdat, ktorý skutočne vystihuje spisbu disidentov, ľudí z nezávislých štruktúr.

VOŠ, Jerguš: *Štátna bezpečnosť a hon na falzifikátora slovenských dejín*. In: tamtiež, s. 365 - 389; BLAŽEK, Petr: *Akce „Anti“*. *Sledování historika Jozefa Jablonického příslušníky IV. Správy SNB při jeho dvou pražských cestách*. In: tamtiež, s. 390 - 397; ČELKO, Vojtech: *Sila charakteru a odvahy*. In: tamtiež, s. 398–400.

99 KOPSOVÁ, Raisa: *Miesto Miroslava Kusého v slovenskej filozofii 60tych rokov*. In: *Filozofia* r. 2002, č. 10, s. 683–697.

100 KOPSOVÁ, Raisa: *Pohľad na tvorbu Miroslava Kusého v období normalizácie*. In: *Filozofia*, r. 2004, č. 10, s. 740–756.

101 D. Tatarkovi sa venovala napríklad aj BATOROVÁ, Mária: „*Vnútna emigrácia*“ ako gesto slobody (*Dominik Tatarka a Ludvík Vaculík po roku 1968*). In: *World Literature Studies*, r. 2009, č. 2, s. 58–75.

102 Bližšie pozri: MATEJOVIČ, Pavel: *Ivan Kadlečík*. Bratislava 2001.

103 Pozri napríklad: FUNDÁREK, František: *Problém kulturnosti v diele Ladislava Hanusa*. In: *Život v slove a život slovom*. Bratislava 1995, s. 78–95; FUNDÁREK, František: *Ladislav Hanus – významná postava katolíckeho disentu na Slovensku*. In: *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996, s. 53–59; LETZ, Róbert: *Osobnosť verzus moc - Ladislav Hanus*. In: *Pamäť národa*, r. 2007, č. 2, s. 22–31.

104 Pozri: *Život a dielo Jána Chryzostoma Korca*. Bratislava 1999; *K životnému jubileu J. E. Jána Chryzostoma kardinála Korca*. Trnava 2004; *Ján Chryzostom Korec: Personálna bibliografia (1948–2004)*. Bratislava 2005 (zostavila Anežka Strihová).

105 PONICKÁ, Hana: *Personálna bibliografia*. Banská Bystrica 2002 (zostavila Mária Hruzová).

106 Bližšie pozri: *Cesty k novembri 1989. Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava 2000.

túr. Týmto výrazom sa rozlišuje ich spisba nielen od oficiálne vydávanej, ale aj od ineditnej, ktorou je „rukopis nevydaný žiadnym spôsobom, odpočívajúci v zásuvke“. Veľa ich prác ostalo len v tejto podobe, nad čím vyslovila J. Kusá ľútosť, pretože keby len časť textov Svetozára Štúra, Mariana Várossa, Ladislava Hanusa vyšla v samizdate, „*znamenalo by to značné ovplyvnenie mladej generácie, kontinuitu duchovného vnímania a prežívania, ktorú teraz pracne skladáme z čriepok*“.¹⁰⁷ K takýmto prácam môžeme priradiť napríklad román Júliusa Vanoviča *Kronika nepriznaného času*, ktorý napísal v druhej polovici 70. rokov 20. storočia, ale vydaný bol až v roku 2008. V roku 2014 vydal knihu *Zápisky z mŕtveho času/Antimemoáre*.

Ďalší pojem, ktorý sa interpretuje rôzne, je disident. Podľa J. Kusej „*ide o prejavované, komunikované iné, odlišné myslenie. Iba v tomto zmysle mal disident, disidentstvo svoj život, a tým aj svoj rast a vývin, váhu, účinok, zmysel, iba prejavovaný existoval*“.¹⁰⁸ Poukázala na to, že názor, ktorý nebol prezentovaný mimo jeho nositeľa „*mal by znamenať zlé svedomie z pretvárania a z falošného vzťahu k poznanej pravde. Tá si totiž žiadala svoje*“.¹⁰⁸ Jasne definoval disident aj M. Kusý v rozhovore s Ľubošom Kubínom, pričom vystihol rozdiel medzi disidentom v totalitnom režime a opozíciou v demokratickom zriadení. Už od vzniku disentu sa totiž zamieňal jeho zmysel s politickou opozíciou.¹⁰⁹ Juraj Marušiak pripomenul rozdiel medzi disidentom, odporom a politickou opozíciou.¹¹⁰ Pojem disident rozoberal i Norbert Kmeť.¹¹¹ K samotnému pojmu disident existujú, ako som už načrtol štúdie, ktoré ho vysvetľujú. Napriek tomuto stavu sa ale neustále stretávame s jeho zamieňaním s politickou opozíciou. Za korektné považujem, keď autori používajúci ako synonymum disentu politickú opozíciu jednoznačne uvedú, čo chápajú pod jej pojmom v realite komunistického režimu.

V textoch o normalizácii a disente sa často pripomína ich odlišný vývoj na Slovensku a v českých krajinách. Hľadá sa odpoveď na otázku, prečo bola v oboch častiach republiky rozdielna intenzita odporu proti vtedajšiemu režimu. Faktom ostáva, že početnosť aktivít namierených proti režimu bola na Slovensku menšia, z čoho sa však nemôže automaticky vyvodiť záver o ich neexistencii na Slovensku. Takéto hodnotenia idú, v podstate, v normalizačnej línii a jej nositeľa po Novembri 1989 „*tak chceli zahľadiť svoju vinu, premlčať vlastnú zbabelosť*“.

107 KUSÁ, Jolana: *Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. In: *Život v slove a život slovom*, s. 11–12.

108 KUSÁ, Jolana: *Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. In: *Život v slove a život slovom*, s. 13.

109 *Prvý rozhovor s treťou generáciou*. In: *Quo vadis Slovensko*, 2, 1996, č. 1, s. 15–16.

110 MARUŠIAK, Juraj: *Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie*. In: *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy*. Bratislava 1999, s. 54–55. Eds.: Ján Pešek, Soňa Szomolányi; MARUŠIAK, Juraj: *Špecifické aspekty pôsobenia „občianskeho“ disentu na Slovensku*. In: KOVÁČ, Dušan a kol.: *Slovenské dejiny v dejinách Európy*. Vybrané kapitoly. Bratislava 2015, s. 219–241.

111 KMEŤ, Norbert: *Disent*. In: *Slovensko a režim normalizácie*, s. 280–287. Eds.: Norbert Kmeť, Juraj Marušiak.

a hanbu, s ktorou donedávna ministrovali padnuvšej moci“.¹¹² O intenzívnejšom odpore a početnejšom disente v západnej časti republiky niet pochyb. Miroslav Kusý upozornil, „že tzv. demokratizačný proces na Slovensku bol pomerne slabší ako v Čechách. (...) Avšak slovenská honba na čarodejnice, t. j. na exponentov obrodného procesu, na následných disidentov, nebol o nič menej krutý, o nič menej dôsledný, o nič menej totalitárny ako český“.¹¹³

Priebehu normalizácie sa venujú, v podstate, všetky texty, ktoré súvisia s disentom. Sú to napríklad štúdie J. Kusej, J. Marušiaka. S. Abraháma.¹¹⁴ Podobné vysvetlenia ako v prípade priebehu normalizácie a disentu nachádzame tiež v prípade Charty 77. Aj tu sa zdôrazňuje jej slabé ukotvenie na Slovensku a počítajú sa jej signatári. Neberie sa ohľad na jej celoštátny a zahraničný význam. O takýto sumár sa pokúsil napríklad Peter Balun na základe podkladov vypracovaných Miroslavom Lehkým.¹¹⁵

Normalizačným rokom sa na Slovensku, ako som už uviedol, venuje dostatočná pozornosť. Z vyššie uvedeného vyplýva, že základné spracovanie tohto obdobia sa vykonalo. Niektoré z tém sú spracované podrobnejšie, iné len čiastočne. Celkovo textov o tomto období je pomerne dosť, či už vedeckých, memoárových, publicistických. O tému prejavujú záujem aj študenti, čoho dokladom sú ich diplomové práce.¹¹⁶ V súčasnosti už nie je problém ani s dostupnosťou archívnych dokumentov. Tém vhodných na hlbšie spracovanie je, samozrejme, dosť. Niektoré z nich sa budú pravidelne opakovať, ide najmä o interpretáciu pojmov, o otázku, do akej miery preberať napríklad výrazy ŠtB či aká je relevantnosť oficiálnych dokumentov. Väčšie množstvo statí k normalizácii pomôže búrať mýty spojené s týmto obdobím a vytvoriť pravdivý obraz o stave vtedajšej spoločnosti aj o formách perzekúcie. Pre súčasnosť je dôležité aj to, že na Slo-

112 KADLEČÍK, Ivan: *Epištoly*. Bratislava 1992, s. 173.

113 KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy*. Bratislava 2001, s. 418.

114 KUSÁ, Jolana: *Nezávislé sociálnofilozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. In: *Život v slove a život slovom*. Bratislava 1995; MARUŠIAK, Juraj: *Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie*. In: November 1989 na Slovensku; MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská spoločnosť za normalizácie*. In: Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie. Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie. Liberecký seminár 2001. Bratislava 2003, s. 109–153; ABRAHÁM, Samuel: *Obdobie normalizácie a dnešné paralely*. In: *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996, s. 157–168; ABRAHÁM, Samuel: *Obdobie normalizácie a dnešné paralely*. In: *Pokus o analýzu slovenskej spoločnosti alebo Koniec šedej zóny*. Bratislava 2002, s. 205–218.

115 Bližšie pozri: BALUN, Peter: *Akcia „KNIHA“ – Charta 77 na Slovensku*. In: *Pamäť národa*, 2007, č. 1, s. 83–95.

116 Záujem prejavujú študenti napríklad o samizdat, ktorý spracovali v niekoľkých diplomových prácach, napríklad: ČIMOVÁ, Denisa: *Samizdatové periodiká na Slovensku*. Bratislava 1995; ŠEBEŇOVÁ, Andrea: *Samizdatové periodiká v ČSSR zaoberajúce sa hudobnou problematikou v rokoch 1968 - 1989*. Bratislava 1995; PASTIEROVÁ, Lucia: *Monografické spracovanie samizdatových periodik Kontakt, Altamira, Fragment, K, Fragment K*. Bratislava 1997; ROMANOVSKÁ, Veronika: *História disentu a samizdatovej literatúry v Československu po roku 1948*. Banská Bystrica 2006; TOMÁŠEKOVÁ, Zuzana: *Katolícky periodický samizdat 1948–1989*. Bratislava 2007; ŽEMBA, Vladislav: *Samizdatová žurnalistika v období normalizácie*. Nitra 2009. O Milanovi Šimečkovi písal diplomovú prácu napríklad Leopold Böttcher, FF UK Bratislava 1994.

vensku boli ľudia, ktorí neváhali ísť v záujme obhajoby slobody a vyšších mravných princípov do konfliktu s mocou, ktorá porušovala garantované ľudské práva, a tým aj platné zákony. Lepším poznaním nositeľov odporu voči totalitným režimom sa môže prispieť k posilneniu dôležitosti slobody v živote jednotlivca a celej spoločnosti.

Reflection on the normalisation process in Slovakia

The social and political conditions of the 1970s and 1980s have received much attention in Slovakia. Yet, there is a widespread belief that normalisation has not been properly addressed. This becomes evident when the results achieved in Slovakia are contrasted with those in the Czech Republic and Poland. Compared with the neighbouring countries, the lack of interest in the last two decades of the communist regime in Slovakia has been largely accounted for by the growing nationalism in Slovakia and the breakup of Czechoslovakia. Society's attitude to the normalization period is also due to the fact that people's memories are mostly grounded in the 1980s. Furthermore, the interest in exploring the normalization period, or rather the lack of it, has been determined by the classified nature of the documents kept either in the archives of the National Security or of the Communist Party. However, as dissident literature gradually began to appear in print, the material became widely available. The analysis of the period of the 1970s and 1980s has helped to debunk the myths associated with that period and to create a true picture of the then society and of the forms of persecution. What is important for the present is that there were individuals in Slovakia who did not hesitate, for the sake of freedom and high moral principles, to go into conflict with the power that violated the elementary human rights and thus the laws that were then in force. Better knowledge about the bearers of resistance to totalitarian regimes can increase the significance of freedom in the life of an individual and of society.

ŽENY V ŽIVOTE JOZEFA LENÁRTA

RICHARD PAVLOVIČ

Súkromný život politika je pre historika dôležitý a zaujímavý vtedy, ak zasahuje do oblasti rozhodovania. Úlohou historika je tento vplyv vymedziť, konkretizovať a pomenovať.¹ Každý človek je totiž ovplyvnený prostredím, v ktorom sa pohybuje, existuje v rôznych sociálnych vzťahoch, preto analýza týchto faktorov môže priniesť vysvetlenia politického konania.² Jozef Lenárt (1923–2004), československý premiér a neskôr prvý tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska, patrí k významným osobnostiam slovenských dejín druhej polovice 20. storočia.

Prvou ženou v Lenártovom živote, ktorá na neho vplývala, bola jeho matka Anna Lenártová, rodená Beňová.³ S manželom Danielom Lenártom mali jediného syna Jozefa. Daniel Lenárt zomrel v roku 1934, o rok neskôr sa Anna znovu vydala. Jej druhý manžel Michal Capko priviedol do spoločnej domácnosti svoje dve deti, Zuzanu⁴ a Michala. Lenárt mal so svojou matkou blízky vzťah, v starobe ju výrazne materiálne podporoval. Ona na neho dohliadala aj vtedy, keď bol vo vysokých funkciách. Známe je jej značné rozhorčenie nad Gustávom Husákom, keď jej syna nazval politickou trasorítkou. V jej posledných chvíľach ju syn však nezastihol, zomrela v novembri 1983.

Z rôznych prameňov sa môžeme dozvedieť, že Lenárt ako mladík o ženy záujem nemal. Či to bolo v Batizovciach, Svite alebo v Zlíne. Je však možné, že v Zlíne sa zoznámil so svojou budúcou manželkou Emíliou.⁵ Opäť sa stretli až v roku 1950, keď v Partizánskom nastúpil do funkcie riaditeľa Obuvníckych

1 Tematiku súkromného života politických elit počas normalizácie rozoberá Petra Schindler-Wisten, pozri SCHINDLER-WISTEN, Petra: *Rodinné prostredí príslušníkov politických elit a disentu*. In: VANĚK, MIROSLAV (ed.), *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Interpretáční studie životopisních interview. Praha 2006, s. 205–235.

2 Predmetom nášho záujmu bude Lenártova matka, nevlastná sestra, manželka, dcéra a tri priateľky.

3 ŠA v Žiline, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš, f. Okresný súd v Liptovskom Hrádku, *registre* – Anna Beňová, narodená 8. 7. 1896 v Liptovskej Porúbke, zomrela 1. 11. 1983 v Liptovskej Porúbke, bola nemanželskou dcérou Karolíny Beňovej z Liptovskej Porúbky.

4 Lenártova nevlastná sestra sa narodila 26. 11. 1925 v Liptovskej Porúbke, v roku 1949 sa vydala za Pavla Šoltésu, zomrela 15. 5. 1973. Podľa Lenártovho vyjadrenia z roku 2003 spolu vychádzali dobre.

5 Lenárt pracoval od novembra 1941 do júla 1943 v Zlíne. Emílie Makarenková, rod. Hradilová, bola v rovnakom čase sekretárkou vo firme Baťa. Nepodarilo sa doložiť, že sa vtedy poznali.

závodov 29. augusta. Vtedy sa šance chopila Emílie a za slobodného riaditeľa sa vydala. Svadbu mali 19. mája 1951 v Partizánskom.

Emílie Makarenková, rodená Hradilová, sa narodila 30. apríla 1921 v Žákoviach v okrese Přerov.⁶ Začala študovať na reálnom gymnáziu, štúdium však pre nedostatok finančných prostriedkov, podobne ako Lenárt, neukončila. Zamestnala sa ako sekretárka u Baťa v Zlíne. Tam sa zoznámila s Alexandrom Makarenkom, rodeným Rusom, ktorý vyrástol v Kovarciach pri Topolčanoch.⁷ Nielen zlé ekonomické postavenie rodičov Emílie, ale aj manželstvo s Makarenkom formovali Emíliu v mladom veku. Stala sa z nej presvedčená komunistka. Z Protektorátu prešli pracovať do novej Baťovej továrne v Baťovanoch.⁸ Makarenko sa venoval športovému bezmotorovému lietaniu a patril medzi hlavných organizátorov protifašistického komunistického odboja v okrese. Do odboja sa zapojila aj Emílie. Makarenko bol na jeseň 1944 popravený Gestapom. Emílie prežila zimu rokov 1944/1945 v ilegality s partizánmi. Na základe toho, čo prežila, sa z nej stala fanatická komunistka. Jej ľavicové zmysľovanie bolo hlboko zakorenené. V Baťovanoch zostala žiť aj po vojne a začiatkom 50. rokov sa, ako sme už spomínali, vydala za Lenárta.

Lenárt s manželkou sa na jeseň 1951 presťahoval z Partizánskeho do Prahy, kde bývali na Gorazdovej ulici. Po niekoľkých rokoch bol Lenárt vybraný na štúdium do Moskvy. Manželstvo vydržalo, aj keď Emílie nebola za manželom v Moskve počas troch rokov ani raz. Po jeho návrate z politických štúdií bývali v Bratislave, pracovala v Slovenskom fonde výtvarných umení. Keď sa v roku 1963 Lenárt stal predsedom vlády, manželia Lenártovci sa definitívne presťahovali do Prahy. Bývali v komplexe Molochovo, koncom 60. rokov si v Prahe-Dejvicích postavili dom. V tom čase sa Emílie v Prahe naplno zapojila do spoločenského diania. Ako manželka predsedu vlády sa zúčastňovala všetkých podujatí, ktoré jej určoval protokol, no aj iniciatívne navštevovala najmä sovietsku ambasádu. Na rôznych recepciách či koktejloch sa zvyčajne rozoberala politická situácia. Manželka veľvyslanca Červonenka podávala o všetkých stretnutiach s manželkami československých predstaviteľov hlásenia do Moskvy.

6 Emílie Hradilová bola dcérou Františka Hradila a Františky Křížkovej. Údaje poskytol Obecní úřad Soběchleby. Otec Emílie, František Hradil, bol poľnohospodársky nádenník.

7 Alexander Borisovič Makarenko (1916–1944) – narodil sa v Morozovsku v ZSSR. Jeho otec bol rušňovodič, ktorý v roku 1917 zahynul pri delostreleckom prepade vlaku, keď viezol vojakov na front. V tom čase Slovák Peter Müller z Kovariec, vojak rakúsko-uhorskej armády, bol v Rusku ťažko ranený a ako zajatec po vyliečení bol pridelený na prácu k bohatému ruskému sedliakovi. Tam sa zoznámil s mladou vdovou Makarenkovou, ktorá mala syna Alexandra. Oženil sa s ňou a v roku 1922 sa spoločne vrátili do Československa. Alexander študoval v Zlíne na Baťovej škole práce. Neskôr pôsobil v Baťovanoch, založil klub športového lietania. K osobe A. B. Makarenka pozri: PLEVZA, Viliam a kol.: *Dejiny SNP 1944. Encyklopédia odpoja a SNP*. Bratislava 1985, s. 295; BUŽEK, V.: *Kto bol Alexander Makarenko?* In: Tempo: Týždenník občanov okresov Partizánske a Bánovce nad Bebravou, r. 2008, č. 32, s. 9; *Zlomené krídla*. Dokument Československej televízie, štúdio Bratislava, 1974, uložený v Archíve Slovenskej televízie v Bratislave.

8 Baťa založil svoj nový závod v katastri obce Šimonovany, nové mesto nazval Baťovany. So Šimonovanmi splynuli. V roku 1949 bolo mesto premenované na Partizánske. VLADÁR, Jozef – WIEDERMANN, Egon: *Partizánske - staré a nové epochy*. Partizánske 2000.

Emílie Lenártová mala nepochybne k Červonenkovej blízko, zdieľali podobné názory. V lete 1967 absolvovali Lenártovci spoločne s manželmi Červonenkovcami dovolenku na Kryme. Emílie mala vyhranené názory na politickú situáciu a predstaviteľov Pražskej jari. Nepochybne sa jej videnie zhodovalo s manželovým. V rozhovore s Červonenkovou spomenula, že Anne Dubčekovej, ktorá popierala existenciu kontrarevolúcie v ČSSR, sa snažila otvoriť oči a vysvetliť jej, že tanky situáciu zachránili. „Dubčeková,“ ale „nič nepochopila. To, že nerozumie situácii, ma neprekvapuje, (...) lebo nikdy neoplývala múdrosťou. Čo je horšie, že absolútne nič nepochopil Dubček a nebojuje proti pravici. Mimochodom, (...) to je tiež poriadny trubiroh. Ten hlupák nechápe, že pravica sa s ním hrá.“⁹ Emílie Lenártová bola presvedčenou komunistkou, pre ktorú komunistické učenie predstavovalo kánon. Jej nazeranie na politickú situáciu v roku 1968 bolo tým poznamenané. V rovnakom duchu kádrovala aj ďalších stranických kolegov svojho manžela: „...Dubček svojim blízkym verí nadarmo. Keď to príde vhod, zradia ho.“ Ako príklad uviedla Čestmíra Císařa: „Ten sa ešte pred augustovými udalosťami prostredníctvom svojej manželky Jiřiny pokúšal zistiť informácie u Mileny Lenártovej ohľadom vzťahu Lenártovej skupiny k Císařovi - či mu dajú nejakú funkciu, ak odíde od Dubčeka. Lenártová na to odpovedala, že jej muž nemá nijakú skupinu, a naopak, spýtala sa, akú funkciu sľúbil Císařovi Dubček: No, hocijakú, odpovedala Císařová. Teraz sa Císař bojí, že príde o funkciu predsedu českého parlamentu.“¹⁰ Sú to ťažko overiteľné informácie, avšak je možné, že Císař takúto výmenu chystal. Lenártová zhodnotila aj Alexandra Dubčeka: „Dubček bol čestným komunistom, ale je obmedzený a nesúci. Pravičiaru mu dopomohli tak vysoko, že sa mu zakrútila hlava. Vštepili mu svoje idey, teoreticky je slabý. Na rozdiel od iných, pre ktorých je dôležitá iba kariéra a idey nemajú význam, pre Dubčeka jeho nové idey aj niečo znamenajú. Očividne chce byť ideológom.“¹¹ Lenártová hodnotila vrcholných predstaviteľov strany. Rozoznávala dokonca medzi karieristami a teoreticky podkutými predstaviteľmi strany. Sústredila sa aj na Černíka a Smrkovského. Černík „ako človek dobrý nie je, je karierista. Kariéra je pre neho všetko. Idey pre neho nie sú dôležité. Pridá sa k tej strane, ktorá je silnejšia a dá mu moc. Dávno sníval o takej funkcii, akou je 1. tajomník ÚV KSČ či predseda vlády. V danej situácii treba využiť aj takých. (...) Bez ohľadu na prítomnosť sovietskych vojsk v krajine, vo veľmi škodlivej práci pokračuje Smrkovský. (...) najsmutnejšie je to, že Smrkovský využíva nezrelú mládež. Rafinovane sa jej zalieča, kazí ju a vštepuje do nej klamné názory.“¹² Smrkovský bol spolu s Krieglom a ministrom vnútra Pavlom Sovietmi vnímaný ako najviac škodlivý. Lenártovej hodnotenia predstaviteľov Pražskej jari z októbra 1968, v podstate, korešpondovali s hodnoteniami, na základe ktorých ich

9 Archiv Ústavu pro soudobé dějiny, Sběrka Komise vlády, fond Z/S, 184. Záznam z rozhovoru s manželkou tajomníka ÚV KSČ Milenou Lenártovou, L. S. Červonenková, 13. 11. 1968, s. 4.

10 Tamtiež, s. 5.

11 Tamtiež, s. 5–6.

12 Tamtiež, s. 7.

zhruba o rok neskôr vylúčili z ústredného výboru i zo strany. Lenártová bola osobne presvedčená o oprávnenosti okupácie, nešlo len o pretváрку pred manželkou sovietskeho veľvyslanca.

Emílie Lenártová charakterizovala Červonenkovej aj svojho manžela: „(...) už niekoľko týždňov je v nemocnici. (...) Udalosti posledných mesiacov, chystané politické útoky (...) a sklamanie u súdruhov sa prejavili u neho po fyzickej i duševnej stránke. Momentálne je veľmi sklesnutý. (...) Rekreačia na Kryme mu veľmi pomohla, teraz však na tom nie je dobre.“ Otázka Lenártovho simulovania v auguste 1968¹³ sa tak dostáva do iného svetla. V októbri 1968 bol už niekoľko týždňov hospitalizovaný, necítil sa dobre. V tomto období sa už Lenárt nemal pred kým skrývať ani si robiť alibi, bol skutočne chorý. Lenártová sa dotkla aj politickej stránky svojho manžela: „(...) nie vždy svojho muža chápe. Ďalej prijíma ľudí, ktorí sa ho snažia očistiť. Navštevuje ho Hendrych. Chce získať miesto veľvyslanca v niektorej krajine. (...) Manžel je veľmi poctivý človek a veľký demokrat, viac než ostatní povedľa, ktorí teraz tak hlasno bojujú za demokraciu. Tá poctivosť a dôverčivosť Lenártovi často škodí. Súdruhovia, ktorým verí, ho zrádzajú.“¹⁴ Vo svojom manželovi sa nemýlila, možno bol dôverčivý a poctivý, ale bol, povedané z pohľadu sovietskej ambasády, aj na tej správnej strane. Zachoval sa správne, jeho manželka bola presvedčenou zástankyňou okupácie, sovietafílkou, preto keď sa vrátil z nemocnice, nič nebude brániť pokračovaniu jeho politickej kariéry.

Aj Lenártova rodina sa po okupácii stala terčom rôznych útokov a obvinení z kolaborácie. Ako uviedla Lenártová, pri novostavbe ich domu v Prahe-Dejvicach sa objavovali skupiny výtrzníkov, ktorí jej nadávali, že je kolaborantka. Vyhrážali sa jej tiež susedia, telefonicky ju obťažovala sekretárka, podľa Lenártovej aj milienka, Otu Šika.¹⁵ Lenártová bola presvedčená komunistka a obdivovateľka Sovietskeho zväzu. V rozhovore tiež spomenula príhodu so sovietskym vojakom pri ich dome, ktorému ponúkla slivky, no ten ich odmietol zjesť z obavy o svoj život. „Nikdy by si nebola pomyslela, že československo-sovietske priateľstvo sa môže takto naštrbiť.“¹⁶ Lenártová bola z vývoja sklamaná. Všetky tieto vyjadrenia pred manželkou veľvyslanca neboli len jej názormi, ale vyplývali zo spoločných názorov s manželom. V niektorých prípadoch je možné konštatovať,

13 Lenárt bol 20. augusta 1968 hospitalizovaný. Je možné, že srdcovú slabosť iba predstieral, o čom svedčí svedectvo lekárky, pozri Archiv ÚSD, f. SKV, fond. odd. D, dok. č. 177/90. Svedectvo MUDr. Věry Staňkové.

Svedectvo však nemusí byť úplne spoľahlivé, nakoľko Dr. Staňková bola počas normalizácie prenasledovaná a je možné, že v roku 1990 si len kompenzovala svoj hnev. Lenártov synovec Miroslav Hradil s Lenártom hovoril 20. augusta 1968 popoludní, keď si Lenárt v limuzíne odskočil zo sanatória pozrieť sa na stavbu svojej vily v Dejvicach. Túto absenciu potvrdzuje aj svedectvo lekárky. Lekárka tiež spomína, že nadržanom 21. augusta, keď už v ČSSR boli cudzie vojská, prišlo po Lenártu auto so sovietskym šóferom.

14 Archiv ÚSD, SKV, f. Z/S, 184. Záznam z rozhovoru s manželkou tajomníka ÚV KSČ Milenou Lenártovou, L. S. Červonenková, 13. 11. 1968, s. 3–4.

15 Tamtiež, s. 1.

16 Tamtiež, s. 3.

že šla ďalej ako jej manžel. O politiku sa zaujímal. Spoločne s manželom patrili k obdivovateľom ZSSR. Vplyv Emílie na Jozefa bol aj v rámci politických názorov. Bola rázna, sebavedomá, presvedčená o svojich názoroch, Lenárt bol skromný, váhavý, priklonil sa vždy k väčšine.

S manželkou prežil Lenárt takmer štyridsať rokov. Po niekoľkých sťahovaniach sa usadili v Prahe-Dejvicích v časti Hanspaulka. Avšak od roku 1970 ho pracovné povinnosti viazali v Bratislave, v Prahe sa zdržiaval len cez víkend, prípadne jeden pracovný deň. Pravdepodobne mal v Bratislave spoločnosť,¹⁷ o ktorej jeho manželka vedela a tolerovala to. Emílie trpela cukrovkou a nadváhou, zomrela náhle doma 30. septembra 1989.¹⁸

Lenártovci, keďže nemohli mať vlastné deti, si začiatkom 70. rokov adoptovali dieťa – dievča Vieru.¹⁹ Spoločný rodinný život bol však narušený, ako sme už spomínali, Lenártovou neprítomnosťou počas väčšiny týždňa. Cez víkendy sa o dcéru staral, venoval sa jej,²⁰ no obaja s manželkou mali už po päťdesiatke. Na dorastajúcu dcéru stratili postupne vplyv koncom 80. rokov.²¹

Po smrti manželky v roku 1989 a politických zmenách v tom istom roku, nezostal Lenárt úplne sám. Pravidelne ho navštevovala dávna priateľka Helena Dénešová.²² Ich priateľstvo sa začalo koncom 70. rokov, keď Lenárt pomáhal vybaviť jej manželovi Františkovi Dénešovi štátny pohreb. Stretávali sa sporadicky v jeho sekretariáte, ale aj inde. Ľudsky si rozumeli. V 90. rokoch za ním Dénešová pravidelne dochádzala do Prahy. Zaujímal sa o jeho problémy, neodporúčala mu operáciu, ktorá sa mu nakoniec stala osudnou.

Lenárta ako politika ovplyvnili najmä dve ženy. Matka svojou pracovitnosťou a skromnosťou a manželka vyhranenými, dogmatickými a ultraľavými názormi. V súkromných záležitostiach veľakrát rozhodovala za neho a ovplyvňovala jeho nazeranie na politické problémy. Zároveň ale rovnako ako iné manželky komunistických funkcionárov tolerovala jeho chyby a stála po jeho boku.

Women in the life of Jozef Lenárt

The study deals with the influence of the family background on the activities of the politician Jozef Lenárt. It focuses on how his mother and wife influenced his personality development and later his decisions. The work examines the relationship between the son and his mother and the way their lives interfered. Jozef Lenárt's 'femme fatale' was his wife Emílie, nee Hradilová. She was a leftist, she took part in an anti-fascist movement, her first husband was assassinated by the Gestapo. Lenárt married Emílie in 1951 in Partizánske, where he worked as a factory manager and Emílie was an assistant. Her dogmatic political views were obvious in 1968–1969 when she regularly visited the wife of the Soviet Ambassador to Czechoslovakia – L. Chervonenko and she commented on the political situation. The Lenárts were unable to have children so they adopted a girl in the 1970s. Lenárt was influenced by the diligence and modesty of his mother and by the dogmatic leftist opinions of his wife. Emílie often made decisions in their private life instead of him and influenced his political views. On the other hand, she tolerated his shortcomings and supported him like other wives of communist functionaries did.

17 Išlo o dve sochárky, ktoré tvorili v Bratislave. Nakoľko obe ešte žijú a nie je možné túto informáciu potvrdiť, neuvádzam ich mená.

18 Údaj poskytol Úrad mestské časti Praha 6.

19 Viera Lenártová, nar. 1969 v Kladne.

20 Viere chodil čítať rozprávky pred spaním herecký pár Bohuš Záhorský a Vlasta Fabiánová.

21 Vydala sa cca v roku 1988, z manželstva mala dvoch synov.

22 Helena Dénešová, rod. Záhradková, nar. 18. 7. 1915 vo Viedni, zomrela 10. 4. 2011 v Bratislave.

RUSKÝ FAKTOR V STREDNEJ EURÓPE

JURAJ MARUŠIAK

Ukrajinská kríza, ktorá prepukla po tom, ako ukrajinská vláda Mykolu Azarova a prezident Viktor Janukovyč v novembri 2013 odmietli podpísať Asociačnú dohodu EÚ - Ukrajina, priniesla azda najostrejšiu konfrontáciu medzi Západom a Východom. Stredoeurópske štáty ako štáty ležiace na východnej hranici EÚ a NATO, a zároveň bývalé satelity ZSSR, ktoré s Ruskom viaže celý rad historických, kultúrnych, ekonomických a politických väzieb, sa stali bezprostrednými účastníkmi tejto konfrontácie, ako aj arénou geopolitického súperenia medzi Ruskom a Západom. Štáty Vyšehradskej skupiny, ale aj ďalšie krajiny, napr. Srbsko, Bulharsko, Rumunsko či pobaltské republiky sa v 90. rokoch rozhodli v prospech integrácie do európskych, resp. euroatlantických štruktúr. Vo viacerých z nich však voľba novej zahraničnopolitickej, resp. geopolitickej orientácie bola predmetom vnútropolitických diskusií a neraz až konfrontácií. V prípade Českej republiky, Maďarska a Poľska bola diskusia o voľbe západného vektora zahraničnej politiky završená konsenzom ešte na začiatku 90. rokov minulého storočia, v prípade Slovenska po parlamentných voľbách v roku 1998 a po tom, ako v roku 2000 vtedajšia najvýznamnejšia opozičná strana Hnutie za demokratické Slovensko deklarovala svoju podporu vstupu SR do EÚ aj NATO. Na druhej strane, konflikt, ktorý prepukol na Ukrajine, vyvolal v stredoeurópskych spoločnostiach oživenú diskusiu o problematike vzťahov s Ruskou federáciou. Predkladaný príspevok sa bude snažiť identifikovať historický a súčasný kontext vzťahov štátov v regióne strednej Európy s Ruskou federáciou, a zároveň analyzovať, do akej miery sa práve Ruská federácia môže stať faktorom štiepenia a možných konfliktov v regióne.

Historický kontext vzťahov strednej Európy s Ruskom

Rusko sa stalo bezprostredným aktérom stredoeurópskej politiky na konci 18. storočia, keď sa spoločne s Rakúskom a Pruskom podieľalo na troch deleniach poľsko-litovského štátu. Priamou súčasťou priestoru, ktorý je v súčasnosti konsenzuálne označovaný ako stredná Európa¹, sa stalo po Viedenskom kongrese v roku 1815, keď sa jeho súčasťou stali regióny centrálného Poľska

1 ČEMEZ, Alexander: *Stredná Európa a jej priestorové vymedzenie*. In: Socioekonomické a humanitní studie, vol. 2, 2014, č. 2, s. 5–18.

pod názvom Poľské kráľovstvo s obmedzenou autonómiou (tzv. Kongresówka), definitívne zlikvidovanou v roku 1874, keď sa popri názve Poľské kráľovstvo začalo používať označenie Privilislinský kraj.

Rusko participovalo na stredoeurópskom dianí aj v rokoch 1848/49, keď sa zúčastňovalo na potlačení maďarskej revolúcie. V tom istom čase viaceré formujúce sa národné hnutia začali vnímať Rusko ako potenciálneho spojenca pri realizácii svojich politických a dokonca štátoprávných ambícií. Platilo to predovšetkým pre juhovýchodnú Európu, konkrétne Srbsko, Bulharsko a Čiernu Horu, ktoré sa v danom čase nachádzali pod vládou Osmanskej ríše, ale aj pre politickú reprezentáciu formujúcich sa slovanských národov v habsburskej monarchii, konkrétne v prípade slovenského, srbského a čiastočne aj ukrajinského a českého národného hnutia. Idea oslobodenia a možnej politickej integrácie slovanských národov pod vládou Ruska, označovaná ako panslavizmus, naopak, prakticky nemala zázemie v poľskom národnom hnutí a pre politické elity Uhorska panslavizmus predstavoval hrozbu z hľadiska bezpečnosti štátu.² Ideológia panslavizmu po roku 1848 mala dominantné postavenie v slovenskom národnom hnutí. Významným protagonistom tejto idey bol v druhej polovici 19. storočia Ľudovít Štúr, ktorý vo svojom poslednom spise *Slovanstvo a svet budúcnosti*³ postuloval ideu politickej spolupráce slovanských národov pod vedením Ruska, pričom zdôrazňoval nielen odlišné politické záujmy Slovanov a Západu, ale aj ich kultúrnu a civilizačnú odlišnosť. Hoci jeho práca nebola publikovaná za jeho života a bola tlačou vydaná v Rusku v rokoch 1867 a 1909, predovšetkým v prostredí Slovenskej národnej strany (ustanovenej v roku 1871) a jej predstaviteľov, napr. Svetozára Hurbana Vajanského, sa orientácia na Rusko stala významnou súčasťou jej politiky.

V českej politike sa na začiatku 20. storočia na Rusko začali orientovať stúpeni programu tzv. neoslavizmu. Jeho najvýznamnejším predstaviteľom bol Karel Kramář. Podmienkou pre posilnenie ruského vplyvu v strednej Európe bola podľa neho transformácia Ruska na konstitučnú monarchiu, ako aj zmierenie s Poliakmi. Kramář v máji 1914 vypracoval projekt tzv. Slovanskej ríše pod dominanciou Ruska.⁴ Podobne aj medzivojnová ČSR bola zainteresovaná budovaním dobrých vzťahov s Ruskom, čo vyústilo v roku 1935 do podpísania trilaterálneho paktu medzi ČSR a ZSSR, ktorý obsahoval garancie vzájomnej pomoci, ktorá však bola viazaná aj na pomoc Francúzska.⁵ Rusko sa stretávalo v ČSR s pozitívnou percepciou a tento štát bol aj cieľovou krajinou početnej ruskej emigrácie po boľševickej revolúcii. Podpísanie spojeneckej zmluvy so ZSSR exilovou reprezentáciou ČSR v roku 1943 nebolo prijaté s výraznejším odporom v prostredí protifašistického odboja.

2 KOSTYA, Sándor: *Pan-Slavism*. Danubian Press, Inc. 1981, s. 25–30.

3 ŠTÚR, Ľudovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava 1993, 175 s.

4 LUSTIGOVÁ, Martina: *Karel Kramář. První československý premiér*. Praha 2007, s. 104–120; KREJČÍ, Oskar: *Geopolitika středoevropského prostoru. Pohled z Prahy a Bratislavy*. Praha 2009, s. 192–197.

5 BATOWSKI, Henryk: *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*. Kraków 1988, s. 231.

Pozícia Československa bola v zásadnom rozpore s Poľskom. V jeho zahraničnej politike sa prelínali dve koncepcie. Prvá, koncepcia predstavovaná zakladateľom štátu Józefom Piłsudským, sa voči Rusku, resp. ZSSR, vymedzovala negatívne. Presadzovala vytvorenie federácie Poľska, Litvy, Ukrajiny, resp. aj Bieloruska, ktorá by bola, o. i., aj protiváhou proti ruskému vplyvu v regióne. Na druhej strane koncepcia Romana Dmowského takisto vnímala Rusko ako potenciálnu hrozbu pre suverenitu Poľska, ale predpokladala možnosť realistickej dohody v podobe rozdelenia „sfér vplyvu“ na východe Európy a budovanie Poľska ako etnicky homogénneho štátu.⁶

Stredoeurópske štáty teda ani v období pred druhou svetovou vojnou nezdieľali spoločné predstavy o formovaní svojich vzťahov so ZSSR. Podobne ani ich sovietaizácia po druhej svetovej vojne neprebíhala rovnako. Kým v Poľsku a čiastočne aj v Maďarsku sa realizovala v podmienkach bezprostrednej sovietskej vojenskej prítomnosti, v ČSR ju dokázali miestni komunisti realizovať vlastnými silami.

Vzťahy štátov Vyšehradskej skupiny s Ruskom po roku 1989

Téma vzťahov s Ruskom nebola explicitne predmetom vyšehradskej spolupráce ustanovenej v roku 1991. Zároveň však dikcia prvej Vyšehradskej deklarácie z 15. februára 1991 hovorila o záujme účastníckych štátov zapojiť sa do „európskeho politického a ekonomického systému“, ako aj „*eliminovanie všetkých existujúcich sociálnych, ekonomických a duchovných aspektov totalitného systému*“⁷, čo však predpokladalo definitívne opustenie sovietskej sféry vplyvu. Ďalšou z priorít vyšehradskej spolupráce bolo budovanie dopravnej infraštruktúry v severojužnom smere, vrátane energetických trás. Realizácia tejto priority by takisto znamenala zmenšenie závislosti týchto štátov od ruských energetických zdrojov. Vyšehradske štáty sa takisto významne podieľali na likvidácii zoskupení, akými boli Rada vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) a Organizácia Varšavskej zmluvy, ktoré predstavovali nástroj dominancie ZSSR v priestore stredovýchodnej Európy. Vyšehradske štáty aktívne presadzovali aj stiahnutie sovietskych vojsk z územia bývalého sovietskeho bloku.

Tieto aktivity, ako aj samotný fakt, že vytvorenie Vyšehradskej skupiny (po rozpade ČSFR označovanej aj ako Vyšehradska štvorka – V4) bolo iniciované politickou garnitúrou formujúcou sa v prostredí antikomunisticky a antisovietsky orientovaného disentu, spôsobovali, že Ruská federácia ako právny nástupca

6 MARSZAŁ, Maciej: *Ugodowa polska myśl polityczna wobec Ukrainy i Ukraińców 1918–1939*. In: MACIEJEWSKI, Marek – MARSZAŁ, Maciej – SADOWSKI, Mirosław (eds.): *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Wrocław 2014; DAVIES, Norman: *Heart of Europe*. Oxford 2001, s. 118 - 122; DMOWSKI, Roman: *Polityka polska. Odbudowanie państwa*. Warszawa 1989. Dostupné internete: http://www.narodowcy.net/download/Roman%20Dmowski%20-%20Polityka%20polska,%20odbudowanie%20panstwa%20_t1.pdf

7 *Visegrad Declaration 1991*. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412>.

ZSSR pristupovala k tomuto projektu skepticky. Vyšehradske spoluprácu vnímalo a vníma predovšetkým ako iniciatívu, ktorá je zameraná proti jej záujmom.⁸ Preto RF neprejavila záujem o spoluprácu s Vyšehradskou skupinou v multilaterálnom formáte. Štáty V4 sú v agende Ministerstva zahraničných vecí RF zaradené do Tretieho európskeho oddelenia, spoločne s Nemeckom, Rakúskom a Švajčiarskom, t. j. s nemecky hovoriacimi štátmi.⁹ Podobne aj v akademickej sfére je problematike stredoeurópskej spolupráce venovaná iba okrajová pozornosť, najväčší význam majú v tejto oblasti práce kolektívu pod vedením Ljubov Šišeliny.¹⁰

Ekonomické aspekty, ale aj rozdielny charakter vnútropolitického vývoja, odlišné priority bezpečnostnej politiky, ako aj regionálne aspekty v podobe vzťahov so susednými štátmi spôsobili, že stredoeurópske štáty formovali svoje vzťahy s RF predovšetkým na princípe bilateralizmu, resp. v kontexte vznikajúcej Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ. Významným faktorom sa tu stala ambícia všetkých štátov regiónu dosiahnuť členstvo v NATO a v EÚ. Hoci RF uznala región stredovýchodnej Európy za oblasť ruských životných záujmov¹¹, v prvom strategickom dokumente z roku 1997, ktorý sa týkal výlučne tohto regiónu, jeho autori vyslovili predpoklad, že stredoeurópske štáty sa v najbližšom čase stanú súčasťou NATO a EÚ.¹²

V kontexte Vyšehradskej skupiny v 90. rokoch predstavovali vo vzťahu k RF špecifické prípady Slovensko a Poľsko. Zahraničná politika SR v rokoch 1993–1998 balansovala medzi Východom a Západom, keď premiér SR Vladimír Mečiar vo viacerých otázkach akceptoval ruské vnímanie bezpečnostnej architektúry Európy¹³, čo na druhej strane kompenzovalo zhoršovanie vzťahov SR s USA a EÚ v dôsledku nedemokratických tendencií vo vnútropolitickom vývoji. Podobne Ján Čarnogurský ako líder najsilnejšej opozičnej strany – KDĽ, takisto presadzoval dlhodobú víziu Slovenska ako mostu medzi Západom a Východom, hoci dôsledne presadzoval politiku integrácie SR do EÚ.¹⁴ J. Čarnogurský ako jediný stredoeurópsky politik v uvedenej dobe prezentoval projekt úzkej politickej a bezpečnostnej spolupráce s RF, odvolávajúci sa na spoločnú slovanskú identitu. Politika vlád V. Mečiara v rokoch 1992–1994 a 1994–1998 viedla k tomu, že SR

8 TRUCHAČEV, Vadim: *Višegrad. Raskol vokrug Rossii i Ukrainij*. In: *Perspektivy*. Info, 31. 8. 2014. Dostupné na internete: http://www.perspektivy.info/rus/gos/vishegrad_raskol_vokrug_rossii_i_ukrainy_2014-08-31.htm.

9 FREIRE, Maria Raquel: *Russia at the Borders of Central Europe: Changing Dynamics in Foreign Policy Relations*. In: ŠABIČ, Zlatko – DRULÁK, Petr (eds): *Regional and International Relations of Central Europe*. Basingstoke 2012, s. 127.

10 ŠIŠELINA, Liubov a kol.: *Višegradskaja Evropa: Otkuda i kuda? Dva desiatki let po putireform v Vengrii, Polše, Slovakkii i Čechhii*. Moskva 2010, s. 453.

11 PÓTI, László: *The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy*. In: *Acta Slavica Iaponica*, č. 16, 2007, s. 117.

12 *Central'naja i vostočnaja Evropa v interesach Rossii*. Moskva 1997.

13 DULEBA, Alexander: *The Blind Pragmatism of Slovak Foreign Policy. The actual agenda of Slovak-Russian bilateral relations*. Bratislava 1996, s. 28–29.

14 ČARNOGURSKÝ, Ján: *Odpovede na otázky ruského spisovateľa Sergeja Chelemendika*. In: ČARNOGURSKÝ, Ján: *Videné od Dunaja*. Bratislava 1997, s. 291.

nebola zaradená do prvej vlny rozširovania NATO v rokoch 1997–1999 a nebola v roku 1997 ani prizvaná k predvstupovým rokovaniam. Nová široká pravo-favá koalícia, ktorá sa ujala vlády po parlamentných voľbách v roku 1998, sa rozhodla zintenzívniť integračné procesy a dosiahla, že SR sa v roku 2004 stala členom NATO a spolu s ďalšími susedmi z Vyšehradskej skupiny aj členom EÚ.

V prípade Českej republiky a Maďarska vychádzali vzťahy s RF predovšetkým z princípov pragmatizmu pri prioritizácii ich ekonomických aspektov, najmä z hľadiska dodávok ropy a zemného plynu, ako aj paliva pre jadrové elektrárne.¹⁵ V prípade ČR sa trecou plochou stala politika podpory ľudských práv a ochrany menšín, proklamovaná po vstupe do EU. Poľsko bolo štátom, ktorého vzťahy s RF možno označiť za najproblematickejšie z dôvodu podpory prozápadnej orientácie bývalých sovietskych republík, najmä Litvy a Ukrajiny. V poľskej spoločnosti je navyše rozšírené vnímanie Ruskej federácie ako hrozby pre bezpečnosť a suverenitu štátu, pričom aj v historickom povedomí sa v období po druhej svetovej vojne výrazne kultivovala práve spomienka na tie historické momenty, ktorých súčasťou bola poľsko-ruská konfrontácia, napr. spomienka na vyvraždenie poľských vojnových zajatcov v Katyni v roku 1940 alebo na anexiu niekdajších východných území Poľska v rokoch 1939 a 1944 a deportácie poľských občanov do pracovných táborov (GULAG) na území ZSSR.

Ak sa otázka vzťahov s RF nestala predmetom spolupráce vyšehradských štátov, stala sa ním ich angažovanosť pri rozvíjaní východnej dimenzie Európskej politiky susedstva a po roku 2009 aj programu Východného partnerstva EÚ. Práve štáty V4 a fórum vyšehradskej spolupráce sa stali významnými aktérmi zblížovania Ukrajiny s EÚ. Po roku 2010 sa takouto témou stala aj diverzifikácia energetických trás a projekty budovania trás prepravy zemného plynu severojužným smerom, čo umožní vzájomné prepojenie energetických sústav štátov V4. V roku 2007 štáty V4 podporili pozíciu Poľska v spore s RF, čo sa týkalo ruských opatrení s cieľom blokovat' import poľských mäsových produktov, ktoré označili za politicky motivované.¹⁶

Rozdiely medzi štátmi V4 v prístupe k RF sa prejavovali napr. v otázke budovania spoločného systému protiraketovej obrany NATO, kde SR a Maďarsko mali, na rozdiel od Poľska a ČR, odmietavý postoj k budovaniu jeho základní na svojom území. Takisto v prípade vojny medzi Ruskom a Gruzínskom v auguste 2008 sa pozícia SR odlišovala od ostatných štátov V4, keď prezident SR a ČR označili za vínnika konfliktu Gruzínsko, v roku 2009 počas rusko-ukrajinského plynového konfliktu premiér SR Róbert Fico obvinil Ukrajinu z výlučnej zodpovednosti za zastavenie dodávok zemného plynu pre SR a ďalšie štáty strednej

15 VOTÁPEK, Vladimír: *Policy of the Czech Republic towards Russia, the Ukraine and Belarus*. In: PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ, Katarzyna – DULEBA, Alexander – VOTÁPEK, Vladimír: *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective*. Bratislava 2003, s. 98.

16 *Statement of the 5th meeting of the European Union Affairs Committees of the national parliaments of the Visegrad Group Countries. Kraków, 15.–16.1. 2007*. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/2007/statement-of-the-5th>

Európy.¹⁷ Podstatne výraznejšie sa však diverzifikácia postojov štátov V4 prejavila po víťazstve Viktora Orbána a jeho národno-konzervatívnej strany Fidesz v maďarských parlamentných voľbách v roku 2010 a po tom, ako v roku 2012 avizoval „otvorenie na východ“ a začiatok „novej éry“ vo vzťahoch svojho štátu s RF.¹⁸ Podobne aj premiér pravicovej vlády ČR Petr Nečas naznačil, že niektoré aspekty ľudskoprávnej dimenzie zahraničnej politiky ČR poškodzujú ekonomické záujmy ČR.¹⁹

Vyšehradská skupina a ukrajinská kríza 2013–2016

Štáty V4 odmietali násilné riešenie konfliktu medzi štátnou mocou a opozíciou, ktorý prepukol na Ukrajine po už spomínanom rozhodnutí ukrajinskej vlády nepodpísať Asociačnú dohodu s EU v novembri 2013²⁰. Nepodporili ani anexiu Krymu Ruskou federáciou a stoja na pozícii zachovania územnej celistvosti Ukrajiny. Predovšetkým SR a Poľsko zohrávajú významnú rolu aj pri dodávkach zemného plynu pre Ukrajinu vďaka umožneniu reverzného toku plynu smerom zo západu na východ. Ukrajinská kríza urýchlila aj rokovania o zintenzívnení vojensko-bezpečnostnej spolupráce štátov V4.²¹

Naopak, štáty V4 rozdeľuje postoj k sankciám voči RF. Poľsko žiada dôsledné uplatňovanie personálnych a ekonomických sankcií v dôsledku anexie Krymu a ruskej podpory separatistickému povstaniu v Doneckej a Luhanskej oblasti Ukrajiny. Hoci poľská spoločnosť prežíva, osobitne v kontexte parlamentných volieb na jeseň 2015, silný vnútropolitický konflikt medzi stúpecami neolibérálnej Občianskej platformy a národno-konzervatívnej strany Právo a spravodlivosť, podporu ruskej politike voči Ukrajine deklarovali jedine marginálne politické subjekty ako strana Zmena („Zmiana“ – nástupníčka populistickej strany Sebaobrana) a krajne pravicová strana KORWIN.²²

17 DULEBA, Alexander: *Slovak Foreign Policy after EU and NATO Accession*. In: MAJER, Marián – ONDREJCSÁK, Robert – TARASOVIČ, Vladimír – VALÁŠEK, Tomáš (eds): *Panorama of global security environment 2010*. Bratislava 2010.

18 *PM Orbán: A new era begins in Hungarian-Russian relations*. HungarianAmbiance.com, January 31, 2013. Dostupné na internete: <http://www.hungarianambiance.com/2013/01/pm-orban-new-era-begins-in-hungarian.html>. Pozri tiež: NYZIO, Arkadiusz: *Zmiana i ciągłość w polityce zagranicznej Węgier po 2004 r.* In: *Zeszyty Naukowe KSSM UJ*, č. 3, október 2013, s. 68.

19 *Nečas: Dalajlamismus či podpora Pussy Riot škodí českému exportu*. Idues.cz, 10. 9. 2012. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/podpora-dalajlamy-podle-necase-skodi-exportu-fnb-domaci.aspx?c=A120910_182335_domaci_jj.

20 *Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine*. Budapest, Visegrad Group, January 29, 2014. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/joint-statement-of-the>.

21 STRÁŽAY, Tomáš: *Ukrajina ako spúšťač existenciálnej krízy V4? Ďalšiu otázku, prosím!* In: *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2014*. Bratislava 2015, s. 75–76.

22 GÓRZYŃSKI, Oskar: *Rosyjskie związki europejskich partii. Europa w sieci powiązań*. WP Wiadomości, 2. 7. 2015. Dostupné na internete: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,36474,title,Rosyjskie-zwiazki-europejskich-partii-Europa-w-sieci-powiazan,wid,17677442,wiadomosc.html?>; KORWIN-MIKKE: *Rosja jest otoczona przez NATO i sięboi. Ja ich rozumiem*, Onet.pl - Wiadomości, 12. 3. 2015. Dostupné na internete: <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/korwin-mikke-rosja-jest-otoczona-przez-nato-i-sie-boi-ja-ich-rozumiem/et98kf>.

Poľským postojom sa približuje aj pozícia Českej republiky. Česká spoločnosť je však v otázke vzťahov s Ruskom rozdelená podstatne viac. Minister zahraničných vecí Lubomír Zaorálek z vládnej ČSSD a hlavná opozičná strana TOP 09 prirovnávali ruskú agresiu voči Ukrajine k politike Nemecka voči Československu v roku 1938.²³ Predseda vlády Bohuslav Sobotka verejne spochybňoval význam ekonomických sankcií voči RF v lete 2014 a nepodporil ani umiestnenie nových jednotiek USA v Európe, zachovával si však kritický postoj voči pôsobeniu RF na Ukrajine.²⁴ Otvorene proruské postoje zastáva opozičná Komunistická strana Čiech a Moravy, poslanci už zaniknutej antiimigrantskej strany Úsvit priamej demokracie, ale aj časť vládnej ČSSD, napr. minister priemyslu a obchodu Jan Mládek a poslanci za túto stranu Stanislav Huml a Jaroslav Foldyna, obviňujúci súčasné ukrajinské vedenie z tolerancie či priamej podpory fašizmu. Podobne kritický postoj k sankciám voči Ruskej federácii prezentoval minister financií a predseda pravostredovej strany ANO Andrej Babiš, ktorého firmy sa angažujú v potravinárskom priemysle. Práve toto odvetvie bolo najviac postihnuté odvetnými sankciami, na základe ktorých vláda RF zakázala dovoz väčšiny potravinárskych produktov z EÚ. Proruské postoje prezentujú bývalí lídri ODS – bývalý prezident ČR Václav Klaus (2003–2013) a bývalý premiér Petr Nečas.²⁵ Proruské postoje manifestuje aj prezident ČR Miloš Zeman, ktorý sa v roku 2015 zúčastnil aj osláv konca druhej svetovej vojny v Moskve, a viacerí politici jemu blízkej Strany práv občanov. Napriek uvedeným deklaráciám vláda ČR, ako aj prezident M. Zeman podporili v júli 2015 prijatie zahraničnopolitickej stratégie ČR, ktorá predpokladá voči RF uplatňovanie politiky „rešpektovania medzinárodného práva a územnej integrity a suverenity jej susedov“ a kladie dôraz na kontakty s ruskou občianskou spoločnosťou.²⁶

Zahraničná politika SR takisto rešpektuje spoločnú pozíciu EÚ, ale poslankyňa Európskeho parlamentu za túto stranu Monika Flašíková-Beňová deklarovala nesúhlas s pozíciou EÚ a USA s referendom o nezávislosti Krymu.²⁷ Premiér SR R. Fico opakovane deklaroval nesúhlas so sankciami voči RF, ktoré podľa neho

23 GNIAZDOWSKI, Mateusz – GROSZKOWSKI, Jakub – SADECKI, Andrzej: *A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine*. Warsaw 2014. Dostupné na internete: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine>.

24 DOSTÁL, Vít – EBERLE, Jakub (eds.): *Agenda pro českou zahraničnou politiku 2015*. Praha 2015, s. 15.

25 Petr Nečas promlouvá: *Nenutíme Rusku naše hodnoty...* In: *Parlamentní listy*, 9. 6. 2015. Dostupné na internete:

<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Petr-Necas-promlouva-Nenutme-Rusku-nase-hodnoty-Uznali-jsme-Kosovo-nedivme-se-Krymu-Kvoty-na-imigranty-jsou-silene-Debatujme-o-konci-Schengenu-a-zavedeni-hranicnich-kontrol-378772>.

26 *Koncepce zahraniční politiky ČR*. Praha 13. 7. 2015. Dostupné na internete: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html.

27 *Flašíková obhajuje referendum na Kryme: Aj Únia by sa mala hanbiť*. In: *Sme*, 17. 3. 2014. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/7139118/flasikova-obhajuje-referendum-na-kryme-aj-unia-by-sa-mala-hanbit.html#ixzz3hGUpM3cF>.

sú v rozpore so záujmami Slovenska²⁸, hoci na pôde EU ani v rámci vlády SR či NR SR nevykonal žiadne kroky smerom k ich zablokovaniu alebo zrušeniu. Vo vzťahoch voči RF si SR zachováva snahu udržať priateľskú a nekonfrontačnú atmosféru. Účasť na oslavách výročia druhej svetovej vojny v Moskve v máji 2015 vyvolala v slovenskej spoločnosti konfrontáciu a protichodné petície občanov. Kým R. Fico sa osláv zúčastnil, hoci podobne ako M. Zeman nebol prítomný na vojenskej prehliadke, prezident SR Andrej Kiska v súlade s pozíciou Maďarska a Poľska oslavy bojkotoval.

Podporu politiky RF a odmietanie aktivít Západu na Ukrajine najvýraznejšie v podmienkach SR prezentuje mimoparlamentná Komunistická strana Slovenska a bývalý premiér SR Ján Čarnogurský, vystupujúci ako predseda mimovládnej Slovensko-ruskej spoločnosti. Ide o marginálne zoskupenia²⁹, ktoré sa však dostávajú do povedomia verejnosti ako organizátori pravidelných mítingov proti angažovanosti USA v ukrajinskej kríze a na podporu politiky RF s podporou ďalších organizácií radikálnej pravice a ľavice. Politiku Západu voči Ruskej federácii deklaruje aj poslanec Smeru-SD v Národnej rade SR Ľuboš Blaha, ktorý bol v rokoch 2012–2016 predsedom Výboru NR pre európske záležitosti. Pozíciu RF a ukrajinskej administratívy V. Janukovyča podporil na začiatku „ukrajinskej krízy“ aj župan Banskobystrického kraja a predseda extrémne pravicovej Ľudovej strany – Naše Slovensko Marián Kotleba.

Problematika vzťahov s RF bola viackrát tematizovaná v politickom súperení medzi vládnym Smerom-SD a opozičnými pravicovými subjektmi. Predovšetkým populisticko-liberálna SaS, neokonzervatívna NOVA vedená Danielom Lipšicom a konzervatívno-liberálna SDKÚ-DS opakovane označovali R. Fica za proruského politika. Na druhej strane konzervatívne KDĽK a OĽaNO síce podporovali územnú celistvosť Ukrajiny, ale vyhýbali sa otvorenej kritike politiky RF. Politiku RF aktívne kritizoval prezident A. Kiska.³⁰ V predvolebnej kampani a v samotných voľbách do NR SR začiatkom marca 2015 sa však problematika vzťahov s Ruskom nestala významnejšou témou politického diskurzu, podstatne viac pozornosti voličov púťali vnútropolitické témy, prípadne otázka kvót pre členské štáty pri prerozdeľovaní utečencov v dôsledku humanitárnej krízy na Blízkom východe.

Intenzívne vzťahy s RF udržiava aj Maďarsko, premiér V. Orbán v marci 2014 vyhlásil, že Maďarsko nie je súčasťou rusko-ukrajinského konfliktu.³¹ Podobne, ako po parlamentných voľbách na Ukrajine v roku 2012, aj v roku 2014

28 MIKUŠOVIČ, Dušan: *Fico sa pustil do sankcií: Sú nezmyselné a ohrozujú Slovensko*. In: *Sme*, 9. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/7325319/fico-sa-pustil-do-sankcii-su-nezmyselne-a-ohrozuju-slovensko.html>

29 Ján Čarnogurský v prezidentských voľbách získal 0,64 percent hlasov.

30 *Central Europe split by Moscow's WWII ceremony*. In: *BNE Intellinews*, 19. 3. 2015. Dostupné na internete: <http://www.bne.eu/content/story/central-europe-split-moscows-wwii-ceremony>.

31 *Orbán says Hungary "not part of conflict" in Ukraine*. In: *Politicus.hu*, 4. 3. 2014. Dostupné na internete: <http://www.politics.hu/20140304/orban-says-hungary-not-part-of-conflict-in-ukraine/>

naznačoval, že prioritou Maďarska je ochrana záujmov maďarskej menšiny na Zakarpatsku, a nastolil otázku autonómie tohto regiónu.³²

Odmietal aj zavedenie ekonomických sankcií voči RF.³³ V prípade V. Orbána však významnú rolu zohráva nielen ekonomický faktor, resp. konflikt, do ktorého sa jeho vláda dostala vo vzťahoch s USA a tzv. starými členskými štátmi EU. Orbán otvorene deklaroval, že západoeurópsky model politického vývoja, vychádzajúci z dominancie formalizovaných pravidiel a stabilných inštitúcií, považuje za neefektívny a prežitý, naopak, vyslovil sa v prospech posilňovania personálneho faktora v politike. Podľa Orbána príkladom úspešného vývoja sú v súčasnosti práve RF a Čína, t. j. responzívne autoritatívne režimy, a nevytlúčil ani možnú diskusiu o nahradení demokracie iným modelom.³⁴ Napriek tomu však v lete 2014 deklaroval záujem Maďarska o zotrvanie v EU a NATO a podporu územnej celistvosti Ukrajiny.³⁵ Lavicová opozícia v Maďarsku je orientovaná prozápadne, silnejšia od nej je však krajne pravicová strana Jobbik, ktorá otvorene požaduje nahradenie západnej orientácie spoluprácou s RF a jej zástupcovia participovali na referende o odtrhnutí Krymu od Ukrajiny, organizovanom pod dohľadom ozbrojených síl Ruskej federácie (a preto neakceptovanom zo strany EÚ a USA) ako medzinárodný pozorovateľia.

Vzťahy s Ruskom ako zdroj vnútropolitického konfliktu sa prejavujú nielen v štátoch V4, ale aj v ďalších štátoch strednej a východnej Európy. Príkladom môže byť Bulharsko. Zavedenie protiruských sankcií vyvolalo v tejto krajine konfrontáciu medzi pravicovou vládou na čele so stranou GERB premiéra Bojka Borisova a opozičnou postkomunistickou Bulharskou socialistickou stranou. Jej predseda Mihail Mitkov tvrdí, že základne NATO spôsobujú, že Bulharsko sa stáva cieľom ruských vojenských aktivít. Proti členstvu v NATO a EÚ ostro vystupuje aj extrémne pravicová strana Ataka.³⁶ Vo februári a v októbri 2015 bulharskí socialisti presadzovali prehodnotenie protiruských sankcií v parlamente,

32 GARDNER, Andrew: *Orbán to Ukraine: Give Hungarians Autonomy*. In: Politico.eu, 15. 5. 2014. Dostupné na internete: <http://www.politico.eu/article/orban-to-ukraine-give-hungarians-autonomy/>.

33 SZAKACS, Gergely: *Europe 'shot itself in foot' with Russia sanctions: Hungary PM*. In: Reuters, 15. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/2014/08/15/us-ukraine-crisis-sanctions-hungary-idUSKBN0GF0ES20140815> (accessed on July 29, 2015).

34 ORBÁN, Viktor: *Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tușnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014*. In: The Budapest Beacon, 29. 7. 2014. Dostupné na internete: <http://budapestbeacon.com/public-policy/full-text-of-viktor-orban-s-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/10592>; SADECKI, Andrzej: *Putin in Budapest - overcoming isolation*. Warsaw 18. 2. 2015. Dostupné na internete: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-18/putin-budapest-overcoming-isolation>.

35 FIDESZ: *Hungary support preserving Ukraine's territorial integrity*. In: Daily news Hungary, 6. 7. 2014. Dostupné na internete: <http://dailynewshungary.com/fidesz-hungary-supports-preserving-ukraines-territorial-integrity/>.

36 TCHERNEVA, Vessela: *View from Sofia. A difficult choice between Russia and the West*. In: European Council on Foreign Relations 9. 3. 2015. Dostupné na internete: http://www.ecfr.eu/article/commentary_view_from_sofia_a_difficult_choice_between_russia_and_the_west31

v októbri 2015 ich návrh neprešiel iba tesnou väčšinou hlasov.³⁷ Hoci parlamentné voľby v etnicky rozštiepenom Lotyšsku v októbri 2014 vyhrala vládna stredoprávna koalícia so ziskom takmer 58 percent hlasov, najsilnejšou samostatnou stranou sa stalo zoskupenie Centrum zhody, podporované predovšetkým ruskojazyčným obyvateľstvom.³⁸ Hoci Litva praktizuje podstatne inkluzívnejšiu menšinovú politiku, ako Lotyšsko a Estónsko, líder tamojšej politickej reprezentácie poľskej menšiny (Volebná akcia Poliakov na Litve) Waldemar Tomaszewski otvorene podporuje ruskú politiku na Ukrajine³⁹. Proruské nálady sú silné aj v srbskej spoločnosti a v októbri 2015 v Čiernej Hore účastníci demonštrácií proti vláde premiéra Mila Djukanovića počas protestov proti vstupu krajiny do NATO vystupovali aj s ruskými vlajkami.⁴⁰

Záver

Príčin, prečo sa pozícia stredo európskych štátov vo vzťahu k Ruskej federácii počas vyhrotenej konfrontácie medzi Ruskom a Západom zmenila, je viacero. Jednou z nich je odlišná percepčia rizík, ekonomických záujmov a vyhodnotenia dôsledkov sankcií. Na rozdiel od Poľska vlády SR, ČR a Maďarska nemajú záujem o posilňovanie vojenských výdavkov zo štátneho rozpočtu a o vojenskú angažovanosť NATO v ozbrojenom konflikte na východe Ukrajiny. To vyšehradské štáty rozdeľuje aj v pripravenosti podporiť ďalšie sankcie voči RF, kde pozitívny postoj zaujíma jedine Poľsko. Pokusy o vytvorenie stabilnejšieho bloku krajín zaujímavých umiernený postoj voči RF však zatiaľ v regióne strednej Európy, napr. v podobe trilaterálneho formátu SR, ČR a Rakúska, iniciovanom v Slavkove u Brna 29. januára 2015, nezaznamenali podstatnejší úspech.⁴¹

Na druhej strane, absencia konsenzuálneho postupu vyšehradských štátov voči Rusku nepredstavuje zásadnú zmenu z hľadiska vývojových trendov V4, pretože ani v minulosti, pred vypuknutím tzv. ukrajinskej krízy, takýto postup nefungoval. Preto nemusí ani zasiahnuť budúcnosť ďalších spoločných projektov, napr. vo vojenskej a energetickej spolupráci, alebo proces budovania spo-

37 GOTEV, Georgi: *Bulgarian parliament almost rejected the EU sanctions against Russia*. In: Euractiv.com 8. 10. 2015. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/bulgarian-parliament-almost-rejected-the-eu-sanctions-against-russia/>

38 *Voľby v Lotyšsku vyhrala proruská strana. Vládnout nebude*. In: Aktuálně.cz 5. 10. 2014. Dostupné na internete: <http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/volby-v-lotyssku-vyhrala-proruska-strana-vladnout-nebude/r~b6707c5e4c5d11e4b3d60025900fea04/>

39 *Na 9 mája Tomaszewski wpiął „gieorgijewską” wstążeczkę i flagę Polski*. In: Znad Wilii, 9. 5. 2014. Dostupné na internete: <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna-na-9-maja-tomaszewski-wpial-gieorgijewska-wstazeczke-flage-polski>

40 *Polícia v Čiernej Hore rozohnala slzotvorným plynom ďalší protivládny protest*. Aktuálne.sk, 25. 10. 2015. Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/policia-v-ciernej-hore-rozohnala-slzotvornym-plynom-dalsi-protivladny-protest/zahranicie/europa/>

41 BURAS, Piotr: *Can Poland remain a leader of EU foreign policy?* In: European Council on Foreign Relations, 5. 2. 2015. Dostupné na internete: http://www.ecfr.eu/article/commentary_can_poland_remain_a_leader_of_eu_foreign_policy418 (accessed on July 29, 2015).

ločnej regionálnej identity formou dialógu na úrovni občianskej spoločnosti. Pri analýze historických aspektov percepcie Ruska v jednotlivých stredo európskych štátoch so zameraním predovšetkým na štáty Vyšehradskej skupiny a pri ich porovnaní so súčasnosťou, resp. s vývojom po rozpade sovietskeho bloku v roku 1989 je zrejme, že spoločná minulosť vo vzťahoch s Ruskom (resp. ZSSR) a jej tematizácia vo verejnom diskurze zohrávajú významnú úlohu pri reagovaní stredo európskych spoločností na ukrajinskú krízu.

Poľsko, v ktorom je významnou súčasťou národnej identity v postkomunistickom období interpretácia komunistického minulosti ako faktickej likvidácie štátnej samostatnosti (podstatne viac než v prípade ostatných štátov V4), ako aj interpretácia druhej svetovej vojny ako boja Poľska proti dvom agresorom – nacistickému Nemecku a ZSSR, rast ruského vplyvu v Európe a v priestore bývalého ZSSR vníma ako hrozbu pre svoju bezpečnosť. V Českej republike zohráva významnú rolu silný antikomunistický diskurz v spoločnosti, umocnený spomienkou na okupáciu Československa v auguste 1968 vojskami štátov Varšavskej zmluvy. Na druhej strane je síce významnou súčasťou postkomunistickej identity prihlásenie sa k tradícii maďarskej revolúcie v roku 1956, ale zároveň prax budovania korektných a pragmatických vzťahov s ZSSR v nasledujúcich desaťročiach zrejme do značnej miery inšpirovala aj postkomunistické vládne garnitúry pri budovaní vzťahov s Ruskou federáciou. Napokon, v prípade Slovenska zrejme významnú rolu zohráva aj vnímanie Ruska v období národného obrodzenia a v druhej polovici 19. storočia, ako aj faktická absencia antikomunistického diskurzu, resp. jeho okrajová rola vo verejnom živote po roku 1989.

Podstatne závažnejšou je však skutočnosť, že Ruská federácia vystupuje nielen ako zahraničnopolitický faktor, ale aj ako faktor vnútro politického štiepenia, hoci „ruský“ a „ukrajinský“ faktor sa v druhej polovici roku 2015 a na začiatku roku 2016 dostal do tieňa iných udalostí, súvisiacich predovšetkým s utečenec-kou krízou a vlnou teroristických útokov v štátoch západnej Európy. To však neznamená, že vzťahy s Ruskom sa nemôžu stať v budúcnosti predmetom vyhrote-nej vnútro politickej konfrontácie v štátoch strednej Európy a v prípade eskalácie napätia vo vzťahoch medzi RF a Západom aj predmetom zhoršenia atmosféry v medzištátnych vzťahoch v regióne stredovýchodnej Európy.

Russian factor in Central Europe

The chapter deals with the perception of Russia in Central Europe between the 19th and 21st centuries in the context of recent political and security crisis in Ukraine. The author's aim is to analyse how much the conflict between the West, represented by the EU and NATO, and the Russian Federation, affected the political development in Central European countries. The author takes into account the historical context of the relations of particular Central European countries, with the main focus on the Visegrad Group states. The main question discussed in the text is to what extent the Russian Federation can become a source of destabilisation and division of the region.

The chapter, based on the official documents provided by the V4 governments, the official institutions of the Russian Federation, multilateral meetings of the representatives of the Visegrad Group states, and on the articles found in daily newspapers, brings a comparative analysis of the bilateral relations of the individual V4 states with Russia since the collapse of Soviet bloc in 1989–1990. The Visegrad Group has not developed a joint strategy towards the Russian Federation as each member state has developed its relations with Russia in a bilateral framework. This is caused by different perception of economic interests and security risks by the political elites of each country in which oil and natural gas import play a crucial role in the agenda of bilateral relations. While Poland has been the most active supporter of the pro-Western orientation of Ukraine and has perceived the increasing power of the Russian Federation since 2000 as a potential security risk, Slovakia and Hungary prefer to keep friendly relations with the Russian Federation. However, they adhere to the common positions of the EU. On the other hand, the V4 states backed up the position of Poland when the Russian Federation tried to block access of Polish agricultural products to the Russian market since the EU enlargement.

Since 2014, the Ukraine crisis has caused some dissonances in the policies of particular V4 states towards Russia. Although all Visegrad states support the territorial integrity of Ukraine, only Poland insists on the tough policy of sanctions against the Russian Federation on the grounds of its annexing Crimea in 2014 and Russia's involvement in the separatists' uprising in Eastern Ukraine. However, the main consequence of the confrontation between the Russian Federation and the West is the re-opening of the foreign policy debate in Central-East European countries. The relations with the Russian Federation have become part of the internal political conflicts, especially in Slovakia, the Czech Republic and Hungary. The issue of the relations with Russia has divided the societies in Latvia, Bulgaria and Montenegro as well. Therefore, the "Russian issue" is not so much foreign policy issue, but it is becoming the issue of domestic policy.

BIBLIOGRAFIE PhDr. VOJTECHA ČELKA

ZPRACOVAL MICHAL MACHÁČEK¹

Uspořádání bibliografie

KVALIFIKAČNÍ PRÁCE	272
MONOGRAFIE	272
EDIČNÍ ČINNOST	273
PŘEKLADY	274
STUDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY	274
RECENZE, ZPRÁVY A POLEMIKY	277
POPULARIZAČNÍ PRÁCE, PUBLICISTIKA, ROZHOVORY A JINÉ TEXTY (VÝBĚR)	281
a) Knihy	281
b) Rozhovory a diskuze	283
c) Články v časopisech a denním tisku	284

KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944–1946. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1969, 182 s. [diplomová práce, vedoucí Věra Olivová, strojopis]²

Volby 1935 na Slovensku. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1980. [rigorózní práce, vedoucí Robert Kvaček, strojopis]

Podiel spolku Excursions Club na vlastivednom bádání, vytvorení regionálnych zbierok a múzeí. Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyněho, Brno 1984. [závěrečná práce postgraduálního studia muzeologie]³

MONOGRAFIE

Zo všetkých strán [Edícia Zrkadlenie/Zrcadlení]. Slovenský literárny klub v ČR, Praha 2011, 179 s.

Recenze

PAVLOVIČ, Richard: *Dejiny, internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 7, č. 1, 2012, s. 240–241.

CABADAJ, Peter: *Knižnica*, roč. 13, č. 5, 2012, s. 56.

Zďaleka a zblízka. Slovenský literárny klub v ČR s podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Praha 2014, 292 s.

¹ Za pomoc s vyhotovením rešerše ďakujem pani Alžbete Košťanovej ze Slovenské národnej knihovny v Martine.

² Diplomová práce byla publikována na pokračování v deníku *Lud* od ledna do února 1990.

³ Práce byla publikována v periodiku *Bezděz, vlastivědném sborníku Českolipska*, sv. 8, 1999, s. 119–149; též ČELKO, Vojtech: *Zďaleka a zblízka*. Praha 2014, s. 16–56.

EDIČNÍ ČINNOST

[2002]

Sám proti moci. Výběr prací středoškolských studentů EUSTORY [Edice Eustory, sv. 1]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2002, 139 s. [společně s Eliškou Kunstovou, Janem Kvirencem a Ilonou Pařízkovou]

[2004]

Kamenná paměť mého kraje. Výběr prací středoškolských studentů ve 2. ročníku dějepisné soutěže EUSTORY [Edice Eustory, sv. 2]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2004, 135 s. [společně s Eliškou Kunstovou, Janem Kvirencem a Ilonou Pařízkovou]

[2005]

Listy úcty a přátelstva. [1.] *Koloman Sokol a Jozef Lettrich.* In: *Zrkadlenie/Zrcadlení*, česko-slovenská revue, roč. 2, č. 1, 2005, s. 60–68.

Milan Rastislav Štefánik 1880–1919. Zborník k 125. výročiu narodenia. Slovenský literárny klub v ČR – Spoločnosť generála M. R. Štefánika, Praha 2005, 93 s.

Recenze

HOLEC, Roman: *Historický časopis*, roč. 54, č. 4, 2006, s. 703–704.

NOVÁK, K.: *Historické rozhľady*, roč. 3, 2006, s. 383–384.

Odpovede Jozefa Lettricha na otázky Václava Havla. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2005.* Masarykova univerzita, Brno 2005, s. 259–261.

[2006]

Listy úcty a přátelstva. Část 2. Koloman Sokol a Jozef Lettrich. In: *Zrkadlenie/Zrcadlení*, česko-slovenská revue, roč. 3, č. 1, 2006, s. 108–111.

Neznámý dokument o Lacovi Novomeskom. In: *Zrkadlenie/Zrcadlení*, česko-slovenská revue, roč. 3, č. 1, 2006, s. 104–107.

Nejen zbabělci, nejen hrdinové... (Každodenní život za protektorátu 1939–1945). Výběr prací středoškolských studentů ve 3. ročníku dějepisné soutěže EUSTORY [Edice Eustory, sv. 3]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2006, 158 s. [společně s Eliškou Kunstovou, Janem Kvirencem a Ilonou Pařízkovou]

[2008]

My a oni. Česko-německé stýkání a potýkání ve dvacátém století. Výběr prací středoškolských studentů ve 4. ročníku dějepisné soutěže EUSTORY [Edice Eustory, sv. 4]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2008, 134 s. [společně s Eliškou Kunstovou, Janem Kvirencem a Ilonou Pařízkovou]

[2011]

Večny nepokoj po-etika. K 75. jubileu Júliusa Vanoviča. Transcius a.s., Liptovský Miluláš 2011, 175 s. [společně s Milošem Kovačkou a Beloslavem Riečanem]

Zastavený čas. Příběh fotografie. 20. století očima předešlých generací. Výběr prací středoškolských studentů ve 5. ročníku dějepisné soutěže EUSTORY [Edice Eustory, sv. 5]. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2011, 172 s. [společně s Petrem Hofmanem]

Václav Havel – Vilém Prečan. *Korespondence 1983–1989*. Československé dokumentační středisko, Praha 2011, 834 s. [ve spolupráci s Vilémem Prečanem]

Recenze

LOEWENSTEIN, Bedřich: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Böhmischen Länder*, roč. 52, č. 1, 2012, s. 218–219.

ZADOROŽNJUK, Ella Grigor'jevna: *Slavjanovedenje*, č. 5, 2012, s. 97–101.

[2013]

Korešpondencia Prečan – Šimečka v začiatkoch normalizácie. In: GONĚC, Vladimír – HOLEC, Roman (eds.): Česko-slovenská historická ročenka. ACADEMICUS, Brno 2012 [vyd. 2013], s. 181–189; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 84–95.

PŘEKLADY

PRÉM, Čand: *Thákurova studňa (Poviedka)*. In: Beseda, obrázkový týždenník pre dedinu, roč. 7, č. 1, 1967.

PLEVZA, Viliam – JANČÁR, Ivan: [úvodní texty]. In: GAŽOVIČ, Vladimír: *Kolotoče života...* [Katalog z výstavy v Galerii hlavního města Prahy]. Klub slovenské kultury v Praze, Praha 1987, 32 s. [společně s Radmilou Trojanovou]

SYRNÝ, Marek: *Za svobodnou Ukrajinu. Banderovci na území Československa*. In: Dějiny a současnost, roč. 28, č. 11, 2006, s. 14–17.

ŠTEFÁNIK, Martin: *Jedem proti králi. Pokusy o atentát na Zigmunda Lucemburského*. In: Dějiny a současnost, roč. 30, č. 3, 2008, s. 26–27.

STUDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

[1992]

Slovenská krize 1947. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.): Věci bud'ěž pozorovány. Kapitoly z národních dějin II. díl. Český rozhlas – vysílání pro školy, Praha 1992, s. 20–23.

[1993]

Dr. Jozef Lettrich – politik a štátnik. In: LETTRICH, Jozef: Dejiny novodobého Slovenska. Archa, Bratislava 1993, s. 222–224; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 37–38.

[1999]

Podíl Humboldtova spolku na založení muzea v Rumburku (1865–1902). In: Děčínské vlastivědné zprávy, roč. 9, č. 1, 1999, s. 13–20; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 29–35.

[2000]

Kultúra v rokoch 1960–1967 videná z pohľadu literárnych časopisov, najmä Kultúrneho života. In: MELANOVÁ, Miloslava (ed.): Česko-slovenské vzťahy – Slovensko-české vzťahy. Liberecký seminář 1998, 1999. Technická univerzita, Liberec 2000, s. 151–158.

[2002]

Milan Hodža. In: KUČEROVÁ, Stanislava (ed.): Česká a slovenská otázka v soudobém světě. Základy naší hodnotové orientace v době rozšiřování a reforem EU. K 65. výročí odchodu T. G. Masaryka (1837–2002). K 85. výročí vzniku Československa (1918–2003) i k jeho prvnímu a druhému dělení (1938, 1992). Konvoj, Brno 2002, s. 199–201.

Milan Rastislav Štefánik. In: KUČEROVÁ, Stanislava (ed.): Česká a slovenská otázka v soudobém světě. Základy naší hodnotové orientace v době rozšiřování a reforem EU. K 65. výročí odchodu T. G. Masaryka (1837–2002). K 85. výročí vzniku Československa (1918–2003) i k jeho prvnímu a druhému dělení (1938, 1992). Konvoj, Brno 2002, s. 191–193.

[2003]

Jiří Pelikán a jeho osobný archívny fond v Ríme. In: Soudobé dějiny, roč. 10, č. 1–2, 2003, s. 173–180. [společně s Josefem Kašparem]

[2004]

Der Prager Frühling und die Studentenbewegung in der Tschechoslowakei. Erinnerungen eines Beteiligten. In: HÄDER, Sonja – WIEGMANN, Ulrich (eds.): „Am Rande des Bankrotts.“ Intellektuelle und Pädagogik in Gesellschaftskrisen der Jahre 1953, 1956, 1968 in der DDR, Ungarn und der ČSSR. Schneider Verlag, Hohengehren 2004, s. 21–23.

Osobný archív Jozefa Lettricha darovaný Slovenskej národnej knižnici. In: GONĚC, Vladimír (ed.): Česko-slovenská historická ročenka 2004. Masarykova univerzita, Brno 2004, s. 323–348.

[2005]

Lettrichova interpretácia Štefánika. In: Zrkadlenie/Zrcadlení, česko-slovenská revue, roč. 2, č. 2, 2005, s. 38–48.

Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mirom Haviarom. In: BAKOŠ, Vladimír a kol.: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú.“ Pocta Jozefovi Jablonickému. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2005, s. 135–142; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 39–45.

[2006]

Naše snahy, orgán Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov a jeho miesto v exilovej tlači. In: BROKLOVÁ, Eva – NEUDORFLOVÁ, Marie (eds.): Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvků k novodobým československým dějinám. Ústav T. G. Masaryka, Praha 2006, s. 171–179.

Návraty Milana Hodžu do historického povedomia slovenskej spoločnosti po roku 1989. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2006, s. 173–178.

Volby 1946 očami pamätníkov. In: Masarykův lid, čtvrtletník nezávislého diskusního Klubu Dr. Milady Horákové, roč. 12, č. 2, 2006, s. 3–6; též In: Na pozvání Masarykova ústavu, sv. 5, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2007, s. 89–95; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 52–58.

[2008]

Milan Hodža v spomienkach svojich súčasníkov napísaných po druhej svetovej vojne. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Milan Hodža a agrárne hnutie. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2008, s. 174–183.

Parlamentné prejavy Martina Rázusa. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ. Zborník z vedeckej konferencie Martin 26.–27. jún 2008.* Ústav politických vied SAV – Slovenská národná knižnica v Martine, Bratislava – Martin 2008, s. 163–178.

Slovenský Perikles Milan Hodža. In: PEKNÍK, Miroslav: Milan Hodža politik a žurnalista. Ústav politických vied SAV – Slovenská národná knižnica, Bratislava – Martin 2008, s. 164–173; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 65–72.

[2009]

Parlamentné prejavy Ferdiša Jurigu. In: PEKNÍK, Miroslav a kol.: Ferdiš Juriga, ľudový smer slovenskej politiky. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2009, s. 292–313; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 88–103.

[2010]

Ivan Dérer – posledná etapa. In: PEKNÍK, Miroslav a kol.: Dr. Ivan Dérer, politik, právnik a publicista. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2010, s. 621–630; též in: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 73–83.

[2012]

Vavro Šrobár v spomienkach svojich súčasníkov napísaných po jeho smrti. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Dr. Vavro Šrobár. Politik, publicista a národnoosvetový pracovník. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2012, s. 617–623; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 58–65.

[2013]

MUDr. Pavol Blaho v spomienkach svojho priateľa Ctirada Bezděka [príspevok z konferencie Ústavu politických vied SAV „Osobnosť slovenskej politiky. Dr. Pavol Blaho a formovanie slovenskej politiky“, Martin 2013]. In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 57–72.

Sila charakteru a odvahy. In: KMETŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol.: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Múzeum Slovenského národného povstania – Ústav politických vied SAV, Bratislava – Banská Bystrica 2013, s. 398–400; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 117–121.

[2014]

Miesto Jozefa Lettricha v slovenských dejinách 20. storočia (Namiesto úvodu...). In: GUBA, Ivan – SYRNÝ, Marek (eds.): Jozef Lettrich. Publicistika (1945–1948). Články – prejavy – rozhovory. Belianum, Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici ve spolupráci s Múzeom Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, Historickým ústavom Slovenské akademie vied v Bratislave a Nadáciou Dr. Jozefa Lettricha v Martine, Banská Bystrica – Bratislava 2014, s. 5–8.

[2015]

Hodžovské reflexie v Českej republike po novembri 1989. In: GONĚC, Vladimír – PEKNÍK, Miroslav (eds.): Milan Hodža ako aktér medzinárodných vzťahov. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2015 s. 380–382.

RECENZE, ZPRÁVY A POLEMIKY**[1991]**

PREČAN, Vilém: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948.* Bratislava, Osveta 1961. Recenze: *Ešte k jednej oneskorenej recenzii.* In: Slovenské národné noviny, roč. 2, č. 13, 1991, s. 5.

[1994]

PREČAN, Vilém – DRÁPALA, Milan (ed.): *V kradeném čase.* Doplněk, Brno 1994. Recenze: *Trend, politiky, vědy, kultury, společnosti,* roč. 1, č. 8, 1994, s. 3–4.

[1997]

JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš: *Exilová politika v letech 1948–1956. Počátky politické organizovanosti a činnosti pouťorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa.* Centrum pro československá exilová studia, Olomouc 1996. Recenze: *Soudobé dějiny,* roč. 4, 1997, č. 3–4, s. 565–566.

[1998]

MAŇÁK, Jiří: *Čistky v komunistické straně Československa 1969–1970.* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1997. Recenze: *Čistky, které poznamenali více než jednu generaci.* In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 2, č. 8, 1998, s. 93.

MAXA, Hubert: *Alexander Dubček. Člověk v politice (1990–1992).* Kalligram – Doplněk, Bratislava – Brno 1998. Recenze: *Soudobé dějiny,* roč. 5, 1998, č. 2–3, s. 362–363.

ŽATKULIAK, Jozef: *Federalizácia Československého štátu 1968–1970.* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998. Recenze: *Nová kniha o federácii.* In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 2, č. 9, 1998, s. 99.

[1999]

HAVLÍČEK, Dušan: *Jaro na krku.* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998. Recenze: *Spomienky novinára.* In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 3, č. 5, 1999, s. 91.

CHAROUS, Emil: *Druhý domov.* Trilabit, Praha 1998. Recenze: *Druhý domov. Praha a slovenská literatúra od Emila Charousa.* In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 3, č. 11, 1999, s. 92–93.

JEŠ, Jiří: *Co přines' čas. Vzpomínky současníka.* Academia, Praha 1997. Recenze: *Soudobé dějiny,* roč. 6, č. 4, 1999, s. 643–645.

MORÁVKOVÁ-UDRŽALOVÁ, Libuše: *Naše Roveň.* Vyšehrad, Praha 1998. Recenze: *Soudobé dějiny,* roč. 6, 1999, č. 2–3, s. 372–373.

SVOBODA, Luděk: *Antikvariát a já*. Antikvariát Dlážděná, Praha 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 6, č. 4, 1999, s. 649.

[2000]

HRADSKÁ, Katarína: *Prípady Dieter Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku*. Academic Electronic Press, Bratislava 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3, 2000, s. 421–422.

HRAŠE, Jiří (ed.): *Bílá místa rozhlasové historie. Příspěvky a svědectví k 60. letům v Československém rozhlase*. Sdružení pro rozhlasovou tvorbu, Praha 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3, 2000, s. 421.

CHRAMOSTOVÁ, Vlasta: *Vlasta Chramostová*. Doplněk – Burian a Tichák, Brno – Olomouc 1999. Recenze: *Spomienky ako svedectvo doby*. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 4, č. 12, 2000, s. 77–78.

JABLONICKÝ, Jozef: *Podoby násilia*. Kalligram, Bratislava 2000. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 4, 2000, s. 679–680.

KOLLÁROVÁ, Zuzana – HANUS, Jozef (eds.): *Sprievodca po slovenských archívoch. = A Guide to the Slovak Archives*. Universum, Prešov 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3, 2000, s. 423–424.

LIPTÁK, Ľubomír: *Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii*. Kalligram, Bratislava 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3, 2000, s. 424–425.

Soudobé dějiny, roč. 7, č. 1 a 2, 2000. Recenze: *Akademický bulletin AV ČR*, roč. 8, č. 12, 2000, s. 25.

ŠÚTOVEC, Milan: *Semióza ako politikum alebo „Pomlčková vojna“*. Kalligram, Bratislava 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 4, 2000, s. 678–679.

VALÉR, Mikula a kol.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Libri, Praha 1999. Recenze: *Slovník slovenských spisovateľov*. In: Tvar, roč. 11, č. 6, 23. 3. 2000, s. 23.

[2001]

ČERVENÁ, Soňa: *Stýskání zakázáno. Kousek mého divadelního děje-spisu a země-spisu*. Opus musicum, Brno 1999. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 1, 2001, s. 194–196.

KAMENEC, Ivan: *Hľadanie a blúdenie v dejinách: Úvahy, štúdie, polemiky*. Kalligram, Bratislava 2000. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 1, 2001, s. 196–197.

KOSATÍK, Pavel: *Fenomén Kohout*. Paseka, Praha – Litomyšl 2001. Recenze: *Pokus o portrét současníka*. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 5, č. 11, 2001, s. 58–59.

KOSATÍK, Pavel: *Ferdinand Peroutka*. Paseka, Praha 2000. Recenze: *Osud novinára*. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 5, č. 6, 2001, s. 69–70.

PREČAN, Vilém – UHDE, Milan – UDOLPH, Ludger (eds.): *Im Dienst der gemeinsamen Sache: Wolfgang Scheur und Prag 1981–1989. = Ve službách společné věci: Wolfgang Scheur a Praha 1981–1989*. Atlantis – Československé dokumentační středisko, Brno – Praha 2001. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 2–3, 2001, s. 470–471; též *Přestože jsme mu vděčili za tolik věcí, znalo ho jenom málo lidí*. In: Nové knihy, roč. 41, č. 34–35, 29. 8. 2001, s. 29.

UHER, Ján: *Zo zákulisia rehabilitácií: Tajomstvo Kolderovej komisie*. Kalligram, Bratislava 2001. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 4, 2001, s. 832–833.

SKILLING, H. Gordon: *Československo, můj druhý domov*. Prostor, Praha 2001. Recenze: *Československo, můj druhý domov*. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 5, č. 10, 2001, s. 70–71.

ŠTOLBOVÁ, Eva: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Literárne informačné centrum, Bratislava 2000. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 1, 2001, s. 201–202.

[2002]

Dějiny a současnost s novou podobou. In: *História revue*, roč. 2, č. 4, 2002, s. 41.

DRÁPALA, Milan: *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Prostor, Praha 2000. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 2, 2002, s. 341–342.

DVORNÍK, František: *Počátky zpravodajských služeb*. Prostor, Praha 2001. Recenze: *Špionáž a kontrašpionáž v dávných dobách*. In: OS – Fórum občianskej spoločnosti, roč. 6, č. 10, 2002, s. 67–68.

HOPPE, Jiří – BÁRTA, Milan (eds.): *Úloha Alexandra Dubčeka v moderních dějinách Československa. Sborník z konference konané 19. listopadu 2001 v Praze*. Masarykova dělnická akademie, Praha 2002. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 3–4, 2002, s. 646–647.

KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (eds.): *Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi*. VEDA – Historický ústav SAV, Bratislava 2000. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 1, 2002, s. 159–161.

KOVÁČ, Dušan: *Výsídlenie Nemcov zo Slovenska (1944–1953)*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 8, č. 4, 2001, s. 829–830; též *OS – Fórum občianskej spoločnosti*, roč. 6, č. 1–2, 2002, s. 125–126.

REICH-RANICKI, Marcel: *Mein Leben*. Deutscher Taschenbuch Verlag, Mnichov 2001. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 9, č. 1, 2002, s. 162–164.

[2003]

HANÁK, Jiří: *Orwellovo století 1901–2000*. Prostor – Knižní klub, Praha 2001. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 10, č. 1–2, 2003, s. 184–185.

KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Organizace, program, politika*. Doplněk, Brno 2002. Recenze: *ČSNS 1945–1948*. In: *Trend, politiky, vědy, kultury, společnosti*, roč. 10, č. 6, listopad 2003, s. 3.

[2005]

JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Kalligram, Bratislava 2004. Recenze: *Samizdat o odboji*. In: *Akademický bulletin*, roč. 13, č. 2, 2005, s. [1a].

[2006]

JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články 2*. Kalligram, Bratislava 2006. Recenze: *Druhý svazok reedície Samizdatu Jozefa Jablonického*. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2006*. Masarykova univerzita, Brno 2006, s. 427–432.

JEŠUTOVÁ, Eva a kol.: *Od mikrofonu k posluchačům. Z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Český rozhlas, Praha 2003. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 13, č. 3–4, 2006, s. 530–532.

[2007]

Česko-slovenská, slovensko-česká komisia historikov a jej Historická ročenka. In: Knižnica, roč. 8, č. 6, 2007, s. 51–53.

Dokumentární film Petra Lokaje *Ta lidská bezmoc moci*, Česká televize 2006. Polemika: *K jedné televizní inscenácii*. In: *Tvorba*, roč. 17 (26), č. 1, 2007, s. 36–37; též *Kultura*, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 14, č. 1, 2007; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 141–145.

JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o disente 3. Záznamy a písomnosti*. Kalligram, Bratislava 2007. Recenze: *História je pre mňa životnou otázkou – Jozef Jablonický: Samizdat o disente*. In: GONĚC, Vladimír a kol. (eds.): *Česko-slovenská historická ročenka 2007*. Masarykova univerzita – Česko-slovenská komise historiků a ACADEMICUS-Coprint, Brno – Bratislava 2007, s. 384–394.

[2008]

GOLDSTÜCKER, Eduard: *Vzpomínky (1913–1945)*. G. plus G, Praha 2003. – GOLDSTÜCKER, Eduard: *Vzpomínky (1945–1968)*. G. plus G, Praha 2005. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2008*. Masarykova univerzita, Brno 2008, s. 352–355.

KREJČOVÁ, Helena – VLČEK, Mario: *Návraty paměti: deponáty židovského majetku v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze*. Tilia, Šenov u Ostravy 2007. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 15, č. 1, 2008, s. 222–223.

MEZNÍK, Jaroslav: *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*. Matice moravská, Brno 2005. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 15, č. 3–4, 2008, s. 784–786.

SZIGETI, László: *Slovenská otázka dnes. Výber textov v časopise OS 1997–2006*. Kalligram, Bratislava 2007. Recenze: In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2008*. ACADEMICUS-Coprint – Česko-slovenská komise historiků, Brno 2008, s. 347–348.

[2009]

RUBÍN, Jiří – TOMEŠ, Josef (eds.): *Emil Hácha před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Věrité, Praha 2008. Recenze: *Soudobé dějiny*, roč. 16, č. 1, 2009, s. 211–213.

[2010]

HOFFMANN, Pavel: *Spomienky*. G plus G, Praha 2006. Recenze: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. ACADEMICUS, Brno 2010, s. 329–332.

CHENU, Roselyne: *Žít svobodně je umění. (Československý deník 1969–1986)*. Jitro, Praha 2007. Recenze: *Normalizácia očami cudzinky*. In: *Tvorba*, roč. 20 (29), č. 3, 2010, s. 36–38.

KOSATÍK, Pavel: *České snění*. Torst, Praha 2010. Recenze: *Inspirativne snenie*. In: *Tvorba*, roč. 20 (29), č. 4, 2010, s. 45–46; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 108–112.

KOSATÍK, Pavel: *Sám proti zlu. Život Přemysla Pittra (1895–1976)*. Paseka, Praha – Litomyšl 2009. Recenze: *Tvorba*, roč. 20 (29), č. 3, 2010, s. 40–43.

LIPTÁK, Lubomír: *Nepre(tr)žité dejiny. Výber článkov, esejí, štúdií*. Q 111, Bratislava 2008. Recenze: *Malé dejiny v pohľadoch veľkého historika*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 17, č. 4, 2010, s. 723–728; též In: ČELKO, V.: *Zo všetkých strán*, s. 106–110.

MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Kalligram, Bratislava 2009. In: *Slovenské dotyky*, roč. 15, č. 6, 2010, s. 8–9.

ROZNER, Ján: *Sedem dní do pohrebu*. Bratislava, Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT 2009. Recenze: *Tvorba*, roč. 20 (29), č. 1, 2010, s. 40–41; též *Soudobé dějiny*, roč. 17, č. 1–2, 2010, s. 273–274.

STEHLÍK, Michal: *Češi a Slováci 1882–1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha, Togga 2009. Recenze: *Tvorba*, roč. 20 (29), č. 3, 2010, s. 38–40.

[2011]

ČERNÝ, Václav: *Vývoj a zločiny panslavismu*. Knihovna Václava Havla, Praha 2011. Recenze: *Nezaslúžene málo poznaná esej*. In: *Tvorba*, roč. 21 (30), č. 3, 2011; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 113–116.

KAŠPAR, Josef: *Itálie známá i neznámá*. Společnost přátel Itálie, Praha 2010. Recenze: *Taliansko známe i neznáme*. In: *Kultura*, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 18, č. 1, 2011; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 130–132.

TUČKOVÁ, Anna – SVOBODA, Alois: *Slovensko země neznámá*. Vlastním nákladem, 2008. Recenze: *Slovenské dotyky*, roč. 16, č. 2, 2011; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 126–129.

[2012]

KALINOVÁ, Agneša – JURAŇOVÁ, Jana: *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Aspekt, Bratislava 2012. Recenze: *Slovenské dotyky*, roč. 17, č. 10, 2012; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 122–125.

[2014]

MLYNÁRIK, Ján: *Spod divadelných kulís na parlamentnú tribúnu*. PRO OFFICE s. r. o., Lučenec 2014. Recenze: *Spomienky zanovitého historika*. In: *Tvorba*, roč. 24 (33), č. 2, 2014; též In: ČELKO, V.: *Zďaleka a zblízka*, s. 233–244.

POPULARIZAČNÍ PRÁCE, PUBLICISTIKA, ROZHOVORY A JINÉ TEXTY (VÝBĚR)**a) Knihy****[2005]**

Od Štefánikovho semináru k Štefánikovej spoločnosti. In: ČELKO, Vojtech (ed.): *Milan Rastislav Štefánik. 1880–1919. Zborník k 125. výročiu narodenia*. Slovenský literárny klub v ČR, Praha 2005, s. 83–87.

[2006]

Milan Hodža. In: SCHREIBEROVÁ, Jarmila – SCHREIBER, Hugo (eds.): *Slavné osobnosti v dějinách Prahy 5. Příběhy nevšedních životů*. Perseus, Praha 2006, s. 142–144.

Stretnutie s Jozefom Bžochom. In: BŽOCHOVÁ-WILD, Jana – BŽOCH, Adam (eds.): *Osemdesiat Jozefovi Bžochovi*. Petit Press, Bratislava 2006, s. 126–127; též In: ČELKO, V.: *Zo všetkých strán*, s. 146–147.

[2007]

Robert Kvaček – učiteľ, priateľ, kolega. Reminiscencie na študentské roky a čas trochu neskôr. In: Fontes Nissae. Prameny Nisy. Regionální historický sborník, sv. 8, 2007, s. 292–298; též In: GONĚC, Vladimír a kol. (eds.): Česko-slovenská historická ročenka 2007. Masarykova univerzita – Česko-slovenská komise historiků a ACADEMICUS-Coprint, Brno – Bratislava 2007, s. 363–367; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 139–144.

[2008]

Milan Rastislav Štefánik. In: TONZAR, David (ed.): Historie – paměť národa II. Přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost. Husův institut teologických studií v Praze, Praha 2008, s. 115–126.

[2009]

Praha slovenská. Mapa slovenských miest v Prahe. BEMA, Praha 2009; též Zrcadlenie/Zrcadlení, česko-slovenská revue, roč. 8, č. 2, 2011. s. 63–104. [autor projektu a textové části společně s Vladimírem Skalským]

[2010]

25 rokov od otvorenia Domu slovenskej kultúry v Prahe. Trilabit, Praha 2010 [informační brožura]; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 99–104.

[2011]

Či vtedy či dnes. Stále sa drží toho, o čom je presvedčený. In: ČELKO, Vojtech – KOVAČKA, Miloš – RIEČAN, Beloslavem: Večný nepokoj po-etika. K 75. jubileu Júliusa Vanoviča. Transcius a.s., Liptovský Miluláš 2011; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 204–208.

[2012]

Milý učiteľ Koloman Gajan. In: TOMEŠ, Josef: Památce profesora Kolomana Gajana (1918–2011). Masarykova společnost, Praha 2012, s. 22–24; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 261–263.

[2014]

Jan Rychlík a jeho vzťah ku Slovensku. In: MACHÁČEK, Michal (ed.): Dvě století nacionalismu. Pocta prof. Janu Rychlíkovi. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i. – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2014, s. 28–32; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 216–220.

Pozdrav z Prahy k tridsaťročnému jubileu Kruhu priateľov českej kultúry v Bratislave. In: VRAŠTIAK, Štefan (ed.): Kronika 1983–2014. Máme 30. rokov. Kruh priateľov českej kultúry, Bratislava 2014; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 105–106.

b) Rozhovory a diskuze**[1968]**

Dělníci plus studenti – studenti plus dělníci. Beseda opožďená o čtyři týdny. In: Reportér, roč. 3, č. 44, 6. 12. 1968, s. 2. [diskuze o možnostech spolupráce mezi studenty a dělníky]

[1986]

BARTOŠOVÁ, D.: *Nielen folklór.* In: Život, spoločenský obrázkový týždenník našej rodiny, roč. 36, č. 27, 3. 7. 1986, s. 10–11. [reportáž, jejíž součástí jsou rozhovory s Vojtechem Čelkem a Jozefem Havašem]

Prehľbovať vzájomné poznanie. O činnosti a perspektívach Domu slovenskej kultúry v Prahe. In: Ľud, roč. 39, č. 127, 2. 6. 1986, s. 4. [rozhovor vedl Ladislav Začka]

[1989]

M. R. Štefánik – legendy a fakty. In: Literárny týždenník, roč. 2, č. 45–46, 10. a 17. 11. 1989. [beseda historiků, kterou moderoval Vojtech Čelko; účastníci: Zdeněk Urban, Marián Hronský, Dušan Kováč, Václav Čada, Robert Kvaček, Jan Havránek a Vlastimil Vávra]

[1990]

Kontakty. Host' Nedelnej Pravdy – PhDr. Vojtech Čelko. In: Nedel'ná Pravda, roč. 23, č. 1, 5. 1. 1990, s. 5. [rozhovor vedla Bohumila Michálková]

[1991]

Človek vo víre čias. Hovoríme so spisovateľkou Helenou Volanskou. In: Literárny týždenník, roč. 4, č. 28, 1991, s. 1 a 11. [rozhovor vedl V. Čelko]

Nik nás nediskriminuje. Hovorí riaditeľ Domu slovenskej kultúry v Prahe Vojtech Čelko. In: Práca, roč. 46, č. 215, 13. 9. 1991, s. 3. [rozhovor vedla L. Stoupová]

Princíp: reciprocita (rozhovor s Vojtechom Čelkom, riaditeľom Domu slovenskej kultúry v Prahe). In: Kultúrny život, roč. 25, č. 39, 1991, s. 5. [rozhovor vedl Braňo Hochel]

Přežije Dům slovenské kultury? Rozhovor. In: Rudé právo, roč. 1, 25. 6. 1991, s. 5. [rozhovor vedl Miroslav Šiška]

[1992]

Nadvázovať na pozitíva. PhDr. Vojtech Čelko, riaditeľ Domu slovenskej kultúry v Prahe. In: Národná osveta, roč. 2, č. 5, 1992, s. 2–4. [rozhovor vedl Dušan Mikoľaj]

Nemohl bych tu sedět. In: Večerní Praha, roč. 2, č. 81, 24. 4. 1992, příloha Večerní Prahy pro volné dny, s. 4. [rozhovor vedl Martin Fuk]

Jak je to s Čechy a Slováky. In: Haló noviny, roč. 2, č. 33, 8. 2. 1992, příloha Sobotní haló, č. 6, s. 1. [rozhovor vedl Miroslav Sovják]

Slováci v Praze. In: Večerní Praha, roč. 2, č. 143, 14. 12. 1992, s. 4. [rozhovor vedl Martin Denemark]

[1993]

Nejistý osud. In: Hospodářské noviny, roč. 37, č. 81, 27. 4. 1993, s. 3.

Dům slovenské kultury začíná v Praze znovu. Vojtech Čelko se ale loučí. In: Svobodné slovo, roč. 49, č. 280, 2. 12. 1993, s. 1. [rozhovor vedla Ivana Coufalová]

Vždycky jsme si byli blízcí. In: Práce, roč. 49, č. 191, 19. 8. 1993, s. 4. [rozhovor vedl Jindřich Beránek]

[2003]

Historikové bádají společně. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 11, č. 3, 2003, s. 13. [rozhovor vedla Zuzana Bukovská]

Nezapomněli jsme na sebe. S dr. Vojtechem Čelkem o desetiletí samostatných států. In: Katolický týdeník, roč. 14, č. 26, 29. 6. 2003, s. 2. [rozhovor vedla Kateřina Nešlehová]

[2006]

Cena národnej i vlastnej identity. In: Rozdané zostáva. Rozhovory s osobnosťami, ktoré zblížil Turiec. Neografia, Martin 2006, s. 258–266. [rozhovor vedla Zuzana Bukovská]; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 10–19.

[2007]

Rozhovor čísla s PhDr. Vojtechem Čelkom. In: Naše Svedectvo, č. 4, 2007; též in: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 8–15. [rozhovor vedl Rudolf Dobiáš]

c) Články v časopisech a denním tisku⁴**[1973]**

Bodka za feudalizmom. In: Nový orient, roč. 28, č. 5, 1973; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 19–22.

[1982]

August Stradal. In: Jiskra, č. 18, 6. 5. 1982; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 27–28.

Profesor Jan Nepomuk Fischer. In: Jiskra, č. 6, 11. 2. 1982; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 28–29.

[1986]

K výročiam významných umelcov. Z pozoruhodných podujatí v Prahe. In: Ľud, roč. 39, č. 285, 3. 12. 1986, s. 4.

Reprezentatívna prehliadka. Výstava z tvorby expresionistov v berlínskej Národnej galérii. In: Ľud, roč. 39, č. 249, 22. 10. 1986, s. 5.

Široký tematický záber. O októbrových výstavných podujatiach v Prahe. In: Ľud, roč. 39, č. 255, 28. 10. 1986, s. 4.

[1987]

Indické ľudové umenie a remeslá. In: Život, roč. 37, č. 40, 1987, s. 59.

Osobnosti českého maliarstva. Z pozoruhodných výstav Národnej galérie v Prahe. In: Ľud, roč. 40, č. 60, 13. 3. 1987, s. 6.

Slovenské hudobné umenie v pražskom Dome slovenskej kultúry. In: Hudobný život, roč. 19, č. 3, 1987, s. 8.

[1988]

Práca s knihou v Dome slovenskej kultúry v Prahe. In: Čitateľ, mesačník pre prácu s čitateľmi, roč. 37, č. 6, 1988, s. 224–225.

4 Vojtech Čelko mimo uvedený výčet také průběžně přispíval články pod názvem „Slovenské drobnice“, které zejména pojednávaly o kulturním dění na Slovensku, do časopisu Tvar. Podle elektronické databáze české Národní knihovny celkově přispěl 121 články, přičemž první vyšel 28. listopadu 1996 a poslední 12. prosince 2002.

Pražské kulturní leto 1988 v Dome slovenskej kultúry. In: Hudobný život, roč. 20, č. 24, 1988, s. 2.

Vrátil sa do krajiny [umělec Jaroslav Král]. In: Život, roč. 38, č. 20, 1988, s. 58–59.

[1989]

Cesty do hlbín histórie z besedy so spisovateľom V. Zamarovským. In: Ľud, roč. 42, č. 262, 7. 11. 1989, s. 5.

Dialóg s minulosťou. Sviatok reštaurátorského umenia v Prahe. In: Ľud, roč. 42, č. 161, 11. 7. 1989, s. 5.

Jedinečný súbor exponátov. Veľká francúzska revolúcia a české krajiny. In: Ľud, roč. 42, č. 179, 1. 8. 1989, s. 5.

Kontinuita cieľov. Seminár v Dome slovenskej kultúry v Prahe. In: Pravda, roč. 70, č. 59, 10. 3. 1989, s. 5.

Medzi dvoma jubileami. Z činnosti pražskej Spoločnosti bratov Čapkovcov. In: Ľud, roč. 42, č. 150, 28. 6. 1989, s. 4.

Prezentácia slovenských umelcov. Z pražského výtvarného života. In: Ľud, roč. 42, č. 286, 5. 12. 1989, s. 5.

Príťažlivá letná ponuka Z pražských výstavných siení. In: Ľud, roč. 42, č. 185, 8. 8. 1989, s. 5.

[1990]

Andy Warhol – tvorba pop artu Výstava o rozporuplnej výtvarnej osobnosti Ameriky. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 5, č. 265, 14. 11. 1990, s. 3.

Demokracia je súhrn názorov a kompromisov. So spisovateľom Ladislavom Mňačkom na besede v Prahe. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 5, č. 96, 26. 4. 1990, s. 7.

Lamaistické umenie u nás. In: Život, spoločenský obrázkový týždenník našej rodiny, roč. 40, č. 20, 1990, s. 57.

Nové prírastky európskeho maliarstva. Jarné výstavy Národnej galérie v Prahe. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 5, č. 88, 17. 4. 1990, s. 3.

Postoj k intervencii bol známkou slušnosti. Zo stretnutia so spisovateľom Daniilom Graninom v Prahe. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 5, č. 71, 27. 3. 1990, s. 5.

[1991]

Ďalší plod medzinárodnej spolupráce Talianske maliarstvo 16. až 18. storočia v Prahe. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 6, č. 16, 19. 1. 1991, s. 3.

Memorandum národa slovenského – 130 rokov. In: České slovo, roč. 43, č. 7, 1991, s. 14.

Nové pohľady na život a dielo. Naďalej veľký záujem autorov. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 6, č. 104, 4. 5. 1991, s. 2.

Pražský azyl. Emigrácia zo Sovietskeho zväzu v medzivojnovom období. In: Literárny týždenník, roč. 4, č. 25, 1991, s. 13.

Výstava Mozart a Praha v paláci Kinských. In: Hudobný život, roč. 23, č. 20, 1991, s. 4.

[1993]

Na strane spravodlivosti Louise Weissová. Spolupútnik našej epochy. In: Národná obroda víkend, roč. 4, č. 77, 2. 4. 1993, s. 7.

[1995]

Luhačovice Vlada Čecha. In: Tvar, roč. 6, č. 5, 9. 3. 1995, s. 11.

Vitaj Kultúrny život. In: Tvar, roč. 6, č. 6, 23. 3. 1995, s. 11.

[1997]

„V mene ľudu?“ O justícii v štáte SED. In: Dějiny a současnost, roč. 19, č. 4, 1997, s. 57–58.

[1998]

Liberecký česko-slovenský seminár po ôsmy raz. In: Dějiny a současnost, roč. 20, č. 5, 1998, s. 58.

Mongolčocht. In: Informační bulletin Společnosti přátel Mongolska, roč. 9, 1998, s. 24–25; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 139–144.

Siedmy ročník Libereckého semináru. In: Dějiny a současnost, roč. 20, č. 1, 1998, s. 57.

[1999]

Milan Rastislav Štefánik a Meudon. In: Dilema, roč. 3, č. 6, 1999, s. 54–58.

Siedmy ročník ART Filmu. In: Mosty, roč. 8, č. 28, 1999, s. 12.

[2000]

Časo-piso Vojtecha Čelka. In: Tvar, roč. 11, č. 18, 2. 11. 2000, s. 17.

Desaťročie „po“ v slovenskej literatúre. In: Tvar, roč. 11, č. 20, 30. 11. 2000, s. 23.

Dvesto rokov Akadémie výtvarných umení v Prahe. In: Dilema, č. 11, 2000, s. 71–74.

Osobnosť – jednoliata a rozporuplná. In: Dilema, roč. 4, č. 6, 2000, s. 71–73.

Slovenští historikové v Praze. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 8, č. 11, 2000, s. 19. [společně s Miloslavem Polívkou]

[2001]

Bez zábran o ekonomice a politice. In: Nové knihy, roč. 41, č. 8, 21. 2. 2001, s. 23.

K spolupráci historiků po rozdělení. In: Dilema, roč. 5, č. 10, 2001, s. 64–67. [společně s Romanem Holcem]

Listování časopisem Soudobé dějiny. In: Nové knihy, roč. 41, č. 40, 3. 10. 2001, s. 7.

Listování ve čtvrtém čísle čtvrtletníku Soudobé dějiny. In: Nové knihy, roč. 41, č. 23, 6. 6. 2001, s. 9.

Nejkrásnější knihy Slovenska let 1992–1999. In: Nové knihy, roč. 41, č. 15, 11. 4. 2001, s. 9.

Pamětná tabuľa Milanovi Hodžovi v Prahe. In: Trend, politiky, vědy, kultury, společnosti, roč. 8, č. 2, 2001, s. 2.

[2002]

Alternatívna kultúra v strednej Európe. In: Dilema, roč. 6, č. 8, 2002, s. 63–67.

Charta 77 v reflexi současníků. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 10, č. 4, 2002, s. 15.

No tak teda. In: Tvar, roč. 13, č. 7, 4. 4. 2002, s. 20.

Rozdělení Československa deset let poté. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 10, č. 7–8, 2002, s. 2.

„Súostrovie samizdat“ v nadnárodnej perspektíve. In: Soudobé dějiny, roč. 9, č. 3–4, 2002, s. 639–641.

Študentská súťaž Eustory v Českej republike. In: Soudobé dějiny, roč. 9, č. 3–4, 2002, s. 642–643.

[2003]

Návrat Milana Hodžu. In: Odkaz, listy Masarykovy společnosti, č. 18–19, 2003, s. 47–49.

Politické procesy 50. let a případ Slánský. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 11, č. 6, 2003, s. 27.

Soudobé dějiny slavily na Dunaji. In: Akademický bulletin AV ČR, roč. 11, č. 11, 2003, s. 31.

[2005]

K jednému nedokončenému prejavu. Samozrejme hrdinstvo Boženy Fukovej. In: Zrkadlenie/ Zrcadlení, česko-slovenská revue, roč. 2, č. 4, 2005, s. 15–20.

Sto rokov od narodenia Dr. Jozefa Lettricha (17. 6. 1905 Diviaky – 29. 11. 1969 New York). In: Tvorba, roč. 15 (24), č. 2, 2005, s. 36–39.

Vladimír Macura – ako ostáva v mojich spomienkach. Spomienkový príspevok pre stretnutie k nedožitým šesťdesiatym narodeninám dr. Vladimíra Macuru dňa 1. decembra 2005. In: Zrkadlenie/Zrcadlení, česko-slovenská revue, roč. 3, č. 4, 2005, s. 59–67; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 110–119.

[2006]

Česko-belgická konference. In: Akademický bulletin, roč. 14, č. 7–8, 2006, s. 10.

Ing. Jozef Havaš – osemdesiatnik. In: Slovenské dotyky, roč. 11, č. 2, únor 2006, s. 18; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 153–155.

Milan Hodža a redivivus. In: Odkaz, listy Masarykovy společnosti, č. 22–23, 2006, s. 45–48; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 72–76.

Môj vzťah k Čapkovcom a k Čapkovkej spoločnosti. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 81, 2006, s. 10; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 169–171.

[2007]

České, slovenské a československé dejiny 20. storočia. In: GONĚC, Vladimír (ed.): Česko-slovenská historická ročenka 2007. Masarykova univerzita, Brno 2007, s. 413–414.

Češi a Němci očima studentů. In: Akademický bulletin, roč. 15, č. 7–8, 2007, s. 36.

Čeští historici na Slovensku. In: Akademický bulletin, roč. 15, č. 11, 2007, s. [1a].

Kanadský Slovák Michal Fraštacký zavraždený v Afganistane. In: Tvorba, roč. 17 (26), č. 1, 2007, s. 34; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 45–46.

[2008]

Jozef Jablonický 75 ročný. In: Zpravodaj Historického klubu Praha, roč. 19, č. 1–2, 2008, s. 88–89.

Martin Rázus – parlamentné prejavy. In: Tvorba, roč. 18 (27), č. 2–3, 2008, s. 30–36; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 78–88.

- Masaryk a Slovensko*. In: Čas, časopis Masarykova demokratického hnutí, roč. 16, č. 82, 2008, s. 9–13.
- Sedemdesiatka Ivana Kamenca*. In: Zpravodaj Historického klubu Praha, roč. 19, č. 1–2, 2008, s. 92–94.
- Sedemdesiatka slovenského historika Miroslava Johna Ličku*. In: Tvorba, roč. 18, (27), č. 2–3, 2008, s. 63–65; též Slovenské dotyky, roč. 13, č. 8, srpen 2008, s. 8–9; též ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 46–49.
- Soňa Kresáková osemdesiatpäťročná!* In: Slovenské dotyky, roč. 13, č. 4, duben 2008, s. 18; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 155–157.
- Spomienková slávnosť v Prahe*. In: Knižnica, roč. 9, č. 3, 2008, s. 51.
- Sviatok filatelistov v Prahe*. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 15, č. 5, 2008; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 175–176.
- Za Marienkou Dobříkovou*. In: GONĚC, Vladimír (ed.): Česko-slovenská historická ročenka 2008. ACADEMICUS-Coprint a Česko-slovenská komise historiků, Brno 2008, s. 13–15; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 135–137.
- Za PhDr. Františkom Cigánkom (6. 7. 1930 – 16. 5. 2008)*. In: Zpravodaj Historického klubu Praha, roč. 19, č. 1–2, 2008, s. 97–98.
- Zdeněk Pousta – sedemdesiatnik*. In: Zpravodaj Historického klubu Praha, roč. 19, č. 1–2, 2008, s. 95–96.
- Žena so zamatovým hlasom* [Irena Novotná]. In: Slovenské dotyky, roč. 13, č. 5, kveten 2008, s. 12–13; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 162–164.

[2009]

- Barunka je osemdesiatročná. Jubilančka Nataša Tanská*. In: Slovenské dotyky, roč. 14, č. 11, 2009; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 194–200.
- Cesty slovenskej knihy v Galérii Klementinum v Prahe*. In: Knižnica, roč. 10, č. 2, 2009, s. 38–39.
- Historik Josef Harna sedemdesiatročný*. In: Zpravodaj Historického klubu, roč. 20, č. 1–2, 2009, s. 128–129.
- K histórii Klubu slovenskej kultúry v dobe od 1. 2. 1985 do 17. 12. 1991*. In: Listy Slovákov a Čechov, ktorí chcú o sebe vedieť viac, roč. 16, č. 5, 2009, Klubová príloha, s. 1–4; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 127–135.
- Spomienky na slovenskú literatúru v Dome slovenskej kultury. Z pripravovaných pamätí Vojtecha Čelka*. In: Zrkadlenie/Zrcadlení, česko-slovenská revue, roč. 6, č. 3, 2009, s. 84–91; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 121–127.
- Storočnica Dušana Pálku*. In: Slovenské dotyky, roč. 14, č. 10, říjen 2009, s. 8–9; též in: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 150–153.
- Za Zdeňkom Urbanom (23. 8. 1925 – 7. 8. 2009)*. In: Zpravodaj Historického klubu, roč. 20, č. 1–2, 2009, s. 133–134.
- Zomrel Miloš Tomčík, významná osobnosť česko-slovenského kultúrneho kontextu*. In: Slovenské dotyky, roč. 14, č. 11, listopad 2009, s. 8–9; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 147–150.

[2010]

- Dvadsať rokov Ceny Karla Čapka*. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 98, září 2010, s. 5.
- Dve významné jubileá Petra Poldaufa*. In: Slovenské dotyky, roč. 15, č. 7–8, srpen 2010, s. 11; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 166–169.
- Charakter a odvaha jubilanťky* [Boženy Fukové]. In: Tvorba, roč. 20 (29), č. 2, 2010, s. 37–39; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 159–162.
- Janka Haluková – žena s nevyčerpatelným elánom*. In: Slovenské dotyky, roč. 15, č. 7–8, srpen 2010, s. 14–15; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 164–166.
- Spomienka na významného českého orientalistu Dr. Miloslava Krásu*. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 17, č. 1, 2010; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 230–232.
- Vážené panie a páni, slávne zhromaždenie!* In: Tvorba, roč. 20 (29), č. 2, 2010, s. 51; též In: Slovenské dotyky, roč. 15, č. 7–8, srpen 2010, s. 22; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 103–104.
- Vladimír Goněc šesťdesiatnik*. In: Zpravodaj Historického klubu, roč. 21, č. 1–2, 2010, s. 124–126.
- Významný klavirista a pedagóg Peter Toperczer zomrel*. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 17, č. 4, 2010; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 157.

[2011]

- Aj osemdesiatka môže inšpirovať k novým činom. K jubileu Ing. Vojtecha Vecána*. In: Slovenské dotyky, roč. 16, č. 6, červen 2011, s. 3; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 173–175.
- Bolestne nedopovedaný príbeh*. In: Naše Svedectvo, č. 5, 2011; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 247–249.
- Irenka Lettrichová zomrela*. In: Slovenské dotyky, roč. 16, č. 3, březen 2011, s. 10; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 51–52.
- Usilovná skúmatelka štúrovských čias* [Zdenka Sojková]. In: Tvorba, roč. 21 (30), č. 4, 2011; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 167–170.
- Významný propagátor českej kultúry na Slovensku Ivo Velký zomrel*. In: Bradlo, občasník Spoločnosti M. R. Štefánika, č. 61, 2011, s. 28–29; též In: ČELKO, V.: Zo všetkých strán, s. 171–173.

[2012]

- Aj Milena Nyklová je už osemdesiatnička*. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 19, č. 4, 2012; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 190–193.
- Ladislav Lajcha – osemdesiatnik*. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 106, září 2012, s. 8.
- Mladistvá osemdesiatka Nadi Kalousovej*. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 19, č. 4, 2012; též In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 188–190.

Muž s výkonnosťou niekoľkých životov. (80. výročie narodenia prof. Viléma Prečana). In: Vojnová kronika. Spoločnosť – politika – armáda – kultúra, odborný recenzovaný časopis Múzea Slovenského národného povstania, roč. 1, č. 2, 2012, s. 79–80; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 178–182.

Odhalenie pamätnej tabule Rainerovi Maria Rilkemu na Příkopech v Prahe. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 19, č. 1, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 153–155.

Rudý abbé – Jiří Vitula zomrel. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 19, č. 2, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 281–282.

Sedemdesiatka Štefana Vraštiaka. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 105, červen 2012, s. 1; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 209–211.

Spomienka na nedožitú deväťdesiatu narodeniny Miloša Tomčíka. In: Slovenské dotyky, roč. 17, č. 9, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 228–229.

Storočnica neohrozeného bojovníka za demokraciu [Martin Kvetko]. In: Tvorba, roč. 22 (31), č. 3, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 221–222.

Urobiť radosť iným, ja najväčšia radosť pre mňa [Blažena Urbanová]. In: Slovenské dotyky, roč. 17, č. 9, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 171–174.

Významný rozhlasový režisér, teoretik a pedagóg Jiří Hraše zomrel. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 105, červen 2012, s. 4–5; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 267–269.

Zabudnutá speváčka zo Slovenska [Marie Nežádalová]. In: Slovenské dotyky, roč. 17, č. 9, 2012; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 157–158.

[2013]

70. rokov filatelistického klubu 00-15, Praha. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 20, č. 4, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 283–285.

Cesty k dnešnému 28. Októbru. In: Korene, č. 5, 2013, tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 97–98.

Konferencia k storočnici Gustáva Husáka. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 20, č. 3, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 138–140.

Moje prvé stretnutie s Magdalénou Hajóssyovou. In: Slovenské dotyky, roč. 18, č. 6, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 160–161.

Muž s výkonnosťou niekoľkých životov. In: Slovenské dotyky, roč. 18, č. 12–1, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 183–187.

Uloženie urny Jiřího Ješa na Výšehrade. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 111, prosinec 2013, s. 8; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 264–266.

Stretnutie s Prahou maliara Germana Paoliniho. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 20, č. 5, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 135–137.

Tam, kde vidíš zlo, nikdy nemlč! [Eubica Svárovská] In: Slovenské dotyky, roč. 18, č. 10, 2013; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 212–216.

Tridsať rokov Kruhu priateľov Českej kultúry v Bratislave. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 109, červen 2013, s. 11.

[2014]

Agneša Kalinová zomrela. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 9–10, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 257–259.

Miroslav Kudrna zomrel. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 4, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 279–280.

Oblasťní galerie Liberec. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 4, 2014.

Obrázky, ktoré nás citovo obohacujú. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 4, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 175–177.

Odišla prvá Barunka. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 7–8, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 255–256.

Osemdesiatka spisovateľa Rudolfa Dobiáša. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 9–10, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 201–203.

Oslavy sedemdesiateho výročia Slovenského národného povstania v Prahe. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 4, 2014.

Pohľad na ponovembrové divadlo. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 4, 2014.

Spomienka namiesto nekrológu – Ladislav Ballek (2. 4. 1941 – 15. 4. 2014). In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 2, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 274–278.

Tri pražské výstavy. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 4, 2014.

Udelenie Krieglovej ceny Božene Fukovej. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 6, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 162–163.

Vysoké štátne vyznamenanie Božene Fukovej. In: Slovenské dotyky, roč. 19, č. 10, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 164–165.

Výstava gotické umenie na děčínsku. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 3, 2014.

Výstava Impresionizmus sk. v Bratislave. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 21, č. 2, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 133–134.

Zdenka Sojková – veľká znalkyňa Štúrovej epochy zomrela. In: Tvorba, roč. 24 (33), č. 3, 2014; tiež In: ČELKO, V.: Zďaleka a zblízka, s. 253–254.

[2015]

50. ročník medzinárodnej speváckej súťaže Antonína Dvořáka. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 5, 2015.

Dve krátkodobé výstavy v zastupiteľských zboroch. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 5, 2015.

Kolečkova féria „Přirození“ v A Studio Rubín. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 2, 2015.

Ladislav Chudík zomrel. In: Zprávy Společnosti bratří Čapků, č. 118, září 2015, s. 10.

Jedan Delville v Dome U Kamenného zvonu v Praze. In: Kultura, výboru bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 4, 2015.

Jiří Vančura – historik a novinář – zomrel. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 4, 2015.

Nedožitá osemdesiatiny Mirka Kudrnu. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 1, 2015.

Nemecký podzim 1989 v Praze. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 1, 2015.

O výstave Má vlast – pocta české krajinomalbě. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 5, 2015.

Osemdesiat rokov. Pražský filharmonický sbor. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 2, 2015.

Pohľadnica z Ríma. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 3, 2015.

Pozoruhodný výber z tvorby Paula Klee v Lipsku. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 3, 2015.

Slovenský deň na pražskom quadriennale 2015. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátu novinářů ČR, roč. 22, č. 4, 2015.

Špálova rapsodie v modrém v Liberci. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 4, 2015.

Výstava 130 rokov slovenského spolku Detvan v Prahe. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 2, 2015.

Výstava k Husovmu výročíu v Clam-Gallasovom paláci. In: Kultura, bulletin výboru Klubu kultury Syndikátů novinářů ČR, roč. 22, č. 5, 2015.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

ARCHIVY

Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha:

arch. č. OB-1933 MV

Archiv České strany sociálně demokratické Praha:

f. 71

Archív ev. a. v. zboru v Štrbe:

Protocoll Cyrkve Evangelické Štrbské, od počátku nanowe prijaté Swobody w Náboženstwi (roky 1811 až 1834)

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) Martin:

f. Stanislav Mečiar

f. Jozef Lettrich

Archív Múzea SNP (A MSNP) v Banskej Bystrici:

f. V

f. XII

Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN) Bratislava:

f. B8/II

Archív Ústavu politických vied SAV (A ÚPV) Bratislava:

f. Martin Kvetko

Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (A ÚSD) Praha:

f. Hubert Ripka

Sbírka Komise vlády

f. Z/S

Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM):

f. Edvard Beneš II

Hrvatski državni arhiv (HDA) Zagreb:

f. Ministarstvo vanjskih poslova

Joensuun Maakunta Arkisto:

f. Ulkoasiainministeriö

Národní archiv (NA) Praha:

f. 100/24

f. Archiv Huberta Ripky

f. Česká strana národně sociální

Slovenský národný archív (SNA) Bratislava:

f. Demokratická strana na Slovensku

f. Ministerstvo zahraničných vecí

f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave

- f. Povereníctvo vnútra – sekretariát
- f. Národný súd (1945–1947)
- f. S
- f. Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu (1945–1968)
- f. Ústredný výbor KSS – generálny tajomník
- Státní oblastní archiv v Plzni:
 - f. Osídlovací komise ministerstva zemědělství Karlovy Vary a Nejdek
- Státní okresní archiv Karlovy Vary:
 - f. Okresní národní výbor Nejdek
 - f. Městský národní výbor Nejdek
- Štátny archív v Bratislave:
 - f. Štátny súd, oddelenie v Bratislave (1948–1952)
- Štátny archív v Žiline, so sídlom v Bytči:
 - f. Liptovská župa
 - f. Važec, ev. a. v
 - f. Štrba
- Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Liptovský Mikuláš:
 - f. Okresný súd (1859–1949)
- Ústredný archív Slovenskej akadémie vied (ÚA SAV) Bratislava:
 - f. Historický ústav SAV
 - f. RO I
 - f. Sekcia spoločenských vied
- Vojenský historický archív (VHÚ) Bratislava:
 - zbierka Partizánske hnutie

PERIODIKA

- Budovateľ, 1946
- Čechoslovák, 1944
- Český časopis historický, 1989
- Elán, 1944
- Filozofia, 1990, 1992, 1994
- Gardista, 1944
- Historický časopis, 1990, 1991
- Jednota, 1947
- Karlovarské národní noviny, 1945
- Kritika&Kontext, 1999, 2001
- Národná obroda, 1946
- Naše snahy, 1985
- Názory, 1996
- Slovenské noviny, 1850
- Osídlování, 1946
- Pešťbudínske vedomosti, 1866

- Quo Vadis, 1996
- Robotnícké noviny, 1925
- Rudé právo, 1946
- Slovák, 1919, 1927 – 1933, 1938 – 1944
- Slovenské pohľady, 1968
- Slovenský juh, 1928
- Sociológia, 1990
- Svobodné slovo, 1946
- Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky, 1941
- Tramp, 1929
- Tramping, 1930
- Venkov, 1933

ČLÁNKY, STUDIE, PUBLIKACE

- „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ *Poceta Jozefovi Jablonickému*. Bratislava 2005
- 1988. Rok pred zmenou. *Zborník a dokumenty*. Bratislava 2009
- ABRAHÁM, Samuel: *Obdobie normalizácie a dnešné paralely*. In: Pokus o analýzu slovenskej spoločnosti alebo Koniec šedej zóny. Bratislava 2002
- ABRAHÁM, Samuel: *Obdobie normalizácie a dnešné paralely*. In: Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti. Bratislava 1996
- ABRAMS, Bradley: *The struggle for the soul of the nation: Czech culture and the rise of communism*. Lanham 2004
- Ako sa kulo železo / kak zakaľalas stal' / ako sa voda sypala / ako sa piesok lial* (MINÁČ, V.: Solženicyn a tí druhí; HRABOVSKÁ, K.: O Solženicynovi ešte raz; KRNO, M.: Nepostavia mu pomník). In: Slovenské pohľady, r. 1991 č. 6.
- BAGIN, Anton: *Cyrlometodské kostoly a kaplnky na Slovensku*. Bratislava 1985
- BAKKE, Elisabeth: *Čechoslovakizmus v školských učebniciach*. In: Historický časopis, r. 1999, č. 2
- BAKOŠ, Vladimír: *Normalizačný hon na štrukturalizmus*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003
- BALUN, Peter: *Akcia „KNIHA“ – Charta 77 na Slovensku*. In: Pamäť národa, 2007, č. 1
- BALUN, Peter: *Nežná revolúcia v hláseniach zvolenskej Štátnej bezpečnosti*. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 4
- BARTLOVÁ, Alena: *Využitie tradícií a jubilejných osláv v propagačnej politike HSLS v prvej polovici 30. rokov 20. storočia*. Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2004/08Bartlova.html>
- BARTOŠOVÁ, Zuzana: *Napriek totalite. Neoficiálna slovenská výtvarná scéna sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia*. Bratislava 2011
- BÁTOROVÁ, Mária: *„Vnútoraná emigrácia“ ako gesto slobody (Dominik Tatarka a Ludvík Vaculík po roku 1968)*. In: World Literature Studies, r. 2009, č. 2

- BATOWSKI, Henryk: *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*. Kraków 1988
- BEDNÁRIK, František: „Po problematike nelegálnych náboženských siekt...“ I. In: Slovenský národopis, r. 1998, č. 3
- BEDNÁRIK, František: „Po problematike nelegálnych náboženských siekt...“ II. In: Slovenský národopis, r. 1998, č. 4
- BĚLINA, Pavel – HLAVÁČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela: *Velké dějiny zemí koruny české*, sv. XI.a, 1792 – 1860. Praha 2013
- BENCZE, József: *Markusovszky Lajos emlékünnepe Szombathelyen és Vasegerszegen*. In: Vasiszemle, 20. (1966) 3
- BENCZE, József: *Markusovszky Lajos*. In: Vasiszemle, 12. (1958) 2
- BENEŠ, Edvard: *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1999
- BENKOVIČOVÁ, Ludmila: *Rok 1968 vo výsledkoch dobových výskumov*. In: Sociológia, r. 1990, č. 5
- BENŽA, Mojmir: *Slovenská etnológia v 70. rokoch 20. storočia*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003
- BIELEK, Ladislav von: *Ethnographisch-geographische Statistik des Königreiches Ungarn und dessen Nebenländer*. Wien 1837
- BLAŽEK, Petr: *Akce „Anti“*. *Sledování historika Jozefa Jablonického příslušníky IV. Správy SNB při jeho dvou pražských cestách*. In: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013
- BOKES, František: *K otázkam bibliografie slovenskej histórie*. In: Historický časopis, roč. II, č. 3/54
- BRENNER, Christianne: *Zwischen Ost und West: tschechische politische Diskurse 1945-48*. München 2009
- BUDAK, Mile: *Ognjište. Roman iz ličkoga seljačkoga života*, t. I. Zagreb 1995
- BUDAY, Jozef: *Od Pribinu až po Pittsburskú dohodu*. In: Slovák, 13. 8. 1933, roč. 15, č. 181
- BURAS, Piotr: *Can Poland remain a leader of EU foreign policy?* In: European Council on Foreign Relations, 5. 2. 2015. Dostupné na internete: http://www.ecfr.eu/article/commentary_can_poland_remain_a_leader_of_eu_foreign_policy418
- BÚTOROVÁ, Zora – FRIČ, Pavel – ROSSOVÁ, Tatiana – DOBROVODSKÝ, Mário: *Rok po: vývoj politickej scény na Slovensku v zrkadle výskumov*. In: Sociológia, r. 1991, č. 5–6
- BÚZIK, Bohumil: *Od kritiky teórie k empirizmu*. In: O kontinuitu a modernu. Bratislava 1997
- BUŽEK, V.: *Kto bol Alexander Makarenko?* In: Tempo: Týždenník občanov okresov Partizánske a Bánovce nad Bebravou, r. 2008, č. 32
- BYSTRICKÝ, Valerián: *Hudek, Adam: Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968 (recenzia)*. In: Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy, 2011, roč. 5, č. 1. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/-/hudek-adam-najpolitickejsia-veda-slovenska-historiografia-v-rokoch-1948-1968>

- Central Europe split by Moscow's WWII ceremony*. In: BNE Intellinews, 19. 3. 2015. Dostupné na internete: <http://www.bne.eu/content/story/central-europe-split-moscows-wwii-ceremony>
- Central'naja i vostočnaja Evropa v interesach Rossii*. Moskva 1997
- Cesty k novembru 1989. Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava 2000
- CINEK, František: *Velehrad víry. Duchovné dějiny Velehradu*. Olomouc 1936
- ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005
- ČARNOGURSKÝ, Ján: *Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2010. Brno 2010
- ČARNOGURSKÝ, Ján: *Odpovede na otázky ruského spisovateľa Sergeja Chelemendika*. In: ČARNOGURSKÝ, Ján: *Videné od Dunaja*. Bratislava 1997
- ČARNOGURSKÝ, Ján: *Vážnili ich za vieru*. Bratislava 1990
- ČARNOGURSKÝ, Ján: *Videné od Dunaja*. Bratislava 1997
- ČELKO, Vojtech: *Demokratická strana, jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944–1946*. FF UK v Praze 1969
- ČELKO, Vojtech: *Robert Kvaček – učiteľ, priateľ, kolega. Reminiscencie na študentské roky a čas trochu neskôr*. In: Fontes Nissae. Prameny Nisy, r. 2007
- ČELKO, Vojtech: *Sila charakteru a odvahy*. In: *Odvaľujem balvan*. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013
- ČELKO, Vojtech: *Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mirom Haviarom*. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú“. Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava 2005
- ČELKO, Vojtech: *Zďaleka a zblízka*. Praha 2014
- ČELKO, Vojtech: *Zo všetkých strán*. Praha 2011
- ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*. Ostrava 2004
- ČEMEZ, Alexander: *Stredná Európa a jej priestorové vymedzenie*. In: Socioekonomické a humanitní studie, vol. 2, 2014, č. 2
- ČERNÝ, Bohumil: *Jiří Doležal (18. 10. 1925 – 4. 1. 1991)*. In: Český časopis historický, ročník 89, č. 3/91
- ČERVENÁK, Andrej: *Život a dielo Jána Chryzostoma Korca*. Bratislava 1999
- ČIMOVÁ, Denisa: *Samizdatové periodiká na Slovensku*. Bratislava 1995
- DAVIES, Norman: *Heart of Europe*. Oxford 2001
- Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava 1998
- Dělníci plus studenti. Beseda opožděná o čtyři týdny*. In: Reportér, roč. 3, č. 44, 6. 12. 1968
- Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung Das Ministerium Schwarzenberg, Band I. 5. Dezember 1848–7. Jänner 1850*. (Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kleťka). Wien 2002
- DLUGOŠ, František: *Dejiny Mariánskej hory v Levoči*. Levoča 2000
- DLUGOŠ, František: *Prenasledovanie veriacich spišskej diecézy v rokoch 1948–1989*. Spišské Podhradie 2003

- DMOWSKI, Roman: *Polityka polska. Odbudowanie państwa*. Warszawa 1989. Dostupné na internete: http://www.narodowcy.net/download/Roman%20Dmowski%20-%20Polityka%20polska,%20odbudowanie%20panstwa%20_t1.pdf
- Dobrodružství na poloninách aneb jak to vlastně bylo na Podkarpandě v roce 1934*. In: KAŠÁK, Vladimír (ed.): *Počátky trampingu na Kačáku. Ze vzpomínek pamětníků*. [Česko]: 2009
- DOČKAL, Zdeno: *Údolia nestíhli. Dejiny trampingu na Slovensku*. Bratislava 1991
- DOLEŽAL Jiří: *Slovenské národní povstání*. Praha 1954
- DOSTÁL, Vít – EBERLE, Jakub (eds.): *Agenda pro českou zahraniční politiku 2015*. Praha 2015
- DUBČEK, Alexander: *Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963–1990*. Bratislava 2002
- DUBOVSKÝ, Patrik: *Akcja „Vír“*. In: *Paměť národa*, 2007, č. 2
- DUBOVSKÝ, Patrik: *Hnutie za občiansku slobodu na Slovensku*. In: JAŠEK, Peter (ed.): *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava 2012
- DUBOVSKÝ, Patrik: *Sviečková demonštrácia*. In: *Paměť národa*, 4, 2008, č. 1
- DUCHÁČEK, Milan: *Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin*. Praha 2014
- DULEBA, Alexander: *Slovak Foreign Policy after EU and NATO Accession*. In: MAJER, Marián – ONDREJCSÁK, Robert – TARASOVIČ, Vladimír – VALÁŠEK, Tomáš (eds): *Panorama of global security environment 2010*. Bratislava 2010
- DULEBA, Alexander: *The Blind Pragmatism of Slovak Foreign Policy. The actual agenda of Slovak-Russian bilateral relations*. Bratislava 1996
- EISNER, Jan: *Děvin u Bratislavy*. Praha 1932
- FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno 1998
- Fidesz: Hungary support preserving Ukraine's territorial integrity*. In: *Daily news Hungary*, 6. 7. 2014. Dostupné na internete: <http://dailynewshungary.com/fidesz-hungary-supports-preserving-ukraines-territorial-integrity/>
- Flašíková obhajuje referendum na Kryme: Aj Únia by sa mala hanbiť*. In: *Sme*, 17. 3. 2014. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/7139118/flasikova-obhajuje-referendum-na-kryme-aj-unia-by-sa-mala-hanbit.html#ixzz3hGUpM3cF>
- FREIRE, Maria Raquel: *Russia at the Borders of Central Europe: Changing Dynamics in Foreign Policy Relations*. In: ŠABIČ, Zlatko - DRULÁK, Petr (eds): *Regional and International Relations of Central Europe*. Basingstoke 2012
- FRIEDMAN, Otto: *The Break-up of Czech Democracy*. London 1950
- FUNDÁREK, František: *Ladislav Hanus – významná postava katolíckeho disentu na Slovensku*. In: *Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996
- FUNDÁREK, František: *Problém kultúrnosti v diele Ladislava Hanusa*. In: *Život v slove a život slovom*. Bratislava 1995
- GÁFRIK, Michal: *O normalizačnej praxi v literatúre a v literárnej vede*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003

- GARDNER, Andrew: *Orbán to Ukraine: Give Hungarians Autonomy*. In: *Politico.eu*, 15. 5. 2014. Dostupné na internete: <http://www.politico.eu/article/orban-to-ukraine-give-hungarians-autonomy/>
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha-Litomyšl 2004
- G尼亚ZDOWSKI, Mateusz - GROSZKOWSKI, Jakub - SADECKI, Andrzej: *A Visegrad cacophony over the conflict between Russia and Ukraine*. Warsaw 2014. Dostupné na internete: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-09-10/a-visegrad-cacophony-over-conflict-between-russia-and-ukraine>
- GÓRZYŃSKI, Oskar: *Rosyjskie związki europejskich partii. Europa w sieci powiązań*. WP Wiadomości, 2. 7. 2015. Dostupné na internete: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,36474,title,Rosyjskie-związki-europejskich-partii-Europa-w-sieci-powiazan,wid,17677442,wiadomosc.html?>
- GOSIOROVSKÝ, M.: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu (recenzia)*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 4/54
- GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1954
- GOTEV, Georgi: *Bulgarian parliament almost rejected the EU sanctions against Russia*. In: *Euractiv.com* 8. 10. 2015. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/bulgarian-parliament-almost-rejected-the-eu-sanctions-against-russia/>
- GRACA, Bohuslav a kol.: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu*. Bratislava 1954
- GRACA, Bohuslav: *Slovenské národné povstanie r. 1944*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/54
- GREXA, Ján: *Šport v tieni ŠtB*. In: *Paměť národa*, r. 2013, č. 3
- GREXA, Ján: *Športovní funkcionári v rukách Štátnej bezpečnosti*. In: *Paměť národa*, r. 2014, č. 2
- HÁJKOVÁ, Dagmar - WINGFIELD, Nancy: *Czecho(-slovak) National Commemorations during the Interwar Period: Tomáš G. Masaryk and the Battle of White Mountain Avenged*. In: *Acta Histriae*, r. 2010, č. 3
- HÁJKOVÁ, Dagmar: *Constructing National Unity. Commemorations of Tomáš G. Masaryk's Death*. In: *Střed: časopis pro mezioborová studia Střední Evropy* 19. a 20. století, r. 2012, č. 1
- HALBWACHS, Maurice: *Legendární topografie evangelií ve Svaté zemi*. In: *Cahiers du Cefres*, 1996, č. 10
- HANUŠ, Jiří: *Cytilometodějství: Nesamozřejmě tradice*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cytilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013
- HANYŠOVÁ, Milena: *Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvých poválečných letech 1945-1947*. In: *K dějinám Karlovarska*. II. díl. Karlovy Vary 1968
- HETÉNYI, Martin – IVANIČ, Peter: *Cytilo-metodské dedičstvo a Nitra*. Nitra 2012
- HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. storočí*. Brno 2005

- HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době. I. a II.* Praha 2014
- HLAVINKA, Karol: *Stručné dejiny národa československého*. Košice 1922
- HLAVOVÁ, Viera – ŽATKULIAK, Jozef (eds.): *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985–1990)*. Bratislava 1999
- HLAVOVÁ, Viera: *Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (pokus o obnovu)*. In: SIKORA, Stanislav – HOTÁR, Viliam S. (eds.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996
- HODŽA, Milan: *Články, reči, štúdie. Zv. 7. Republika a Slovensko*. Bratislava 1934
- HODŽA, Milan: *Federation in Central Europe*. London 1942
- HOLÉCZY, Daniel E.: *Životopisy. Kristína Royová, Jozef Roháček, Ružena Vraná, Viera Roháčková*. 1991
- HOLLÝ, Karol: *Ponímanie histórie a inštrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia*. In: *Dějiny – teorie – kritika*. r. 2011, č. 1
- HOREL, Catherine: *Cette Europe qu'ondit centrale. Des Habsbourg à l'intégration européenne 1815–2004*. Paris 2009
- HORVÁTH, Zoltán: *Die Jahrhundertwende in Ungarn: Geschichte der zweiten Reformgeneration (1896–1914)*. Budapest 1966
- HROZIENČÍK, Jozef: *Pomoc Sovietskeho sväzu Slovenskému národnému povstaniu*. In: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu*. Bratislava 1954
- HRUBOŇ, Anton: *„Dovidenia Slovensko“*. Evakuácia režimových činovníkov a vojenských jednotiek z územia Slovenskej republiky v prvých mesiacoch roku 1945. In: ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kolektív: *Migračné procesy Slovenska (1918–1948)*. Banská Bystrica 2014
- HUBA, Mikuláš – IRA, Vladimír - ŠUŠKA, Pavel (eds.): *Bratislava/nahlas – ako výzva*. Bratislava 2008
- HUBA, Mikuláš – PODOBA, Juraj (eds.): *Bratislava/nahlas po desiatich rokoch*. Bratislava 1998
- HUBA, Mikuláš: *Ideál – skutočnosť – mýtus. Príbeh bratislavského ochranárstva*. Banská Bystrica 2008
- HÜBL, Milan: *Cesty k moci*. Praha 1990
- HUDEK, Adam: *Totalitno-historické rozprávanie ako dedičstvo normalizačnej historiografie*. In: *Forum Historiae*, 2013, roč. 7, č. 1. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/-/totalitno-historicke-rozpravanie-ako-dedicstvo-normalizacnej-historiografie>
- HURIKÁN, Bob: *Dějiny trampingu*. Praha 1940 a 1990
- HURIKÁN, Bob: *Trampské zkazky. Naše dějiny*. Praha 1933 a 1990
- HYSKO, Mieroslav: *Slovenské národné povstanie*. Bratislava 1954
- HYSKO, Mieroslav: *Zradcovská úloha buržoázie a západných imperialistov v Slovenskom národnom povstaní*. In: *Slovenské národné povstanie. Sborník prác k 10. výročiu*. Bratislava 1954

- CHALOUPECKÝ, Václav - HOFFMANN, Jan: *Dva články o Pribinovi*. Bratislava 1939
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Naše národní tradice a Slovensko*. Bratislava 1927, s. 263
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Říše Velkomoravská*. In: KAPRAS, Ludovít – NĚMEC, Bohumil – SOUKUP, František (eds.): *Idea československého státu*. Praha 1936
- CHALOUPECKÝ, Ivan: *Boj komunistov proti levočskej púti*. In: *Pamäť národa*, 11, 2015, č. 3
- CHARVÁT, Juraj: *Novinoveda v šesťdesiatych rokoch*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: *Rok 1968. Novinári na Slovensku*. Bratislava 2008
- CHMELÁR, Eduard: *Česť jeho normalizačnej pamiatke....* Dostupné na internete: <http://chmelar.blog.sme.sk/c/130179/Cest-jeho-normalizacnej-pamiatke.html>
- CHMELÁR, Eduard: *Zrušenie cenzúry roku 1968*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: *Rok 1968. Novinári na Slovensku*. Bratislava 2008
- JABLONICKÝ, Jozef: *Fragment o histórii*. Bratislava 2009
- JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava 1994
- JABLONICKÝ, Jozef: *Historiografia za normalizácie (1969–1989)*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003
- JABLONICKÝ, Jozef: *Prvé poznámky o jednej encyklopédii*. In: JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji 2. Štúdie a články*. Bratislava 2006
- JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava 2004
- JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články 2*. Bratislava 2006
- JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha 2012
- JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Katka a kol.: *S minulostí zúčtujeme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*. Praha 2014
- JAŠEK, Peter – SIVOŠ, Jerguš: *Aktivity tajnej cirkvi v predvečer pádu komunistického režimu očami dokumentov Štátnej bezpečnosti*. In: *Pamäť národa*, r. 2014, č. 3
- JAŠEK, Peter – SIVOŠ, Jerguš: *Sledovanie vnútorného nepriateľa. Rok 1984*. In: *Pamäť národa*, r. 2010, č. 2
- JAŠEK, Peter: *Mozaika dokumentov o aktivitách Štátnej bezpečnosti v období prestavby koncom 80. rokov 20. storočia*. In: *Pamäť národa*, r. 2011, č. 2
- JAŠEK, Peter: *Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989*. In: *Pamäť národa*, r. 2014, č. 3
- JAŠEK, Peter (ed.): *Sviečková manifestácia I. Štúdie, spomienky a svedectvá*. Bratislava 2015
- JELÍNKOVÁ, Růžena: *Demografický profil Karlovarského kraje*. In: *Demografický sborník 1959*. Praha 1959
- Joint Statement of V4 Foreign Ministers on Ukraine*. Budapest, Visegrad Group, January 29, 2014. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/joint-statement-of-the>
- JONOVÁ, Jitka: *Cyrlometodějská jubilea na Velehradě ve druhé polovine 19. století pohledem Svatého stolce*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013

- JURIGA, Ferdinand: *Blahozvešť kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny. 2. diel*. Trnava 1937
- KADLEČÍK, Ivan: *Epištoly*. Bratislava 1992
- KALAVSKÝ, Michal: *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava 1993
- KALNÝ, Slávo: *Bombardovanie Apolky*. Bratislava 2007
- KAMENEC, Ivan: *Fenomén strachu a alibizmu v kontexte kolaborácie a odboja na Slovensku v rokoch 1938 - 1945*. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939–1945*. Banská Bystrica 2009
- KAMENEC, Ivan: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava 2000
- KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát (1939–1945)*. Praha 1992
- KAMENEC, Ivan: *Slovenský štát v obrazoch*. Bratislava 2007
- KAPLAN, Karel: *Pouňorový exil 1948–49*. Liberec 2007
- KAŠÁK, Vladimír (ed.): *Počátky trampingu na Kačáku. Ze vzpomínek pamětníků*. [Česko]: 2009
- Katolícke Slovensko: na pamiatku tisícsto ročného jubilea blaženého zvestovania kresťovskej viery nážmu národu slovenskému, keď založil prvú kresťanskú svätyniu slovenský knieža Pribina v Nitre, 833–1933*. Trnava 1933
- KÁZMEROVÁ, Ľubica: *Československá strana národně socialistická a Slovensko*. In: *Politický systém prvej republiky a Slovensko*. Bratislava 1991
- KILIÁNOVÁ, Gabriela: *Identita a pamäť. Devín/ Theben/ Dévény ako pamätne miesto*. Bratislava 2005
- KISZLING, Rudolf: *Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs*. Graz - Köln 1952
- KLIMEK, Antonín – NOVÁČKOVÁ, Helena – POLIŠENSKÁ, Milada – ŠTŮVÍČEK, Ivan (eds.): *Vznik Československa, 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky*. Praha 1994
- KMEŤ, Norbert: *Cesta Milana Šimečku k disentu*. In: *Studia Politica Slovaca*, 3, 2010, č. 2
- KMEŤ, Norbert: *Disent a ľudské práva*. In: *Studia Politica Slovaca*, r. 2008, č. 1
- KMEŤ, Norbert: *Disent, ľudské práva a HOS*. In: *Česko-slovenská historická ročenka* 2010
- KMEŤ, Norbert: *Disent*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003
- KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno 2002
- KOLLÁR, Karol: *Príspevok k dejinám slovenského nezávislého sociálno-filozofického myslenia*. In: *Filozofia*, 50, 1995, č. 11
- KOLLÁROVÁ, Zuzana (ed.): *Štrbské premeny*. Košice 2012
- Koncepcie zahraniční politiky ČR*. Praha 13. 7. 2015. Dostupné na internete: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analzy_a_koncepcie/koncepcie_zahranicni_politiky_cr.html.
- KOPASZ, László: *Mad'arská inteligencia na Slovensku na sklonku normalizácie*. In: *Pamäť národa*, r. 2014, č. 3

- KOPSOVÁ, Raisa: *Demystifikácia skutočnosti*. In: *Filozofia*, r. 1992, č. 12
- KOPSOVÁ, Raisa: *Miesto Miroslava Kusého v slovenskej filozofii 60tych rokov*. In: *Filozofia* r. 2002, č. 10
- KOPSOVÁ, Raisa: *Na margo úvah o slovenskom filozofickom disente*. In: *Filozofia*, r. 1996, č. 4
- KOPSOVÁ, Raisa: *Pohľad na tvorbu Miroslava Kusého v období normalizácie*. In: *Filozofia*, r. 2004, č. 10
- KOPSOVÁ, Raisa: *Strach z normalizácie a normalizácia strachu*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003
- KORWIN-MIKKE: *Rosja jest otoczona przez NATO i sieboi. Ja ich rozumiem*, Onet.pl - Wiadomości, 12. 3. 2015. Dostupné na internete: <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/korwin-mikke-rosja-jest-otoczona-przez-nato-i-sie-boi-ja-ich-rozumiem/et98kf>
- KOSTYA, Sándor: *Pan-Slavism*. 1981
- KOVÁČ, Dušan: *České a slovenské úsilie v stredoeurópskom kontexte 1848–1918*. In: *Česko-slovenské vzťahy – Slovensko-české vzťahy*. Liberec 2000
- KRÁL, Václav: *O Husákově svědectví trochu jinak*. In: *Kulturní tvorba*, roč. 4, 24. 2. 1966, č. 8
- KREJČÍ, Oskar: *Geopolitika stredoevropského prostoru. Pohľad z Prahy a Bratislavy*. Praha 2009
- KROPILÁK, Miroslav: *Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/1954
- KROPILÁK, Miroslav: *Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 1/54
- KROPILÁK, Miroslav: *Veľkomoravská a cyrilometodejská tradícia po vzniku ČSR*. In: *Veľká Morava a naša doba: k 1100 výročiu príchodu Cyrila a Metoda*. Bratislava 1963
- KRŠKO, Jan: *Géza Včelička a neblahé konce „rudého“ trampingu*. In: *Dějiny a současnost*, roč. 35, 2013, č. 4
- KRŠKO, Jan: *Meziválečný trampig na Rakovnicku*. Rakovník 2008
- Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johannegeorgenstadt*. Sokolov 1999
- KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha 2002
- KUKLÍK, Jan: *Sociální demokraté ve Druhé republice*. Praha 1993
- KULICH, Vítězslav: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1990
- KUNC, Jiří: *Stranícké systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha 2000
- KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František: *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*. Bratislava 1995
- KUSÁ, Jolana: *Dve výstavy nezávislej literatúry*. In: *Filozofia*, r. 1992, č. 12
- KUSÁ, Jolana: *Nezávislé sociálno-filozofické myslenie na Slovensku v rokoch 1969–1989*. In: KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František: *Život v slove a život slovom*. Bratislava 1995

- KUSÝ, Miroslav. In: *Veľké a malé dejiny Milana Šimečka*. Bratislava 1992
- KUSÝ, Miroslav: *Ľudské práva a slobody v období rokov 1968–1989*. In: KOGANOVÁ, Viera – LEŠKA, Dušan – MESEŽNIKOV, Grigorij: *Demokracia a obrana ľudských práv, teória, prax, medzinárodná úprava*. Bratislava 1996
- KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy*. Bratislava 2001
- KUSÝ, Miroslav: *Závadné písomnosti*. Bratislava 1990
- LESŇÁK, Rudolf: *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945–1989*. Bratislava 1998
- LETZ, Robert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006
- LETZ, Róbert: *Osobnosť verzus moc – Ladislav Hanus*. In: *Pamäť národa*, r. 2007, č. 2
- LETZ, Róbert: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2001
- LETZ, Róbert: *Slovenské dejiny V (1938–1945)*. Bratislava 2012
- LIČKO, John Miloslav: *Ako chutí cudzina*. Bratislava 1999
- LIPTÁK, Ľubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992
- LIPTÁK, Ľubomír: *Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny*. In: HOLOTÍK, Ľudovít (ed.): *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*. Bratislava 1969
- LIPTÁK, Ľubomír: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999
- LONDÁK, Miroslav a kol.: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960–1967*. Bratislava 2002
- LONDÁKOVÁ, Elena: *Slovenskí novinári v kultúrnom a demokratizačnom procese šesťdesiatych rokov*. In: LONDÁKOVÁ Elena a kol.: *Rok 1968. Novinári na Slovensku*. Bratislava 2008
- LUSTIGOVÁ, Martina: *Karel Kramář. První československý premiér*. Praha 2007
- MACHO, Peter: *Cyrilometodská tradícia na Slovensku medzi konfesionalizmom a nacionalizmom*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrilometodská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013
- MANN, Arne B.: *Obrady prijímania nových členov do trampskej osady*. In: FROLEC, Václav (ed.): *Čas života. Rodinné a spoločenské sviatky v živote človeka*. Brno 1985
- MAREK, Pavel: *Živnostníci a obchodníci na prahu svobody*. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha 2005
- MAREŠ, Jan: *Zápas o dobré jméno. Skauting a tramping v první československé republice*. In: *Dějiny a současnost*, r. 2015, č. 9
- MARSZAŁ, Maciej: *Ugodowa polska myśl polityczna wobec Ukrainy i Ukraińców 1918–1939*. In: MACIEJEWSKI, Marek – MARSZAŁ, Maciej – SADOWSKI, Mirosław (eds.): *Tendencje rozwojowe myśli politycznej i prawnej*. Wrocław 2014
- MARUŠIAK, Juraj: *Bratislavská päťka*. In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov. Súdny, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava 2013

S rodiči a bratry Jurajem a Alexandrom na promočnej fotografii, Praha 2. 7. 1969

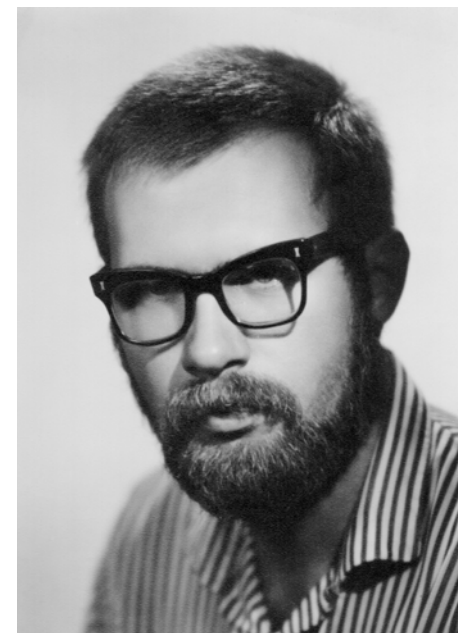
Během základní vojenské služby v Kutné Hoře, 1972–1973. V. Čelko stojí prvni zprava

Se spolužačkou Marcelou Szilágyi-Labudovou v divadelní hře Rodičovské združenie, Trenčín 1963

Vojtech Čelko, 1964

1968

1978

V. Čelko jako ředitel městského muzea v Rumburku, 1982

V. Čelko s kolegy v Domě slovenské kultury

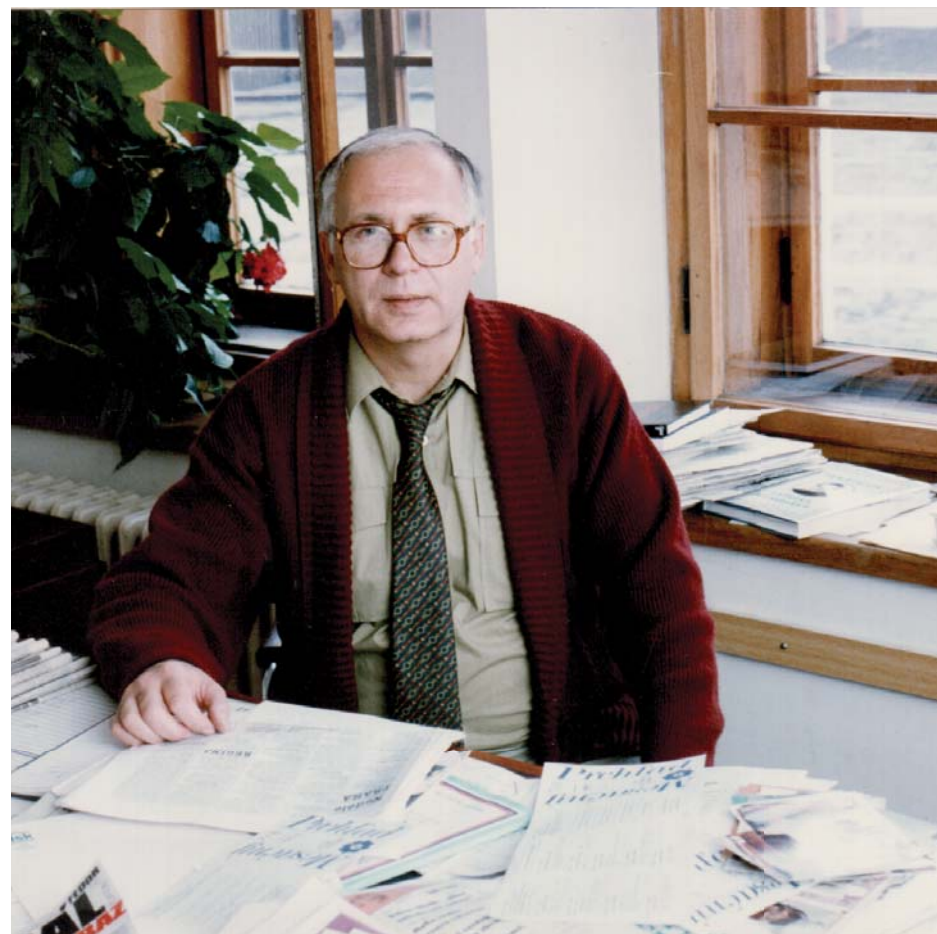
J. Haluková a V. Čelko ve společné kanceláři Domu slovenské kultury

J. Haluková a V. Čelko ve Valdštejské jízdárně

V ulicích Prahy s odznakem Demokratické strany na klopě, 1990

Ve své pracovně na Ústavu pro soudobé dějiny, 90. léta

V. Čelko s V. Prečanem v knihovně Ústavu pro soudobé dějiny v r. 1996

*V. Čelko se spolupracovníky na Ústavu pro soudobé dějiny.
Vedle V. Čelka zprava doleva: zahradník J. Toman, knihovnice M. Šmeisserová,
E. Trávníčková a úřednice M. Žízalová, 1996*

*V. Čelko pomáhal etablovat
v ČR a také několik let
spoluorganizoval soutěž pro
středoškolské studenty Eustory,
z nichž někteří se stali po čase
profesionálními historiky
a funkcionáři historických
pracovišť. Potřásání rukou
s budoucím ředitelem Ústavu
pro studium totalitních režimů
Zdeňkem Hazdrou v roce 2006*

*Vojtech Čelko působil v souvislosti
s Eustory jako sestavovatel
sborníků, které obsahovaly texty
vitězných soutěžících prací.
Snímek zachycuje oslavu po
prezentaci nově publikovaného
sborníku v roce 2006*

Připomínka 133. výročí narození M. R. Štefánika Společností M. R. Štefánika u jeho sochy na Petříně, 19. 7. 2013

Prejav V. Čelka při náhrobku J. Kollára na Olšanech, 23. 1. 2015

S přítelem J. Havašem na ulici Generála Štefánika v Paříži, 1991

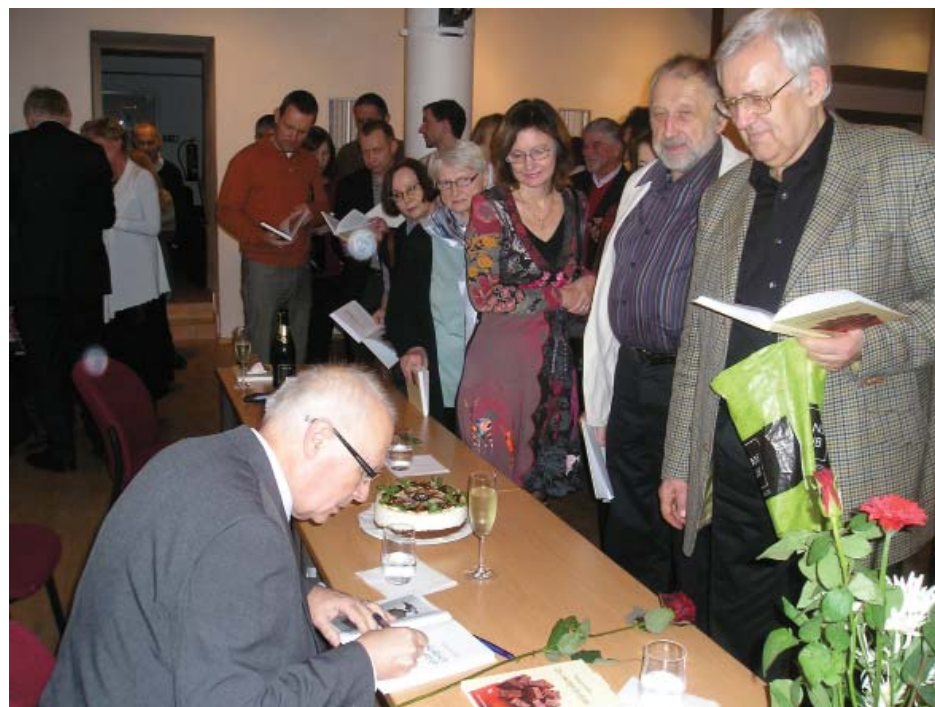
Česko-slovenská komise historiků během přijetí u primátora Košic R. Rašiho, říjen 2013

Znavená část Česko-slovenské komise historiků během prohlídky schwarzenberského zámku v Scheinfeldu, 27. 9. 2008

Prezentace knihy V. Čelka *Zdaleka a zblízka*; zleva tamější ředitel V. Skalský, slovenský velvyslanec v Česku P. Weiss, V. Čelko a novinářka N. Vokušová; Slovenský dům v Praze, 8. 6. 2015

Prezentace knihy *Zo všetkých strán*, 2. 3. 2012 v Domě národnostních menšin v Praze

Zasedání Česko-slovenské komise historiků, Komárno 2011

Přijetí zástupců slovenských spolků a institucí v rámci Dní slovenského zahraničí v ČR na pražské Staroměstské radnici primátorkou A. Krnáčovou, 10. 8. 2015

V. Čelko obklopen nejblíže spolupracovníky z Česko-slovenské komise historiků – V. Prečan, I. Kamenec a R. Holec, 2011

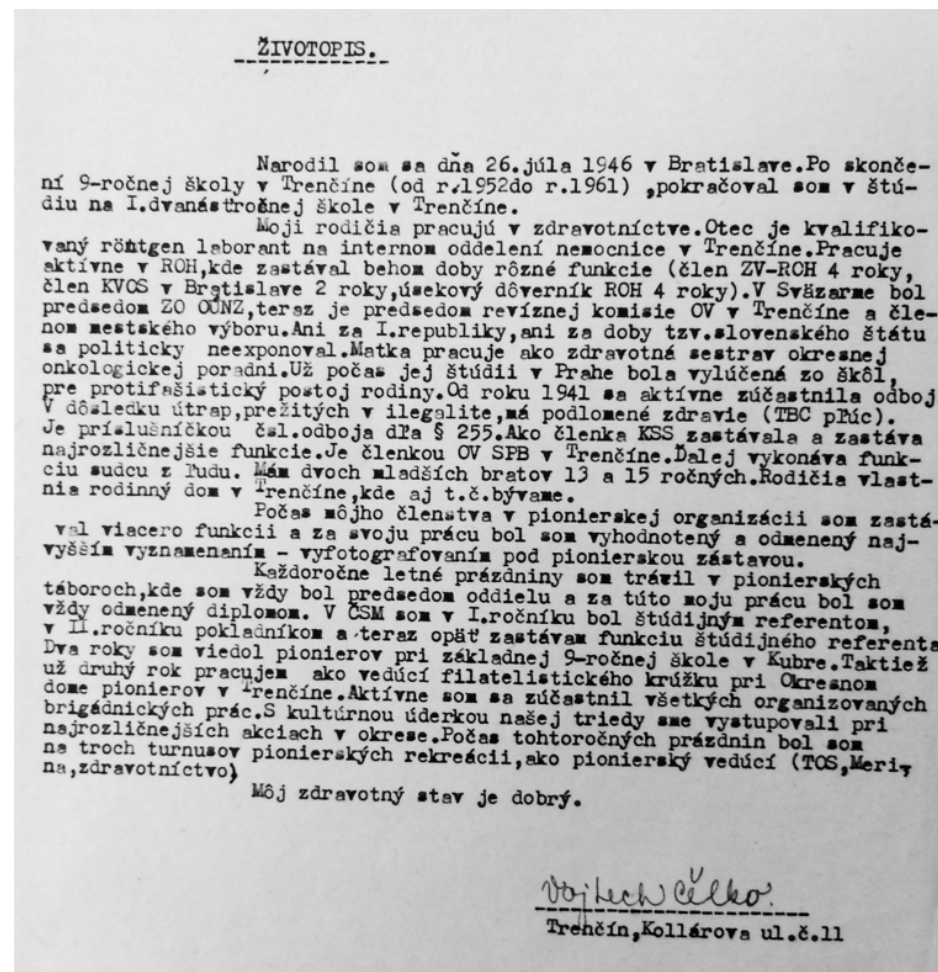
Ze slavnostního předávání Cen bratří Čapků v Kúpeľnom hoteli Pax, Trenčianske Teplice 21. 5. 2016. Zleva V. Čelko, předseda Společnosti bratří Čapků P. Vespalec a rovněž ocenění Z. Kronerová a J. Jakubisko. Fotila S. Havelková

Se sociologem F. Gálem, 2016

Během rozhovoru s historikem M. Michelou, Praha-Košiče 20. 1. 2016

Vlastní životopis Vojtecha Čelka z r. 1964

Vojtech Č e l k o

príhláška na vysokú školu-
hodnotenie.

K o m p l e x n é h o d n o t e n i e .

Vojtech Čelko, narodený dňa 26.7.1946 v Bratislave, bytom v Trenčíne, Kolláro-
va 11.

Žiak sa hlási na štúdium na Filozofickú fakultu Univerzity Karlovy v Prahe.

Chcel by študovať ~~francúzsky a arabský jazyk~~ dejepis - perština.

Žiak má už dlhý čas zaujem o štúdiu jazykov. Má veľké jazykové schopnosti, je
maďaný pre štúdium humánnych predmetov. Je vytrvalý, otižiadostivý, veľmi svedomitý,
húževnatý, vie ísť za vytýčeným cieľom. Má veľké organizačné schopnosti, vie všetky
úkony, ktoré sú mu sverené dobre vybaviť. Má obrovský prehľad o svetových hospo-
dárskych a politických udalostiach a vie si vyvodiť samostatné závery. Veľmi rád
číta a to sa prejavuje tiež v jeho veľkom rozhlade. Je veľmi aktívny / dušou triedy/
už od 1. ročníka je členom triedneho výboru ČSM / ako študijný referent/, pre trie-
du organizuje spoločnú návštevu kultúrnych podujatí, nacvičuje kulturné jednoak-
tovky pre rôzne príležitosti / na schôdze ČSM, ROH, pre patronátne závody, atd./
Vedie filatelistický krúžok v Pionierskom dome, je pionierským vedúcim na VI.ZDŠ
v Kubre, Cez celé tohorodné prázdniny pracoval ako skupinový vedúci na troch turnu-
soch v pionierských táborech na východnom Slovensku. Zúčastňuje sa i rôznych poľno-
hospodárskych brigád. V kolektive je obľúbený, pretože sa snaží o to, aby celý
kolektív III.c. triedy bol dobrým a iniciatívnym kolektívom.

Jeho otec Vojtech Čelko je doktorom práv. Do roku 1952 pracoval ako vedúci prevo-
zovne Západoslovenských tlačiarň v Trenčíne. Od r. 1952 pracuje ako interný a rtg.
laborant v OÚNZ v Trenčíne. Nikdy nebol politicky organizovaný. Je členom mestského
výboru a predsedom revíznej komisie OV v Trenčíne. Pracuje aktívne v ROH/ dôverník/.
Matka Božena Čelková pracuje ako zdravotná sestra v onkologickej poradni. Od roku
EP 1941 sa aktívne zúčastnila odboja. Je príslušníčkou čl. odboja podľa §255.
Je členkou strany, členkou OV SPB a súdkyňou z ľudu.

Žiak má dvoch mladších súrodencov. Rodičia pravidelne navštevujú ZRPŠ a majú zaujem
o štúdium svojho syna.

Žiak má veľké predpoklady k tomu aby výborne študoval na vysokej škole v tom
oboru, ktorý si vybral. Je úplne vyrovnaný s náboženskou otázkou.

Komisia jednomyselne doporučuje žiaka na štúdium vysokej školy / KU- filoz. fakulty/
na príslušný odbor.

Hodnocení V. Čelka ze Střední všeobecně-vzdělávací školy v Trenčíne k přihlášce na vysokou školu, 1964

ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA

s. Vojtěch Čelko splnil podmínky
pro vykonání SZZ.

Vysoká škola: Univerzita Karlova 24.4.1969. Za správnost :
Fakulta: filozofická
Číslo: 1559 Školní rok: 1968/69

ZÁPIS

o státní závěrečné zkoušce

Č e l k o Vojtěch

naroden(a) dne 26. července 1946 v Bratislavě

študoval(a) na fakultě v době 1964/65 - 1968/69

obor Dějepis s průvodním oborem hindština
vědy společenské

a vykonal(a) zkoušky a (klasifikované) zápočty předepsané učebním plánem s prospěchem
podle připojeného výkazu.

Téma diplomové práce: Demokratická strana, její místo v slovenskem
politickem živete v letech 1944-1946

Vedoucí diplomové práce: doc. ěr. V. Olivev CSc

Recenzent diplomové práce: doc. ěr. R. Kvaček CSc

Datum zadání diplomového úkolu:
Datum odevzdání diplomov práce: 6.4.1969

Zápis o státní závěrečné zkoušce na Filozofické fakulte UK, Praha 24. 4. 1969

ČELKO
Vojtěch

Filozofická fakulta Karlovy univerzity
KATEDRA VĚD O ZEMÍCH ASIE A AFRIKY
Praha 1 - Staré Město, Celetná ul. č. 20
telefon č. 220-946

उसने बताया कि आज से लगभग पचास सात वर्ष पहले इन गुफाओं के विषय में कोई तबीं ज्ञान था। यहाँ बाढ़ों ओर घना जंगल था, कभी कभी बरबाद आते आँ गाये बरबाद चले जाते, जंगल में मोड़ मात्रा किन्न ने देखा। मैं ध्यान से सुन रहा था, मन रुद-रुदक अतीत की ओर चला जाता था।

लगभग डेढ़ द्वादस वर्ष पहले भारत में बाढ़ों ओर बौद्ध धर्म का बोलबाला था, बौद्ध वृक्ष विद्वान इन गुफाओं में प्रकाश वास्तविक बिल्लन आँ मनन करते थे तथा अपने प्राप्त ज्ञान को ब्रीन सिंरल आँ तिरुक्क तक पहुँचाते आँ थे। उस समय वेद ही गुफाओं ज्ञान का केंद्र थीं।

2) Překlad hindské ho kedu do češtiny.
Vylel do Adšarnty. - slovenčiny
Presne o pol desiatej naš autobus odišiel smerom k Adšarntu. Cesta v Auangã bãdu do Adšarnty je asi 63 mil' vzdialená.
Lenčo sme vpli v mesto, Adalo sa, als

Záznam ze zkoušky z překladau do hindského jazyka, 5. 3. 1969

Trenčín, 6. IX. 1968

Milá pani Říhová,
Ďakujem Vám veľmi pekne za zaslanú poukážku na cestovanie. Bol to taký dobrý pocit, keď som videl, že fakulta-študijné oddelenie funguje, lebo som počul, že je obsadená ...

My v Trenčíne sme akési nešťastné mesto. Od prvého dňa sme mali stanné právo, vystavali nám tu vysielacku, a čo najhoršie stále sú v meste. Snáď preto, že je tu vojenské veliteľstvo pre Slovensko, ale svážia všetky významnejšie budovy a z iných miest sa odtiahli.

Máme obavy, aby tu nevznikli nejaké epidemické choroby, lebo vojaci pijú vodu len z Váhu, a aj odolnosť vojaka má svoju hranicu.

Všetci sú akýsi smutní, že aj môj optimizmus, že sa to nejak upraví, potlačili. Nikdy som si nemyslel, že v novinách budú budiť takú veľkú pozornosť horoskopy, o našom ďalšom osude.

Mám aj trochu obavu pred novým semestrom. Prídu mnohí kolegovia, mnoho názorov a ...

Chcel som sa Vás spýtať, či sa už zasielali ubytovacie povolenia. Iné roky to prichádzalo pred prvým, ale tento rok prišli do toho tie "udalosti". Ak ste to už posielali, snáď som to nedostal, lebo teraz je aj v pošte veľký neporiadok.

Teším sa na stretnutie s Vami. Prosím, odovzdajte te môj pozdrav pani Pavlíkovej.

Ďakujem Vám ešte raz za zaslanú poukážku, ruky boskéva a srdečne pozdravuje
Váš
Vojtěch

List Vojtěcha Čelka studijní referencie Říhové z 6. 9. 1968

DÚM
SLOVENSKE
KULTURY

PhDr. Vojtech Čelko
riaditeľ

V Prahe dňa 25. februára '92

Vážený pán riaditeľ,

veľmi som sa potešil z Vášho súhlasu na spoluprácu Ústavu pro soudobé dějiny a Domu slovenskej kultúry pri príprave troch programov ešte túto sezónu.

Prvý program by sa konal v stredu 29. apríla a bol by venovaný pamiatke Laca Kalinu.

Ako ďalšieho partnera by sme pozvali nakladateľstvo ARCHA, ktoré vydalo knihu 1000 a 1 vtip, ktorá by sa mohla predávať.

V programe by boli prečítané:

nekrológ M. Šimečku, list M. Šimečku / Klokočovi/ s komentárom, úryvok zo sponienok L. Kalinu. Pani Agneša Kalinová by spomenula niečo o procese, J. Satinský / bol oslovený aprisľúbil, ešte s ním bude hovoriť pani Kalinová/ by povedal niekoľko vtipov a J. Suchý / bol oslovený, ale ešte neodpovedal/ a dr. Prečan- téma si vyberá e. Viem o existencii videa, ale o rozhovore s pani Kalinovou, ktorá prisľúbila ho dodať, bude treba vybrať krátku sekvenciu. Takmer nikto z návštevníkov p. Kalinu asi nepoznal a tak ho aspon uvidia. Ináč mimo dobre informovaných z disidentských kruhov a možno niekoho zo Židovskej náboženskej obci tu tiež o Kalinovi asi nevedia. o ďalších detailoch by sa dalo hovoriť. Privítam rád nápady k doplneniu.

Druhý program by bol v máji, dátum nie je určený a bol by venovaný Milanovi Šimečkovi.

Tiež by to bolo s Archou, alebo Lidovými novinami, podľa toho, kto čo bude mať z jeho tvorby na predaj.

Prisľúbili mi účasť Eva Šimečková, ale nemyslím, že by niečo povedala, len sa toho chce zúčastniť / hovorili sme spolu 1.1./, predseda SNR dr. Mikloško, Ludvík Vaculík / ale vraj má infarkt a neviem, v akom bude zdravotnom stave. Na Šimečkovom pohrebe aj Jiří Ruml, ale od tej doby som s ním nehovoril.

Rád by som, keby sa tam čítala : spomienka dr. Prečana, niečo z korešpondencie Prečan- Šimečka, úryvok z jeho diel, bol by som vďaka aj za nejaký iný typ, kto mu bol blízky / od r. 1984 som s docentom hovoril až na Hrade v auguste 1990/ a neviem, kto patrila medzi jeho skutočných priateľov. Dá sa získať televízny film, ktorý nakrútili Holanďania, že by sa to mohlo cez

List V. Čelka V. Prečanovi ohľadne programových vyhlídek Domu slovenskej kultúry
z 25. 2. 1992

Byrcovisťou poslať, alebo je to na videu? Čím by sa to dalo doplniť?

Tretí program, ktorý by sme chceli urobiť spoločne je Dominik Tatar -

ka.
Mohli by sme pozvať niektorého z literárnych historikov, ale nie dr. Petrika, lebo toho sme už na Tatarovom podvečere pri príležitosti vydania Prútených kresiel mali. Bol veľmi dobrý, ale je dobré stríedať ľudí. Vtedy sme mali i pani Ponickú.

Ponúkol sa predseda SNR dr. Mikloško, ale v tomto prípade mám obavu aby sa veľmi nesklonoval jeho návrat ku katolicizmu v poslednej fáze y. Čítal som nejaký rozhovor, už neviem presne kde, bola tam výmena listov s kardinálom, alebo niečo takého.

Tento program je treba viac vymyslieť. Nemusí to byť v júni! Cieľom je, priblížiť tieto tri poslavy pražskej verejnosti.

Prosím, vážený pán riaditeľ, keby ste mi prostredníctvom svojho sekretariátu dali vedieť, ktorý z navrhnutých dní / 8 -10.3./ sa Vám bude hodiť, aby ste ma prijali.

S pozdravom

WJ

P.S.

*Dr. Kocbek má v našich našich komentároch
zredigovať Radu T.G.M. tu kam ďalej
mená, ktoré by ho mali dostať
napr. Zombai a Evinč - a opit.*

- MARUŠIAK, Juraj: *Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003
- MARUŠIAK, Juraj: *Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie*. In: November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Štúdie a úvahy. Bratislava 1999
- MARUŠIAK, Juraj: *Režim normalizácie (1969–1989) a jeho charakteristiky v kontexte „kauzy Jablonický“*. In: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013
- MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská spoločnosť za normalizácie*. In: Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie. Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie. Liberecký seminár 2001. Bratislava 2003
- MARUŠIAK, Juraj: *Šimečkovo zmáhanie sa s utópiou a jeho cesta k otvorenej spoločnosti*. In: Studia Politica Slovaca, 3, 2010, č. 2
- MARUŠIAK, Juraj: *Špecifické aspekty pôsobenia „občianskeho“ disentu na Slovensku*. In: KOVÁČ, Dušan a kol.: Slovenské dejiny v dejinách Európy. Vybrané kapitoly. Bratislava 2015
- MATEJOV, Radoslav (ed.): *Laco Novomeský (1904–1976). Básnické dielo*. Bratislava 2005
- MATEJOVIČ, Pavel: *Ivan Kadlečík*. Bratislava 2001
- MATEJOVIČ, Pavel: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava 2014
- MATKOVIČ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne države Hrvatske. Kratak pregled*. Zagreb 1994
- MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomat Štefan Osuský*. Bratislava 1999
- MICHÁLEK, Slavomír: *Ján Papánek – politik, diplomat, humanista*. Bratislava 1996
- MICHELA, Miroslav: *K otázke slovensko-chorvátskej kultúrnej spolupráce v rokoch 1941-1945*. In: Slavica slovaca, r. 2003, č. 3
- MIKUŠ, Jozef August: *Pamäti slovenského diplomata*. Martin 1998
- MIKUŠOVIČ, Dušan: *Fico sa pustil do sankcií: Sú nezmyselné a ohrozujú Slovensko*. In: Sme, 9. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/7325319/fico-sa-pustil-do-sankcii-su-nezmyselne-a-ohrozuju-slovensko.html>
- MINÁČ, Vladimír: *Návraty k prevratu*. Bratislava 1993
- MINAROVIC, Silvester: *Vznik a vývoj Strany slobody a jej miesto na Slovensku*. In: Historický časopis, r. 1990, č. 2
- MLYNÁRIK, Ján: *Osudy slovenskej historiografie a historikov za normalizácie 1969–1989*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003
- MULÍK, Peter: *Ideologické interpretácie cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách*. In: PARENÍČKA, Pavol (ed.): Ladislav Záborský a cyrilo-metodská tradícia. Martin 2013
- Na 9 maja Tomaszewski wpiął „gieorgijewską” wstążeczkę i flagę Polski*. In: Znad Wilii, 9. 5. 2014. Dostupné na internete: <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/na-9-maja-tomaszewski-wpial-gieorgijewska-wstazeczke-flage-polski>
- NAGY, Lodovicus: *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae. Partiumque eidem adnexarum*. Budae 1828
- NAUMANN, Friedrich: *Mitteleuropa*. Berlin 1915

- Nečas: Dalajlamismus či podpora Pussy Riot škodí českému exportu*. Idnes.cz, 10. 9. 2012. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/podpora-dalajlamy-podle-necase-skodi-exportu-fnb-/domaci.aspx?c=A120910_182335_domaci_jj
- NOVÁK, Miroslav: *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997
- NOVOTNÝ, Josef: *Turistika a tramping. Praktické rady, co vše musí turista a tramp vědět*. Druhé rozšířené vydání. Praha 1932
- NYZIO, Arkadiusz: *Zmiana i ciągłość w polityce zagranicznej Węgier po 2004 r.* In: Zeszyty Naukowe KSSM UJ, č. 3, október 2013
- Orbán says Hungary “not part of conflict” in Ukraine*. In: Politicus.hu, 4. 3. 2014. Dostupné na internete: <http://www.politics.hu/20140304/orban-says-hungary-not-part-of-conflict-in-ukraine/>
- ORBÁN, Viktor: *Full text of Viktor Orbán's speech at Baile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014*. In: The Budapest Beacon, 29. 7. 2014. Dostupné na internete: <http://budapestbeacon.com/public-policy/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/10592>
- OROSOVÁ, Martina: *„Problémové pomníky“ ako nečakaný dôsledok prvej svetovej vojny*. In: Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 25. Bratislava, 2015
- Országgyűlési Napló*, XLI, 826. országosülés 1918 október 19-én
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka: *Schválená minulosť: kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010
- P. H. a J. M.: *Konferencia československých historikov v Libliciach*. In: Historický časopis, roč. II, č. 1/54
- PACHNER, František: *Význačný maďarský zdravotník Lajos Markusovszky (1815–1893)*. In: Praktický lékař, 44, 3, 1964
- PASTIEROVÁ, Lucia: *Monografické spracovanie samizdatových periodík Kontakt, Altamira, Fragment, K, Fragment K*. Bratislava 1997
- PAŠIAK, Ján: *Vstup vojsk Varšavskej zmluvy. (Sociologický výskum desiatich dní augusta 1968, jeho história a osud)*. In: Sociológia, r. 1990, č. 5
- PAVLÍK, Ondrej: *Svedectvo dokumentov o akademikovi Pavlíkovi a tých ďalších*. Bratislava 1968
- PEKNÍK, Miroslav: *Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989*. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Slovenské národné povstanie 1944 súčasť európskej antifasistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava 2009
- PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969–1989*. Bratislava 2004
- PEŠEK, Ján: *Komunistická strana Slovenska: dejiny politického subjektu*. Bratislava 2012
- PEŠEK, Jan: *Normalizácia a štátna bezpečnosť*. In: Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003
- PEŠEK, Jan: *Pohľad štátnej moci na disent v „ére prestavby“*. In: November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Bratislava 1999
- Petr Nečas promlouvá: Nenuťme Rusku naše hodnoty...* In: Parlamentní listy, 9. 6. 2015. Dostupné na internete: <http://www.parlamentnilisty.cz/>

- PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha 2015
- PLATTNER, Marc F.: *Potíže s politickými stranami*. Praha 2001
- PLEVZA, Viliam a kol.: *Dejiny SNP 1944. Encyklopédia odpoja a SNP*. Bratislava 1985
- PM Orbán: *A new era begins in Hungarian-Russian relations*. HungarianAmbiance.com. Dostupné na internete: <http://www.hungarianambiance.com/2013/01/pm-orban-new-era-begins-in-hungarian.html>
- POHUNEK, Jan – ŠPRINGL, Jan: *Až zabloudíš v ten kraj... Krajinu českého trampingu*. In: Dějny a současnost, r. 35, 2013, č. 4
- POHUNEK, Jan: *Konflikty českého trampingu*. In: Historická sociologie, 2011, č. 2
- POHUNEK, Jan: *Potlach, cancák, usárna. Tramping pohledem etnologie*. In: Dějny a současnost, r. 2013, č. 4
- Polícia v Čiernej Hore rozohnala slzotvorným plynom ďalší protivládny protest*. Aktualne.sk, 25. 10. 2015. Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/policia-v-ciernej-hore-rozohnala-slzotvornym-plynom-dalsi-protivladny-protest/zahranicie/europa/>
- PONICKÁ, Hana: *Personálna bibliografia*. Banská Bystrica 2002
- PÓTI, László: *The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy*. In: Acta Slavica Iaponica, č. 16, 2007
- PODMAKOVÁ, Dagmar: *Vplyv politicko-spoločenských premien na divadelné umenie. Spomienky, fakty a súvislosti*. In: PROFANTOVÁ Zuzana a kol.: *Hodnota zmeny – zmena na hodnoty. Demarkačný rok 1989*. Bratislava 2009
- Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X. Od revolúcie 1848–1849 k dualistickému Rakúsko-Uhorsku. Počiatky politickej emancipácie Slovákov a formovania modernej spoločnosti*. Bratislava 2009
- PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965
- Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti*. Bratislava 1996
- Prvý rozhovor s tretou generáciou*. In: Quo vadis Slovensko, 2, 1996, č. 1
- PUTTKAMMER, Joachim von: *Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Oldenburg Grundriss der Geschichte*. München 2010
- RAGAC, Radoslav: *Zvláštne finančné prostriedky v podmienkach Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava*. In: Pamäť národa, 3, r. 2007, č. 2
- RANDÁK, Jan: *Soudobá historie, osobní vzpomínání a politika dějin*. In: Theatrum historiae, r. 2014, č. 14
- RASHOFFER, Hermann (ed.): *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*. Berlin 1936
- RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa*. Praha 2009
- RAŠLA, Anton: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica 1998
- RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát*. Praha 1997
- RATICA, Dušan: *Etnologický výskum hodnotových orientácií v období 70. a 80. rokov 20. storočia –s výsledky a limitácie*. Etnologické rozpravy, r. 2006, č. 2

- Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky*. Praha 1978
- ROGER: *Trampové jsou národ pro sebe, kteří nejlépe pochopili význam demokracie, lpící jeden k druhému pravým neúskočným kamarádstvím*. In: Tramping, r. 1930, č. 2
- ROMANOVSKÁ, Veronika: *História disentu a samizdatovej literatúry v Československu po roku 1948*. Banská Bystrica 2006
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Bratislava 1998
- RYCHLÍK, Jan: *Příprava nové ústavy v období přestavby a česko-slovenské vztahy*. In: Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013
- RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. Bratislava 2002
- ŘEHÁČEK, Karel: *Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945–1952)*. In: Západočeský sborník historický, sv. 5. Plzeň 1999
- ŘEPA, Milan: *Cyrlometodějství v procesu české národní emancipace na Moravě*. In: JUNEK, Marek (ed.): *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha 2013
- ŘEPA, Milan: *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*. Praha 2014
- SADECKI, Andrzej: *Putin in Budapest - overcoming isolation*. Warsaw 18. 2. 2015. Dostupné na internete: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-02-18/putin-budapest-overcoming-isolation>
- SÁNDOR, Eleonóra: *Zmena režimu maďarskými očami*. In: Maďari na Slovensku (1989–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Šamorín 2008
- SARTORI, Giovanni: *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno 2005
- Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950*. Díl IV. Hospodářský lexikon obcí. Praha 1958
- SEGOVÁ, Lucia: *Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia*. In: Etnologické rozpravy, r. 2006, č. 2
- SEIDL, Jan: *Homosexualita v praxi a diskurzu trestního práva, medicíny a občanské společnosti od vydání trestního zákona z roku 1852 do přijetí trestního zákona z roku 1961*. Praha 2012 (disertační práce)
- SCHINDLER-WISTEN, Petra: *Rodinné prostředí příslušníků politických elit a disentu*. In: VANĚK, MIROSLAV (ed.), Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretáční studie životopisních interview. Praha 2006
- SCHLÖGEL, Karl: *Im Raumelesenwir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik*. Frankfurt am Main 2011
- SIKOROVÁ, Eugénia: *Umenie na okraji (Poznámky k situácii slovenského výtvarného umenia v r. 1970–1990)*. In: Prítomnosť minulosti, minulosť prítomnosti. Bratislava 1996
- SIVOŠ, Jerguš: *Správa kontrarozvedky v Bratislave – XII. Správa ZNB*. In: Pamäť národa, r. 2007, č. 1
- SIVOŠ, Jerguš: *Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa*. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 3

- SIVOŠ, Jerguš: *Štátna bezpečnosť a hon na falzifikátora slovenských dejín*. In: *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava - Banská Bystrica 2013
- SLAVKOVSKÝ, Peter: *Vedecké syntézy druhej polovice 20. storočia – výzvy i limity*. (Etnografický atlas Slovenska, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry). In: *Etnologické rozpravy*, r. 2006, č. 1
- SLEZÁK, Lubomír: *Osídlování pohraničí českých zemí v letech 1945–1959*. In: *Hospodářské dějiny*, 1980
- Slovensko. Slovenské lesy – otázka existenčná*. Bratislava 1990
- SMRČOK, Lubomír: „*Nepriateľa*“ *sme hľadali v našich radoch*. In: *Dnešná tvár bojovníkov. Črty o účastníkoch SNP*. Bratislava 1964
- SOUKUP, František: *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II*. Praha 1938
- Statement of the 5th meeting of the European Union Affairs Committees of the national parliaments of the Visegrad Group Countries. Kraków, 15.–16.1. 2007*. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/2007/statement-of-the-5th>
- Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955*
- STEIN, Karel: *Trampská pomístní jména v Českém Švýcarsku a v Lužických horách*. In: *Děčínské vlastivědné zprávy*, r. 19, 2009, č. 2
- STRAPCOVÁ, Katarína: „*Pravicoví oportunisti*“ *pod dohľadom ŠtB*. In: *Pamäť národa*, r. 2008, č. 3
- STRÁŽAY, Tomáš: *Ukrajina ako spúšťač existenciálnej krízy V4? Ďalšiu otázku, prosím!* In: *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2014*. Bratislava 2015
- STRHAN, M.: *M. Hysko, Slovenské národné povstanie (recenzia)*. In: *Historický časopis*, roč. II, č. 3/54
- STRIHOVÁ, Anežka (ed.): *Ján Chryzostom Korec: Personálna bibliografia (1948–2004)*. Bratislava 2005
- STRÝKO, Marcel: *Medzi smrťou a ľzou*. Košice 1996
- STRÝKO, Marcel: *Za vlastný život*. Košice 1996
- SYRNÝ, Marek: *Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Banská Bystrica 2010
- SZAKACS, Gergely: *Europe 'shot itself in foot' with Russia sanctions: Hungary PM*. In: *Reuters*, 15. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/2014/08/15/us-ukraine-crisis-sanctions-hungary-idUSKBN0GF0ES20140815>
- ŠEBEŇOVÁ, Andrea: *Samizdatové periodiká v ČSSR zaoberajúce sa hudobnou problematikou v rokoch 1968–1989*. Bratislava 1995
- ŠESTÁK, Miroslav a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998
- ŠIMEČKA, Milan: *O daních z hlouposti*. In: ŠIMEČKA, Milan: *Kruhová obrana*. Bratislava 1992
- ŠIMONČIČ, Jozef (ed.): *K životnému jubileu J. E. Jána Chryzostoma kardinála Korca*. Trnava 2004

- ŠIMULČÍK, Ján: *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov 1998
- ŠIMULČÍK, Ján: *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Prešov 1997
- ŠIMULČÍK, Ján: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969–1989*. Prešov 2000
- ŠIMULČÍK, Ján: *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov 2001
- ŠIŠELINA, Liubov a kol.: *Višegradskaja Evropa: Otkuda i kuda? Dva desiatki let po putireform v Vengrii, Polše, Slovakiu i Čechhii*. Moskva 2010
- ŠKVARNA Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava 2013
- ŠPETKO, Jozef: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*. Praha 1994
- ŠPITZER, Juraj: *Slovenské národné povstanie. Malby, plastika, grafika*. Bratislava 1954
- ŠPRINGL, Jan: *Když ohně zaplanou. Československý tramping*. In: *Dějiny a současnost*, r. 2013, č. 4
- ŠTEFÁNIKOVÁ, Antónia: *Ekonomické aspekty normalizácie*. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: *Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů*. Praha 2005
- ŠTÚR, Ľudovít: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava 1993
- ŠUTAJ, Štefan: *Vznik Strany slobody a formovanie jej programu v prvých rokoch po oslobodení*. In: *Historický časopis*, r. 1988, č. 1
- ŠVORC, Peter (ed.): *MUDr. Ľudovít Markušovský a jeho doba*. Prešov – Bratislava – Wien 1993
- ŠVORC, Peter: *Štrba*. Košice 1979
- Tam nahoře v Proudech je nebezpečno*. Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10624521952-zvlastni-znameni-touha/213562260650001-tam-nahore-v-proudech-je-nebezpecno/>
- TEJCHMAN, M. a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998
- TEJCHMAN, Miroslav: *Slovensko-rumunsko-chorvátska spolupráce v letech druhej svetovej války a Maďarsko*. In: *Slovanský přehled*, r. 1992, č. 2
- TCHERNEVA, Vessela: *View from Sofia. A difficult choice between Russia and the West*. In: *European Council on Foreign Relations* 9. 3. 2015. Dostupné na internete: http://www.ecfr.eu/article/commentary_view_from_sofia_a_difficult_choice_between_russia_and_the_west31
- TÍŽIK, Miroslav: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*. Bratislava 2011
- TOMÁŠ, Eduard: *Poslední příležitost k osídlení*. Praha 1948
- TOMÁŠEKOVÁ, Zuzana: *Katolícky periodický samizdat 1948-1989*. Bratislava 2007
- TOMS, Jaroslav: *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953)*. In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*. Plzeň 1985
- TOMS, Jaroslav: *Karlovarska na cestě k únoru 1948 (Úvod do problematiky dějin této oblasti v letech 1945–1948)*. In: *K dějinám Karlovarska*. II. díl. Karlovy Vary 1968

- TOYNBEE, Arnold J.: *Studium dějin*. Praha 1995
- Trampové a padouři*. Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/209452801400028/>
- TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemohol som mlčať*. Bratislava 1994
- TRSTENSKÝ, Viktor: *Nemôžem mlčať*. Bratislava 1995
- TRUCHAČEV, Vadim: *Višegrad. Raskol vokrug Rossii i Ukrainiy*. In: Perspektivy. Info. Dostupné na internete: http://www.perspektivy.info/rus/gos/vishegrad_raskol_vokrug_rossii_i_ukrainy_2014-08-31.htm
- ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3. časť)*. In: Liptov 9. Vlastivedný zborník. Martin 1987
- VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002
- VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*. Brno 1984
- VAŇÁČEK, Michael: *K oslavám cyrilometodějského milénia na Moravě v r. 1863*. In: Vlastivedný věstník moravský 17, 1965
- VEČEŘA, Pavel: *Národní souručenství*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK Pavel a kolektiv: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II*. Brno 2005
- VEYNE, Paul: *Foucault. Jeho myšlení, jeho osobnost*. Praha 2015
- Visegrad Declaration 1991*. Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412>
- VÍTEK, Peter: *Stručne z dejín Liptova, 2. časť*. Dostupné na internete: <http://www.dejinyliptova.guran.sk/rody/55-strune-z-dejin-liptova-.html>
- VLADÁR, Jozef – WIEDERMANN, Egon: *Partizánske – staré a nové epochy*. Partizánske 2000
- Volby v Lotyšsku vyhrála proruská strana. Vládnout nebude*. In: Aktuálně.cz 5. 10. 2014. Dostupné na internete: <http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/volby-v-lotyssku-vyhrala-proruska-strana-vladnout-nebude/r~b6707c5e4c5d11e4b3d60025900fea04/>
- VOTÁPEK, Vladimír: *Policy of the Czech Republic towards Russia, the Ukraine and Belarus*. In: PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ, Katarzyna – DULEBA, Alexander – VOTÁPEK, Vladimír: *Eastern Policy of the Enlarged European Union. A Visegrad Perspective*. Bratislava 2003
- WAIC, Marek – KÖSSL, Jiří: *Český tramping 1918–1945*. Praha 1992
- WANDRUSZKAUND, Adam – URBANITSCH, Peter (Hrsg): *Die Habsburger Monarchie 1848-1918. Band VI. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*. Wien 1989.
- Za svobodu do nové ČSR*. Praha 1945
- ZAJONC, Juraj: *Pri stole pracujúcich alebo tekvica ako ananás*. In: Etnologické rozpravy, r. 2006, č. 2
- ZAJONC, Juraj: *Spoločenský život mesta Nitra po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie (1918–1945) a jeho obraz v pamäti mesta*. In: FERENCOVÁ, Michaela – NOSKOVÁ, Jana (eds.): *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. – 21. století*. Brno – Bratislava 2012

- ZEMAN, Milan: *Kombinácia metód pri interpretácii fenoménu - príklad sviatku 29. august 1944 v kvantitatívnych výskumoch*. In: Sprístupňovanie výsledkov sociologických výskumov verejnosti a dátové služby v spoločenských vedách na Slovensku. Dostupné na internete: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2240_attach_zeman.pdf
- Zlomené krídla*. Dokument Československej televízie, štúdio Bratislava, 1974, uložený v Archíve Slovenskej televízie v Bratislave
- ZMÁTLO, Peter: *Ohlas Marmaggiho aféry na stránkach dvoch slovenských straníckych denníkov*. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Církeve 19. a 20. stoloetie ve slovenské a české historiografii*. Brno 2010
- ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Zlatica: *Z ilegality do povstania (Kapitoly z občianskeho odboja)*. *Význam diela*. In: *Odvaľujem balvan*. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického. Bratislava – Banská Bystrica 2013
- ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. *Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície*. *Zrkadlo komunistickej moci*. Bratislava 2002
- ŽÁČEK, Pavel: *V čele ŠtB*. *Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície*. Bratislava 2006
- ŽATKULIAK, Jozef: *Ludské práva v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a slovenská a česká spoločnosť*. In: *Historický časopis*, 55, 3, 2007
- ŽATKULIAK, Jozef: *Spory o novú ústavu v druhej polovici 80. rokov XX. storočia*. In: *Historický časopis* r. 2008, č. 1
- ŽEMBA, Vladislav: *Samizdatová žurnalistika v období normalizácie*. Nitra 2009
- <http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=181382>
- <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Petr-Necas-promlouva-Nenutme-Rusku-nase-hodnoty-Uznali-jsme-Kosovo-nedivme-se-Krymu-Kvoty-na-imigranty-jsou-silene-Debatujme-o-konci-Schengenu-a-zavedeni-hranicnich-kontrol-378772>
- <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/118schuz/s118005.htm>
- <http://www.sme.sk/c/3467655/minac-poburil.html>
- http://www.ta3.com/sk/reportaze/54038_minarik-ziada-pasku-neosadit-pamatnu-tabulu-s-citatom-minaca
- <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/kdo-byl-billy-broches-292.html>
- <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/kdo-byl-general-jerry-packard-214.html>
- <http://www.trampsky-magazin.cz/blog/legendarni-brdsky-camp-zlate-dno-byl-znicen-213.html>
- <http://www.tyzen.sk/doma/vidime-sa-najmae-cez-liptaka-a-minaca.html>
- http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/XII-sprava-ZNB.pdf
- <http://www.upn.gov.sk/sk/oto-batelka-1920/>

JMENNÝ REJSTŘÍK

A

Abrahám Samuel 248, 249, 250, 252
 Ambrosová-Kisielewská Jitka 57
 Ambruš Jozef 204, 205
 Amort Čestmír 67, 89
 Amouroux Henri 59
 Andreánsky Farkaš 108
 Andrš Pavel 5, 168
 Armour Norman 204
 Arnová Gabi 235
 Artuković Andrija 158

B

Babejová-Mesteková Dana 91
 Babejová Soňa 91
 Babiš Andrej 266
 Bacílek Karol 214, 216, 224
 Bača Jozef 5, 27
 Bach Alexander 124
 Balassa János 99, 100
 Baláž Anton 5, 31
 Baláž Ján 106
 Ballek Ladislav 32
 Balun Peter 244, 252
 Baňák Kamil 62
 Bánovci 97, 105
 Barák Pavel 64
 Barák Rudolf 64
 Bárto 239
 Bartošová Zuzana 248
 Bašťovanský Štefan 219
 Baťa Tomáš 255
 Batelka Oto 192
 Bečka Viktor 156, 159
 Beharka Ján 209
 Belák-Berger Karol 202
 Bélik Jozef 108, 109
 Belluš Samuel 192, 204, 205, 206
 Bel Matej 42
 Bělohradský Václav 235
 Benada Ludovít 218, 221
 Benda Václav 65
 Beneš Edvard 180, 181, 184, 186, 193,
 203, 205
 Beniak Valentín 165
 Benkovičová Ludmila 236
 Beňová – Flašíková Monika 266
 Beňová Karolína 254
 Berković Josip 157

Bevin Ernest 194
 Bezděk Ctibor 50
 Bielek Ladislav von 103
 Bilnica Pavol 104
 Bismarck Otto von 120
 Blaha Ľuboš 267
 Blaho Matúš 99, 100
 Blaho Pavol 40, 50, 192, 202, 209
 Blanár Karol 209
 Blaško Štefan 191, 192, 202
 Böhm Emanuel 192, 202
 Bókay János 100
 Bokes František 225
 Boor Boris 221
 Borisov Bojko 268
 Borovský Karel Havlíček 121
 Branald Adolf 66
 Braun Jozef 67
 Broches Bill (Brožek Ladislav) 151
 Budaj Ján 250
 Budaka Mike 158
 Buday Jozef 134, 137
 Bugár Miloš 191
 Bukovská Zuzana 284
 Bukovský Jiří 91
 Bunža Vladimír 192
 Burger Adolf 71
 Burová Zuzana, rod. Doleschalová 101
 Bush Barbara 43, 44
 Bush George Herbert Walker 43
 Bútora Martin 238
 Bútorová Zora 238
 Búzík Bohumil 243
 Bystrický Valerián 231

C

Capko Michal 254
 Capko Michal, ml. 254
 Capková Zuzana 254
 Cesar Jaroslav 70
 Cieker Jozef 156, 158, 159
 Cikán Miroslav 152
 Císař Čestmír 85, 256
 Císařová Jiřina 256
 Clementis Vladimír 31
 Colotka Peter 71, 85, 89
 Cooper James Fenimore 141
 Coufalová Ivana 283
 Crudy Daniel 104
 Cyril sv. 128, 130–135, 137, 139

Č

Čada Václav 283
 Čalfa Marián 13, 45, 63, 73
 Čarnogurský Ján 63, 235, 239, 248, 249,
 250, 263, 267
 Čarnogurský Pavol 63, 166
 Čatloš Ferdinand 166
 Čechová S. 248
 Čelko Alexander Martin 92
 Čelko Vojtech 5–7, 11–23, 25–47, 49,
 51–53, 55–60, 67, 71, 72, 78, 80–86,
 87–93, 97, 283, 284, 305, 307, 308,
 312–314, 317–320, 325, 326
 Černák Tomáš 5, 33, 231
 Černík Oldřich 256
 Černý, kpt. 84, 87
 Červený Ondrej 249
 Červonenko S. V. 255, 256
 Červonenková E. S. 256, 257

D

Demelová Gertruda 54
 Demel Rudolf 54, 55
 Denemark Martin 283
 Déneš František 258
 Dénešová Helena, rod. Záhradková 258
 Dérer Ivan 40, 136
 Dianiška I. 238
 Dieška Jozef 192, 209
 Djukanović Milo 269
 Dmowský Roman 262
 Dobiáš Rudolf 32, 284
 Dobříková Marienka 21
 Dočkal Zdeno 145, 150
 Doležal Jiří 214, 216, 219, 223, 226, 229, 231
 Doskočil Zdeněk 5, 33, 34
 Droppa Ján 101
 Dubček Alexander 43, 68, 244, 250, 256
 Dubčecová Anna 256
 Ducháček Ivo 194
 Ďurčanský Ferdinand 200, 201
 Ďuriš Július 78
 Durman Karel 18, 62
 Dvorský Peter 43
 Dyk Viktor 56
 Dzurinda Mikuláš 44

E

Eisner Jan 139
 Engels Friedrich 55

F

Fabiánová Vlasta 258
 Faltan Michal 217, 218, 228, 230
 Ferdinand I. 60
 Ferjenčík Mikuláš 192
 Fico Róbert 241, 242, 264, 266, 267
 Filadelfiová J. 238
 Filipický Jan 69
 Filo Kornel 192
 Firt Július 194
 Foldyn Jaroslav 266
 Fonet Jozef 98, 102, 105, 108
 Foucault Michel 141, 143, 144, 147
 Franek Mikuláš 192, 209
 František Jozef II. 100
 Fraštacký Rudolf 192, 193, 207
 Frič Pavel 238
 Friedman Otto 180
 Frinda Antonín 54
 Friš Edo 217, 218, 221, 223, 225, 231
 Frtús Ján 220
 Fryc Karel 80, 85
 Fuk Martin 283
 Fuková Božena 46
 Fundárek František 248
 Funke Ján 106

G

Gaierová (Cornélia) Nelly 66
 Gál Fedor 320
 Galla Ján 43
 Gándhiová Indira 61
 Garaj Michal 106
 Gašpar Tido J. 165
 Gbúrová M. 248
 Goethe Johann Wolfgang 23, 56
 Golcbar Michal 222
 Golian Ján 221
 Gorbačov Michail Sergejevič 73
 Görgey Artúr 99
 Gosiorovský Miloš 213, 214, 218, 219, 223,
 225, 226
 Gottwald Klement 221, 224
 Graca Bohuslav 213–223, 225, 226, 229,
 230, 232
 Grebáč-Orlov Ignác 137
 Gromyko Andrej Andrejevič 73
 Gruntorát J. 248, 249
 Guba Ivan 36
 Guldan F. 248
 Gurán P. 238

H

Habsburgovci 120–122, 126
 Hagara František 223, 227
 Hagara Jozef 227
 Hácha Emil 178
 Hájek Jiří 85
 Hájóssyová Magdaléna 46
 Haluková Jana 5, 14, 28–30, 45, 309
 Hamada Milan 242
 Hanakovič Štefan 242
 Hanus Ladislav 250, 251
 Hanzelka Jiří 247
 Harna Jozef 21
 Havaš Jozef 44, 52, 71, 85, 89, 283, 315
 Havel Václav 36, 45, 65, 74, 76, 90, 235, 248
 Havel Volod'ja 74
 Haviar Ján 193
 Haviar Miroslav 192
 Haviar Vladimír 193, 202
 Havlíčková Božena 66
 Havlová Olga 44, 74
 Havráněk Jan 283
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 125
 Hendrych Jiří 257
 Hitler Adolf 158, 159, 209, 221
 Hlinka Andrej 63, 133, 136, 137, 139
 Hlinka Anton 235
 Hodža Fedor 191–194, 205
 Hodža Milan 13, 16, 20, 40, 121, 127, 134–136, 203, 205
 Hoffman Ivan 242, 247
 Hohenzollernovci 120
 Hochel Braňo 283
 Holas Petr 84
 Holec Roman 5, 286, 318
 Holeček Lubomír 81
 Holotík Ludovít 214, 222–226
 Homolka Josef 93
 Horáková Milada 58
 Horanský Anton 108
 Horníček Miroslav 43
 Hořec 219, 220
 Hrabík M. 248
 Hradíleková Katarína 247
 Hradil František 255
 Hradil Miroslav 257
 Hroboň Jakub 99
 Hroch Miroslav 81
 Hronský Marián 283
 Hrozič Jozef 215, 223

Hrubiško Ján 78
 Hrubišková Františka 20, 68
 Hrubý Josef 145, 147, 148, 152
 Hrušovský Igor 184, 213, 224
 Hružík Pavel 242
 Hübl Milan 39
 Huml Stanislav 266
 Hurban Jozef Miloslav 99, 122, 123
 Hurikán Bob (Peterka Josef) 142, 145–147, 149–151
 Husák Gustáv 11, 33, 34, 36, 38, 39, 65, 68, 81, 82, 87, 88, 90, 217, 220–222, 228–231, 242, 248, 254
 Hus Jan 132, 133, 134, 135, 138
 Húška Ján 110
 Hykšová 56
 Hysko Miroslav 213, 215, 217, 218, 220, 221, 223–226, 230

Ch

Chaloupecký Václav 135, 139
 Chramostová Vlasta 247
 Chudík Ladislav 247
 Chudoba Bohdan 207
 Chudý Tomáš 91

I

Ilčík Jozef 221
 Imrich sv. 128
 Ivanides Ján 98, 102, 106, 113

J

Jablonický Jozef 33, 34, 44, 213, 227, 232, 235–237, 240, 242, 244, 247, 249, 250
 Jablonický Tomáš 44, 77
 Jáchym Jindřich 84, 87, 93
 Jakeš Miloš 239
 Jánošík 239
 Janota 228
 Janukovyč Viktor 260, 267
 Jelačić Josip 123
 Jelínek Zdeněk 69
 Jemelka Zdeněk 92
 Jesenský Janko 52, 61
 Jína Jan 186
 Josífková Eva 43
 Josko Matej 185, 191, 192
 Jozef II. 97
 Jukl Vladimír 242
 Juriga Ferdinand 40, 130–132
 Jurík Luboš 31

K

Kadlečík Ivan 235, 236, 237, 239, 240, 247, 248, 250
 Kalina Ján Ladislav 90
 Kalinová Agneša 90, 248
 Kalný Slavo 20
 Kamenec Ivan 5, 21, 235, 239, 244, 247, 249, 318
 Kantůrková Eva 247
 Kaplan Karel 31
 Karvaš Imrich 218
 Kašpar Josef 91, 275
 Kempný Ján 191
 Kipling Joseph Rudyard 61
 Kiseľ Ferdinand 108
 Kiska Andrej 267
 Kiss Július 99
 Kivimäki Toivo Mikael 157
 Klabrík Ladislav 92
 Kladiava Jaroslav 91
 Klaus Václav 266
 Klíma Ivan 248
 Klusáková Luďa 64
 Kmeť Norbert 5, 34, 248, 249, 251
 Knieža Emil 213
 Kočvara Štefan 192, 194, 195, 197, 205, 206
 Kohnová Jana 80
 Kohout Pavel 85
 Kollár Ján 122
 Kollár Karol 235, 247
 Kolowrat-Krakovský Jindřich 204
 Konečný Milan 36
 Kopecký Miloslav 42
 Kopecký Václav 182, 183
 Kopsová Raisa 235, 240, 247–250
 Korda Jenda 151
 Kordován Michal 113
 Korec Chryzostom Ján 236, 250
 Kossuth Lajos 118, 123
 Kostka Adalbert 106, 107, 108, 109
 Košťanová Alžbeta 272
 Kotleba Marián 267
 Koura Petr 148
 Kováč Dušan 5, 13, 21, 31, 235, 249, 283
 Kovačka Miloš 250, 273
 Kováč-Martini Michal 98, 104, 105
 Krajina Vladimír 66
 Král Jaroslav 285
 Král Václav 11, 87
 Kramář Karel 28, 261

Krása Miloslav 67
 Krátky Jaroslav 213
 Krčmery Silvester 242
 Kriegel František 85, 256
 Kriseová Eda 248
 Krivý V. 238
 Križanová A. 238
 Krofta Kamil 131
 Kropilák Miroslav 215, 216, 222–226
 Krško Jan 142, 150
 Kryl Karel 45
 Křížková Františka 255
 Kubín Luboš 240, 251
 Kuchařík Stanislav 84
 Kuchta Cyril 214
 Kuliš Cyril 185, 186
 Kunaj Ondrej 98, 102, 106
 Kunstová Eliška 273
 Kusá Jolana 235, 247–249, 251, 252
 Kusý Miroslav 77, 234, 235, 236, 239, 240, 242, 244, 247–250, 252
 Kvaček Robert 5, 6, 21, 38, 64, 87, 283
 Kvetko Martin 40, 77, 192, 205, 206, 248
 Kvietik Štefan 43
 Kvirenc Jan 273

L

Lacko Martin 34
 Ladislav sv. 128
 Lалуha Ivan 239, 244
 Lamač Karel 152
 Lančarič Izidor 209
 Langoš Ján 242
 Lasica Milan 43
 Laštovička Karel 90
 Lauko Martin 242
 Lehký Miroslav 252
 Lehocký Martin 100
 Lenárt Daniel 254
 Lenárt Jozef 230, 254, 255, 257, 258
 Lenártová Anna, rod. Beňová 254
 Lenártová Emílie, Makarenková rod. Hradilová 254, 255, 256, 257
 Lenártová Viera 258
 Lenin Vladimír Il'jič 55
 Lesňák Rudolf 244
 Letňanová Elena 248
 Lettrich Jozef 13, 20, 36, 40, 70, 79, 84, 191–196, 198, 202–206, 208
 Liedemanová Zuzana, rod. Laknerová 99, 100, 101
 Linczényi Ludovít 202

Lippeltová Ilsemarie 82, 85
 Lipšic Daniel 267
 Lipták Ľubomír 161, 237, 241
 Liszt Franz 54
 Lištiaková Mária 106
 London Jack 141
 Lorkovič Blaže 157, 159
 Lorkovič Mladen 157
 Luby Baltazár 110
 Ľudmila sv. 139
 Lukáč Emil Boleslav 183, 184, 186
 Lumnitzer Alexander 99, 100
 Lumpl Petr 92
 Luther Martin 51, 97, 133, 134

M

Macek Jaro 45
 Macura Vladimír 64, 80, 287
 Macurová Alena 64, 80
 Magera Martin 102
 Macháček Michal 6, 34, 49, 60, 80, 231, 272
 Mácha Karel Hynek 56
 Mach Alexander 156
 Machar Josef Svatopluk 56
 Makarenko Alexander 255
 Makarenko Alexander Borisovič 255
 Makarenková 254
 Malypetr Jan 136
 Marenčin Albert 242
 Mareš Jan 145
 Marko Miloš 217, 221, 229, 230
 Markovič Milan 43
 Markušovská Lýdia 100, 112
 Markušovská Žofia Hermína 101, 112
 Markušovská Žofia, rod. Kissová 101
 Markušovský Gustáv Adolf 101
 Markušovský Jozef Matúš 100, 112
 Markušovský Ľudovít 98–101, 112
 Markušovský Ondrej 97–99, 101–103, 105–117
 Markušovský Ondrej Ľudovít 99
 Markušovský Teofil Ondrej 101
 Marshall George C. 204
 Marušiak Juraj 5, 248, 249, 251, 252, 260
 Marx Karl 55
 Masaryk Jan 192
 Masaryk Tomáš Garrigue 121, 134, 143
 Mečiar Stanislav 158
 Mečiar Vladimír 45, 75, 243, 263
 Mederly Karol 164
 Medvecká Žofia Mária, rod. Fornetová 98

Medvecký Ján 98
 Meliš Juraj 242
 Meško Ezechiel 110
 Mešťan Pavol 5, 48
 Metod sv. 128, 130–135, 137, 139, 140
 Metternich Klemens von 121
 Meyer Vincenc 54
 Micara Klement 135
 Mičura Martin 184
 Midelka Ján 102
 Miháliková Silvia 250
 Micháliková Bohumila 283
 Michela Miroslav 5, 6, 34, 49, 60, 128, 320
 Mikloško František 235, 236, 241, 242, 248, 249
 Mikolaj Dušan 283
 Mikula Jozef 200
 Miltová A. 238
 Mináč Vladimír 240, 241
 Minárik J. 239
 Minárik Pavol 241
 Mítkov Mihail 268
 Mládek Jan 266
 Mlynárik Ján 235, 236, 249
 Mocko Martin 5, 36, 212
 Moško Koloman 219
 Motalová Libuše 90
 Motl Stanislav 141, 144
 Moyzes Štefan 129
 Mozart Wolfgang Amadeus 18
 Mravec Laco 58
 Mrázek Jozef 192
 Múdry Michal 192, 204, 205
 Mulík Peter 235
 Müllerová-Husáková Viera 90
 Müller Vladimír 43
 Münzová Alma 90, 247, 248
 Muranský Michal 115
 Murgaš Karol 156

N

Nagyová Anna 45
 Nálepka Ján 220
 Napoleon III. 126
 Naumann Friedrich 120, 121
 Navrátilová Marie 58
 Nečas Petr 265, 266
 Nedorezov Alexander Ivanovič 214
 Néhrú Džaváharlál 19
 Nejtusiak Michal 98
 Němec František 184
 Nepomucký Ján 139

Nešlehová Kateřina 284
 Neubauerová Zuzana 43
 Nežadalová Marie 290
 Novomeský Ladislav 39, 161
 Novosad František 241
 Novotná Irena 288
 Novotný Antonín 11
 Novotný Josef 146

O

Obšasník Zdeněk 58, 91
 Okánik Ľudovít 130
 Okoličáni Pavol 105
 Oktavec František 216, 221, 231
 Olivová Věra 272
 Ondruš S. 197
 Ondruš V. 238
 Opluštíl Václav 69
 Orbán Viktor 265, 267, 268
 Osoha Ján 221
 Osuský Štefan 198, 203–205, 209
 Otáhal Milan 67, 70, 88, 90
 Otčenáš Ján 106, 113
 Otčenášová Mária 106

P

Packard Jerry (Jaroslav Krsek) 151
 Palacký František 118, 120, 121, 123, 130
 Palach Jan 65, 66, 82
 Paláta Augustín 67
 Papánek Ján 198, 199, 204, 205, 208, 209
 Pařízková Ilona 273
 Pašiák Ján 236, 239
 Paška Pavel 241
 Patočka Jan 235
 Paučo Jozef 200
 Pavelic Ante 155, 156, 157, 158
 Pavlík Ondrej 213, 214, 216, 217, 219, 220, 222–224, 226–230
 Pavlovič Richard 6, 34, 36, 254
 Pavlov Juraj 209
 Pazárová Eleonóra, rod. Siegelová 102
 Pazárová Juliana 102
 Pazar Štefan 102, 109
 Pehr Michal 5, 177
 Peroutka Ferdinand 207
 Pietor Ivan 192
 Pichlík Karel 13, 21
 Pišudský Józef 262
 Pinc Zdeněk 80
 Pithart Petr 85, 248
 Pius IX. 129

Pius XI. 137
 Plevza Viliam 213, 230
 Podhradský Ján 104
 Polívka Miloslav 286
 Pongrác Imrich 102
 Ponická Hana 77, 235, 236, 240, 250
 Pottornay Ľudovít 108
 Pottornay Samuel 105
 Prasolov Sergej Ivanovič 87
 Prečanová Helena 11, 82, 88, 89
 Prečan Vilém 5, 6, 11, 12, 21, 26, 34, 36, 52, 65, 67, 69, 70, 76, 77, 81–85, 87, 88–92, 235, 247–250, 274, 312, 318, 326
 Pribina 135, 136, 137, 139, 140
 Prokop sv. 139
 Průšek Jaroslav 69
 Pšenčíková-Macurová Alena 80
 Pšenička Jaroslav 55

R

Radičová Iveta 238
 Radič Stano 238
 Rákoci František II. 97
 Randák Jan 5, 141
 Rastislav 132
 Rašín Ladislav 182
 Riečan Beloslav 273
 Ripka Hubert 183, 184, 186, 187, 209
 Roháčková Viera 243
 Roško Róbert 238, 239
 Royová Kristína 243
 Ruhmann Ľudovít 204, 205
 Rura Jozef 115
 Rychlík Jan 5, 21, 154, 282
 Rychtař Karel 238

S

Sasinek Vítázoslav Franko 130
 Satinský Július 43
 Sedová Tatiana 235
 Seifert Jaroslav 236
 Sekaninová-Čakrtová Gertruda 85
 Selecký Anton 235
 Sentiváni Tomáš 105, 109, 113
 Scheef Werner 91
 Scherffel Michal 98
 Schindler-Wisten Peter 254
 Schlögel Karl 151
 Schwarzenberg Felix 121
 Sidor Karol 200, 201, 202
 Sikora Rudolf 242

Sikorová Eugénia 248
 Sivoš Jerguš 244
 Skalský Vladimír 5, 31, 51, 282, 317
 Skilling Gordon H. 248
 Skotal Fedor 143
 Slánský Rudolf 227
 Slavík Jan 139
 Slávik Juraj 198, 199, 204, 205, 207, 208, 209
 Slavkovský 114
 Smejkal Ladislav 5, 54
 Smolanová Jana 80
 Smrečáni Jozef 97–99, 102, 105, 110
 Smrečániová Kristína, rod. Sentivániová 97, 99
 Smrkovský Josef 256
 Sobotka Bohuslav 266
 Sojková Zdenka 290
 Sokol Martin 164
 Solženicyn Alexander 241
 Sova Antonín 56
 Sovilja Milan 37
 Sovják Miroslav 283
 Spina Franz 55
 Stahl Pavol 214, 216, 218, 221
 Stalin Josef 55
 Stanček Ondrej 106, 110, 111, 112, 113
 Stanislav Ján 138
 Staňková Věra 257
 Starý Oldřich 62
 Staško Jozef 191
 Stodola Ivan 139
 Stoupová L. 283
 Stradal August 54
 Stránský Jaroslav 182, 184, 194
 Stránský Zbyněk Zbyslav 56
 Strauss Pavol 237
 Strinka Július 235, 246, 247
 Strýko Marcel 237
 Stříbrný Zdeněk 64
 Suárez Adolf 73
 Svárovská Ľubica 291
 Svätopluk 131, 139, 140
 Svoboda Ludvík 64, 167
 Sýrný Marek 5, 34, 189
 Szatmáry Zuzana 248, 250
 Szomolányi Soňa 238, 248

Š

Šabata Jan 39
 Šabo Tibor 209

Šalát Anton 222
 Šalgovič Viliam 88
 Šefranka Pavol 114
 Šerfel Michal 102, 106, 113
 Šerfel Michal ml. 102
 Šiklová Jiřina 247, 248, 250
 Šik Ota 257
 Šimečka Martin Milan 236, 242, 250
 Šimečka Milan 12, 65, 77, 85, 90, 234–236, 238, 240, 243, 244, 246–250, 252
 Šimko D. 235
 Šimulčík Ján 237
 Široký Viliam 97, 218, 224
 Šišelina Ľjubov 263
 Šiška Miroslav 283
 Škultéty Andrej 101, 105
 Škultétyová Anna 101
 Škultéty Štefan 101
 Škutina Vladimír 85
 Škvarna Dušan 128
 Šmidke Karol 184, 185
 Šmidová Zdena 5, 57
 Šoltés Michal 115
 Šoltés Pavol 254
 Špitzer Juraj 213–215, 219, 220, 223, 225, 226, 247
 Šrámek Jan 136, 184
 Šrobár Vavro 131
 Šťastný 239
 Štaudinger Jozef 222
 Štefánik Milan Rastislav 13, 20, 23, 29, 41, 44–46, 52, 162, 236
 Štefan sv. 128
 Štrasser Ján 248
 Štúr Ľudovít 20, 99, 118, 119, 122–126, 261
 Štúr Svätopluk 244, 247
 Štúr Svetozár 251
 Šulík Ján 113
 Šuleková Anna 101
 Šverma Ján 219
 Švorc Peter 5, 97, 116

T

Tatarka Dominik 235, 240, 242, 250
 Tatarková Desana 242
 Tesar Jan 12
 Tigríd Pavel 194
 Tiso Jozef 155, 156, 157, 183
 Tišliar Pavol 103
 Tomaszewski Waldemar 269
 Tomin Mikuláš 80

Tomka Ján 117
 Tomka Pavol 117
 Tomková Alžbeta, rod. Šerfelová 117
 Toth Dragutin 156, 157
 Touš Zdeněk 65
 Toynbee Arnold J. 119
 Trojan Jozef 227
 Trojanová Radmila 274
 Trstenský Viktor 237
 Truman Harry S. 208
 Tuka Vojtech 156
 Turner Gerry 247

U

Udaľcov Ivan Ivanovič 219
 Uher Ján 248
 Uhlíř František 177, 183–185, 187
 Uhl Petr 75, 81
 Urbanová Blažena 290
 Ursíny Ján 191

V

Václav sv. 139
 Vaculík Ludvík 90, 235, 237, 240, 248, 250
 Vagač Karol 78
 Vagašský Vojtech 202
 Valenčík Jakub 108
 Valentová Soňa 43
 Vanovič Július 242, 251
 Városov Marián 244, 247, 251
 Vášáryová Magdaléna 238
 Vašečka Félix 213, 228, 230
 Vašečka I. 238
 Vaško Michal 236
 Vávra Vlastimil 283
 Včelička Géza (Včelička Antonín Eduard) 142
 Vecán 44
 Veselá-Prenosilová Zdeňka 69
 Veyne Paul 147
 Víboch Pavel 192
 Viest Rudolf 221
 Vilím Blažej 194
 Vítek Peter 103
 Vlašič Ľudovít 65
 Vlček Josef 55, 71
 Vohryzek J. 248
 Vojtech sv. 139
 Volanská Hela 32
 Vrančič Vjekoslav 158

W

Wittelbachovci 120

Z

Začka Ladislav 283
 Záhorský Bohuš 258
 Zajac Peter 247, 248
 Zajiček Tom 65
 Zala Boris 248
 Zaorálek Lubomír 266
 Zbořil Zdeněk 62, 65
 Zeman Ján 215, 220, 223, 225, 226
 Zeman Miloš 75, 266, 267
 Zemko Milan 248
 Zenkl Petr 205, 207, 208
 Zibrín Michal 192
 Zieleniec Jozef 73
 Zikmund Miroslav 247
 Zima Jan V. 185

Ž

Žáček Pavel 244

Fotografické snímky pochází z archivu:
Slovenského domu v Praze, Společnosti gen. M. R. Štefánika, Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.,
Česko-slovenské komise historiků, Archivu Univerzity Karlovy v Praze,
osobního archivu V. Čelka, V. Prečana a M. Macháčka

Ve službách česko-slovenského porozumění/porozumenia

Pocta Vojtovi Čelkovi

© Autoři:

Pavel Andrš, Jozef Bača, Anton Baláž, Tomáš Černák, Zdeněk Doskočil, Jana Haluková,
Roman Holec, Ivan Kameneč, Norbert Kmeť, Dušan Kováč, Robert Kvaček, Michal Macháček,
Juraj Marušiak, Pavol Mešťan, Miroslav Michela, Martin Mocko, Richard Pavlovič,
Michal Pehr, Vilém Prečan, Jan Randák, Jan Rychlík, Vladimír Skalský, Ladislav Smejkal,
Marek Syrný, Zdena Šmídová, Peter Švorc

Editoři: Ivan Guba, Michal Macháček, Marek Syrný

Recenzenti: Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.; Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Jazyková úprava: Lenka Křížová; Zuzana Ondrejková

Grafická úprava: Ivan Kocák

Tisk: Tlačiareň P+M grafické štúdio – Pavol Kurhajec, Turany

© Vydává:

Československé dokumentační středisko, o.p.s., Praha,
ve spolupráci s Fakultou politických věd a mezinárodních vztahov Univerzity Mateja Bela
a s Múzeom Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici

Praha 2016

ISBN: 978-80-906181-0-7